

Aristote. Sta

gyrite Ethicorum Lib. x. cū
Auer. corduben. exactiss. cō
mentarijs. Item z eiusdem
Aristote. Politicorum. lib.
viiij. ac Economicorū Lib.
ij. Leonardo aretino inter
prete. Quos omnes: si ad
vnguez inspexeris: eos
pristino candori re
stitutos com
peries.

Venundantur Lugduni apud Scit
pionē de Sabtano in vico mercuriali.

Cum gratia z priuilegio.

Mus tu lector iam pre oculis teneas: quam sedu-
 litatem in hac Enchiridii istius sectione prestiti-
 mus. Strapulensis siquidem Fabii astipulatu in
 Politicis: Deconomicisque eam perurgilauimus
 elucubrationem: vt quod ab elegantia alienum
 visum est: nitore romano illustrauerimus: nec non
 lectionem omnem suis capitibus ornauerimus. Solet enim le-
 ctio quamuis prolixa: si in capita seungatur legentium animos
 demulcere: et memoriam tenacissime obfirmare: et inquisitionis la-
 bore adimere. Nec hoc te dono fraudatum volumus vti parti-
 cipet an oleum et operam perdididerimus: quum nostro ductu fa-
 cilius lectio sit euoluenda. Vale: et recto examine considera: nisi pol-
 licitis res ipsa respondeat. Quod si bene cesserit vitam precator
 in alijs emendationibus viuaciores simus: et auspiciati videamur.

Leonardi Aretini in Libros Ethicorum Prohemium.

Aristotelis Ethicorum libros Latinos facere nuper instituit: non quia prius traducti non essent: sed quia sic traducti erant ut barbari magis quam Latini effecti viderentur. Constat enim illius translationis auctorem quicumque tandem is fuit: quem tamen ordinis predicatorum fuisse manifestum est: neque Grecas: neque Latinas literas satis sciuisse. Nam et Greca multis in locis male accepit: et Latina: et sic pueriliter et indocte reddit ut vehementer pudendum sit tam supine crasseque ruditatis. Quinetiam frequenter verborum: que optima et probatissima Latinitas habet: Ignarus atque in opulentia nostra mendicans cum Greco verbo Latinum reddere nesciat quasi desperans: et consilij inops ita ut iscent Greca dimittit. Ita semigrecus quidem et semilatinus sit in utraque deficiens lingua: in neutra integer. Quid dicam de transformatione orationis qua nihil est turbatius: nihil peruersius. Atque studiosum eloquentie fuisse Aristotelem: et dicendi artem cum sapientia continuisse: et Cicero ipse multis in locis testatur: et libri eius summo cum eloquentie studio luculentissime scripti declarant. Itaque si quis illi nunc sensus est rerum nostrarum: iampridem credendum est huius absurditati et inconcinitati translationis infensum: et tanta barbarie indignatum hos suos libros esse negare: cum talis apud Latinos videri cupiat: qualem apud Grecos sese ipse exhibuit. nec vero mihi quisquam obiecerit Latine lingue inopiam. Nam illa quidem abunde locuples est: nec ad exprimendum quod vis: verum etiam ad exornandum satis: modo ipsa scilicet. Ignorantes vero ista aggredi et vitium suum lingue ascribere stultissimum simul et indignissimum est. Videmus Plautum quidem et Terentium poetas comicos de leuissimis rebus tractantes. Menandri fabulas ex Greco sumptas sic Latinas fecisse: ut cuncta etiam minutissima exprimant. nec tamen verbis Grecis utuntur: neque elegantia summa illis deest: neque ornatu. Ciceronem quoque in his libris: in quibus hec ipsa ab Aristotele tractata prescripsit nunquam exprimendi facultas: nunquam veritas orationis deficit. Tantumque absuit ut quereretur: ut multis etiam locis differuerit Latinam linguam pleniorum esse quam Grecam: in quo licet quibusdam refragatum sit: tamen eatenus ut Grece nostram non anteferrent plenam certe et locupletem esse faterentur. Qui enim Latine lingue ruditate accusant: hi mihi neque Marci Tullium legisse unquam videntur. neque Virgi. quorum equidem non video cur aut alteri Demostheni. in sola oratione: aut alteri Homero sit in carmine preferendus.

A 2

Probemium

Supra hos vero quos greci proferunt nullos habēt. Sed quid ego: aut de collatione vtriusq; lingue: aut de accurata verborum representatione disputē. Eruditorū sit ista cura retrusa quedā et limata exquirere. at hic noster interpret: et in planissimis tanq̄ in salebra heret: nec in penuria laborat: sed in diuitijs mendicat. Ponam vnum aliquid de suis quo manifestius discernatur in illa diligenti aristo. mediorum extremorumq; descriptione: quib⁹ virtutes et vitia contineri ostendit iste interpretans quodam loco sic inquit. Circa delectabile autem quod quidem in ludo medi⁹ quidē eutrapelos et dispositio eutrapella. Superabūnantia autē bomolachia: et q̄ h̄z eam bomolochos. qui autē deficit agrichos quis et habitus agrichia. S ferreū hominem. nō possum equidē legens me continere. hocine est interpretari? Atqui poterūt hec omnia que ob ignorantia reliquit cōmode et eleganter latine dici. Prīmū enim qđ ille. in ludo inquit magis equidem in loco didendum reor. Nam ludere pila et alea magis dicimus: iocari autē verbis. In loco igitur laudabilē illam mediocritatē quam greci eutrapella vocant. nostri tum urbanitatē tum festiuitatē tum comitatem tum iocunditatem dixere. Et qui ita se habet: urbanus festiuus comis. iocundus est. Hec omnia probata sunt verba: et ab optimis auctoribus frequentata: et videtis copiam lingue nostre. Superabūnantia inquit bomolochia hoc proprie est scurrilitas apud nostros: verbum ita optimum: et qui illam habet: scurra. qui autem deficit inquit agrichos. quis hic proprie est rustic⁹: et habitus de se rusticitas: vt sit qui mediocritatem in iocādo seruat urban⁹: siue comis: qui omnino deficit: aut abhorret: qui ita iocosus est vt modum excedat: scurra. Nam hec latine dici posse videntur? Utrum ergo in lingua defectus est vel in ipso? Atqui fieri potest vt ipse in p̄lia doctus fuerit. sed equidem non puto: cuz videam ipsum res quoq; simul cum nominibus consuetudinem. Quid enim tritius apud eos qui de moribus scribunt: q̄ honesti vocabulum: cum stoyci: quorū Seneca maxime inter nostros imminet fines bonorum in honestate collocarint: et frequētissime disceptetur an vtile ab honesto separari queat. omnes virtutis actiones honesto contineri dicimus. Enimuero h̄ pro honesto grece ab aristo. vbiq; posito: semper latine bonum expressit. per absurde quidem: nam et si omne honestum est bonum: tamen aliter de honesto: aliter de bono loquitur: vt etiam aliter de animal: aliter de substantia: q̄uis etiam omne animal substantia sit. Quod si quia omne honestum sit bonum: propterea bonum interpretari licebit. Pro vtili quoq; vbiq; positum fuerit bonum dicemus: ita tria maxima que in p̄lia versantur bonum: vtile: et honestum: in vnum confundemus. Et cuz vtile ab honesto sepa-

rari possit: necne q̄rere volumus: sic proponetur. nunquid bonuz
 a bono separari queat. z stoyci si beatam vltam in bono quesitā
 esse dicerent nullus negaret. At in honesto positam epicurei ne-
 gant: in bono autem concedunt: quod z ipsi bonum appellant
 voluptatem. Igitur isto modo interpretari vtrum tandem cōuer-
 tere est aristo. dicta: an peruertere. Bono quidem contrarium est
 malum: honesto autem turpe. Hec vt apud latinos vocabulis di-
 stincta sunt: sic etiam apud grecos que ille si modo quicq̄ intelli-
 geret nunq̄ cōfundisset. Dicam z de alio errato q̄q̄ infinita pe-
 ne sunt. at duo vel tria ostendisse satis erit: presertim in maximis
 z pondus habentib⁹. Nulla fere maior contentio in philosophia
 fuit q̄ de voluptate z dolore. Cum alij Eudosum z aristippum
 secuti in voluptate ponere summum bonuz non dubitarint: sum-
 mumq̄ in dolore malum. alij contra: non modo summum bonū
 non esse voluptatem: verum etiā abiectum quoddam z paruum.
 Omnes tamen res quas gerimus dolore z voluptate tanq̄ su-
 bernaculis quibusdam regi fatebātur. Hec igitur duo .circa que
 omnis de moribus vtitur disciplina: z que omnes nostri qui de
 philosophia vnq̄ scripserunt: voluptatem z dolorem appellant:
 iste quemadmodum interpretatus est: quasi nunc primum nasce-
 retur: nec quicq̄ vnq̄ legisset pro voluptate delectationē posuit
 pro dolore autem tristitiam. Primum quero que causa fuerit ab
 vsu loquendi Luce. Seneca Boetij Lactan. Hierony. z aliorum
 nostrorum recedendi: respondebit credo si vera fateri volet: nun-
 q̄ se istos legisse: delectationis autem z tristitie e vulgo sumpsisse:
 at enim hos prestantiss. vtros legisse oportuit. Nam vulgus qui-
 dem haudquaq̄ probatus est loquendi magister. Sed quero nō
 iam ab eo: sed ab his quos illum defensuros esse reor: que nam
 causa fuerit vetus ac probatum verbum relinquendi: querendū
 nouum: vtrum diceret delectationem idem esse quod voluptatē:
 an voluptatem non illud designare quod idonin: greci dicunt.
 Primum vt idem valeat delectatio z voluptas: non fuit tamen
 causa a consuetudine veterum presertim excellentissimorum ab-
 eundi. Deinde totum hoc erroneum est: nec est idem voluptas et
 delectatio si modo contraria ex contrarijs noscuntur. Tristitia
 enim quod ille contrarium delectationi esse voluit non dolorem:
 sed grauitatem z seueritatem significat que sunt fere cōtraria hy-
 laritati. Itaq̄ tristitiam vultus dicimus: z iudicem tristem. i. se-
 uerum z grauem. Et in Relio hilaritas fuisse perhibetur: in Sci-
 pione autem vita tristior: ambitio maior. Cum ergo tristitia non
 sit dolor: nec delectatio: certe erit voluptas. Insuper delectatio
 vt mihi quidem videtur extrinsecum quoddam est: voluptas au-
 tem intrinsecum. Delectant enim magnifici apparatus: delectant

forte me-
 lius z pra-
 uum.

Prohemium.

soni & causatus : delectat hystrio dum fabulas agit . Hec omnia ab extra proueniunt : vt igitur ictus sagitte non est ipse quidē dolor : sed dolorem mouet : sic delectatio istarum rerum ab extra proficiscens non est ipsa voluptas : sed efficit voluptatem . Esse autē voluptatem latine quod greci idonim vocant : & sic interpretari oportere nullus vel mediocriter doctus ignorat quo magis admirari cogor in hoc rātam ruditatem : ne dicam ignorantia fuisse . Tullius in lib . de finibus bonorum & malorum ita scribit : quod greci idonim vocant : nos appellamus voluptatem . Et sepe querimus verbum latinum par greco : & quod idem valeat : hic nihil fuit quod quereremus . Nullum enī inueniri potest quod magis idem declaret latine quod grece quam declarat voluptas . Hec Tullius : cuius ni fallor verba ostendunt & voluptatem dici oportere : delectationem non oportere . an igitur hunc ducem in scopulis sequar : quem in plano offendentem turpiter & labentem inspicio : vt nec honestum dicere sciat : nec voluptatem & dolorem intelligat . Insuper cum aliud sit eligere : aliud expetere : qm̄ in eligēdo consultationem & deliberationem premitimus non in expetēdo : & expetimus semper bonum : eligimus nonnunq̄ minus malum : idq̄ aristo . accurate diffinitat & in loquēdo plurimū emicat . Postriq̄ etiam non minor cura hanc distinctionem & cautelam sequuntur : & iste verba in quibus ad claritatem & vim doctrine plurimum refert ita confundit : vt pro verbo expetere vbicunq̄ in greco expositum est eligere dicat : expetere autē nunq̄ dicat : quo facto tota pene doctrina confunditur . Quid dicam de extremis & medijs : in quibus aristo : virtutes collocauit & vitia : & singula scrutari nisus est q̄ hic inermis & rudis : pauca de nostris : et hec ipsa inep̄ta reliqua vt sunt in greco dimittit : vt qui illa legunt ni hilo plus adipiscantur q̄ si nihil legissent . Preterea cum virtuti oppositum nostri vitium appellant quod *Lice* . placet dictuz esse ex eo : quia vituperabile sit : iste nescio qua ratione maliciam nuncupat : quod est tum ineptum : tum insolens : tum vnus certe improbitatis nomen non vniuerse vitiositatis . Ego igitur infinitis pene huiusmodi erroribus permotus cum hec indigna aristo . in digna quoq̄ nobis ac lingua nostra arbitrarer cum suauitatem horum librorum que greco sermone maxima est in asperitate conuersam : nomina inorta : res obscuratas : doctrinam labefactataz viderem . laborem suscepi noue traductionis : in qua (vt cetera omittam) id assecutum me puto : vt hos libros nunc primum latini nos fecerim : cum antea non essent .

Aristotelis Stagyrice Peripatheticorum
 principis: Ethicorum Liber Primus: ad Nicomachum eius filium
 Leonardo aretino interprete: feliciter incipit.

Omnis ars / omnisq; doctrina: similiter autem
 et actus electio bonum quoddam appetere vi-
 detur: quapropter bene ostenderunt summum
 bonum quod omnia appetunt. Videtur autem
 inter fines differentia quedam. alij namq; sunt
 operationes: alij p̄ter eas opera aliqua. Quo-
 rum vero fines sunt aliqui p̄ter actiones in
 his potiora sunt opera q̄ operationes. Et cū
 multi sint actus et artes et scientie: fit etiam vt multi sint fines. Nā
 medicine quidem sanitas: nauiculari vero nauigium: rei milita-
 ris autem victoria: economice vero diuitie. Quocumq; autē sunt
 h̄mōi sub vna aliqua virtute: quemadmodum ars frenorum fa-
 ciendorum: et alie omnes que ad structuram equorum pertinent
 sub equestri consistunt. Ipsa vero equestris et omnis bellica actio
 sub re militari: eodemq; modo alij sub alijs. In cunctis autem fi-
 nes earum que magis principes sunt omnibus inferioribus sunt
 antepoenendi. Nam illorum gratia istos prosequimur. Nihil autē
 refert vtrum operationes ipse fines sint actuum vel p̄ter ipsas
 aliud quiddam: quemadmodum in his que appellantur scientie.
 Si igitur agibulum finis quispiam est: quem propter seipsum ve-
 limus: alia vero propter illum: nec omnia propter aliud optamus
 nam sic in infinitum est etiam progressus: vanaq; et stulta resulta-
 ret cupiditas: manifestum est id esse summum bonum et optimum
 Atq; huius nimirum cognitio ad vitā nostram multū cōferre: ac
 velut sagitarij signum h̄ntes facilius quod oportet assequemur.
Incipit commentum Auer. super Libros Ethicorum Aristo.

A Summo
 bono oia
 appetūt.
 finium
 oia.
 B

Capitulum primum: de eo quod est aliquis finis perfectissimus operas-
 bilium bonorum in quem cetera reducuntur: quem opz maxime intendere
 et querere: qui etiam est optime disciplinarum et proprium bonum homi-
 nis: quem melius est dirigere in pluribus q̄ in vno.

Frit Aristoteles quoniam omnis ars: et omnis scien-
 tia: et omnis actio: et omnis electio rei est aliquid:
 per vnamquāq; quidem earum bonum aliquod inten-
 di et desiderari videtur: et est finis intentus per artem:
 aut scientiam: aut actionem: aut electionem. Et cum sint
 fines istarum cunctarum hec quod omnia appetunt: et
 sint fines earum omnium: manifestū est q̄ omnia appe-
 tunt bonum. Et propterea bene dixit qui descripsit bo-
 num per hoc q̄ ipsum est q̄ oia appetūt: et diuersitas quidem inter fines
 intentos per artes esse videtur: nō pp diuersitatē artū tm: s; et ex eo q̄ fines

A si dixit
 q̄ descri-
 psit bonū
 q̄ ē id q̄
 oia appes-
 tunt.

Liber primus

In quibusdā artib⁹ sunt actiones ipsemet. vt in arte saltādī ⁊ pcutiēdi cytha
In artib⁹ rā: ⁊ in quibusdā earū fines sunt acta ⁊ nō actiones: vt sanitas in arte medi
in qb⁹ fi. cine. In artib⁹ autē in qb⁹ fines sunt acta nō actiōes acta meliora sunt actio
nes sunt nib⁹: cū actiones q̄ sunt in ipsis sint grā actorū. ¶ Cū itaq̄ sint artes et
acta ⁊ nō scie plures: ⁊ erūt fines plures: vt artis medicine finis est sanitas: et artis
actiones operādī nanes nauigiū: ⁊ artis gubernādī bella victoria: ⁊ artis gubernā
acta sunt di domū finis ē opulētia. ¶ Dixit. a Artib⁹ autē qdā sūt subalterne alijs
meliora vt ars frenoz: ⁊ relique artes: qb⁹ vtiq̄ equestris sunt sub arte bellica: ⁊ sily
actionib⁹ ois actio bellica est sub arte gubernādī bella: ⁊ sily in alijs gnib⁹ rerum in
a Eadē di quib⁹ ipeculātur artes sicut inueniunt in eis artes plures sub arte vna p̄n
stinctio h̄f cipali in illo gnē: ⁊ in oib⁹ istis finis artis principalis dignior est ⁊ melior
2. ph. cō. 3. fine artis q̄ sub ipsa est. fines em̄ artis q̄ sub principali est nō querunt nisi
grā finis artis principalis: ⁊ nō est v̄tia in his in hoc vt fines earum sint
actiones aut acta. ¶ Necesse est autē vt sint in istis reb⁹ q̄ agunt res q̄s
volum⁹ pp seip̄as: ⁊ est res q̄s volum⁹ pp aliū: ⁊ vt nō sit ois actio ex actio
nib⁹ humanis volita pp rē aliā: si em̄ sic esset pcederet in infinitū: nec esset
finis cōprehēsus: ⁊ esset desiderū inane. Cum itaq̄ sint hic artes actiones
quarū querunt pp aliud: ⁊ artes actiones quarū q̄runt pp se: manifestū est
q̄ finis ei⁹ q̄ querit pp se est bonū pfectū ⁊ optimū rerū cū sint reliqua bo
na q̄sita grā hui⁹ boni: ⁊ hoc siue sit illud bonū vnū aut multa: aut sit artis
vnus aut artib⁹ pluriū. ¶ Et cognitio hui⁹ boni est vltima in vita hū
mana: ⁊ est grāde adiutorū i venustate eius. intelligo per vitā ciuitates.
Cognito nāq̄ sine determinant actiones q̄ ducūt ad ip̄m: ⁊ q̄ remouēt ab
ip̄o: ⁊ dirigūt intētiō versūs ip̄m. Quēadmodū accidit balistarijs q̄ p̄firo
eis signo dirigūt sagittas suas p̄tra ip̄m: ⁊ sic certius attingūt ipsum. Et ta
liter se h̄nt hoies in adipiscēdo id qd opz cognito ip̄o. v3. dirigūt actiones
finas p̄ quas applicant ad ipsum. ¶ Conandum est igit nobis hic ad com
prehendendū finē istū fm̄ vitā descriptionis ⁊ exēplī. s. sermoni vlt: ⁊ ad des
bernandi clarandū qd est: ⁊ cuius sciarū ⁊ artū est. ¶ Videt autē esse potissime artib⁹
vinitates ⁊ maxime principales: ⁊ h̄mōi qdē est ars gubernādī ciuitates. Estem̄ hec
principaf ars principatur oibus artib⁹ cū determinet quas artes ⁊ scias opz esse in ci
uitatibus: ⁊ quas artes ⁊ scias opz exercere vnū quēq̄ hoim: ⁊ quas artes ⁊
oibus ar: scias opz exercere quosdā hoim: ⁊ vsq̄ ad quē finē opz discipulos peruenit
tibus. re in discēdo artes. Cū igitur hec ars taliter se habeat: ad reliquas artūm
qd est: ⁊ principalior earū. ¶ Et patet hoc etiā ex eo q̄ honoratiores artū ⁊ no
biliores earū supponunt huic arti: vtp̄ ore regitina belli ⁊ regitina⁹ domus
⁊ rhetorica. s. ip̄a ordinat has artes ⁊ metitur eas. Si ergo fuerit hec ars. s.
regitina ciuitatū vtēs reliquis artibus ⁊ mensurās eas ⁊ ponēs quid opz
operari: ⁊ a quo opz abstinere de oī re: necessariū est vt sit finis eius ample
ctens reliquos fines artūm. Cūq̄ sit bonū qd intēdit hec ars illud bonū
qd continet omnia bona: est necessarium q̄ sit finis eius bonum illud quod
appropriatur homini in eo q̄ homo: ⁊ si enim bonum qd appropriatur ho
mini vni sit bonum: illud in specie qd appropriat vniuersitati ciuili maior
⁊ perfectius. Illud quidem est: posito q̄ bonū perfectū possibile est haberi
a solitario: sicut possibile est haberi a ciue. Si autē hoc non appropriatur:
tunc manifestius est q̄ hoc bonum necessarium est inquiri. s. bonum quod
appropriatur ciuitati. ¶ Et si fuerit susceptio huius boni: et conserua
tio ipsius ne tollatur. amabilis quidem vni. s. vt inueniatur ei ⁊ conserue
tur erit inuētiō eius ciuib⁹: ⁊ conseruatio sua ipsis melior et honoratio:
et hoc est quod intendimus per hunc librum. s. inuētiō huius boni: ⁊ con
seruatio ipsius ciuitatis.

Capitulum secundum.

Quod si ita adnitendū est idipsum quasi p figurā cōprehendere qd sit: et cuius sciarū vel facultatū: videt pfecto eius esse q̄ maxime dominet atq; p̄sideat. Talis ho ciuillis apparet. Hec enim et quas disciplinas in ciuitatib⁹ esse: et quales quēq; addiscere: et quousq; opz ipsa disponit. Videmus et honoratissimas facultates huic subesse: vt rem militarem economicā: rhetoricā: cūq; scientijs reliquis quarū est in agendo opus vtaf: ac p̄terea leges ferat: et qd agere q̄q; et a quo abstinere debeat: ipsa cōstituat eius pfecto finis altarū fines cōtinebit. Itaq; illud erit vltq; summū bonum humanum: et si ens idem est vni et ciuitati: maius tñ ac perfectius ciuitatis videtur: et in capiendo: et in cōseruādo: atq;abile quidem et vni soli pulchrius tamē ac diuinitus genti ciuitatibusq;. Intentio igitur circa ista versat: ciuillis qdā p̄sideratio existens in qua dici ad sufficientiā putandū erit: si fm̄ subiectā materiā declarēt. Nā certitudo quidē nō eodē mō est in oib⁹ perquirēda. Quēsdam modū nec in artificū operib⁹. Honestas ho et iusta de quibus ciuillis considerat tantā varietatē et discrepantiā habent: vt lege dūta rat: nō autem natura constare videant. Tale quādam et ipsa bona habent varietatē: p̄terea q; sepe ab illis accidunt detrimēta. Jam cū quidaz ob diuitias perierat: alij ob fortitudinem. Satis ergo fuerit de his: et ex his loquentes grosso modo ac veluti per figuram veritatem ostendere: et fm̄ ea que plurtum fieri solent de h̄mōi rebus trāsigere: eo deniq; modo singula que de his dicentur recipiēda sunt: nā eius qui eruditur est eatenus in vnoquoq; genere certitudinem exigere: quatenus eius natura rei recipit. Simile quippe videtur a mathematico persuasionem recipere: et ab oratore demonstrationem requirere.

Certitudo
do i oib⁹
nō ē eodē
mō p̄quis
renda.

Secūm caplm̄ in quo ostenditur ex qualibus: et qualia opz in hac methōdo concludere. s. ex contingentibus natis: et contingentia nata fm̄ q; exigit huic methōdo subiecta materia Dixit.

oportet autem vt sufficiat quod dicetur in hoc quando fuerint sermones inducti fm̄ q; possibile est in materia subiecta: vult vt sint propositiones inductas sicut in pluribus: non autem necessarie. ¶ Non enim inquirenda est certitudo in omnibus artibus eodē modo: immo oportet vt requiratur in omni arte fm̄ materiā in qua speculatur talis ars. Quēadmodum neq; oportet vt inquiretur certitudo in omnibus que aguntur vno modo. ¶ Res autem pulchre et pertinentes iustitiae: sunt ille in quibus speculatur hec ars. s. regitua ciuitatum tantā habent diuersitatem incidentem eis et errorem: eo q; materia sua sit possibilis quod plures opinati sunt q; bona et iusta sunt nobis tantum per legem. i. per positionem: et q; non est hic aliquod bonum et iustum per naturam. Et iam accidit simile huic errori in bonis q; in se bona sunt eo q; iam acci-

Liber Primus

dit pluribus hominū ex ipsis documentū: vt quibusdam iam cōtingit periculum ex parte diuinarum: & talis ex parte fortitudinis. ¶ Et ppter hoc intentionis quidē & voluntatis nostre est vt pueniamus ad veritatē istarū rerū per viam grossam & creplarem. s. per diffōnes & descriptiones q̄ adaptant̄ rebus existentib⁹ in illa specie vt in pluribus: sed nō omnibus. sicut est dispositio in diffinitionibus materie necessarie. Et per demonstratiōes quidem in quibus sūt conclusiones sic in pluribus.

Quisq; bene iudicat que cognoscit: eorumq; bon⁹ est iudex. Singula igitur is qui in singulis: simpliciter autem is qui in cūctis eruditus est. Ex quo fit vt iuuenis quidem nequaquam idoneus auditor: sit ciuilibus discipline. Audis enim earum rerū que in vita versantur: sermo autem ex illis: & de illis est. sequax vero adhuc affectibus existens inaniter & inutiliter audiet cum finis non cognitio sit sed actio. Nichil autē differt etate quis iuuenis sit: an moribus. Non enim in tempore defectus: sed in viuendo & in persequendo singula secundum animi perturbationem. Nam talibus quidem inutilis erit ista cognitio: quemadmodum his qui incontinentes sunt. Qui vero cupiditates suas rationi subiicit̄ his ista scire multum admodum proderit. at de auditore quidem: & quemadmodum recipiendum sit. & quid propona m⁹: hęc prefatos esse sufficiat.

Nihil refert etate quis iuuenis sit an moribus.

3

¶ Tertium capitulum in quo ostenditur qualem oportet esse huiusmodi auditorem. s. eruditum & expertum circa moralia: & ideo nec iuuenē sūm etatem: nec sūm morem iuuenilem.

Etenim prudentis. Intendo instructum in arte logicę ultime inquisitionem certitudinis in sermone in vnoquoq; genere in quo sit speculatio secundū q̄ sustinet natura illius generis. Equale enim peccatum est si receperis sufficientiam persuasivam a domino doctrinali aut eregeris demonstrationem a rhetore. ¶ Et vniūquisq; hominum recte dirigit iudicium circa rem in qua sciens fuerit. Et iudex discretus in re quadam est qui dirigit iudicium in re illa eadem: & est prudēs in illo genere: idem cognitor logicę particularis que appropriatur illi generi: bonus autem iudicator absolute est qui recte iudicat de omni re de recto. videlicet. & non recto: & iste est prudens absolute: dico eum qui prudens est in arte dialecticę communis. ¶ Et propter hoc doctrina ciuilibus non pertinet auditori puero: nam puer inexperius est actionum que debent esse in vita. scilicet non discernit rectum a non recto. sermo autem hic non est nisi de his actionibus: & in his. ¶ Dixit. Et quoniam ecce puer persecutor est eorum ad que ducit eum sia sua ex desiderio: erit auditio eius sermonis nostri frustra & inutiliter: quoniam finis nō in eo de quo loquimur hic nō est scire: s; agere. ¶ Et non differt vt sit q̄ est in hac dispositione puer etate: aut puer moribus: defectus enim sequens virum desiderijs nō est ex breuitate tēpōris: nam si esset sic non inueniretur senex profecutor desiderij: & ppter hoc non proficiūt iuuenes per hanc cognitionem: sicut nec proficiūt per eam cōpleti qui non retinēt se a desiderationibus. ¶ Illis autem qui desiderāt & agnūt sūm q̄ dicit̄ intellect⁹ &

et ratio perutilis est sciētia qua hic tractat. ¶ **¶** hoc igitur est ad quod nos oportuit peruenire in phemio nisi sermonis. s. qualis debeat esse discipulus huius artis in moribus suis. Et quod est propositum nostrum in hoc sermone: est gubernatio civitatum: et cuius generis sunt rationationes quibus utimur in re. s. oportet esse ordinem earum in credulitate: aut formatione.

¶ **¶** Quam vero ut prediximus omnis cognitio atque electio bonorum quoddam affectat: videmus quid est id quod civilem dicimus affectare: et quod omnium agibilem sapientem est bonum. Nōne quidem omnes fere consentiunt: felicitatem enim vulgus simul eruditique appellat: sed et bene vivere et bene agere pro eodem accipiunt: ac felicitate esse. Quid vero ipsa felicitas sit de eo sane inter se discrepant: nec idem vulgus sapientesque tradiderunt. Nam alij quidam ex his que clara et manifesta sunt ut voluptatem: aut divitias: aut honorem. Alij item aliud nonnumquam etiam unus et idem diversa. Egrotant enim sanitatem: pauper divitias: ignorantie sue conscij eos qui magnam aliquid: et supra se dicunt admirantur. Quidam vero et preter hec bona aliud quiddam ipsum pro se esse putant: quod causa sit omnibus his cui bona existant. ¶ **¶** Cunctas igitur opiniones scrutari superuacaneum forsitan esset. Sufficiet autem si illas que apparentes sunt: aut rationem aliquam habere videantur.

¶ **¶** Quartum capitulum de eo quod summum est quid est finis operabilium honorum: et eorum omnium summum bonum. et quod ipse est felicitas: cum enumeratione, quarundam opinionum de felicitate que ipsa sit. **¶**

Mant autem revertamur ad id a quo incepimus a principio et dicamus. cum per omnem cognitionem et omnem electionem non desideretur nisi bonum aliquod quod est bonum: quod ars gubernandi civitates habet et intendit: et est illud quod appetimus pro ipsam. s. bonum excellentius et altius omnium bonorum. Dicimus igitur quod pene ab omnibus concordatum est in esse eius: et in ipsius nominatione. nam plures hominum et peritiores ipsorum opinati sunt quod decor vite et decor conversationis est et conversatio acquirere faciat felicitatem. ¶ **¶** Verumtamen invenimus eos dissentientes: et in definitione huius felicitatis. i. dissentiunt in hoc quid sit. Quidam enim hominum dixerunt: quoniam felicitas est aliquid ex rebus apparentibus: de quibus manifestum est ipsas esse bonum. Quidam ergo dixerunt ipsam esse voluptatem: quidam autem divitias et opulentiam: quidam vero honorem: alij autem aliud aliquid preter hec. Et ut considerando in opinionibus hominum circa ipsam invenies quolibet sectam ponentem eam in partem alteram ab ea in qua ponit ipsam secta aliam: et invenimus unum eundem variantem dictionem suam circa ipsam secundum varietatem status sui. Infirmi autem dicunt sanitatem: depauperatus autem divitias. ¶ **¶** Cum autem plures recognoscunt ignorantiam suam de veritate ipsius cum hoc quod conveniunt in confessione sui esse eam admirantur dictum eius qui dixerit de ea dictionem superexcellentem hoc quod ipsi intelligant de ea. ¶ **¶** Dixit. Et iam putaverunt quiddam quod hoc est bonum aliquod existens per se extra animam preter bona ista multa: et quod bonum hoc est causa bonis omnibus: ut sint bona: unde quod isti opinati fuerint quod cognitio huius boni quod extra et applicatio ad ipsum est beatitudo: ut dicentes ideas

esse. ¶ Dixit. Fortassis autē inq̄sitis de oibus opinionibus dictis de beatitudine onerosa est: et inanis: sufficit enim de famosis oribus earū inq̄rere: aut de quibus putat ut in ipsis sit argumentum persuasivum.

Recte placet
to dubita
ur vtrū a
principijs
via sit an
ad princi
pia.

¶ Nec vero nos lateat differre eos sermones q̄ a principijs sunt et eos qui ad principia. Recte enim Plato dubitavit quesivisse: vtrum a principijs via sit: an ad principia: quemadmodum in ista dō ab his qui principia ponunt ad finem vel contra incipiendū quid a notis est: s; qui bifariam. Alia enim nobis nota sunt: alia simpliciter nos fortasse ab his que nobis nota sunt incipere debemus. Itaq; bene institutum moribus esse oportet eum qui de honestate et iustitia et omni civili ratione sufficienter sit auditus. Nam principium est: quia et si hoc sufficienter constat: nihil opus erit propter quid. Sed qui ita institutus est: aut iam habet principia: aut certe facilliter cupiet. ¶ Cui vero neutrum istorum aditus audiat Hesiodum.

Hesiodi
versus.

Optimus ille quidem qui per sese omnia noscens.
Preceptor suus ipse sibi meliora peregit.
Ille bonus rursus monitus qui recta sequatur.
Qui nec ipse videt: neq; credit recta monenti.

Hic nulla in parte utilis est. Sed redeamus vñ digressi sumus: bonū et felicitatē non absq; ratione et modo viuēdi existimare vidēt.

¶ Quintū capitulū de eo qd̄ opz incipere a posterioribus natura: et nobis magis cognitū ad inveniendū quid est felicitas: et ideo auditores bene tū ei cōsuetudinibus: vt facile habeat vel suscipiat principia. Dixit.

Idē. I. ph.
I. c. 2.

Non opz vt nos lateat quid interest inter demonstrationes que sunt ex principijs rerū in primarum. s; inter demonstrationes que ducunt ad cognitionem causarū vult q̄ inter eas esset differentia magna s; declarata est in lib. demonstrationis. ¶ Et propter hoc recte dubitavit Plato circa hanc intentionem: et d. vtrum via que ducit ad principia est sicut via que a ductore exercitij in stadio tendit ad postremū gradū: aut e conuerso. Verū tamen vniuersaliter opz vt incipiamus in doctrinalia rebus manifestis. ¶ Res autē iste dupliciter sunt: qd̄ earū sunt manifeste s; nostri: et sunt ille ex quibus procedimus ad principia absolute: et qd̄ earū sunt manifeste simpliciter: et sunt ille que manifeste sunt s; nos: et s; bifariam: et ex his equidē pcedimus a priori et ad posterius. In hoc aut fortassis expedit est vt incipiamus a rebus manifestis apud nos: vnde oportet eū q̄ vult instrui in rebus pulchris et iustis et vlt in rebus pertinentibus civilitati instructione sufficiente vt sint mores eius s; q̄ oportet. Qui enim talis fuerit in moribus iam h; sciam h; res: quare sunt tū q̄ est principij scienter: si autem hic contentus fuerit non est indigens in virtute scientie: quare res est: et est principij qd̄ ordinatur post sciam: q; res est. Qui ergo fuerit talis in moribus h; principia et suscipiet ea facile: dico principij quare: et principij pp̄ qd̄. Qui autem neutram adoptionem habuerit. i. nec esse nec causam animaduertat: sermonem poetę dictatis. Optimus est hominū q̄ a semetipso intelligit quid expedit: qui autē ab altero hoc intelligit: est in via directionis: qui vero nec a semetipso intelligit nec ab altero recipit: hic vir est inutilis.

Quam vulgus quidem atq; onerosissimi voluptatē. Quapropter et ipsi vitam adamant voluptuosam. Tres enim sunt maxime precipue illa quae nunc diximus. Primum civilis. Tertia contemplativa. Vulgus igitur omnino servile videtur vitam pecorum diligendo. Sustinetur autem ob id quod plerisque in potestatis constitui instar Sardanapali vitam agunt. Elegantes autem viri et rebus agendis apti honorem. Hic tere. n. civilis vite finis est. Sed videtur levior quam is quae quimus finis: magisque in honoribus quam in eo quod honorat consistere. Nos autem proprium quiddam et quod leviter auferri nequeat summum bonum vacinatum. Insuper honorem sequi videntur ut se bonos esse confirment. Itaque a sapientibus maxime querunt: et apud illos quod eos cognoscunt: et virtutis causa laudari. Primum igitur quantum ad hos attinet virtutes esse potiores: atque eam fortasse quam civilis vite finem magis putabit. Sed videtur haec imperfectior. Nam et dormire virtutem habentem et non operari in vita recipere videtur: et insuper maxima mala adversitatesque subire. Eum vero qui ita vivat nemo beatum dicet nisi positionem custodit: et de his quidem satis. Nam et in coronis de his ab eodem dictum. Tertia est contemplativa vita de qua in sequentibus considerationem faciemus. Pecuniis vero intendens violentus quidem est. Ipsaeque profecto diuine nequaquam sunt id quod querimus bonum. Utiles enim et alterius gratia. Itaque magis illa que super praecipuum finem quis existimet: quam propter se expetunt: sed apparet nec illa esse: quibus multa verba in his consumpta sint.

Secundum capitulum de hoc quod unusquisque estimat felicitatem ex propria vita: et quod tres sunt vite famose. scilicet voluptuosa: civilis: et contemplativa. Quorum primam et eius sectatores omnino despiciunt. Opinantes honorem esse finem cuius redarguit: ostendens quod nec virtus ipsius est: nec divitiis: et tractatum de contemplativa usque ad decimum librum suspendens. Dixit.

Acipimus ergo et dicimus: quod homines in opinatio-
ne sua de bono et felicitate: quam estimant
in vita secundum quod vident non devenerunt a rectitudine. haec enim
est res in qua conveniunt: verumtamen vulgares et grossi pu-
tant quod hoc bonum sit voluptas: et quod vita civilis faciens
lucrari felicitatem est vita lucrativa voluptatis: et sunt
quidam famosi propterea quod multi potentes super res regni simulantur Sar-
danapalo in immergendo se voluptatibus. Illi autem qui ducunt vitam
bonam et operatores sunt actionum nobilium. scilicet qui preeligunt honestum
estimant bonum istud esse honorem: et quod vita humana est ad lucrandum
hoc bonum donec fere putetur quod honor sit finis gubernatorum civitatum:
dico principes. Cuiusque exquisita considerate fuerint vite: videtur quod ex-
cellentiores earum et prepollescentes sunt tres. vita voluptuosa: et vita hono-
ris: et vita contemplativa. dico secundum illos qui digniores indicant con-
templationem et virtutem. Vulgares autem videmus propinquos ser-
vile et eligentes vitam pecuniarum in dicto suo. quod finis vite humane sit
voluptas. Dicit vero eorum qui dixerunt quod finis sit honor apparet
corruptio ex eo quod de re honoris: manifestum est quod ipse vilior est
quod illo bono per actum vivendi humanum. Videtur enim quod honor potius
honorato.

Liber Primus

est in honorate q̄m in honorato: dico bonū illud q̄d est honor: bonū autē q̄d est felicitas nō est nisi in actore suo: et ppter hoc difficilis est ablatio ei⁹ ab ipso. **C**Amplius patēs est q̄ multi illoꝝ q̄ querūt honorē maxime querunt ipsum quatenus per hoc affirmēt se esse bonos: et id querūt honorē ab intel ligētib⁹: et ab his qui noti sunt a virtute. Manifestū est ergo s̄m viā ipsoꝝ: qm̄ virtus melior est honore: quare fortasse estimādum est virtutē potius esse finem vite civilis q̄ aliud: attamē insufficientes videt esse et hoc. Si em̄ sic esset nullū oporteret excusare se a somno. Videmus em̄ se posse dormire ho minē et habere virtutē. Et s̄m hanc etiā radicem possibile est ei vt sit felix: et nihil operās tota vita sua: aut laborās vel carēs prosperitate in malozib⁹ rerum suarum. Et manifestū est q̄ nō opinatur aliquis de h̄mōi ipsum esse beatum: neq; dicit hoc de tali nisi velit per hoc custodire positionē vel rati cionem quam posuit et credulitatem quam defendit: dico s̄m modum cōtras dictionis lingua sua nō corde. **C**D. Et iam diximus de istis rebus i dictis nostris famosis quātum sufficit. **C**De vita autē tertia et est vita cōtemplati uozū perscrutabimur in postremo. **C**D. Lucrum autē et diuitie: manifestum est q̄ nō sunt bonum q̄d queritur per regimen civile: vtilia quidē em̄ sunt ad aliud: et nō queruntur nisi ppter aliud: felicitas autē nō querit nisi ppter se: quare predicta potius estimāda sunt fines nō esse: cū nō querant ppter se: et ideo locuti fuimus multū de eis in alio loco: et ostendimus sedum esse dictum dicentis eas esse fines: opz ergo vt relinquamus illa.

His igitur omissis: de vniuersali forsan videre prestabit: et quē admodū dicatur inq̄rere: q̄q̄ hec q̄stio p̄dua sit ob amicos q̄ ideas introduxerūt. Sed p̄ defensione veritatis etiā pp̄ua impu gnare oportere: presertim p̄ hos magis forsan estimādū est. Nam cū ambo sint amici plū est veritatē in honore preferre. Hui⁹ opti onis latores nō ponebāt ideas: in quib⁹ prius et posterius dice batur. Itaq; nec numerū ideam cōstituebāt. Bonū autē v̄t et in eo q̄d quid est: et in eo q̄d quale: et in eo q̄d ad aliqd. **Q**d hō p se atq; substantia prius est natura q̄ id q̄d ad aliqd est: natura id tanq̄ adiacens quiddā: et accidēs substātie v̄t esse. Quare in his quidē nequa q̄ cōs foret quedā idea. **P**reterea cū bonū tot modis dica tur quot modis v̄t ens: nā et in eo q̄d quid. Et deus et mens: et in quali virtutes et in quāto mensuratū: et ad aliqd vtile: et in tēpore occasio: et in loco dieta: et alia h̄mōi manifestum est nō cōe esse v̄t ad aliqd. et vnum. **N**ō em̄ in oibus: sed in vno dūtaxat predicamēto dicere tur. Plato cum eorum que s̄m vnā sunt ideā vna sit scientia certe et bonorum oim̄ vna scientia foret: nunc autē sunt plures etiā eoz que sub vno predicamēto sunt. **L**eui t̄pis quidem in bello res mi litaris: in morbo medicina: in laborib⁹ gymnastica. Ambigat ve ro quispiam quid dicere velint ipsum quodq; si quidem in ipso hō m̄te: et in hōie vna atq; eadē rō hōis est. Quia enim hō nihil differēt: q̄ si ita nec qua bonum: si quidem nec magis album id quod diuturnū q̄ id quod vni⁹s diei. Probabilius autem vident

Qd p se e
atq; sba e
pri⁹ e nā
q̄ id q̄d e
ad aliqd.

tur dicere Pythagorici in ordine bonorum vnum reponūt: quos
 ⁊ Speusippus sequi videtur. Verum de his dicitur alio loco. Ex
 illis vero que supradiximus dubitatio quedam suborta apparet:
 qm̄ de vniuerso bono sermo habebatur: ⁊ que nos propter seipsa
 appetimus atq; optamus secundum vnam speciem dicuntur.
 Que vero hec efficiunt aut custodiunt non contraria prohibent
 propter illa dicuntur ⁊ alio modo. Constat igitur bifariam dici
 bona: alia propter seipsa: alia propter illa. Que ergo ppter se bo
 na sunt ab vtilibus separantes consideremus si secundum vnaz
 dicantur ideam. Sed que ponenda sunt propter se bona. an qd̄
 sola licet quis persequitur veluti sapere videre: ⁊ voluptates q̄
 dam ⁊ honores. Nam hec ⁊ propter se bona aliud sequamur: ta
 men ⁊ propter seipsa in bonis quis reponat an nihil aliud quicq;̄
 preterq;̄ ideam. Itaq;̄ superflua species erit. Sin autē ⁊ hec sunt
 propter se bona: eandem in cunctis rationem boni extare oportet:
 bit: quemadmodum albedinis in niue ⁊ cerusa. Honoris autem
 ⁊ prudentie ⁊ voluptatis alie atq;̄ diuerse sunt rationes qua bo
 na sunt: non est ergo bonum commune aliquid secundum vnam
 ideam: quemadmodum ergo dicuntur: neq;̄ enim similia videntur
 his que fortuito equiuoca sunt. Sed. videlicet ex eo: quia ab
 vno sunt: aut quia ad vnum cuncta conterminant: vel secundum
 potius analogiam. At enim in corpore visus in anima mens et
 aliud certe in alto. Sed hec fortasse relinquenda nunc sunt. Nam
 trite discutere alterius esset philosophie magis. similiter autem
 de idea. Si enim vnum quiddam est quod communiter de omni
 bus dicatur bonum: aut separabile aliquid per se clarum est id
 non esse tale quod ab homine agi: vel possideri queat. Nunc au
 tem tale aliquid queritur. ¶ At forte alicui videri potest melius
 esse id ipsum cognoscere gratia illorum bonorum que agi possi
 deriq;̄ possunt. Nam si hoc tanq;̄ exemplar habuerimus magis
 intelligemus que nobis sunt bona: intelligentes vero adipisce
 mur. ¶ Hec verba suasionem continent quandam: sed scientijs
 dissonare videtur. Nam ille quidem omnes bonum affectantes: ⁊
 quod deest perquirentes cognitionem huius pretermittunt. At
 qui tantum ac tale auxilium a cunctis artificibus ignorari: nec p
 quiri absurdum esset. nec vero apparet quid conferat textori: aut
 fabrio ad artem suam si scuerit quid ipsum sit bonum: aut quid
 medicus vel de re militari peritio: fuerit si ideam ipsam contem
 platus sit. Neq;̄ enim isto modo sanitatem considerare videtur
 medicus: sed hominis sanitates: immo forte huius: nam singulis
 medetur: ac de his quidem satis.

C
 Bonas alia
 pp se: alia
 pp alia.

D

7 **¶** Septimū capitulum de vniuersali bono et idea si est aliquid tale: si ad illud reducendum particulariora bono: vt ad perfectissimum quod non esse quoquomodo ostendit prius: deinde quoniam si est non vt operabile: neq; practicus illius actib; cognitio confert ad perfectionem: licet aliquantulū conferre videatur. Dixit.

De bono autem vniuersali quod opinantur quidam beatitudinem esse melius: visum est nobis vt hoc scrutemur et consideremus qualiter se habet: quamuis inquisitio de ipso grauis sit nobis: propter hoc q; quidam amicorum nostrorum dixerunt ideas esse. Verū tamen visus est nobis melius esse vt obseruemus veritatem: et expendamus proprietatem sermonum nostrorum in eius desecione

quando fuerit necessarius hoc nobis: et si nō p̄stentur p̄ hanc: q̄to magis ipsam proficentes et dignissimam iudicantes et antepōnētes. Et enim qm̄ fuerit nobis duo amici dissidētes quorū alter veritatis p̄sentendum.

¶ Qui autem hanc tenuerit opinionē. s. pōnem ideas nō posuerit eas existere in rebus in quibus est prius et posterius inesse: sed in rebus vnius ordinis inesse: ideo non posuerunt ideas. verumtamen ex dictis eorū sequitur vt sint idee in huiusmodi rebus. s. coordinatis: cum bonum vltē dicat de sba: et de qualitate et relatiōe: sitq; sba relatiōe prior naturaliter: plura namq; sunt relationis que vident non h̄e esse nisi in aia: et de multis eorū manifestum est: q; sunt res accētes alteri: qd̄ ita sit neq; horum erunt idee communes extra animam. **¶** Amplius bonū his modis dicitur qbus et ens, bonum enim dicitur de sba que admodū de deo et intellectu: q; est bonus: et dicitur de quali vt de virtute: et de quanto vt de equalitate: et de relatione vt de conferentia: dicitur de tpe vt de hora conuenienter dicitur de loco vt de habitacione. Eodem modo de reliquis rebus: de quibus dicitur nō ens. v. de. r. d. dicamentis. Cum igitur nomen boni synonyme dicatur nomini entis: dicitur ambiguitate de. r. pdicamentis. i. n. non s̄m̄ intētiōe vnā quā p̄cipient. r. p̄dicamenta: manifestum est: q; nō est hoc bonū vnū cōe vltē. Si. n. sic eēt: nō diceretur de oibus pdicamentis: sed de vno ipsorum tm̄. Naz natura vna cōis nō est nisi in pdicamento vno: et cū nō sit hic natura cōis oib; reb;: sic nō ē hec idea vltis. i. et aiam vna s̄m̄ q; videbat hic plato. **¶** Amplius scietia quidem eorū q; in vna sunt idea vna est scia: si ergo bonorum oīum vna esset idea: esset eorū oīum vna scia. nō est autē sic. Sed nos inuenim; bonis que sunt in vno predicamento scias plures vt hore pueniētis. est. n. i. pdicamento quando: verūtm̄ scia hore pueniētis in bello p̄tinet ad artē bellādit: et conuenientis in medicatiōe p̄tinet arti medicīne. Sicq; est de scia p̄tati q; est ad aliqd: scia autē quidem eius indicta p̄tinet arti medicīne: in labore p̄tinet scientie exercitiorum. **¶** Verūtm̄ dubitatoris est vt dubitet in hoc et dicat: qm̄ non est hic bonū nisi bonum p̄ticulare: et terminus boni particularis et vltis: est vnus: vt terminus hoīs p̄ticularis et vltis. etenim sic cut non est d̄tia inter vtrūq; inesse hōtem. s. inter p̄ticulare et vltis: sic se habet in bono vniuersali et particulari: et cum sic sit: nō est d̄tia inter bonū et bonū. s. vltē et particulare: nisi q; vnū eorū est p̄petuū. s. vltē: et alterū nō p̄petuū et non facit longitudo tēporis in vno eorū: et breuitas eius in altero necessario diuersitate. i. in sba eorū in magis et min; neq; in forti; et debilius vt in albo longi temporis. ipsum. n. nō est magis albu albo breuis tēporis. **¶** Et vt probabilis eēt q; dixerit in hac intētiōe pythagorici. s. q; est idea cōis separata qm̄ posuerunt: q; hec idea q; est bonū absolutū ē ipm̄ vnum: et similiter secū; eos in hoc Spensipp; qdā al; **¶** Verūtm̄ speculatio inesse

Ponētes ideas nō posuerūt eas i reb; qd̄ ē p̄ posterius

¶ Ens et bonū nō est vna significatio.

¶ Albu longi tēporis nō ē magis albu albo breuis tēporis.

in esse idee vltis alteri^o est scie. In hac autē nostra q̄stione v̄t esse dubitatio q̄dā ex hoc q̄ potest quis dicere: qm̄ sermo in quo arguitur bona esse multa est de omni bono: q̄stū autē hoc nō est oē bonū: sed bona q̄ sunt bona p se: et hec dicunt fm̄ v̄nā speciē. Illa autē que dicunt cū his per modū equi- uocationis sunt factina horū et custoditina aliquo modozū: aut prohibiti- ua p̄trariozū: de his em̄ nō dicit q̄ sint bona nisi gratia istozū. s. que sunt bona per se. ¶ D. Sed cū sit manifestū q̄ bona dicunt fm̄ duos modos scz bona per se: et bona gratia istozū. i. vtilia ad hoc: sit quidē p̄seruatio hec de bonis q̄ sunt bona per se: tūc opz vt inquiram^o de istis bonis an sint in vna idea: an nō. dicim^o q̄ nō credit aliquis q̄ hec sint bona p se nisi bona q̄ querunt fm̄ suā singularitatē: r̄ qm̄ in se distinguit vt intells r̄ speculatio: et quedā voluptates et honores: has etem̄ res r̄ si q̄ramus fm̄ viam dicentū ideas gratia rei alteri^o. s. idee: tñ potest quis fm̄ modū aliquē po- nere in bonis p se nisi sit ita: q̄ nō ponat aliquo od bonū preterq̄s ideas: erit ergo spēs inanis: dico cōpositū ex materia r̄ forma. Si autē fuerint bona hec ex bonis per se: dico cōposita: et sit bonū in ipsis v̄nū opz vt sit terminus boni in eis vnus: et idē sicut termin^o albi qui est vnus in niue et in ce- rusa et in alijs rebus albis. s. nō diuersificat termin^o albi ex esse suo in ni- ue et in cerusa. ¶ D. Manifestū vero est q̄ diffinitiones istozū bonozū triuz q̄ sunt bona p se dico honorē: intellectū: voluptatē: altere sunt et diuersē s̄z q̄ bona: r̄ cū ita sit nō habēt bonū cōmune eis idea vna: ita qd̄ dicat nomē boni de ipsis v̄nuoce: neq̄ etiā dicit de eis pure equiuoce: ita qd̄ nihil ha- beant cōmunitatis nisi in nomine solo. Illa em̄ que sic se habēt nō partici- pāt nisi solā dictionē cōuenient^o autē est vt nomē boni dictū de ipsis sit ex speciebus participatiōis que nominat ambiguitas: si sit vt nomē ambigū qd̄ dicit de reb^o multis: aut qz veniūt oīno ab intētiōe vna: aut qz tē- dunt ad finē v̄nū: aut qz dicunt de reb^o multis cōsimilib^o sicut est nomen principij qd̄ dicit de corde in aīali r̄ de fundamēto in pariete. est em̄ com- paratio cordis ad aīal sicut compatio fundamētū ad parietē: r̄ s̄c̄r nomē p- fectiōis dictū de intellectu r̄ sensu: etem̄ habituō intellectus ad aīam est sicut habituō sensus ad corp^o: r̄ digni^o his trib^o bonis est vt sit nomen boni dictū de eis fm̄ v̄nā que dicit de proportionalib^o. ¶ D. opz autē vt di- mitiamus hanc p̄seruatiōnē in hoc loco: alteri^o em̄ inquisitionis est: vult q̄ sint artes logices vel phie pume. ¶ D. Et similiter sermo de ideis et in- uestigatio de ipsis inquātū sunt idee: pertinet sciētē alteri. vult phiam pzi- mā. ¶ D. Qd̄ autē hic apparet est qm̄ si fuerit bonū questū nominatū. v. z. felicitas res erit per se nō cōmune predicabile de nobis aut separatū. nam cōmune illud bonū nō est inuenibile nec acquisibile. Nos autē in hoc lo- co quidē inquirim^o bonū potēs acq̄ri a nobis. s. operabile p volūtātē: cuz co- sit qd̄ h̄ scia speculās in reb^o: quaz principij est volūtās. i. cui^o inuētiō p- tineat nobis. ¶ D. fortassis autē putabit: quis q̄ bonū acquisibile meli^o inueniet quidē qm̄ cognitū fuerit bonū vniuersale qd̄ se h̄z ad bonū qd̄ est acqui- sibile ad modū exēplaris qd̄ h̄ntes eram^o in cognitione rei p̄fectio- ris. Et qm̄ scuerim^o bonū qd̄ est tanq̄s exēplar boni qd̄ est possibile haberi a nobis eram^o potētiores ad eius inuētiōnē. ¶ Dico autē qd̄ si aliqd̄ pro- bilitatis h̄z sermo iste verū h̄ assertio dissonare videt̄ ei s̄z q̄ se res h̄z in oibus sciētijz r̄ artib^o: dico dictū dicentis qd̄ h̄ sunt bona v̄na: que sunt exēplaria vniuersali usq̄ existētis bonis: r̄ qm̄ nō scit res ista qui nō scuerit vniuersale illius rei scit non sit rem qui nō scit exēplar eius: videmus em̄ in oibus sciētijz nō inquiri in totalitate earū nisi v̄t sciat̄ res igno- rata in tali scientia questita p demonstratiōes iam p̄fecte habēt scia ei^o: r̄ si

Nō diuer-
sificat ter-
min^o al-
bi ex esse
suo in niue
r̄ i cerusa.

Notah̄ di-
uersos
gradus r̄
mōs artz
logie. vid
4. met. t.
cōm. 2.

Sermo d̄
ideis inq̄-
tū s̄c̄r idee
p̄tinet ad
primam
phiam.
hec scia
speculat̄
res quaz
p̄ncipiū ē
volūtās.

Comē. Tuer. super lib. Ethicorū.

B

Liber Primus

non sciatur vte illud quod est exemplar ipsius: et eius idea. s. quā dixerunt ponentes ideas: et si sic esset tunc additio naretur in cognitione rerū speculatiuarum: neq; etiam excusatio omnibus artibus et omnibus scientiis ignorantie quid conferat auxiliū in notitia artium et scientiarum cognitio ipsi? Item de natura artium naturalium et scientiarum est vt nō occultetur ei huiusmodi auxiliū quāritas: et ignorent eam. Intendo quoniam nō oportet ignorari a textore et a carpentario quantum confert scientia ideevniuersalis artis sue ad sciendum artem suam neq; a medico: quoniam fit magis medicus intendendo ad ideam medicinē vniuersalem: neq; a duce exercitus: quā sit perfectus factum eius quando speculatus fuerit hanc ideā.

De notis Sed de notis est: quā medicus non speculatur in sanitate isto modo: neq; ē quā medicus nō indiget in cognitione sanitatis vt speculetur formam sanitatis vniuersalem: immo certe speculatur in sanitate hominis compositi: intelligit speciem formā sanitatis vel platonis: quā certe medetur indiduum non speciem.

De notis **¶** Rursus vero ad id quod querimus bonum quid tādem sit redeamus. Videtur enim aliud in alia mensa atq; arte existere. siquidem aliud in medicina: aliud in re militari aliud item in alijs.

De notis **¶** Quid ergo in singulis erit bonum nōne id cuius gratia fiunt cetera. Est autē hoc in medicina sanitas: in re militari victoria: in

De notis **¶** architectura edificium. Item in alio aliud. In omni deniq; actu et instituto id quod finis est: nam huius gratia cetera fiunt. Quare si vnus aliquis omnium agibilium finis est: id certe esset summū in agendo bonum: si autem plures plura. Transcendens certe in idem recidit sermo. Sed conandum est etiam magis hoc declarare. Cum ergo constet plures esse fines et quosdam ex his aliorum gratia expeti ceu diuitias fistulas omniaq; instrumenta: patet non cunctos esse perfectos. At quod optimum sit perfectum esse constat. Quare si vnum aliquid et solum perfectum: id certe

De notis **¶** esset quod queritur: si plura id quod eorum perfectissimum est. Perfectius autem dicimus id quod propter se expetibile est: quā id quod propter aliud: et id quod nunquā propter aliud quā ea et propter se et propter alia expetuntur: et simpliciter id quidem perfectum quod propter se expetendum est: nec vnquā propter aliud. Talis autem felicitas maxime videtur esse: nam eam quidem semper propter se ipsam nec vnquā propter aliud expetimus. Honorem vero et voluptatem et mentem atq; omnem virtutem: tum propter se ipsam expetimus: tum propter felicitatem. per illam namq; beatos fore nos credimus. Ipsam vero felicitatem neq; propter illam neq; omnino propter aliud quisquā expetit. Videtur autē et ex sufficientia idem probari. Perfectum enim bonum per se sufficiens vte esse. Sufficiens autē dicimus non sibi soli vitam solitariā vt utitur: sed pariter et naris et vxori et amicis et ciuib; etiā quando natura homo civilis est. Sumendus tamen est in his quidam terminus ne si ad natos natorum et amicos amicorum extendatur:

in infinitum fiat progressus. Sed de hoc aliter considerandum erit. Sufficiens autem per se ponimus quod vel solum vitam sufficientem et optabilem ac nullius indignam prestat. Huiusmodi autem putamus esse felicitatem. Insuper omnium maxime appetibilem non connumeratam. Nam si connumeretur clarum est cum minimo bonorum magis esse appetendam: cum bonorum accumulatio sic quicquid adiungitur in bonis: semper autem maius sit appetendum. ¶ Perfectum ergo quiddam et sufficiens per se videtur esse felicitas agibilium finis existens.

In bonis
sp mai⁹ ē
appetēda
D
8

¶ Octauus cap. in quo redit ad querendum quid est finis et summus operabilium bonorum ostendens quod si est omnium operatorum vnus finis qui perfectus et optimus: et semper pro seipsum: et nunquam propter aliud eligibilis est: ipse est bonum quod queritur: et quod tale videtur felicitas: eo quod alia etiam pro seipsa eligibilia eligimus et propter hanc: hanc autem nunquam propter aliud. Et iterum ex per se sufficiens et maxime eligibile esse non connumerata idem ostendit. scilicet quod felicitas est extremum et propter seipsum solum eligibile perfectum et sufficiens finis operatorum. Dixit.

De ergo opinione. Reuertamur itaque ad id in cuius via fuimus, scilicet ad loquendum de bono quesito in arte gubernandi ciuitates quid est. Dicimus ergo quoniam bonum est quod bonum intentum per vnumquemque actum et per vnamquamque artium diuersificatur a bono intento per artem alteram et actum alterum: bonum ergo vnuscuque artis patet quod est illud gratia cuius agit ars illa vniuersa que agit. ¶ Est itaque in medicina sanitas: in arte bellica superatio: in edificatoria domus: et eodem modo in reliquis: et hoc bonum est finis intentus in omni actione et prelectione: et enim omnes homines non agunt quod agunt nisi propter finem intentum per illam actionem: vnde necessarium est si est hic aliquid vnum quod est finis omnium que aguntur vt sit ipsum bonum quod oportet agi: et vt sit istud bonum felicitas. Si autem sunt hic bona multa huiusmodi siue duo siue plura: videlicet gratia quorum queruntur aliqua bona reliqua: et ipsa non queruntur gratia rei alterius: oportet vt sint bona omnia simul ipsa felicitas que queritur: non est enim differentia in hac nostra inuestigatione in hoc loco vt sit hic bonum vnum aut multa. Cum nos quidem inquiramus felicitatem eorum vniuersitati hominum: et quandoquidem sic est: tunc oportet vt inquiramus declaracione huius boni communis quid est siue sit vnum siue multa. ¶ Dicimus igitur quod cum sit manifestum quoniam fines sunt multi: et quod nos eligimus quoniam causa rei alterius: quod admodum diuitias et cytharam et simpliciter vniuersitatem instrumentorum omnium: patet quod non omnes fines sunt perfecti: oportet autem vt illum optimum quod nos inquirimus sit res completa perfecta: necessarium est ergo si fuerit hic bonum completum vnum tantum: vt hoc sit bonum illud quod queritur. si autem plura vt illa cum sint illa bona quesita pro seipsa: et nos dicimus quod res que sunt propter seipsam perfectior est quesita propter aliud. Quod quod eligimus quoniam propter se perfectus est eo quod eligimus aliquam propter aliud: et vltimum cum nos credamus quod hoc perfectum est illud quod semper pro se eligimus: et nunquam propter aliud: manifestum est quod bonum tale oportet vt sit felicitas: honore autem et delectatione virtutis patens est quod eligimus aliquam propter se quoniam estimamus esse ea felicitatem: eligimus autem et felicitatis gratia quoniam estimamus quod deuenire per aliquod ipsorum ad felicitatem. scilicet ipsorum mediacione. De felicitate autem omnes conueniunt quod nunquam eligunt istorum gratia neque per alium alteri rei gratia. Et est palam quod sequitur ipsam hanc credulitas ab vniuersitate

In h. lib.
inuestigat
felicitas
eius vni
uersitati
hominum

te hominum: eo quod est in seipsa sufficiens: et hec est proprietates boni perfecti. s. ut sit sufficiens in se non egens secum alterius a se. ¶ Non intendo autem per dictum meum quod bonum questum est res sufficiens per se quod sufficiat homini hoc bonum exenti solitario. i. quod vita sua sit vita hominis separati solitarii: imo equidem intendo ut uiuat cum alijs: ut puta filijs: parentibus: vxore et ciuibus. Est enim natura ciuilius homo. i. non ei potest vita absque ciuili vicinitate: aut necessaria sunt melior. ¶ Versum opus ut sit homini quantitas terminata filiorum parentum amicorum: aliter enim procederet in infinitum. Scrutabimur autem de hac intentione post: ponamus tamen hic quod sufficientia in hoc est illa quam cum sibi segregauerit homo ponet vitam suam exoptatam non indigentem re altera preter eam quam sibi fecit singulariter: videmus itaque quod hec est proprietates felicitatis: neque connumeratur felicitas bonis tanquam coequalibus: sed si connumeretur connumerabitur eis tanquam minus dignis eligibiliore ea existente. Nam bona adinuicem sese superant: et que sunt ipsorum magis bona minus bonis sunt eligibilia: maximamque bonorum omnium semper preter ceteris eligibilis simum. ¶ Et ex hoc patet quod felicitas est res perfecta per se sufficiens finis rerum agendarum. Istud autem fortassis est in quo concordatum est in re felicitatis. s. esse eam optimam rerum: sed ad quod intendimus sciendum hoc de ea est scire quid est.

¶ Enimvero felicitatem esse summum bonum manifestum est: sed quid ipsa felicitas sit planius dilucidari queritur. Forsan vero id fiet si opus hominis deprehendatur: ut enim tybicum et statuario: cunctisque artificibus: ac omnino omnibus his quorum est aliud quod opus atque actio in opere ipso bonum et bene videtur esse: sic etiam homini siquidem eius aliquid opus est. Utrum igitur fabri et sutoris aliqua opera sunt: et actus hominis non nullum est opus: sed ad nihil agendum natus est: an quemadmodum et oculi et manus et pedis ac singulorum membrorum aliquid est opus: sic et hominis preter hec omnia aliquod opus poni debet. Quid igitur hec tandem erit. Nam viuere quid commode videtur etiam plantis. At nos proprium querimus: sequestranda igitur est vegetatiua vita. sequens esset sensitiua quedam. hanc etiam homini et equo et omni animalium commode esse constat. Restat ergo operatiua quedam rationem habentis atque huius partium ut rationi obediens: partem ut huius atque intelligens. Cum

¶ vero et hoc dupliciter dicatur: ponenda est illa que secundum rationem dicitur. Nam principaliter hoc dicitur. Quod si est opus hominis animi operatio secundum rationem vel non sine ratione. Idem autem dicimus opus esse generum huius atque huius studiosi ut cytharedi: et studiosi cytharedi: et simpliciter hoc in omnibus excellentia virtutis ad opus adiuncta. Cytharedi enim est cytharam pulsare: studiosi bene pulsare. Quod si ita est: hominis autem opus ponimus vitam quamdam: hanc vero esse actionemque animi et operationes cum ratione. Studiosi autem viri bene hec et probe. Singula autem bene secundum propriam virtutem perficiuntur. ¶ Si ita est: fit ut summum bonum sit hominis animi operatio secundum virtutem. Et si plures sint: virtutes secundum optimam et perfectissimam: et preterea in vita perfecta. Nam una quidem virtudo non facit verum: nec una dies eodem modo beatum et felicem: nec una dies nec exiguum facit tempus.

Opus hominis est animi operatio secundum rationem.

Diffinitio felicitatis. Una virtudo non facit verum: nec una dies beatum et felicem.

Nonum caplm in quo perscrutabilis querit: et manifestus inuenit qd 9
est finis et summus operabilis bonorum qd est felicitas ostendens ab artibus
et earum operationibus qd est aliqd opus proprium hominis qd hō. Deinde per diu-
sionē vite in partes suas et remotionē non propriam homini inueniens ho-
mini propriam et eam subdividens magis propriam ei assignat: ostendens qd si-
cut in artibus est id qd bene finis sic in homine simpliciter: et sic adiunctis ei pro-
differentiis id qd bene vel finem virtutē et in vita perfecta colligit diffinitionem fe-
licitatis: hanc. scilicet felicitas est a se operatio finem virtutē vel finem optimam virtu-
tem in vita perfecta. D.

Forte contingit nobis quā non nouerimus actū hominis
quid est. sicut enim videmus qd boni vniuersi cuiusque
rei artificialis et naturalis non est nisi in illo actu qd appropriatur
ipsi: sic opus ut si boni quod appropriat homini in actione sua.
U. g. in artificialibus bonitas cytharēdi est in cytharizatione qd
est actus eius: et sicut in alijs. incoēdienter enim est vt ponamus
qd carpētārii et structores statuarum sunt actiones et operationes proprie et non
ponamus homini actionē propriam: sed ociosum ponemus eum. Et enim pal-
est qd sicut oculi et manus et pedes et vniuersi cuiusque ex membris est actus proprie
sic opus ut sit hominis qui est aggregatus ex omnibus his vnus actus preter oēs
illos. De hoc igitur actu perscrutemur quod est. videmus itaque in homine actio-
nes multas: agit namque actiones crementis et actiones sensus et actiones rationis:
non conuenit autē vt dicamus qd sua hominis actio est vt crescat et nutriatur. est
enim actio hec cōs ei et terrenascentibus. scilicet participant ei in hoc terrenascenti-
tis: nos vero querimus hic certe actū suū propriū: opus itaque vt reliquā
actum virtutis nutritiue in hac inquisitione. De virtute quoque scda que
sequitur hanc: et est virtus sensibilis palam est: quā est participata ab homi-
ne et equo et leone boue et alijs animalibus. Remanet ergo vt sit ratio actus
proprie eis in quo ipsi aliud non participat: si enim participaret iam non esset
ei actus proprius. Et de hac parte anime que ascribitur homini apparet
qd est due partes: pars intelligens. i. apprehensiuā imperatā: et pars obediēs
intelligenti. vult per obedientē et obsequētē partē habentem virtutes mor-
tales: et per intelligentem iudicantem de recto. d. Cumque hec pars anime di-
cta sit duplī de eo qd ipse est potentia: et de eo qd ipse est actu. dicamus
de eo qd est actu. Dignius enim est vt de eo fiat sermo cum sit perfectius. Di-
camus ergo qd si actus hominis equidē est ratio aut non sine ratione actusque p-
ficientis in arte: et actū periti in ipsa dicimus actum. vnum genere: vt pote-
ficientis in cytharizando actum cytharizationem dicimus: et periti eun-
dem peritum eum distinguimus ab imperito dicentes ipse hunc actū bene
facere: tunc opus ut sit actus hominis: siue malus siue bonus vita quedat. Et
intendo per hanc vitam actionem a se procedentē a deliberatione versus
finem determinatam: et actio hominis virtuosi est hec actio quā fuerit finem qd opus
ex bonitate et bonificatur quidem vniuersi cuiusque rei actio finem virtutem suam
equi itaque boni actio bonificatur finem virtutem suam: et sic est in qualibet re
ex ceteris entibus: bonū ergo quod appropriatur homini est actio anime rō-
nalis siēs finem qd virtus exigit. Si vero plures fuerint virtutes est actio siēs
finem qd opus facit melior earū et cōpletior in bonitate. Inuenitur autē actio hec
in vita cōpleta: in alijs enim non vsq; quaque perficitur nec inuenitur vt in plu-
ribus: sed si fuerit ibi erit in paucioribus raro aut semel: sed per actionē
vnam studiosam non acquiritur beatitudo quemadmodum neque per vnā
habitudinem: neque per vnam diēz temperatū aeris pronosticatio est aeris ve-
rius: sic autē non facit hominem beatum diēs vna vite sue: neque tēps paruum: sed

Liber Primus

oportet vt operetur vita sua tota : aut maiorem partem sui opera beatitudinis: erit itaq; in vita completa.

Et summum quidem bonum ita circumscripsisse sufficiat. Nam fortasse primo figurandum est : postea vero pingendum. Videtur autem cuiusq; esse illa que bene circumscripta sunt producere: ac membratim perficere: tempusq; horum repertor atq; adiutor probus esse. Unde et artium facta sunt additamenta: cuiusq; enim est id quod desit adiungere. Reminisse autem oportet eorum que supra diximus: neq; exactam discussionem in omnibus eodem modo: sed secundum subiectam materiam in singulis flagitare: et in quantum discipline proprium sit. Nam faber quidem et geometra differenter rectum inquirunt: alter quantum ad opus vtile est: alter quid sit et quale. Contemplator enim veritatis. Eodem modo in alijs faciendum: nec extra opera plura sint quam opera. Nec vero causam eodem modo in omnibus requirendum: sed satis esset in quibusdam bene ostensum esse: quia sic est veluti circa principia: quia vero primum et principium est. Principiorum autem quedam inductione prospiciuntur: quedam sensu: quedam consuetudine: quedam alia via. Item aliter conandum est vt singula principiorum secundum naturam suam tractentur: et studendum vt recte diffiniantur: quia magnum ad sequentia habent momentum. Videtur enim plusquam dimidium totius esse principium: multaq; ex his que queruntur per illud conspicua. Scrutandum est igitur de ipsa felicitate: non solum ex conclusionem et rationibus: sed ex his quoq; que de illa referuntur: nam vero omnia quidem consonant: falso autem cito dissonat verum. Cum ergo tripliciter diuidantur bona: et alia externa dicuntur alia animi et corporis. Bona animi principalissima ducimus ac maxime bona. Actus vero et operationes animales animi esse ponimus. Itaq; recte quidem diceretur secundum hanc opinionem antiquam et a philosophantibus approbatam. Recte etiam quod operationes quedam et actus fines esse perhibentur. Sic enim ex bonis animi non ex externis esset. Consonat quoq; huic quod dictum bene viuere et bene agere felicem fere: namq; bona quedam vlti et bona actio dicta est. Luncta etiam que circa felicitatem queruntur huic adesse constat. Nam alijs virtus: alijs prudentia: alijs sapientia quedam esse videtur: alijs hec: aut horum aliquid cum voluptate aut non sine voluptate. Alij vero externam quoq; affluentiam circumplectuntur. Hec partim multi et antiqui: partim pauci et preclari viri dicunt: quorum nevtros in totum aberrare putandum est: sed in aliquo et pluraq; recte assequi. Illis ergo qui virtutem omnem aut aliquam

Sermo-
nes dñt
fieri fm
māe sōte
expigētā.

Pncipio
rū qdā in
ductiōe q
dā sensu
qdā pñe-
tudie qdā
alia via i-
notescū.

dicunt consonat sermo. Nam huius quidem est sibi ipsam operatio. Forte vero non modicum refert: utrum in possessione vel in usu optimum accipiatur et in habitu vel in actu. Fieri enim potest ut habitus existens nihil peragat boni veluti in dormiente seu aliter ocioso: sed in actu hoc fieri nequaquam potest. Aligat enim necesse erit et quidem bene agat: et quemadmodum in olympia non optinui et fortissimi: sed qui certant coronantur: nam eorum aliquid vincunt. Sic enim et in vita bonorum et honestorum: qui recte agunt compositi sunt.

Decimum capitulum in quo describitur felicitatis diffinitionem id est eam dissolvit seu resolvit in partes diffinitionis: et ostendens quod bene est assignata: et sibi quod congruit huic methodo: hoc est per demonstrari quod et non propter quod: eo quod principia sciantur in eisdem non habent propter quid: sed aliter contemplata sunt: unde cum definitio finitio felicitatis sit principium non habet hic propter quid. Ostendit etiam partes diffinitionis bene assignatas: primo per confessam a philosophis. Deinde per colorum confessionem plurimum. Et postea per comparisonem operationum de quidditate felicitatis ad assignatam ipsius diffinitionem. Et tandem per assignationem differentie habitus est operationem. Dixit.

Dec est ergo boni illud cuius operatio nos determinare partes et modos: et forsitan oportebit nos primitus describere ipsum. id est diffinitionem veli. Deinde determinare post hoc partes eius. videtur enim oportuissimum esse unicuique ut mittat studium suum in determinatione rerum venustarum et in comprehensione earum: tempus autem est inventor harum rerum sua longitudine: aut est conferens in hoc magnam adiutorium: unde sunt artificii additamenta cum temporis longitudine: et hoc quoniam pertinet unicuique artificii ut addat in arte sua quoniam possibile ei fuerit quod deficit ex arte: et custodiat quod habuit ab altero ex ipsa. **¶** Non operatio autem in omni eo quod agimus inquirere certitudinem uno modo: sed operatio vel sit certificatio in vnaquaque arte sibi subiectam in ipsa: et certum pertinet illi arti. Multe namque artes conveniunt in speculatione de rebus eiusdem: differunt autem in magis et minus: ut carpentarius et geometer inquirunt cognitionem recti anguli: veritatem carpentarius non inquit de ipso nisi in quantum uti: hic est in illa arte: geometer autem quid est simpliciter et que res est: est enim speculator veritatis sue: sicut est in pluribus eorum de quibus speculatur medicus: et scia naturalis. **¶** Et sibi hanc materiam operatio vel in alijs rebus ne multiplicet super nos inquisitionem cognitionis eius quod excedit opus negotii de non operatio dis cum non sit ei utilitas in operatione negotii. **¶** Neque etiam operatio vel inquiramus cognitionem carum in vnaquaque rerum sibi modis vniuersis: sed sufficit in quibusdam scire tantum quare sunt sicut est in principijs primis: primis enim principijs primorum est scia nostra rei: quoniam est principiorum: aut quod sunt que sciunt in ductione: quedam quod sensu. id est prima individualia: quedam que assuetudine. **¶** Aliter per alias: vult ut estimo ex parte sermonum exponentium in ea et ex parte vie definitionis et quod assimilata his ex rebus dirigentibus ad comprehensionem certitudinis per aliquid quod non agit actionem syllogismi. **¶** Oportet ergo ut requiramus vniuersum principiorum sibi debitam nature sue. id est requiramus cognitionem eius sibi modum que exigit natura eius: et ut studeamus valde in comprehensione ipsorum et in eorum terminatione termino quo operatio. Et enim utilitas cognoscendi ea magna est in his que sequuntur ipsa. **¶** Deum enim putatur de per

Liber Primus

capio rei ipm esse plus q̄ medietatē sui vn iuersi: cum plura questioꝝum in
 vna eadem arte declarentur ⁊ appareant per apparitionem principij. **D.**
 Perscrutandū est autē de isto bono et modū eius fm meritū materie subie-
 cte in hac arte: ⁊ fm s̄tatem quam mereatur hec ars: neq; contenti sumus
 vt sit inuestigatio nostra de ipso ex p̄positionibus: sed ex rebus que dicun-
 tur de ipso: vult credulitates antiquoꝝ famosozū in eo ⁊ positiones eozū
 in ipso aut pluriū ex ipsis aut famosozū ex eis. Et em̄ quilibet concordat
 vero ⁊ attestat ei: a falso autē velociter diuersificat verū: ⁊ elongatur ab eo.
¶ Cum autē palam sit q̄ bona triū sunt modozum. v3. bona extrinseca
 bona anime: ⁊ bona corporis. dicimus q̄ principalioꝝa ⁊ dignioꝝa: vt sint
 bona sunt ea q̄ ex ipsis sunt aie: hec autē sunt certe actioes ⁊ opatioes que
 pertinet anime. **¶** Et cū sic sit bene dictum fuit in determinatione boni
 humani in opinione antiqua in qua cōuenērūt phantesq; finis intētus
 sunt actiones quedā ⁊ operationes: ⁊ recte dictū fuit hic de eis. Et em̄ p̄
 hunc modū sit finis ppue finis bonozū aie: nō finis bonozū q̄ sunt extra.
¶ Qd autē attestatur huic dicto ⁊ cōuenit cum ipso est hoc quod beatus
 de honestate vite ⁊ venustate operationum. Nam omnes antiqui fere per
 hoc determinauerūt felicitatem. s. q̄ ipsa est decor vite ⁊ venustas opinio-
 num. **¶** Et iam apparet ex hoc q̄ omnia que requirūtur in felicitate ne-
 cesse habere felicem. Quidam enim opinati sunt felicitatem esse virtutem ⁊
 prudentiam: alij autē sapiētā quandā: ⁊ alij preter hos opinatus est eam
 esse oēs has res aut quasdam earū: intendo oēs hi conditionauerunt felicitatē esse hic: aut
 cum delectatōe: aut non sine delectatione. Et quidam alij aggregauerūt
 bonis aie conuenientiā bonozū que sunt extra: ⁊ est q̄ nominatur p̄speritas
 successiū. **¶** Et quasdam istaz opinionū dixerunt de felicitate mul-
 ti antiquoꝝ: ⁊ quasdam autē eaz dixerūt pauci famosozum ex sapientibus.
¶ Et nō peccant aliq̄ eozū in toto eo qd credidit de hoc: sed ipsi recte
 senserunt: aut in re vna eius de quo dixerūt: aut in pluribus. Qui ergo ex
 ipsis dixerūt q̄ felicitas est virtus: ⁊ q̄ qui dixerunt q̄ est actus quidaz vir-
 tutis dictū eozū est cōueniens modo quodā. Et enim actus qui fit fm exi-
 gentiā virtutis virtus est. **¶** Quāuis fortassis non sit modica differentia
 inter creditozē q̄ sit felicitas in possessioe ⁊ habitū: ⁊ creditozē q̄ sit in actu
 ⁊ in vsu. p̄ se enim est vt sit homo habitum habens ⁊ nihil boni agens per
 nitus: vtputa in virtuoso dormiente aut aliter impedito aliquo modozum
 impediementi. Quando autē inuenitur actus hmoi non est possibile quin
 ab eo p̄cedat in hac dispositione bonū: eo q̄ in hac dispōne agit necessario
 ⁊ bonū facit actū. Et quēadmodū in cāpis duellozū non robusti ⁊ ad ererz
 citia doctissimi cōcertantij nō agētes: aut dona p̄miorum recipiunt: sed
 agiles agonizantes ⁊ triumphantes sic virtuosi ⁊ electi ex hominib⁹ in via
 ta sua certissime sunt illi qui agunt actiones suas fm rectitudinē ⁊ equali-
 tatē non illi quibus existit habitus a quo fiunt iste actioes absq; eo q̄ ope-
 rentur: ⁊ est vita illoꝝ delectabilis p̄ se: p̄pter hoc enim delectabilitas est ex
 rebus pertinentibus anime: ⁊ sunt amātes has operationes: quod intē-
 do q̄ delectatio quidem est ex bonis anime. Et vnusquisq; hominum dele-
 ctat in re quā amat. U. g. amator equoz delectatur in aspectu eozū. ⁊ ama-
 tor speculationis delectatur in speculando: ⁊ similiter amator equitatis
 delectat in rebus p̄portioꝝis equitati: intēdēdo res iustas: ⁊ vīr ama-
 tores virtutū delectātur in rebus virtutis. **¶** Res autē delectabiles apud
 plures hoīum rebus venustis aduersantur: eo q̄ res venuste non sunt no-
 bis delectabiles a principio rei: ⁊ fm naturā: sicut est dispositio in delecta-

C
Act⁹ q̄ fit
fm exigē-
tiā virtutis
⁊ virtus est.

tionibus corporalibus: et res delectabiles secundum naturam sunt delectabiles apud amatores boni. Res autem et venuste vel pulchre sunt actiones que fiunt secundum imperium virtutis. Quod ergo ut he actiones delectabiles sint secundum seipsas amatoribus pulchre: et pro hoc non indigent in vita sua delectatione ad dita super suam delectationem cum sit in eis existens in sua vita metipsa. Item non inuenitur homo liberalis nisi qui est gaudens in operationibus pulchris: neque ullus dicet homines iustus nisi eum qui amat res iustas: neque dicit de homine quod sit largus nisi de eo qui amat res proportionatas largitati: et secundum hoc se habet veteris virtutibus et cum sit sic: tunc actiones que fiunt ad imperium virtutis delectabiles sunt per seipsas: et sunt cum hoc etiam decore pulchre: et vnaquodque istarum actionum proprie erit talis cum iudicauerit de ea studiosus iudicium rectum: intendendo in genere et hora respectu tate: iudicium studiosi de eis est iudicium rectum. Et cum sic sit nobilitas et optima rerum erit felicitas et delectatio absolute existit in ea.

Horum in super vita ipsa per se voluptatem continet: nam voluptatem suscipere est animalium. Quibus autem voluptati est id cuius amator dicitur: ut equus amatori equorum: et spectaculum amatori spectaculorum. Eodemque modo iustus amatori iustorum et omnino ea que secundum virtutem talium amatori. Multitudini ergo iocunda repugnant ob id quia natura talia non sunt.

Probitatis vero amatoribus iocunda sunt natura iocunda: huiusmodi autem sunt actus secundum virtutem qui talibus viris etiam per seipsos iocundi sunt: neque eorum vita indiget voluptate qua si adiuncta: sed in seipsa habet voluptatem. Non est preterea bonus qui bonis operibus non delectatur. Nam neque iustum dicet aliquis qui iustis: neque liberalem qui liberalibus non gaudeat: et in alijs eodem modo. Hoc si ita est actiones secundum virtutem per seipsas iocunde sunt: sed et perfecto bone et honeste: et vnaqueque earum maxime si studiosus vir bene iudicat de ipsis: iudicat autem ut diximus. Optimum ergo et pulcherrimum et iocundissimum felicitas est: nec separantur ista secundum epigramma de Iliacum. Pulcherrimum id quod iustissimum. Optimum sospitatem habere. Iocundissimum re amata potiri. Hec enim optimis operationibus omnia insunt.

Undecimum capitulum in quo ostendit quod felicitas delectabilissima optima pulcherrima est. Dixit.

Non determinata sunt hec et distincta quemadmodum in tabula dialectica. Et enim illic scriptum est. Optima rerum iustissima earum et elegantissima desideratissima earum. Omnia enim hec insunt actionibus virtutis. Intendo quod sit melior rerum eo quod sit iustior earum: et virtuosior earum: eo quod sanior earum: et delectabilior earum eo quod desideratior earum.

Has vero aut vnam earum que optima sit dicimus esse felicitatem. Indiget tamen videtur et bonis externis. impossibile namque est aut certe non facile preclara ab eo agi: cum desunt facultates. Multa enim per amicos: per diuitias: per civilem potentiam que si per instrumenta quedam fiunt. Quedam etiam si desint beatitudinem maculant: veluti nobilitas soboles forma. Non satis est

Non est bonus qui bonus qui bonis operibus non delectatur.

Optimum pulcherrimum iocundissimum est felicitas.

Libri Primus

ad felicitatem habilis est homo penitus deformis: neque ignobilis: neque satis: neque is qui solus et sine prole sit: et forte multominus si cui mali sunt filii: aut amici: aut cum boni fuerint interierunt. Et ergo diximus addenda videtur huiusmodi prosperitas. Quamobrem in eodem collocant quidam bonam fortunam et felicitatem: quibusdam vero virtutem.

penit⁹ de
formis.

12

¶ Duodecimum capitulum in quo ostendit quod felicitas habet finem et per se sufficiens indiget nisi aliquid bonis exterioribus tanquam organis. Dixit.

Finos sunt in animam in corpore et extra: aut vnum horum et est melius ipsorum: intendo illud quod est in anima scilicet quod diximus: veritatem patens est quod beatitudo hec eget bonis exterioribus ut diximus. De impossibilibus enim est aut de difficultatibus operari hominem res venustas absque suffragio illorum que sunt extra: multa namque bona aguntur et perfectus in filiis coadunantibus exterioribus tanquam instrumens: ut pecunia in largitate et amicis et adiutoribus in bello. Amplius quedam dum desunt felicitati: perturbant eius felicitatem: ut nobilitas generis et pulchritudo forme. Non enim videtur felix qui turpissimus et deformissimus ens et qui fuerit generis vilis: et qui fuerit solus absque prole. Et fortassis est minoris beatitudinis isto habens filios aut amicos malos: aut cui filii boni et amici boni fuerint: sed mortui sunt. Verisimile est ergo ut sit res sicut diximus quod felix eget suffragio exteriorum.

¶ Tandem queritur utrum per disciplinam: aut per assuetudinem vel alio quopiam modo per exercitium acquiri possit: vel diuina aliquid sorte fortunamque perueniat: si ergo aliud quicquam est deorum munus hominibus datum: par est: felicitatem quoque donum esse deorum ac tanto maxime humanarum rerum quanto id preestabilius est. Sed hoc forsitan alterius considerationis magis proprium esset. Videtur autem et si non a diis missa: sed per virtutem et disciplinam quamdam aut exercitationem proueniat: tamen diuinissimum esse: nam virtutis premium finisque optimum quiddam et diuinum beatumque videtur. Esset enim valde consequente cum possit cunctis existere non orbatis ad virtutem per disciplinam quandam ac diligentiam. Quod si melius est hoc modo quam per fortunam esse felicem rationabile est sic se habere: siquidem ea que secundum naturam sunt: ut optime se habere possunt: ita sunt similiter: et illa que secundum artem et omnem causam: ac maxime secundum optimam. Maxime vero atque optimam rem fortune tribuere: magna profecto esset absurditas. Longe specius est quod nunc querebatur etiam ex sermone. Dictum est enim antequam operationem quandam secundum virtutem: ceterorum autem bonorum alia subesse necessarium est: alia ad cooperationem et usum nata sunt instar instrumentorum. Hec dictis quoque ab initio consonant. Nam finem cuius optimum ponebamus: ea vero plurimum facit diligentiam ut ciues quodammodo disponat atque ipsos bonos et honestorum actores efficiat. Recte igitur nec bouem: nec equum nec aliud quicquam animalium felix dicimus: quo

nam nullum eorum huius operationis particeps esse potest. **Ca** ^{Bona et}
 quoque de causa nec puer est felix. Nam propter etatem nondum ^{pueri nō}
 hec agere pnt: et qui dicuntur felices propter speciem dicuntur: ^{pnt esse fe}
 opus est enim vt diximus perfecta virtute et vita perfecta. ^{lices.}

Tertiusdecimus cap. in quo querit vnde nobis aduenit felicitas vtrum
 vel a disciplina vel assuescentia operibus fm virtutē vel fm aliā exercitatio
 nem vel a fortuna seu a casu vel a deo hominibus tribuitur ostēdens: qm
 a fortuna nō a deo autē: et ex ea que in anima est virtute exercitatio disci
 plina et studio diuina existens et beata communissima et possibilis omnib
 modo orbatis ad virtutē eo q melius sit q̄ aliter dicit.

Propter hoc quidam posuerunt beatitudinem: virtutē
 et bonitatē fortune: et alij posuerunt felicitatē
 et virtutem idem esse. et propter hanc diuersitatem accidit dubi
 tatio circa felicitatem an sit res discibilis ac acquisibilis per as
 suetudinem: aut alio modo adipiscendi vt per prouidentiam di
 uinam circa hominem: aut per fortunam et casum. Sed manifestū est: qm
 si fuerint hec res aliquę quas largitur deus hominibus: dignus est: vt sit
 felicitas ab eo donata ipsis maxime cum ista prestantior rerum que perti
 nent hominibus. Verūtamē speculatio in hoc magis videtur pertinere ne
 gottio alteri: et manifestum est: qm si non fuerit donata a deo: sed fuerit per
 virtutem aut disciplinam: aut per acquisitionem est eorum que sunt in fi
 ne honorabilitatis et excellentie. Quod enim finis est virtutis et de quo pas
 rens est q̄ optima rerum est quid diuinum: et illud per quod gaudet: appa
 ret etiā de eo: qm si fuerit acquisibilis erit exposita multis hominib: pos
 sibile enim est vt acquirat eam per disciplinam et studium hominis qui nō
 fuerit naturaliter claudicans ad receptionem virtutis. Si igitur fieri be
 titudinis per acquisitionem melius est fieri suo per casum et fortunam opz
 vt fiant per acquisitionem. Et quęadmodum res naturales apte nate sunt
 fieri meliori modoz: et competentiori: sic res artificiales oportet vt fiant
 meliori modozum. s. vt sint acquisibiles nō accidentes nobis a casu et pro
 pue nobilissima artium: dico eam que est regina ciuitatum: et intendo vt
 non sit bonū cōprehensibile per ipsam ens ab euentu vel casu: maxims nē
 pe peccati et concedere esse a casu excellentiorem rerum. s. felicitatem et a
 fortuna. Et vniuersaliter iam manifesta est res quesita ex eo qd̄ precessit
 de sermone. s. quid est felicitas: et diximus q̄ est actio quedā anime fm im
 perium virtutis: reliqua autem bona que sunt extra quedā sunt necessaria
 ad esse huius boni: et quedā sunt vtilia ad ipsam idest ipsum existit pp̄ ea
 in dispositione meliori: et sunt ei tanq̄ loco instrumenti: et totus iste sermo
 est conueniens ei quod precessit de sermone nostro. Nos enim posuimus
 q̄ finis regiminis ciuitatum est nobilior. Et maximum studium in regimē
 tie ciuitatum est vt fiant ciues boni et operatores bonozum.

Nam frequentes mutationes varleqz fortune accidūt in vita:
 fieriqz potest vt hīs qui maxime floret magnas in senectute inci
 dat calamitates. **C**eu in heroticis de Priamo fabulā. **Q**ui vero
 tali fortuna fretus miserabiliter finierit: beatus dici potest quan
 diu viuit: sed iuxta Solonē spectare finem opz. **Q**uod si ita po
 nendum: an tunc beatus est cum mouitur vel hoc oīno absurdū:
 presertim nobis qui dicimus operationē quandā esse felicitatez.
Quod si mortuū non dicimus felicem nec Solon hoc vult: sed

tunc secure beatum dici posse: cum tam extra malas calamitatesque existat. Habet id etiam dubitationem quandam cum videatur: mortuo quoque homini malum quoddam esse et bonum quoadmodum viventi nec sentienti: ut honores: infamie: filiorumque et posteriorum prosperitates aduersitatesque. Hec etiam dubitationem afferunt quia fieri potest: ut qui ad senectam usque beate vixerit decesseritque: eidem tamen multa ac varia circa filios contingant: aliosque esse probos: et cum dignitate vitam agere: alios vero e contra. Patet igitur quod si transeat hec ad parentes: varie sese habere illos contingere potest. Esset vero absurdum si defunctus quoque mutaretur: modo felix: modo miser esset. Absurdum etiam si res posterorum nihil penitus ad parentes: nec ad aliquod tempus quidem pertinerent. ¶ Sed redeundum est ad id quod primo quesiuimus. Nam forte ex illo hoc posterius appebit. Si ergo finem expectare oportet et tunc beatum dicere quemque: non quod tunc beatus sit: sed quod prius erat beatus. Quomodo id non absurdum siquidem dum est felix non verificetur in ipso id quod est: quoniam beatos dicere viuentes non volumus propter mutationes: et quoniam stabile aliquid ac nequaquam leuiter mutabile felicitatem putamus. fortuna vero sepe conuertitur. Patet enim

B Si fortunam sequimur sepe felicem: ac postea miserum eundem dicemus.

¶ Si fortunam sequimur sepe felicem ac postea miserum eundem dicemus. Leuchame leonta quendam debiliter firmum proferentes felicem: vel fortunam sequi nequaquam rectum cum bene aut male in illa non sit: sed illius indiget vita humana ut diximus. Operationes vero secundum virtutem domine sunt felicitatis: contrarie vero contrarij. Testatur autem huic id quod modo quesiuimus. Nulla quippe in re humana certitudo tanta est quanta in operationibus secundum virtutem. Hec namque stabiliores que scientie videntur esse: sed que illarum homo estimissime sunt: hec plurimam habent firmitatem: quoniam in illis maxime et continuatissime beati viuunt. Hec enim videtur causa quomodo circa illas fiat obliuio. Existat igitur beato id quod queritur talisque erit per totam vitam. Semper enim vel maxime omnium agere et contemplabitur secundum virtutem fortunamque ferret optime ac per omnia omnino decenter. Hic enim vere bonus et quadrangulus sine vituperatione. Cumque multa et varia fortuna afferat: parua quidem seu illa prospera seu aduersa non multum sane habent momenti. Grandia vero et multa si prospera sint beatorum vitam efficiunt. Nam et condecorare apta sunt: et eorum usus bonus studiosusque existit. Sin autem aduersa beatorum conturbant quidem atque inquinant: nam et tristitiam afferunt et operationes multas impediunt: sed tamen et in ipsis elucet bonum: cum multe ac magne aduersitates leuiter perferuntur: non propter insensibilitatem: sed propter generositatem ac magnanimitatem. ¶

C Nulla in re humana certitudo tanta est quanta in operationibus secundum virtutem.

¶ Nulla in re humana certitudo tanta est quanta in operationibus secundum virtutem. Hec namque stabiliores que scientie videntur esse: sed que illarum homo estimissime sunt: hec plurimam habent firmitatem: quoniam in illis maxime et continuatissime beati viuunt. Hec enim videtur causa quomodo circa illas fiat obliuio. Existat igitur beato id quod queritur talisque erit per totam vitam. Semper enim vel maxime omnium agere et contemplabitur secundum virtutem fortunamque ferret optime ac per omnia omnino decenter. Hic enim vere bonus et quadrangulus sine vituperatione. Cumque multa et varia fortuna afferat: parua quidem seu illa prospera seu aduersa non multum sane habent momenti. Grandia vero et multa si prospera sint beatorum vitam efficiunt. Nam et condecorare apta sunt: et eorum usus bonus studiosusque existit. Sin autem aduersa beatorum conturbant quidem atque inquinant: nam et tristitiam afferunt et operationes multas impediunt: sed tamen et in ipsis elucet bonum: cum multe ac magne aduersitates leuiter perferuntur: non propter insensibilitatem: sed propter generositatem ac magnanimitatem. ¶

si operationes domine sunt vite: vt diximus: nemo beatus fieri d
 miser pōt: nunq̄. n. odiosa atq; improba faciet. Verū enim uero bo
 nū z sapientē arbitramur oēm fortunā decēter pferre: ac semp p
 facultate rez optime agere: veluti z bonū ducere p̄sentib⁹ casibus
 bellatissime vtr: z futuroz ex datis sibi pellib⁹ calceū optimū face
 re: z eodē mō oēs alios artifices. Qd si ita est: felix qdē nūq̄ mis
 ser esset: nec tñ beat⁹ si in puam calamitates incidere: nec recte
 vari⁹ ac leuiter mutabilis: nā neq; ex felicitate facilliter demoue
 bitur: neq; a q̄busuis aduersitatib⁹: sed ab ingentibus et multis.
 Ex talibus autem nequaq; rursus fieret felix in breui tempore: s; in
 longo quodam ac perfecto multorum ac preclarorum in eo po
 titus. Quid ergo prohibet dicere illum esse felicem qui secunduz
 perfectam virtutem operetur: z bonis externis sufficienter abun
 dāt: non in quouis tempore: sed in vita perfecta. An vero adiu
 gendum est: z ita victurus moriturusq; secundum rationem: cum
 futurum quidem nobis incertum sit. felicitatem vero finem z per
 fectum omnino posuerimus. Id si ita est beatos dicemus viuen
 tium quibus existant existentq; predicta: beatos autem hoies ac
 de his quidem hactenus.

¶ Quartūdecimū capitulū in quo ostēdit q̄ proxima dicta de causa felici
 tatis z eius diffinitione cōsona sunt dictis in libri principio: z q̄ neq; irro
 nabilia neq; pueri possunt esse felices: z q̄ null⁹ potest ante mortē felix di
 ci fm Solonē: ex quo ortas quasdā dubitationes de qñ vel ex quib⁹ beati
 ficandus est homo soluens annectit q̄ operationes fm virtutē sunt differē
 tie felicitatis z vite z permanētissime: z ideo felix semp operabit⁹ fz virtutē
 z fortunas ferret optime: z ideo nullus beatorū fiet miser cum ex existentib⁹
 bus semper optima opref: z sic beatus est viuens cui existunt z existēt vs
 q; ad finē vite fm virtutum operationes. Dixit.

Propter hoc necessario nō dixim⁹ de boue neq; de equo
 neq; de aliquo alio ex aialib⁹ q̄ sint felicia. nō
 est em̄ aliq; ex ipsis qd cōmunicet hmōi in hoc actu: z pp hanc
 etiā causam nō dicim⁹ puerū felicē. nōdū em̄ cōpletus neq; ope
 ratur opera felicitatis pp imbecillitatē etatis. Qui autē ex puer
 ris nominatus fuerit felix: nominat⁹ pp spem future felicitatis: indiget em̄
 sicut in felicitate virtute perfecta z vita cōpleta. ¶ potest autē quis dis
 cere: qm̄ cōtingere est in vita hominis mutationes multas z casus varios:
 z est possibile in eo qui est valde abūdans in vita vt toleret infortunia ma
 gna in senectute sicut perpeffissunt plures hominū. Qui vero talib⁹ oppres
 sus infortunijs moriā a nullo nominat⁹ beat⁹: z fm hanc cōsiderationē nul
 lus vtiq; iudicabit⁹ beat⁹ quousq; vixerit. ¶ Et pp hoc. d. Solon qm̄ opzot
 expectent extreme vite hois z tandē indicet⁹ beat⁹: aut infelix. Verūtamē si
 oporteat hāc credere op: monē: tñc nō erit hō felix nisi post mortē: hic tñ ser
 mo est valde incōueniēs ei qd nos credim⁹ in hac vita: cū nos opinemur q̄
 felicitas est proprie actus quidā: z pp hoc nō nominam⁹ mortuū felicē. ne
 q; Solon voluit hāc intētionē. Sed q̄ q; cōfidēter nominare pōt mortuū
 felicē: ideo q̄ iaz nō est possibile vt accidāt ei mala neq; calamitates. ¶
 Et in hac eadē intētiōe locus est dubitationis. putat em̄ de mortuo q̄ ipfi
 cōtingat bonū z malum: sicus viuo: quāuis nō sentiat ipsa veluti honores

corpore sui et cōiūtia: et directio status filioꝝ: et nepoꝝ: et perversitates
 ipsoꝝ. Et in rebus istis etiā est estimatio altera: ideo q̄ possibile est in eo
 qui vivit vita sua vsq; ad senectutē felix: et moꝛi in hac dispositio ne: vt ac
 cidat ei tales: permutationes in filijs. s. vt sit q̄dā eorū bone cōuerationis
 honeste in vita: quidā vero ecōtrario. Etenim manifestū est: qm̄ existit inter
 patres et filios diuersitas et distantia. s. nō opz vt bonus semper generet bo
 num: verūtamen si posuerim⁹ istud sic: sequeret ex hoc in cōueniens et est
 vt transmutet moꝛtu⁹ transmutatione alioꝝ a se. Erit ergo qñq; felix vt
 cuꝝ fuerit ei filius virtuosus: et qñq; infelix vt qñ fuerit ei filius perversus.
 Si vero posuerim⁹ q̄ nō mutat ex filioꝝ mutatione: erit etiā incōueniens
 nō em̄ erit inter patres et filios pertinētia: istud ergo erit qd̄ sequit ex dubi
 tatione in hac questione. ¶ Sed opz vt redeam⁹ ad locū in quo primo
 incidit dubitatio. s. qñ nominat homo felix: et forte declarabit ex eo qd̄ an
 te determinauim⁹ illud de quo perscrutamur in hoc loco. ¶ Dicimus ergo
 ¶ q̄ si est expectand⁹ homo vsq; ad postremū vite sue: et tunc nominand⁹ fe
 lix: nō ideo q̄ existat felix in illa hora. s. post moꝛtē suā: sed qz ante hoc fuit
 felix. s. in vita sequit ne nominetur qñ fuerit felix ab eo in quo existit: sed
 quādo perdidit felicitatē: et hoc est incōueniens: et est manifeste sequens
 eos qui dicunt istud. Nolunt em̄ viuos nominare beatos: quādiū durauer
 runt viuctes pp permutationes possibles accidere eis. ¶ Amplius ipsi cō
 cedunt q̄ beatitudo est ex rebus permanens et stabilis: et cum hoc ita sit
 est necessarium ne sit felicitas neq; eius contrarij ex rebus accidentib⁹ va
 riabilibus vicissitudinarijs frequenter circa aliquos eosdem in vita sua.
 Hec enim accidentia contingunt a casu. Si ergo ponentes ista su
 mamus felicitatem et infelicitatem inueniemus hominē vnum eundē mul
 totiens vita sua felicem multotiens infelicem. Attribuentes igitur felicit
 tem casui ponemus felicitatē stabilem humanam: et idem ex speciebus fel
 citatis vilioris animalium. huiusmodi enim casualitates accidunt pluri
 bus animalium. et vniuersaliter attribuere felicitatem ei quod accidit ex ca
 su penitus est absq; rectitudine: eo q̄ bonitas et malicia non existunt a ca
 su: sed vita hominis indiget in complemento sui bonitate casus. Domi
 nium autem super felicitatem non est in bonitate casus: immo in actibus
 fientibus fm̄ erigentia virtutis et contrarij horum actuum existunt contra
 rio felicitatis. ¶ atrestatur autē huic sermōni quod diximus de felicit
 te. s. q̄ oportet vt sit stabilis et permanens: circa autē nihil casualiū inuenit
 stabilitas nisi fuerit cum virtute. Etenim isti actus sunt de quibus putat
 q̄ sint firmissimi et permanentissimi quēadmodum scientie: et honorabilio
 res istoꝝ actuum: et excellentiores eorum sunt qui fuerint magis perman
 siui et magis perpetui: perpetuantur autē actus felicium eo q̄ isti viuunt
 per istos actus vita durabili continua tota vita sua. Inuenitur igitur fel
 ci semper res illa fm̄ quam felix existit: quādiū felix ipse inuentus fue
 rit: et hoc est qm̄ virtuosus perfecte virtutis est ille qui scit res virtutis et
 operatur eas semper fm̄ q̄ melius scibiles et operabiles sunt ab aliquo ho
 minum. Et est tamen h̄ decentissimus hominum in sustinendo infortunia
 absq; eo q̄ in hoc aliquid adhereat ei vituperij. ¶ Cūq; sint hic multe
 res cōtingentes casualiter et sint diuersae in magnitudine et paruitate: ma
 nifestum est q̄ parue ex ipsis siue in bonitate siue in malicia vitam homi
 nis non inclinant: neq; versus felicitatē neq; versus infelicitatem: intendē
 do q̄ qñ ex ipsis contingunt felici non permittunt ipsum ad infelicitatem:
 neq; si bona ei contigerint permittunt ipsum ad felicitatē cōplexionem:
 Que autem ex ipsis grandes fuerint et multe qñ fuerint bone ponēt vitam

hominis amplioris felicitatis: eo quod non perferunt ad eius decorum et splendorem: et erit usus hominis illius in ipsa usus bonus studiosus: et quando fuerit e converso perturbant et corrumpunt felicitatem. hec enim accidentia inducunt super habentem anxietatem: et impedit ipsum a multis actibus felicitatis. resistunt tamen tolerans hec aliquantulum propinquum est felici quam toleraverit quod multiplicatur et magnificatur ex infortunijs tolerantia facili postquam non fuerit hec tolerantia propter privationem sensus doloris: seu propter nobilitatem et magnitudinem animi sui. Cumque sint sicut diximus operationes dominantes rei vite que est felicitas secundum veritatem non erit aliquis felicitium miser in aliqua horarum ex parte operationum. Nunquam enim operabitur operationes malas vituperabiles: quam bonis secundum veritatem sapiens est quem videmus tolerare omne quod accidit ei ex infortunijs tolerantia decenti: et operabitur semper ex rebus operabilibus melius et decentius ad similitudinem circumspecti ducis exercitus: qui vitur exercitu suo in vitionem inimicorum suorum optimo modo bellandi quacumque hora qui possibilis fuerit illa hora. Et ad similitudinem periti artificis coarcti qui et presentibus coarctis optimam calcem qui possibilis est fieri operatur ex illis coarctis: et sic in ceteris artificibus. Et cum sic sit: tunc non erit beatus in aliqua horarum miser et infelix: sed perseverabit spectabilis ens et laudabiliter se habens quantumvis irruant super ipsum infortunia irruentia: sicut dicitur de Job cui sit laus: neque etiam erit mutabilis cito. Non enim est ex illis qui facile felicitate permittuntur: et non solum non permutant ipsum ab ea infortunia parua: sed neque imantia infortuniorum. ¶ Neque beatus sit certissime beatus quam res virtuosas tempore paruo acceperit: sed cum continuerit tempore longo res decoras. Cuius ergo sic sit quid prohibet ut dicatur quod beatus perfecte beatitudinis est qui agit actiones suas secundum quod oportere facit virtutis perfecta: et cum hoc suffragantur ei res que extrinsecus sunt non quanto libet tempore paruo: sed secundum totalitatem vite sue. ¶ Oportet autem ut adiungam huic dicto quod sic vivat: et usque dum moriatur sic perseveret: occultum enim est nobis quid futurum sit de rebus: felicitate ergo ponimus certissime finem modis omnibus et perfectam. Cum ita sit: tunc equidem nominamus ex vitis beatos illos quibus existit res quarum secum mentionem in tempore suo presenti et existens in futuro. non nominamus autem eos beatos: nisi secundum quod homines tantum: non aliter. ¶ Posteriorum autem amicorumque fortune quod nihil ad nos pertineat dicere nimis profecto durum opinionibusque contrarium videretur. Etenim vero cum multa et varia illis contingant: magisque et minus ad nos perveniant singulatim ea distinguere: prolixum quidem infinitumque esset: summatum vero si dicantur fortasse sat erit. Et. n. in seipso contingentes aduersitates quedam graues sunt: momentumque habent ad vitam: quaedam vero leues magis videntur: sic et in amicis similiter omnes: sed utrum circa viuos ac circa mortuos ista contingant: id multo plus refert quam in tragedijs scelera: ut scilicet patrata narrari vel quasi tunc patrentur. Considerandum est ergo et isto modo quod intersit immo fortasse querendum utrum hi qui decesserunt boni alicuius aut mali participes sunt. Videtur enim et si quicquam ex his ad illos pertineat siue bonum siue contrarium: leue quiddam ac contrarium paruum vel simpliciter ipsis esse de neque: neque tantum neque tale ut beatos efficere qui non sunt: aut illis qui sunt auferre beatitudinem queat. Pertinere igitur in ali-

quo videntur ad defunctos prosperitates aduersitatesq; amicos
rum: sed eatenus duntaxat: vt nec felices facere non felices: nec
hululsmo di aliquid possint.

15 **Q**uintūdecimū capitulum in quo queritur vtrum pnepotū z amicorū
fortune cōtingant felicē viuente: z vtrum contingant felicem mortuum: et
solutionem questiorū aliqualiter insinuat. Dixit.

Est ergo quantitas eius q; non oportuit determinare
in istis rebus. dicto autem de hoc q; infortuna sientia
circa filios mortui: z amicos ipsius omnes nullam habent
penitus dependentiam ad ipsam dictio est irreceptibilis pe
nitus: eo q; est contraria ei quod credunt homines. Cumq;
sint res acētēs ipsi multē z diuersimode quedamq; earū
maiozem z quedam minorem habentes cum mortuo dependentiam erit
occupatio circa earum diuisionem vsq; ad particularia: z earum enume
rationem pluritatē habens cui non est finis. Cum vero dicta fuerit i eis
dictio vhs z fm viam descriptiōis cōprehendētis plurimū rei: tum for
san sufficiet hoc qd dicemus in eis. Et est qm quemadmodū infortunia cō
tingentia mortuo in vita eius: qdam grauius tolerantur ab ipso z aliqua
ipedita vite faciūt: alia autē facilius: nec impediunt vitam eius in ali
quo: sic est qd ptingit filiis et amicis omnibus. ¶ Uerūtamen vnūqdq;
accētium q̄vuis accidunt diuersificānt in malicia ab eis que accidūt eis
q̄ fuerint mortui ad modū diuersificationis rerū malarum inuentarum
in orationibus poetarū ab ipsis exātibus in opere: intendo q; opatio ista
rum est vehemētoris malicie. .i. opatum ex ipsis peius est vehemētē q; di
ctū. ¶ Opz igitur nos distinguere hāc diuersitatē ad dissoluendū dubita
tionē acētē ex re mortuorū: z speculari si sint participātes viuis in aliquo
bonorū aut suorū p̄triorū: verisimile autē v̄ si cōtinuat ipsi aliqd ex his res
bus siue bonū siue malū: parū qd z exile esse: z hoc: qm nō est posse con
tingat vtriq; partū. .i. viuis z mortuis fm modū vnū: neq; posse est vt mor
tuus ptingat absq; viuis. Jam ergo relinquatur vt sit q; mortuis contingit
ex his fm quātitatē que nō ponit infelices felices si bonum fuerit: neq;
felices infelices si malum. ¶ Apparet ergo iam ex hoc dicto q; bonitas
dispōnis viuoꝝ et malicia dispōnis eorū dependentiam hz cū mortuis: in
tendo q; illi qui sunt ex parte illorū mortuorū quādā habent cū eis depen
dētā fm quātitatē q; nō ponit felicē infelicē: neq; infelicem felicem.

His ergo sic terminatis videamus vtrum laudabilem an po
tius honorabilem felicitas sit. Nam potentiarum non esse con
stat. Videtur autē oē laudabile quod quale aliquid sit: z quodā
modo ad aliquid se hēat laudari. Nam iustum z fortem omnem
q; pbitatē z virtutē ob facta actionesq; laudamus. Robustum
autē z velocem ac aliorum quemq; quod natura talis est: ac ita
se habet ad bonum quiddam z studiosum. Patet autem id z ex
deorum laudibus que ridicule videntur si ad nos referātur. Hoc
autē ex eo accidit qd per relationem vt diximus laudes sunt: q; si
laus talis est cōstat oprimorū nō esse laudē: s; maius quidem ac
prestātius quēadmodum apparet. Nam z deos felices z beatos
dicimus z viroꝝ eos que maxime diuini sunt beatos appella
mus: eodem modo de bonis. Nemo enim sic felicitatem laudat vt
iustam:

iustam: sed vt diuinus quiddam ac prestantius beatam dicit.
 Videtur autem et Eudorus probe voluptati principatum defen-
 dere. ¶ Quod cum non laudetur voluptas et sit bonum presta-
 bilius esse quiddam significari putabat quod ea que laudabilia sunt.
 Talem vero esse deum et summum bonum. Ad hec enim et alia
 referrit: laus ergo virtutis est: ab ea namque honesta agimus. Com-
 mendationes autem operum tam corporalium quam animalium:
 verum ista triste discutere illorum fortasse magis proprium esset:
 qui in his commendationibus elaborarunt. Nobis autem ma-
 nifestum est ex his que dicta sunt honorabilium et perfectiorum esse
 felicitatem. Videtur autem et ob id sic habere se: quod principium est. et
 enim gratia cetera omnia omnes facimus: principium vero quamvis bo-
 norum honorabile quiddam diuinumque ponimus.
 ¶ Sextūdecimū capm in quo ostēdit q̄ felicitas nō est laudabilis: s; hō: 16
 norabilis et perfectior et diuina. Dixit.

S itaq; determinatis perscrutemur de felicitate: an est ex
 rebus laudabilibus aut ex rebus sublimibus que sunt ex-
 cellētiore laudatio: et hoc quoniam manifestū est eam non esse ex potē-
 tiis effectiuis: que relative dicitur ad aliquid: et sunt que quoddam. Et omne
 quod laudat non laudat nisi per que aliquid et per relationem ad aliquid.

Nos etiam non laudamus nisi per que aliquid: et virtus nisi per ac-
 tiones exites ab eis: aut quod pertingit ab eis: et sicut robustus et bonus cursor: et
 vniuersus simul virtutibus corporalibus: equidem laudamus eo quod sunt cum quibus quiddam
 et cum relatione ad aliquid alterum. Cumque fuerint laudes pertinentes homini rebus:
 tunc manifestum quod res que sunt in fine bonitatis non habent laudem: sed sunt excellē-
 tiores et prestantiores laudatioe que admodum per se ipsas: quoniam nos referi-
 mus deificatas et electos hominum ad felicitatem. Et laudat aliquis felicitatem que
 admodum laudat tristitiam: imo potius magnificat eam honorat: scilicet quod ipsa est
 res diuina et optima. ¶ Et putat de Eudorio poeta quod voluptatem posue-
 rit in rebus que sunt in fine bonitatis: quoniam cum sit laudabilis posuit eam ex rebus
 bonis que sunt meliores rebus laudabilibus. ¶ Res autem que prestantiores sunt
 laudatioe de se est excessus et bonum absolute: et hoc quoniam reliqua bonorum virtutis
 non referunt nisi ad deum et ad bonum. Laus autem poetica eadem pertinet virtuti
 cum nos simus operantes res decoras per virtutem: et sint laudes que pertinent acci-
 tionibus animalibus et corporalibus secundum modum vniuersi. ¶ De his autem perscrutari vsque
 ad vltimum fortassis magis pertinet ad eos: quorum studium est ad laudem operationis
 intendere poetas. Nobis autem iam manifestum est ex his quod diximus quod felicitas est ex re-
 bus sublimibus et perfectis: et vix equidem esse talis: eo quod est principium sed vias si-
 nis. Nos enim omnes facimus quod reliquas res omnes gratia ipsius: et credimus de
 eo quod est principium bonorum et causa ipsorum: quoniam est res diuina.

¶ Quoniam ergo sit felicitas animi operatio quedam secundum vir-
 tutem perfectam: de virtute ipsa videndum est. Nam sic fortasse
 melius felicitatem intuebitur: videtur autem et his qui vere ci-
 uilis sit circa hanc plurimum laborare. Vult enim ciues bonos
 efficere legibusque obtemperantes. Exemplum huius habemus
 Cretensum et Lacedemoniorum legumlatores: et si qui alij tales
 fuerunt: quod si ciuilibus est ista seruari manifestum est: vt ab ini-
 sto proposuimus de illa esse querendum: sed de virtute humana

Comē. Quer. sup lib. Ethicoꝝ. C

vs. querere oportet. Nam bonum quidem humanum et felicitatem humanam querebamus: virtutem autem humanam dicimus non corporis sed animi: et felicitatem animi operationum. Hec si ita sunt clarum est oportere civilem hominem scire aliquatenus ea que circa animum: quemadmodum qui oculos atque omne corpus curaturus est: ac tantomagis quanto civilis honorabilior ac prestantior est quam medicina. Quod si prestantes medici circa cognitionem corporis multum laborant: iccirco animum est a civili homine faciendum. Videndum est autem horum gratia et eatenus videndum ut ad quesita sufficiat: nam ulterius quidem scrutari operosius forsitan est: quam pro rerum oppositarum qualitate.

Civilis prestantior ac honorabilior est medicina

17 Decimusseptimus capitulum in quo ostendit quod operum scrutari: de virtute vult quod facit in. 1. 1. lib. 2 de quibus virtute. s. humana que non corporis sed anime: et quod propter hoc operum politicus scire aliquantulum que circa animam. Dixit.

Cumque ita sit felicitas actus quod anime sciens secundum virtutem perfecta: scrutandum est de virtute perfecta quod est: et que sunt species eius. forte etenim erit speculatio nostra in felicitate: quam precesserim hac via doctrine modiorum et nobiliorum. Quod verum autem de eo que est secundum veritatem gubernator civilis per studium quidem suum est de virtute proprie: ideo quod vehementia voluntatis sue est ut reddat civis bonos et legis obeditores. Et huius exemplum sunt positores legum Cretensium et Lacedemonum et si qui alij sunt hominum. Et quam quidem est propositum nostrum in hac perscrutatione ad gubernationem civitatum: manifestum: quam quod et investigatio nostra fiet secundum intentionem nostram que fuit a principio. Operum ergo ut perscrutemur de virtute humana: et hoc primum inquiramus bonum humanum et felicitatem humanam: non intendimus autem per virtutem humanam virtutem corporis: sed virtutem anime: cum dixerim quod felicitas est actus anime: et cussit res secundum hoc necessarium est civi ut speculetur in re habitum anime cum dixerimus et est actus eius. Sciendum est igitur a civili dispositiones anime qualiter sunt et quot sunt: sicut est sciendum medico curato ri oculorum et curatori corporis et dispositiones oculorum et corporis omnes: et quot sunt. Immo istud magis necessarium est eo quod gubernatio civitatum honoratior et melior est arte medicine: cum sit civitas honorabilior corpore.

Periti autem medicorum valde subtrahunt inquisitionem de dispositionibus corporis. Subnatorem ergo civitatum speculari oportet in dispositionibus animae: speculatore autem in quantum sufficit ad habere quesita. Subtrahit ratio et magis ab eo quod intendimus in hoc libro.

Subnatorem ergo civitatum speculari oportet in dispositionibus animae: speculatore autem in quantum sufficit ad habere quesita. Subtrahit ratio et magis ab eo quod intendimus in hoc libro.

Dicuntur autem de illa et in extremis sermonibus sufficere quedam quibus utendum est veluti unam eius esse partem sine ratione aliam rationem habentem. Vtrum vero dividantur ista secundum corporis partem quod omne divisibile vel ratione quidem duo sunt sed divisionem minime recipere apta: seu in circumferentia concavum et convexum nihil refert ad presens. Sed irrationalis: quidem partem communi et vegetabili similis est: loquor autem de eo quod causa est nutriendi et augmentandi. Nam talem animi potentiam in cunctis que nutriuntur quis reponat et in feti-

bus hanc ipsam quoque imperfectis rationabilius quam aliam aliquam. Huius igitur communis quedam virtus et non humana apparet. Videtur enim in somnis maxime operari hec pars atque potentia. At bonus et malus per somnum minime discernuntur: unde alunt felices a miseris in dimidio vite nihil differre. Contingit autem hoc rationabiliter: nam ociositas animi somnus est que non dicitur bona vel mala: nisi in quantum aliqui partium perueniunt motus et qua meliora sunt iussa modestorum hominum quam quorumcunque. Sed de his quidem satis: et nutritiuam omittendum: quia humane virtutis expers est, videtur et alia quedam natura animi irrationabilis esse particeps: tamen aliquatenus rationis. Continentis enim et incontinentis rationem et animi id quod rationem habet laudamus. Ratio enim et ad optima prouocat, apparet autem et aliud quiddam preter rationem illis inesse quod repugnat resistitque rationi. At enim resolute corporis partes si ad dextram mouere velis in sinistram feruntur. Sic et in animo in contrarium feruntur continentium appetitus. Sed in corporibus quidem cernimus id quod peruerse mouetur: in animo vero non cernimus. Sed nihilominus putandum in animo quoque esse aliquid preter rationem quod huic aduersatur et obuiat. Qualiter aliud nihil differt rationis: et hoc videtur particeps ut diximus. Itaque patet rationi continenti: forte et magis obediens est intemperato et forti. Omnia enim consono rationi. Videtur ergo et irrationabile duplex aliud vegetabile non particeps rationis: aliud concupiscibile et omnino appetibile: intantum particeps in quantum illi obediens atque obtemperans est. Sic itaque patris et amicorum rationem habere: non autem ut mathematicorum. Quod autem persuaderetur quodammodo hanc rationem id quod irrationabile est ad monitiones increpationes cohortationesque significat. Si autem dicere oportet hanc quoque partem habere rationem: duplex erit rationem habens: aliud principaliter et in seipso: et aliud tanquam patri obediens: quiddam.

Decimum octauum capitulum de anima in quantum sufficit ad presens negotium in quo diuidit animam in irrationabilem et rationem habens: irrationabile vocans plantatiuum quod relinquendum dicit sicut expers humane virtutis: rationem vero habens diuidit in id quod principaliter in seipso habet eam: et id quod participatione habet eam id est in per se rationabile et sensitiuum quod natum est rationi obedire: quod semper se consideratum est irrationabile et rationi rebellans: unde sicut duplex est rationem habens: sic duplex irrationale. Dixit.

Dicitur est in scientia naturali de dispositionibus anime in quo est sufficientia: et opus ut quibusdam illorum utamur hic. i. quibus indiguerimus. Diximus ergo quoniam quiddam anime est irrationabile: et quiddam eius rationale. Quod non indigemus autem in hac percurtatione in cuius via sumus inquisitione an sint distincta ut membris

Liber Primus

corporis: et vt omnis res diuisibilis: aut sint ratione. i. diffinitione duo et indistincta nã. i. subiecto: et cõuerum et gibbosum in arcu circulari: hec em̄ perscrutatio propria est scientie nãli: et rónabile est qđ est vegetatiuũ. s. plãtatiuũ. ¶ Et intelligo per plantatiuũ partẽ aie qđ est cã nutrimentũ et cremen- tum: et hec vis ex viribus aie est in oib⁹ que nutriunt. et est inuenta in embrio- nibus et in animalibus perfectis: et hoc quidẽ est ita eo qđ hec vis p̄mit⁹ est in his rebus abiq; alijs. ¶ Dicit. Apparet autem qđ huic porẽtie est vim⁹ eõis quã participat plante et aialia: et pp hoc nõ est humana et

de mēbro aialis in quo ẽ hec vis: et qđ operat p hãc vim quod operet p ipsam in hora somni et vigilię. parris aut aie qđ bonũ operat et ma- lũ fere nõ manifestat actio hora somni vt illi⁹: et iõ d̄f qđ nõ est d̄fia iter se- lices et infelices in dimidio vite ip̄ opz. et hoc rectũ ẽ p̄ea qđ somnus ẽ ocũs aie illi⁹ de qđ d̄f qđ est st̄nosa aut vitiosa nisi sint qđdã motuũ ei⁹ pertrãseun- tes in corpe paulatĩ ad vim rónalẽ vel rememoratiõẽ partis nutritiue aie. et s̄iãt pp hoc phãtasinata bonoz hora somni meliora phãtasinata b⁹ maloz. ¶ D. et iã locuti fuim⁹ de istis reb⁹ quãtũ sufficit: et opz vt relinqua- m⁹ potẽtiã aie nutritiua: expers em̄ est st̄nosa humane. ¶ D. Vt aut qđ sit aie hois nã alia quedã irrationalis participãt. in rónẽ aliquo mōrũ. et hoc eo qđ exaudibilis est rónis et obediens ei. et pp hoc laudatur qui continet animam suam a voluptatib⁹: quẽadmodũ laudat qđ p̄tinet rónem suam et partẽ aie sue rónalẽ. Qui enim talis est direct⁹: est et inquisitor est rerum pertinentium virtuti. Et apparet qđm̄ in nobis est aliquid aliõ p̄ter ptẽ ra- tionale p̄trariã róni et ducẽs ad diuersum partem ad quã ducit rationalis et accidit aie in hãc dispositione s̄iãt ei⁹ qđ accidit mēbris paraliticis qđ volumus ea mouere ad aliquã partem et ipsa inclinãt ad aliam: talis em̄ est dispositio istius aie cuz aia rationali. Rationalis nãq; qđ voluerit mo- uere versus rem aliquam et fuerit vis p̄traria ei vincens mouebit ad cons- trarium illius rei. et p̄ter hoc erũt motus eoz qđ nõ p̄tinet aias suas vol- uptatib⁹ ad p̄trarium rectitudinis sicut est dispõ in mēbro paralitico. ni- si qđ motus mēbru inordinati moti in corpe est res mota. Videmus em̄ cuz oculatim: in anima aut nõ videmus oculatim sensu. Verũtũ fortassis opz vt sciamus qđ in anima est aliquid diuersum róni p̄trarians ei et contradic- tens non minus qđ in corpore credimus ẽẽ motiões p̄trariãtes motiõib⁹ naturalib⁹: etenim vt eque res sensibiles sunt et hec eadẽ ps est illa de cui⁹ natura est vt obediat róni ducẽti ipsam et fortassis in casto et forti facilius consentit et obedit róni in eo qđ opationes ei⁹ et oēs pueniẽtes sunt róni. ¶ Cũq; sic se habeat res tũc palã est qđ illa qđ est nõ rónalis ex partib⁹ aie est duobus modis: plantatiua que nõ participat rónẽ aliquo modoz et cõ- cupiscibilis qđ p̄cipat rónẽ s̄z qđ obedibilis est ei nãlr: rex his qđ significat sup hoc qđ obedibilis est ei nãlr. Et ex his qđ significat sup hoc qđ obedibi- lis est rationi est ipressio quã facit in nobis redargutiõ: et cũ est effect⁹ in nobis redargutiõis et exhortatiõis et amotiõis et reprehẽsionis et castiga- tionis: et pp hoc manifestũ est qđ qđ attribuimus rónẽ aie hoc est fm̄ duos modos qrum vn⁹ dicitur vere et p se et est pars apprehẽsua indicatiua: et altera est ps obediẽs huic et est illa ps cui accit ex pte rónis s̄iãt ei qđ accit filio de obediẽdo patri et obediõni ei nisi fuerit: neq; nãlr et ẽ fil⁹ rebellis. ¶ Distinguitur et virtus fm̄ hanc differentiã. Dicimus em̄ illa- rum quãsdam esse intellectiuas: quãsdam vero morales. Sapie- tiam quidem et solertiam et prudentiam intellectiuas; liberalita- tẽ aut et modestiã: morales vocamus. Loquentes enim de mori- bus nunq; dicim⁹ qđ sapientis aut solers: sed qđ modestus et m̄

sis. Laudamus et sapientem secundum habitum. Habituum vero eos qui laudabiles sunt virtutes appellamus.

De divisione virtutis in speculativas et activas. Dixit.

Virgo pro dividit in duas virtutes quae una est intellectiva: **19**
Virtus est apphensiva. Altera vero obediens et est pro moralis: **19**
 virtus: et sapientia et prudentia: et intelligentia species sunt intellectuales.
 Liberalitas vero et castitas et quae his similes species sunt morales. Et
 huiusmodi signum est quod dicimus de moribus hominis non dicimus de eo quod fas
 plures aut intelligentes: sed quod humilis: aut castus: sapiens aut laudat secundum industria
 scientiam quam habet: et vult quod fuerit ex habitibus aialibus laudabile nominamus
 virtutes. Et hic terminat intentio huius tractatus et est primus istius libri: et
 sint gratias deo donatori sapientiae et largitori felicitatis.

Aristo. Stragy. Lib. Secus Ethicorum.

Cap. primum.

Quia vero duplex sit virtus: alta intellectiva: alta
 moralis. Intellectiva quidem plurimum ex do-
 ctrina generationem habet atque augmentum, qua
 propter experientiam indiget et tempore. Moralis
 autem ex assuetudine fit. unde et nomen habet pa-
 rumper a more declinans. Ex quo manifestum est
 nulla moralium virtutum natura nobis inesse.

Nihil enim eorum que natura sunt aliter assuescit: veluti lapiscu-
 lus natura est ut deorsum feratur nunquam assuesceret sursum ferri.

Nam si miles illum quis assuefacendi gratia in altum projecit
 tur: neque ignis deorsum: neque aliud quicquam ex his que aliter nata
 sunt aliter assuescent. Neque natura ergo: neque praeter naturam in-
 sunt nobis virtutes: sed sumus nos ad illas quidem recipiendas
 natura apti: perficimurque per consuetudinem.

Præterea que
 natura nobis insunt eorum potentias prius ferimus: posterius
 vero actus reddimus quod in sensibus manifestum est. Non enim
 ex eo quod sepe audivimus sensum accepimus: sed contra habet
 tes vult sumus non utentes habuimus. At virtutes acquirimus
 operando prius quemadmodum et in aliis artibus. Que enim
 oportet postquam didicerimus facere ea faciendo addiscimus ceu fa-
 bicando fabri: et cytharam pulsando cytharedi. Sic iusta agen-
 do iusti: et modesta modesti: et fortes fortia efficiuntur.

Testatur id quod fit in civitatibus: nam latores legum assue-
 faciendo cives bonos efficiunt: et propositum quidem omnis le-
 gislatoris hec est. Quicumque vero ex illis hoc non bene agunt:
 aberrant. Idque inter bonam rem publicam malamque interest. Insuper
 virtus atque ars ex iisdem atque per eadem fit: corrumpiturque. Ex
 pulsatione enim cythare boni et mali sunt cytharedi. Eodemque
 modo comedi et fabri et alij omnes. Bene fabricandi boni erunt
 fabri: male autem mali. Quod nisi sic esset doctore non indigeret
 sed omnes bona aut mali essent: sic et in virtutibus res se habet.

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

Agendo enim que in commercijs hominum versantur vel iusti

A Virtutes
 morales
 sunt a na
 nihil eor
 quae a na
 sunt
 eliter als
 suescit.

B Ea que an
 nobis in
 sunt
 eorum pot
 tias prius
 ferimus
 post
 erimus
 actus
 reddimus.

Liber Secundus

vel iniusti euadimus agendo que in periculis et cōsueti metuere aut fidere fortes vel timidi sumus. Simili modo in his que circa concupiscentiā: et in his que circa iram alij tempati et faciles: alij intēperati et iracundi: prout hoc vel illo mō vt i illis fit. Ac vt vno cōprehendā verbo ex similib⁹ actibus habitus fiunt. Itaqz videndū est quales actus edamus. nā quales illi sunt tales habitus subsequunt. nō parū: igrī sꝫ plurimū immo totum refert hoc vel illo modo statim ab adulescentia consuescere.

Ex similib⁹ actibus habitus fiunt.

Determinatio hui⁹ tractatus secūdi de libro Nichomachie Ari. incipit. **P**rimū caplm q neqz natura neqz preter nām est virt⁹ eo q ex doctrina vt intellectuales vel ex consuetudine vt morales fiunt nobis innatis ipas suscipere: et iterū eo q natura nobis aduenerit horū potentias et habitus prius habitis opationib⁹. In virtutib⁹ aut fit ecōuerso. Et adhuc eo q ex eisdem opationib⁹ bene vel male factis: et p easdem opationes bene vel male factas fit et corrūpitur omnis virt⁹. vnde tanq̄ potissima colligit nō parum differre sic vel sic confestim a iuene assueseri. Dixit.

Amitaqz virtutes sunt duorū modoz: intellectualis. vꝫ. et moralis. Intellectualis plerūqz et fit et auget in nobis p doctrinam: et ideo indigem⁹ in cōprehensōe ei⁹ exercitatiōe multa et spacio t̄pis lōgi. Moralī vero cōprehēditur p assuefactionem et ppter hoc greci deriuāt nomen moris a noīe cōsuetudinīs elit terantes ipsū de litteratione notitiā faciēte s̄m q currit cōsuetudo in no mimbis deriuatiuis. **D**. Et fieri aut virtutū acquisitione p cōsuetudinē scz per exercitatiōē in actionib⁹ eaz appet: qm̄ nulla virtutū moralū in uenit in nobis p nām. **N**ullū em̄ rei per naturā existētis cōtrariū acquiritur p assuetudinē. Lapis em̄ qui naturaliter deorsuz descēdit q̄uis quis p̄ficiat ipm̄ sursum viciū vt innumerabilib⁹ quaz nō cōprehēdit multum do volēs p hoc assuefacere ipm̄ moueri sursum nūq̄ habebit possibilitatez in hoc. et sicut ignis nō est pole vt recipiat p assuetudinē diuersum motūis sue. et vtr̄ nihil eoz que naturaliter hnt actū aliquid pole est p cōsuetudines recipere dispōnez a qua pcedit actus al⁹ ab illo actu naturali q̄ est ei: et si esset nobis aliqd virtutū vel vitioꝝ naturalr̄ tūc nō esset nobis possibile acquirere oppositū p assuefactionē. Cūqz sic fit tūc virtutes nō sunt in nobis s̄m naturā neqz preter naturā. s̄ inuolūtariē vel coacte: sꝫ nos nati sum⁹ ad eaz receptionē et cōprehensōē eaz in nobis per assuetudinē.

Amplius omne qd in nobis existit naturalr̄ primit⁹ existit in nobis p potētā: deinde erit nobis ad postremū p seipsum existēs p actū nō ex pte nostre electionis intēdo q nō erit nobis eo q nos assuefacim⁹ ipm̄ sicut se hꝫ in virtutibus et hoc manifestū est in sensib⁹. et em̄ ipsi sūt primit⁹ in nobis potētā et tandem cōuertunt in nobis ad actū ex se: hmoi exēplū est q hō primit⁹ vidēs est potētā: deinde fit vidēs actu nō eo q viderit multoties: et sicut simus audītes actu postq̄ fuim⁹ audīetes potētā: nō eo q assueuerim⁹ auditū. .i. q̄ au diuerim⁹ multoties. sꝫ res est ecōuerso: intēdo q nos vtimur eis: eo q existūt in nobis nō q existāt in nob ex vsu eaz. Virtutes aut inueniunt nob postq̄ nos facimus eas multoties sicut est in reliquis artibus opatiuis intēdo q acquiri quidē nobis ars p assuefactionē operū aris et pp hoc addiscimus res quas facim⁹ postq̄ primitus fecerim⁹ eas: vt edificātes erim⁹ edificatores: et cytharizātes erim⁹ cythariste: et qn̄ facti fuerim⁹ edificatores et cythariste edificabim⁹ et cytharizabim⁹ s̄m q oz. **E**t hec est dīa iter actiōne primā et scō am: et sicut faciētes res iustitie erim⁹ iusti: et faciētes res casti-

tatis erimus casti: r facientes res fortitudinis erimus fortes. ¶ Et attes-
tatur huic qđ videmus contingere in ciuitatibus. Videmus enim qđ possi-
tores legi p hoc qđ assuefaciūt cines de actiōe boni faciūt eos fieri bonos:
r hec est voluntas r intētio ois legislatoris nisi qđ nō decēter fecerit hic
peccat. r p hoc diuersificat ciuitas. bōa a ciuilitate mala. ¶ Dicit. Ampli-
viri ois eadē sit bona aut mala ex reb⁹ vnis eisdē r pres vnas easdē: r silt
ois. v. g. Bon⁹ in pcutiēdo cytharā: r in alijs in hoc nō sunt tales nisi ex p-
te pcutiēdi cytharā: r silt se hz in edificatoria r in ceteris artificijs. Item ex
edificatione bona bon⁹ fit edificator: ex mala mal⁹: nā si nō sic esset nō indī-
geret doctore i aliquo: intēdo qđ doctor docet discipulū actionē bonā: quā
cū fecerit discipul⁹ fit ab eo actio bona in illo artificio: r si nō esset res talī
essent oēs aut pfecti in artib⁹ aut impfecti in eis: intendo qđ nō inuenirent
in eis ambo modi simul. Chz sic se habeat res in artibus erit silt in virtu-
tib⁹. Cōuersationē. n. ad seinuicē faciētes hoies qđā sunt iustī actiones in-
stite faciētes: alij aut iniusti actiōes iniurie agētes: r hoc mō se hz res cir-
ca pericula. Cōuersantū em̄ inter res timorosas: quidā silt fortes: alij ves-
ro timidi: r silt exercitatione in actionib⁹ cōcupiscētie r ire: sunt quidam
casti māsuēti r humiles: r quidā incōtinētes: pterui: r iracūdi: r sunt eq-
dē tales ex cōuersatione sic vel sic in rebus hmōi. Et vlt habitudines aīas
les nō sunt nobis nisi ex pte operationū. r pp hoc opz vt currāt opationes
nostre mō debito. Stenim fm diuersitatē opationū est qđ sequit ipsas ex di-
uersitate habitudinū: r pp hoc nō differt modicū vt assuefaciant homines
a pueritia sua ad opationes bonas aut malas sed multuz differt immo est
tota dīa in habitudine hois.

Capitulum. ii.

Am igitur presens opus nō cōtemplationis gratia:
fiat quēadmodū cetera. Non. n. vt sciam⁹ quid sit vir-
tus: nam sic nulla eius foret vtilitas: s; vt boni sim⁹
perscrutamur necessarium est de actibus videre qua-
liter agere illos opz. nā in illis cōsistit quales sint ha-
bitus ostendi. Sportere igit fm rectā rōnem agere pntle est r p-
suppositum nobis existat. Que autē recta sit rō r quō ad alias se
hz virtutes dicetur. Illud prius a nobis confessum existat qđ ois
de rebus agēdis sermo quasi per figurā quādā r nō p exactaz dis-
cussionē tractari d; . Quia vt ab initio dixim⁹ fm mām sermōes
sunt exigēdi. At in rebus agendis vtilibusq; nihil firmū neq; sta-
bile est vt etiam nec in sanis. Cūq; hec habeat vniuersum genus
multo magis de singulis res nulla certitudo tradi potest: cū neq;
sub artem neq; sub professionem aliquam cadant: scz opus est vt
hi qui agant semper ad tempus cōsiderent ceu in medicina r na-
uigatione. Sed quāp̄ ita sit tñ conandum est auxiliū ferre. Pu-
mum igitur idem considerandū est quod istorum ea natura est
vt de defectu excessuq; corrumpantur: ceu in vtribus ac sanitate
videmus. Sportet enim pro obscuris clara exempla induce-
re. Excessus enim ac defectus laborum vires corrumpunt.
Eodem modo cibi r potus nimis magni: aut nimis parui. sa-
nitatem corrumpunt. moderati faciunt: augent: conseruant.

ff
Scōz māz
subiectaz
sermōes
sunt ex-
gendi.

Liber Secundus

Sic igitur in fortitudine ac temperantia et alijs virtutibus. Qui cuncta fugit ac formidat et nulli resistit timidus est. Qui vero nihil omnino formidat sed aduersus omnia vadit temerarius. Item qui omni voluptati ponitur nec vlla se abstinet intemperans est. Qui vero omnes fugit instar agrestium insensibilis quidem est. Corruptitur enim temperantia et fortitudo ab excessu ac defectu: a medio autem seruiatur: nec solum generationes et augmenta et corruptiones ex eisdem et ab eisdem fiunt: verum etiam operationes in iisdem erunt. nam et in alijs que euidentiora sunt idem accidit velut in viribus. Fiunt vires ex capacitate multi cibi ac ex tolerantia multorum laborum: et hoc maxime facere robustus potest. Sic et in virtutibus abstinendo a voluptatibus temperati efficiuntur: facti autem maxime possumus abstinere.

2. **Secundum capitulum de eo quod opus scrutari quod circa operationes qualiter operandum est eas. scilicet secundum rectam rationem et quod habitus nati sunt corrupti ab indigentia et superabundantia operationum fieri: aut augeri et saluari ab earum commensuratione et quod eorum solum ex habitibus sunt proportionales ipsis operationibus. Dixit.**

Amagis non sit intentio nostra in hoc libro intentio speculationis et scie[m]tiam: quod admodum in libris alijs sed intentio operationis. **P**ropter operatio[m] enim nostra[m] in ipso non est ut sciamus quod est virtus tamen: sed ut operemur eam et bonifiamus: aliter ei non esset nobis in scia[m] ipsi[m] utilitas operis necessario ut proscrutemur de actionibus qualiter est nobis operandum eas. Nam quod admodum diximus secundum earum diuersitatem diuersificabuntur anime dispositiones. **Q**uod ponam igitur radicem vltimam eis eorum: et est: quoniam actio[n]es faciendum est secundum rationem rectam: et dicemus in postremo quod est illa discretio recta et qualis est habitudo sua ad reliquas virtutes. et ponam[us] etiam quod totum sermo qui dicitur in omnibus istis non dicit nisi secundum viam descriptionis: non secundum viam vltime proscrutationis. intendit quod comprehendat plurimum rei ut diximus a principio scriptio[n]is: quoniam certitudo sermonis in omni re operis ut sit secundum mentem ipsius: hec autem mens mutabilis est: et hoc quoniam res effectiue virtutum et proficientes non habent aliquid firmum secundum dispositionem vnam sicut etiam est dispositio in rebus effectiuis sanitatis. Etenim ex ipsis non est aliquid firmitate habens secundum dispositionem vnam: cumque sit res in vltimis que sunt in hac scia[m] isto modo quoniam non tolerant certitudo inquisitionem propter sui mutabilitatem: potius est sic in particularibus. scilicet quod non est potius in eis certicatoria inquisitio: quoniam non sunt comprehensa neque arctata sub arte neque sub precepto vno. et necessarium est agere semper ut speculetur in expediendo ex ipsis in illa hora in qua ipse est: sicut se habet in medici nam et in arte nauarum: veritatem et si sit sermo ille in cuius via sumus currens hoc cursu: tamen operis secundum dispositionem aliquam ut dicamus qualiter speculandum: et vnde incipiendum in speculatione. Dicimus ergo quoniam primum quod ponimus huic speculationi est quod de natura vnius et eiusdem actus est ut corrumpatur ex additione et diminutione. Et operis ut significemus super hoc quod occultatur ex hac intentione in aliqua re: et per hoc quod apparet ex eis in quibusdam earum ut quod videmus in fortitudine et sanitate. Etenim exercitia superfluentia et deficientia corrumpunt fortitudinem: et sicut cibis et potus superfluentes super id quod oportet: aut diminuti ab eo quod expedit corrumpunt sanitate[m]. Comensurati autem conseruant sanitate[m] et augentur: et sicut est in castitate et fortitudine et ceteris virtutibus. quoniam enim fugit ab omni re et timeret ipsum: non tolerat aliquid hec est timidus: qui autem non timet aliquid penitus nec terretur ab ipso hec autem

dar est: medius aut in hec fortis est: sicut qui omnem voluptatem respicit: qui
omni voluptati expositus est neuter horum habet castitatem. cum itaque sic se ha
beat res. virtutes quidem corrumpuntur ex superfluitate et indigentia: conseruat
aut eas mediocritas. **D**icitur et non diuersificantur quidem dispositiones solus
ex parte visitationis rerum eandem visitatione diuersificata. sed actiones que
visitantur in rebus vni visitatione vna diuersificantur etiam ex parte acceptio
nis dispositionum preter illas actiones. et hoc euidentius est in rebus illis que
sunt magis manifeste apud nos quam res iste. **U**.g. virtus corporalis acquiritur
ex acceptione multi cibi et tolerantia multi laboris. et quando facti fuerimus vigo
rosiores erimus potentiores ad visitationem laboris multi et cibi multi: ta
lis est dispositio in virtutibus. **E**t enim casti sumus et retrahendo nos a volu
ptatibus et quando facti fuerimus casti erimus potentiores ad retrahendum nos
a voluptatibus: et isto modo se habet in fortitudine. **N**am quando assueuerimus vili
pendere terribilia timorosa sumus tolerantiores ea: et quando facti fuerimus toles
tatores earum erimus potentiores ad eorum vilipensionem.

Capitulum. 3.

Significatio autem habitus vel voluptate aut mole
sta que facta sequitur deprehenditur conuenit: qui abstinet
a corporeis voluptatibus si ob hoc ipsum gaudet tem
perans est: si moleste fert intemperans. **I**tem qui per
icula subit et gaudet aut certe non dolet fortis est.

Qui vero dolet timidus. **C**irca voluptates. n. et dolores virtus
moralis consistit. nam propter voluptates improba facimus: et propter mo
lestum bene facere omittimus. **I**taque ab ipsa adolescentia institutus
esse conuenit: ut Plato inquit. ut pro quibus oremus gaudeamus ac
doleamus: hic. n. recta est disciplina. **P**reterea si virtutes sunt cir
ca actus et affectus. **D**em vero actum et affectum sequitur volu
ptas aut dolor. **V**irtus circa voluptates et dolores erit. **C**onsequitur
hoc pene que propterea infliguntur: sunt enim medicine quedam
medicinarum autem ea est natura ut per contraria fiant. **P**ropte
rea ut supra diximus omnis habitus animi ad illa et circa illa na
turam habet que talia sunt ut illum meliorem aut deteriore efficiat.

Sed per voluptates et dolores prauus fiunt sequendo et fugiendo
vel quas non oportet vel quotiens aliter a ratione talia perscribantur.
Quapropter virtutes diffiniunt tranquillitates quasdam et quietes: non tamen bene: quod simpliciter dicunt: sed non ut oportet: et ut non oportet: et quando
et quotiesque alia adiunguntur. **S**ubest igitur virtutem esse circa
voluptates et dolores optimorum operatricem. **V**icium autem con
tra. **P**robat etiam id quod cum tria ad capiendum repudianda con
siliu pertineant honestum: utile: voluptarium: et tria his contraria
turpe: inutile: molestum. **B**onus quidem hec omnia recte consequit
tur: malus vero aberrat: sed circa voluptatem precipue. **H**ec. n.
communis est astantibus: et cuncta que in electionem cadunt sub
sequitur. **N**am et honestum: et utile iocundum vix. **L**unctis etiam nobis
a pueritia simul educata est: quapropter arduum est hanc rem insitam
penitus vite nostre reijcere. **R**egimus autem actus nostros alij ma

De actibus
aut affectibus
sequitur volu
ptas aut
dolor.

Liber Secundus

Circa: dif
filiora:
semp ars
virtusq
constit.

gis minus per voluptatem ⁊ dolorem. Ob hoc igitur necesse est totum negociū circa illas versari: non parū est. n. ad res agendas probe aut improbe letari: aut dolere. Insup difficilior est voluptati repugnare q̄ ire: vt Heraclitus inquit. Circa difficiliora vero semper ars: virtusq̄ consistit. Nā bene in hoc melius est. Itaq̄ ob id quoq̄ circa voluptates ⁊ dolores totum negocium esset vltutis ⁊ ciuilitis etiā facultatis. Nam q̄ bene his vtitur bonus erit: qui male malus. Esse igitur virtutem circa voluptates ⁊ dolores ⁊ ex quibus fit eisdem augeri: atq̄ aliter factis corūpi: ⁊ circa illa operari ex quibus fit: satis dictum est.

3 Tertium capitulum q̄ signū habitum est superueniēs voluptas vel tristitia operibus eo q̄ circa voluptates ⁊ tristitias est moralis virtus: quod probat per male operari pp voluptatem: ⁊ a bonis recedere pp tristitiam. vñ opz cōfestiz ex iuuenibus bene dū cī. Et itē per virtutes esse circa actus ⁊ passiones quibus sequitur delectatio ⁊ tristitia. Et tertio p penas que sunt medicine peccantiū factas circa has. Et quarto. per anime habitum natuz fieri ab his deteriorem ⁊ meliorem: ex quibus colligitur virtutem moralem esse circa voluptates ⁊ tristitias optimarū operatiuā. Et quinto per eligenda ⁊ fugienda cadere sub delectabile ⁊ triste. Et sexto per has passiones esse nobis ⁊ quodāmodo cōnutritas: idq̄ difficile cōtriticiles ⁊ per regulari his operationes: ⁊ tandem per difficilior esse voluptati pugnare q̄ ire. Dirit.

Portet autem vt ponamus signū existentie dispositionum virtualiū in nobis: hoc qd̄ sequit nos presens operationes de voluptate ⁊ tristitia. Et enim q̄ ex retractione a corporalibus letatur habituz h̄z a quo denominandus est castus: qui vero ex retractione ab his tristatur incastus. Similr qui tolerat pericula vehementia ⁊ est gaudens cū his aut non tristis fortis est: qui autem suffert ea ⁊ tristatur ex eis ille timidus est: ⁊ quidem hoc fit: qm̄ virtus moralis equidem est vt placeant hoi ea que opz vt placeāt ei: ⁊ displiceant ei que opz vt displiceant. Ideo q̄ nos quidez facimus mala delectationis cā ⁊ retrahimur a bonis cā eius qd̄ est in ipsis ex cōtristatōe. Et pp hoc opz queāmodū plato dixit vt incedat cūz homine ex pueritia sua via ducente ipsum ad hoc vt gaudeat in his in quibus est gaudendum: ⁊ tristetur in his quibus est tristanduz. hec em̄ equalis est ⁊ sana doctrina. Ampli⁹ virtutes qdem existunt in actionibus ⁊ passionibus. omnem aut actionem ⁊ passionem sequitur delectatio ⁊ contristatio: ⁊ pp hoc opz vt sit virtus circa delectationem ⁊ tristitias. intendo vt ipse ambe delectationes ⁊ tristitie sint s̄m q̄ opz. Et de his que super hoc significant est q̄ phibitio accidētium malozum ⁊ refrenatio ipsorum: fit quidem per istas ambas res: intendo per delectationē ⁊ tristitiā quā ponūt illi de ciuitatib⁹. Refrenationes em̄ siue resistētie medicine quā sūt medicine aut nate sūt fieri p cōtrariū: sicut ante dirimus ynaqueq̄ ex dispōnibus aie existit in illis rebus que appropuantur illi dispōni: ⁊ circa res a quibus illa dispō innata est fieri peior ⁊ melior. U. g. dispō anime noiata iustitia aut iniustitia inuenitur. quidem s rebus appropuatis vt possessionibus ⁊ honoribus: ⁊ qm̄ similitur istis ⁊ circa res istas versatur: ⁊ hoies quidem sunt deteriores pp delectationes ⁊ tristitias s̄m q̄ requirunt ex ipsis qd̄ non opz: ⁊ faciūt hoc in hora in qua non opz: aut eo modo quo non opz: ⁊ vlt̄ preter modum aliquem ex modis quos determinat intellectus sanus circa delectationem ⁊ tristitiam. **W**

est. Et pp hoc diffiniuerunt virtutes esse mortem concupiscentiarum et des-
tem earum. non sicut auct recte dictum sic absolute sed cum hac determinatione
sicut quod opus: et in hora qua opus et cetera que excipienda sunt in hoc. **Dixit.**
Jam igitur posuimus quod virtus existit in delectatione et tristitia. intendo in
hoc ut delectemur in quo opus: et ut tristemur in quo opus: et patuit quoniam ipsa ope-
ratiua est optimorum malitia e contrario. **Dixit.** Et delectabuntur nobis
ista quo fecimus mentionem per hoc quod dico. scilicet quod res quas eligimus sunt
tres: Decorum siue decens: vile siue expediens: delectabile siue voluptas:
et horum contraria tria: indecens vel turpe: inutile vel danosum: contristans
vel molestum: et bonus est ille qui in omnibus his directus est: malus autem
qui peccans est in omnibus his et proprie in voluptate: intendo eum qui dele-
ctatur non ut opus: et hoc quoniam delectatio communis est omnibus animalibus. et sequi-
tur omnia ea que habent eligentiam. id est eligibilia. ceterum decens et vile eligibilia sunt
et delectabilia. **Dixit.** Et hoc quidem difficile est nobis: intendit accidens
illud quod est delectatio et consequens ipsius. Ideo quod existit in nobis naturaliter
et est natum nobiscum et connutritum nobis ab infantia. et propter hoc simus com-
mensurantes actiones: consequens sue delectationis et tristitie: et quidam nostrum
in hoc precellunt quosdam. et opus necessario propter omnia hec ut sit nostra intentio in
hoc libro toto circa delectationem et tristitiam: intendo ut delectemur in quo
opus et tristemur in quo opus. non enim medicum differet delectari aut tritari in
quibus actionum opus. **Et** iam palam est etiam quoniam virtus est in delectatione
tristitia: eo quod circa delectationem difficilius est quam circa iram: quemadmodum
dixit. **Heracitus** et ars et virtus semper quidem sunt in actione rei difficilius:
prope quod in ea est bonum et optimum: sicut in hoc ergo opus ut sit... intentio intendens
tis virtutem et civilitatem in hoc libro. toto circa delectationem et tristitiam: nam
quod usus fuerit istis sicut quod opus erit bonus: qui vero aliter quam opus erit malus.

Capitulum. iiii.

Sed quereret fortasse quispiam quemadmodum diximus quod ius-
ta agendo iustos: et modesta modestos fieri oportet. Nam si
iusta et modesta agunt iustas sunt modesti et iusti: ceu si gram-
matica et musica grammatici et musici vel non in artibus: ita
se habet. Nam fieri potest ut grammaticum quid agatur fortuito et alio sup-
posito: tunc igitur grammaticus erit cum grammaticum aliquid et gram-
matice faciet: hoc est sicut in ea grammaticas que est in ipso. Preterea nequaquam
simile est in artibus et virtutibus: nam que ab arte procedunt laudem
in se habent quare sufficit illa ita existere. Sed que a virtute ita proficiunt
cuntur non satis est si ipsam iuste quodammodo se habent et modeste
agantur. Sed si agens ita egerit. Primo si sciens. Secundo si eligens:
et eligens propter ipsa. Tertio si certo immobili iudicio agat. Ad cete-
ras vero artes habendas nihil horum requiritur preterquam scientia.
At in virtutibus scire ipsum parum est aut nihil. uti vero aut exer-
cere plurimum: immo totum valet utpote que ex frequenti actio-
ne iustorum modestorumque proveniat. res. n. tunc iusta et modesta
dicitur: quando talis est qualem iustus et modestus ageret.
Iustus autem et modestus non qui hoc agit: sed qui sic agit ut
iusti et modesti agunt. Bene igitur dicitur quod quis iusta agen-
do iustus fit: et modesta modestus. Non agendo autem nullus

20
In virtutibus scire
ipsum parum
aut nihil
est.

Liber Secundus

vt bonus sit ne curare quidē vī: sed pleriq; nō ita faciunt: verū ad verba disputationēq; cōuersi putant se philosophari: atq; ita vīros bonos fieri: egrotos imitari: qui verba medicorum audiunt quidem diligenter: faciunt autem nihil ex hīs que precepta sunt sibi. Et ergo illorum corporibus nō bene erit qui ita curantur: sic nec illorum animis qui ita philosophantur.

4. **Q**uartum capitulū in quo queritur qualiter iusta et alia operantes iusti et tales sunt: eo qd si talia operantur iam tales esse videntur. quēadmodū in artificibus esse videt. quod soluit primo per intercēptionē huius suppositi. s. qd in artibus que operantur talia tales sunt. secūdo p dissimilitudinē artium ad virtutes: qz in hīs que ab artibus est bene in ipsis operatis: qd autē sūm virtutes hnt bene in operantibus. s. scire eligere propter hoc et firme et immobiliter ex quibus manifestat quādo res dicuntur iuste et huiusmodi: et qd non sufficit scire ad studiosum esse. Dixit.

Amergo manifestū est: qm virtus quidē existit in delectatiōe et tristitia: et qm ex quibus sit et agetur hīs eisdē corrumpitur et minuitur vsitata eas diuersimode: et qm agit postq; pfectur in rebus illis de quibus gnatur. **D**ixit. Et fortassis hēsitabit quis et dicer: vnde oportet vt agat homo actiones iustitie donec fiat iustus: qz iustitia et castitas non gnantur nisi ab actibus iustitie et castitatis: tactus iustitie et castitatis nō inueniuntur nisi a iustitia et castitate. Nos igitur dicimus qm omnis qui iusta agit iustus est: et qui casta castus: et sicut quicunq; scripturalia agit scriptor est: et qui actiones cantoris agit cantor est. **H**ec autē hēsitatio soluitur per hoc qd dico: et est: qm res in artibus nō sic se habēt nedū in hīs que sunt a virtutibus. intēdo qd non quilibet qui agit actionē alicuius artis alicuius est. de artificialibus illius artis. possibile em̄ est vt aliquis qui non est scriptor scribat literas aliquas casu: aut aliquā quā alius pdescripsit ei: et hoc modo addiscitur ars scribēdi: et sit quidē homo scriptor: nō qui fecerit quodlibet scripturalium qualitercūq;: s; quādo fecerit sūm qd scriptor faceret: intēdo qd faciat sūm habitum scripturalē qui sit in ipso. **A**mplius artes et virtutes in hac intentione non se habēt vno modo. et hoc qm bonitas rerum accidētium ab arte existit quidē a seipsis. et ppter hoc sufficit artificii ad bonitatē: artificij sui si res quam efficit fuerit ipsa bona. Rebus autē fientibus sūm viam virtutū nō sufficit vt in se sint bone tm̄: sed et vt faciētes sint habētes se aliquāliter. **U**grā. vt in iusta et casta faciētes: aliquid se habēat. **P**rimo vt sciant res quas faciēt. **S**ecundo vt sint electores ear; per se. s. ppter actiones ipsas. **T**ertio vt sint firme habētes se nō mutabiliter. i. vt perpetuēt actiones. **I**stiarum autē conditionū nihil opponitur in artificijs preterq; vt sit artifex sciens eius qd facit. conditiones autē in qua cōdicant artes virtutibus. s. scientie eius quod agitur non est necessitas in virtutibus vt in artibus: aut em̄ modicū indiget ea in virtutibus et minus qd in artibus: aut non indiget ea. **A**liarū autē duarū cōditionum vtilitas nō est modica: immo in eis ē tota vtilitas: et iste due conditiones acquirunt quidē in virtutibus. ex frequenter agere actiones de quibus dicit qd sunt actiones virtutū. **U**g. **E**lectio actionum iustitie. ppter seipias et constantia in ipsis acquirunt quidē ex frequentiter reiteratione actionū: de quibus dicit qd sunt actiones iustitie: et sibi acquiruntur quidē he due conditiones in castitate per reiterationē actionū: de quibus dicitur qd sunt ex actionibus castitatis: actiones autē iustitie et castitatis sunt actiones qd fluūt sūm exemplū actionū iusti et actionū casti: et ut

Quæ castus non sunt qui faciunt actiones iustitie & actiones castitatis s; modus s; quæ faciunt ea non iustus & non castus. Siquidem igitur ex faciendo actiones iustitie fit homo iustus: & ex faciendo actiones castitatis castus non erit aliquis hominū iustus absq; eo q; faciat actiones iustitie. neq; castus absq; eo q; faciat actiones castitatis. **¶** Dixit. verūtamē illi qui sunt de numero plurium non faciūt has actiones: sed nitunt ad sciēdum eas: & estimant per hoc q; ipsi philosophando erunt per sciētiā virtutis virtuosi. & hoc factū ipsorum simile est factō infirmorū qui audiūt qd̄ precipiūt eis medici cū diligētia & studiosē: & nihil tamē faciunt preceptorū. & sicut illoꝝ corpora non sanantur p̄ h̄mōi regimē: sic nec illorū anime per hunc philosophandi modū rectificantur.

Capitulum quintum.

Nest hec autem quid sit virtus considerandum est. Quæ igitur tria sint que in anima sunt: affectus: potentia: habitus: horum certe aliquid virtus erit. Affectus quidem voco cupiditatem: iram: metū: audaciam: letitiam: amorem: odium: desiderium: emulationem: misericordiam: et vniuersaliter illa que voluptas aut molestia sequitur. Potentias autem voco s; quas illa suscipere apti sumus: veluti s; quas irasci possumus aut dolere aut misereri. Habitus autē p̄ quos bene vel male ad effectus nos hēmus: veluti ad irascendū si vehemēter aut remisse male: si mediocriter bñ. Eodē modo & circa alia. Affectus ergo non sunt neq; virtutes neq; vitia: q; scdm̄ affectus non dicimur boni vel mali. Secundum virtutes autem & vitia dicimur.

Et q; scdm̄ affectus nō laudamur: neq; vituperamur: non est laudatur qui timet nec qui irascitur. Neq; vituperatur q; simpliciter irascitur: s; qui certo mō. At scdm̄ virtutes & vitia laudamur & vituperamur. Preterea irascimur et timemus sine electione: virtutes autē electiones quedā sunt: vel nō sine electione. Insuper s; affectus moueri dicimur: s; scdm̄ virtutes et vitia non moueri: s; certo mō dispositos esse. Propter hoc etiā neq; potētie sunt: neq; boni neq; mali ex eo dicimur q; facere possumus simpliciter neq; laudamur neq; vituperamur. et p̄pterea potētes sumus natura: at boni vel mali nā non sumus. Diximus autē de hoc pu. si ergo neq; affectus sunt neq; potētie restat vt habitus virtutes sint. Quid igitur virtus sit generaliter dictum est.

¶ Sed oportet nō solummodo q; habitus est: sed qualis sit habitus dicere. Est ergo dicendū q; omnis virtus idipsuz cuius virtus est bñ se habēs perficit: & opus eius bñ reddit: vt ecce virtus oculi et oculum studiosum facit et opus eius: virtute enim oculi bñ videmus. Eodēq; modo virtus equi equū ipsum studiosuz facit: et bonum ad currendum portandūq; equitē et expectādūq; hostes. Si ergo hoc eodem modo in omnibus se habet: & virtus certe hominis habitus erit ex quo bonus vir fit: et ex quo suum opus bene reddit. Quomodo autē id erit etiā dictū est preterea et hoc mō patebit si inspiciamus qualis sit eius nā. nēpe in omni

Uirt^{us} hñs
tē pficit &
ei^{us} op^{us} bo
nū reddit

Liber Secundus

continuo ac diuisibili plus & min⁹ & equale capi potest: & hoc aut respectu rei aut nostri. Equale vero medium quid est inter defectum & excessum. Dico autem medium rei quod equaliter distat ab utroque extremo quod est vnum & idem in omnibus. Respectu autem nostri quod neq; excedit neq; deficit. Hoc autem neq; vnu neq; idem omnibus neq; veluti si decem milia: duo pauca: sex medium: capiatur in re. Equaliter enim excedunt & exceduntur hoc medium est secundum numeri proportionem. sed quantum ad nos non ita capiendum. Non enim si cui decem minas commedere multum est: duas autem parum magister ludii sex eidem tradet: est enim fortasse & hoc nimium: aut parum illi qui accepturus est. Nam mihi parum est. Incipienti vero exercere nimium simile est in cursu & palestra. Hoc itaque modo omnis sciens excessum vitat atque defectum: medium autem querit & eligit: medium vero non rei sed respectu nostri. Si utique omnis scientia sic opus bene perficit ad medium prospiciuntur: & ad hoc opera ipsa deducens: vnde dici consuevit in recte factis quod neque addi neque demere quicquam potest: ut pote excessus atque defectus corruptentibus. Mediocritas autem seruantes. Boni autem artifices ut diximus ad hoc respicientes faciunt. Virtus autem omni arte certior ac melior est: quemadmodum natura: medij quidem erit coniectatrix: loquor autem de moralium. Nam ea vertitur circa affectus: & actus. & in his est excessus: defectus & medium: ut puta metuere: audere: cupere: irasci: misereri: & vniuersaliter letari: & dolere magis & minus ac utraque bene: sed quando: & in quibus: & erga quos: & cuius causa: & ut oportet medium & optimum est quod profecto est in virtute. Eodem modo est in actibus excessus & defectus & medium. Virtus autem circa actus & affectus versatur in quibus excessus quidem delinquit: defectus vero reprehenditur: medium autem probatur ac recte proficit: sed hec utraque virtutis sunt. Mediocritas ergo quaedam virtus medij coniectatrix. Ad hec delinquere multipharia est. Nam malum quidem infiniti est ut pythagorici putant: bonum autem finiti. Recte autem perficere vniuersa dicitur. Quapropter alterum facile: alterum difficile est. Facile quidem aberrare. Difficile autem eo ad quod intendas potiri: & ob hoc igitur vitiosus est excessus & defectus. Virtutis autem medium. Nam boni quidem simpliciter: multiphariam autem mali. Est ergo virtus habitus electiuus in mediocritate consistens quo ad nos ratione terminata & ut sapiens terminaret. Mediocritas autem duorum vitiosum alterius secundum excessum. alterius secundum defectum: & etiam quia alia excedunt: alia deficiunt magis quam oportet in effectibus & actibus. Virtus autem medium inuenit atque eligit. Quapropter secundum substantiam & rationem quod sit illa dicantem mediocritas est virtus: secundum vero commendationem probitatis summitas.

Quintū capm de pscrutādo qđ est virt⁹ in quo primo ostēdit qđ non est in gñe passionis vel potētie sed habitus: deinde apponit specificas differētiās habit⁹. p̄io hāc a quo hīs ipsuz bonus est ⁊ bene suū opus reddit: in de colligēs cōiūs virtutis rōnē hanc. s. virtus est habitus ex quo bon⁹ homo fit ⁊ a quo bene suū op⁹ reddit: deinde hāc adijcit cōtractatūū. scū electiuum mediū in opationib⁹ ⁊ passionib⁹ nō ei⁹ qđ rei sed ei⁹ qđ ad: nos ipsū sūtr existēs mediū inde colligēs: magis appropriatā virtutis rōnē hāc scz virtus est habitus electiuus. Dixit.

Dhec autē inquirendū ⁊ speculandū qđ est virtus. Dicimus itaq; qđ cū res que inueniūt in anima sint tres. s. accidētia anime: potētie: ⁊ dispōnes: quod istorū erit virtus. **E**t intēdo per accidētia: cōcupiscētia: irā: timorem: audaciā: inuidiam: gaudiū: amorē: odiū: desiderū: zelum: misericordiam: ⁊ vniuersaliter oē qđ sequit̄ delectatio aut trīstitia. **E**t intēdo p potētiās res ex parte quaz denoiat̄ ab his accidētiabus: intēdo res p quas possum⁹ irasci ⁊ trīstari ⁊ misereri. **E**t dico p dispositiones habitudines p̄r quas sum⁹ ad ista accidentia hñtes nos male aut bene. U. g. qñ nos qñ irascimur irā vehemētī. i. magis q̄ opz. aut ira remissa. i. minus q̄ opz erit habitudo nostra penes hāc dispositionē puerī. qñ vero mediocriter erit habitudo nostra in hoc directa: ⁊ sic se habet res in ceteris actionibus. nō erunt igitur virtutes neq; vitia accidētia vel passiōes: nam penes ea neq; virtuosi neq; vitiosi dicimur: sed penes virtutes dicimur tales. **A**d huc non laudamur neq; vituperamur p enes accidentia: non enim qui irascit̄ laudat̄ iram neq; vituperatur: ⁊ similiter habet se circa timorem: sed vituperatur quidem quando irascitur ira qua non oportet: laudatur autem quādo ira scitur quemadmodum oportet. Cum igit̄ penes virtutes laus cadat ⁊ vituperium: penes accidentia autem non: manifestum est qđ accidentia: nō sunt virtutes. **A**mplius irascimur ⁊ timemus inuoluntarie: virtutes autem ⁊ malitie aut voluntates sunt aut non p̄ter voluntatez. ⁊ cum hoc dicit̄ etiā de nobis qđ sumus patientes per accidentia: per virtutes autem ⁊ vitia nō dicimur moueri sed disponi aequaliter. ⁊ propter hoc apparet quod etiam virtutes non sunt potētie. Non enim dicimur boni neq; mali eo quod habemus potētiām recipiendi accidentia: neq; laudamur neq; vituperamur ex hac parte. **A**plius potentes sumus natura fieri boni vel mali: boni autem vel mali non sumus natura sicut iam ante diximus. Si ergo virtutes non sunt accidentia neq; potētie: remanet vt sint habitus. **C**um ergo manifestum est quid sit virtus secundum genus. non oportet autem **R** vt hoc contenti simus. s. quoniam virtus est habitus tm̄: sed determinem⁹ qualis habitus sit cū nō sufficiat cognitio rei in genere suo. Dicimus ergo **C**ognitio rei in suo qđ omnis habitus ponit rem cuius est virtus bonam ⁊ actum eius bonum. gñe nō est **A** gñe. oculi virtus oculum reddit bonum ⁊ actum eius bonum eo qđ virtute oculi videmus visionē bonā: ⁊ est oculus ea bonus. ⁊ similiter virtus equi ipsum reddit bonum ferocem: flexibilem equitanti: tolerantem impugnantē. Cūq; hoc sit commune omni virtuti: tunc sit⁹ hoīs est habitus per quem homo fit bonus: ⁊ ponit actum eius bonum. ⁊ iam determinamus viam ad hoc qualiter fiat: vult secundum qđ estimo vt v̄sitetur delectatio secundū qđ oportet: ⁊ trīstitia s̄m qđ oportet. **D**ixit ⁊ declarabitur etiā nobis si consideramus in natura virtutis que natura est. dicimus ergo quoniam in omni continuo ⁊ discreto possibile est nobis accipere rem aliam quam maiorem ⁊ aliquā minorem ⁊ aliquā equalē: ⁊ hoc vel in re ipsa vel in relatione ad nos: ⁊ equalē est mediū inter superiā abundantia ⁊ diminutiō

Liber Secundus

nem. Et intendo per medium scđz se hoc qđ distat ab utroq; extremorū equa distantia: hoc medium est vnus & idē in omni re: mediū autē in relatione qđad nos nō est vnus & idē in omni re: Verbi gratia: medium scđm se: sex inter duo & decem: superant enīz duo in quatuor: & superantur a decem in quatuor: hoc ergo medium scđm se res vna in se neq; additum neq; diminutum: mediūz autē quo ad nos non oportet accipi isto modo: intendo qđ si res vna nec additionez nec diminutionez accipiens. Non enī quādo accipere aliquēz hominem decez eminas multum est: & accipere duas eminas paru: oportet vt commensuraturz homini ad quem innuit doctor exercitiū sit accipere vt eminas forte etesi qđ hec quantitas paru aut multuz erit accipienti: Verbi gratia: exercitatio modicuz incipienti aut exercitia multū: & sic se habet in cursu: & in lucta: intendo qđ mediūz in quantitate cibationis vnus cuiusq; istorū alteruz est a quantitate cibationis alterius. **¶** Dicit: & secundū hunc moduz fugit omnis artifex in arte sua superfluitatez & indigentiam: inquit autē mediūz & eligit ipsum: & intēdo mediūz quo ad nos non mediūz rei. Et quia omnis res in bonitate operationis sue intendit mediūz & ad ipsum dirigit operationes suas. Et ideo consueuerunt homines dicere de operibus bonis qđ ipsa sunt in quibus non est possibilis additio neq; diminutio eo qđ secundū ipsos additio & diminutio corrumpunt bonitatez: mediūz vero conseruat ipsaz. Cum itaq; periti artifices vt diximus operentur animaduertentes: & intendentes medium: virtus autēz omni arte melior sit & certior: quēadmoduz natura: intendo qđ ipsa est melior arte de necessitate erit virtus intendens intentioni mediūz intendo virtutez morales. Cūq; sit virtus equidēz siens circa passiones & actiones: necessariuz est in ijsdez esse additionez & diminutionez & mediūz Verbi gratia: quando nos fuerimus timentes: aut audentes: aut concupiscentes: aut irascentes: aut miserentes: & vniuersaliter delectantes: aut tristantes magis qđ oportet aut minus non erimus circa mediūz: quod autēz oportet & quando oportet & in quibus oportet est medium virtuosuz: & hec est intentio virtutis. Et secunduz hanc similitudinē inuenitur in actionibus additio & diminutio & medium: & virtus etiāz inuenitur in passionibus quidem & actionibus: & in passionibus inuenitur additio & diminutio & medium: & additio & diminutio vituperabilia sunt: & mediūz laudabilez virtus laudabilis. Virtus igitur mediocritas quedāz est cum intendat mediūz. **¶** Adhuc errare quidēz contingit multis modis. error autēz malum: maluz intendit ad partes infinitatis: quēadmodū ipsuz determinauerunt pythagorici. Bonū autē est ex parte finitatis: intendo qđ mala multa sunt bonuz autē vnū eo qđ rectū: rectū autē vnus: & propter hoc fit malū cito & faciliter: bonuz autē tarde & difficiliter. Facillimuz enī est vt erret homo a proposito signo: & difficillimū vt inueniat ipsuz: & ppter hoc erit additio & diminutio ex parte malicie: mediocritas autē bonitas & virtus: intendo eo qđ additio & diminutio errores sunt ex parte infiniti: mediocritas autē recta est & vna: & propterea boni sunt secundum modum vnū boni: mali autem sunt mali multis modis: & cum sic sit erit virtus habitus vel electiuns vel voluntarius in medio critate existens que est mediocritas quo ad nos determinata per rationem in relatione ad virtuosos ex hominibus: & est mediocritas inter duo vicia: quorum vnū est ex parte additionis & aliterum ex parte diminutionis. i. quedam viciorum sunt vicia ex parte diminutionis siue ab eo qđ oportet in passionibus & actionibus: & alia ex parte additionis siue supra his qđ oportet in ipsis.

¶ Propter quid malum cito fit & facile bonū autē tarde & difficiliter.

Capitulum Septimum.

Men tñ, ois actus nec ois affectus mediocritatem recipit. Nā sunt quedā que statim vt nominata sunt prauitātē cōnexam hñt: vt maliuolētia ipudentia: z in actibus stuprum: furtū: homicidium. Nā cuncta hec z hñt ita dicunt quasi mala ipsa sint: nō quasi excessus: aut defectus ipsorū. Nūq̄ ergo in illis recte facere datur s; sp delinq̄r: nec illis ē quā opz z qñ opz: z vt opz: s; simplr in quolibz istoz delinq̄tur. Eodē mō dicēdū est de iniuria: z ignauiā: z luxuria. Nā si alr diceremus eēt excessus z defectus mediocritas z excessus excus: z defectus defectus. Sed quemadmodum temperantie z fortitudinis non est excessus neq; defectus: qm̄ ipse medie sunt z sume: sic nec illarum quas supradiximus mediocritas est neq; excessus: et defectus: sed vt cūq; illa facias delinq̄s. Excessus enim et defectus nulla omnino est mediocritas: neq; mediocritatis ipsius excessus est aut defectus.

Sextum capitulum de rescriptione eētialis diffōnis s; collecte in quo 6
 explanat qñ virtus est medietas: nihilomin⁹ exn̄s extremitas: ostendens
 inluper q; nō ois actio z passio recipit medietatē supabūdātā z defectus
 vt q; in sua nominatione p̄uolunt sunt statim cū malitia. Dixit.

Virtus autē mediu inuenit z facit ipm̄. Erit igit p̄ hoc p̄r fm̄
 s; m̄ suā z rōnē significātē sup q̄ditatē suā medietas
 fm̄ aut q; nobile z optimū extremitas z finis cū dñr fines me
 liores medijs. Dixit. nō recipit aut nēcio ois actio z ois pas
 sio vel omne accidens medietatem. z hoc qñ quodā accidens
 tum mala vel malum per naturam suam fm̄ additionē z diminutionē vt
 detractio z inuerecūdia: z inuidia: et quedam actionum vt homicidium:
 furum: adulterium. hec enim sunt in seipsis malum in omni hora: z omnis
 res ex ipsis est mala. Et similiter non est in extremitatibus vituperabilib⁹
 medietas n; additio: neq; diminutio vt iniustitia z timiditate z incontine
 tia: vel si non erit additionis et diminutionis medietas et additionis ad
 ditio: z diminutionis diminutio: et sicut callitatis z fortitudinis non est
 superfluitas neq; indigētia: eo q; sint medietates: medietas autem est ex
 tremas et finis modo aliquo intendit mō illo quo est indiuisibilis s; ma
 gis et minus. sic se h; in extremitatibus. Cap. septimam.

Sed oportet sermonem nostrū nō ad vnuersū
 mō genus verū ad singula coaptare. In his
 n. que de actibus hñtur vñā qdē in antiora: p̄t
 icularia aut veriora existūt. Nā z act⁹ ipsi circa
 singula versant q̄s cerē his cōsonare opz. cō
 p̄chēdēda igit h; z describēda sūt circa tiores
 igit z audaces fortitudo mediocr. tas ē. Exce
 dētū p̄o q; i timēdo excedit sine noie ē. Mul
 ta verosunt sine noie: qui vero audēdo excedit feror: sed q; in ti
 mendo excedit et audendo deficit timidus est. Circa vero volup
 tates et dolores non omnes quidē sed minus circa dolores me
 dia est temperantia: excessus etiam intemperantia. Deficientes

Cōmē. Auer. sup lib. Ethicor.

D

A
 In his q̄
 de actib⁹
 hñt vñā
 qdē iam o
 ra pticula
 ria aut ve
 riora exi
 stunt.

Liber Secundus

vero in voluptatibus vix experiuntur. Itaque ne nomen quidem
 sortiti sunt: sed insensati vocentur. Circa dandas capiendasque
 pecunias media est liberalitas. Excessus vero et defectus hinc
 prodigalitas illinc auaritia: que inter se contrarie excedunt ac de-
 ficiunt. Nam prodigus quidem in erogando excedit: in capiend-
 o deficit. Auarus autem in capiendo excedit: in erogando de-
 ficit. sed nunc illud summam et per figuram dicimus: postmo-
 dum diligentius de ipsis tractabimus. Sunt etiam circa pecuni-
 as dispositiones. Mediocritas vero est magnificentia. Magni-
 ficus enim differt a liberali. Hic circa magna: ille circa parua ver-
 satur. Excessus est inexplabilitas et vulgaris ventositas. Defe-
 ctus vero modicitas. Differunt autem hec ab his que circa libe-
 ralitatem sunt: sed quomodo differunt postea dicetur. Circa ho-
 nozem et inhonorationem media et magnanimitas. Excessus
 autem inflatio dicitur. Defectus vero pusillanimitas. Et autem
 diximus ad magnificentiam se habere liberalitatez et circa par-
 ua differre: sic se habet alia quedam ad magnanimitatem circa
 honores magnos existentem illa circa paruos: est enim hono-
 res cupere ut oportet et minus. Vocatur autem qui cupiditate
 honoris excedit ambitiosus. Qui autem deficit remissus. Me-
 dius autem in nominatus est. Nam et dispositiones ipse innomi-
 nate si preterquam ambitiosi ambitio. Unde certant extremi de me-
 dia regione: et nos medium quoniam ambitiosum dicimus: quoadque re-
 missum: et modo vnum: et modo alterum laudamus: id cur accidat si sequen-
 tibus dicet. Hinc de alijs eodem modo dicamus. Est et circa iram
 excessus defectus et mediocritas: sed sunt fere inominata: medium
 tamen mansuetum: et mediocritatem ipsam mansuetudinem vocamus.
 Qui vero excedit: iracundus: et excessus ipsa iracundia. Qui autem
 deficit segnis: et defectus ipse segnitates appellatur. Sunt et alie
 tres mediocritates similitudinem quandam inter se habentes: differ-
 runt tamen adinuicem. Omnes enim sunt circa verborum et actuum com-
 munionem: sed in hoc differunt quod vna earum est circa verum: alia circa
 delectabile: et hoc partim in loco: partim in cunctis que ad vitam
 pertinent. Igitur de his quoque dicitur est ut appareat mediocrita-
 tem in omnibus esse laudandam. Extrema vero neque recte neque laudabi-
 lia: sed reprehensione digna. sunt etiam istarum plerumque inominata.
 Conandum tamen est ut in alijs nomina fingere declarationis et intelli-
 gentie gratia. Circa verum igitur medium quod dicitur grauis: mediocritas
 grauitas appellatur: similitudo autem si excedat vnitatis: et que illa vitiosa
 non. si deficiat ironia: et que illa vitiosa ironicus dicitur. Circa delecta-
 bile autem in loco medium est comis. et dispositio ipsa comis: excessus
 vero scurrilitas: et qui ea vitiosa scurra. Defectus autem rusticitas: et qui
 ea vitiosa rusticus. in reliquo autem delectabili quod in vita versatur que vitiosa
 locutus est amicus: et mediocritas amicitia est. Qui excedit si

nullius: si sui lucri causa hoc facit adulator. Qui autem deficit et in cunctis molestus est contentiosus et inhumanus vocatur. in affectibus quoque et circa ipsos mediocritas sunt. Nam verecundia quidem virtus non est: laudatur tamen verecundus: quoniam is medius dicitur. Qui vero excedit et in cunctis veretur pauidus: qui autem deficit impudens vocatur. indignatio autem media est inter inuidiam: et peruersum gaudium. versat autem circa voluptatem aut dolorem prouententem ex his quae proximis obveniunt: indignans enim molestus fert cum indigna alicui prosperitas est: inuidus hunc excedens in cunctis turbatur ac molestus fert. Peruerse autem gaudens non modo non dolet sed letatur. Verum de his alio loco discendi tempus erit. De iustitia vero quam non simpliciter illa dicitur, paulo post distinguentes de utraque dicemus: quam mediocritas sunt: et eodem modo de rationabilibus virtutibus.

Septimum capitulum in quo ostenditur quod circa operationes sunt tres simones: videlicet maiores: particulares vero inferiores: ut praedicta singularibus coaptat ad maiorem declarationem quod virtus est medietas: et eius diffinitio bene assignata enumerans virtutes et medietates morales ordine quo de ipsis infra tractabitur cum malis quarum sunt mediae et passionibus subiectis ipsis. Dixit.

Quoniam opus ut contenti simus in re virtutis hac diffinitio vel aggregativa: sed opus ut adaptemus eam ad omnes res particulares. id est ad omnes virtutes: dictiones enim tres aggregativae non sunt in fine certitudinis: particulares autem sunt magis appropinquantes ad verum. in hac materia: ideo quod actiones non sunt nisi circa particularia: opus igitur ut haec descriptio adapteatur unicuique ex ipsis simpliciter explei donec terminetur unumquodque ex eis per hoc quod appropriat ei. Dicimus ergo quod fortitudo est medietas inter timorem et audaciam. superabundantia autem in privatione timoris non habet locum in lingua graeca: superabundantia autem in audacia dicitur peccitas: et superabundans in timore. deficientes vero in audacia dicitur timidus. Dicitur. Medietas autem non inuenitur in omnibus delectationibus: et sunt delectationes excentes a natura et inuentio eius in tristitia minus est quam in delectatione: medietas vero que inuenitur in ipsis est illa que nominatur castitas: seu perfluitas autem in eis est que nominatur incontinentia. Diminutio autem circa delectationes fere non inuenitur. id est rara est vel pauca inuentio eius: et per hoc non est ei positum nomen in nostra lingua: nominemus ergo ipsam insensibilitatem. Dicitur. medietas autem que in eo quod est inter dationem et acceptionem largitas: additio autem in eis et defectio est prodigalitas et auaritia: et in rigorati his moribus contrariantur sibi ad invicem in eo in quo potest additio et diminutio. prodigus ergo superabundat in datione et deficit in accensione: et auarus superabundat in acceptione et deficit in datione. Dicitur sufficiat autem haec quantitas sermonis in his rebus cum sumus quidem rememorantes eas summam et secundum viam descriptionis. id est sic se habens in pluribus. post vero distinguemus eas et diffiniemus certitudinaliter. Dicitur. et inveniuntur dispositiones aliae in datione et acceptione: et medius in ipsis est qui nominatur magnificus: et est ille qui expenditur excellenter in grandibus in quibus decens fuerit haec expensa. Excessus autem dicitur graece quidem apyros calia et nasolia: arabice vero albadacu: et deficientia nominatur micropeya: et arabice medelethum: et extremitates

Liber Secundus

magnificentie diuersificant ab extremitatib⁹ largitatis: et sicut magnificentia diuersificat a largitate. Res autem in qua diuersificant posteriori⁹ dicemus: **D**ixit. Medius autem circa appetitum honoris et punctionem ipsi⁹ est ille qui notatur magnanimus: superabundantia autem in hoc est ambitiositas: et deficientia pusillitas: quemadmodum autem diximus quod largitati est proportio ad magnificentiam cum sint differetes in re modica. scilicet quod magnificentia est mediocritas in distributione circa erimiam: et largitas est mediocritas distribuedi circa exilia. sic dicimus quod inuenit circa honorem dispositio quedam: proportio cuius ad magnanimitatem est sicut proportio largitatis ad magnificentiam: cum huius dispositio noiet honor in rebus paruis: magnanimitas vero in magnis: et hoc quoniam potest esse ut desideremus honorem ut opus et alius quam opus: et minus quam opus: sicut inuenit hoc circa pecunias. Superabundans ergo in appetitu eius dicitur amator honoris: et deficientis dicitur non amator honoris. medius autem medius non habet: et extrema nomen non habet propter quam amator honoris. **D**ixit. Et propter hoc forsitan laudamus eum qui non amat honorem: et forsitan notamus medium amatorem honoris et forsitan notamus eum non amatorem honoris et dicemus post eam quare facimus hoc. Nunc autem enunciamus binum per descriptiones dispositionum residuas secundum modum quem proposuimus. **D**icimus ergo quoniam inuenit in illa superabundantia et diminutio et medius: et extrema fere in nominata sunt. mediocrem autem mansuetum dicimus et mediocritatem mansuetudinem superabundantem nunc iracundum et malitiam iracundiam: et deficientem in irascibile. **D**ixit. Et sunt hec ex dispositionibus anime tres medietates: inter quas est communicatio et similitudo: et sunt cum hoc diuersificate: et hoc quoniam communicant quod inueniuntur circa sermones et actiões: et diuersificantur in hoc quod quedam inueniuntur circa verum: et quedam circa delectationem. id est per eas intendit delectatio. earum autem que sunt circa delectationem: quedam sunt circa ludicra: quedam vero circa omne in quo deducitur vita hominum. **D**ixit. optet igitur ut determinemus has dispositiones quatenus palam fiat nobis quod mediocritas in omnibus his laudabilis et directus. Extremitates autem neque directe neque laudabiles: sed vituperabiles. **D**ixit. plures autem harum dispositionum non habent nomina: unde oportet ut ponamus eis nomina sicut fecimus in alijs ut fiant per hoc nobis faciliores et manifestiores. Dicimus ergo quod circa usum verum is medius nominetur veritas. et nominetur medietas veracitas. circa simulationem vero veritatis superabundans nominetur superbus: et dispositio nominetur ironia: quod autem fuerit ex his circa delectationem dico per quod intenditur delectatio in ludicris. medius in hoc dicitur arabice ad darifus: grece autem entropellus: et potest latine apte dici iocans: et dispositio grece entropellia: arabice addarafus. Superfluitas autem grece molochia: arabice vero almiraram: et secundum hanc dispositionem grece molochus: arabice autem almeqital: et deficientia grece dicitur agritia: arabice alfedemetu: et habens eam grece agrecustos: arabice autem alfedim. modus autem secundus delectationis ille scilicet per quem intendit delectabile quod est in deductione vite hominum. scilicet in conuersatione viuendi est circa amicitias: et medius in his dicitur amicus: medietas amicitia. Qui autem superabundat ita quod nullus gratia placidus: qui autem propter aliquam utilitatem sui dicitur adulator: qui deficit in omnibus indelectabilis est hic dicitur dicitur. **D**ixit. Et media quoque inueniuntur in passionibus que virtutes non sunt ut verecundia que non est virtus: verumtamen laudabilis existit: et similiter verecundus medius est: superabundans autem scilicet qui verecundat de qualibet re cocoplex dicitur. qui autem deficit et penitus non verecundat inuerecundus

dus vel infonit^o d^r vel est. **D**icit. Et ē hec etiā dispō: mediā inter inuidiā
 et grece epycherechathiam. et arabice schemetin: que grece d^r nemesis. et he
 dispōnes tres sunt de genere accētū delectationis: et tristitie: quas h³ hō
 ppter tres quas h³ hō q̄ ptingunt notis et ppinquis. medi^o aut in h³ pas
 sionib^o dicitur grece nemesis: et est ille qui tristatur propter bonum qd
 recipiunt indigni vel immeriti. superabundans autem hoc: et est ille qui
 dolet propter bonum quod contingit cuiusq; inuidus est. Schemetin au
 tem est ille cuius tristitia de bono alicuius notorum suorum ad hoc perue
 nit vt letetur de malis ptingentib^o ipsis. **D**icit. et loquamur de hoc i alio
 loco ab isto. **Q**m̄ assisultitis d^r duobus modis: determinabimus postvtrū
 q̄ modorū et dicem^o qualiter est medium in vnoquoq; eorū: et silt dicem^o
 reliquas virtutes intellectuales.

Capitulum octauum.

Sed cum tres sunt dispositiones: due quidem vi
 rtorum in excessu et defectu: vna virtutis que me
 diocritas est: omnes adinuicē quodammodo op
 ponuntur. **E**xtrême quidem et illi que media est:
 et si bupsi inter se contrarie sunt: media autem ex
 tremis: vt em̄ equale ad min^o maius ad min^o ē
 sic medi^o habitus defectus excedunt: excessibus
 autem deficiunt: et in affectibus: et in actibus. Fortis enim si ad
 timidum comparatur ferox videbitur: si ad ferocem timidus. itez
 temperatus si ad insensatum comparatur intemperans: si ad in
 temperatum: insensatus. Liberalis quoq; si ad auarum compare
 tur: prodigus: si ad prodigum: avarus videbitur: itaq; extremi re
 siciunt medium: alter ad alterum: timidus fortem vocat ferocē:
 ferox vero fortes timidum vocat: eodemq; mō i alijs. **Q**ue cū ita
 sint maior contrarietas est inter extrema adinuicem quaz ad me
 dium. Nam longius distat inter se quam a medio vt magnus a
 paruo: et paruus a magno: et vtrōq; ab equali. **E**t insuper ex ex
 tremis quibusdam ad medium similitudo vt ferocie ad fortitudi
 nem et prodigalitati ad liberalitatem. ipsis vero extremis inter
 se plurima dissimilitudo est. **Q**ue vero plurimum inter se distāt
 contraria dissimulantur. itaq; magis contraria que magis distāt.
Sed medio. in quibusdam excessus: in quibusdam magis defe
 ctus opponitur: vt ecce fortitudini quidem non ferocia que est ex
 cessus: sed timiditas que est defectus opponitur. **T**emperantie
 autem non insensibilitas que est defectus: sed intemperantia que
 est excessus. **A**ccidit autem hoc duabus de causis: primo ex ipsa
 re quando alterum extremorum proprius et similis est medio
 non ipsam sed aliud magis opponitur: veluti quoniam fortitudi
 ni similior esse videtur ferocia et propinquior. **D**issimilior ve
 ro timiditas. **H**anc magis oppositam dicimus. **Q**ue enim ma
 gis absunt a medio ea magis cōtraria videntur esse. **H**ec igitur
 vna est causa ex ipsa re: alia ex nobis ipsis. **A**d que enim magis na

S
 Maior ē
 p̄teritas in
 extrēis ad
 iuicē quā
 ad mediū

tura inclinati sumus: ea magis contraria medio videntur: veluti cum ipsi prouiores natura sumus ad voluptates: atq; ex eo prouoluitores ad luxuriam q̄ ad continentiam eam magis contraria dicimus ad quam inclinatio magis fit: et ob id in temperantia que est excessus magis contraria est temperantie.

8 Octauum caplm q̄ tres dispositiones. s. due malitie et media ipsaru virtus omnes omnib⁹ opponunt aliquat: et q̄ maior est contrarietas extremorum ad inuicē q̄ ad mediū: et q̄ ad mediū opponitur in his quidem defectio magis: in his autem superabundantia propter duas causas: vna ex parte rei: alteram ex parte nostra: q̄d̄q; difficile est studiosum esse propter difficile esse in vnoquoq; accipere medium. Dixit.

Uniuersaliter dispones omnes tres sunt: due quarū malitie sunt vna ex parte additionis: et altera ex parte diminutionis: tertia vero virtus est: et est medietas: et oēs ille ad inuicē sibi contrariantur: due enim extremitates contrariant medio et contrariant vtraq; alteri: et mediū etiā contrariatur extremitatibus sicut em̄ equale supflūes est cōparatiōe ad min⁹ et deficiēs cōparatiōe ad magis: sic dispones medie q̄ sunt in passionib⁹ et actionibus superabūdant in cōpatione ad dispones deficiētēs: et deficiunt in cōpatione ad supabūdātes. Fortis nāq; in cōparatione ad timidū videtur procaz et in cōparatiōe ad peacē timidus: et sicut modestus in cōparatione ad incōtinētē in sensibilib⁹ v̄: in cōparatiōe ad insensibile incōtinēs et largus cōparatione ad auarū v̄ prodig⁹ et cōparatiōe ad pdigū auar⁹. et propterea medius inter extremitates contrariat vtriq; extremitatū et noiatur noie sui contrarij. Nominat ergo fortis in cōparatiōe ad procazē timidus: et est vnū contrariorū et noiat procaz in cōparatiōe ad timidū q̄ est alterū suorū contrariorū: et sicut se hz in reliquis medijs. Cūq; media contrariant extremitis erit contrariatio eorū ad inuicē maior cōtrariatiōe ipsorū ad mediū: et em̄ distātia extremorū ab inuicē maior est distātia vtriusq; ipsorū a medio: adhuc similitudo quedā inuenit extremorū quorū dā ad mediū. nā proccitas similat fortitudini: et prodigalitas largitati. extremis autē nulla est similitudo ad inuicē: et res distātes ab inuicē vltima distātia diffiniunt esse contraria: necesse est ergo res magis distātes magis esse contrarias: et q̄dam extremitatū magis contrariant medio q̄ alie in additione et diminutione. U. g. fortitudini contrariat timiditas que est defectio magis q̄ contrarietur ei proccitas que est additio. modestie autē magis cōtingit autem hoc quidem propter causas duas. quarū vna est ex parte rei: altera vero ex parte nostri: ex parte quidem rei qm̄ qm̄ fuerit vnū extremorum simili⁹ medio q̄ alterū minus v̄ contrariari ipsi medio alterum vero magis. U. g. qm̄ proccitas simili⁹ v̄ fortitudini q̄ timiditas et proccitas et timidas et erit timiditas magis contraria ipsi q̄ proccitas: ideo q̄ res distātiōres a medio magis sunt contrariantes eidem: ex parte vero nostri quoniam extremitates ad quas nos sumus decliniores magis contrarie vident esse medio vt qm̄ naturaliter declinamus magis ad delectationem: et propter hoc ad incontinentiā prouiores sumus q̄ ad insensibilitatem: propter hoc incontinentia ens superfluitas magis contrariari v̄ modestie q̄ insensibilitas. Quidam dixerim⁹ sufficēter qm̄ virtus moralis est mediū: et quomodo sit mediū: et qm̄ medium erit qd̄ inter duas malitias: quarū vna est ex parte superfluitatis et altera ex parte diminutionis: et quoniam sit virtus quidem eo q̄ inten-

dit intentionem mediij in passionibus et actionibus: et propter hoc difficile est fieri virtuosus: eo quod sumptio mediij in vnaquaque rerum difficilis est ut potest medium circuli. non quis potest accipere sed partem in hoc: et similiter irasci et dare pecuniam et expendere facile est: et ad quod vnusquisque potens est. verum tamen facere hoc cui oportet: et quantum oportet: et quando oportet: et vbi oportet non omnis est neque facile: hoc autem est factum bonum: rarum laudabile: et decorum.

Capitulum. ix.

Quod igitur virtus moralis mediocritas sit: et quomodo: et quod duorum virtutum mediocritas sit alterius secundum excessum: alterius secundum defectum: et quod talis est secundum coniecturam mediij in affectibus atque in actibus satis dictum est. Quamobrem opus est studiosus existere: nam in capiendo medio tota vis consistit: atque ut circuli medium comprehendere non cuiusque est sed tantum scientis. Sic irasci et pecuniam dare facile est et cuiusque: sed cui et quando et quamobrem: id quidem non amplius cuiusque est: neque facile est. Itaque recte facere rarum et laudabile: et preclarum est. Quocirca cum quis medium assequi vult ante omnia longius abire magis contrario: ut Calipso monebat dicens. Extra fumum et fluctum nauem adige. nam extremorum alterum magis alterum minus peccat. Cum itaque medium assequi summe difficile sit: quod secundo loco est: minima malorum capienda sunt: hoc autem fit maxime per hunc modum quem diximus. Considerandum est enim ad que nos proniores sumus: nam alij ad alta natura feruntur. Id intelligere ex voluptate et molestia que nobis prouenit. In contrarium autem nosmetipsos retrahere ac reuerti debemus: longe enim a delinquendo secedentes medium inueniemus instar eorum qui flexa ligna rectificant. In omnibus maxime cauendum est a voluptate: non enim interrupti de illa iudicamus. Quod igitur seniores populi passi sunt erga helenam: hoc pati nos conuenit erga voluptatem: et illorum per omnia dicere vocem: nam sic illa transmittentes minus curabimus. Hec igitur facientes ut summam dicam maxime valebimus medium adipsi: arduus certe hoc et precipue in singulis: nec facile determinare. Quo: et aduersus quos: et pro quibus: et quousque irascendum sit. Nam et nos quandoque eos qui non irascuntur laudamus: quandoque eos qui irascuntur: et illos mitis: hos fortes vocamus. Sed qui parum excedit: et in alterutram partem non vituperatur. Qui vero multum is latere non potest. Sed quantum et quousque vituperandus sit non facile est diffinire verbo: nec aliud quicquam sensibilem. Hoc autem in singulis est iudicium in sensu. Illud duntaxat clarum est quod medius habitus in cunctis laudatur: et quod declinare oportet quoad excessum: quandoque ad defectum. Sic enim facillime medium adipiscemur.

Liber Secundus

9 **N**onū caplin de mō optimo attingendi ad mediū ⁊ sic fieri studiosum q̄ est vt magis cōtrario ipsi medio primo ⁊ magis recedamus ⁊ ab extremo: ad qđ magis nati sumus nosmet magis abducamus: vt a delectabili ad qđ magis nati sumus: iudicantes tñ illud fm q̄ se hz in rerū natura: vitantes vero ipsius frui onē: in quantum trahit in libidines: nō tñ est sic facile ac cipere mediū ⁊ maxime in singularibus q̄ sunt infinita variabilia: ⁊ solius sensus iudicio sbta. Sed sufficienter hz par ⁊ insensibiliter trāsgredi a bene in plus vel minus: ⁊ nunc huc nunc illuc declinare: vt sic facilius ⁊ p̄tius medium adipiscatur. Dixit.

Propterea opz vt ois q̄ intendit inuentioni mediū elōgetur ab extremitate magis cōtrariante medio. Nā in quadā extremitatū errat magis ⁊ in quadā minus. Cum itaq̄ inuentioni mediū fm veritatem grauis sit ⁊ difficilis opz vt inquiramus coordinationem p̄pinquam medio qñ non possim⁹ h̄re ⁊ est vt sit hoc qđ opramur de malo min⁹ qđ pole est: ⁊ p qđ maxime idonei erimus ad hoc faciendū. isto mō est vt consideremus mala ad q̄ nos sumus p̄iores naturaliter: ⁊ qđam hoium ad quedā mala magis p̄ni sunt nāliter. Illud autē per qđ sciemus rem ad quā sumus p̄iores est delectatio ⁊ tristitia cōtingētes nobis in illa re. intendo q̄ in malo ad qđ sumus p̄iores magis delectamur: ⁊ in eo a quo sumus remotiores magis tristamur. Quñ igitur perceperimus fm hanc viam opz vt retrahamus nos ab ipso ad oppositam ptem: quanto. n. magis nos elongauerimus a p̄tō volūtariet: tanto appropinquabimus ad mediū: nāliter dimittendo aias n̄as n̄ae pp̄ie ad similitudinem eius qđ accidit eis q̄ dirigunt trabes curuas: distoquent. n. eas ad partem cōtrariā vltra rectitudinem: tandēq̄ cū dimisse fuerint ad rectitudinem cōuertuntur. ¶ **Q**uod opz vt caute habeamus nos in iudicādo de re q̄ talis est aut nō talis pp̄ illud qđ accidit circa hoc de delectatione ⁊ tristitia. difficile nēpe nobis est iudicare de aliquo in quo delectamur nāl̄: ⁊ ad qđ promi sumus q̄ non sit rectū ⁊ s̄lr est nobis iudicare de eo in quo tristamur q̄ sit rectū ⁊ necessarius ad faciendū. ¶ **Q**uod ⁊ opz vt assuescamus vt sit illud qđ occupat nos ex delectatione in rebus s̄le ei qđ occupat inueteratos ex tristitia in ipsis ⁊ vt vsitem⁹ sermonem ipsoꝝ quē dicunt in vituperatione rerū delectabilū. Quñ. n. piecerimus a nobis delectationem fm hanc viam minus peccabimus. ⁊ vlr dico q̄ qñ fecerim⁹ hic potentes erimus ad inuendū mediū ⁊ ad accipiendū ipsum ⁊ fortassis difficile est ⁊ graue ⁊ pp̄ie in particularibus. Non. n. facile est vt determinemus in vnaq̄q̄ rerū p̄ticulariū donec sciamus qualis est irascendū nobis in quibuslibet reb⁹ ⁊ cui irascendū: ⁊ in qua rerū: ⁊ quātum t̄pis in vnaq̄q̄ eaz. Et p̄p̄eas latet hic intentio fortassis laudam⁹ eū qui minorat irā suā: ⁊ noiam⁹ ipsuz māfuerit ⁊ humilē. Et fortasse laudam⁹ eū q̄ aggrauat irā suā: ⁊ noiam⁹ eū fm diuersitatem hui⁹: verū tñ q̄ partū excedit a rectitudine siue ad sup̄fluitatē siue ad diminutionē nō est vituperabilis. q̄ vero excedit multū ab aliqua partū hic vituperatur. Nō. n. latet excessus eius qñ ad hāc deuenerit quātitatē: sed neq̄ facile est determinare sermone quātitatē ad quā cū deuenerit hō de his erit vituperand⁹ cū hoc nō sit ido neū facere neq̄ in his neq̄ in alijs sensibilib⁹: iudicium em̄ de hui⁹ reb⁹ in sensu est. ¶ **Q**uod. Quantitas ergo eius qđ dixit in rebus istis significat q̄ dispō media in oibus laudabilis est: ⁊ qñ qñaz opz declinare ad sup̄fluitatē qñ fuerint aie n̄e p̄iores ad defectionē: ⁊ qñq̄ ad defectionem qñ fuerint aie p̄iores ad sup̄fluitatem. etenim p̄ hanc viam cōp̄hendemus mediū ⁊ decorū. Et hic finit hui⁹ tractat⁹ intentio.

Aristo. Stagyrite Ethicorum Liber Tertius.

Capitulum Primum.

Scitur cū virtus circa affectus ⁊ actus versetur ac in his q̄ voluntaria sunt laudes ⁊ vituperationes: in his vero que inuoluntaria veni ⁊ interdum misericordia locum habeāt. Necessariū forsitan est de virtute tractatibus voluntarium ⁊ inuoluntariū diffinire. Utile etiam legūlatoribus ad premia penasq̄ constituendas. Videtur aut̄ inuoluntaria esse illa que per vim ⁊ ignorā-

Que sunt inuoluntaria.

tiam perpetrantur.

Determinatio hui⁹ tractat⁹ tertij de lib. Nichomachie Aristo.

Primum capitulum q̄ intendentibus de virtute necessariū determinare voluntarium ⁊ inuoluntarium: ⁊ q̄ inuoluntarium duplex. violentum. s. ⁊ qd̄ pp̄ ignorāntiam. D.

Quoniam quidem autē virtus circa passiones ⁊ actiones existit ⁊ laus sit vel vituperatio in scientiis a nobis sponte: ⁊ indulgentia a scientibus nobis in spontanea ⁊ fortassis misericordie: tunc forsitan necessariū est ei qui de virtute scrutatur determinare facta scientia sponte: ⁊ scientia in spontanea: ⁊ cognitio huius intentionis etiam utilis est legū positōib⁹ cā impēdendū honores ⁊ infligēdi penas loco suo.

Capitulum. ij.

Volentium est cuius principij ab extra tale existit in quo agens vel patiens nihil cōfert. Veluti si ventus tulerit aliquo vel hoīes sp̄potentes. Que vero pp̄ metum maioris mali: vel pp̄ bonū aliqd̄ fuerit: vt puta si tyrannus turpe aliqd̄ iubeat hīs in ptāte parētes ⁊ liberos: ⁊ si pareatur seruētur: si nō pareatur interficiantur: dubitatur utrū ea voluntaria: an inuolūtaria sint dicenda. Tale aut̄ quid accidit in actibus qui pp̄ tempestatem fiunt. Nemo. n. sane mentis sponte tactat: s; pro salute sua ⁊ ceterorū. Mirti sunt igit̄ h̄mōi actus: sed magis siles voluntarijs. Nam in electione sunt tunc cū fiunt. Finis aut̄ agendi h̄m tps̄ existit: ⁊ voluntarium igitur ⁊ inuoluntarium tunc cū agitur dicendū est. Agit aut̄ volens etenim principium mouendi organicas partes in talibus actionibus in ipso est. Quorum aut̄ in ipso principium est in eo quoq; utrum agat vel non agat. Quare voluntaria sunt hec talia: s; p se fortasse inuolūtaria sunt. Nemo. n. tale quid sponte faceret. In h̄mōi aut̄ actibus quōq; laudat̄ q̄ turpe aliqd̄ ⁊ dolorosum subit p̄ magnis aliq̄bus ⁊ honestis: quōq; vituperat̄. Nā turpissima q̄ p̄ pe ferre p̄ nullo honesto vel mediocri improbi est. In quibusdā etiā laus nō cadit sed venia cū q̄s ea fecerit q̄ nō opz; ob qd̄ā intolerabilia q̄ humanā nām trāscendūt. Sūt etiā quedā ad q̄ nemo cogi debeat: sed mortem potius ac extrema oīa perferre. nam

almeonem euripidis qui cōpulerunt ad necē matris ridiculavt
 dentur. Difficile interdū est iudicare quāle p̄ quali suscipiendū
 sit: z quid p̄ quo sustinendum. Difficilius etiam postq̄ cognoue
 ris in snia p̄manere. Plurimū. n. accidit vt ea q̄ expectantur dolo
 rosa: illa vero ad q̄ compellimur turpia sunt. Quare laudes z vi
 tuperationes circa eos sunt qui compelluntur aut nō cōpellunt.
 Violenta itaq; simplr dicenda sunt q̄ externa cā nec agens q̄cōq;
 cōfert. Que vero p̄ seipsa inuoluntaria sunt: sed nunc z pro alijs
 suscipienda: z cā in agente est quidez p̄ se inuoluntaria sunt: sed
 nunc pro alijs voluntaria: magis vero voluntarijs silla: agimus
 n. fm̄ singula: z hic voluntaria sunt. qualia vero pro qualibz susci
 pienda sint non facile tradi potest. Multe enim differentie in sin
 gulis sunt.

2 Secundū capitulum de inuoluntario violento quid est: q̄cōq; operatiōes
 que pp̄ timorē maiorū maloz: vel pp̄ boni alicui? intellectū sūt mixte sunt
 fm̄ se autem voluntarie z que taliū mixtarum sunt audibiles z que vitupe
 rabiles: z que cū nō sunt laudabiles: sunt tñ digne venia: z que nec venia di
 gnet: q̄ plurimū que difficile indicare quale pro quali eligendū: z quid p̄
 quo sustinendum difficultisq; cognitio immozari postq̄ questio qd̄ vio
 lenter eius diffinitio propria inuestigata assignatur. Dixit.

Stant aut spontanee res sientes coacte vel ignoranter a fa
 ciente eas: z res q̄ veraciter inspōtancee fit est illa cui?
 sciendi p̄cipium ab extrinseco est z in nullo coadiutor est agēs
 vel patiens vt si ventus leuet aliquē de loco ad locū penitus eri
 sistentem in hoc impotentem sui: si vero fecerit is aliquid suscipio
 ne malozum grandium metuentes incidere in ea si non fecerit ip̄suz velut
 sicut tyranus in beat aliquos potentes tñ suimet existentes quelibet igno
 minosa exerceat in parentes z qui exerceant enadit: qui vero non interfi
 ciuntur. hoc dubium est an sit de spontaneis z similatur huic illud qd̄ fit in
 tempestatibus maris de tactibus sarcinarū. Null? n. spōte iactat res suas
 in tali dispōne cōstitutus. Omnis aut intellectū habens agit hoc cā pp̄rie
 salutis: z eozū qui cū ip̄so sunt. Et sunt quidem huiuscemodi actiōes misse
 ex spontaneo: z inspōtaneo: attamen potius sunt de genere spōtanei: sūt
 n. in hora qua quis facit eas cū p̄lectione facientis: z finis actionis: z com
 plectio attribuitur spontaneo vel inspōtaneo fm̄ horam in qua agit. f̄a
 ctor aut istaz rerū in hora faciēdi eas spontaneus est z religens. Et tñ p̄
 cipium monendi mēbra sua organica in hm̄i actionibus in ip̄so est z in q̄
 fiunt p̄cipium agendi aliquid in ip̄so est z actio illius hm̄i ergo sunt
 sponte: verū tamen inspōtancee sunt simpliciter: nam nullas aliquid taliū
 eligit. pp̄ter seipsa: in hm̄i autē operationibus fortasse laudatur hō qm̄ to
 leravit in ip̄sīs res turpes mala incumbentes pp̄ter aliqua grandia deco
 rasi vero fecerit huius contrarium vituperatur: turpia enim tolerare nō
 pp̄ aliqd̄ decoz factum est hoīs vilis. Et istud est de eis que significant q̄
 sunt mirantes in actiones spontaneas: pp̄ vero quasdam istaz rerum non
 laudatur homo: intendo res turpes ad quas cogitatur: sed indulgetur ei qm̄
 fecerit eas pp̄ causas que excedunt vel superant nām hominis: z quas nō
 pōt aliquis tolerare. ¶ D. Sunt autem fortassis aliqua his ad que non est
 recipienda vllatenus coactio: sed p̄mouendum potius aut tolerandum

pericula que sequi possunt ex refutatione coactionis: vt q̄ moriatur homo potius q̄ q̄ interficiat patrem ⁊ matrē. ¶ **¶** Sa enī que coegerūt almeo nē occidete matrē suam ridiculo sa sunt: vult vt existimo q̄ fuerint res pue. ¶ **¶** Est autem difficile vt determinemus sermonem quale quid sufferendum est ⁊ tolerandum: aut quale quid non tolerandum: ⁊ difficultus hic est determinare in qualis rei tolerantia est perseuerandum: ⁊ quasq̄ molestias tolerandum. Item q̄ ea que expectantur vituperabilia sunt ⁊ tristia: illa vero ad que cogimur feda ⁊ molesta: ⁊ pp̄ hoc sequitur hominem laus vel vituperium ex hoc q̄ recipit coactionem vel non recipit: intendo q̄ in aliquo loco laudatur eo q̄ non recipit coactionem ⁊ indulgetur ei in aliq̄ loco receptio coactionis: ⁊ in aliquo loco vituperatur. ¶ **¶** Oportet igitur vt reuertamur ad dicendum res que fiunt inspontaneę: que res sunt. dicimus ergo q̄ ea que absolute sunt inspontaneę: sunt ea quoz̄ cause sunt ab extra: ⁊ nullum coadiutorium hñt ab extrinseco: illa autē que inspontaneę fiunt eo q̄ principium faciendi ea ab extrinseco est primitus: in hora autē qua facimus ea peligimus ipsa pre quibusdam alijs ⁊ principium factiois sue quantum ad hoc in nobis est: fm̄ se quidez̄ inspontaneę sunt: fiunt autem in hora in qua eligimus ea pre alijs de his que sunt spontaneę: et sunt simili hora spontaneis ideo q̄ actiones non fiunt nisi in particularib⁹ ⁊ particularia quidem agunt sponte. Et pp̄ hoc non est facile sermone determinare quas actiones: quemadmodum diximus: opz̄ preeligere alijs: diuersitas em̄ multa est in particularibus. ¶ **¶** Si vero dixerit quis q̄ res decore ⁊ delectabiles sunt de genere cogentium: eo q̄ res pulchra ⁊ delectabilis est de eo quod cogit nos ad actionem ab extrinseco: sequitur fm̄ hunc modum vt omnia fiant coacte vel violenter. Oēs enim agunt quecūq̄ agunt gratia istorum. intendo pulchrum ⁊ delectabile: qui autē agit aliquid coacte ⁊ inspontaneę tristatur cum ipso: q̄ vero facit aliquid propter bonum ⁊ delectabile delectatur cum ipso. ¶ **¶** ⁊ ridiculosum est vt homo eorum que facit causam ponat res que sunt ab extrinseco tantum: ⁊ ipse cum hoc facit ad cadendum in ea: ⁊ ad seducendum per ipsa: ⁊ vt bonorum causas seipsum: turpium autem delectationem. ¶ **¶** Cū q̄ sic sit: videtur q̄ factus coacte sit illud cuius principium ab extra est: absq̄ eo q̄ sit ei adiutorium a seipso: ⁊ q̄ sit preter scientiam facientis ipsum: non etiam totum sit inspontaneum: ⁊ hoc quoniam res actio cuius tristitiam affert ⁊ penitentiam sit q̄ dem inspontaneę. Qui autem facit rem aliquam: quecumq̄ rerum fuerit in sciis: sed non tristatur de actione non facit quidem ea sponte cum nō sciat eam: neq̄ facit eam inspontaneę: cum non tristetur cum ipsa: qui autem facit aliquid: est sciens ipsum: si penitet quidem de facto suo: tunc iam putabitur ipsum fecisse inspontaneę: si vero impenitens fuerit de facto suo: immo potius gaudeat de ipso: putandum est q̄ sponte fecerit ipsum: ⁊ est quidem inter virosq̄ factores differentia: ⁊ melius est vt vtiq̄ habeat nomen proprium: ⁊ videtur aliud esse vt quis agat aliquid ⁊ non sciat ipsum: ⁊ vt agat aliquid per ignorantiam: ⁊ hoc qm̄ ebrius ⁊ furiosus non putantur facere hoc quod faciunt in hora ebrietatis ⁊ furoris absq̄ cognitione: verūtamen faciunt hoc qd̄ faciunt ⁊ sunt ignorantes in faciendo. Etenim oīs malus ignorans est illud quod oportet ipsum facere: ⁊ res a quibus oportet ipsum abstinere: ⁊ propter hanc ignorantiam fiunt iniusti ⁊ simpliciter mali: volo dicere eo q̄ faciunt quidem res quas sciunt: ignorant autem an sint bone vel male.

Capitulum tertium.

Quod si quis iocunda et honesta dixerit violenta esse: quoniam illa ab extra compellunt. Omnia huic violenta forent. Nam horum causa omnia omnes faciunt et qui violententer et inuiti moleste: qui vero propter delectationem cum voluptate. Ridiculum itaque est accusare exter-

Quid violentum.

na ac non seipsum potius qui ab his facile captatur: et honestorum quidem seipsum: turpium vero voluptatem. Videtur itaque violentum id esse cuius principium extrinsecum est: nihil conferente illo cui vis affertur. Quod vero per ignorantiam fit non omnino voluntarium est: sed illud involuntarium: cuius postea dolore penitentiamque suscipimus. Nam qui per ignorantiam quid facit nec postea fecisse dolet volens quidem non fecit quod nesciuit. Nec rursus inuitus quod non dolet. Ergo qui per ignorantiam facit si peniteat inuitus fecisse videtur: si non peniteat cum alius sit est non voluntarius. Nam melius est ut nomen proprium habeat.

Aliud est per ignorantiam aliquid facere et aliud est ignorantes esse.

Aliud autem videtur per ignorantiam facere aliquid ignorantem esse. Ebrius quidem aut iratus non videtur per ignorantiam facere: sed per aliquod ex predictis non sciens: sed ignorans. Ignorat enim omnis flagitiosus que facere a quibus vel abstinere oportet. Et propter huiusmodi errorem iniusti ac mali fiunt.

¶ Tertium capitulum de involuntario quod propter ignorantiam quid ipsum est et que differentia eius quod est propter ignorantiam operari ad id quod est ignorantem operari et quod non ignorantia conferentis: et vniuersalis est causa involuntarii: licet ignorantia que in singularibus in quibus et circa que est operatio quibus singularibus consequenter enumeratis exemplificatis recolligitur ratio propria involuntarii propter ignorantiam. D.

Non est de natura actionis ut dicatur de ea quod facta est in spontanea quoniam factor eius fuerit ignorantis ea que adherent ei et sequuntur ipsam eo quod ignorantia electionis intendit electionem omissionem disciplinam non est causa ut fiat actio in spontanea sed est causa malicie: et ista ignorantia non est rerum vniuersalium. propter istas enim non fit vituperatio: sed fit quidem propter ignorantiam rerum particularium cum sint he in quibus fit actio et inuenitur ignorantia quarundam istarum misericordia et ignoscentia. Qui enim de his ignorauerit aliquid agit equidem ipsum in spontanea. ¶ Et propter hoc oportet agentem determinare que agit et scire que sunt: et quot sunt: et quis agit ea: et quid est illud quod agit: et in quo agit: et qualiter agit. U. g. remisse aut intense. ¶ Hec igitur omnia nullus ignorabit nisi resanus et manifestum est quod non ignorabit agens quod agit: non enim ignorat aliquis seipsum quando fuerit agens intendendo quoniam iam ipse actor: et propter hoc conatur excusare malos dicentes eos esse demones et non scientes quod illud quod dicunt est de eis que non sunt dicenda: et ignorantia eius quod facit hominum cum quo facit: et in quem facit attribuitur error qui excusabilis est: ut qui vult proicere aliquid et euadit de manu eius et infert damnum: qui putat filium inimicum esse et occidit eum: et qui putat de re que est lapis eam non esse esse lapidem et percutit eum: aut qui putat de re que est acuta eam non esse acutam et percutit eum ea et interficit: et forsan facit quis monstrare alii rem aliquam et pungit eum digito suo et interficit. Cum ergo existat ignorantia

in his circa que existit operatio estimabitur de eo quid aliquid horum igno-
rauerit q̄ facit ipsum in spontanea: et proprie quando ignorauerit potio-
ra que sunt in ipsis: et putant potiora esse illud in quo fit actio: et illud causa
fit: et op̄z vt factor eius quod hoc modo fit per ignorantiam sit tristans p̄-
pter ipsum et penitens. Cum igitur dicatur de eo: quod fit coacte aut insciē-
ter qm̄ fit in spontanea: palam est quoniam hoc qd̄ agitur sponte est cuius
agendi principium est in agente ipsum: et agens ipsum scit particularis in
quibus fit actio.

Capitulum quartum.

In uoluntarium dici debet non qm̄ q̄s ignorat utilitates
Non enim ignorantia que in electione consistit causa est
in uoluntarij sed prauitatis: nec que in vniuerso. Vitupe-
ratur enim propter hanc: sed que in singulis: in quibus
et circa que actus sunt. Nam in his commiseratio et uenia locum
habet. Qui enim aliquid horum ignorat in uoluntarie facit forsitan:
ergo non peius erit fueritq; et quot ista sunt determinare: et
quis itaq; et quid: et circa quid: et in quo agit interdum: et quo ve-
lut instrumenta: et cuius gratia et salutis: et quomodo vt sensum
vel uehemēter. Cuncta igitur hec nemo non insanus utiq; igno-
rabit: clarum ergo q̄ nec agentē. Nam qua ratione seipsum: s; q̄s
agit quid ignorare potest. Veluti cum aiunt excidisse sibi vel ne-
scire q̄ archana essent vt Eschilus de misiris aut monstrare: vo-
lentem dimisisse vt qui catapultam: estimabit em̄ aliquis et filium
hostem esse vt merope accidit: et hastam emissam rotari: aut lapi-
dem pumicem esse: et cum salutis causa percusserit necare: vel cū
docere voluerit vt magister ludi gladiatorij. Cum igitur circa hec
omnia ignorantia versetur in quibus sunt actus qui horum ali-
quid ignorabit inustus videtur fecisse. Et maxime in principalis-
simis. Principalissima autem videntur esse illa in quibus actio
est cuius gratia. Per talem itaq; ignorantiam in uoluntariuz di-
citur: et preterea factum ipsum dolorem et penitudinē afferre: opor-
tet. Cum autem in uoluntarium uolentum et per ignorantiaz vo-
luntarium utiq; videbitur esse cuius in ipso principium est scien-
te singula que agit. Forsan enim non bene dicitur esse illa inuo-
luntaria que per iram aut concupiscentiam fiunt. Primo igitur
nullum aliud animal uoluntarie ageret: nec pueri etiam. Deinde
vtrum nihil uoluntarie agimus ex his que per iram aut concupi-
scentiam vel honesta quidem uoluntarie ageret: turpia uero in-
uoluntarie. Vel ridiculum est cum vna sit causa: absurdum uero
dicere illa inuoluntaria appetere oportet. Et irasci oportet in qui-
busdam et concupiscere quedam vt sanitatem et doctrinam. Vidē-
tur autem inuoluntaria dolorem afferre: sed que concupiscimus
delectant. Insuper quid refert inuoluntaria sunt que per cogiti-
onez: vel que per iram delinquantur utraq; sane fugienda sunt

Liber Tertius

sed videntur nō minus humani esse irrationabiles affectus: act⁹ vero hominum ab ira et concupiscentia sunt que inuoluntaria ponere absurdum est.

4 **Q**uartum capitulū de inuoluntario quid ipsum est cum ostensione: quod propter iram vel concupiscentiam fiunt non sunt voluntaria neque bona propter has passiones facta voluntaria turpia aut inuoluntaria ad manifestandum voluntarij diffinitionē esse bene assignatā. Dixit.

Nullū aia
lūpter ho
minē agit
spōte ali
quid.

2 **D**istaffis enim non rationabiliter dictum est: in spontanea fieri quod sit ex concupiscentia et iracundia. primo quidem quoniam nullum animalium preter hominem agit sponte aliquid: neque etiam pueri: neque etiam agemus sponte aliquid eorum que ex concupiscentia fiunt aut iracundia. Et agemus bona quidem spontanea: mala vero in spontanea: quod ridiculosum est: una existente causa: intendo in bonum et malum: et est inconueniens ut dicatur quod concupiscentia nostri eius quod concupiscendum est: et ira nostra ei cui est irascendus est in spontanea. Dignum enim est ut irascamur in quibusdam rebus: et ut concupiscamus quasdam rerum: et vult sanitatem et disciplinam et putatur de rebus que fiunt in spontanea inferre eis tristitiam: et eas que in concupiscentiam fiunt conferre delectationē: et eo quod sit in spontanea: palam est quoniam est indifferens ei quod sit per errorem rationis: cum sint ambo fugibilia et contristabilia: et passiones bestiales videmus non minus existere in hominibus quam in reliquis animalibus: inconueniens igitur est in spontanea fieri quod sit ab illis.

Capitulum quintum.

Distaffis voluntariū et inuoluntariū diffiniuimus: consequens est ut de electione dicamus: ea namque familiarissima videtur esse virtutis: et magis quam res ipse mores ostendere. Electione voluntarium esse constat: non idem tamen nam voluntarium latius oportet. Voluntarium enim et pueris et alijs animalibus consequente est: electio vero non. et repentina voluntaria quidem dicimus: electionē vero non habere. Qui vero ipsam dicunt esse concupiscentiam vel iram: vel voluntatem vel opinionem quandam dicere recte non videntur. Non enim consequente quiddam est electio nec rationabilium: sed concupiscentia et iracundia sunt et incontinens concupiscens quidem sed non eligens agit: continens vero contra eligens quidem: sed non concupiscens electioni concupiscentia aduersatur: concupiscentia vero concupiscentie nequaquam. Preterea concupiscentia voluntarij est atque molesta. Electio autem neque molesta: neque voluntarij. Ira etiam minus. Nam que per iram fiunt minime per electionē fieri videntur: sed nec voluntas quamuis propinquum quiddam electionis apparet. Nam electio non est impossibile: et si quis hanc electionem vocet delipere videbitur. At voluntas impossibile est velut immortalitas: est etiam voluntas circa illa que ab eo ipso que vult nequaquam fiunt: veluti hystrionem aliquem vel pugillem vincere. Verum hec talia eligit nemo: sed ea dumtaxat que ipse face

re posse existimat. Insuper voluntas finis est magis. electio autem eorum que sunt ad finem: vtputa sani esse volumus: eligim⁹ autem illa per que sani simus: et felices esse volumus: eligimus autem dicere non congruit. Omnino autem videtur electio circa illa versari que in nostra sunt potestate: sed nec opinio quidem erit. Nam opinio circa omnia videtur esse nec minus circa eterna et impossibilia quam circa illa que in nobis sunt: nec in bono et malo: sed vero et falso distinguitur. At electio per illa magis s^z in totum idem esse electionem quod opinionem nemo fortasse dicet. At certe nec in parte aliqua idem est. Nam propter electionem bonorum aut malorum tales aliqui sumus: propter opinionem autem non. Et eligimus capere aut fugere aut aliquid huiusmodi opinamur quid em res ipsa sit et in quo conducatur: et qua ratione utilis sit. Capere vero aut fugere non minus opinamur: et electio laudatur magis: quia quod opus erit elegerit quam quia rectus elegerit: opinio autem propter veritatem laudatur et eligim⁹ que maxime scimus bona esse: opinamur autem que non multum scimus. Nec sane idem videntur eligere optima et opinari: sed opinantur quidam melius: attamen propter paruitatem deteriora eligunt. Utrum vero antecedit electionem opinio an magis sequatur nihil refert: neque enim querimus: sed an idem electio sit quod opinio quedam. Quid igitur aut quale est electio cum predicamentorum nihil sit: voluntarium quidem esse constat. Sed non omne voluntarium electionem habet. At id tantum cuius consultiatio antecessit. Nam electio cum ratione et cogitatione est: quod et nomen ipsum significare videtur: quasi e quibusdam propositis vnum aliquod legatur. id est captatur.

¶ Quintum capitulum: quod de electione sequitur pertransire de qua primo ostenditur cum quibus non est idem. s. q. non idem cum voluntario: neque cum concupiscentia vel ira vel voluntate: vel opinione simpliciter vel aliqua: deinde quod est sub voluntario tanquam sub genere cui adiuncta differentia que est preconscriptio colligitur quod eligibile est voluntarium preconscriptum: ex quo insinuat quod electio est voluntas preconscriptiva vel appetitus preconscriptivus. D.

Determinatis autem de spontaneo et inspontaneo consequenter de eligentia dicendum erit. hec enim magis propria videtur esse rebus fieribus per virtutem: et est que indicat de moribus ex operationibus. Dicimus ergo quoniam manifestum est de electione: quoniam est spontaneum: et non est intentio electionis intentio spontanea: eo quod spontaneum communius est eo quod fit per electionem. Communicant enim in eo pueri et animalia irrationabilia et rationalia in electione autem non: et de rebus que subiecto sunt non dicimus quod fiant per electionem. Qui vero dicunt eligentiam: concupiscentiam: aut iram: aut velle: aut opinionem quandam. i. credulitatem non vident in hoc recte dicere: ideo quod eligentia non est communis animalibus. Concupiscentia

autē et ira cōis est eis: et incontinens scōz cōcupiscētiā quidē operat: s; eligentiā vero non: cōtinēs autē ecōuerso scōz eligentiā quidem operatur scōz cōcupiscētiā aut nō. Cōcupiscētia ergo eligētie cōtrariat s; nō cōtrariat cōcupiscētia cōcupiscētie: et cōcupiscētia delectabilis est et cōtristabilis s; remotionis ab ipso: eligētia autē nō: et ira etiā nō est eligētia propter ea q; res que sunt p; iram parū sunt p; electiōnē. Et etiā nō est electiō uelle q;uis uideat ei esse propinqua eo q; electiō nō est impossibilitū: uelle autē

O est. Si enim dixerit quis q; impossibilia eligunt stultus reputabit: uelle uero inuenit circa res impossibiles. U. g. uellemus immortales esse: et uelle etiā rex est quāz opatio nō est i nobis: ut athletā uincere: aut hypocrizas: et nullus quidē eligit huiusmodi res: imo res eas eligit: quas in se uideri actiōnem: et adhuc uelle quidez maxime finis. Eligentiā autē nō est nisi eorum q; ducunt ad finem. U. g. sanari uolumus: eligimus autē p; que sanamur: et felices esse uellemus: et asserimus nos uelle: nō est autē dicēduz eligere nos fieri felices: ideo q; uniuersaliter eligētia uidet earum esse facere in nobis est. Neq; etiā eligētia opinio est: ideo q; opinio in oibus est nō est i perpetuis et impossibilitibus minus q; in his que ex parte nostri sunt: et opinio diuiditur in uerum et falsum: electiō uero in bonum et malum. **¶** Et uniuersaliter non dicit fortasse quis opinionem et eligentiā uillo modo unū esse: etenim secunduz electionem nostram boni et mali quales dicimur scilicet boni uel mali scōm autem opinionem nō: et per electionem requirimus: aliquid et si uolumus ab aliqua: per opinionem autem opinantes scimus quid est res: aut cui conuenit: aut qualiter conuenit inquisitio: aut rei: aut fuga aut ipsa re fere non fit per opinionem tantum: et electiō maxime laudatur: eo q; fit recti: opinio autē: eo q; veri. Et eligimus res quas scimus proprie bonas: opinamur autem res quas fere non scimus: et non uidetur eide ipsi esse eligentes quod melius: et opinantes quod melius. Multi enim opinantur quidem quod melius: propter malitiaz uero suam eligūt quod deterius est: utrum opinio precedat electionem: aut sequatur in hoc nō est diuersitas: et hec non est res de qua inquirimus. Verumtamen quod inquirimus esse ut sciamus an electiō et opinio conueniant in aliqua rerum. **¶** Dixit. Cum igit eligentiā nō sit aliquid eorum que commemorauimus uideamus quid est et quale quid est. Dicimus ergo. quoniam uidetur q; sit spontaneum: uerū tamen non omne quod fit sponte est ex electione: sed electuz est ut cum hoc sit preconsultatum: ideo q; electiō quidem fit per rationem et intellectum.

Capitulum Sextum

Sed utrum omnia in consultationem cadant: an quidam sunt in quibus consultatio locum non habet forsan: dicendum est id in consultationez venire non de quo insipiens aut fatuus: sed de quo sane mentis aliquis consultaret. De eternis autē nemo consultat ueluti de mundo: uel de diametro: uel de latere: quia incōmensurabilia sunt. Sed neq; de his que in motu: et semper eodem modo exiit iure necessitate siue natura: siue propter aliā causam ueluti de ortu: aut conuersione syderum: neq; de his que alias alter accidunt ueluti de siccitatibus et imbribus: neq; de his que sunt a fortuna ueluti de thesauri inuentione. Sed neq; de humanis oibus

nis oibus: nā quēadmodū scitarū respu. optime gubernet nemo
 lacedemoni⁹ cōsultat. hec. n. p nos agi nō possunt. At illa veniūt
 in cōsultatōne que agi pnt: z a nobis qdē agi. Sunt autē z alta
 hmōi. Lā videt esse nā: z necessitas: z fortuna: z mēs: z oē qd per
 hoīem: hoīes vero de his cōsultāt q sibi agilia sunt. Circa manū
 festas z sufficīetes disciplinas nō est consultatio vtputa de litte-
 ris nemo ambigitur: quēadmodum scribi debēt: s; quot a nobis
 fiunt: nec semper eodem modo ea sunt huiusmodi vt in delibera-
 tionem cadant. veluti illa q ad medicinam: z ad rem pecuntariā
 pertinent: z circa gubernataram magis q̄ circa gymnasticam
 q̄sto illa minus est manifesta. Magis vero circa artes q̄ circa di-
 sciplinas cōsultatio cadit. Nā in his magis dubitamus: cōsul-
 tatio autē versat in his q̄ frequētius accidūt z incerta quēadmodū
 euadūt z indeterminata sunt. Sumimus z alios ad cōsiliū cum
 de rebus matoubus deliberare volumus: nō satis nobis ipsis ad
 discernēdū cōfici: nec sane de finibus cōsultam⁹: s; de his q̄ sunt
 ad finē. Medic⁹ em̄ nūq̄ cōsultat an sanū faciat: nec orator an p
 sua deat: neq; gubernator respu. an bñ instituat ciuitatē: nec alto-
 rū q̄s de fine deliberat: s; posito fine quēadmodū puentat cōsi-
 derat. Et si p multa fieri posse cōstat p qd̄ illorū facillime z opti-
 me fiat pquirūt. Si vero per vnū quēadmodū p illud fiat z id rur-
 sus per qd̄ donec pueniāt ad primā cām qd̄ in inuētione vltimū
 est. Qui. n. cōsultat videt q̄rere ac resoluerē p̄dicto mō q̄si diagra-
 ma. ¶ S; vī nō oīs p̄q̄sio esse cōsultatio ceu cum mathematici
 aliqd̄ perq̄rūt. Verū oīs cōsultatio perq̄sio est: z qd̄ vltimū in re
 solutōe id primū in ḡnatōe: z si in aliqd̄ incidūt qd̄ impole videat
 illud omittūt: veluti si pecunijs opus si q̄s h̄re nō possint: sināt
 videt pole: tūc facere aggrediunt. Possibilia intelligenda sunt q̄
 nos possumus: nā q̄ p amicos fiūt p nos quodāmō fiunt: q; prin-
 cipiū in nobis est: q̄runt vero q̄nq; instra: q̄nq; opus illorū: eodez
 mō in reliqs: q̄nq; p qd̄: q̄nq; quō: aut quo mediāte videt hō vt
 diximus principiū esse agēdi. Cōsiliū vero de his esse q̄ cōsultāt
 agibilia sunt actus vero aliorū ḡra: nō cadūt igit in cōsiliū finis:
 s; ea q̄ sunt ad finē: neq; certe singulares res veluti si panis est
 hoc z si digestū est vt opz: nā ad sensum id attinet: q; si semp con-
 sulit in infinitū erit pgressus: cōsultabile z eligibile idē sunt: nisi
 q̄ eligibile rē iā pridē determinatā signat: qd̄ em̄ in deliberādo ce-
 teris p̄tulim⁹ id eligibile dicit. Desinit autē tūc demū vnusq; q̄rere
 re quēadmodū ager cū in seipm̄ reducit principiū: z ipsius in an-
 tecedēs: hoc em̄ est qd̄ eligit. Patet hoc ex vetustis institutis que
 Homerus secutus est. Reges em̄ q̄ elegerāt denūciabāt in popu-
 lū. Cū ergo sit eligibile cōsultabile affectabile eorum q̄ in nobis
 sunt electio vtq; erit cōsulta affectatio eorum que in nobis sunt.

Cōmen. Auer. super lib. Ethicorū.

Q
 In resolo
 ne vltimū
 p̄mū est in
 ḡnatōe

Liber Tertius

Ex consultatione enim iudicantes affectamus secundum consilium. **D**e electione igitur hactenus dictum: et circa que extat: et circa illa versatur que sunt ad finem.

- 6 **S**ertū caplm in quo qz electio est p̄siliatina interserit de consilio et consiliabili: primo q̄ non est de omnibus consiliū: et q̄ cōsiliabile est: pro quo solū intellectum h̄ns cōsiliat: qz neq̄ de eternis: neq̄ de fictib⁹ semper vno modo: neq̄ de his q̄ a fortuna: neq̄ de humanis oibus quorum cause sunt natura: necessitas fortuna intellectus: sed solū de his que nobis et operabilibus cōsiliamur: et neq̄ de his omnibus: qz nō de operabilibus que p̄ certas et p̄ se sufficientes sunt disciplinas: sed de his que per nos non simplr: aut vt sepius et ḡnalter: non de finibus: sed de his q̄ ad finem qualiter et p̄ q̄ erit: et si per plura per quot facillime et optime: si vero per vnū qualiter p̄ hoc erit: et illud p̄ qd vsq̄ ad p̄mā cām intētiōe vltimā: qd̄q̄ oē consiliabile q̄sibile et dubitabile: pote p̄ nos fieri: et nō est aliq̄b p̄ntū singularium: nec abijt cōsiliatio in infinitū: ex q̄bus certius colligitur q̄ eligibile est ex cōsilio p̄ndicatu: et electio cōsiliabile desiderū eorū que in nobis.

Videtur electionē alicuius p̄ alio. Cūq̄ notū sit: qm̄ electio non fit nisi in spontaneo a p̄silio. Sciendū est vtrū consiliū cōuenit in omni re: ita q̄ oīa sint consiliabilia: aut quedam sunt in quibus nō est p̄siliū dandū: et fortassis dicendū est q̄ illud super qd̄ cadit consilium non est illud de quo cōsiliatur stult⁹ et demēs sed in quo cōsiliat discretus. Et non inuenimus aliquemytentem p̄silio in rebus perpetuis scz in esse mundi et in suo fieri: aut in sua antiquitate: neq̄ in diametro vtrū est cōicās alteri: aut nō: neq̄ vtrū cōsiliat in rebus fictibus per motū: siue fuerit ex pte m̄ae: siue ex parte forme: siue p̄ cās alias: vt p̄ te in priuatione pluuie et multitudine sua: neq̄ cōsiliat etiā aliq̄s in his q̄ casu fiunt: vt in inuētiōe thesauri: neq̄ cōsiliat aliq̄s in q̄buslibet rebus quorūlibet hoīum. Nullus. n. lacedemoniorū cōsiliat qualiter scythe q̄ nulla vicinitatē cū eis h̄nt: optima vita viuāt. Nichil. n. agēdorū hoīum a nobis valde distātū fieri hz p̄ nos. Cōsiliamur aut de rebus quarū actio in nobis est: et currit per manus nostras: et hoc qm̄ putat q̄ cāe rerū sint m̄a aut forme: aut casus: aut intellectus: et oē qd̄ fit mediātibus hoībus: vnu q̄sq̄ cōsiliat in eis q̄ pote est ip̄m agere: et q̄ currūt p̄ manū eius. Et non est cōsiliū in artibus ceteris sufficiētibus per se: intēdo eas in quibus nō expectant h̄cāe ab extrinseco: vt ars scribēdi. Nullus. n. dubitat in scribēdo ita q̄ indigeat cōsilio: q̄l̄ scribēde sint l̄e: et nō cōsiliamur nisi in eo cuius factio in nobis est: cū nō fuerit fm̄ modū vnū et eūdē: sicut se hz in arte medicē et in oibus facultatibus: et cōsiliamur magis in negocijs marinalibus q̄ in exercitijs fm̄ q̄ illa deficiūt ab alijs in certitudine agēdorū: intēdo q̄ ars exercitiū potentior est in certitudine agēdi recte q̄ ars marinalis: et hoc mō se hz in ceteris artibus residuis q̄ vtunt cōsilio: intēdo q̄ superant in hac intētiōe. et vsus cōsiliationis in artibus magis est qm̄ in sciētijis: et pro prie in quo nobis ex ipsis incidit sepius dubitatio. Et cōsiliatio eadē fit in rebus frequētius adueniētibus in q̄b⁹ nō est manifestū ad qd̄ res venētura sit: et in reb⁹ q̄rū finis incōprehēsus indefinit⁹ est. **D**. Et req̄rim⁹ cōsiliari vt in reb⁹ gradib⁹ in q̄b⁹ nō p̄dīm⁹ nobismetipsis de sufficiētia p̄siliū in ipsis et in opatiōib⁹ suis. Et de finib⁹ qd̄ nō p̄siliamur imo pp̄ue p̄siliamur de his q̄ ducūt ad fines: et hoc qm̄ medic⁹ nō p̄siliat de sanitate ipsa: sed de his q̄ ducūt ad sanitatē: et rhetor̄ silr nō cōsiliatur de p̄suasione metip̄

sa: sed de his que psuadet. et sicut ciuitatum gubernatores non consulant in ipsis
 met operationibus studiosis et positionibus quas ponunt: sed consulant quidem
 in his per que fiunt huiusmodi operationes. Et vlt nemo consiliat de fine
 met ipso: sed ois homo ponit finem quendam et inquit de ipso qualiter fiat et
 per quid fiat: et quoniam manifestum fuerit quod plura sunt per que habendum est finis
 inquit ea per que facilius et melius possit haberi: et quoniam finis compleri poterit
 per rem vnam inquit illam rem qualiter erit et per quid erit: et non desistit ab inquirendo sic
 donec perueniat ad causam primam que est postrema in esse. ille enim qui consi-
 liatur inquit quidem secundum viam resolutionis per conuersionem: et ista est via in-
 quisitionis secundum modum resolutionis per conuersionem. Et iam manifestum est: quoniam
 ois inquisitio est consiliatio vt inquisitio in doctrina et vniuersaliter in spe-
 culatiuis. Causaque sic sit erit ois consiliatio inquisitio et non conuertitur: et vltimis
 in via resolutionis per conuersionem est primum per inquisitionem vltimum in
 esse: et est illud gratia cuius sunt reliqua de quibus inquit. et propter hoc
 ponunt ipsius primum in inquisitione: et tandem requirunt ea ex quibus necessario
 est esse eius. et si inueniunt in inquisitione aliquid impossibile desistunt ab ip-
 sa. Vt. g. quoniam indiget pecunia et visum fuerit non esse possibile eius adeptio-
 sine inquisitione: intendunt eius acquisitionem: et si fuerit possibile inquirunt eam
 et si impossibile desistunt ab ea: possibile autem sunt ea quorum actio in nobis
 est. et hoc quoniam ea que possibile est fieri per amicos nostros: potestas eorum est in
 nobis modo quodam: principium enim eorum est in nobis: et in rebus quidem que in-
 runt alterius rei causa fortassis inquisitio sit instrumentorum per que agit res
 illa: et fortassis sit inquisitio modi vtendi illis instrumentis: et sic se habet in alijs
 rebus remanentibus de quibus inuehigat gratia alterius rei fortassis: et tunc in-
 ritur de eis in eo per quod habet fieri actio: et forsitan inquit in eis de modo per quem
 habet fieri. ¶ Et videtur sicut diximus homo esse principium actionum suarum: et con-
 silium sit in operandis ab eo: et operationum quedam sunt gratia quarundam. Si
 nis vero que ad modum diximus non est de quo sit consiliandum: sed consiliatur quod-
 dem de his que ducunt ad finem: neque etiam consiliat in rebus particularibus notis
 sensu comprehensis: quoniam sunt secundum quod opus vt quoniam non consiliat: quoniam hec res bona:
 aut hec res sana: aut quoniam hec res facta est vt opus: cum hoc notum sit in sensu. et
 hoc ideo quoniam ista sunt principia consiliationis. si ergo de his fuerit consilia-
 dum indigemus alijs principijs et procedat res ad infinitum: quod est impossi-
 bile intentio indeterminata et est quidem eligibile determinata et consilia-
 bilis intentio indeterminata et est quidem eligibile determinata: eo quod res in
 qua assensum est ad faciendum ipsam propter indicium consilij super ipsam
 quoniam bona: et propter hoc vnusquisque horum cessat ab inquisitione et consilia-
 tione quando in seipsum reduxerit et principium ad id quod vidit in illa re: et hec
 est res que eligitur intento illud de quo iudicatum est ipsum esse bonum. ¶ Mani-
 festatur autem quod eligibile est illud in quo consiliat ex antiquis ciuitatibus
 quas sequebatur homerus. dicebat enim quod reges mandabant plebi observare
 res quas eligebant per consensum: vult secundum quod estimo per consilium illud pro-
 pter quod fuit electio ipsarum illarum: non quod ipsi imponeret eis res per imposi-
 tionem: ad modum eius quod accidit apud nos in legibus: et quoniam est: item eligi-
 bile est in quo sit consiliatio cum consideratione eius secundum quod in nobis est age-
 re ipsum. Cuius iudicauerimus super aliquid per consiliationem desideramus
 ipsum per voluntatem et nitimur in ipsum. Dixit is ergo determinamus
 eligibile quid est secundum viam descriptionis. i. definitionis vniuersa-
 lis. et diximus in qua re sit: et quoniam sit in rebus que ducunt ad fines et diximus
 voluntatem esse finium. Capitulum septimum.

Liber Tertius

Libet voluntas eius est que est finis: sed videtur alijs quidem boni esse: alijs opinati homini atque ex eo fit ut qui boni esse dicunt negant ea nos velle que non recte cupimus: nihil enim volumus nisi bonum: esset autem malum si ita contingeret. Sed qui opinatum bonum esse dicunt: non natura sed ut cuiusque videtur bonum appellat. Videtur autem alijs aliud: et sic contraria extiterunt: quod si ista non placent dicendum est simpliciter: et secundum veritatem id esse volendum quod bonum sit verum: singuli quod bonum apparet sequuntur. Ex quo fit ut studioso quidem viro verum sit bonum: pravo autem ut contingit quod in corporibus quoque accidit. Nam sanis quidem salubria sunt eo que reuera salubria sunt. egrotatis autem alia. Eodemque modo amara: et dulcia: et calida: et graua: et cetera huiusmodi. Studiosus enim vir singula recte iudicat: et in vnoquoque verum discernit. Cuiusque enim habitus propria quedam sunt bona et locū da: ac forte in dinoscenda veritate studiosus vir plurimum antecellit quasi regula et mensura illorum existens. Multitudinem vero ut videtur voluptas decipit quod licet bonum non sit: tamen apparet: sequuntur ergo voluptatem tanquam bonum. Dolorem vero tanquam malum fugiunt.

Septimum cap. de voluntate et voluntabili quod voluntas est ipsius finis: et voluntabile ipse finis: et simplex voluntabile quod simpliciter seu per se bonum: unicuique autem quod vult ac per hoc idem studioso voluntabile et secundum veritatem bonum: pravo autem quod contingit: quod admodum sanis corporibus sana et homini quod secundum veritatem talia infirmis autem altera. Dixit.

Quidam autem hominum putant quod voluntas sit boni: et quodam putant quod sit eius quod verum bonum: et sequuntur dicentes quod voluntabile bonum ut non sit voluntabile nisi id quod est bonum per se et rectum. Cui enim fuerit quod ex voluntate erit bonum: hoc autem est inconueniens. Forsitan enim accidit multis velle eos hoc quod est malum: et ipsum verum bonum: dicentes vero voluntabile esse hoc quod verum bonum: sequuntur hoc non esse aliquid voluntabile per naturam: sed erit illud quod vult vnusquisque hominum sed sibi visum fuerit donec velit aliquid: et eius contrarium hodie: intendit quod velit rem vnam eandem vnus: et contraria enim habuerit res non erit aliquid voluntabile per naturam: et hoc iterum est inconueniens. Si igitur non fuerint persuasive he due opiniones opus ut dicam quod bonum illud quod est bonum per se est simpliciter voluntabile: et secundum veritatem: vnusquisque hominum vult ipsum secundum quod eius verum bonum: ergo vult bonum illud quod est in veritate: malus vero illud de quo contingit ut videatur ei quod sit bonum. Et hoc quod perceptio vel apprehensio quod habet bonus vel virtuosus de bono: et iudicium eius de ipso similitur iudicio sanorum sentientibus de rebus sensibilibus et iudicium vero mali de ipso si iudicatur in dicio infirmorum. Et illi qui sunt in dispositione sanitatis discernunt sapores rerum que sunt eis in veritate: intendit quod ipsi iudicant de dulci: quod dulce: et de illo quod est amarum quod amarum. Illi autem que sunt infirmi faciunt huiusmodi iudicium: intendit quod iudicant de dulci: quod amarum: et sic contingit eis in vobis grauius: et acutis: et odoribus: et reliquis sensibilibus: et quod sic est, bonus ergo est ille qui iudicat de vnaquaque rerum iudicium sanum: et videt ei verum in vnaquaque

Bonum est ille qui iudicat de vnaquaque rerum iudicium sanum.

earū: eo q̄ in vnaquaq; dispositionū sunt res venuste et delectabiles nō
 s̄m q̄ imaginat de ipsis. ¶ **¶** dignū est vt sit bono magna p̄cellētia sup
 alterū in eo q̄ iudicat de vero: et in dimissione eius qd̄ dimittit vnusquisq;
 ex rebus. Etē ipse existit tanq̄ regula et mensura rebus: per quā iudicat
 de ipsis: et verisimile est q̄ error in hoc accipiens multis hominū non acci
 dat nisi delectationis causa: eo q̄ ipse videntur bone: et nō sunt ita q̄ volūt
 delectabile quasi bonū: et a tristi fugiunt quasi a malo. ¶ **¶** Caplm 8.

¶ Am itaq; sit finis id quod volumus. Consultatio vero
 atq; electio eorum sit que sunt ad finem: sequitur vt act⁹
 s̄m electionem sint et voluntarij. Operationes autē vir
 tutum circa ista variantur. Sunt vero in nostra potesta
 te virtutes et vitia. Nam in quibus vtrum agamus an non aga
 mus in nobis est / in nostra sunt potestate. Quare si agere hone
 stum existens in nobis est certe: et non agere turpe existens in no
 bis est. Et si non agere honestum existens in nobis est: certe et
 agere turpe existens in nobis est. Quod si in nobis est honesta et
 turpia agere: similiter et nō agere: hic autem erat bonos et malos
 esse: in nobis erit probos et improbos esse. Dicere autem q̄ nemo
 volens prauus sit: neq; inuitus felix: alterum falso: alterum vero
 simile videtur. Porro felix nemo inuitus est. prauitas autem vo
 luntaria res est: vel recedendum est ab his que premisimus: et di
 cendum hominem non esse principium: neq; generationem rerū:
 quemadmodum filiorum. Quod si illa constat ne in aliud princi
 pium q̄ in nosipos referre possumus quorum principium in no
 bis est. Illa nobis erunt et voluntaria. Id testari videtur singu
 lorum opinio: et legumlatores qui aduersus delinquentes penas
 constituunt si modo non vi coactum per ignorantiam cuius ipsi
 causa nō fuerit deliquerunt. Illis vero qui bene agunt premia
 constituerunt quasi alios inuitantes alios deterrentes. At qui
 ad ea que nec in nobis sunt: neq; voluntaria nullus hortatur:
 quippe frustra hortaretur quis vt non caleret: vel non frigeret:
 vel non esuriret: aut aliquid tale: quamuis enim hortatus nihilo
 minus illa pateretur: verum per ignorantiam commissa puniū
 tur si ipse committens causa ignorantie videatur fuisse: ceu ad
 uersus ebrios duplici pena cōstituta. Principium enim in ipsis
 est cum in eorum potestate fuerit ne ebrii fierent: quod causa est
 eorum ignorantie. Puniantur et ignorantes aliquid ex his que
 legibus continentur que vtiq; scire oportet nec difficilia sunt: eo
 dem modo in alijs que per negligentiam ignorant quasi in ipsis
 sit ne ignorēt. Poterant em̄ diligentia adhibere: sed forsan talis
 est quis vt diligēs esse nequeat. At vero hi sibi ipsi dissolue viuē
 do causa sunt vt iniusti et improbi hāt in maleficijs et flagitijs de
 gentes. Nam equales sunt actus cuiusq; talis tandē et ipse euas
 dit. Quod omnib⁹ studijs exercitationibusq; conspicitur. Ignos

B
 Nemo inui
 9 felix est

C
 Quales
 sūt cuius
 q̄ act⁹ tas
 lis tandē et
 ipse euas
 dit.

fare igitur q̄ ex actibus habitus fiunt nimium hebetis est. Absurdum etiā dicere iniuriantē nolle esse iniustū: neq; flagitia parantem flagitiosum. Quod si quis non ignorans agit ea ex quibus erit iniust⁹ volūtariē erit iniust⁹: nec tamen si velit iniustus cessabit iniustitia ac iustus fiet: non enim egrotatus sanus fit: z si ita contingat vt sponte egrotaret per incontinentiam atq; lasciviam preceptis medicorum aduersatus: tūc ergo licebat ei egrotare: sed nunc nō ampli⁹ licet quemadmodū nec emissum lapidē quis retinere potest. Fuit tamen in illo capere ipsum atq; emittere: principiu em̄ in ipso: sic iniusto z flagitioso licebat ab initio talis non esse ex quo fit vt volens delinquat. Sed postq; talis factus est non licet postea sibi talis non esse. Hec solum animi vitia voluntaria sunt: sed interdum etiam corporis que certe carpiamus z increpamus. Nam qui natura deformes sunt eos nemo reprehendit: sed eos qui per negligentiam atq; incuriam tales sunt idem facimus circa imbecillitatem: z turpitudinem: z cecitatem: nemo increpat cecum natura: aut egritudine: aut vulnere sed magis miseretur. Quod si pp ebrietatem: aut aliaz huiusmodi causam cecus fiat omnes increpant. vitia igitur corporis que in nostra sunt potestate culpantur: que non sunt nō culpant. id si ita est in alijs quoq; vitia que culpantur in nostra sunt potestate. Quod si quis dixerit omnes affectare id quod apparet bonum: sed ipsius apparentie dominos non esse: sed qualis quisq; est talem illi finem videri: si quis sui habitus q̄ odammodo causa ipse sibi est: z apparentie certe erit idem ipse quodammodo sibi causa. si autem nullus sui ipsi causa est male agendi: sed ppter ignorantiam finis hoc agit putans sibi optimum esse ita facere: affectatio autem finis non in nostra est potestate: sed ita natura nos genitos esse oportet vt tanq; intuitum ad discernendum optima z expetendum verum bonum habeamus. Atq; ille generosus est cui hōca natura existit: rem enim optimam atq; pulcherrimam quā nec ab alio accipere: neq; discere potest qualis a natura est instituta talem habebit atq; ita natum esse ea demum perfecta z vera est generositas: hec igitur si vera sunt. quid magis virt⁹ q̄ vitium erit volūtariū. Atq; enim erit eodem modo z bono z malo finis natura erit: vel vtrumq; tandem videtur ita tacet: reliqua vero ad hec referentes vtrumq; agunt: siue igitur finis: nam cuiq; qualiscumq; apparet: sed preter hoc aliquid est: siue finis quidem ipse naturalis est: sed quia in alijs agendus studiosus voluntarie agit virtus voluntaria est nihilominus et ipsi sum⁹ vitia erunt volūtaria. Nā vt illa bono sic ista malo p seipsum erit tale ponunt: si nō in fine at in rebus agendis. Si itaq; vt dī virtutes voluntarie sunt: q; habituū nostrorū nos ipsi quodammodo causa sua

mus: et quales sumus ipsi talem ponimus finem: et vitia certe voluntaria erunt. Nam similis in vtrisque ratio est: de virtutibus nobis consequenter dictum sit: et genere quod mediocritates quedam: et quod habitus ex quibus fiunt: eadem quoque operantur: et quod voluntarii sunt: et in nobis ut recta dicat ratio: sed habitus quod si ita ut actus voluntarii sunt: quia actuum nostrorum ab ipso initio usque ad finem domini sumus ac singula nouimus: habitum vero ab initio cognoscimus ac singula qui postea addemus: ceu in aduersa valitudine ignoramus: sed ideo voluntarii dicuntur habitus quod in nobis erat hoc: vel illo modo uti. Resumentes igitur de singulis dicemus virtutibus: et qualis queque sit et circa quid: et quomodo: ex quo illud etiam apparebit quot virtutes sunt: ac primo de fortitudine dicere ordiamur.

Quales ipsi sumus tale ponimus finem.

Octauum capitulum de eo quod virtutes et malicie sunt eorum que in nobis et nostra potestate et voluntarie cum redargutione opinantium virtutes esse voluntarias: non tamen malicias esse voluntarias. Dixit.

Cum ergo sic finis volutus est: et omne quod ducit ad finem est utile et electum: tunc actiones que sunt in his sunt fiientes sponte et per electionem: operationes autem virtutis in his fiunt: intendo in actionibus electionis et spontaneis. Estque virtus rerum quas facere in nobis est: et similiter vitium. Et hoc quoniam res quas facere in nobis est: et si facere eas in nobis est. intendo quod rerum quarum in nobis

est potentia faciendi eas: in nobis quoque est potentia non faciendi eas. et in quibus rebus dicimus sic in his quoque possumus dicere non: et si fuerit in nobis facere res pulchras. ergo et facere res turpes in nobis est.

Cumque fuerit in nobis facere res pulchras: et res turpes et fuerit in nobis facere eas et non facere. sitque hec intentio esse nos bonos et esse nos malos: intendo quod quando fecerimus pulchra et non fecerimus turpia sumus boni et e conuerso: quando fecerimus turpia et non fecerimus pulchra sumus mali. ergo manifestum est: quoniam in nobis est ut si mus boni et mali.

¶ Sermone autem dicentis quod nemo malus sponte neque bone in spontanea videtur quiddam falsum est: quiddam vero verum. et hoc quoniam nemo in spontanea fit bonus. malitia autem sponte fit. **¶** Sic ergo dicendum nobis est in his rebus at oportebit esse dubitationem in eo quod nunc diximus. et hoc ut non dicamus hominem principium esse neque generationem actionum sicut est generator filiorum nisi quod patens: quoniam quando inueniuntur ei iste actiones: et non est potest nobis. ut reducamus eas ad alia principia preterquam ad res que in nobis sunt: tunc de manifestis est quod id de rebus cuius principium in nobis est ipsum quoque in nobis est: et est de fiientibus sponte. **¶** Videtur autem unusquisque ex hominibus contra et legum latores proprie testificari huic dicto cum puniant facientem malitiam verbo ad verbum quam non peruenerit hoc factum coacte: et per ignorantiam eius et vltimus cuius ipse causa huius facti: laudant autem eos qui agunt actiones pulchras quantum instigant hos ad hoc factum: illos autem diuertant a facto illo. Si ergo non esset ex parte ipsorum facere malitiam et virtutem non instigarent eos ad virtutem neque prohiberet eos a malitia nec punirent pro ipsa: nullum enim hortatur alium ad agendum aliquid quod in ipso non est: intendo ad quod non potest: et quod non fit ab eo sponte cum nihil prosit epigere ab hoc ut non caleat.

Liber Tertius

fiat corp⁹ sustinere ut non doleat neque timeat: et vlt⁹ ut non accipiat ipsum aliquid
 ex his que currunt hoc cursu: etenim hic accipit nos proculdubio: nec est
 nobis posse ut non accipiant nos. ¶ Et puniuntur quidem domini legum:
 pro ignorantia: cum de quo putant quod voluntas sua sint causa ignorantie
 ut in ebrijs duplicant enim penes eas: eo quod principium huius facti in ebria est
 cum fuerit in ipso non inebriari: hoc autem ignorantie causa et puniunt etiam eos
 qui ignorant res necessarias in lege: quarum intellectus non est ei difficultis
 et similiter puniuntur pro facto rerum de quarum putant factoribus quod ignoret
 eas propter discendi pigritiam: eo quod in ipsis erat non ignorare eas cum in
 ipsis esset studere in eis: quoniam in eis erat ut essent causa ipsarum: ideo quod quia
 ipsi fuerint boni erunt cause facti boni: in ipsis ergo est ut agant bonum et
 ut sint in dispositione per quam fiant factores boni et cause ipsius: eodem
 modo qui operatur malum fit per factum suum causa ut sit iniustus. et qui du-
 rat in potatione vini est causa sibi ut fiat intemperatus. nam actiones in vna
 quaque rerum faciunt agentes esse illarum disponentium et habituum proportiona-
 torum ad bonum et ad malum: et hoc manifestum est ex eo quod acquirere facit
 exercitatio et frequentatio in vna quaque rerum ex rebus que aguntur secundum que
 cumque modum aguntur: intendo quod frequentia acquirere facit habitum per quem
 fit perseverantia in illo actu. ¶ Ignorare igitur quod disponentes et habitus non
 sunt homini nisi ex actione sua in quibuslibet rebus singularibus est de natu-
 ra eius que sensum non habet. Amplius de his que preter rationem sunt est ut
 iniustus nolit esse iniustus et agat actiones iniustitie et ut intemperatus no-
 lit esse intemperatus et agat actiones intemperantie: et si non fit homo ini-
 ustus et est ignorans actiones quas agit fit vitiosus per eas iniustus et non fit
 homo iustus quoniam voluerit ut faciat actiones iniustitie: et ipse non cohibet se ab
 iniustitia: ne infirmus etiam fit sanus quoniam voluerit sanitatem et ipse non custo-
 dit regimen suum. Cumque hoc sic fuerit tunc ille qui non custodit regimen
 suum neque recipit quod dant ei medici quoniam infirmatus fuerit: infirmatur equidem
 sponte et de voluntate sua et quod posse fuit ei in illa hora non infirmari: verum
 tamen non eligit illud in eo in hac dispositione est tanquam qui proficit lapidem: neque
 est ei posse ut resumatur ipsum: sed tamen in principio rei erat posse ipsi non acci-
 pere ipsum ad proficiendum cetero. principium ergo rei in accipiendo lapidem
 et proficiendi cum ipso in eo erat: et sicut est dispositio in iniustitia et in intempe-
 rantia. Et tamen in ipso erat in principio rei non faceret illud: secundum hoc igitur in-
 stus fit iniustus sponte: et temperans intemperans. quoniam autem conuersi fuerint ad
 hanc dispositionem et habitum ista non posse est eis non esse tales: sicut est huius in eo qui
 proficit lapidem. ¶ Et non solum malicie anime sunt sponte: et verum etiam in
 quibusdam hominum malicie corporis sunt sponte: et sunt illi quibus impropere
 illud quod accidit eis de hoc. Nemo namque impropere ei qui deformis fuerit
 naturaliter: impropere autem ei et vituperat eum quod talis fuerit ex segnitia et ne-
 gligentia: et sic est huius in egritudine fiende per naturam. Nemo nempe impropere-
 rat teco per naturam: aut causa egritudinis: aut causa plage: sed potius misere-
 ret. Illi vero quem accipit cecitas ex multa vini potatione: aut propter aliquam
 aliam causam intemperantie unusquisque impropere et maledicit. pro malicijs
 ergo corporis que ex parte nostri sunt vituperamus homines. sed pro his que non sunt
 ex parte nostri: non. Et cum sic fit in disponentibus corporis: in reliquis quoque
 malicijs in quibus vituperamus homines eas actiones in nobis sunt. ¶ Si
 autem dixerit quis quoniam omnes homines desiderant illud de quo eis videtur quod sit bonum
 sed visio non est in posse eorum: at vero unicuique eorum talis finis videtur qua-
 lis disponentis ipse fuerit: et hoc est per necessitates consequendi disponentes suas.
 Si ergo fuerit unusquisque hominum per aliquem modorum causa disponentis superius:

si fuerit phātaſi a ſua ſequens ſui diſpōne: erit etiam cā phātaſſe ſue: ſi autē non: nō erit aliq̄s hoīm cā faciēdi malū: verū non erit cā eius niſi propter ignorantiam eius: ſinis ideoq̄ putat̄: qm̄ eſt optima rerū hoī vt ſi deſiderium eius ad finem p̄ hoc q̄ videt̄ ei de ipſo non voluntariū ſolū: imo indiget vt ſit ei per naturā hęc ps aīe in ſine bonitatis: quē admodū indiget vt ſit viſus quo diſcernit diſcretionē bona. Et cū ſic ſit indiget verel bonus ei ſm q̄ naturatus eſt ad ipm̄: hęc perfecta et vera bonitas nature. Cūq̄ ſit hoc verum nō erit magis ſponte virtus q̄ malicia: non ſm modūvnum exiſt ſit ſinis bono et malo: ſiue per naturā: ſiue qualiter cūq̄ poſitū fuerit: aut viſum: et cetera rerum que ſunt ante finē quas faciunt ſm quēcūq̄ modum ſiunt: nō cūm faciunt eas niſi p̄pter finem: ſi ergo nō fuerit finis ſiue bonus ſiue malus fuerit vñcuiq̄ hoīm p̄ naturā: aut fuerit per naturā et faciat bonus hęc qd̄ ante finē ſponte et malus ſitr̄: tunc virtus ſit ſponte: et malicia etiā ſit ſponte non minus hac cū inueniatur malū in actionibus et in ſinez per ſe. Si igitur vt dicitur fuerint virtutes ſientes ſponte: eo q̄ nos cauſe ſumms diſpōnum pp̄ quas dicitur de nobis: qm̄ ſumus virtuoſi aliquo modo: et qm̄ quales nos ſumus talem finem ponimus. i. facimus ipſum: et ē in diſpōne in qua nos ſumus: erit ergo iterū tunc malicia ſponte ſicut et virtutes. ¶ **Q**. Jam ergo determinauimus rem virtutū determinatiōe cōi: et mētiōe fecimus gñis earū ſm viam descriptionis: et dixim⁹ qm̄ ſunt me ditates: et qm̄ ſunt diſpōnes. i. diſpōnes medie: et quoniam ſunt operatio nes rerum illarū a quibus ſiunt per ſe: et quoniam actus earū in nobis: et qm̄ ſūt ſpōte: et ſm q̄ iubet recta ratio. ¶ **Q**. Nō ſūt autē actiōes ſponte ad ſimilitudinē habitū: nos et cūm dñi ſum⁹ et potentes actionū a principio actionis vſq̄ ad poſtremū eius ad ſciendū partes actionū. Super habitū autē principia potentes quidē ſumus: partes vero ipſoz et additamenta in cognita ſunt: et pp̄rie habitū maloz: quē admodū in egritudinū diſpōne intendo qm̄ principia ipſaz in nobis ſunt qm̄ non cōſeramus nos p̄ dietas et exercitia: additamēta hō earū ignota: verū tamē ex quo fuerit res in principio earū in nobis erūt vtq̄ ex his q̄ ſūt ſpōte. ¶ **Q**. Reuertamur itaq̄ et dicam⁹ de vno quoq̄ iſtoz habitū qd̄ eſt: et in q̄bus reb⁹ exiſtit: et quātr eſt: et manifeſtabit ex hoc quot ſunt. Loquamur autē priō in fortitudine.

Capitulum nonum.

Metucritatem eſſe fortitudinē in metuendo et audendo dictum eſt prius: metuimus autem que terribilla ſunt: ea vt ſimpliciter dicamus ſunt mala: itaq̄ metum diſſimulant expectatione mali. Metuimus ergo omnia mala ceu infamiam: egeſtatem: morbos: iniſicitias: mortes. Sed nō videtur circa hęc omnia fortitudo verſari. Nā ſunt qd̄ā q̄ metuere honeſtū ſit: non metuere turpe: vel ut infamiam qui timet humanus et verecundus: qui non timet impudens eſt. Dicitur tamen a quibusdam fortis per ſimilitudinē q̄ ſimile aliquid habere videatur. Nam et ipſe fortis impudens eſt: nec paupertas forſan meruenda eſt: neq̄ morbus: neq̄ illa vt ſum: matim dicam que neq̄ ab improbitate: neq̄ a nobis proueniunt: nec tamen qui iſta non metuit fortis eſt. Sed vocamus et hunc fortem per ſimilitudinē. Quidam enim in bellicis periculis meticolofi liberales ſūt: et ad erogādas pecunias ſatis habēt

Liber Tertius

audacie: nec etiam q̄ p̄ filiorū atq; v̄rois pudicitia metuit: aut in
 uidiā vel aliqd̄ tale. timidus est: nec certe fortis: s; v̄rgis cedēdus
 nō terret. In quibus igitur terroribus fortis dicitur an in maximis:
 nullus enim piculorū tolerantior: terribilissimū vero oīum mors:
 hic enim finis neq; quicq; preterea bonū vel malū mortalibus vi
 detur esse. Sed neq; circa oē genus mortis fortitudo videt: ceu
 in mari: aut in morbis: in quib⁹ igitur an in pulcherrimis: talia vero
 sunt in bello: in pulcherrimo sane ac maximo periculo. Testatur
 honores a ciuitatibus et regibus cōstituti: pprie igitur fortis dicitur
 qui ad honestā mortem: et ad ea oīa q̄ repēte illam afferat interi
 tus est. Ea vero maxime in bello cōtingūt: quin etiā et in mari et
 morbis: fortis vir interitus est: neq; ita vt naute. Nam illi q̄dē de
 sperata salute tale genus mortis moleste ferūt. hi vero p̄pter ex
 perientiā cōfidūt: et simul audent in quibus est opus fortitudinis:
 aut pulch:ū mori quorū neutrum in h̄mōi genere mortis existit:
 nec sane terribilia omnibus eodem modo sunt. Dicitur aliquid
 3 terribile supra hōminem quod cuiq; mentem habenti terribile
 est. Que vero scdm̄ hōminem terribilia sunt magnitudine diffe
 rūt: sicut aut ausus. Fortis vir impavidus est vt homo: quare tume
 bit hic vt opz vt dicat ratio tolerabit decoris gr̄a: hec enim vir
 tutis finis est: metuuntur autē hec magis et minus: delinq̄tur vero
 q̄n̄ aut ita fit vt nō opz: aut nō itavt opz: aut nō q̄n̄ opz: aut aliqd̄
 h̄mōt: eodē modo et in audendo. Qui igitur q̄ opz: et cuius gr̄a et q̄n̄
 et vt cōuenit sustinet ac metuit: et audet is fortis est. Et em̄ digna
 et vt rō p̄cipit patitur et agit vir fortis: finis autē cuiusq; actionis
 est p̄m̄ habitū. Forti vero fortitudo decorū videtur: talis igitur et fi
 nis: singula autē ad finē determinātur: decoris autē cā fortis vir su
 bit atq; agit fortitudinis opa. Excedentium vero q̄ in nō metuē
 do excedit absq; noīe est. diximus et multa prius esse innoīata: fo
 ret autē hic stupidus q̄dē et insanus: si neq; terremotus neq; flu
 ctus p̄timeat vt de celtis dī. Qui hō audēdo excedit ferox est: vi
 detur autē ferox lactator q̄dā et fortitudinis simulator: nā q̄tis for
 tis circa terribilia est talis iste videri vult. Itaq; imitat illū in qui
 bus p̄t: ex quo fit vt pleriq; illorū admixtā habeāt cū timore au
 daciā. Appetētes enim pericula nō sustinēt: q̄ aut metuēdo excedit
 timidus est. nā et q̄ nō opz: vt non opz: et omnis huiusmodi hunc
 sequunt. Deficit et in audēdo: sed in molestis supercedēs magis
 in eo conspicitur: desperās q̄dē meticulosus est. Lūcta enim foim̄
 dat: fortis contra p̄ter fiducia bonam spem h̄z. Circa eadē igitur
 20 versantur timidus et ferox et fortis: s; aliter atq; aliter ad illa se h̄nt
 hi quidē excedūt atq; deficiunt: hic vero mediocritatē tenet: et vt
 oportet: et feroces quidem prociues sunt et valentes ante pericu
 la: sed cum pericula assunt non sustinent. Fortes vero cū ad rem

h
 Mors est
 oīuz terri
 bilissimū.

venerint feruidi sunt: ante re vero quieti. At igitur diximus fortitudo est mediocritas in metuendo et audendo de quibus dictus est: et quia decorum est suscipit et tolerat: vel quia turpe non. **M**ortem vero appetere ob fugiendum paupertatem aut amorem: aut aliud quicquid graue non fortis est sed magis timidus: est enim molles quedam laboriosa fugere: et non quia decorum sit mortem subire: sed quia malum deuitat. Fortitudo igitur aliquid tale est.

Nonum capitulum quod non circa omnia terribilia est fortis: sed vita maxima: ut circa mortem: non omnem tamen: sed circa bonam mortem imparatus: et quicquid mortem inferunt repentina existentia quod qui fortis est imparatus est: etiam in mortibus accidit: b^o ex necessitate: in quibus neque bonum neque malum sine se: deinde ex quibusdam diuisionibus colligitur quod fortis: ad istam gens quod et qualis audax: et quis et qualis timidus: et quod fortitudo. **D**ixit.

Fortis est medietas in eo quod est inter timorem et audaciam: et timemus quod idem res timorosas: et he sunt vniuersaliter mala: et propter hoc diffiniunt timorem dicentes quod est suspitio mali incidere apti: aut eius timetur incidia ut est mala: aut paupertas: aut egritudo: aut priuatio amicorum: aut mors: non videtur autem circa omnia hec hominem fortem esse: quedam namque oportet timere et eorum timor decens est: non timere vero indecens ut actiones infamabiles: qui est timer has et formidat hic verecundus est. qui vero non timet eas neque formidat est innerecundus. quidam tamen iam nominauerunt hunc fortem per modum participationis in nomine. ideo quod in eo est aliquid quod similitur ei quod est in forte: et hoc quoniam fortis non timet: fortassis autem in paupertatem et egritudinem non oportet timere: neque penitus aliquid eorum que contingunt a malo non sentit ab homine: neque per eius adiutorium: verum tamen qui non timet ista fortassis: neque nominamus eum fortem: nisi sine viam similitudinis: et hoc quoniam hominum quidam timidi sunt in bellis: et cum hoc proportionantur ad audaciam: intendo quod sunt audaces ad expendendum pecuniam quam habent inter manus: et neque qui timet verecundus est in flagellorum verbera cum procacitate fortis est. **C**irca sed itaque isto modo est: tunc in quo est timorosis: oportet ut dicamus hominem fortem. dicamus igitur quod hoc erit in maximis eorum: nullus enim inuenitur tolerantior eo terribili: intendo eum quod tolerat maxima sporsu: terribilia autem et maxima sunt ea ex quibus suspitatur mors: eo quod ipsa est finis: sed videtur mortuo post mortem aliquid accidere: aut de bono: aut de malo: non autem videtur fortis ille qui non timet quicquid moritur: ut puta morte in mari: aut egritudinibus: sed fortis est ille qui non timet mortem: que est ex parte rerum decentium valde: et est mors contingens in bello: et hoc quoniam hec mors est in maximo et optimo periculo: et iam conuenerunt homines in hoc quod maxime exaltatus et magnificatus quod mortem sustinuerit in bellis cum regibus: et dicitur quidem sine veritate fortis: ille qui mortem decentem non declinat: neque res que subito mortem ingerunt cum appropinquant sibi: et hec proprie sunt ea que in bello: et non solum fortis est ille qui hanc mortem non declinat: verum etiam ille qui non metuit mortem sententiam in mari et in egritudinibus: et non est habitudo huius ad timorem mortis in mari: sicut habitu do marinariorum: et quoniam fortis diffidit de euasione in mari: et grauis est ei modus huius mortis: marinarij autem commensurant euasionem propter longam experientiam: sed neuter tamen modorum istius mor-

Liber Tertius

tis decens est vel pulcher: et non est res timorosa una et eadem omnibus hominibus: sunt enim he res excellentes naturam hominis: et huiusmodi expauescit ois intellectus habens: ea vero que excedunt naturam hominis diuersificant in magnitudine et multitudine et paucitate: et similiter res super quas audentur: cor itaque fortis non trepidat: neque mutat: quemadmodum aliorum hominum: verumtamen metuit terribilia prout opus: et finem quod dicitur intellectus et sustinet per honestatem et decorum: huius enim est finis virtutis et eius intentio. ¶ Et timet a rebus timorosis magis et minus quam opus: et timet etiam a rebus non timorosis quasi a timorosis: et vult peccare in hoc quoniam fuerit metus rei de qua non opus timeri: et quomodo non opus siue minus siue magis: et vbi non opus: aut quod currit hoc cursu: et similiter se habet res in audacia super timorosa si inuenit ibi directio et pectus: neque qui tolerat ea que opus tolerari: et gratia cuius opus: et timet ea que admodum opus: et quoniam opus: et gaudet super ea: et est in hac dispositione: huius fortis est et hoc quoniam fortis est qui agit et patitur quemadmodum dicitur: et oportere facit habitus et discretio: et finis omnis actio est quod sit secundum: et fortitudo est res decora forti: et similiter finis eius est etiam res decora: et hoc quoniam ois res diffinitur quidem per finem: fortis igitur hoc quod suffert decori gratia suffert: et agit quidem hoc quod existit fortitudo. ¶ Adde autem super forte in prima sione quidem metus nomen non habet in idiomate nostro: intendit primum motum oino. i. in re. et iam diximus in precedentibus: quoniam multa caret nomine: verumtamen qui nihil penitus timet: neque terremotus: neque procellas hic est animus et insensibilis ad dolorem sicut narratur de celtis. Ille vero qui superfluit in bello super res timorosas est procar: et putat de procace quod sit simulator fortitudinis: vult enim ut appareat audax super res timorosas atque fortis: nititur igitur assimilari ei quantum potest: et cum hoc inueniuntur plures eorum timidi procares: et hoc quoniam irruunt audacter: sed non sufferunt terribilia: super excedens autem in metu est timidus: et hunc de necessitate sequitur ut sit timens a quo non est timendum: et non opus: et quando non opus: et vbi non opus. et est desiciens a securitate et a vita delectabili: et superfluit in tristitia. i. tristitia et timet nimis: et per hoc fit res eius manifestior in his: timidus itaque modicam habet fiduciam et diffidentem: quod expauescit ab omni re. Fortis vero contrarius est ei: eo quod audacia existit ei qui multam habet confidentiam et facile timidus itaque et procar et fortis circa has tres inueniuntur ac diuersificantur in ipsis: nam procar superfluit in ipsis: et timidus deficit: et fortis medius existit in eis agens eas quemadmodum opus: et procar preces est: et anhelat ad ingressum terribilium. Hec autem experiens declinat eas ab eis: fortis vero quando experit actiones reddit acutus et agilis: et ante hoc existit morosus: fortitudo igitur ut diximus medietas est in eo: quod est inter timorosa et audacia et hec sunt de quibus diximus quoniam fortis eligit in eis decentiam et tolerat ea: diuersum huius turpe reputat. ¶ Ad eligere autem mortem fugiendo egestatem: aut amorem: aut aliquas tristitiarum non de natura fortis est: sed potius timidus: et hoc quomodo fugere ab inferente dolore vel tristitia turpe est: et tolerat huius fortis: quod pulchrum sit: sed fugit a malis. Quod ergo se habet isto modo fortitudo est.

Capitulum. 10.

Homer.
 Hector.
 Diomed.

Iocuntur et alie quinq; modis. Primum ciuillis que plurimum cum illa conuenientiam habet. Subeunt enim ciues pericula metu penarum: et propter infamiam et horrorem: atque ea de causa fortissimi videntur esse: apud quos timidi infames sunt fortes vero in precio habentur. Tales Homerus facit aliquos ut Diomedem et Hectorem. Polydamas

me primus redarguet et diomedes: Hector enim quandoque diceret apud troianos concionans. *Titides a me.* Similis autem hec R maxime est illi de qua supradiximus per virtutem fieri. Ex pudore enim et cupiditate decoris prouenit quando honore gratia et ob fugiendam vituperationem que turpis est. In eodem gradu quis reponat: et qui a magistratibus compelluntur: sed eo deteriores sunt quod non pudore sed metu adducti id agunt: nec dedecus fugiunt sed penam. Compelluntur enim ab his qui potestatem habent ut apud Homerum Hector inquit. Si quidem ego procul a pugna formidantem aspexero: non et fat erit fugere canes. Prefecti quoque eos qui recedunt a pugna verberibus cogunt redire: et qui pro vallo: aut fossa collocant: omnes enim cogunt: sed oportet non necessitate sed quod decorum sit fortem esse. Videtur etiam rerum peritia fortitudo esse quedam. Quamobrem Socrates celebatur fortitudinem esse scientiam: tales sunt in bello milites: et alii quidem in aliis. Bellum vero multos terrores vanos habere videtur hiis militibus noti sunt: itaque fortes ipsi creduntur: quoniam alii qualia illa sunt ignorant. Deinde et ipsis offendere se ipsos tueri propter peritiam maxime possunt: et armis utuntur ad vulnerandum hostem: et se tuendum aptissimis. Et quo fit ut ipsi armati aduersus inermes decertent: et velut athlete aduersus rudes et inexercitados. Nam et in certaminibus non fortissimi: sed amplas vires et robusta habentes corpora pugnatissimi habentur. Sed milites quidem timidi sunt quando maius periculum imminet: velut si pauciores aduersus multos: aut imparati aduersus paratos instructosque congregiuntur. Primi enim fugam arripiunt. Urbane vero copie manent atque intereunt: quod apud hermeum accidit: nam his turpe fugere et mors huiusmodi salutis preferenda. Illi vero quasi superiores ab initio se periculis obiectarunt: moxque intellecta re fugam arripuerunt mortem magis quam dedecus formidantes. Sed fortis nequaquam talis. *T*ram quoque in fortitudinem referunt: videntur enim fortes qui per iram ceu fere bestie in percussores feruntur: quoniam et fortes iracundissimi sunt. Impetuosissima quidem res est ad pericula capefcenda animi concitatio. Unde homerus robur animo iniecit: et alibi vix et animum concitauit subiitque per nares impetus: et efferbuit sanguis. hec omnia significare videntur animi concitationem et impetum. Fortes igitur propter decus faciunt: ira vero eos adiuuat. Bestie vero propter dolorem si vulnerate sint: aut timeant: nam cum in silua vel in palude sunt nequaquam inuadunt. *U* Non est igitur fortitudo si dolore aut ira concitati in periculum deferuntur: nihil prudentes eorum que incurrunt. Nam sic a similes fortes quoque essent cum ne verberibus quidem a pabulo remoueri possint.

Liber Tertius

Boethi autem propter libidinē multa audent. Non ergo sunt illi fortes dicendi qui per dolorem aut iram pericula adeunt: proxime autem ad eam que maxime secundum naturā est accedere videtur fortitudo que per iram fit: si modo electionem rationēque ante suscepit: et homines sane irascēdo quidē dolent: vlciscendo vero letantur. Sed qui per hec agunt: pugnaces quidē sunt: at non fortes: nō enim ratione: neque decore: sed perturbatione animi agūt. **Confidentes.** Habent tamen aliquid simile fortibus. Nec etiā qui propter fiduciam sui audent fortes utique sunt. Consuetudine enim vincendi fiduciam in periculis suscipere: in eo tamen fortibus similes: quod utriusque pericula contemnunt: verum fortes ob eas rationes quas supra diximus. Isti vero quod superiores se fore sperant: nec eis resisti posse. Sed ebrii quoque aliquid tale faciunt: fidentes autē fiunt cum ebrii sunt: cum vero non sunt ebrii pericula fugiunt. Viri autem fortis est que hominibus terribilia videntur: et sunt ea: subire: quia decor fit ita facere: et turpe non facere. Quamobrem fortior esse vult qui subitis improvisisque periculis nō perturbat quod qui manifestus atque prouisus. Habitu enim hoc magis agit: vel certe minus. **Ignorantia.** ex preparatione: nam prouisa quidē ratione et cogitatione subire quis potest. Repentina vero ut habitus est ita perferuntur. Fortes videntur et qui ignorant nec multum absunt ab his qui propter fiduciam audent: sed eo deteriores sunt quod non existimatio ne ut illi: sed ignorantia audent: itaque illi sustinent aliquod tempus: hi vero simul atque intelligunt: aliud est quod ipsi putabant: aut fugiunt quod arguis contingit cum in lacedemonios inciderit quos sictontos putabant esse. Dicitur est qui fortes sint: et qui fortes videantur.

10 Decimū capitulū de quinque non veris: sed imitatis seu apparentibus fortitudinibus quartū prima politica sustinens. v. pericula propter opprobria vitanda: et honores consequendos: que maxime assimilatur vere fortitudini: ad quas politicā reducunt qui propter coactionē fortiter agunt deteriores politici: eo quod fugientes nō turpe ut politici: sed triste. **Secunda** que experientia circa singula: ex qua potentes sunt facere et non pati: qui cum cognoscunt pericula sunt mortem magis cupientes. **Tertia** que per furorem ire que naturalissima est et assumens electionem et quod cuius gratia sit fortitudo. **Quarta** que bone spei qualis presumptuosorum et inebriatorum. **Quinta** que propter ignorantiam que proxima deterior: quia fortes secundum illam permanent per aliquod tempus: secundum hanc autem fortes: quia ignorantes et decepti nullam dignitatem habent si cognouerint: quoniam aliud suspicantur statim fugiunt. Dixit.

Fortitudo autem fortitudo aliter quinque modis. Primus modus est fortitudo civilis: videtur enim magis proprius homini post fortitudinem que est secundum veritatem: et hoc quod ciues videntur periculosa tolerare propter hoc quod mandant leges et penis et opprobriis infligendis ei qui fugerit a bellis: et propter honores

erhibendos ei qui perseverauerit in ipsis: et propterea putatur de eis quod sint fortissimi hominum: eo quod timidi sint viri opprobriorum: fortes vero sunt viri honorum. Hec autem virtus fortitudo similis existit fortitudini quam determinauimus prius: eo quod ipsa sit quidem propter virtutem modo quodammodo: cum sit quidem propter verecundiam et desiderium pulchritudinis. videlicet propter considerationem honoris et fugam opprobrii: cum sit opprobrii turpe: neque similes existunt eis qui fortitudinem exercent propter necessitatem et coactionem principantium ipsis et inuentum pernas si non perseverent: et propterea viliores sunt istis qui fortitudinem exercent timoris causa non verecundie et fugientes triste non turpe: et hoc quoniam dum impellunt persecutores suos ad fortitudinem: sicut fecit Hector quando dixit: quem vero video fugientem a bello prociat ipse lupis et anibus ad deuorandum. et idem factum faciunt illi qui mandant ut percutiant illi qui fugiunt a bellis: et illos qui fortitudinem exercent propter coactionem et necessitatem: quod actiones ipsorum perseverare faciunt in fortitudine. Non sunt autem isti fortes. oportet enim ut fortis faciat hoc quod facit: non quoniam coactus ad hoc: sed quoniam videt quod est factum decorum. ¶ Sed autem modus fortitudinis est qui sit pro peritia et experientiam in vnaquaque rerum: et pro hoc putabat Socrates fortitudinem esse scientiam: et inueniunt quidem homines prevalere propter experientiam in vnaquaque rerum quae frequentant: ideo milites inueniunt in bellis in hac dispositione. In bellis nempe multe res nouae ac recedentes emergunt: quarum ista propter certitudinem habent. Vident itaque fortes: eo quod fortitudinem habent sine potentiam operandi in bello ea quae non possunt alii operari: propter hoc quod habent de scientia in ipsis. Securant ergo ab occasionibus quas parant eis alii: et propter multiplicem spiritum dinem ipsorum potest est eis ut praeseruent se ab incursum rei cuiuslibet: et sunt potentes ad inferendum quilibet inimicis suis ex potentia quam habent super usum armorum: cum sint in dispositione qua praeparant eis ut noceant ipsi inimicis absque receptione nocumetum ab eis. Sunt igitur habentes se tanquam armati profligum habentes cum inermibus: et tanquam edocti ad bella prestantes cum ignavis artis bellandi. et hoc quoniam in hominibus non fortes precellentes sunt in bellos: qui scientiores sunt artis plandi: quemadmodum bellicosiores ferunt robustiores: et quorum habitudo corporis existit validitudinis habitudo. ¶ Sed vero militibus supercrecente periculo et multitudine prevalente eorum preparationi titubant: et primi sunt fugientium mortem: sed fortitudinem habentes civilem perseverant mortem expectantes: eo quod existimant fugam turpem: et mortem eligibilem euasione cum fuga opprobriosa: et eruditi quidem in bellicis in principio rei viriliter agunt confidentes de peritia quam habent: cognoscetes autem mortis instantiam in fugam pervertunt amplius mortem metuentes quam fuge turpitudinem. fortis autem non sic: fortitudinis enim auertit decorem: non rem extrinsecam. ¶ Tertius vero modus fortitudinis est fortitudo propter rationem furor. putatur enim quod qui facit aliquid propter ire exuberantiam fortis existit in hoc: et ista est fortitudo quae feris attribuitur: quae insulter faciant in prouocantes eas: et istud etiam putatur: eo quod fortis sine veritate irascitur in hora qua exeret fortitudinem: intendendo quod putatur propter istud conuersum. scilicet quod iratus sit fortis: et est quidem fortis iratus: eo quod inuitabile est: quin prouocetur in hora agonis et profligum ira ipsius: quemadmodum dixit Homerus describens fortem: descripsit ergo eum per hoc quod iratus est et impugnans eum excitabat in eorum iracundie: et quod ebulliebat sanguis ei: et omnes ergo res iste: intendendo quod accidunt in hora significant super incitationem ire eius prouocationem: verumtamen fortis agit hoc quod agit propter decorem: et ira prouocet eius actionem. fere autem agunt pro illata molestia: intendendo pro verbera aut metum. nam si essent in latebris suis aut speluncis non profligerent: non est igitur

Liber Tertius

fortitudo cū fuerit instigatio ad actiones dolor ⁊ iracundia absq; aliqua
 preiussione periculorū. Et si nō esset hoc qđ accidit in eis hora famis sue sci
 licet qđ nō dimittit p̄dā: q̄uis p̄cutiant: h̄ns se ad similitudinē virozum
 fortitudinis. ¶ Quartus vero modus est fortitudo cōcupiscentiā amato
 res enim audacter aggrediuntur terribilia cā cōcupiscentie: ⁊ verisimilis
 est vt sit ex parte nature cōcupiscentialis q̄ vt sit ex parte iracūdie. Et qñ
 ad eam reuata fuerit eligētia ⁊ consultatio rei: cuius gratia fit conuertetur
 in fortitudinē: ⁊ hoies qñ irascuntur anxietatem sustinēt: cū vero vltiones
 adipiscuntur delectātur: qui itaq; horū grā bellicosi existit nequaq; sunt
 fortes: nō enim qđ agūt agunt pp̄ decorū: neq; sm qđ dicat descriptio pp̄
 accidens aliqđ: verūtāmē h̄nt aliquid simile ei qđ h̄nt fortes: ⁊ propter il
 lud fortes nominantur. ¶ Quintus autē modus est qui fit pp̄ frequētem vi
 ctoriā inimicorū: intēdo p̄pter assuetudinē: ⁊ hęc etiā nō est fortitudo illi
 n. qui multā de seipsis h̄nt cōfidentia p̄pter cōsuetudinē non sunt fors
 tes: nō sunt audacter habentes in grauioribus: nisi quia sepe vicerunt gē
 tes multas. Simulantur autē fortibus in eo qđ vterq; audent. attāmē for
 tes audent propter ea quozum precessit memoratio: isti vero propter cre
 ditionē suam qđ valentiores sint eis qđ cōtra agūt: ⁊ qđ nō recipiēt ab eis no
 cumentum: ⁊ simile huic facto agunt inebriati propter illud ad qđ deue
 niant in hora ebrietatis ex confidentia de seipsis: quando vero non ene
 nit eis res sm qđ putabant fugiunt: perseverantes autem agere in rebus ti
 morē incutientibus hominibus: ⁊ de quibus apparet qđ sint tales de natura
 fortis est: ⁊ facit quidem fortis hoc eo qđ videt qđ factum decorum est: ⁊ qđ
 desistere ab eo turpe. Et propter hoc putatur de forti: quoniam est intimo
 rosus subito irruentibus: ⁊ ex improviso intimidus ⁊ intrepidus: quum
 mo fortior existit in his q̄ in paulatinis ⁊ apparentibus ipsi anteq̄ inci
 dantur ea: ⁊ hoc: qñ ille timor accidens forti est quidem magis ⁊ minus ex
 parte dispositionis: intēdo illaz que est actu non ex parte aptitudinis.

¶ In rebus autē manifestis atq; apparentibus anteq̄ cadatur in eas cog
 gitat homo ⁊ discernit eas ⁊ eligit: res autem subitaneas sm q̄stitatem har
 bitus idest actu existentis: nam non est in his possibilis cōsiliatio: ⁊ tam
 putatur de ignorante rem: quoniam fortis: sed non est longe a bene confi
 dente: attāmē vilior eo existit: ideo qđ confidentia illi est radix subiecta cui
 innixus operatur: isti vero nihil tale existit: ⁊ propterea non perseverat
 aliquo tempore: intēdo propter ignorantiam eius: ⁊ confidentis quide
 tollitur fiducia. ¶ Dixit. Illi autem qui profluant ad bellandum per mo
 dum astute contra aliquam gentem appropriatam percipientes quidem
 aut erimētes: qñ quibus bellantur alij sunt ab his quibus bellari intē
 debant fugiunt: quemadmodū fecerunt greci percipientes adesse in bello
 lakones cū ipsi exiissent contra chironios dimicaturi. Cap. 11.

Anamus autem circa terribilia ⁊ audenda fortitudo
 lit: non tamen pariter in vtroq; versatur: sed magis
 circa illa que nos terrent. Qui enim circa illa imper
 territus est: atq; ita vt oportet in illis se habet: magis
 est fortis q̄ qđ circa audēdū. Tolerantione enim gra
 uis ⁊ asperarū rerū fortes dicunt: itaq; graue qđ dā ⁊ asperū forti
 tudo est: ac merito laudat. Difficili⁹. n. ē dolores p̄peti q̄ a volu
 ptatibus abstinere. Artū finis in fortitudine dulcis esse v̄: s; ⁊ a re
 bus circūstātibus obscurari qđ ⁊ in gymnics certaminibus eue
 nit. Nam

Difficili⁹
 ē dolores
 p̄peti q̄ a
 voluptati
 bus absti
 nere.

nt. Nam pugilibus finis ipse dulcis est: cuius gratia corone honorisq; existunt. Plagis vero percuti si modo illi e carne sūt dolorosa: sane atq; molesta: et omnino laboriosa res est. Cuiq; hec multa sint: et illud cuius gratia fiunt: paruum nihil dulce continere videtur. Tale igitur quiddam accidit circa fortitudinem. Mors ac vulnera forti viro dolorosa sunt eaq; nolle: perfert tamen: quoniam decorum est illa perferre vel turpe non perferre: et q̄to magis omni virtute pollet: q̄toq; felicior est: tanto magis illi molesta est mors. Nam huiusmodi vir maxime dignus est vita et maximis bonis priuatur ipsum sciens. Que quidem dolosa res certe est. At nihilominus fortis et eo fortasse magis quod deus et gloriam belli anteponit illis: nec sane in omnibus virtutibus cum delectatione operari licet nisi quatenus finem attingit milites nihil vetant etiam si tales non sint tamen optimos esse parati siquidem ad pericula pro vili mercede vitam abijciunt. De fortitudine igitur hactenus dixisse sufficiat. Quid vero illa sit nequaq; difficile fuerit ex his que dicta sunt recolligere.

¶ Undecimum capitulum q̄ vera fortitudo magis est circa terribilia q̄ II
ausibilia: et q̄ nulla vel pauca delectabilia h̄z p̄ter finē. vnde magis laudabilis. Quodq; q̄to quis virtuosior et felicior: tanto in eius morte tristitia maior. Et de fortitudine militum stipendiariorum. Dixit.

Amitaq; ^{determinauimus fortes secundum veritatem et eos de quibus putatur: qm̄ fortes q̄} homines sunt: et fortitudo quidem inuenit in rebus timorosis: et in rebus pertinentibus audacie: sed non s̄m similitudinem vnam: immo dignū est vt sit vigorosior in timorosis. Qui enim intrepidus persistit in his rebus s̄m dispositionē quam oportet amplioris est fortitudinis: eo q̄ suffert ea que pertinent ad audacie. ¶ Res igit̄ vt diximus: qm̄ sufferūt tristitia: et tō sit fortitudo contristans: et dignum quidem vt laudetur amplius q̄ temperantia. Sufferre etenim tristitia difficilis est q̄ a delectantibus se cohibere. ¶ Attamē finis intentus per fortitudinem delectabilis quidem videtur nisi q̄ occultatur eius delectatio per tristitia circundantia ipsum: vt contingit in agōnis et conflictibus: quorum finis quidem delectans: prae premia et honoribus: exceptio vero verberum dolorosa cum carnes attingat: et similiter omnibus dolor: siens ex multiplicatione verberum et res cā cuius incumbunt tristitia ad hoc deuenit: vt non appareat in ea delectatio et si sit in ea. si igitur sic se habeat in fortitudine sunt mors et vulnera: forti quidem tristitia et in spontanea: tolerat autem ea: aut quia pulchritudo: aut quia non tolerare turpe: et q̄to fuerit virtutis perfectioris et amplioris felicitatis: tanto pl̄ de morte tristabitur: qui enim in hoc statu fuerit dignissimus est vita: et hoc quoniam priuatur bonis magnis valde: et hoc est sciens ipse: hic autem itaq; res contristans. verū tamen non contristat ex hoc pp̄ defectum quem habeat fortitudinis. Fortassis aut̄ p̄lectio eius rei decore quam lucratur in bellis amplior est illis rebus quibus priuatur per mortem: et per hanc causam deuenit ad hoc res decora: vt delectet intellectū in omnibus virtutibus: verū tamen hoc pp̄rie sic sit finē intentum ad aduertēdo. ¶ Dixit. Fortassis atq; non est quid phibeat qui in strenuitate militari inueniatur.

Cōmē. Auer. sup̄ lib. Ethicor.

¶

qui nō est in hac habitudine fortitudinis: immo minorat^r ab ea: et est ille cui nō est aliqd aliud laudabile cui^r timeat amissionē p mortē: talis igitur paratus est vehemētib^r periculis: et seipsum lucris modicis exponit. **D**icit. hoc est igitur qd oportuit dicere de fortitudine: nec erit nobis difficile scire ex eo p qd determinauim^r eam fm viam descriptionis qd ē.

Capitulum duodecimum.

Dist hanc de temperantia dicamus: videntur esse he virtutes irrationabilium esse partium. Quod igitur temperantia circa voluptates mediocritas est: supra diximus. Minus enim et nequaquā similiter circa dolores. In his autem et intemperantia esse videtur: sed circa quas voluptates sit: nunc determinemus. Distinguende sunt voluptates animalis corporis: seu auiditas honoris et auiditas discipline. Uterq^e enim istorum eo gaudet cuius auidus nihil patiente corpore: sed magis intellectu. Sed in huiusmodi voluptatibus neq^e temperantes neq^e intemperantes dicuntur: eodemq^e modo in ceteris voluptatibus que corpore non sunt. Qui enim fabulis et narrationibus delectantur: et circa singula dies consumunt: verbosos quidem et non intemperatos appellamus: nec eos etiam qui gratia pecuniarum aut amicorum dolorem suscipiunt. At circa corporis voluptates temperantia existit: nec eas tamen omnes. Nam qui visu delectantur veluti colore: forma: pictura: neq^e temperantes neq^e intemperantes esse dicuntur: q^o fieri potest: vt hi et quantum debent et plus et minus delectantur. Eodem modo et in auditu. Qui enim vehementius gaudet causatu aut p nunciatione eos nemo intemperantes vocat nec eos qui oportet gaudent temperantes: neq^e circa odoratum nisi per accidens. nā qui pomorum aut rosarum aut vaporum odoratibus gaudent eos non dicimus intemperantes: sed illos magis qui vnguentorum aut epularum: quoniam per illos memoria subit earum rerum quas ipsi concupiscunt: videlicet: quosdam cum esuriant odore epularum gaudentes. His autem gaudere intemperatis est: nam illorum sunt huiusmodi cupiditates: nec fit alijs animalibus per hosce sensus voluptas vlla nisi per accidens. non enim odore leporum canes gaudent: sed esu. Odor tamen vt sentiant **D**facit. Neq^e leo voce bouis: sed lamatu: quod cum propinquus est per vocem sentit: atq^e eo gaudere videtur. Circa huiusmodi voluptates temperantia et intemperantia consistit: que alijs animalibus communes sunt. Ex quo fit vt seruales bestialesq^e videntur: sunt autem he tactus et gustus: sed gustu quidem parum aut nihil vti videntur. Est enim iudicium eius in labijs vel in sa pouibus: quod faciunt qui vina probant: aut epulas preparant: nec multum his gaudent: vel saltem non intemperantes quidem sed vescenda gaudent. Quod totum fit per tactum in cibis et po

tibus & veneretis. Itaque precatus est quidam gulosus longius sibi guttur quam cicone fieri: quod videlicet tactu gaudebat. Sensuum igitur communissimus est is per quem intemperantia fit. Atque ob id merito vituperatur: quod non qua homines sumus sed qua animalia existit. Talibus ergo gaudere atque deditum esse bestiale est. Eniucro liberalissime omnium voluptatum: que per tactum proueniunt excipiant. Veluti que in gymnasijs per laborem ac sudorem fiunt. Nec enim in toto corpore est intemperantia tactus sed in partibus quibusdam.

Quodecimum capitulum in quo assignata ratione ordinis & receptoq¹² fortitudo est medietas et magis circa delectationes quam tristitias: ostendit quod non est circa animales id est eas que anime: sed circa corporales non tamen circa omnes corporales: quia non circa delectationes que per visum aut auditum aut olfactum: sed circa eas in quibus communicamus cum irrationalibus. i. eas que per gustum & tactum: deinde quod sine gustu non fruimur delectatione nisi in quantum participat tactus: sic ipsa delectatio circa quam est temperantia tota reducitur ad tactum: propter quod interperari bestiales & seruales. Dixit.

Lenos quidem Determinabimus post hoc de re temperantie. Videntur etenim ambeghe virtutes esse quidem partibus anime irrationalibus. Et iam diximus quoniam castitas medium existit delectationum: et iam inuenitur in tristitijs etiam sed minus quam in delectationibus & dissimiliter: & incastitas et opposita circa eadem res inuenitur: circa quas castitas: nos autem determinabimus hic delectationes in quibus inuenitur: et que delectationes sunt. Dicimus ergo quoniam virtutum que inueniuntur: in declaratione: quedam sunt corporales et quedam animales: & animales quidem vt appetitus honoris & appetitus scientie: de vtrisque enim horum quando receperit homo hoc quod amat gaudet preterquam patiatur aliqua pars corporis: sed quod patiatur ex eo intellectus est. neque de affectis his delectationibus dicitur: quoniam casti neque quod incasti: & similiter non dicitur de affectis reliquis delectationibus que non sunt corporales: & hoc quoniam eos qui amant historias & fabulas: & eos qui finiunt dies suos in loquendo de quacunque re, contingat nominamus quidem exercitatores intemperatos: eos aut non: neque etiam nominamus sic eos qui gaudent pecunia & amicis: & tristatur eorum amissione: quando sic sit: tunc incastitas est quidem in delectatione corporali: non in hac omni: nam eos qui gaudent de eo quod apprehendit visus vt coloribus et figuris non nominamus castos neque incastos: & si putetur de istis: quoniam gaudent in his rebus quod oportet: & amplius quam oportet et minus quam oportet: & similiter se habet in eo quod apprehendit auditus: nemo enim incastos nominat eos qui superflue gaudent consonantijs & representationibus: neque castos eos qui quod oportet: neque eos qui gaudent: eo quod apprehendit odoratus nisi fortasse nomen: eos sic per accidens. Etenim eos qui gaudent pomorum odoribus & rosarum & incensi non nominamus incastos: sed eos qui coquina & pigmentorum & pulmentorum: nam gaudent his incastus: eo quod faciunt eum memorari desideriorum suorum: videmus autem quosdam alios qui esuriunt gaudere odoribus cibariorum: quos equidem incasti est: eo quod ad hoc sunt eius desideria: neque etiam inueniuntur

Liber Tertius

tur delectatio ceteris aialib⁹ gressibilibus in his trib⁹ sensibus nisi fuerit p
 accens: canes em̄ nō gaudēt odorib⁹ lep ox: sed comestione. ⁊ odor ducit
 ad sententiū ipsos: nō ē leo gaudet voce bouis: sed comestioe ei⁹: p vocem
 aut ei⁹ sentit: qm̄ est ppinqu⁹ ei: ⁊ ppter hoc videm⁹ eū gaudētē ad voz
 eē ei⁹. Sicut nō gaudet qm̄ viderit: aut inuenerit cernū vel hircū siluestrem:
 imo gaudet eo q̄ inuenit quo pascat. Castitas ⁊ incastitas nō inueniunt
 nisi in hmōi delectatiōibus in quibus participat hō reliquis aialib⁹: ⁊ pp
 hoc fit ⁊ sensus qui eas apprehēdūt pportioneē cernis ⁊ feris: ⁊ sunt sens⁹
 et tact⁹ ⁊ gustus: ⁊ patens est de eis in re gustus: q̄ ipsi aut par⁹ sunt yten
 tes eo: aut nō vtiūtur eo penitus: ⁊ hoc qm̄ discretio saporū est quidē per
 sensum gustus quō faciūt illi q̄ pot⁹ pbāt: ⁊ q̄ fercula coquine sapida red-
 dūt suis ⁊ dimētis. ¶ Dicit. Incast⁹ aut fere nō gaudet reb⁹ istis metiphis:
 sed gaudet quidem eo q̄ apprehendit tactum tantum ei⁹ cibis ⁊ potibus
 et coitu: ⁊ propter hoc optabat vnus ex ipsis cum esset amator ferculorum
 coquinalium vt essent fauces eius longitudine faucū gruis vt prolonga
 retur delectatio in tactu cibaliū. Communiō igitur sensuū intendo inuen-
 tum in oibus animalibus est sensus ille penes quem fit incastitas. Et us-
 sum est nos opinari a nobis. quoniam sensus iste opprobrius ē nobis:
 cum non sit nobis fin q̄ nos sumus homines: sed fm̄ q̄ nos sum⁹ aialia.
 ¶ Declinare igitur ad hec sensibilia ⁊ vehementer diligere ea equidez de
 natura ferarum. ¶ Dixit. Oportet aut vt separem⁹ ab his delectationib⁹
 tactualibus in quibus inuenitur castitas ⁊ incastitas: eas que maxime cō-
 neniūt liberalib⁹: ⁊ sunt ille q̄ sūt i exercitatiōe ex fricatiōe ⁊ calefactiōe: ⁊
 hoc qm̄ tact⁹ iste fit p totū corp⁹: tact⁹ vero p quē delectat incastus nō fit
 in toto corpore suo: sed fit equidem in quibusdā mēb⁹ ox suoz.

¶ Capitulū decimumtertium.

Cupiditatem autē alie cōmunes esse videntur: alie
 proprie: atq; apposite veluti cibi que naturalis ē.
 Omnes enim cupiunt quando indigentia adest
 siccum aut humidum nutrimentum. Quandoq;
 vero vtrumq; ⁊ lectum. Homerus inquit iuuenis
 et florens: hmōi autem vel illiusmodi non āplius
 omnis nec eadem: quocirca videtur nostrum esse:
 habet tamen aliquid naturale: alios enim alia delectant ⁊ que-
 dam quibusdā magis placent. In naturalibus ergo cupidita-
 tibus pauci delinquant et in vno ad plus. Comedere enim ⁊ bi-
 bere quecunq; quoad superfluo impleatur excessus est natura-
 lis cupiditatis secundum multitudinem. Repletio enim indigen-
 tie naturalis cupiditatis est: quapropter dicuntur isti dedit ven-
 tri quasi vltra debitum implentes illum. Sunt autem hi n̄m̄
 ferules: circa proprias autem voluptates multi multiphariam
 delinquant. Talium autem amatores dicuntur: aut quia gau-
 dent quibus non debent: aut magis quam debent: vel quā ple-
 riq; vel non vt debent. In cunctis autem intemperantes exce-
 dunt: nam et gaudent quibus non debent odio dignis: et si in
 quibusdā gaudere oportet magis gaudent quam liceat: ⁊ quā
 pleriq; gaudeant. Excessus igitur circa voluptates quod intem-

perantia et vituperabilis est: constat.

¶ Tertiumdecimum capitulum in quo diuidens concupiscentias in cōes seu naturales et proprias seu oppositas que neq; ex malis sunt cōsuetudinibus: et scilicet in maiori opinione ostendit circa communes minus peccari: et in vnam partem solum in plus: circa proprias autem multipliciter peccari et intemperatum esse. Dixit.

Verū autem ex concupiscentiis aliquid commune eēt omnibus animalibus: et aliquid proprium vt concupiscentia cibi: et naturalis est et communis: omnis namq; cui corpus indigens est cibo desiderat cibum humanū aut sic cum: et fortuito vtrumq; simul et adulescens et perfectus desiderat cum eis coitum. desiderium autē huius cibi vel illius vel vnius eiusdem cibi: non est omnis cuius corpus indiget nutrimento.

Et propter hoc contingit vt sit desiderium istarum rerum ex parte nostri. per electionem nostram: et tamen non est quidem totum ex parte nostri: vt in hoc aliquid nāle: hoc est qm̄ hoies diuersificantur in eis: eo quod delectat eos naturaliter. Quendam ergo delectat aliquid et alium aliud ab hoc: et quedam delectat quosdam plus quam alios. ¶ Pauci vero sunt qui peccant in vtendo desiderijs naturalibus: qm̄ vero accidit in his peccatum plurimum illius sit in re vna. s. in pluri. Qui enim comedit et bibit hoc quod contingit eum desiderare nāliter: donec superfluat in repletionem ex ipso: pertransit quidem rem naturalem in multitudinem. desiderium vero naturale nō est nisi ad replendū qd diuersificauit defecto et non excedit ipsam vsq; ad additionē. Et pp̄ hoc dicit de eis qui excedūt in hoc vsq; ad additionē q̄ sunt dñi ventriū siue ventricule: eo q̄ implent vētres suos amplius q̄ indigeant: et in hac dispositione inueniuntur serui. In delectationibus autem proprijs multi ex hominibus peccāt multis modis: et hoc quoniam multi amatores huiusmodi rerū peccant in eis: aut q̄ delectantur aliquo quo non opz delectari: aut quia vtuntur eo amplius q̄ opz: aut quia vtuntur per modum quo cōmunitas hominū vtitur his rebus: aut fin q̄ nō opz. Jam ergo ptz: qm̄ incastitas superfluitas est in delectationibus et qm̄ vituperabilis.

Cap. 14.

Circa dolores autem non ita vt in fortitudine ppter tolerantiam dicitur temperans et intemperans: qz non toleret. intemperans dicitur: quia nisi voluptate potiatur magis dolet quam oportet: dolorem vero sibi affert voluptas. Temperans autem quod absentia voluptatum non dolet: et quod presentibus abstinet. Intemperans igitur concupiscit voluptaria omnia: vel que maxime et ipellitur cupiditate ad hec alijs preferenda. Quapropter et non adipsens et concupiscens dolet. Cum dolore enim cupiditas est. Videtur autem absurdum propter voluptatem dolere. Deficientes autem voluptatibus aut minus gaudentes quam oportet vix reperiuntur. Non enim est humana huiusmodi insensibilitas: etenim cetera aialia distinguunt cibos et his gaudent: alijs vero non gaudent. Quod si ē aliquis quem nihil delectet: nec quicq; alijs preponat: longe hic ab homine est: nec nomen sortitus est: quia non facile reperitur. Temperans autem medlocriter circa ista se habet. Neq; enim gau-

Si ē aliq̄ que nihil delectet: nec quicq; alijs p̄ponat: lōge h̄ ab hoie est.

f 3

det his: quibus maxime intemperantes: sed magis moleste fert neque omnino quibus non oportet: nec nimium talem aliquo delectatur: nec si absit dolet: neque cupit nisi mediocriter: et ut oportet idem facit in ceteris voluptatibus que istis non aduersantur: nec sunt contra honestatem: aut supra facultates. Nam qui ita se habet plus quam dignus sit voluptatem amplectitur. Sed temperans nequaquam talis est: sed qualem dicitur recta ratio.

14 **Q**uartūdecimum capitulum quod temperantia et intemperantia sunt etiam circa tristitias: et quomodo aliter quam fortitudo et timiditas: et quod intemperatus semper est in tristitia: quod tristatur et non adipiscens et concupiscens: quodque pauci sunt qui desiciunt circa delectationes: et hi sunt innominati: quodque temperatus medie circa hoc se habet: et secundum rectam rationem. D.

A tristitias autem non dicitur aliquis incastus: quia tolerat ea et suffert sicut dicitur in eis fortis: neque dicitur incastus quando non tolerauit eas: verumtamen non nominatur etiam castus eo quod non tristetur propter carentiam desiderati: incastus ergo concupiscit omnia delectabilia et ex delectabilibus delectabiliora et peruenit ex prosecutione concupiscentie ad hoc ut semper cuncta eligat delectabilia: ideoque angustatur cum non acceperit ea desiderans ens: et hoc quoniam desiderium tristitia sequitur: propter priuationem rei delectantis. Attamen in conueniens videtur propter causas delectabilis contristari. **D**icitur. Et ferens non est inuenire hominem deficientem ab omnibus delectationibus. intendere vel gaudeat eis minus quam oportet: eo quod hec maneries insensibilitatis non est de natura hominum: et hoc quoniam cetera animalium discernit species nutrimento et quibusdam eorum delectantur: quibusdam vero non. Ut ergo inueniatur aliquis cui nihil sit delectabile longe est a bestie hominis: et propter paucitatem inuentionis eius non est positum ei nomen castus: itaque medius est in istis: non enim delectatur quibus delectatur incastus proprie: quoniam immo molestat et non delectatur penitus quo non oportet delectari: neque vehemens sit desiderium eius ad aliquid ex istis: et non angustiat quado tollunt delectabilia: et non concupiscit nisi secundum quantitatem moderate: neque amplius quam oportet: neque in hora qua non oportet: neque quod non oportet: et vix non desiderat aliquid quid immensurate. Res vero sanitati pertinentes et equalitati habitudinis: et cum hoc habentes delectationem desiderat in quantitate mensurata et quomodo oportet: reliquas vero delectationes dimittit: aut ideo quod recedentes sunt a bono: aut quod impedimentum prestant substantie nostre in complemento: et hoc quoniam qui festinat ad istas delectationes amat delectationes amplius quam mereatur: sed castus non sic: immo desiderat secundum imperium discretio nis sane vel recte rationis. **C**ap. 15.

3 **D**olor distrahit et corrumpit naturam habentis.

Atemperantia magis voluntaria videtur quam timiditas nam hec per voluptatem fit: illa per dolorem. Quorum alterum sequimur ab altero abhorremus: et dolor quidem distrahit atque corrumpit naturam habentis: voluptas autem nihil tale facit: sed quo magis voluntaria eo maior virtus operatione digna. Nam assuescere aduersus illa facile est: multa vero in vita sunt talia: et assuetudo sine periculo fit. In timoribus autem contra. Videtur autem timiditas esse voluntaria: nec per-

inde ut ea que sunt in singulis. Hec enim sine dolore est. Illa vero per dolorem ita distrahunt: ut et arma abijcere et in alijs contra deus facere compellant. Ex quo fit ut violentia esse videantur. In temperantia vero contra: nam singularia illi voluntaria sunt cupienti et affectandi. Vltima autem minus. Nemo enim cupit intemperatus esse. Nomen autem intemperantie ad puerilla delicta referimus. Habent enim cum illis similitudinem quandam: utrum vero ab utro dicatur nulla quantum ad præsens dicitur est. Constat vero posterius a priore dici: nec absurde videtur translatum: nam castigandi sunt qui turpia concupiscunt atque luxuriant. Talis est autem maxime libido et puer. Vivunt enim pueri secundum concupiscentias plurimamque est in illis voluptatum cupido. Si igitur non obtemperat ac dominari sibi patiatur: longius abibit: quam voluptatum appetitus insatiabilis est: stultoque vndique affluunt: et executio libidinis innatam cupiditatem exauget. Quinetiam si magne et vehementes sint mentem et suo statu dimouent. Quamobrem me diocres illas quidem rarasque esse oportet: tales denique ut ratio non aduersantur. Tale quid temperatum castigatumque vocamus: ut enim puerum oportet secundum pedagogi precepta vivere. ita cupiditas debet obedire rationi. Quare oportet ut temperatus a ratione non discrepet: honestum est enim ad quod uterque tanquam ad singulum prospicit. Temperatus que debet: et ut debet et quando debet concupiscit sicut dicitur ratio. Hec de temperantia dicta sufficient. De liberalitate deinceps dicemus.

¶ Quintidecimum capitulum quod intemperantia magis est voluntaria timiditas: 15
 ter exprobabilior: et quod non sicut sunt voluntarie et fugibiles habito respectu
 ad singularia: quod singularia timiditatis tristitia et quasi violentia: intemperans
 vero non tristitia: sed voluntaria: et quod assimilantur concupiscentia in-
 temperans et puer: ratio diligens et pedagogus. Dixit.

Incastitas autem similior est ei quod fit sponte quam timiditas: pro-
 pterea quod incastitas fit delectationis causa: timi-
 ditas autem et tristitia et delectatio est quod appetitur: tristitia vero sa-
 quo fugitur: eo quod tristitia punitur et corrumpit naturam habentis
 ipsam. sed delectatio non facit quoniam non recipitur. Dignior er-
 go est ut fiat sponte: intendendo quam actus incastitatis secundum delectationem dignior
 est ut fiat sponte quam actus timiditatis secundum timorem. Et propter hoc magis
 sequitur opprobrium ex parte eius quam sequatur illud quod fit ex parte tristitie
 et hoc quoniam declinatio nostra ad declinationem facilis est: cum in mun-
 do multa sint delectabilia: neque assuefactio eorum vllam habet difficultatem.
 In timorosis vero se habet econuerso: intendendo quod tolerare ea difficile
 est. ¶ Et a timiditate quidem non videtur fugi: quoadmodum fugitur
 a rebus particularibus timorosis: ideo quod in timiditate non est tristitia:
 res autem timorose cogunt cum: cui accidunt ad actiones turpes: ita quod ad ar-
 morum reiectiones et ad committendum cetera turpia: propter hoc igitur
 videtur de eo quod facit homo apud istas dispositiones quod facit ipsum inspon-
 taneum: quod autem accidit propter incastitatem est econuerso: intendendo quod pri-

Liber Quartus

ularia rerū delectabilium que concupiscit: sunt ab eo sponte: eo q̄ concupiscit & desiderat ea: vltiter autem eorū minus est in eis in hoc: q̄ qm̄ nullus inuenitur qui desideret esse castus. ¶ Dixit. Et nos quidem in idioma te nostro absolute dicimus nomē incastitatis de peccato qd̄ sit a pueris: eo q̄ similitudo quedam est inter istas duas intentiones: intendo intentionē incastitatis fm̄ veritatem: & hanc intentionē que ipsius inuenitur. Certificare aut̄ qd̄ eorū ab altero denominatum aut transumptum sit non indige mus in hoc loco. Vult ideo q̄ est inquisitio idiomatis. ¶ D. Nisi q̄ manifestum est q̄ nomen postremum in positione accommodatum est a primo. ¶ Dixit. Videtur itaq; non malum: immo bonum esse vt̄ transmutetur ab isto. Et enim opz̄ recondi & refrenari turpia cupientem & desiderantem & in hoc excedentem: taliter autem se h̄z desiderium & pueritia & hoc qm̄ pueri quidem viuunt per desiderium proprie. etenim concupiscentia sine cupiditas delectabilis in ipsis sit proprie. Si igitur puer non fuerit obsequendo māz̄ dato. educantis ipsum superfluet in persequendo qd̄ delectat: & hoc qm̄ pernitus insatiabilis est ei qui intellectum non habet concupiscentiam rei delectabilis. & actus desiderij suum simile augmentat: & si fuerit desiderij magnum vehemens. pervertit rationem: ppter hoc igitur opz̄ vt̄ sit fm̄ mensuram & vt̄ sit paucum & non contrarians discretioni: qui aut̄ talis fuerit nominatur obediens disciplinabili: & quemadmodum aut̄ opz̄ vt̄ sit desiderij pueri prout visum fuerit doctori: sic opz̄ vt̄ pars concupiscibilis sit put imperant ratio: ideoq; opz̄ in casto vt̄ pars concupiscibilis concordās sit rationi: ita. yz. vt̄ ambo bonū velint: & intendant. Castus igitur desiderat qd̄ opz̄ desiderari: & qualiter opz̄: & qn̄ opz̄: & sicut etia; ordinat rō res istas. ¶ D. hoc itaq; est qd̄ oportebat nos dicere de castitate.

L Si desiderij fuerit magnum vehemens pervertit rationem.

¶ Arist. Stragy. Ethicoꝝ Liber Quartus.

Cap. i.

A videtur esse mediocritas circa pecunias. laudat enim liberalis non in rebus bellicis: neq; in his in quibus temperās: nec rursus in iudicijs sed in dandis: capiendisq; pecunijs. Pecunias vero appellamus omnia quoz̄ estimatio mensuratur nūmo. Sunt quoq; prodigalitas & avaritia circa pecunias & excessus & defectus. Sed avaritiam illis tribuimus semper qui magis q̄ oportet pecunijs student: prodigalitatē vero nōnunq; inuoluimus. Nam eos qui incontinentes sunt: & per luxuriam patrimonia profiligāt prodigos vocitamus: quapropter flagitiosissimi esse vidētur: qm̄ multa vitia simul habent non tamen proprie sic nuncupantur. Nam prodigalitatē nomen vnius vitij esse conuenit qd̄ patrimonij consumat: est enim prodigus qui seipsum perdit. Videtur em̄ seipsum perdere qui patrimonij dissipat: ex quo vitam ducere debet. In hunc itaq; modū prodigalitatē accipimus. Rebus aut̄ quibus utimur & bene & male vti possumus. Utimur vero diuitijs: singulis aut̄ rebus bene vtitur is qui circa eas virtutem habet. Quare & diuitijs optime vtitur qui circa pecunias virtutes habet: hic est aut̄ liberalis: vsus vero pecuniarum dando erogando consi-

20 Quibus avaritiaz qd̄ prodigalitas at tribuat.

21 Rebus qd̄ utimur: et bene & male vti possumus.

stere vñ: nam capere atq; seruare magis possessio est: ex quo fit vt viri liberalis sit magis dare quibus opz q̄ capere vnde opz: et nō capere vnde non oportet. Virtutis est em̄ bene potius facere q̄ suscipere: et honesta potius agere q̄ a turpibus abstinere. Patet aut̄ q̄ dādo sequitur vt bene faciamus et honeste agamus: captēdo aut̄ vt bene suscipiamus: aut non turpiter agamus: et gratia quidem dantis est: repudiantis vero non: sed magis laus. Factilius est quoq; non accipere q̄ dare. Sua em̄ quis difficilius magis tradit q̄ aliena non accipit. Liberales dicūtur qui dant. At hi qui non capiunt de liberalitate nequa q̄ laudatur: sed magis de iustitia. Qui vero capiunt non laudantur multum: liberales maxime fere omnium virtuosorum donantur. Prosunt enim in dando.

○ Virtutis ē potius face re q̄ susci pere: honesta potius agere q̄ a turpibus abstinere.

¶ Tractatus quartus libri Nichomachie Arist. de largitate.

¶ Primum capitulum q̄ libertas est medietas circa pecunias: qz circa dationem earum et sumptionē liberalius laudatur quicūq; pecunia: et q̄ prodigalitas et illiberalitas sunt superabundantie et defectus circa eas: et quid illiberalitas et qd̄ prodigalitas tam cōmuniter q̄ pprie dicta: et quis pprie prodigus et quis liberalis: et q̄ magis est liberalitas in datione q̄ sumptione: et gratiosior et laudabilior: et q̄ liberales amantur maxime. Dixit.

¶ **D**icitur aut̄ dicendum de largitate quid est. Ut itaq; medietas esse circa pecunias. non em̄ laudat largitas circa bellica neq; circa eam quib⁹ sit homo temperatus vel castus: neq; circa iudicia: sed circa dationem et acceptionem pecuniarū. Digni⁹ aut̄ est vt sit circa dationē: et intelligo per pecunias omne illud qd̄ equipollet numismati et prodigalitas quidem superfluit: auaritia vero deficit a medietate hac.

Et nos quidem referimus auaritiam ad eos: qui plus debito amant et laborant ad pecuniarū coacervationem. prodigalitate vero ad immentos concupiscentis et expendentibus q̄cqd̄ hñt. in voluntatibus. hñt em̄ minantur prodigi: ideo deteriores videntur alijs ab eis. plura em̄ mala simul inueniuntur in his pp̄ multiplices maneries suarum concupiscentiarum: et propterea non bene conuenit eis illud nomen. De nā namq; est prodigi vt sit in eo malum vnum: et est dissipatio vel perditio pecunie sue: et hoc qm̄ prodigus mactat seipsum manu sua: eo q̄ putatur q̄ destructio pecunie hois vt sit mors ipsius: cum vita eius per pecuniam compleatur: fm̄ igitur hunc modum est prodigalitas. ¶ Dixit. Et ea quibus indiget sunt que expendantur vsu bono: et que vsu prauo: et diuitie sunt de reb⁹ vtilitatem afferentibus: et directus ille. s. qui virtutem hz in vnaqua qz rerū vtitur vnaqua qz rerū meliori modo: et virtuose se hñs circa pecunias vtitur eis optime: et hic est largus. ¶ Dixit. Est aut̄ scitum q̄ vsus pecunie est ex pensio eius et datio: aggregatio vero eius et cōseruatio lucratio ipsi⁹ est. Est ergo de natura largi potius vt det vbi oportet q̄ vt accipiat: vnde opz: vt non accipiat: vnde non opz. De natura etenim virtutis est vt sit homo per eam conferens potius beneficia alteri q̄ ab altero ea recipiat: et vt sit per eam operas honestū potius q̄ a turpi declinans. ¶ Dixit. Et de non occultis est: qm̄ beneficium et famosus vel notoriū donum inueniunt in datione

¶ Prodigus mactat se ipsum manu sua.

Liber Quartus

et qm̄ receptio beneficij ab altero a se: vt non faciat turpe inueniuntur in
acceptioe ⁊ retributione ⁊ gratie debentur quidem datori: non ei qui acci-
pit: ⁊ grates etiam ⁊ cohibitiō ab acceptioe faciliōr est q̄ datio: eo q̄ dare
habita grauius est q̄ dimittere acceptioez eius qd̄ non habet. Largi autē
sunt illi qui dant: sed qui accipiunt non laudantur: qm̄ largi: verūtāmē qm̄
equaliter se habent in acceptioe non minus sunt in vsu equalitatis q̄ lar-
gi: attamen non laudantur valde: sed largi diliguntur ⁊ laudantur valde:
eo q̄ p̄ficiunt: ⁊ p̄fectus eorum existit per ipsorum donationem.

Capitulum. ij.

Q

Etus vero s̄m virtutem honesti sunt. ⁊ honesti gra-
tia fiunt. Liberalis igitur dabit honesti gratia ⁊ re-
cte: nam ⁊ quibus opz: ⁊ quot: ⁊ quando: ⁊ alia cun-
cta que rectam dationem sequuntur: ⁊ hoc libenter
vel sine molestia. Quod enim per virtutem fit iocundū
est: vel sine molestia minimeq; dolorem affert. Si quis vero dede-
rit quibus non oportet: aut non honesti gratia: sed alia quapiam
de causa: hic non liberalis: sed alius quidaz nuncupabitur. Neq;
his qui dolet. Magis em̄ pecunias hic vtiq; diligit q̄ honestaz
actionem. Ad id non liberalis. Neq; capiet vnde non oportet: nō
enim est non magnificientis pecunias, h̄mōi acceptio: nec erit
petitor: non enim beneficium est conferentis: vt subinde commo-
da ipse procuret. Ut vnde oportet capiet: pura ex proprijs rebus
quas possidet: non quia honestum sit: sed quia necessarium vt ha-
beat quid donet: nec sua negliget volens per illa quibusdam suf-
ficere: nec quibusuis dabit: vt sic dare possit quib⁹ oportet ⁊ quā-
do: ⁊ vbi honestum sit. Et quoq; eius qui liberalis sit vehemen-
ter excedere: ita vt sibi ipsi pauciora relinquuntur: nam ad se qui-
dem ip̄m non respicere liberalis est. verum iuxta facultates libe-
ralitas dicitur. Non enim in multitudine datorum sed in dantis
habitu liberalitas consistit: hic autem dat s̄m facultates: nec sa-
ne quicq; prohibet liberaliorem esse qui pauciora dat si modo te-
nuiōres ei sunt facultates: magis enim liberales esse videntur q̄
non quesierunt ipsi sed ab alijs vt ex hereditate acceperunt: nā
⁊ indigentiam nunq; experti sunt: ⁊ amant magis sua quicq; ope-
ra: vt genitores atq; poete. Illud vero non facile vt liberalis q̄s
q̄ daretur: euz nihil capiat neq; conseruet sed contra erogat: nec
multi per seipsas faciat pecunias: sed vt alijs dare possit. Itaq;
fortuna accusatur: q̄ qui maxie digni sunt minime diuitias h̄nt
Enimvero id non absq; ratione contingit. Fieri em̄ non potest vt
diuitias habeat is qui habere non curat quemadmodum nec in
alijs rebus. Non tñ dabit quibus non opz: qm̄ non opz: nec quot-
cumq; alia h̄mōi. nam sic liberalitatem nequaq; seruaret: ⁊ si in
illis consumeret dare quibus opz nequaq; valeret. Ut em̄ primo
diximus liberalis est qui s̄m vtres parrimonij erogat ⁊ in quib⁹

R
Nō i mul-
titudine
dator: s; i
dātisha
bitu libe-
ralitas cō-
sistit.

S
Amātmā
gis quicq;
sua opa.

oportet. Quis vero excedit prodigus est. Itaque tyrannos quidem non dicimus prodigos qui tam multa possident: ut dando atque erogando illa excedere facile non videantur. Cum vero liberalitatis mediocritas sit in dandis capiendisque pecuniis: liberalis quidem dabit et erogabit in quibus oportet: et quot oportet: similiter in parvis et in magnis et hoc cum voluntate quadam capietque unde oportet. Nam cum virtus circa utrumque mediocritas sit utrumque faciet ut det: sequitur enim convenientem liberalitatem talis acceptio. Que vero non talis contraria. Que igitur consequuntur sunt simul in eodem contrarie non ut patet. Quod si contraria que decens honestumque sit erogare illum contingat molestie feret atque dolebit moderate tamen. Nam virtutis est letari atque dolere in quibus oportet: et ut oportet. Et liberalis quidem levis attractabilis est in rebus pecuniariis. nam cum pecunias non multas: iniurias circa illas inferri sibi non difficulter patietur: modestiusque feret si quid cum oporteret non erogauerit que erogauerit cum non oportet: Symonidi non placens. At prodigus in istis aberrat: neque letatur enim neque dolet in quibus oportet: neque sic ut oportet: quod in processu magis patebit.

T Virtutis est letari atque dolere in quibus oportet et ut oportet.

Secundum capitulum secundum quas circumstantias oportet liberalem dare et secundum quas non dare: et secundum quas et unde accipere et non accipere. et quod liberalitas consistit non in multitudine datorum: sed in mentis habitu et comparatione ad substantiam dantis et necessitatem accipientis: et quod liberales videntur non possidentes sed accipientes: et quod liberalis non de facili datur: propter quas causas: licet observet recte dationis et sumptionis circumstantias: et adhuc quod liberalitas cum sit mediocritas facit utraque ut oportet: quod sequuntur ad invicem decens datio et decens acceptio: et quod liberalis est bene dicitur. **D.**

Factum quidem virtutis decorum est: et propter decorum fit: et factum eius rectum est: eo quod ipsa facit eandem cui oportet: et ipsum oportet: et igitur facit omnes res secundum equalitatem certam: et proprium factio virtutis est quod si delectabiliter et absque tristitia: qui vero dat cui non oportet: et non propter decorum sed propter causam aliam hic non est largus: sed nominatus est nomine alio neque etiam qui dat et tristatur largus est: et hoc quoniam precelegit divitias factio pulchro: hoc autem non est de facto largus: et non accipit etiam aliquid unde non oportet et hoc quoniam hec acceptio non est de natura eius qui non honorat pecunias: neque etiam interrogat vel petit ab aliquo: propterea quod non est facile bono et beneficio ut recipiat beneficium ab aliquo. Accipit autem unde oportet accipere: intendendo a possessionibus suis: non quia hoc pulchrum sit: sed quoniam coactus ad hoc: quatenus habeat quod det: neque etiam perdit hoc quod habet cum accipiat quod de pecunia ut aliquibus dignis sufficiant pro ipsa: et non indifferenter cuiusque tribuit sed considerat cui oportet et quoniam cuius gratia: et ut datio eius fiat decenter. Et de nam quodem largi valde est ut addat in datione: donec non relinquat sibi ipsi nisi modicum cum non sit eius intentio respectu sui ipsius: largitas autem est qui dem secundum id quod possidet largus. non enim largior est multum dans ex multo

Liber Quartus

possesso modi cū dante ex modica possessione: donec precellat datio eius sꝫ proportionez eius ad possessam dationem alterius. ¶ Et scimus q̄ illi qui non acquirunt diuitias per seip̄os: sed occupant eas absq; acquisitione largiores s̄nt alijs: eo q̄ nō senserunt veritati onem ⁊ anxietatem indigētie in eaz acquisitione: neq; etiā fuerunt hē diuitie alii quod opus ex operibus ip̄soꝝ: vt p̄ter hoc amēt eas: cū omnes hoies amēt opera sua: vt patētes qui natos suos amāt: ⁊ poete qui amant metra sua: ⁊ p̄ter hoc fit vt acquisitor pecunie amet esse. Et difficile quidē est ditari largū vel diuitem fieri: cū nō accipiat aliquid neq; conseruet: immo distribuatur pecuniā neq; honoret eam p̄ter seip̄sum sed distribuendi causa: verūtamen hoies culpant fortunaz circa largos: ⁊ dicūt fere nūq̄ ditat ille qui meretur diuitias. Attamē hoc nō accidit circa largos p̄ter rationē ⁊ casu: eo q̄ nō est pole alicui vt fiat pecuniosus nisi intendat pecuniarū aggregationi: quādamo dūz nō sit in alijs rebus intendo q̄ non sit alicui aliquid absq; eo q̄ intendat ⁊ laboret ad illud. ¶ Dixit. Et non dat largus sicut diximus: cui nō opz

B ⁊ non vt nō oportet: ⁊ sic de reliquis dispositionibus que nō conueniunt. Si enim fecerit hoc: nō erit factū eius ad imperium virtutis: ⁊ si expēderit pecuniaz suam in his nō erit expensa eius prout oportet: res igitur est quem admodum diximus scz q̄ largus expendit s̄m q̄stitatē habitozū: ⁊ in quib⁹ opz: qui vero superfluerit in his prodigus: ⁊ propter hoc nō nominatur s̄ perflue diuites prodigi: eo q̄ expensa corū nō superexcreuit in cōparatione multitudinis diuitiarū suarum. Cūq; sit largitas in datione ⁊ acceptio: ne pecuniarū: sic largus quidē dat ⁊ expendit in quo oportet ⁊ q̄stam opz: ⁊ hoc in paruo ⁊ in multo modo debito ⁊ delectabiliter: ⁊ accipit vnde necesse est: cūz necesse est. ¶ Et hoc quoniā virtus cū sit medietas in eo q̄ est inter vtrasq; res simul erit largus agens eas ambas simul s̄m q̄ oportet: intendo q̄ dat vt oportet: ⁊ accipit vt oportet: ⁊ hoc q̄m dationem virtuosam sequitur h̄mōi acceptio: quādo vero acceptio nō fuerit h̄mōi cōtraria erit virtuti: ideo q̄ acceptio ⁊ datio quarū vtraq; sequi suā cōparez necessario fiunt s̄m aptitudinem vnam eandē: ⁊ intendo: q̄m qui dat vt opz: accipit vt opz: ⁊ dat vt nō oportet: q̄ accipit vt non oportet. vt autem inueniatur duo cōtraria ex istis in dispositione vna nō contingit: ⁊ propter hoc q̄m accidit largo vt expendat pecuniam suam aliter q̄ expedit: ⁊ p̄ter rectitudinem anxiatur ⁊ tristatur. si vero expenderit eam mēsurate: ⁊ s̄m q̄ opz: gaudeat et delectatur ex hoc. Igitur virtutis est vt delectetur homo et gaudeat ex isto: anxietur autem ⁊ tristetur ex altero. ¶ Dixit. Et largus bonam facit cōmunicationem in pecunia. non enim potest iniuriari cum non honoret pecuniam: ⁊ vehemens sit eius anxietas quando non expendit in quo necessaria est expensa: prodigus vero peccat in his eo q̄ non delectatur in quibus est delectandum: neq; etiam tristatur in quibus est tristandum.

¶ Capitulū tertium.

Primus excessum atq; defectum esse prodigalitatē et auaritiaz: ⁊ hoc in duobus: dando. s. ac capiēdo. Sumptum vero in datione ponimus. Prodigalitas ergo ⁊ in dando ⁊ in non capiēdo excedit. In capiēdo autē deficit. Auaritia vero in dando deficit: in capiēdo excedit. Verum in paruis: ⁊ prodigalitas quidē nō multum coaugmentari potest. Non enim facile nullatenus accipientem cunctis largiri: cōto namq; deficient patrimonialia p̄uatorum: ex quo prodigi videtur esse. Cum talis vtiq; vir non parum melior q̄ auarus videre

tur: ac per etatem indigentiamque facile corrigi et ad mediocritatem redigi potest. nam habet illa que sunt liberalis: dat enim et non capit: sed neutrum recte neque ut oportet: quod si ad hec consuescat vel alio modo mutetur: fiet utique liberalis: dabit enim quibus oportet ac non capiet unde non oportet. Quamobrem videtur quidem non abhorere amorum probitate. non enim abiecti neque ingenerosi est excedere in dando et non capere: dementis tamen: sed qui per hunc modum prodigus est: multo melior esse videtur quam auarus. Tum propterea que supra dicta sunt: tum etiam quod hic quidem multis prodest: ille nemini: nec sibi ipsi quidem. Verum plerique prodigorum ut dictum est accipiunt. unde non oportet: et secundum hoc auari sunt. Accipiunt vero propter erogandi cupiditatem: quod leuiter nequaquam fieri potest deficientibus confessum rebus. Itaque necessitas cogit ut aliunde eruppleant: et simul quia de honestate nihil curant sine villo respectu vndeque capiunt. Dare enim cupiunt: quomodo autem vel unde nulla apud eos differentia est. Quamobrem nec eorum donationes liberales sunt. non enim honeste: neque huius ipsius gratia: neque ut oportet: licet interdum quos pauperes esse conuenit eos diuites facit. Et honestis quidem hominibus nihil dant: assentatoribus autem aut aliis quamquam voluptatem afferentibus multa. Ex quo fit ut plurimi eorum dissoluti sint sumptus in flagitijs prone facientes. Et quia honestatem non sequuntur in vita declinant ad voluptates. Prodigus igitur sine emendationis cura ad ista transgreditur. Cura vero et diligentia adhibita ad medium atque ad id quod oportet deuenire potest.

C Prodigus
multo melior
est auaro
quam esse.

Tertium capitulum in quibus superabundat et deficit prodigus et in quibus illiberalis: et quod prodigus sanabilior: et melior illiberali plus habens quam liberalis in dando et non accipiendo: deinde de prodigis qui dant et accipiunt superabundanter ut habeant: unde consumere qui et frequenter sunt intemperati. Dixit.

F quando processerimus in sermone apparebit hec intentio magis: iam autem diximus quod prodigalitas et auaritia sunt additio et diminutio: et sunt in duobus rebus. scilicet in acceptione et in datione. prodigalitas quidem addit super medietatem in datione: et deficit a medietate que est in acceptione. Auarus autem deficit a medietate in datione: et addit super ipsam in acceptione preterquam in rebus paucis. Due ergo dispositiones prodigalitati fere non coniunguntur et non perdurant: eo quod non est possibile homini vel non facile ei ut det cui libet et a nemine accipiat quicquam. cui enim nihil restauratur habita finiuntur velociter quibus autem non restaurantur sunt illi de quibus putatur quod sint prodigi. Attamen de prodigo videtur quod sit multo melior auaro: et hoc quoniam ablatio vel perditio dispositionis prodigi et rectificatio ipsius facilis est ex parte etatis vel difficultatis: et possibile est ei ut appropinquet medio cum eo inueniatur quod inuenitur in largo. scilicet quoniam dat et non accipit: nisi quod dis-

D Prodigus.

Liber Quartus

feretia inter ipsum & largum est q̄ est ipse neutrum horū agit prout oportet. Si ergo expergefactus fuerit & obedibilem se reddiderit ad transmūtandum ab hoc efficietur largus: & hoc per commensurationē huius facti: scilicet ut det cui op̄z: & nō accipiat unde non oportet: & propter hoc putatur de eo q̄ nō sit peruersi moris vel male creationis: qm̄ nō est de natura mali & vitis ut superfluat in datione & non accipiat: immo hoc non est nisi de natura opulētī. ¶ Qui itaq; fuerit prodigus fm̄ hunc modum scimus de ipso: quoniam multo melior est auarus: ppter causas quarum fecimus mentionem: & qm̄ prodigus multis hoīum proficit: auarus autem nemini neq; sibi bimet ipsi: verumtamē plures prodigorum quemadmodum diximus accipiunt aliquid unde nō op̄z: sunt ergo fm̄ hūc modum auari: & nō accipiūt nisi quis volūt expendere: aut quatenus facultatem habeant expendendi: habita enim ab ipsis velociter cōsumūtur. Coguntur igitur ad acquirendum ex locis alijs: & qm̄ ipsi cum hoc nō sollicitantur ad rem honestam et decoram: tunc angustiātur eorum pectora: & accipiūt ex omni loco in quo q̄ venādi opportunitatem inueniūt: & hoc quoniam nō desiderant nisi vident neq; curant unde accipiāt & qualiter: & ideo fit ut dationes ipsorum nō proportionētur largitati: neq; sunt decore: neq; agunt eas ppter decorum: neq; quemadmodum op̄z: aut ipsi fortassis dicāt euz cui pertinet ut sit pauper: & ei qui mores habet honestos non dāt quicq;: & fortasse pecuniaz multam dant requirēdi eam ab ipsis adulatorie: aut per modum alium delectatē eos: & propter hoc plures ipsorum submergūtur in delectationib; suis: cum enim expēdere sit facile eis cōuertunt expēsas suas in sua desideria: qm̄q; vita & cōuersatio ipsorum nō est decēs neq; decora proni sūt ad declinā in voluptate. Cū itaq; prodigus nō fuerit obedibilis discipline traducitur ad ista. Cū autē studiosus suūpsius fuerit & circūspecte rem suam animaduertit ad medium: & conuertetur ad id quod opportunum est.

Capitulum quartum.

Quartia.

£

Avaritia autem insanabilis est: nā et senectus & imbecillitas omnis auaros facere videtur: et est magis a natura hominibus insita quam prodigalitas. Plurimi enim pecuniarum; cupidi sunt magis q̄ largitores: & longe extenditur ac multiplex est. Plures enim videntur esse avaritiē modi. Nam cum in duobus consistat delectus dandi & accipiendi excessu non omnibus tota adheret: sed quandoq; scinditur: & alij in capiēdo excedunt: alij in dādo deficiunt: nam qui huiusmodi appellationibus nūcupātur ceu parci tenues aridi omnes in dādo deficiunt. Aliena vero non appetunt neq; capere volunt parci propter quandam modestiaz & abstinentiam a rebus turpibus. Videntur enim quidam vel saltem alunt ob id custodire sua: ne compellantur quandoq; turpe aliquid facere: horum sunt qui in singulis etiam vilius minutissimisq; insistant omnes ab excessu non dandi cutq; nominati. Alii vero ob metum abstinent alienis quasi facile non sit ipsos aliena capere ac non alios: sua itaq; illis neq; dare neq; accipere. Alii rursus in capiēdo excedunt: omnia vndiq; accipientes: velut & illiberalia expercent: ut lenones: & feneratores: & omnes huiusmodi.

at: z qui parua pro multo. Hi enim omnes vnde non oportet capiunt: z quantum non oportet communisq; est his lucrandi turpitudine. Omnes. n. lucri gratia z huius quidem exigui probra sustinent. Nam qui grandia quidem: vnde non oportet z que non oportet capiunt ceu tyranni vrbes hostiliter inuadentes diripientesq; z templa spoliantes eos illiberales non didicimus: sed improbos potius: z impios: z iniustos. Aleatores tamen et latrones: z pyrante illiberales sunt: quoniam sordide in lucraverantur. Questus enim gratia faciunt: z probra vtriusq; sustinent. Alij extrema pericula pro questu aduertes: alij ab amicis quibusdare oportet acquirentes. Vtriusq; igitur vnde non oportet lucrari volentes sordidi sunt: z omnis huiusmodi questus illiberalis. Merito igitur liberalitati auaritia magis opponitur: nam z maius malum est q̄ prodigalitas: z magis in illa peccant homines q̄ in prodigalitate. De liberalitate igitur z vitijs que illi contraria: hec dicta sufficiant.

¶ Quartum capitulum propter quid illiberalitas est insanabilis. z q̄ diversi sunt modi illiberalitatis: quia hi quidem simul deficiunt in datione z superabundant in acceptione: hi vero in sola datione deficiunt aliens non accipientes. vel propter quandam reuerentiam turpium: vel ne alijs reddant. hi autem secundum acceptionem superabundant turpia non verentes turpis lucri causa. Quodq; liberalitati magis est illiberalitas contraria prodigalitate. Dixit.

Auaritia autem est pestis irremediabilis: z huius causa est: quoniam putatur de senectute z de omni debilitate q̄ reddant habentem eas auaruz. z homines per naturam promiores sunt ad eam q̄ ad prodigalitatem. Plures enim hominum amant collectionem pecunie magis q̄ eius distributionem. Auaritia autem siue illiberalitas de multis rebus dicitur z est multarum specierum: z putatur q̄ sint multe eius dispositiones. Cum enim inuenitur circa duas res. si in defectu dationis z superfluitate acceptionis sit ne aggregentur ambe eius species vniuersaliter in vno aliquo: sed fortasse seiuungunt donec superfluant quida notum in accipiendo: z quidam eorum deficiat in dando. z hoc qm̄ ille qui noiatur schalyhan z leyman z bachulen est ille q̄ deficit a datione sed non concupiscit opes alterius nec vult accipere quicq; ab aliquo. Et quidam ipsorum faciunt hoc vt recedant a suspitione rei turpis. Etenim ipsi dicunt q̄ conseruant opes suas timendo ne conuertantur ad actum rei turpis: z de istis est ille quem nominat vulgus numeratione lentium z q̄ simularum huic non nominant eos per huiusmodi res nisi propter superfluitatem retentionis sue ad hoc ne vllidant quicq;: z quidam ipsorum cohibent se ne accipiant aliquid ab aliquo: eo q̄ vident non esse rem facilem vt accipiat homo rem alterius et non largiatur alteri de suo: sunt itaq; propter hoc continentes se ab acceptione neq; largiuntur aliquid de suo. Quidam vero valde excedunt in acceptione donec accipiunt ex omni parte z omni modo z omne quod possunt: queadmodu faciunt lene z prostitularij z similes istis qui accipiunt modicum pro multo. Etenim omnes isti accipiunt vnde non oportet: z quantum non oportet: cōe est eis la cruz turpe. omnes nāq; ipsi portat opprobriū z inue

recundiaz publicam causa lucri parui: z hoc quia exentaynde non oportet accipiunt: nominamus auaros vt tyranos quādo depredatur ciui tates z expoliant altaria: sed dignius est vt nominemus eos malos z incredulos z iniuriantes. Lufosores autem talozū z alearū z latrones sunt de auaris: eo q̄ requirunt luca turpia z faciunt hoc quod faciunt lucri causa: z sustinēt ignominia: z latrones sustinēt discrimina maxima rapiendi siue accipiēdi causa: z aleatores lucratur de amicis suis quibus oportunius fuerat vt darent vt riq̄: itaq̄ tā aleatores q̄ latrones querunt luca vnde nō oportet: sūt igitur propter hoc lucratores lucozū turpiū voluntarie. ¶ Et oēs isti modi accipēdi de natura sunt auaritie: z necessario dicitur q̄ auarina sit cōtraria largitati. Auaritia enim maior malitia est q̄ prodigalitas: z plus peccant in ea homines q̄ prodigalitate. ¶ Tantum igitur nos oportebit dicere de largitate z de malitijs contrarijs ei.

Capitulum Quintum.

Magnificētia.

B

Insequens esse videtur de magnificētia differere. Nam z hec virtus quedaz circa pecunias existit: sed non ita vt liberalitas ad omnes res pecuniarias pertinet: sed ad sumptuosos solum: in his liberalitatem magnitudine excedit: nam vt ipsum nomen ostendit in magnitudine decens sumptuositas est. Magnitudo vero ad aliquid non enim eadem sumptuositas p̄fecto trirēmis: z ludoz theatralium exhibitoz. Decens autem ad ipsuz in quo z circa q̄. Qui autem in paruis aut in mediocribus p̄ dignitate sumptus facit: hic magnificus non dicitur: sed ille qui in magnis. Nā magnificus quidem liberalis est: liberalis autem nihil magis magnificus. Huius autē defectus modicitas dicitur: excellens vero vulgaris ventositas z inexplēbilitas: z quot sunt huiusmodi que non in quibus oportet: z vt non oportet splendorem conquirunt. De quibus postea dicemus.

B

Magnificus scienti similis esse videtur. nam z decētiam intelligere potest z magnos sumptus ita vt cōuenit facere. At enim ab initio diximus habitus operationibus terminatur z quozum est. At magnifici sumptus magni ac decentes sunt. Talia igitur opera. Sic n. sumptus magnus erit z conueniens operi: vt opus ipsum sumptu dignum esse oporteat: sumptum autem opere: vel est excedere. Sumptus vero huiusmodi faciet magnificus honeste causa: commune enim hoc virtutibus: z preterea cum voluntate ac p̄fusione quadam. nam computandi ratiocinandiq̄ diligētia magnificētie contraria est. Itaq̄ magis cogitabit quē admodum pulcherrimum z speciosissimum q̄ quanti consistet: z quemadmodum in eo q̄ minimum datur. Necessarium vero est vt magnificus liberalis sit. Nā liberalis sumptus facit quos oportet: ac vt oportet: in his quoq̄ liberalitas versetur: z a pari sumptu opus magnificētius faciet: non enim eadem virtus est possessionis z operis: nam possessio quod plurimi digna ac preciosissima

ssissima sit ceu aurum. Opus aut quod magnum et decorum huius
enim aspectus admirabilis est. Quod aut magnificentum admira
bile: et est virtus operis magnificentie magnitudine.

Quosdam sumptus honorificos dicimus veluti in re
bus dijs sacratis: vasisque et sacrificijs. Similiter et
circa omnem rem diuinam et circa publicas magni
ficentiam: veluti si quo in loco ludi publici exhibeā
tur: aut prefecture nauium aut epulum publicum.
Verum in omnibus vt dictum est ad agentem habe
tur respectus: quis ipse sit: et quibus peditus facultatibus digna
quidem his sint oportet: nec solum opus verum etiam auctorem
dicere. Ex quo fit vt pauper quidem magnificus esse non possit: **D**
cum ei non adsit quod cum decencia erogare queat: et si erogare
pergat fatuus sit: quoniam preter dignitatem atque decenciam: et
in virtute id insit vt recte quidem fiat. Ista vero eos decent qui
bus hec talia iam antea existunt vel per seipsos vel per maiores
suos: vel per eos qui ad ipsos pertinent: et nobiles: et claros et
quot huiusmodi sunt. nam hec omnia amplitudinem habent ac
dignitatem. Magnificus igitur precipue in huiusmodi rebus **E**
erit: ac in huiusmodi sumptibus magnificentia vt dictum est. nam
hec maxima et honoratissima sunt. in priuatis autem rebus quod
semel sunt vt nuptie: et si quid tale: et si in aliquo tota ciuitas stu
deat: vel circa dignitatem: vel circa hospitium susceptiones: co
rumque comitatum et munera: et remunerationes: non enim in
seipsum sumptuosus est magnificus: sed in publica. Dona vero
simile quiddam habent his que dijs sacrantur. Est etiam magni
fici domum parare diuitijs congruentem. Ornamentum enim et
hoc quoddam est: et in maxime sumptus facere que sunt diu per
mansura. Speciosissima enim hec singulis inest decus quoddam:
non enim eadem conueniunt dijs et hominibus: neque templo et
sepulchro. et sumptum vnusquisque magnus in suo genere: ac ma
gnificentissimus: qui in magno magnus. Hic autem in his ma
gnus: et differt magnum illud quod in opere est: ab eo quod est
in sumptu. Nam pila quidem ac capsula pulcherrima magnifice
tiam habet puerilis doni. Precium vero pusillum ac illiberale est.
Quapropter magnifici est in quocumque genere faciat. magnifice **F**
facere: nam sic non sic faciliter superari potest: et sumptus habet
dignitatem. Magnificus quidem igitur talis est.

Excedens vero atque ventosus in sumptu non oppor
tune faciendo excedit vt dictum est. nam in paruis
sumptibus multa consumit: et splendores contra de
cenciam caprat: vt si histrionibus nuptiali apparatu
epulas paret: et comedorum exhibeat chorum: gra
Comē. Auer. sup lib. Ethicorum. **B**

Liber Quartus

diens purpuratus: vt megarenses: z hoc omnia faciat non gratia honesti: sed ad ostentationem diuitiarum: putans ea de causa homines in sui admirationem conuertere. Et vbi opus est magnis sumptibus paruos faciens: vbi vero paruis magnos. **M**o dicitur autem in omnibus deest z plurima consumens in parua re decentiam perdit: et quicquid agit tardus est atq; morosus sp̄ considerans quemadmodum in eo quam parum expēdat: z hoc ipsum querelis agit: et cuncta maiora quam oportet se facere estimat. Sunt autem hi duo habitus vitia quidem: non tamen vituperationem afferunt. cum neq; damnosa alijs sint: neq; nimium deformia.

S Quintum capitulum in quo ostenditur circa que est magnificentia z in quo differt a liberalitate z qd est: z quis defectus: z que supabundantie ipsi: z q magnificus assimilatur scienti: z q opus z sumptus debent commensurari vel magis sumptus superabundari. **D.**

S **Topz** post hoc loqui de magnificentia. Videtur etenim qd et ipsa virtus sit circa opes: non complexitue tamen omnes actiones que sunt circa opes veluti largitas: sed est quidem circa expendere tamen tantum: precellit autem largitatem in expendendo multitudine eorum que expenduntur: z immensitate: quemadmodum significat nomen eius in lingua grecorum: significat enim congruitatem expendendi in grandibus: et grande quidem dicitur ad aliquid: ideo expensa circa aliquam multitudinem est grandis in comparatione expense circa vnum in multitudine. Congruitas autem expendendi est circa expensorem et id in quo expendit: et de expendente quidem in rebus paruis vt contento eo quod congruit circa expensorem in eis non dicitur quod sit magnificus: sed proprie de eo qui in grandibus: z hoc quoniam magnificus largus quidem est: largus vero non de necessitate est magnificus: defectus vero magnificentia nedelentem et additio super ipsum vocatur hadathan z tarmandathan et non excedit bodachum magnificum magnitudine eius quidem facit in rebus que congruum: sed magnitudine eius quod facit in eo quod opz z non cohibet se ab eo quod non opz: z determinabimur dispone eius posterius. Magnificus autem simulatur scienti: ppea q scire pot quid congruat: expedit expensas excellentes studiose: z hoc qm res se hz vt diximus a principio. s. q dispositio acquiritur z determinatur vel diffinitur per actiones cum sit ipsa que agit actione. Expense igitur magnifici expense sunt. excellentes z congrue et similiter etiam opus eius. z hoc qm expesa eius pertingit ex magnitudine sui et congruitate sui ex parte opus ad hoc vt fiat opus in ea equale expē feret expesa equis operi: aut fiat opus supans expensam. **Cap. 6.**

Magnanimitatem vero circa magna versari vel ex ipso nomine constat: sed circa qualia existat primo comprehendamus. Refert autem nihil virum ipsum habitum an eum qui secundum habitum consideremus. Videtur magnanimus esse qui se magis dignatur cum sit quidem dignus. Nam qui non pro dignitate hoc agit insipientis est. Eorum vero qui virtuti predicti sunt nemo insipientis neq; fatuus. Magnanimus igitur est quem diximus: qui vero par

uo dignus est ac se paruēfacit modestus quidez est: sed nequaquam magnanimus. Nam magnanimitas in magnanimitate consistit: quemadmodum 7 pulchritudo in magno corpore: parui autē vrbani quidem: 7 apti: sed non pulchri.

¶ Sextū caplm fm quas circūstātiās magnific^o expēdit. v3. q. 2 sumet magna oī gfa 7 delectabilr 7 emissive intendēs pl^o quātū q̄ quanto: 7 q. magnific^o est liberalis: 7 q. opz tria 7 currere. s. virtutē possessionis 7 operis: et q. debeat facientē cū enumeratione quorūsdā q̄ debēt magnifice fieri: vt q̄ circa diuina 7 q̄ circa cōe: 7 q̄ insimul sūt vt nuptie 7 es circa q̄ studet tota ciuitas vt in dignitate posit^o. 7 q̄ circa pegrinos. 7 q̄ circa habitatiōes decētes parādas: 7 q. magnifici est in vnoquoq̄ gñe obseruare magnificū. d.

Uamq̄ currāt actiōes magnifici hoc cursu: tūc q̄dē agit eas et eas cū delectatiōe 7 alacritate. idē q. pscrutatio certificatiua in p̄mēsuratiōe 7 subtiliatio nimia in circūspectiōe est medelerū: et circūspectio quidem eius vt fiat hoc quod operatur in fine bonitatis et honorificentiē maior est q̄ circūspectio ei^o vt quantitas ei^o quod expendit modica. Tuncq̄ sic sit oportet vt sit magnificus largus. nā largus expendit quod oportet vt oportet: 7 proprer magnanimitatē magnifici agit hoc quod agit largus: et expendit ad similitudinē expēse quā expendit fm excellentius quod sit ex opere: 7 hoc qm virtuositas possessionis est vt sit pars ei^o ex pecunia plus: 7 vt sit pecunia bonavt avarum. Virtuositas autē operis est vt sit grāde 7 q̄ 7 templat^o fuerit hoc mō opus miretur de ipso. 7 ppter hoc est magnific^o res admirāda 7 magnificētia virtus quam facit in maximis expensis: 7 est de expensis de qb^o dī qd sunt p̄ciosē 7 honorifice vt expense in rebus diuinis: intendo sacrificia et vota et opera vtensibiliū: 7 oīa que sunt ad ornāmēta diuinorū 7 quod distribuitur cōitati: vt hospitalitas 7 donationes. distributio victualium illis de ciuitate. atq̄ res iste quemadmodum diximus proportionā factio ribus suis. i. factores earum determinantur per ipsas cū scitū fuerit q̄ sūt: et de quibus opinionib^o expendant. non enim solum opz vt opes conueniant operationi: sed 7 ipsum opantē cōuenientē opz eē: idē q. non erit miser magnificus cum non habeat pecuniā ex qua possit facere expēsas multas fm q. congruit 7 necesse est. Quicūq̄ hō miserorū hoc conat^o fuerit demens est vt conetur rem excedentem posse suum: 7 quod opz. nam res q̄dē fit fm imperium virtutis cū fuerit habens se fm rectitudinē: 7 magnificētia quidem conuenit ei qui in his rebus habet aliquā p̄stantiā siue per seipsum siue per suos antecessores. s. qui habuerit honorificentiam 7 generositatem et quod similia istis: huiusmodi etenim rebus pertinet excellētia 7 potestas: dignius igitur est vt sit magnific^o ille qui est cum hac determinatione: 7 vt sit magnificus in expensis hōmō: quemadmodū determinamus eo quod sunt maxime expensarum 7 honorabilissime. Et expēse proprie magnificis sunt omne illud qd expendatur in vna vice vt expense nuptiales et quod eis est sile: aut qz cōicant illi de ciuitate fm totalitatem suam: aut honoratiores ipsozum: aut in expediendo nūcios: aut in faciēdo encenta. Et hoc qm quidem magnificus non est expensalis in reb^o suis sed in rebus communibus: 7 est quidē similitudo aliqua inter encenta 7 oblationes et sacrificia: 7 magnificus interdū fabricat habitaculum pueniēs sibi: etenim hoc decorum est ei: et plurimum qd expēdit est in rebus pmanē

ribus tempore longo: cum sit hoc decens & optimū: & expendit in oī opatio-
ne sua hoc quod conuenit ei: et hoc qm̄ res pertinētes deo & reo pertinētes
hoib⁹ nō sunt res eedez: neq; res pertinentes loco oratorio sunt res p-
tinentes loco sepulture: & tamen sunt interdum in generibus expensarum
expense vne in genere suo. honorabilior igitur expensarum est expēsa ma-
gna siens in re magna inter magnitudinem autem in opere & magnitu-
dinem in expensa dīa est. Etenim donum troci & flagelli ppellētis ipsum
ex magnis est: quod ad exultationem pueri ex ipso: atq; precii eius paruum
est et modicum: & ppter hec opa magnifici in quacūq; mā vel quocūq; gñe
fiant studiose fiunt & magnifice: & hoc qm̄ ad similitudinē huius facti non
deficit commensuratio eius a mensura rei in qua expendit. Determinatio
itaq; magnifici hec est.

Cap. septimum.

Si vero se magni existimat: cum indignus sit tu-
mens et inflatus opinione sui. Qui autē plūris
q̄ mereat non omnis tumens. Qui vero minoris
q̄ ipse sit pusillanimus: siue hic magna: siue me-
diocria: siue parua mereat: ēt minoris sese dignū
arbitret: & maxime utiq; videbit hoc magno di-
gn⁹. nā qd ageret si nō dign⁹ foret. Est itaq; ma-
gnanim⁹ magnitudīne qd ē sūm⁹: eo autē qd opz medi⁹. nā uti dī
3 gnū est ita se existimat. Alij vero excedūt ac deficiūt: q̄ si se ma-
gnis dignatur ac dignus est ac maxime maximis: circa vnum
utiq; maxime erit. Dignitas autē videtur ad extrema bona. Ma-
ximum autē horum id ponēdū est qd dīs tribuimus: & quod ma-
xime affectant qui in dignitate sunt: & qd rerum preclarissimarū
p̄cipuū est id est autē honor: maximum. n. id externorum bonorū.
Circa honores ergo & inhonorationes magnanimitas est vt opz
et sine ratione: vel probatione. Videntur autem magnanimiti cir-
ca honorem versari: honore enim se maxime dignantur magni
viri. verum iuxta dignitatem. Pusillanimus vero deficit ad seip-
sum: & ad magnanimiti dignitatem. Tumens autem & inflat⁹ opi-
nionē sui ad seipsum excedit: nō tñ ad magnanimitum.

7 Septimū caplm̄ de supabundāte & de ficiēte circa magnificentiā q̄ sunt
bananus & paruisicus qualis. v3. est vterq; Dixit.

Si autē supfluit i isto est ille q̄ dī arabice badichū: & supfluit q̄
dē eo q̄ excedit mēsurā debitā & optimā vt dixim⁹. Confluit
mit em̄ in q̄ indiget modicis expēsis multa & transgredit termin-
nū in plurib⁹ vt preparās iuuiū nuptiale: & cōsumēs ipm̄ cum
adulatorib⁹ & hīstrionib⁹ cōsuetib⁹ ad ipsum. & q̄ suspēdit cor-
tinas purpureas super portas exteriores sicut faciunt ambitiosi & inanis
glorie cupidi: & non facit hoc quod facit amando honestum & decorum: s̄
vt videatur ab hominibus abundare diuitijs existimant quod per hoc mi-
rentur de factis suis. vbi vero oporteret expendere copiose modicum ex-
pendit: & vbi oportet modicū: cum expendit multum. Deficiens vero a magni-
fico qui arabice dicitur nedlum deficiens est a magnifico in omni re et per-
dit res grandes in eo quod diminuit ex rebus. Corruptus igitur deco-
rum et destruit ipsum: et laborat in omni quod agere vult vt sit ex illis ex-
pensa ipsius: et similiter eius datio & in omni quod agit videt ei quod p̄

est q̄ oportet. hec igitur morum maneries malitie sunt: attamen non acq̄-
runt dominis suis opprobria: non sunt enim damna inferentes vicinis ip-
sorum: et non sunt turpes valde.

Cap. octauum.

Magnanimus siquidem maximis dignus erit
vitiq̄ optimus. Nam semper qui melior est ma-
iora meretur et qui optimus maxima. Cum igitur
quis quere magnanimus sit bonum esse oportet:
et videt quidē eē magnanimiti q̄d est in vna:
quāq̄ re x̄tute magnū. Neq̄q̄ ha conuenit illi
cedere laceſſenti neq̄ iniuriā inferre. Cui⁹ entz

gratia turpe aliquid faceret: cui nihil magnū est: et p̄ singula cōſide-
rat. Magnanim⁹ nisi bon⁹ existat omnino ridiculus videbitur.
Quoniam honorem non meretur qui priuus est. Honor enim est
virtutis premium: et tribuitur bonis.

Octauum caplm q̄ magnanimitas est circa magna: et quis magnanim⁹
et quis cauus: et quis pusillanimus: et qualiter magnanimus est extrem⁹
et medius: quodq̄ circa maximam exteriorū bonorū q̄d est honorē magna-
nimus: vt opz et q̄rū respectu deficit pusillanim⁹ et sup̄abſdat cauus. dixit.

Magnanimitas autem videtur esse in reb⁹ magnis:
quemadmodum significat nomen

eius. Determinamus igitur primitus res in quibus inueni-
tur: et non differt siue speculemur magnanimitate vel in
magnanimo. et videtur quod magnanimus sit ille qui pre-
parat animum suum vel seipsum ad res eximias eius aptus
ad hoc. q. enim fecerit hoc absq̄ merito stultus est neq̄ igna-
rus. q̄ ergo fuerit hui⁹ dispōns ē magnanim⁹: q̄ nō apt⁹ fuerit ad res exi-
les et pro tali se exhibuerit est hō sane opinionis: nō aut magnanimus eo
q̄ magnanimus circa grandia est: quemadmodum venustas circa corpora
grandia est. formositas vero circa corpora. Qui autem exhibet seipsum tā
q̄ aptum grandibus non existēs aut est: qui arabice d̄f murefennichū et
latine potest ambitiosus nominari: et nō ois qui seipm tāq̄ ingerit dignū
pluribus q̄ mereatur super ambitiosus est: qui vero seipsum minus ido-
neum reddit q̄ mereatur hic pusillanimus est: siue in se idoneus sit ad grā-
dia aut ad mediocria aut ad exilia: dummodo in morem se reddat suo mo-
dulo: de isto igitur putatur quod proprie sit pusillanimus. Qui autē ma-
gnorum est meritorum et ad parua se committitur h̄ porius talis est. Qui
enim meretur grandia et seipsum adaptat minoribus: tunc quid sit nō me-
retur ea: intendo q̄ tunc potissime rebus exilibus se exhiberet. magnanim⁹
igitur finis est in magnitudine rerum quas operatus est: et medius in ope-
rando ipsas: et exhibet se idoneum ad que oportet et secundum q̄ opz: pu-
sillanimus vero deficit ab ipso in hoc. Cum itaq̄ sit magnanimus idoneus
seipsum reddens ad res magnas emeritus ens ad hoc: et proprie ad res q̄
sunt in fine magnitudinis: necessariū est vt hoc sit in re vna cū finis equi-
dem sit in re vna: et meritum quidem est fm ea bona q̄ ab extra sunt: et illa
res vna que ab extra maxima earū: et est cum quo seruit de eo excelso: et q̄d
desiderant qui sunt sublimiū potestatiū strenui in rebus que sunt in fine
venustatis: q̄d autem currit hoc cursu honorificentia est: ipsa est excellens
tior est bonorum que sunt ab extra: magnanimitas igitur inuenitur quis-
dem in appetitu honorum: priuatiōe fm modum debitum: et manifestus
est absq̄ syllogismo de re magnificorum expetunt honorem per hoc quod

Liber Quartus

maximi hominum pprie idoneos secedunt ad honores. & faciunt hoc fm
quantitates meriti. pusillanimus aut deficit ab hoc ad qd ipse idoneus est
sit: & ab eo qd meretur magnanimus. Supambitiosus autem addit super
meritū suū plus: sed nō super hoc qd meretur magnanimus.

¶ Capitulū nonū.

Videtur ergo magnanimitas ceu ornatu quidam
esse virtutum: nam maiores illas facit: & sine illis nō
est. Quapropter difficile est vere magnanimitus esse:
nō enim possibile absq̄ accumulata probitate. **H**ar
time ergo circa honores & in honorationes magna
nimus est: ac in magnis quidem a grauib⁹ viris ha
bitis moderate letabitur quasi debitis potitus aut etiam minor
bus. Nam virtuti omnino: perfecte satis dignus honor haberi
non potest. Verū tamen recipiet quoniam maiora exhiberi nō pos
sunt. Paruos autē & a quibusuis habitos parū pendet: non em̄
his dignus eodem modo & in honorationem: non erit enim iuste
circa illum. **H**arime igitur quidem vt dictum est vir magnan
mus circa honores est: quin & circa diuitias: & circa potentiam: &
circa omnes prosperitatem aduersitatemq̄ vt cunq̄ accidant mo
derate se habebit: nec prosperis gaudebit nimium: nec aduersis
nimium turbabitur. Nam neq̄ in honore sic se habet quod mari
mum est: potentie enim & diuitie propter honorem expetuntur.
Itaq̄ illas qui habent per illas honorari volunt. Et cui honor
paruum est: huic & alia: ex quo fit vt superbi videantur. **F**ortuna
etiam videtur ad magnanimitatem conferre: nobiles enim & po
tentes & diuites honore digni habentur. In excellentia enim cō
sistunt: in bono autem excellens omne honorabilius. **Q**uapro
pter talia magis magnanimos faciunt: honorantur enim a quib⁹
busdam: sed secundum veritatem solus bonus honorabilis est.
Et cui vtrumq̄ existit is magis honore dignus est. **Q**ui vero si
ne virtute talia bona habent nec iuste seip̄os magnificiunt: neq̄
ratione magnanimi dicuntur. nam sine virtute perfecta ista non
sunt. **S**uperbi autem & petulantes fiunt si talia possideant. **N**ā
absq̄ virtute secundas res moderate ferre non facile est. **Q**uod
cum illi facere nequeant ac putant se ceteris antecellere. **A**lios
quidem contemnunt. **I**psi vero quoduis agunt: imitantur enim
magnanimum cum similes illi non sint: hec autem non faciunt in
quibus possunt.

Virtus.

Quoniam capl⁹ qualis magnanim⁹. v3. optimus & vlt⁹ bon⁹ cuius est q̄ ma
gnū in vna quaq̄ virtute cui nec conuenit fugere cōmouētes seu iniusta fa
cere: q̄ ipsi nil magnū & quia magnanimitas est ornat⁹ quidaz virtutū: dif
ficile sit vere magnanim⁹ eo q̄ non sine magno in omni virtute circa hono
ris susceptionē in magnis & a studiosis moderate delectatus qui non pos
telt ei fieri cōdignus moderate se habens ad prospera & aduersa: non gau
dens in his: neq̄ contristatus in illis: neq̄ ad honores se habens vt ad ma

simul: unde despector esse videtur cui etiam bona fortune conferunt ad magnanimitatem per honorationem ab his: licet solus bonus sit honorandus magis tamen ambo habes: et si habentes illas sine virtute fiant deteriores qui etiam megalokindinos est cum beneficiator verecundatus plurius retribuitus magis volens sibi reuocari ad memoriam per sermones quibus benefecit quam a quibus bene passus est non ostensius proprie indigentibus: prope tamen in alijs demonstratiuus: ad magnos magnus: ad medios autem moderatus: a magnis suscipiens venerationem: non iens ad honorabilia nisi ad magna seu necessaria paucorum: sed magnorum operatiuus: mansuetus creditor: amator: curatiuus veritatis plusquam opinionis: libere pro palatiuus et contemptiuus veridicus non viuens ad alium: sed vel ad amicum: non admiratiuus non memor mali sed despector: non humanoquod non laudatiuus: non maliloquus non plangitiuus vel deprecatiuus potes possidere magna bona et infructuosa fructuosis cui motus et vox grauis et locutio stabilis non contentiosus. Dixit.

Magnanimus merito existat maximus quod in rebus est erit optimus hominum: et hoc quoniam bonus semper meretur quod magnum est in rebus: et optimus quod maximus. Necessarium igitur est ut magnanimus sit bonus: et ut de magnanimo quod sit ei in vnaquaque virtute quod magno est ex ipsis. non conuenit igitur ei penitus ut fugiat quoniam mouerit ipsum aliquid modicum quid: neque ut iniuriatur: et hoc quoniam respectu cuius non magnificatur aliquid hunc non producet animus suus ad factum turpe. **¶** Manifestabitur autem particularia prosequenti quam magnanimus quoniam non fuerit bonus ridiculo crit in omnibus: neque merebitur honorari etiam quoniam fuerit malus cum honor equidem premium sit virtutis et accipiunt quidem ipsum propter hominibus. videtur igitur quod sit magnanimitas ornatus virtutum eo quod magnificat eas: neque est magnanimitas nisi per virtutes. et propter hoc difficile est inueniri magnanimum sine virtutem: non enim possibile est inueniri nisi bonum et beneficium. Cumque sic sit non inuenitur magnanimus proprie nisi in honoribus et in priuatione eorum et quoniam honoratur sine exilia et a melioribus hominibus non gaudet gaudio modico. ideo quod in hoc non recipit ab eis nisi quod debet ei ex merito aut minus debito. virtutis etiam perfecte non inuenitur honor et reuerentia equalis ei et quantum meretur: veritatem multo oriens accipiat iste hunc honorem eo quod non est possibile honoratoribus suis ut honorent eum propter hac quantitate: quoniam autem honoratur sine exilia et a vilioribus hominum ignominia si ei per hoc et vilipensio: est enim aliud a suo merito. et sicut se habet sua in priuatione honoris: intendo quod quoniam priuatur eo vilipensum se reputat: aliter enim non esset iustus in semetipsum. Magnanimus ergo quemadmodum determinatum nauim? requirit honores magis omni re et requirit diuitias et preces. ois autem felicitas et infelicitas contingens ei ab extrinseco re et quod sit cum mensura: non ergo ex prosperitate extollit neque ex aduersitate deprimi: neque apud ipsos honor est de maximis rebus: preces autem et diuitie non eligunt nisi propter honorem. quod enim habuerit preces et diuitias amat ut honoretur per ipsas: cuius homo modicus honor fuerit huic etiam residuere res alie minorant: idque videntur isti esse diuini abundantiam. et iam quod de putat de felicitate exterioribus quod adiuuent ad magnanimitatem: ut generositas: potestas: et diuitie: eo quod generosi merentur honorem: et sicut potentes et diuites: ideo quod habent valorem et bonitatem ex rebus virtuosis: ois virtuosus meritum potissimum honor est: ideoque cum existunt iste res magnanimis efficiunt eos magnanimiores: et ideo nunquam honorificant quidam quosdam propter ista bona exteriora: honoratus autem sine quod solus bonus est: ille in

Liber Quartus

quo aggregantur ambe res magis meretur honorari: illi aut quibus inueniunt ista absque eo quod virtuosus existant non se reddunt idoneos ad res excellentias et honorificentia sine via rationis: intendo sine viam laudationis: neque de eis quod sint magnanimi sine certitudinem et honorantur quidem sed quod res iste non penitus vacue inueniunt a virtute. Cum enim inuenire fuerint vacue a virtute expositi erunt linguosis: intendit poetas et rethores. et hoc quoniam non facile inuenit quod bona in homine aliquo sed quod opus absque virtute. quoniam vero non inueniuntur in eis bona sed quod opus: et ipsi putant quod in hoc precellant alios a se vilipendunt homines: scitum vero homines hoc quod est in eis. imitantur enim magnanimos sed dissimiles eis existant: imitantur quidem in quibus possunt. attamen non operantur sine virtutis exigentia: et per assimilationem suam cum magnanimo vilipendunt alios a se. et hoc quoniam magnanimus sine veritate ex debito parumpendit alios: eo quod credit verum. vulgus autem credit quod de quibus contingit eas: et magnanimus quidem non est frequens discrimini: veritatem cum ceciderit in ea magnus existit in eis: vitia sua parumpendat: indebitum iudicans ut superueniat discrimini. Et magnanimus impensor est beneficiorum hominibus: et ex ipso si bene beneficio verecundat eo quod illud est de natura exercentis virtute. Istud vero est de natura eius erga quem virtus exercet. et quoniam beneficium ei impensus fuerit retribuit retributionem multam. et hoc per rem amata ei quod incepit beneficii: et cum hoc non est tardus ad retribuendum: et putat de eis quod ipsi recordentur beneficiorum quod impediunt non recordantes sibi impensorum: eo quod inferior est beneficiatus benefacienter: cumque magnanimus amet excellentiam delectat ipsum audire suum beneficium: piget autem ipsum audire hoc per quod fuerit ei benefacienter. Et hoc de natura magnanimi ut nihil ei deficiat cum grauius ferat defectum: et de natura eius est ut expedite et prompte seruiatur ei et ut magnificet in conspectu magnatum quod domini potestatum et felicitatum: et ut apud mediocres hominum humilis inueniatur. nam exaltatio eius super dominos potestatum et felicitatum difficile est: et honorificum: super istos autem facile et excellentia super illos non vile est super istos autem modici valoris. amplius de natura eius est ut sit tardus in motu et plangator expedientorum nisi in loco honorificentie grandis et facti excellentis: et facta eius sunt pauca sed eximia divulgata odit palam et amat palam. latitare etiam timidi est. et plus veritati innititur quam priuationi: et palam loquitur et facit. parumpendit etiam res: et per hoc est seuerus et verax nisi in rebus in quibus indiget solatio et loco. Et interdum iocosus est multis hominum et ei quod non potest comode viuere nisi venando gratiam et amorem hominum. Etiam factus illud factus seruos est. Et per hoc omnes adulatorum sunt quasi operatorum conductum siue mercenarium. et illi de genere minuta adultores sunt: neque admirantur de quibus cum non sit aliquid respectu eius eximium neque iniuriarum vltimos meditantur in annos cum non sit de natura magnanimi ut magnorum seruet memoriam aliquo modo quinimodo de natura eius est dissimulatio eorum et auersio ab ipsis. neque de natura eius est ut narret hominibus neque de se neque de alijs. non enim ad hoc suam opponit diligentiam ut seipsum laudet neque ut alius vituperet: neque enim laudator est. et per hoc non est maledicus neque de inimicis suis nisi cum indignerit nimis: in rebus necessarijs: neque est separator neque supplicator. hoc etiam pertinet ei qui vehementer diligentia requirit res istas: et instat impetrationi rerum excellentium quod sunt absque fructu amplius quam impetrationi rerum fructuosarum vltimum. hic etiam mos quod dem est eius quod sibi metipsum sufficiens est proprie. Et videtur de magnanimo quod sit tardus motus. grauis vocis. Morosus in loquendo. cuius etiam vehementia non est nisi in rebus paucis non eget agilitate. Quoniam cui nihil est multum cordialis non est curiosus. acuitas autem vocis et motus velocitas inueniuntur quod dem agili et curioso. hec itaque est determinatio magnanimi. Cap. 1.

Ue igitur fm virtutem sunt ea non agunt ⁊ alios in-
fra se putat. At magnanimus iuste infra se putat. Nā
iudicat fm veritatem. Multitudo vero vt contingit
magnanimus nec parua ne frequenter pericula adit:
ob id. s. q̄ pauca sunt que ab illo estimentur. At ma-
gna adit qm̄ illis se prebet vite sue non parci quasi indignum sit
oīno viuere. Et benefacere alijs prompt⁹ est. Bene suscipere autē
pudet. Aliud enim superantis est: aliud illius qui superetur.

In retribuendo autem excedit nam sic debitorem sibi insuper
facit maiouibus beneficijs in eum collatis. videntur autem
hi eum commemorare in quos ipsi beneficia contulerunt: a
quibus vero ipsi acceperunt non videntur commemorare.

Inferior em̄ qui beneficium accipit eo qui confert: ipse superior
esse vult: ⁊ hoc libeter audit: illa moleste. Itaq̄ thethis beneficia
ioui non narrat: neq̄ lacedemonij atheniensibus: licet acceperint.

Est etiam magnanimi nemiñē ꝑcari: aut certe vix: obsequi vero
prompte: ⁊ erga hoīes in dignitate: aut diuitijs constitutos ma-
gnum se gerere: erga mediocres vero conuenientem. nam illi qui
dem excellere arduum est ac gloriosum: his vero facile: ⁊ inter il-
los se amplum agere nō ingenerosus est: inter humiles vero grā-
ue: quasi inter imbecilles exerceat vires: nec ad preclara contem-
dat: aut vbi ceteri excellunt: sed ociosus sit ⁊ piger. At vbi honor
magnus vel res agenda incumbit: ⁊ pauca quidem aggreditur:
sed magna certe atq̄ preclara. necesse est etiā vt palam oderit pa-
lamq̄ amet. Nam occultare timidi est. ac veritates magis q̄ opti-
mionem curabit: ⁊ loquetur ⁊ aget palam: contemptor. n. est ideo
audax. Audax vero iō contēnens ac ferox est: nisi forte per ironiā
ad multitudinem: ⁊ ad alium non posse viuere: nisi ad amicum:

seruile namq̄. Itaq̄ omnes aduatores seruiles: ⁊ oēs humiles
aduatores. Neq̄ vero admirator erit: q̄ nihil sibi videt magnū:
neq̄ odij tenax. Non. n. magnanimi est refricare animo presertim
mala: sed magis paruipendere. Neq̄ de hominibus multū loque-
tur: nam nec de se dicit: nec de alijs. Non. n. sibi cure est vt ipse lau-
detur: nec vt alij vituperentur: nec rursus laudator est. Quapp
nec maledicus nec de inimicis: nisi cū inuehitur: ⁊ de necessarijs
aut minutis minime querulus: aut precator. Nam ita se habere
etius est qui ista curet magisq̄ volet res preclaras ⁊ instructuosas
q̄ fructuosas ⁊ vtilis. Nam id magis per se sufficientis. Morus
vero eius tardus esse videtur: vox grauis: ⁊ locutio firma. Non
enim properat qui paucis intendit: neq̄ vehemens est qui nihil
magnum putat. Volubilitas autem lingue ac properatio illorū
de causa fit. Talis quidem magnanimus est. Que vero deficit pu-
sillanimus.

Magnas
nimi ē ne
minē ꝑc
cari.

Oēs adu
latores s̄
uiles.

Liber Quartus

10 **D**ecimū caplm de deficiente ⁊ supabundāte qui sunt pusillanimis ⁊ carnis: qualis. v3. vterq3. D.

Cui vero addit super istū arabice dicitur mutafennichum ⁊ pōt latine ambitiosus vel vanagloriosus vel superambitosus nominari. qui aut deficit ab ipso pusillanimus dicitur: verūtamen istis moribus morigerati non putantur iniqui vel mali: non enim malefactores sunt sed errantes potius: ⁊ hoc qm pusillanimus idoneus est ad aliqua ⁊ indignū se reputat ad ipsa. Videtur ergo in hoc malitia quedam esse: eo q nō intro mittit se de bonis sue pertinentibus idoneitati: ⁊ est ignarus sui ipsi: aliter em appeteret ea que meretur cum bona sunt: ⁊ hōi non sunt stulti sed potius ignari: videt̄ itaq3 q hec opinio de ipsis deteriores ponat eos alijs a se: cū vnusquisq3 hōim appetat hoc ad qd est idoneus: ⁊ isti fugiūt ab operationibus ⁊ artib9 bonis eo q reputāt se nō esse idoneos earū: ⁊ sibi se h3 in bonis exterioribus. Superambitosi aut stulti sunt ⁊ ignari sui ipsi simul. ⁊ hoc patere ⁊ manifestum in re ipsorū accipiunt nāq3 res preciosas ac si sint idonei earū. ⁊ ex hoc incurunt infamā ⁊ ornāt se vestibus ⁊ apparatus ⁊ que his sunt similia: ⁊ amant vt diuulgentur benefacta eorū: ⁊ multa predicant de seip̄s quatenus honorentur ab hōibus per hoc. Opponitur aut magnanimo pusillanimus plus q3 supambitosus. nam pusillanimitas deterior est supambitositate: ⁊ magnanimus requirit magnificentiam cōdecem sibi: quē admodum prediimus.

Cui excedit tumidus dicitur et inflatus opione sui: nec sane hi mali videntur esse cum nemini malefaciant: sed certe aberrant: nam pusillanimus quidem cum bona mereatur seipm priuat his quibus dignus est: ac videt̄ malum quiddam habere: quia se dignum bonis non putat: et se ipm ignorare: nam cuperet certe illa quibus dignus est cum sint bona: non tamen dementes isti videntur: sed magis mori. hōi autem opinio deteriores facit: singuli enim appetunt fm dignitatez: abstinēt vero a preclaris rebus exercitijsq3 quasi indigni sint: eodemq3 modo ⁊ ab ceteris bonis. Tumentes vero atq3 inflati dementes sunt et ignorantes sui: ac id quidem vehementer. Tanq3 entz digni sint honorabilia inuadunt: mox redarguunt: vestitūq3 se ornant: ⁊ gestu ⁊ hōi: fortunāq3 suas iactant: ac palam esse volunt vt per illas honorentur. Opponitur autem magnanimitati pusillanimitas magis q3 inflatio: nam frequentior est ⁊ deterior. Magnanimitas igitur vt dictuz est circa honores versatur magnos.

Cap. xi.

Midetur ⁊ alia quedam virtus circa honores existere vt ante diximus que ad magnanimitatē proxime accedit: quemadmodum liberalitas ad magnificentiam: ambe em iste a magnitudine absunt: ⁊ circa mediocritā parua q3 nos disponunt vt oportet: vt autem in capiendis dādīsq3 per cunijs mediocritas est ac excessus et defectus: sic et in honore cupiditate excessus et defectus et mediocritas quedam est. Quis peramus enim ambitiosum: qui ⁊ plus q3 op3: aut vnde non opt3

honorē appetit. Utupamus, et remissum: quia quidem ne honeste honorari querat: interdum vero et ambitiosum quasi virtutem ac glorie cupidum: et remissum quasi humanum et modestū laudamus. Constat autem quod cum plurimis modis cupidum alterius rei dicemus non ad idem semper ambitiosum referimus: sed laudantes quod magis quam vulgus: et vituperantes quod magis quam oportet: cumque medium sit innominatum extrema de medio et vacuo ad invicem certare videntur: in quibus vero est excessus et defectus in eisdem est medium: affectatur honor magis quam oportet et minus: ergo ut oportet affectare est: laudatur igitur hic habitus qui mediocritas est circa honores sine nomine: videtur autem et ad ambitionem remissio: et ad remissionem ambitio: et ad utrumque utraque quodammodo opponit. hoc et in alijs videtur virtutibus esse: sed hoc ex eo quod extrema opposita esse videntur: et quod mediocritas ipsa sine nomine est.

Undecimus caput de virtute que sic se habet ad magnanimitatem sicut liberalitas ad magnificentiam que ambe distantes a magno circa modera ta sunt et parva: et quod in appetitu honoris est superabundantia et defectus et medietas: et quod amator honoris multipliciter dicitur: quod hic habitus est medietas circa honorem innominatus: et de oppositione extremorum ad invicem et ad medium. D.

Et videtur quod proportio appetitus honoris ad magnanimitatem sit proportio largitatis ad magnificentiam. Etenim he due virtutes: intendo largitatem vel liberalitatem: et appetitum honoris non sumi in rebus grandibus sed proprie in rebus parvis secundum modum debitum: magnanimitas autem et magnificentia sunt in grandibus rebus et simulatur quod dem appetitus honoris largitati eo quod quemadmodum in

acceptioe et datione est mediocritas et superfluitas et defectus sic est in desiderio honoris: intendo quod sit plus quam oportet: et minus quam oportet: unde non oportet: ille autem qui non amat honorem est ille qui neque in rebus decentibus amat honorari. **D.** Et fortasse laudamus amatorem honoris eo quod virilis est et amans decorum. Et forsitan laudamus eum qui non amat honorem eo quod modestus et temperatus secundum quod dicimus in precedentiibus. Et manifestum est quoniam amator honoris cum dicatur sibi plures modos non laudamus amatorem honoris in omni loco cum non dicatur semper de reyna eadem: sed laudamus plus quam laudet ipsius vulgus vel plures hominum quando se habuerit debito modo: ut oportet vituperamus autem quoniam exiuerit ab opportuno: et cum sit medium in eo quod est inter hec duo non habens nomen verum simile est ut accidat dubitatio in extremitatibus: intendo quod in eo quod declinat versus extremitates dubitatur: de medio vero sibi veritatem palam est: quoniam laudabile: et in quibuscumque rebus fuerit superfluitas et diminutio in ipsis etiam est mediocritas. Cumque sit sic appetus honoris plus quam oportet et minus quam oportet: erit hoc appetus honoris ut oportet quidem hec dispositio eo quod est mediocritas in appetitu vel amore honoris: aut vere innominata est et palam est de re etiam: quoniam in comparatione amoris honoris est non amor honoris et in comparatione ad non amorem honoris est amor honoris. hec ergo dispositio. s. media utriusque reliquarum comparata quodammodo erit utraque. **U**t videtur

Liber Quartus

¶ Intētio inuenta sit etiā in ceteris virtutibus: intēdo q̄ media in eis sunt ipsa extrema quodammodo: et sunt alia ab ipsis modo alio: et iam patet de re extremorum in hoc more: qm̄ opposita sunt quoniam medium innotum est.

¶ Cap. 12.

¶ Mansuetu.

¶

Mansuetudo mediocritas est circa iram: cūq; medium itemq; fere extrema sint absq; nomine: medio quidem mansuetudinem attribuimus ad defectum qui item sine nomine est declinantem. Excessus vero iracundia dici potest. Affectus ergo est ira. Facientia vero multa ac varia sunt. Qui igitur pro quibus oportet et contra quos opz irascitur: et preterea vt opz: et quando: et quanto tempore laudatur. Mansuetus hic vtiq; erit siquidem mansuetudo laudatur. Vult enim mansuetus quietus: nec a perturbatione deserit: sed ita vt ratio precipit in his et ad tm̄ tempus infensum magisq; in defectu peccare videtur. Non enim vindex est mansuetus: sed magis clemens. Defectus autem siue ille segnitias sit: siue quidvis tandem vituperatur. Nam qui non irascuntur in quibus opz stupidi videntur esse: et qui non vt oportet: nec quando: nec aduersus quos opz. Videtur enim qui nō irascitur: neq; sentire: neq; dolere: neq; resistere. Atqui perferre contumelias et suos negligere seruire est. Excessus autem per omnia fit: nam et quibus non oportet et pro quibus non opz: et magis q̄ opz aut vehementius et maiori tempore: nec tamen omnia eidem existunt: non enim fieri pōt. Nam malum seipsum destruit: et si integrus vnde quaq; sit

¶ Mansuetudo se destruit

¶

intolerabile est. Iracundi ergo irascuntur celeriter: et quibus non opz et pro quibus nō opz. et magis q̄ opz: sed cito desistunt: quod in ipsis optimum est. Venit autem id: quia non comprimunt irā sed eam reddūt: ac se ostendunt propter acuitatem subindeq; cessant. Excessiue autem acuti sunt quibus summa inest bilis: et ad omne: et in omni: iracundi: vnde et nomen habent. Anari vero difficile placantur: et longum irascuntur tempus quia iram comprimunt. Cessatio autem fit quando redditur. Nam vltio cessare irā facit voluptatem pro ira patiens: sed donec id non fit onus retinens. Nam quoniam occulta est ira illi mitigande intendit nemo vt vero in seipsa digeratur tempore indiget. Sunt autem hi plurimum molesti et sibi ipsis et amicissimis. Eos vero acerbos dici

¶ Qui parū transgreditur nō vituperatur siue in magis siue in minus.

¶

Mus qui pro quibus nō oportet et magis q̄ oportet: et longius tempore infensū sunt nec placantur sine supplicio vel pena. Mansuetudini magis excessum opponimus et frequentius fit humanus enim est magis vlscis. Et in vita acerbi peiores sunt: quod et suadidimus: et ex dictis patet illud nō facile determinare: quomodo: et quibus: et pro quibus: et quanto tempore irascendum sit: et q̄ recte faciat quis vel oberret. Nam qui parū transgreditur nō vituperatur siue in magis siue in minus. Interdum enim desit

centes laudamus: et mansuetos vocamus: et irascentes viriles: quasi ad dominandum aptos. Sed quantum equaliter excedēs vituperandus sit: non facile est verbis ostendere. In singulis enim atq; in sensu huius rei iudicium est per quem irascimur quibus oportet: et talia omnia. Excessus autem et defectus vituperatur: et si parumper fiant leuiter: si vterius grauius. Constat igitur medium habitum esse amplectendum. ac de dispositionibus circa iram hec dixisse satis sit.

Duodecimum capitulum quod mansuetudo est mediocritas circa iram: et quod medio et extremis fere veraciter innotatis mansuetudo transfertur ad medium ad superabundantiam vero iracundia: quis quoque mansuetus. quodque defectus in irascibilitas de qualiscumque deficient: et secundum quod sit superabundantia non tamen secundum omnia simul. quoque proprie irascidit: et qui acrotoli: et qui amari et qui difficiles: quodque mansuetudini magis opponitur superabundantia: et non facile determinas re secundum certitudinem medium habitu exente laudabili: extremis vero vituperabilibus: vnde et medio adherendum. **D.**

Imansuetudo mediocritas est circa iram. Cum autem medius non habeat nomen in hoc more: et fere sicut sit de extremis nominauimus medium mansuetum cum sit propinquior extremo quod est ex parte defectus: et est illud quod non habet nomen. Intendo irascibile et priuatum ira. Extremum autem alterum quod est ex parte superfluitatis est ille qui nominatur iracundus vel furiosus: et hoc quoniam hec passio nominatur vitia ira. Res autem inducentes hanc passionem sunt multe diuersae: et qui irascitur ei cui est irascendum: et pro quibus est irascendum: et ut oportet: et quando opus: et quae tunc hic laudatur. Et inconueniens est ut iste sit ipse mansuetus cum mansuetudo laudetur: et hoc quoniam de natura mansueti est ut sit moderatus non vlciscens propter iram: sed est in hoc quod ordinauerit intellectus: et est eius exacerbatio in mensura huius secundum quod mensurauerit intellectus: et punitur quod peccatus in mansuetudine sit quidem maxime in defectu: eo quod mansuetus non est amans vindictam: sed ignoscens et acceptans excusationem culpe defectus. ergo in hac passione siue fuerit priuatio ire siue quicquid fuerit vituperabilis est: qui enim non irascuntur cui irascendum reputant insensibiles et inconstitabiles. Cumque vir non irascitur non querit vindictam et tolerantia ad conditionis vituperij: et non irasci proximis suis et pro eis quos habet in reuerentia et veneratione moris seruoque est: et superfluitas et contingens in omnibus istis intendo ut irascatur homo cui non opus: et ex quibus non oportet et vehementius quam oportet et diutius quam opus: verumtamen omnia hec non aggregantur in re vna eadem: ideo quod hoc non est possibile: propterea quod malum est corruptum suipsius: quando aggregate fuerint omnes eius partes cum sit hoc tolerabile. ad irascibilem enim festinat ira ex quo non oportet: et cui non opus: plus quam opus. et sedatur ira eius velociter: istud melius est quod est in eis. Et accidit quidem ipsis ut tales existant: eo quod non recipit iram: sed exagitant: et propter acuitatem ipsorum manifestant iram et tandem quiescunt. Qui autem addunt super istos sunt veloces ad irascendum acuti: qui irascuntur ex omni re et in omni re: iratus itaque eius amaricatus habet animum difficilis est separatio: et permanet tempore longo: eo quod reprimat iram suam: quiescit autem ab irascendo cum fuerit ei satisfactus: eo quod satisfactio quiescat iras: adeo quod acquirit domino suo delectationem cum tristitia. Cum vero

Liber Quartus

nō sumpserit satisfactioez cōtinuatnr eoz iracūdia. ⁊ hoc qm̄ cū non fue
rint manifestantes iracūdiaz suaz non preparatū alicui sedatio ipsorū. et
propter hoc durat eoz iracūdia tēpore longo: ⁊ qui fuerit cuz hac disposi
tione contristās est seipsum ⁊ amicos suos proprie. Illos ergo qui irascū
tur ex quib⁹ non opz ⁊ plus q̄ opz ⁊ diutius q̄ oportet: ⁊ non mitefcūt nec
parcūt donec sumpserint satisfactioez ⁊ vindictaz potius opponim⁹ man
suetudini q̄ extremitatem alteraz: intēdo priuationē ire. ⁊ qui habent vins
dictam virilitatis: ⁊ qui irascūtur ira ipsorū male sunt societatis ⁊ amicitie
Et iam pz ex eo qd̄ dixim⁹ in precedentib⁹ ⁊ eo qd̄ dicimus nūc q non est
facile diffinere iaz sermone qualiter opz vt fiat in omni loco: ⁊ quantū: q̄
diu: ⁊ vsqz ad quem terminū: donec dirigatur in ipsa vt peccetur. Si ergo
pertransiantur terminus in ira modicū versus superfluitatez vel versus de
fectū nō vituperatur. Nos nāqz fortassis laudam⁹ deficientes nominātes
eos mansuetos: quozū autem grauis sit ira proportionantur virilitati eo
q apti sint principatui. non est autē facile nobis sermone determinare vsqz
quo pertransiens in ira modum ⁊ quantitātē erit quis vituperabilis: adeo
q est res particularis que sensu discernitur. ⁊ per hoc q̄ appropriat vni
cuiqz singulariū ex ipsa ⁊ hoc infinitum est: verūtāmē p̄ possibile est nobis vt
perueniamus in declaratione huius ad hanc quantitatem. Dicim⁹ ergo
qm̄ dispositio media per quā sit ira. cōtra quem irascendū: ⁊ quantū opz: ⁊
qm̄ alia h̄mōi ex conditionibus laudabilis est: superfluitas vero ⁊ defe
ctio vituperales: qn̄ ergo modicū pertransibit mediū vituperatur vitupes
rio modico: quando plus plus: ⁊ quando multū multū: cumqz sic sit man
festū est: qm̄ oportet ⁊ t̄ cohibeamus nos per dispositionem mediam.

Capitulum decimūtertium.

A vita vero atqz communi vsu verborum ⁊ actuum qui
dam assentatores sunt qui placendi studio laudant om
nia: ⁊ aduersantur putantes oportere minime se mole
stos cuiqz esse. Alij ab his in cunctis diffidentes nec of
fendere quicqz verentes: inhumani: ⁊ contentiosi vocantur.

Quod igitur huiusmodi dispositiones vituperande sunt: manife
stum est: quodqz mediocritas horum laudāda recipiens que opz
⁊ vt oportet. Contraria vero eodem modo spernēs: huic vero no
men non est: sed amicitie videtur similis esse maxima. Talis est
enim qui hanc mediocritatem seruat quales dicere volumus hu
manuz ⁊ amicū dilectionem assumentē: sed differt ab amicitia q̄
affectu caret nec ad eos reflectit quibus conuersantur: non enim
amore vel odio: sed q̄ ipse talis est ea recipit que opz. Idem enim
ergo notos ⁊ ignotos: consuetos ⁊ incōsuetos similiter faciet pre
terqz q̄ in singulis vt decet. Non enim conuenit similiter familiarū
⁊ extraneorum curam habere: nec eodem modo eis molestum esse
se. Summatim igitur dictum sit eum ita conuersaturum vt oportet:
inconiectabit autem nō offendere vel placere: referens ad ho
nestatem. vel ad vtilitatem: videtur enim circa voluptates ⁊ mo
lestias que in conuersationibus existunt versari. Haruz vero qui

Nō p̄cūte
sitr fami
liariuz et
Eneozuz
curā h̄re.

buscūq; vel non honestum est vel dānosum assentiri eas non ferret: sed molestus esse perget. Et si agenti deformitatem non parua afferat vel damna: a duersario autem parua molestiam non tolerabit: sed molestus erit. Cum summis vero et infimis ac magis et minus notis varie conuersabitur. Similiter autem secundum alias differentias debitum cuiq; tribuet: et placere per seipsum optabit: molestum vero esse cauebit. Lōtingentia vero si maiora sint sequetur. Dico autem de honesto et utili et voluptatis quidem gratia: et si magna prouentura inde sint parum offendet: me dlocris igitur talis est nomen non habens. Qui autem placere studet si voluptatis causa nec ob aliud quicq; illud agat: lasciuus dicitur. Si vero ut utilitatem quandam inde adipiscatur in pecunijs aut in re pecuniaria adulator. Et qui omnibus se opponit: in humanum: et contentiosus dicitur esse. Videntur autem extrema inter se opponi: quia medium absq; nomine est.

¶ Decimūtertium capitulum de medietate que est circa delectabile in omnibus dicationib; que s; vitā: cuius extrema sunt placidi et discipoli seu lingiosi medietas vero innotata ipropria d; amicitia differēs ab amicitia eo q; ipsa est sine passiōe: amicitia vero cū passiōe diligēdi: n; a vero ad oēs in cōdicando seruās qd cōgruit et referēs ad bonū et pferēs: et s; se desiderans cōdelectare. tristare aut reuerēs tū eliget cōtristare ubi nō bonū vel vitiosuz nō tristare vel delectare: et cū maiora bona psequēt ex cōtristatiōe et q; delectātis q; cōiucit solū se fieri delectabile pprie placidus: et q; vero ppter sibi vtile blāditio: qd; extrema solū videtur opponi pp mediū innotatū eē. D.

Etiam determinauimus dispōnes inuētas in ira. Dispositio nes autē que sunt in societatibus et in collocutionib; et communicatiōibus nūc dicemus. Qui ergo per istas intēdūt et capiunt benuolētias hominum et sunt illi qui nituntur ut delectari faciāt p associatiōem suam alios: et non offendunt neq; molestant aliquem ex eis quibus conuēniunt in aliquo: quinimmo vidēt ut nō contristent eū quem associantur: sunt quidā modus hominum. Et sunt alij contrarij istis qui diuersificantur eis in omnib; suis dispositionibus: quib; non est cordi: neq; curant de aliquo ex eis que appropriantur alij ab ipsis: et sunt illi qui nominantur maligni discipoli et irtractabiles. Et manifestū est q; decez dispōnes: intendo extremitates ex ipsis vitupabiles sunt: et dispō media inter ipsas laudabilis: nos. n. per hanc recipimus quod opz: et ut opz: et ppter hoc in hntibus eas malicia est et nō est eis nomen. ¶ Et similatur mos iste dilectioni. qui. n. est in dispositione media hui; moris pprietas eius siue attributio est attributio dilectoris: et hoc qm hnt delectamus ad hoc ut dicamus q; blandus et tractabilis dilector: nosser ppter velocitatē sui ad recipiendū societate familiaritate: exhibendū: attamen diuersificantur mos iste a dilectione: eo q; vacuus est eius passiois qua in dilectione existit: cū non sollicitur per societatem eius quem diligit quēadmodum sollicitatur dilector: et hoc quoniā ipse non recipit vnū quem recipit s; q; opz ad amanduz ipsum et non obediendū: sed recipit quidē euz quē recipit: eo q; nā sua talis est: et ppter hoc amat cognatum: et in cognitū: et familiarē et nō familiarē s; modū vnū: neq; facit hoc

Liber Quartus

quod facit de hoc in vnaquaque rerum sed quod ei pertinet. Non enim opus ut sit cura eius pro extraneis et familiaribus: et receptio eius ipsorum secundum modum vni veritatem non molestat aliquem. **¶** Et iam diximus qualiter opus esse associationem et coniecturam quando proportionaueris dispositiones eius: intendo associans ad factum honesti et vtilis videbis intendere ipsum in eis ut non contristet aliquem: aut ut hilarem eum faciat. videtur enim quod dispositiones conueniunt vel associandi sunt circa delectationem et tristitiam: et in quo ex istis non fuerit res honesta. scilicet fuerit in ipso res danosa: graue est habere eas ut hilarem faciat aliquem: et interdum eligit ut contristet. Et istud acquirere facit factorum eius turpitudinem: et hec turpido aut erit non in modico aut erit eius contrarium. Dispositio autem huic contraria: intendo eam in qua est honestus et vtilis: neque molestatio modicam recipit. graue enim esset hoc habenti ipsam. Coniuit autem potentibus et plebeis et perfectis notis et minus notis coniectu diuerso secundum debitum modum: et in ceteris dispositionibus diuersificatis alijs tribuit vni cuique quod suum est: et vercundat de eo quod hilares facit eum solum et sine suo grato est contristare eum aliquem: et si fuerint res ad quas conuertuntur eius dispositiones ex rebus grandibus: intendo honestum et vtile: declinat ad illud et plane conuertat in eo: et interdum contristat contristatione modica propter illud quod sequitur post ex delectatione: intendo quatenus postea hilarem faciat. hec igitur est determinatio medij in hoc more: intendo associationem et non est ei nomen positum: qui homo hilares faciunt quod oscum perindifferenter et intentio ipsorum est ut gaudere faciant homines absque causa sunt illi qui placere cupiunt hominibus: qui autem hoc emolimenti causa faciunt nominantur adulatorum: qui autem rixosus est et in omnibus intractabilis est ut iam diximus malignus et discolus. Et iam declarauimus de re extremitatum ambax quoniam sunt opposite: et quoniam medij innotatum est.

Capitulum Decimumquartum.

Circa eadem ferme ostentationis mediocritas ipsa que innominata: nec ab re fuerit de ea quoque transigere: nam et ea magis que sunt circa morem cognoscimus: et de singulis transigamus et simul mediocritates esse virtutes magis credimus in cunctis ita esse cernentes: in vita igitur qui ad voluptatem aut molestiam conuersantur.

Vnde de veris et mendacibus dicemus: simpliciter in veris et rebus et fictione. Videtur enim ostentator assingere speciosa cum non adsint sibi: vel maiora quam assint. Ironicus vero contra que sibi assunt negat: vel minus noxia facit. **¶** Medius autem alteruter quidam est verax et sermo verax: is et fatetur que sunt circa se nec maiora aut minora

Quisq; qui facit sed horum singula et alicuius gratia fieri possunt et nulli. Quisq; qualis ipse est talia agit et dicit: et ita viuunt nisi alicuius gratia agat. Mendacium vero ipsum per se improbum est ac vituperatione dignum. Verum autem probum ac laudabile: ita verax qui mediuse est laudabilis. Mendaces vero utique vituperandi: sed magis ostentator. Dicemus autem de utroque si primum de eo qui verax sit: nec de illo nunc dicimus qui in confessionibus vera fatetur: nec de his que ad ius et iniuriam pertinent. Nam id alterius esset virtutis: sed de eo qui in quibus nihil tale refert sermone et ita verax est: eo quod ipse semper habitus.

¶ **A**ta et sermo verax: is et fatetur que sunt circa se nec maiora aut minora facit sed horum singula et alicuius gratia fieri possunt et nulli. Quisq; qualis ipse est talia agit et dicit: et ita viuunt nisi alicuius gratia agat. Mendacium vero ipsum per se improbum est ac vituperatione dignum. Verum autem probum ac laudabile: ita verax qui mediuse est laudabilis. Mendaces vero utique vituperandi: sed magis ostentator. Dicemus autem de utroque si primum de eo qui verax sit: nec de illo nunc dicimus qui in confessionibus vera fatetur: nec de his que ad ius et iniuriam pertinent. Nam id alterius esset virtutis: sed de eo qui in quibus nihil tale refert sermone et ita verax est: eo quod ipse semper habitus.

fm habitū talis est. Videt autē hmōi vtr probus esse. nam qui ves-
rū diligit ⁊ in his in quibus refert verax erit: vt enim turpe men-
daciū fugiet qui p seipsuz fugiebat. talis autē laudabilis est. Sz
ad minus q̄ re vera sit magis declinat. Congruentius enim idvl
detur: quoniam superexcellētie inuidiose sunt. Sed qui res fin-
git maiores q̄ sint siquidē nullius gratia prauus quodāmodovl
det. Non em̄ vtiq̄ gaudet mēdacio: vanus tñ potius est q̄ ma-
lus. Qui vero alicuius gratia si glorie ⁊ honoris non minus vi-
tuperandus est quēadmodū ostētator: si lucri causa deformior est
nō in potentia: sed in electione ostētatio est. Nam fm habitum: et
quia talis ostētator existit quēadmodū ⁊ mendax: alter enim mē-
dacio gaudet: alter cupiditate vel lucro. Qui igitur glorie causa
ostentationē faciunt talia fingunt ex quibus laudandi aut beati
videantur. Qui vero lucri causa faciunt hi ea fingunt quorum
vlus ad proximos pertineat: ⁊ que clam esse possint ceu medicū
aut aruspīcem egregium: que adeo pleriq̄ fingunt aut ostendūt
q̄ hec in seipsis sunt. Ironicos vero sua attenuātes vrbantores
esse constat: non enim lucri causa faciunt: sed vt fugiant timidit-
tatem. Maxime vero hi gloriosa negant vt Socrates faciebat.
Sed qui parua ⁊ manifesta fingūt gloriosi dicuntur ⁊ facile sper-
nēdi sunt. Interdum etiā ostentatio est ceu lacedemoniorū ve-
stitus. Nam excessus ⁊ defectus nimius ostentationem quandaz
habet. Sed qui moderate ironia vtuntur: nec ea dissimulant que
nimis ante oculos sunt ⁊ extant: vrbani videntur. Veritati osten-
tatio magis opponitur: ⁊ deterior est q̄ ironia.

Decimū quartum caplm de medietate inter iactantiam ⁊ ironiam inno-
minata: de qua ⁊ similibus dicitur se in transitu dicere vt magis sciamus 14
virtutes esse medietates: deinde ostendens quis iactator: quis ironicus:
quis quoq̄ medius: qui et ante castus et verax fm ipsius impositionē di-
citur q̄q̄ singula que predicti faciunt mentiēdo ⁊ verum dicēdo contin-
git facere alicuius ⁊ nullius gratia: ⁊ q̄ mendaciu ⁊ fm se fugiendū: verum
autem laudabile. q̄q̄ similiter veraci laudabili ⁊ extremis vituperabilib⁹
iactator: vituperabilis magis postea de quali veridico hic intendit: videlē
cet de veridico fm habitum: quem si contingat ppter aliquam vtilitatem
mentiri libentius declinat ad deficientem. i. ironia q̄ ad iactatorem: deins
de q̄ iactator triplex. s. qui nullius gratia magis van⁹ q̄ malus: et qui gra-
tia gratie vel honoris: ⁊ qui lucri: quorum quilibet non in potentia sed in
electione: quemadmodum mendax cōsimiliter triplex: ⁊ q̄ iactatores gra-
tia glorie fingunt: in q̄bus est laus vel felicitas: gratia autem lucri ex qui-
bus proneniret bonum alijs: ⁊ in quibus non facile deprehēdi possunt mē-
daces: deinde q̄ ironici ⁊ cur gratiosi videntur qui et maxime gloriosa de-
se negant: quodq̄ ironia nimia est iactatiua: ⁊ q̄ iactator magis
veridico opponitur. D.

Tin his rebus inuenitur medium elationis: ⁊ hoc mediū
quod in elatione est non habet nomen et non est
malum vt has res determinemus. Dixit et fortassis perfecti⁹
Cōmen. Au er. super lib. Ethicor. h

Liber Quartus

cognoscētes erimus dispositiones morum quando sciuerimus ex diffinitione vel termino earū quoniam ipse sunt mediū: et securi erimus de hoc q̄ virtutes medie sunt quādo sciuerimus q̄ ipse sic sunt in vniuerso. ¶ **U**dit. Jam autem diximus de his qui vtuntur associationib⁹ loco delectationis et tristitie. Nunc vero determinabimus de illis qui veraces exi stūt vel mendaces fm̄ modum vnum in dictis et in factis. i. veraces et simulators.

C Dicimus ergo quoniā putatur de elato q̄ simulet inesse sibi res honorabiles et non sunt: et inesse sibi res eximias quarum non habet potestatem vel ad quas non potest: qui autem vtitur ironia est fm̄ diuersum istius: eo q̄ aut negat quod inest ei ironie causa: aut viles facit ipsum. mediū vero horum est verax in modo suo viuendi et in dicto: et consistetur hoc quod in ipso est preter q̄ addat in hoc aut diminuat: et forsitan vnusquisq̄ facit hoc quod facit propter aliquam rerum: et forsitan facit ipsum non propter aliquid penitus. Et vnusquisq̄ ipsorum dicit: facit fm̄ q̄ ipse est: et similiter vsu uiuendi est secūdu quod ipse est dum non facit quod facit propter aliqua rerum: et mendacium in seipso malum est vituperabile: veritas autem bona laudabilis id est neq̄ verax: et est mediū laudabilis existit. ¶ **E**xtremi vero mendaces sunt et ambo vituperabiles et proprie superelatus vel superbus: hic enim magis mendax est. ¶ **U**. Et nos determinabimus eos simul incipientes a verace. nolumus autem per veracem cum: qui verax in eo q̄ contentur homines sibi vnūcem scilicet fictio et simulatio: et est id in quo veritas adducit ad iustitiam: et mendacium ad iniustitiam. istud enim est de natura virtutis alterius: sed volumus per ipsum veracem illum in quē non cadit controuersia et diuersitas: et est ille qui verax est de seipso et de vsu suo viuendi: ideo q̄ status eius est status iste: et videtur de eo q̄ sit quasi submissas habens alas: et hoc eo q̄ amator sit veritatis: et si fuerit verax in eo vbi non habet locum veritas: tunc dignius est vt verax sit vbi locum habet ideo q̄ qui veretur mendacium propter seipsum. intendo eo q̄ mendacium hoc non veretur ipsum propter quantitatem vel mensuram aliquam: quibus fuerit cum hac determinatione hic laudabilis existit: et manifestum est de re ipsius qui declinat amplius ad deficientiam q̄ studiosior est veritatis eo qui declinat ad superfluitatem: eo q̄ superfluitas ponderosa vel grauis est. Qui autem simulat magis q̄ in eo sit absq̄ causa iam malus videtur: non enim aliter vtretur mendacio sed potius vanus est q̄ malus. Si autē simulat propter aliam causam et est causa illa gloriæ vel honoris: tunc non est valde vituperabilis vel superelatus: si vero fuerit hic causa pecunie vel eius quod ducit ad pecunias: tunc turpior est eius dispositio dispositione superelati: et superelatus non est superelatus potentia tantum. intendo naturaliter: sed et secundum electionem: eo q̄ est superelatus quidem per naturam et mouerationem ad similitudinem mendacis. Etenim quidam ex mendacibus mentiuntur gaudentes ex mendacio. quidam vero mentiuntur desiderantes ex hoc exaltari. qui ergo vtuntur elatione vt per hoc exalten tur. qui vero vtuntur ea emolumenti vel lucrī causa simulant res in quibus sequuntur eos illi quibus appropinquant: tres quas possibile est esse: et later de eis: quoniam tales ad similitudinem eius quod faciunt ostentatores: et medici et sapientes: ides quoniam res iste latent: propter istud ergo plures hominum simulant res huiusmodi et fingunt eas: intendo q̄ in sint eis res quas diximus id est q̄ sint sapientes et ostentatores. contrarij autē superelatis et sunt vilificantes se: eo q̄ dicunt de se minus q̄ sit in eis. patet est de re ipso: quoniam placetiores sunt secundum mores eo q̄ patet

tur de eis q non dicant de se hoc qd dicunt querentes per hoc lucrari sed fugientes cognosci: et ipsi non deueniunt ad vltimum in negatione rerum honorabilium quemadmodum faciebat Socrates. At illi qui simulat res exiles apparabiles nominantur dolosi vel fraudulentum et sunt viliores omnium: et hoc quoniam superfluitas et deficientia nimia proportionantur, vituperabilibus. Sed qui vtuntur rebus istis mensurate et in rebus non vituperabilibus valde et non apparabilibus palam est de re ipsorum quoniam accessibiles sunt. Et manifestum est qd vilificantes se oppositi sunt veraci: eo qd sunt digniores eo.

Capitulum decimumquintum.

Am autem sit in vita cessatio quedam a negocijs: et in ea cum iocunditate temporis transmissio. Videtur hic quoq esse conuersatio quedam conueniens: et qualia: et quomodo dicere audireq oportet. Differt autem in talibus dicere aut talia audire. Constat vero circa hoc esse excessum et defectum medij. Qui igitur magis qd oportet risum mouent scurre videntur esse et onerosi sunt nam risum secuti magis cogitant quemadmodum mouere illum possint quam quemadmodum honeste loquantur nec quemquam offendant. Qui vero nec dicunt ipsi aliquid iocundum: nec alios dicere patiuntur: rudes et agrestes videntur. Enimvero qui cum moderatione iocatur comis appellatur. Horis enim videntur esse tales motus. Quemadmodum vero corpora ex motibus iudicantur: ita et mores. Redundate autem periculo et plerisque gaudentibus ioco et salibus magis quam oportet: scurre quoq plaudent atq ita nuncupantur: quasi comitatem habeant: et sint elegantes. Sed non parum differre eos etiam dictis apparet. Adedij autem habitus est vrbantitas. Urbano autem conuenit talia dicere atq audire qualia modesto ingenuo congruunt. Sunt enim quedam que dicere et audire decet huiusmodi: et ingenui iocus differt ab eo qui est seruilis: et docti ab eo qui est indocti. Inuenit licet in nouis et antiquis comedijs. Alijs enim erat iocus obscenitas verborum. Alijs vero subintellectio. Refert autem hoc non parum ad honestatem. Utrum igitur determinandum est eum qui in aliquem iocatur recte iocari si dicat ea que decent ingentium: an si non offendat audientem vel si permulcet an tale aliquid in determinatum est: cum alius aliud oderit ametq ac talia libenter auditurus sit: que esse audire sustinet hec et facere videtur. At no oia faciet: iocus in aliquem dictus conuictum est: at legilatores nonnulla conuictari prohibent: oportebat forsitan et iocari. Urbanus igitur et ingenuus ita se habebit quasi ipsa lex in seipso existat. Talis ergo medius siue hic vrbantus siue hic comis dicatur. Scurra vero inferior est quam ridiculus nec sibi ipsi nec alijs parcat: modo risum mouere queat: talia dicit qualia vrbantus non diceret: et quorum aliqua nec audire quidem susti-

f
Quemad
modum
pa ex mo
tib⁹ iudi
cant ita z
mores.

tatē: viri autē liberi acceptabilis hec est dispō. cum sit sibi metipſi hoc qđ est
 lex illis de ciuitate. Medius ergo in hoc more: ē hñs hāc dispositionē nomi
 natē ferenti vult. representator autē minor est cōcitate risus: et em ipse nō
 recipit a seipſo neq; ab alio nisi res prouocatiuas risus: et d. etiā res quas
 nō placet viro acceptabili dicere neq; audire eas. Siluester autē et rudis
 nō ē aptus hñōi solatijs: cū nihil eorū cōueniat ipsi: et cōturberet molestet ex
 oib; eis. D. Et iā putat qđ trāq; illa qes et iocosuz solatiū necessaria sunt iusu
 viuēdi hoīs. media ergo determinata in cōuictib; tria sunt et oia cōcāt in
 hoc qđ sunt in dictis quibusdam et factis: et diuersificatur in hoc qđ quod
 dam eorum est circa verum. s. qđ habens noiā verax et alteri est circa dele
 ctabile et est duorū modorū: vtrū qđ est circa ludicra et iocosa. s. qđ hñs noiā
 aptus et cōpositus: et tertiu qđ est circa vitā ei; qđ viuūt absq; iocis. Cap. 16.

Verecundia non ita loquēdum est quasi de aliqua vir
 tute. nā affectus magis qđ habitus similis est. Itaq; eam
 diffiniunt timorem quendam esse dedecoris: Fit autem
 prope similiter ac minor ille in rebus grauib; . Erubescunt enim verecundantes: mortem vero timentes pauescūt. Itaq; corporalia quodam modo videntur vtraq; qđ affectus magis esse constat qđ habitus. Nec vero omni etati congruit verecundia: sed iuuenili. Putamus enim eos qui in huiusmodi etate sunt verecundos esse oportere. Propterea qđ illi cupiditatibus obnoxij verecundia prohibentur in multis delinquere. Et laudamus ex iuuenibus verecundos. Senioreni vero nemo laudat qđ verecundus sit. Nichil enim ab eo fieri censem; quod sit verecundia dignum: non enim probi est verecundia: si quidem prouenit ex improbis. Non enim agenda sunt talia. Si vero alia secundū veritatem / alia secundū opinionem turpia sunt / nihil differt. neutra agenda sunt. itaq; neq; verecundandum. Improbi vero est talem esset vt aliquid turpe faciat. Verum ita se habere vt si faciat quicq; tale verecundetur: et propter hoc putare probum esse absurdum est. Etenim verecundia in voluntarijs est. Volēs autem probus vir nunq; facit praua. esset autem verecundia ex suppositione vtrūq; probum. Si enim faciat verecundabitur: sed non est hoc circa virtutes. Impudentia vero improbum et non verecundari cum male agat: sed nihil magis hec facientem verecundari probum est. Continentia quoq; nec ipsa quidem virtus est: sed quedā mixta. Ostendemus autem de illa postea.

Sextumdecimum capitulum de verecundia primo: quoniam non virtus: quia non habitus verecundia: sed magis passio: quod ostenditur ex diffinitione ipsius ex accidente circa ipsam: deinde quomodo iuuenili etati conuenit laudabiliter et non senilib; qđ secundū veritatem neq; secundū opinionem turpe operandum: ac per hoc nec verecundandum cum tantum prauū sit turpia operari: postea qđ si verecundetur ex prauo opere non ob id existimandum studiosum esse: sed qđ verecundia ex suppositione solum studiosa quod non est circa virtutes: tandem qđ neq; cōtinentia virtus: sed mixta quedam. Dixit.

Liber Quintus

De verecundia autē nō opz nos loq̄ s̄z q̄ sit s̄t̄ q̄dā: potī ei v̄ esse passio q̄ dispositio: neq̄ passio h̄ p̄uenit oī etati: s̄z pp̄rie p̄uenit adulescentie: cū vi deamus oportere huiusmodi verecūdiātes esse. intēdo adulescentes. Et sit quidē verecūdia laudabilis in huiusmodi: eo q̄ cum vita ipsorū vincat a passionibus peccant multipliciter: verecūdia arcet et prohibet eos ab hoc: senes autē nemo laudat: eo q̄ sint verecundantes: videmus etenim q̄ nō oportet facere senes facta pp̄ que sit verecundandū: neq̄ virtuosus etiā verecundat cū verecundia nō fiat nisi propter mala: et hec nō sint scienda. **¶** Cūq̄ rerū turpium quedā sic sint s̄m veritatē: quedā autē sic sunt putatiue: nō differt dī cauendū sit ab vtriusq̄ donec nō incidat in verecūdiā ex ipsis. Et virtuosus si dispositio hec est: intendo q̄ de natura ipsius nō est vt faciat: vllā ex his duabus turpitudinibus. De natura autē mali est vt sit in dispositione per quā agat aliquid ex turpib⁹ rebus. Et pro hoc fiat quando fecerit aliquid ex istis vt verecūdetur. ideoq̄ putabit de ipso q̄ fals⁹ sit a turpi s̄m dispositionem. Verū tamen dicere q̄ verecūdari bonū est in rebus s̄cientibus sponte est super quo conueniunt homines: propterea q̄ verecūdans quādo fecerit turpe factū verecūdatur ex ipso speratur ei conuersio ad virtutem: propter hoc dictū est de verecūdia q̄ est bona: nō q̄ numerata sit in virtutibus: nisi quia irreuerentia siue infrontitas malum: est vt non verecūdetur homo facere turpe. Optimū autem homini et dignissimum in ipso est vt non faciat: vnde sit verecundandū. **¶** Dixit. Neq̄ etiā retentio sanime virtus est: et loquamur in hoc in hac parte: led ipsa est res mixta. loquemur autem in ipsa postea. Nunc autem loquemur de iustitia.

3

in hoc dicitur
nō est
sed in
debet
aliquid

¶ Aristot. *Stragy. Ethicorum Liber Quintus incipit.*

¶ De iustitia et iniustitia. Cap. primum.

De iustitia et iniustitia considerandum est: et circa quas res existant: et qualis mediocritas sit iustitia et iustum: quorum. medium considerando ista eodem modo nobis sit vt in precedentibus. Videmus igitur oēs eiusmodi habitū dicere volentes iustitiā per quam istorū operatores sunt: et per quem agunt. et volunt res iustas eodem modo de iniustitia per quam iniuriantur et volunt iniusta. Quamobrem hec primum nobis presupposita sint: non enim eodem modo res se habet in sciētis: in potentis et habitibus: nam scientie potentia videtur eadem esse contrariorum: habitus vero contrarius: contrariorum vero est ceu a sanitate sana sunt. Non autem cōtraria. Dicimus enim sanet incedere quando quis ira incedit vt faciunt sani. Sepe ergo cognoscitur contrarius habitus a contrario: sepe etiam habitus a subiectis cognoscuntur. Si enim bona habitudo sit manifesta et mala habitudo sit manifesta et ex his que bonas habitudinem faciunt bona habitudo: et ex hac illa que faciunt cognoscuntur. nam si est bona habitudo spissitas carnis: necesse est vt mala habitudo sit raritas carnis et efficiens bonam habitudinem quod faciat spissitatem in carne. Sequitur vero vt plurimū

Sepe cognoscatur habit⁹ cōtrarius a contrario et sepe etiā habit⁹ a subiectis cognoscunt

si altera multipliciter dicatur: et altera multipliciter dici: ceu si iniustum et iustum. Videtur autem multipliciter dici iustitia et iniustitia: sed sunt admodum propinqua ipsarum equiuocationem latere: quod non fit in his que longe magis sunt manifesta. nam illa plurimum inter se differunt specie: veluti clavis quod equiuocum est ei que est sub aialium collum et ei qua hostia clauduntur.

Complexamur ergo quot modis dicatur iniustus.

Tractatus Quintus libri Nichomachie Aristo. de iustitia incipit.

Primum capitulum in quo primo dicit quibus propositum est in hoc quod dicitur dicere et secundum qualem methodum: secundum supponens descriptio: res communes iustitie et iniustitie: diuidens eas a potentijs et scientijs: deinde quod duobus modis cognoscitur habitus. scilicet a contrario et a subiectis et quod si vnum contrariorum multiplicetur et reliquum vt in multum: quod iustitia et iniustitia multipliciter dicuntur: sed latent: propter propinquas esse earum equiuocationem. Dixit.

Scrutandum autem de iustitia quid est et in quo

est: cum sit iustitia actiones: et si fuerit medium tunc quod mediorum est: et cui rei est medium.

Sit autem perscrutatio nostra de hoc finem modum que metetur hec materia secundum quod precessit de sermone nostro.

Dicimus igitur quoniam videmus omnes dicentes quod iniustitia est per quam possumus super res iustas: et per quam iuste agimus et volumus res iustas. Et similiter etiam inuenimus eos dicentes quod non iniustitia: intendo iniuriam: est habitudo vel dispositio illa ex qua non iuste facimus neque iustum volumus. Cumque fuerit hic notorium nobis de re iniustitie et non iniustitie sit istud primitus apud nos de re eius tanquam radijs: posita autem tanquam descriptio ad illud quod volumus scire de substantia eius.

Deinde inquiramus post istud que sunt actiones iuste et iniuste: et ponamus inquisitionem nostram ad illud ex notiori earum: intendo ex notiori istarum duarum actionum. Etenim non est modus in via scientie formarum et dispositionum: sicut modus in formis et dispositionibus metipsis. Scientia enim contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

contrariorum possibile est vt sit potentie vnius: quemadmodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

Scientia contrariorum potest esse vt sit scientie vniuersalis vt quod admodum receptibile contrariorum est potentia vna: et propter hoc generatur a cognitione vnius

Liber Quartus

Capitulum secundum.

L

Videtur iniustus esse et qui contra leges faciat et qui plus appetit et iniquus: itaque patet quod et iustus erit qui secundum leges facit et qui equus est. Iustum igitur est quod secundum leges et quod equum est: iniustus autem quod contra leges et quod iniquum est. Cum vero et plus appetens iniustus sit circa bona quidem erit: non tamen omnia sed circa illa in quibus fortuna prospera vel adversa locum habet que sunt simpliciter bona semper: verum alicui non semper: sed homines illa precantur et querunt. At non oportet: sed precari quidem debent que simpliciter bona: sibi quoque esse bona appetere vero que ipsis sint bona. iniustus autem si semper plus appetit: sed minus in simpliciter malis. Sed quia videtur minus malum esse quodammodo bonum ac boni est illa cupiditas plus habendi: sic ut videatur ab hoc plus appetens: et contra leges facere: hec enim est transgressio legum: si quidem iniquitas comprehendit omnem iniustitiam: et commune quoddam est ad omnem iniustitiam. Cum vero is qui contra leges facit iniustus sit: et qui secundum leges iustus: constat quod omnia que a legibus proficiuntur quodammodo iusta sunt. nam et ea que constituta sunt auctoritate ferendarum legum legitima sunt: et quodlibet horum iustum esse dicimus: leges autem in omnibus provident coniectantes aut communem omnium utilitatem: aut optimorum: aut principum vel secundum virtutem: vel secundum alium quendam rationem modum: itaque uno quidem modo iusta dicimus ea que pertinent ad faciendam et conservandam felicitatem partesque eius in civili societate. Jubet autem lex ea que sunt viri fortis ut non deserere locum in acie: non fugere: non arma abicere. Et ea que sunt temperantis ut non committere adulterium: non flagitium facere. Et ea que sunt mansueti: ut non pulsare: non iurgia exercere. Eodem modo et secundum alias virtutes et vitia. Has iubens illa vetans. Recta quidem que posita est recte: deterior vero que inconsulte posita.

2. Secundum capitulum in quo primo supposito quod iniustum equivoce ad illegale: et inaequale concludit per hoc quod iustum similiter est equivoce ad legale et equale: deinde ostendens quod iniustus avarus et inaequalis non est circa omnia bona: sed circa ea que simpliciter bona. pravis autem mala: bona corporis et exteriora pro quibus habendis homines orant: quod non faciendum: sed quod ipsis si perveniant sint bona. tertio quia iniustus talis non semper plus eligit vere: sed in malis simpliciter minus ac per hoc semper aliquid plus boni sic contra existens avarus: proprie autem inaequalis: tandem pateat utriusque iusti differentia ostendit quod illegalitas omnem continet iniustitiam: quod omnia legalia aequaliter iusta: ideoque cum leges de omnibus virtutibus et earum operationibus conscribant et precipiant et opposita prohibeant sunt iniustitia: iniustusque et iniusto continentur virtutes omnes et malitie et ab his denominata. Dixit.

Amp. putet de speciebus de quibus dicitur non iustum q̄
sint notiores eis de quibus dicitur iustum numero-
mus quot modis dicitur iniustum. Dicimus igitur: quod niaz v̄
detur de eo qui diuersum agit legi q̄ sit non iustus: et similiter v̄
detur de eo qui iustus de eo qui lucretur possessiones multas per
rapinam vel fraudem: et v̄ de eo qui non seruat equitate: sed excedit. Cū
itaq; non iustus. s. faciens iniuriam dicatur fm istas duas intentiones: tūc
patens est: quoniam tenens legem iustus est. et similiter seruans equitatez
iustus est. ¶ Non iustus autem qui est dñs possessionis multe nō est in
oibus bonis sed in bonis que sunt bona felicē facientia hominem: non illa
que sunt bona in seipsis absq; eo q̄ sint beatificantia: et hoc qm̄ quedā eoz
rum que sunt bona in seipsis et semper interdum non sunt quibus dñs homi-
nū bona neq; semper: et propter hoc fit q̄ rogāt hoies in orationibus suis
sepius vt res que sunt bone in seipsis semp sint bone eis semper: et vt eligāt
ex bonis hoc quod sit bonū ipsis. ¶ In iustus aut eligit semper de bono
plus et de malo minus: intendo de malo absolute: et videt etiam q̄ ille qui
non est malus bonus sit modo quodā: et multitudo possessionis per eum de
bonis est: et ideo videt vt sit dñs possessionis multe: et est v̄ iniustus: et hec ē
res ppria ei et bonū in quo est iniuria cōe est oibus. et qñ positū fuerit esse
de per se notis cum qui diuersus est legi esse non iustum. tunc manifestum
est q̄ lex iusta est: et q̄ oēs res legales iuste sunt modo quodā: nam p̄ oē q̄
p̄cipit legifer: aut p̄hibet tendit aut ad bonū cōmune oibus: aut ad bonū
virtuosis naturaliter ex hoibus: aut simile aliquid huic intēti onr: vniuer-
saliter em̄ p̄cipit hoc q̄ efficit felicitatē: et illud quod eam conseruat: et
illud quod efficit partes eius et q̄ ea conseruat etiam a malitijs diuilibus
fm q̄ mandat strenuo vt agat actiones strenuitatis legalis: vt quod non
relinquat actē vel ordinationem: et ne fugiat: et ne reiciat arma. Et simili-
ter p̄cipit casto vt faciat opera castitatis: vt ne fornicet: nec sit falsidic⁹:
et p̄cipit pacifico facere quod suū est: vt ne percutiat aliquem: neq; dicat
dictum mali: et similiter in ceteris sint virtutibus et vitijs: intendo q̄ p̄ci-
pit virtutes omnes et prohibet omnia vitia: et hoc vniuersaliter siue virtu-
tes fm veritatem et certitudinē: aut per modum aliquem intendo genere
ex modo quodam.

Capitulum tertium.

MEt itaq; iustitia virtus quidem est perfecta non sim-
pliciter sed ad alium. Et ab hoc multotiens excellen-
tissima virtutum esse videtur iustitia: et neq; hesper⁹
neq; lucifer ita mirabilis ac in puerblo dicimus: om-
nes similiter virtutes iustitie inesse et perfecta maxi-
me virtus qm̄ perfecte virtutis est vsus. perfecta aut q̄ eā hñs
ad aliū quoq; vt pōt virtute: nō solū ad seipsum. Multi. n. in p-
p̄is virtute vti: sed in his q̄ ad aliū sunt nō p̄nt: et p̄p̄ea videt p̄-
clarum id Stantis. Magistratus virū ostendit. Ad alium enim et
in cōi magistratus geritur. Propter hoc ipsum et alienum bonus
videtur esse iustitia solum omnium virtutū: quia ad aliū est. Agit
enim illa que alij conferuntur: vel principi vel reip̄.

¶ Tertū capitulum q̄ iustitia generalis est virtus perfecta: quia non so-
lum ad se: sed ad alterū est omnis virtutis vsus: et ideo virtutum p̄clarif-
sima et sola virtutū alienum bonum: et non sicut pessimus est qui ad se: et
ad amicos vtitur malitia: sic optimus qui ad se: et ad amicos vtitur virtus

Excellen-
tissimavir-
tutū vide-
tur esse iu-
stitia.

D

Stantis
sua ma-
gistratus
3
virū ostē-
dit.

Liber Quintus

te: sed qui ad quēcūq; q; hęc iustitia non pars virtutis: sed tota virtus si
 cut opposita ei iniustitia non pars malitię: s; ipsa tota. q; etiam hęc 7 virt⁹
 simplr idem sunt subiecto: esse aut nō idē: q; hęc in ad alterum: virtus vero
 fm q; anime habitus talis. D.

Iustitia
 qn accipi
 tur fm q;
 est virtus
 est i ca. q;
 litatis. s;
 qn accipi
 tur vt iu
 stitia est i
 ca. ad ali
 quid.

In ista iustitia est iustitia cōis: 7 est simplr equalis virtuti
 vli nisi q; ipsa qn accepta fuerit p modū quo est virtus ē in
 caplo qualitatıs: 7 dicit absolute nō ad aliqd: 7 q; accepta fuerit
 fm q; iustitia est in caplo relatiōis 7 ad aliqd. Etē iustitia qui
 dē est in hoibus iustū agēs in eis. 7 ex hoc mō putat de iustitia q; ipsa sit p
 fectissima virtutū agentiū. 7 vtilissima earū: 7 maxime placēs. **Q**uit. ita
 vt magis placeat ipsa q; sy dus veneris maturinū oriēs cū sole: 7 vesperti
 nū occidēs cū ipso. Et dicit qdē hoc: eo q; in vsu eorū fuit de re placente; di
 cere q; esset placētior sydere veneris. **Q**uit. Et cū iustitia dicta fuerit cōiter
 est virtus pfecta vt in pluribus: est virtus qdē eo q; actiōes iustitie nō pro
 cedūt nisi a virtute: pfecta vero eo q; ille qui eā habuerit pōt vt virtute in
 ser: in altero. **Q**uit. Et ppter hoc putatur q; recte dixerit enim dicens q; fa
 cit virum notum cū sit vtens virtute in non vtente ea. san subdito. pnceps
 em relatiue dicit ad subditū: 7 ppter hoc h; qdē nomē istud vsu virtutis in
 altero. 7 ex hinc putatū est de iustitia q; sit bonū extraneo inter ceteras vir
 tutes: intendo q; sit bonū ad alterū: 7 hoc qm ipsa quide; semp agit quod
 bonū est: aut cōparticipati: aut principati 7 subdito. Cū q; sit cōpletam ha
 bēs malitiā q; vitī malitiā in se 7 amicos suos: sic virtuosus cōpletaz hīs
 virtutē est ille q; vitī virtute in ser: in alterū: cōpletā qdē eo q; vsus eius in
 altero difficilis est. **Q**uit. 7 ista iustitia quā determinauim⁹ nō est pars vir
 tutis: s; est tota virt⁹: 7 iniustitia opposita ei nō ē ps malitię: s; ē ipsa tota
 malitia: 7 ē q; dē distinctio inter ipsa 7 inter virtutē: eo q; ipsa ē ad aliqd: 7 virtus
 nō est ad aliqd. Est ergo ipsa 7 virt⁹ vnū i subiecto. diuersuz i rōne. Ca. 4.

Virtus et
 iustitia
 sunt vnuz
 in subie
 cto s; duo
 in rōne.

Et terrimus igitur est qui ad seipsum et ad amicum
 vititur prauitate. Optimus vero qui non ad seipsum:
 sed qui ad alium vititur virtute. Id enim opus diffi
 cile est. Hęc igitur iustitia non pars virtutis sed tota
 atq; integra virtus est: neq; contraria eius iniustitia
 vitij pars est: sed tota atq; integra vitiositas. In quo autem diffe
 runt tota virtus 7 iustitia: hoc ex supradictis constat. Est enim
 eadem sed esse non idem sed qua ad alterum iustitia: qua vero
 talis habitus simpliciter virtus.

Iustitia
 nō est ps
 virtutis
 sed est to
 ta virtus.

Quod querimus illam que in parte virtutis est iusti
 tiam. Est enim aliqua vt dixi eodem modo de
 iniustitia particulari dicendum: quod autem sit
 aliud signum erit: quod qui per alia flagitia delin
 quit iniuriam quidem: sed nihilo plus appetit vt
 clypeum abicit qui propter timiditatem: aut qui
 conuitia dicit per iram: aut qui non contribuit pecunias propter
 auaritiā: quod profecto per nullum istorum sepe plus appetit:
 constat quinimmo nec per omnes: sed per aliquam improbita
 tem quam vtuperamus secundum iustitiam. Est igitur aliqua
 iniustitia veluti pars totius: et iniustum quiddam in parte to

Sed querimus illam que in parte virtutis est iusti
 tiam. Est enim aliqua vt dixi eodem modo de
 iniustitia particulari dicendum: quod autem sit
 aliud signum erit: quod qui per alia flagitia delin
 quit iniuriam quidem: sed nihilo plus appetit vt
 clypeum abicit qui propter timiditatem: aut qui
 conuitia dicit per iram: aut qui non contribuit pecunias propter
 auaritiā: quod profecto per nullum istorum sepe plus appetit:
 constat quinimmo nec per omnes: sed per aliquam improbita
 tem quam vtuperamus secundum iustitiam. Est igitur aliqua
 iniustitia veluti pars totius: et iniustum quiddam in parte to

tus iniusti quod contra leges fit: preterea siquidem lucrandi causa mercatur et accipit. Quidam vero erogat et damnum patitur pro libidine: hic quidem intemperans magis videtur esse quam plus appetens: ille autem iniustus quidem sed non intemperans. Patet ergo quod ea de causa quod plus habet: insuper circa alias quidem omnes iniustitias quod demper semper fit ratio ad aliquod vitium: veluti si adulterium commisit ad intemperantiam. Si deseruit locum in acie ad timiditatem: si pulsauit quem ad iram: si plus habeat ad nullum aliud vitium ratio fit quam ad iniustitiam. ita patet quod preter illam: totam aliam quendam particularis iniustitia huic synonyma. Nam diffinitio in eodem genere est. utraque enim ad alium potentiam habet. Verum hec quidem circa honorem et pecunias aut salutem aut circa hec omnia si vno nomine valeremus complecti: et per voluptatem que prouenit a plus habendo. Alia vero circa omnia in quibus vir bonus versatur.

Quartum cap. i quo dicto primo quod de particularibus iniustitiis: et iniustitia est in hoc quanto interio ostendit per tria media particulari iniustitia esse quadam aliam ab illi coincidentem cum illi in eo quod ambe sunt: ad alterum: differentem vero in eo quod hec circa quedam determinata: illa autem circa omnia circa que studiosus ex hoc quasi ex necessitate concludens: esse et particulari iniustitiam. Dixit.

Mos autem in isto loco non inquit iniustitia que est equalis viri: sed iniustitia que est pars virtutis: intendit eam que est eius species. Et sicut quod in iniustitiis illa que est pars malitie: et signum eius quod sit hec iniustitia composita est quod nos inuenimus in ceteris malitiis factorum de quo dicimus quod agit non in se: et tamen non iniuriat alicui: ut quod fugit a congressu propter timiditatem. nos etiam dicimus de eo: quod non in se agit. et sicut quod amittit peregrinationes de de eo quod iniustus est: et sicut quod negligit acquirere pecunias propter stultitiam suam dicimus de eo: quod non in se agit: attamen nulli iniuriat. et sicut se habet multas acquirat diuitias non ex defraudatione: sed per pauertatem: et iniurias est habens malitiam vnam ex istis malitiis. Quod admodum ergo ille de quo dicimus quod est raptor est habens malitiam particulari sub malitia vni. sicut ille de quo dicimus quod est raptor est habens iniuriam particulari sub iniuria vni que est diuersum legi: et significat etiam super hoc quod hec malitia propria dignitas est nomine iniurie: pro hoc quod homo aggregat pecunias ex lenocinio: et aliter congregat eas ex circouentione alteri in negotiationibus: primus dignior est vocari incastus quam ut vocetur iniustus: et si nominauerimus eum iniustum erit hoc nomine communi. fin vero nominamus quod de iniustum tamen: etiam quod cetera species malitiarum proportionantur semper alicui generi ex malitia quod est preter genus iniurie. U. g. quod malitia que est lenocinii proportionat ad incastitatem: et fuga ex acie: et litis proportionat ad timiditatem: interfectio autem et defraudatio in pecuniis non proportionat semper nisi malitie illi que est iniuria. Cuius sic fuerit tunc manifestum est: quod hec est iniuria particulari principis in nomine iniurie vel iniustitie vni: et in diffinitione finem modum finem que participat species generi in istis duobus et est quod de hoc particulare participat vni in nomine et diffinitione eo quod ambo sunt ad aliquid: vtrumque tamen vni ipsorum relative de ad diuitias et honores et salutem. aut ad aggregandas ista si possibile fuerit comprehendere hoc nomine vno et nomine iniustitie et iniustitie: dicitur quidem primo et principaliter ex istis quatuor de eo quod sit circa pecunias et ab hoc transiunt ad illas alias res. Cuius

Liber Quintus

iam declaratum sit ex hoc dicto q̄ iniustitia dicitur communiter ⁊ proprie ⁊ similiter iusticia nunc dicamus quid est h̄ iniustitia intendo particulare ⁊ que res est cum dicatur fm̄ plures intentiones.

Capitulum Quintum.

Quod sint igitur iustitie plures ⁊ q̄ est vna aliqua preter totam virtutem manifestum est: que vero ⁊ qualis hec sit comprehendamus. Diffinitum est id quidem esse iniustum quod contra leges ⁊ quod iniquum. Iustum vero quod fm̄ leges ⁊ quod equum. Illa igitur iniustitia de qua primo diximus ea fuit que est contra leges.

Sed quoniam facere contra leges ⁊ iniquitas nō est idē: sed aliud vt pars ad totum: nam quod plus: id omne iniustum: quod autem iniquum id nō omne plus: profecto iniustum ⁊ iniustitia nō idem sunt: sed aliud quidem vt pars: aliud vero totum. Pars enim hec iniustitia totius iniustitie: similiterq̄ iustitia iustitie itaq̄ de particulari iustitia: particulariq̄ iniustitia dicendum: ⁊ de iusto atq̄ iniusto similiter. Illa igitur iustitia que fm̄ vniuersam virtutem ordinata est: ⁊ q̄ vsus totius virtutis ad aliud existit relinquatur. Similiter ⁊ illa iniustitia que est totius vitij vsus. Iustum quoq̄ ⁊ iniustum fm̄ has determinandum esse constat. Fere autem omnia iura ab vniuersa virtute ordinata sunt: nam lex precepit viuere fm̄ omnem virtutem ⁊ vnumquodq̄ vitium prohibet. Effectiua vero vniuersae virtutis sunt illa omnia iura que ad publicam pertinent disciplina nam. Priuata vero singulorum disciplina per quam simpliciter est vir bonus. vtrum pars ciuilis sit an alterius postea dicemus. Non em̄ fortasse est omnino idem bonū esse virum ⁊ bonū ciuē. Sed particularis iustitie ⁊ iusti illius quod est fm̄ eam: vna species in distributione cōsistit vel honoris vel pecuniarum vel aliorum que talia sunt: vt diuidi possint inter eos qui in societate cōuili versantur: in his enim fieri potest: vt equum habeat vel iniustum alter alteri. Alia species in commercijs hominum corrigēdis existit: cuius due partes sint. nam cōmerciorum alia sunt voluntaria: alia inuoluntaria. Voluntaria ceu emptio: venditio: mutuum: fideiussio: commodatum: depositū: locatio: ⁊ huiusmodi. Dicunt autē voluntaria: qz principij ipsorū voluntariū est. Inuoluntariorū autē illa clā destina sunt: vt furtū: incestus: veneficium: dolus: fraus: dolosa necatio: falsum testimoniū. Alia violēta vt verberatio: nexus: mors: rapina: orbatio: conuitium: contumelia.

5 Quintū cap. in quo sumit q̄ ⁊ qualis q̄dā: hoc est qd̄ est iustitia particularis: q̄. s. fm̄ gen^o qz cōlitas: q̄lis autē insinuat p̄ diuisionē ipsi^o: reperit autē superiorē diuisionē iniusti et iniusti p̄ hoc insinuās iniustitiā ⁊ iustitiā sicut duplices: qz qz existit in ḡne equalitatis ⁊ inequalitatis sunt p̄tes ad legalia ⁊ illegalia: ⁊ qz de particularib^o dicēdū de vlibus autē nō: ⁊ qz iustitia q̄ est legalitas est oim̄ virtutū vsus ad alios p̄ hoc qz lex p̄cipit fm̄ oim̄ virtutem

viuere: et fm oem malitiã prohibet. tandẽ diuidẽs particularẽ iustitiã i di-
 sributiã et directiã: subdiuidẽs directiã in duas fm cõmutationes du-
 plices. s. volũtarias et inuolũtarias: in occultas et violẽtas. Dicit.

Iscimus ergo qm dcm est in eo qd pterijt q nõ iustus dici-
 tur de duab⁹ reb⁹. s. de diuico legi. et de nõ equo. et

qm iustus dicit de istorũ oppositis: obseruator ergo legis iust⁹
 est. et equus iustus est. Qui autẽ est fm diuersum legis est inu-
 stus cõis q dictus est primit⁹. q vero cõuenit cũ lege est iustus cõ-
 munitis: inq̃sio quidẽ h est iniustitia propua. et iustitia propua: intendo
 in descriptione eius et enumeratione suarũ specierũ. iam em̃ descripta fuit
 in eo q precessit iustitia cõis p descriptionẽ virtutis. iam em̃ descripta fuit
 species eius p ipsius enumerationẽ: cũ nõ sit iniustitia cõis aliqd pl⁹ q̃ vsus
 virtutis vltis in relatione ad aliqd aliud: intẽdo q qn accipit virtus relati-
 ue ad alterũ dicit iniustitia. et qn accipit in relatione ad virtuosos nominat
 virtus. et sicut iniustitia vltis nõ est aliqd plus q̃ vsus malitiẽ vltis in alter.

¶ Et fere vt plurib⁹ illud qd mandãt leges virtutes sunt vltis nõ p̃tici-
 lares: eo q mandãt vt sit vita cũ omni virtute: prohibet ab oivito: et sicut inã
 dant res effectiuas virtutis vltimũ: et iste res sunt etiã oẽs res vltis q ponũt
 tur ad instructionẽ: intẽdo q ponunt instructiue ad acquisitionẽ virtutis
 vltimũ. Et ars legũ est illa q diffiniuit ista: intẽdo artẽ regitiã ciuitatũ sicut
 diffiniuit virtutes vltis. **¶** Res autẽ p̃ticularẽ per quas fit vnusq̃s
 q̃ hoim virtuosus vel bon⁹: vero modo vltimo distinguem⁹. s. an specula-
 tio de ipsis sit artis ciuicis an alteri⁹ fortassis nõ est res per quã fit vnusq̃s
 q̃ hominũ bon⁹ aut mal⁹ res vna in vnũuerso rerum. quẽadmodũ nõ sunt
 res q faciũt bonũ p̃ticularẽ in vnoquoq̃s hoim res vne eadẽ. intẽdo i hoib⁹
 res vero in qbus sit iustitia propua iniustitia propua vltis etiã sunt res vltis
 et sunt vne oibus. Et manifestũ de re istius scie: qm speculat in eis: et hec iu-
 stitia est due species: quarũ vna est diuisiua: intẽdo eã que diuidit res cõi-
 catas: vt pecunias et honores: et alia ex reb⁹ cõicatis. Etẽm in diuisiõẽ isto-
 rũ inter eos est equalis et nõ equalis: et scõa est factiua cõtractũ sine nego-
 ciationũ: et hec sunt duarũ partũ: quẽdã. s. volũtaria: vt veditio: mutatio:
 accommodatio: fideiussio: depositio. alia nõ volũtaria: intẽdo ex vtraq̃ pte:
 vt furtũ et adulteriũ: et incãtatio: et falsũ testimoniũ: et proditio. Et qdã que
 sunt vehemẽter iniuriosa: vt vulneratio: et inuicatio. Cap. 6.

Am vero iniustus iniustus sit: et iniustum iniustum: pa-
 tet aliquid esse medium iniquit: id autẽ est equum. Quia
 enim in re est plus in eadem et minus equum. Si ergo in-
 iustum est iniustum: iustum equum: quod est sine proba-
 tione manifestum est. cum vero equum sit medium: iustum quo-
 q̃ medium quidam esset. Est autem equum in duobus minimis
 ergo et iustum medium: et equum sit necesse est ad aliquid: et qui-
 busdam: et fm q medium aliquorum est ea sunt plus et min⁹: fm
 q equum duorum: fm q iustum quibusdam. Necesse est ergo iu-
 stum esse in quatuor minimis: nam et quibus iustum existit duo
 sunt: et in quibus res due ac eadem equitas quibus et in quibus:
 vt enim illa se habent in quibus ita et illa. Si enim non equi non
 equa habebunt. Verum hinc pugne incusationesq̃ oriunt cum
 equi non equa: vel non equi equa habent et tribuunt. Ex digni-

pugne et i-
 cusationes
 et seditio-
 nes oriũt
 cu z eq nõ
 eq: vel nõ
 eq eq hnt
 et tribuunt.
 Z

tate quoque id apparet. Iustum enim illud quod in tribuendo consistit secundum dignitatem quandam esse oportere omnes fatentur. Ipsam vero dignitatem non eandem omnes salutem esse: sed populares quidem libertatem: potentes vero opulentiam: aut genus. Optimates autem virtutem dicunt. Iustum ergo proportionem quamdam habere: proportionem vero habere non solum unum numerum proportionatum est: sed totius numerabilis. Est enim proportio equi ita rationis in quatuor minimis. Discreta igitur quae in quatuor consistat manifestum est. Quinetiam continua. Nam uno ut duobus utitur. ut bis dicitur ceu quemadmodum. a. ad. b. ac. b. ad. c. bis ergo dicitur. b. Si ergo bis ponatur. b. quatuor erunt in proportione. Est autem et iustum in quatuor minimis ac ratio eadem. Diuiditur enim similiter in quibus: et quae. Erunt ergo quemadmodum. a. ad. b. ita. c. ad. d. et promiscue. ergo ut ad. c. ita. b. ad. d. Quare totum ad totum ut distributio duplicatur. coniugatio igitur. a. c. et. b. d. iustum est illud quod in distribuendo consistit: et medium quidem hoc est circa id quod proportionem habet. Nam habens proportionem medium est: iustum autem proportionem habet. Hanc proportionem mathematici geometricam vocant: nam geometrica coniungit totum ad totum quod alterutrum ad alterutrum. Est autem non continua haec proportio: non enim est unus numero terminus: cui et quod hoc ergo iustum proportionem habet: iniustum vero proportione caret. Fit igitur aliud plus aliud minus quod et in rebus accidit. Nam qui iniuriam facit plus habet. Qui vero patitur minus habet et hoc in bono: in malo autem contra. Non in ratione boni venit minus malum ad maius malum. Est enim magis eligendum minus malum quam malus: quod autem eligendum id bonum et magis maius: una igitur iusti species talis est.

¶ Minus magis eligendum quam maius.

¶ Sextum cap. in quo per iniustum esse inequale ostenditur iustum esse equale et medium pluris et minoris: ac per hoc quod iustitia medieta: quae iustum secundum quod est equale in minimis duobus: secundum hoc quod iustum distributum in minimis. ubi habentur se ad invicem. proportionatur. s. ut persona ad personam sic re distributa: quibus non sic habentur sunt pugnae et accusaciones. ¶ Sed ex eo quod secundum dignitatem idem ostenditur iustum distributum esse proportionale annexes: quibus diversis diversi mensurantur dignitate: et quod proportionale non solum in numeris: sed et in rebus numeratis: et quod quae proportionale in iustis minimis est et medium: iustum autem proportionale iustum distributum in totum erit: et medium consistens in proportionalitate geometrica distincta: et quod multum huic oppositum est per proportionale. Dicitur.

¶ Quia fuerit non iustus ens non equalis: et fuerit factum non iusti: intendo iniuriam: factum inaequale et fuerit: medius in non equalis ens: equalis etenim in actione inuenit in ea equale erit iustus equalis. Et hoc etiam manifestum est quod concedit omnes homines absque syllo. Cuius sit equalis medius erit iustus etiam medius et equalis: et ideo medius indiget rebus: de quibus dicatur multum et parum. Et enim medius est inter multitudinem et paucitatem: et ideo quod equalis indiget duobus: eo quod

equalitas ad minus duobus est: et ideo quod medius. i. iustus indiget. iij. eo
 quod iustitia quod minus in. iij. est. Et in alio res quibus est iustitia due sunt
 secundum hunc inuenitur equalitas rebus diuersis: intendo secundum modum propor-
 tionis. i. erit proportio dationis ad dationem sicut proportio habitudinis
 eius cui datur ad eum cui datur: nisi enim esset hec proportio non inueniretur
 in eis: neque equalitas: neque inequalitas. et diuersitas proportionis est qui-
 dem quando fuerit in equalitate non equalitas: aut in non equalitate equa-
 litas. Et est manifestum quoniam iustitia diuisiua est quidem in hac proportio-
 ne ex hoc quod omnes vident quod oportet ut sint in dationibus iustitia: et non vident quod
 meritum hominum ad dationem sit vnum. Sed principes ciuitatum comun-
 nalium vident quod meritum sit secundum libertatem: intendo quod iustitia in dationi-
 bus est ut proportio dationis ad dationem. ut proportio libertatis ad liber-
 tatem: et hoc quoniam isti vident quod felicitas sit libertas: principatus autem pau-
 citatis videntur quoniam meritum est secundum diuitias que secundum eos sunt felicitas. et ex
 eis sunt qui vident quod nobilitas generis: intendo sit causa idoneitatis vel
 meriti. Domini autem principatus nobilis secundum veritatem vident hoc de vir-
 tute: et vult omnes uenisse in hoc quod idoneitas sit secundum quod videtur de felicitate hois
 et si diuersificent in quod sit hec felicitas. Cumque sic sit iusticia necessario est quod
 proportionalis: etiam proportionalitas non est propria cuidam numero: sed est propria
 numero simpliciter: et quoniam proportionalitas est equalitas in diffinitione et sermo-
 ne non in quantitate erit ad minus in. iij. rebus: et hoc aut in rebus discretis: et tunc
 res manifesta est: et hoc quoniam intentio equalitatis in eis proportione est ut sit p-
 portio primi ad secundum sicut proportio tertii ad quartum: aut in continuis: et tunc
 erit in tribus rebus quoniam fuerit proportio primi ad medium sicut proportio medii
 ad tertium. et est manifestum quod etiam hoc in. iij. est eo quod medium accipitur bis in
 proportione. v. g. quoniam si fuerit proportio. a. ad. b. sicut proportio. b. ad. c. tunc
 accipitur. b. bis in proportione. ideoque erit comproporionalia. iij. in ratione:
 et si non in subiecto. Cumque fuerit hec iustitia proportionalis: intendo diuisiuam
 ad minus erit in. iij. et ratio in eis est vna: intendo quod ratio proportionis est inter
 duo ex his. i. inter duos terminos est ratio proportionis que est inter alia duo. i.
 terminos eorum. v. g. quoniam si fuerit hec duplex: erit et illa duplex: et ex quo hec
 iustitia proportio inter. iij. et est hec proportio inuenta in compositione et
 in permutatione et conuersione: manifestum est quod in hac iustitia accidit huic
 donec quod quoniam fuerit proportio istius dationis ad istius receptorum dationis: sicut
 proportio istius dationis ad istius receptorum: erit proportio dationis ad dationem
 sicut receptorum ad receptorem: et similiter erit aggregatio duarum dationum
 ad alteram earum proportio aggregationis duorum receptorum ad
 alterum eorum. intendo idoneitatem recipientium. Cumque sit hec iustitia
 proportionalis: tunc est mediatrix: eo quod similitudo proportionis est comediatio
 quodammodo inter proportiones diuersas secundum minus et magis: et ista proportionalitas est
 illa que sunt in proportionibus geometricis: intendo eas que sunt proportio primi ad secundum sicut
 proportio tertii ad quartum: et proportio que est in hac iustitia non est continua: intendo
 in tribus rebus. et hoc quoniam non erit aliquid vnum numero ens idem duabus rebus: et cum sit
 iustitia in diuisiue ens proportionalis: tunc iustitia opposita isti iustitie est ut
 diuersificet proportio: erit quod quodammodo plus et quodammodo minus: ut quod sit datio non secundum
 proportionem equalitatis: erit quod vni plus quam oporteat: et alteri minus: istud est acci-
 dit in actionibus comicabilibus: iniurias enim accipit de bono plus patiens: ini-
 uriam minus: istud est in bono: in malo autem conuerso et fit hoc: eo quod minus de
 malo eligibilis est: sicut magis de bono eligibilis est. ¶ Dixit. Una ergo
 species iustitie est ista iustitia que fit in diuisione rerum comicabilium secundum propor-
 tionalitatem ut in pecuniis et honoribus.

Cap. 7.

Estat alla que in corrigendo consistit. ea fit in cōmer-
 ctis tam voluntarijs q̄ inuoluntarijs: quod est alte-
 rius spectet iustum q̄ superius. Nam iustum illud q̄
 in distribuendo consistit publicarum rerum: est semp
 iuxta proportionem iam dictam. etenim si ex publico
 pecunie sint distribuende earum distributio per eādem fiet ratio-
 nem s̄m quā in publicū contributio fit. Et iniustum quod huic iu-
 sto opponitur absq̄ proportione. est autem illud iustum quod in
 commercijs consistit equum quiddam: est ⁊ iniustum iniquum: s̄
 non secundum eam proportionem: sed secundum arithmetica. **N**ihil enim refert vtrum bonus a malo abstulerit: an malus a bo-
 no: neq̄ vtrum bonus adulterium commiserit: an malus: sed ad
 differentiam damni lex respicit solum ⁊ vt equis vtitur si hic inu-
 riam fecit ille passus est: itaq̄ iniustum hoc iniquum existens: q̄-
 re conatur lex. Nam quando hic quidem percutitur: ille vero per-
 cutit: vel hic occidit ille occiditur: passio ⁊ actio seorsum iniqui sunt
 sed conatur eas per condemnationem equare lucrum auferēdo.
Dicitur enim ⁊ in huiusmodi rebus lucrum: licet quibusdam im-
 proprium videatur: puta illi qui percussit: damnum illi qui percus-
 sus est: sed q̄ estimatur passio: vocatur illa quidem dānum: hoc
 autem lucrum: ita inter plus ⁊ minus equum est medium. Lucrū
 aut ⁊ dānum cōtra: alterū plus: alterū minus: boni quidem plus
 est lucrum: mali autē minus. Dānū vero cōtra est. Inter hoc me-
 dium est equum quod iustum esse dicebamus. **Q**uamobrem iustum
 illud quod in corrigendo consistit mediū est inter damnum et lu-
 crum. **E**x quo fit vt quotiens controuersia existat ad iudicem ea
 tur: ire autem ad iudicem id est ire ad ius: nam iudex quidem esse
 debet veluti animatum ius: ⁊ querunt iudicem medium: et vo-
 cant quidam mediatorem quasi iustum assecuturi si medium
 assequantur vicissim: **M**edium igitur quiddam iustum est: si qui-
 dem et iudex medius. **I**udex vero ad equalitatem redigit:
 atq̄ vt linea inequaliter diuisa cui maior pars quam dimidia
 adest ei aufert ⁊ minorem habenti tradit: ⁊ quando totū in duas
 partes diuiditur. tunc suum habere aiunt cum quisq̄ equam
 partem accipit: equum autem medium est inter plus ⁊ minus se-
 cundum arithmetica proportionem. **P**reterea nominatur iu-
 stum quod tam hinc q̄ inde iuxta est quasi iuxta vtrumq̄ sit: et
 iudex vtriq̄ iuxta assistat. **S**i enim duorum equalium ab altero
 auferatur: alteri vero addatur: duobus excedit alium: nam si au-
 feratur quidem nec addatur vno dūtarat excedit. **A** medio igit
 vno ac medium vno: per hoc igitur dinoscemus: ⁊ quid auferen-
 dum sit ab eo qui plus habet: ⁊ quid addendum sit ei qui minus
 habet. **Q**ue enim excedit id auferendum est ei qui plus habet eā-
 les: in quibus. aa. bb. gg. adinuicem ab. aa. dematur. ac. ⁊ adiun-
 gatur. gg.

Iudex vt
 eē veluti
 animatus.

gatur. gg. id quod est in. g. d. id totum. d. gg. excedit. e. a. In. g. d. et. g. z. Ergo. bb. eo quod est. g. d. Est et in alijs artibus hoc. nam interirent vtiq; nisi ageret agens et quantum: et quale ac patiens pateretur hoc et tantum et tale tracta sunt damni ac lucri nomina ex voluntarijs contractibus: nam habere plus q̄ suum lucri dicitur: minus autem quam ab initio damnum. Leu in emptio ne et venditione ac in alijs quibuscunq; licentiam lex permittit. Quando autem nec plus nec minus: sed ipsa per ipsa fiunt sua se habere dicunt: et nec lucrari nec damnum pati. Itaq; lucricuiusdam ac damni medium est iustum preter voluntarium equum habendo et prius et posterius.

Septimū caplin de iusto directio in quo dicitur q̄ ipm est in cōmutationibus: q̄q; et aliā hz pportionalitatē a distributio ex hte cōiū: sed pportionalitatem geometricā et q̄d directiū sic fm pportionalitatē arithmetica q̄ est in tribus terminis quā pscrutatur iudex non p̄siderans p̄sonaz fm suodiosum et p̄auū d̄rias: sed nocēte et nocentū passo positus equalib⁹ plus et post unequalib⁹ q̄ inaequale equat iudex auferēs a lucratores dans d̄znificato: et quo patet quod directum iustum est medium damni et lucrici: qualiter posito iudice medio et equali fit adequatio lucrantis et damnicati. exemplificat in terminis tandē q̄ retributiones operum factorū ab artibus sunt fm arithmetica pportionalitatem: vnde venerunt h̄ noia damnum et lucrum. Dixit.

Dpecies autē sc̄da est q̄ fit in rectificādo pnegociatōes in rebus volūtarijs et nō volūtarijs: et i hac iustitia ē et spēs iustitiē q̄ fit fm viā pportionalitatis: intēdo illā q̄ fit in distributione rerū cōicabiliū. verūtamen d̄ria inter vtrasq; est: qm iustitia q̄ est in connegociationib⁹ est in rectificatione equalitatis inter connegociātes. intēdo equalitatē veram: non equalitatē que fit fm viam proportionis. verūtamen cū sit equalitas quasi mediū inter detrimentum et lucrum. i. additio lucri super ipsam vt additio ipsius super detrimentum: et sit hęc dispositio proportionis numeralis: noiauit eā aristoteli. fm mensuram pportiois arithmetice: et p hoc nō est in hac iustitia diuersitas ex eo q̄ vnus pnegociantium honoratior altero: et illud cōe ē do nec sit in connegociatione illa que est in damno: etenim non ē d̄ria inter hoc vt malus priuet bonum aut bonus malū quin oporteat vt priuetur p̄uator: et si h̄ oportet vt fornicator puniat pena equali sue fornicatiōi: siue sit fornicator malus aut bonus: et ex quo est diuersitas in istis malitijs damnis: necessariū fecit lex vt seruet in hīs vsus equalitatis nō vsus proportionalitatis. Et propterea qm iniuriatur alter alteri aut damnum intulerit et fuerit hoc fm unequalitatē conat d̄ris iustitiē legalis vt p̄uertat ad equalitatē. Etenim cū vberauerit eū q̄ verberauit: vulnerauerit eū qui vulnerauit: et interfecerit eū q̄ interfecit iam cōuertit actionē et passionem in istis per d̄rias equalitatis: d̄ns utaq; iustitiē semper conatur vt diminuat ex lucro et equet ipsum eū detrimento: intēdo vt ambo simul detrimentum subeant fm dispōnē vnā: aut lucrentur ambo fm dispōnē vnā. etenim lucrum et detrimentum posse est vt dicant cōiter de oib⁹ in reb⁹ cōnegociatio: siue sit vt ilis siue dānosa et si sit non cōueniēs dānis: quēdā modum conuenit p̄ficiēis: possumus em̄ dicere de eo q̄ percutit qm lucrā et de eo qui percutit qm perdit: et vlt̄ in passionib⁹ q̄ sūt ab vno ad alterū

Cōmē. Auer. sup lib. Ethicor.

3

Liber Quintus

quā non fuerit in eis equalitas quādam nominant dānū vel perditio: et quādam lucrum: et cū sit equator mediator inter plus et minus et lucrum et damnum vtrumque sit plus altera et minus modis contrarijs: lucrum quod est plus de bono et minus de malo: damnum autem plus de malo et minus de bono: et sic equator inter vtrumque: intendō inter lucrum et dānum iustitia rectificās: tūc iustitia rectificans necessario erit in actionibus medians inter lucrum et dānum: propter hoc quā contendunt cōueniunt ad dñm istius iustitie id est ad iudicē. nam iudex est iustitia rectificata a iustitia: id est cui est aia: et ideo quidam hoium inueniunt huiusmodi cōmediatores cū sit quod est ipsorum intentio inuenire medium: et quā inuenierit ipsum sunt iustitie iustitia res commedians est. ¶ Et dñs iustitie rectificatiue equat inter diuersos quā incidit connegociatio diuersa per hoc quod diminuit de parte maiori excedente mediū: et addit minori partem illam: sicut quod deficit a medio ut contingit ei quod diuidit lineam in duo dimidia inaequalia quā vult equare inter ea: diminuit enim a linea maiore: hoc in quo excedit dimidiū lineae: et addit minori illud in quo excedit a dimidio lineae: etenim linea equans est mediū in eo: quod est inter lineam maiorem et minorem sicut proportionis arithmetice mensuram. intendō quod diminutio eius a maiore est ut additio eius super minorem quā fuerit maioris et minoris ex linea illa quod diuisa fuit in duas partes non proportionales distantia a medio distantia vna. ¶ Et deriuat quod est nomen iustitie in greco a diuidēdo in duo dimidia. et dñs iustitie. iudex est ille qui vult equare inter ea: diuidit inter hoies per duas partes coequales: et oportet ipsum scire quod est diminuēdū a maiori: et quod addēdū minori. Cū enim fuerint duo coequales: auferunt ab vno ipsorum due partes: et addunt alteri illud cui fit additio sit maius sicut istas duas partes: et sicut eas excedit mediū: et deficit minus a medio sicut eas dē: aut quā auferit ab vno coequale pars vna et addit alteri: tūc quod deficit minus a medio sicut vnum: et excedit ipsum maius sicut vnum. Oportet et gratia quā voluerit iudex coequationē vt addat illi quod deficit a medio excessum illū: in quo excedit ipsum mediū et diminuat et maiori additionē illā: sicut quā excellit mediū: et ista equalitas inuenit in omnibus artibus: eo quod actio cuiuscumque artis terminata est in equalitate et quietate: et passio ab actione agit in eis et terminata est in equalitate et quietate: et si non tūc longe est in etio mediū cuius arti terminata est in equalitate et quietate rest quod est intentio dāni et lucri in connegociationibus voluntarijs quod quā hō acceperit plus quam pertinet ei id est quod dederit de lucrari: et quā acceperit minus quam dederit de perdere: ut contingit in venditione et emptione: aut in ceteris rebus: in quibus permittit lex connegociationes: quā autem non accipit neque plus neque minus quam dedit: tūc non debet lucrari: neque perdere: est itaque iustitia mediatrix inter lucrum et damnum in rebus voluntarijs.

¶ Capitulum octauum.

Sed videtur aliquibus repassum quod dicitur simpliciter esse iustum ut pythagorici dixerunt. Distiniebatur enim simpliciter iustum esse id quod repassum sit alteri. Verum hoc non congruit neque et iusto quod est sicut leges: neque civili. Uoco autem civile id quod est sociabile repassum non congruit: neque et iusto quod in distribuendo consistit: neque et quod ad corrigendū pertinet. Et quod voluit hoc quidam dicere ut radhamantia iustum si pariter quo fecit rectum est iudicium. Sulphur autem est discorsat ceu si in magistratu consistit pueri percipi non habet: et si magis

stratum q̄s p̄cusserit non solū rep̄cutiēdus ipse est verū etiā sup-
 plicio afficiendus. Inuolūtariū ē et volūtariū multum differ-
 runt: sed in communibus societatib⁹ cōmerciorū h̄mōt iustū con-
 tinet id quod rep̄atur s̄m proportionem et nō s̄m eq̄litate. H̄az
 in rep̄tando s̄m proportionem consistit ciuitas: aut enim quod
 male est querunt: et seruitus v̄ esse nisi rep̄derit: aut quod bene.
 et si non retributio tollitur at retributione consistūt. Itaq; gra-
 tiarum sacrum in promptu faciūt vt retributio sit. H̄ic enim gra-
 tiarum est propria: remunerandus em̄ qui munus contulit: at
 rursus ipse incipere debet qui suscepit. Facit aut̄ retributionē s̄z
 proportionem per diametrum cōiunctio. Veluti faber in quo. a. su-
 tor in quo. b. domus in quo. c. calceus in quo. d. *Opz ergo recipe*
fabri a sutoze ex illius opere: et ip̄m sibi tradere de suo. Si ergo
p̄imum sit equum secundum proportionem: postea rep̄assio fiat
erit q̄d d̄f. Alias vero nec equū est: neq; cōsistit: nihil enim vetat
melius esse vnius opus q̄ alterius: oportet igit̄ illa eq̄ri. est autē
hoc et in alijs artibus: nam interirēt vtiq; nisi faceret factēs quā
tum quale ac patiens pateretur hoc et tm̄ et tale. Non em̄ ex duoz
bus medicis sit societas: sed ex medico et agricola et omnino alijs
et inequalibus: verum hec equanda sunt. Quāobrem om̄ia quo-
rum est permutatio talia esse conuenit: vt quodammodo confer-
ri valeant: atq; ob id minus in vsum venit: et quasi medi⁹ factūs
est: nam cuncta metitur quare et defectum et excessum. quā multi
enim calcei ad equant domum vel victum. Oportet igitur q̄ qui
dam faber ad sutozem totidem calceos esse ad domum vel ad vi-
ctum. Aliter non erit permutatio neq; societas.

A.	sutor.	B.	faber.
L.	calceus.	D.	domus.

Hoc igitur nisi equalia quodāmodo sint nō erit. *Opz ergo vno all*
 quo cūcta metiri: vt supra dixim⁹: et hoc est s̄z veritatē indigētia ^Q quare nō
 q̄ oia cōtinet: nā si nullius indigerēt vel nō s̄l̄r: vel nō erit p̄mu- ^{mi} iadine
 tatio: vel nō eadē: sed veluti subsidiū cōmutandarū nūmus com- ^{ti} sunt.
 politus est: et ob hoc nūmus vocat̄: q̄d nō a nā: s̄z a lege q̄ nomos
 d̄r est inductus. Er̄t igit̄ rep̄assio cū equatio fiet quāobrem q̄ agri-
 cola ad sutozē id opus sutozis ad agricolē opus: nec referēdū est
 ad proportionis normā cū permutabunt̄. Alioq; n̄ vtrūq; excessus
 habebit alterum extremorum: sed quādo sic h̄nt ipsi sua equalēs
 sunt et comunicat: q̄ huiusmodi equalitas in ipsis fieri possit.
 Agricola. a. alimenta. c. sutor. b. opus quod equatur. d. si ita re-
 pensio fieri non posset non foret societas eius. quod autem indi-
 gentia sit id vnum q̄d continet deprehēdit̄: q̄ si nō indigeant ad
 inuicem vel ambo vel alter non sit permutatio: quemadmodum
 quando eius quod ipse habet q̄s indiget veluti si vno idigeat: et

Liber Quintus

triticum exportandum tradant : op^o est igitur hoc ad equari: pro futura vero permutatione facienda cū op^o fuerit si nunc nihilo indiget nūmus quasi expromissor quidam nobis ē. p. 3. n. qd̄ qui hunc affert accipere posse patitur certe hoc idē. Non enim semper equum valet: verū tamen vult manere magis: quam ob rem oportet omnibus reb^o precisi esse: nam sic pmutatio erit semp: si autem hec erit ⁊ societas erit. nūm^o ergo tāq̄ mēsurā ad equat. Neq̄ enim sine permutatione societas esset: neq̄ pmutatio sine adaequatione: neq̄ adaequatio sine mensura. Re igitur vera iposibile est adeo inter se diuersa conuenire. Verum pro indigentia vnum quiddam esse conuenit: et hoc ex instituto itaq̄ nummus vocatur. Hoc enim omnib^o mēsurā adhibet. Nā oīa metit nūm^o domus. a. mine decem. b. lectica. Igitur. a. dimidium. b. si quinq̄ minus valet domus vel equales: lectica vere si decima pars. c. huius quod est. b. Patet ergo quot lectice domum ad equat̄ quoniam quinq̄. Quod igitur per hunc modū erat permutatio anteq̄ nummus esset manifestum est. Refert autem nihil vtrum lectice quinq̄ pro domo an q̄ti lectice quinq̄. Quid ergo iustum sit quid ve iniustum diximus.

- 8 **C** Octauum capitulum de contrapasso iusto quod primo ostenditur non simplr iustum vt pythagorici dixerūt: qz nec distributiū nec directiū: et qz hoc nō congruit in his qui differunt fm dignitatē: ⁊ qz differenter retribuendum voluntarie agenti: ⁊ inuoluntarie de medio qz contrapassum fm proportionalitatem: et huius equalitatē in cōmunicationib^o cōmunitatis: factum iustum est politicum ⁊ vtile ad cōicationes cōmutatis uas: in quib^o ⁊ ciuitates cōmanēt ⁊ saluant: postea qualr sit fm pportionalitatem ⁊ qualr artifices cōmutatis opib^o ipsoꝝ equalē ⁊ iustū hnt: ⁊ qz numisma medium est huius adaequationis: ⁊ qz mutua necessitas continet ciuitates spāliter numisma inuentum est. D.

I quidam hominū vident qz iustitia absolute in omnibus reb^o est iustitia q̄ fit in reb^o q̄ sunt q̄rie passionibus doloriferis cōnegationib^o fm equalitatē: et est illa que nominat ps digne retribuēs: ⁊ est via antiqua in iustitia que pportionatur pythagoricis ⁊ academicis famosa apd̄ eos i positioe legū. **CD.** hec aut iustitia nō ē in ali quo ex iustitia diuisa: eo qz virtus non habet partem cōdigne retributiua neq̄ ex honore: neq̄ ex pecunia. Et inuenitur quidem hec iustitia magis in iustitia rectificatiua: sed tamen in hoc qz ex ea est voluntarium: ⁊ hoc in vtilitatib^o communicabilibus: vt pars cōdigne retributiua: que est i veditioe ⁊ precij solutio: et in alijs q̄ sunt in cōnegatiōe: in pte aut que est in damnis multotiens contingit iustitia per actionem diuersam ab illa actione: aut inequali ei. intendo eam que per dānū intulit. **CD.** Et pp hoc putatur de dño positionis legij quod cōtradicat sibi in dicto suo cū dicit: qz iustitia absolute est pars condigne vel ex equo retributiua. post dicit qz quando dominus principatus vulnerauit aliquē iniuriose: nō opz solum vt vulneretur: sed etiam vt penis afficiat. Et dicit quidem hoc vt estimo eo qz vulneratio a principe ab intensiore malitia procedit: q̄ malitia que non est a principe. **CD.** Et sit quidem iustitia que est pars coequans i re

bus proportionalibus diuersis non inueniuntur coequalibus: interdoque proportionalis res in quibus est commutatio inter homines per modum proportionalitatis non ex parte inueniuntur species: non enim est homini vita nisi fuerit aggregatio utilium inuita: nisi fuerit negotiatio per res inuenientes in proportione non in specie: etiam commutatio negotiatio supplet defectum uniuscuiusque negotiatio non fit inuenientibus in arte una ut negotiatio inter medicum et medicum: non enim indiget medicus medicum: hec enim supplet agricolae medicum in arte ut negotiatio inter agricolam et medicum quo caret: hec negotiatio non fit nisi fuerit iustitia: et ut det medicus agricolae iuxta mensuram qua dedit ei agricola. ¶ Et propter hoc cives obseruant leges obseruatione valida: ut fiat coequa retributio. hoc enim est proprium legis et fit quidem coequa retributio in rebus communicabilibus ex parte proportionalitatis propter aggregationem necessariam hominibus in vita secundum modum opinionis non secundum modum convenientie: et hec ut oppositum que fit in duas extremitates diametri cadentis in circulo in rebus quidem oppositis inuenitur coequalitas ex parte proportionis: nisi enim esset arti domesticatoris ad artem artificis calciamentorum proportio eadem que est operi domesticatoris. scilicet domini ad opus calcificis. scilicet ad calcem non posset comprehendere inter eos commutatio. nam quoniam non indiget alter negotiatio socio suo: aut uterque utroque non erit penitus commutatio: fit vero quando uterque eorum indiget eo quod est apud alterum: ut quoniam huius vinum indiget tritico quod habet alter et e converso. Cum itaque negotiatio sit propter indigentiam et quorundam indigentium non semper inueniantur in eadem hora indigentie. v. g. carpentarius interdum indiget agricola: quod illa hora non indiget carpentario: sed medico vel aliquo alio: sic de alijs: in alijs posuerunt inter se homines per modum convenientie aliquid quod sit in se commutatio in omnibus: et hoc numquam: hoc igitur illo modo factum est vice suppletis indigentias absolute: cumque etiam venditor non semper in illa hora egeat emptione rei alterius: sed egebit in posterum: factus est enim denarius tanquam fideiusor suppletis necessitatem futuram: et cum ista inueniantur in denario ex positione: sit nomen legis apud grecos denominatiue sumptum a positione nominis: est denarius in lingua greca nomine denotiue sumptum a lege: cumque sit etiam equalitas necessaria: ad permanentiam commutationis et durationem eius: et difficilis sit cognitio coequalitatis inter res diuersas posuerunt denarium tanquam estimatum eorum pollentiarum in rebus: factus est ergo quasi commutator: quodammodo cum sit equans inter additionem et diminutionem: et hoc quoniam si esset proportio artis domesticatoris ad artem calciatoris proportio duplici: tunc oporteret ut esset proportio domus ad calcem hec proportio. Esset ergo commutatio iuxta in hoc ut daret domesticator domum unam et acciperet calcem duos: si enim sit equa proportio inter res difficiles posuerunt omnibus rebus secundum proportionem suam equalitatem unius eiusdem rei: est denarius: per hunc igitur facilis est inuentione equalitatis. Etiam non refert ut denarius in cambio domus duo calcem aut deest estimatio precij ipsorum. Denarius si posuerit in ciuitatibus per istas duas causas interdoque per facilitatem inuentionis equalitatis: et propter inuenientiam indigentie. Cap. 9.

Ius vero determinatis manifestum est quod iustus degere mediū est inter faciendum et patiendum iniuriam. Nam alterū est plus habere: alterum minus. Iustus vero medietas est non eodem modo: et ut in superioribus virtutibus: sed quod ipsa mediū est: iniustitia autem extremorum. Et iniustitia est per quam iustus dicitur iniustus: operator secundum electio-

Liber Quintus

nem: ac tributor: sibi ad alium: non sicut commodi quidem plus sibi minus proximo: incommodi vero contra est: namque hoc excessus et defectus commodi: et incommodi absque proportionem: ob id vero excessus et defectus est iniustitia: quia est eius quod est excessus et defectus. Quantum ad se quidem excessus utilitatis simpliciter et defectus damni. Quantum vero ad alios in summa eodem modo: sed preter proportionem ut contingit: iniuria vero id quod est minus pati: quod autem plus est facere iniuriam. ¶ De iustitia igitur et iniustitia qualis est utriusque natura dictum sit hactenus et similiter de iusto et iniusto uniuersali.

¶ Am autem fieri possit. ut quis iniuriam faciat: et nondum sit iniustus: ob quas iniurias quis faciens iniustus iam est: sicut unamquamque iniustitiam: ceu fur: aut mechus: aut latro: vel sic quidem nihil differt. nam si coeat quis cum muliere sciens cum qua: sed non per electionis principium: sed propter animi perturbationem iniuriam quidem facit: sed non est iniustus. Quemadmodum nec fur tantum furatus est: nec mechus tamen mechatus est: eodemque modo in alijs. Quemadmodum igitur se habet id quod repatitur ad iustum dictum est prius.

¶ Et latere oportet quod id quod queritur est quod simpliciter iustum et civile iustum: hoc est sociabile ad vitam: ut sufficiens sit ad libertatem et equalitatem: vel secundum proportionem: vel secundum numerum. Itaque quibuscumque non est hoc: eisdem non est adinuicem civile iustum. sed aliquid iustum per similitudinem. Est enim iustum quibus et lex ad ipsos: lex autem in quibus iustitia. Iudicium enim est iudicatio iusti et iniusti. In quibus autem iniustitia est in eisdem et iniuria: sed in quibus iniuria non fit omnibus iniustitia: hoc est sibi plus tribuere ex simpliciter bonis: minus autem ex simpliciter malis. Quapropter non sinimus damnari hominem: sed ratione: quod si hoc ageret et tyrannus efficitur: est enim ingratus custos iusti: quod si iusti et equi. Cum vero si quis iustus sit nihilo plus videatur habiturus: non enim plus tribuit sibi: ex simpliciter bono nisi ad ipsum proportionem seruata ex quo fit ut alteri laboret: atque ob id alienum bonum dicunt esse iniustitia: ut supra diximus. Ideo merces quedam tribuenda est: honor: scilicet et gloria: quibus autem haec non sufficient hi sunt tyranni.

¶ Nonum capitulum primo quorum iusta operatio est medijs: et quod iustitia est medijs non secundum eundem modum alijs virtutibus cum alie sint duarum malitiarum oppositarum medijs: hac autem vnus sibi opposita malitie. scilicet iniustitie diuise iniustum facere et iniustum pati: deinde quid iustitia distributiva: et quod iniustus in se distributionem faciens: et ad alium semper boni sibi plus tribuit: nocet vero minus: ad alios autem ut contingit distribuit inaequaliter: scilicet et indigne: quos superabundant: et maius est ini-

num facere: defectus vero et minus iniustum pati. D.

Am ergo manifestum hoc est ex dicto quid sit iniustitia: et quid iniustitia: et ex huius distinctione manifestum est quod iusta connegociatio est in eo quod est interfacere iniuriam et pati eam. etiam iniuriatori est magis de bono et iniuriatio minus: iniustitia autem que est in connegociatione est comediatio inter eos non per modum per que cetera virtutes sunt mediatio: eo quod ista mediatio est relatum alteri: virtutes autem sunt quarum media non sunt relata ad alterum: et sicut iniuria hec est in extremitatibus per relationes ad alterum: malitie autem sunt in extremitatibus non relatis ad alterum: et propter hoc quod accipitur virtus sicut quod est relata ad alterum: est iniustitia vltis sicut quod predictum est: et ex isto manifestum est quod iniustus est qui facit iniustitiam inter se et alterum et inter alterum et alterum: et iniustus est ille qui dat sibi plus de bono et alteri minus: et de danno sicut huius diuersum: intendo quod det ex ipso alteri plus et sibi ipsi minus: sed iustus est ille qui dat equale inter se et alterum et inter alterum et alterum: iniustus autem est contrarius huic. **D.** et oportet ne lateat nos: quod iniustitia absoluta de qua hec est perscrutatio est iniustitia civilis: et ista est iniustitia illa in qua conicant hoies ut inueniatur eis coequa distributio: et hec ut dictum est iniustitia est duarum partium: aut iniustitia ex parte proportionis: et est iniustitia diuisionis et est quodammodo equalitas aut iniustitia ex parte equalitatis: et est iniustitia connegociationibus: et quibus neutra partium huius iniustitie inuenitur: apud illos est iniustitia per modum similitudinis. **D.** et factum iniustitie est principibus: apud quos est lex: et apud quos est lex apud eos iniuria: et sunt principes et discernant quidem per hoc quod dicitur de eis de iniuria et de iniustitia sicut iudicia eorum: iustus ergo est qui iudicat sicut iniustitiam: et iniustus ex principibus est ille qui dat sibi de bono plus quam alteri et de malo e contrario: et ideo quod faciens iniustitiam est idem qui facit iniustitiam: vides hoies resutantes ne dominet homo eis vlt: eo quod ipse conuertitur in tyrannum: et partitur bonum sicut ne est seruator equalitatis: et cum sit seruator equalitatis non dat sibi aliquid plus de bono quod est bonum per modum simplicem: intendo parum impermixtum malo nisi non sit alius qui laborat sicut suo labori: et non laborat aliquid et ipse nec procurat utilitatem civium ut ipse: verumtamen non est eius ut det sibi ipsi sicut sibi meritum: et propter hoc dictum est quod iniustitia est bonum alteri non iniusto. Sic ergo eius primu reuerentia et honor: intendo iniustitiam ex altero: et sicut istud non est iniustitia illa que est iniustitia sicut veritatem: et illa que noia iniustitia: eo quod factum ei est factum iniustitie vna eadem: neque sicut tyrannos: quod magis sicut non tyrannos: etiam non iniuriat aliquis in eo quod sicut est absolute: sicut iniuriatur quidem in aliquo sicut quod est non ius sicut quodammodo: quod admodum iniuriatur pater filio quandoque: quod vlt: et pars ipsius sit: tamen iam obstitit in sufficientia propria disparatus ab eo. **Cap. i.**

seipsum.

Dominicum vero ac paternum ius: non idem his est: sed simile. Non enim est iniustitia ad suam ipsius simpliciter: nam filii et cetera que in potestate sunt quoad non separata fuerint tanquam illius partes sunt. Et sibi ipsi nemo nocere vult. Quapropter nec iniustitia est ad

T
Sibi ipsi
nemo no
cere vult.

Capitulum. vndecim.

Liber Quintus

Non ergo iustum neq; iniustum civile. Nam fm leges id erat: et est in his quoru ea natura est vt lex in illis esse possit. Tales vero erant hi: in quibus equalitas imperandi atq; parendi: itaq; magis ad vxorē ius est q̄ ad filios etc. que sunt in potestate: hoc em̄ est economicum ius: et quidem alienum a civili iure.

As alterum naturale est: alterum legitimum. Naturale quod vbiq; eandem habet vim: non quia sic videat vel non. Legitimum qđ nihil ab initio referebat hoc vel illo mō esset: sed postq̄ lata est lex refert: veluti vt redemptiones captiuorum certo precio fiant: vtiq; capra immoletur: nō due oues: et que de singulis cauta legib⁹ sunt vt sacra facere brachide: et decreta publica. Videntur aut̄ quibusdam cuncta esse eius modi: nam qđ naturale est: id immutabile est: et vbiq; eandem habet ptātem vt ignis hic et in persis vut: iura vero mutari vidētur hoc autē non est ita se habens sed sic. Enimvero apud deos quidem forsitan non ita se habet apud nos certe aliquid est naturale mutabile non omne qđē: sed tñ est aliud natura: aliud non natura: quale aut̄ natura se alr habere potest: et quale non: sed lege ac pōne si quidem vtracq; mutabilia sifr manifestuz est. in alijs quoq; eadem est determinatio. Natura em̄ dextra melior est fieri pōt tñ vt omnes ambidextra sint.

¶ Undecimū caplm qđ de proprie iusto et politico est hic intētio: et quid est politicum iustum et in quibus non est hmoi iniustum: sed qđdam ei sile: q; hmoi iustum est in quibus lex: et hoc in quibus iniustitia et quid iniustitia: pp qđ non hō: sed rō principari debet: qđq; princeps: et pp qđ iustitia est alienum bonum: q; princeps merces honor et glori a: et quibus hic non sufficiunt ty ranni: q; q; dñantium et paternum iustum non idem politico: sed sile: et qđ dñi ad feruum et patris ad filium dum est minor non est politicuz iustum: q; hic sunt partes illoz: et ita non his adinuicem lederet ledi: et ita neq; lex neq; hmoi iustum: q; ad vxorem magis est iustum q̄ ad natos et seruos: non tñ politico: sed economicum. D.

Propter hoc non pportionat aliquis iniuriam ad id qđ habet: et similiter iniustitia civilis non proportionatur ad hoc quod habet: intendo ad hoc qđ habet iustus: sed ad qđ alterius est: nam iniustitia civilis est in eo in quo lex: et in rebus in quarum natura est vt in eis sit lex. Et iste sunt ille in quibus iustitie est vt quidam sunt prelati et quidam subditi: intendo qđ iniustitia fm veritatem inuenitur quidez inter homines quoz determinatio est hec determinatio. i. quidam eoz prelati quidā subditi.

Capitulum. 11.

¶ Jura fm positionē et utilitatē sifa sunt mēsuris.

Iura vero fm positionem vel utilitatem similia sunt mensuris: non em̄ omnibus in locis equales sunt tritici vniq; mēsure: sed vbi emunt maiores: vendunt vbi minores. Eodem mō iura que non sunt naturalia: sed humana non eadez sunt vbiq;. nam neq; res

p3 sed vna duntaxat vbiq3 fm nãz optima.

Ingula vero que iure z lege prouidentur ita se hñt vt vltia ad singularia. nam ea q̄ aguntur multa sunt z q3 ipsoꝝ vnum vltē namq3. Differunt aut̄ iniustus z iniuria: item iustum z ius. Iniustum est. n. natura vel ordinatione: hoc aut̄ ipsum postq̄ factum est iniuria est: ante vero q̄ fiat non est iniuria: sed iniustum eodem modo ius: sed cõius dicitur iusti degentia. Est aut̄ ius iniurie correctio in singulis vero ipsoꝝ que spēs z quot z circa que iusta z iniusta postea videbitus.

Duodecimũ caplm diuisio iusti in naturale z legale z quid vtrũq3. f. hoc vtiq3 idem: hoc vero ex positione z mobile: z q̄ nō sicut vñ q̄busdam omne iustũ simplr mobile: sed nãle oibus naturaliter hñtibz idē z imobile: non nãliter aut̄ hñtibz mobile q3 ab hñtibz naturali cognoscit iustũ naturale z discernit a legali: z q̄ legale fm diuersas vrbantates diuersum: optima aut̄ vrbantitas semp eadē apud oēs naturali habentes. D.

Iustitie aut̄ civilis q̄ddam est naturale legale: z quiddaz legale tñ. i. positiuũ: ius aut̄ naturale est cuius mensura est in omni loco z in omni tpe: z non cadit in ipsum commēsuratio. Lex aut̄ non naturalis gñe q̄dē quasi naturalis est z nō est in ea diuersitas. Commensuratione aut̄ diuersificat fm diuersas gentes vt iustitia posita cõmensuratiue in de collocatiõibz z oblationibus z ofonibus positus in legibus z foris. **¶** Et quidam hoĩum vident q̄ oēs iustitie legales positue sunt in q̄bus incidit cõmensuratio: variatio fm q̄ vñ vniciq3 ex legum latoꝝibus q̄ sit cõuenientius variare sz locũ z tps. Que vero sunt p nãm non diuersantur cũ sit vis eius vna in oĩ loco z in oĩ tpe sicut ignis vis vna est in omni loco: intendo q̄ ipse mouet sursum vbiq3 ponatur in mundo: z quacũq3 hora ponatur. ex rebus igit̄ iustis fm hec quedam erunt effectiue iusti: z ex pte nature: z quedã effectiue ex pre consuetudinis nō ex parte nature sue p suam qualitãtē: sed ex parte positionis z vsus earz: z quẽadmodũ dextra manus est dextra naturaliter: z sinistra interdũ sit dextra vsualr: sic est dispõ in iustitijs naturalibus z cõsuetudinibz: z cõmensuratio diuersificata fm magis z minus fm quãlibet legem in istis iustitijs diuersis per legem. intendo media q̄ sunt in ipsis: z si sint multe z diuersae fm diuersas gentes: sunt tñ oēs conuenientes in hoc q̄ faciunt factũ iustitiẽ: quasi in hoc simulatur mensuris diuersis quibz vtũtur in qualz ciuitate: ipse etẽm z si sint diuersae oēs: tñ faciunt factũ iustitiẽ: intẽdo mensuras tritici z olei z consimiliũ que mēsurant: nam nō sunt iste mensure q̄stitatis vnus apud oēs gentes: sic igitur est dispõ rerũ iustarũ quodãmo. z istud est vt cõmensuratio ofonũ z seruitioꝝ in qualz lege: z hoc qm̄ quẽadmodum leges z modi viuendi non sunt vni in omni loco sic se hñt in rebus iustis. Et est quidẽ modus viuendi naturalis vnus in omni loco positus aut̄ non est vnus in omni loco.

Cap. 13.

Ed cum iusta z iniusta sunt que supra diximus ius z iniuriam facit cum sciens q̄s ea facit: q̄ si inuitus q̄s facit neq3 iniuria est: neq3 ius nisi per accũs. Quibus em̄ iustis accidit vel iniustis esse agentibus: ius aut̄ ex iniuria determinatur fm voluntarium z inuoluntarium: cum em̄ volens

Liber Quintus

quis facit vituperatur et iniuria est. Itaque iniustum erit quoddam: ac nondum iniuria nisi hoc addito ut volens quis faciat. Dico autem voluntarium ut prius dictum est quoniam quod in potestate sua existens sciens: et non ignorans: neque quem: neque quo veluti si non ignoret quem pulset: nec quo nec cuius gratia: et eorum singula faciat non per accensum: neque per vim coactus. Nam si manus alterius captens quis alium pulset: non volens facit is cuius est manus: nec in sua est potestate: fieri autem potest ut prius sit qui pulsatur: illum vero qui pulset intelligere hunc esse hominem quoddam: sed quod prius sit ignorare: eodem modo dicitur in his que alicuius gratia fiunt et circa rem totam: siue autem quis ignoret: siue non ignoret cum in sua potestate non est vel per violentiam facit in voluntarium est. Multa enim ex his quoque que nunc existunt scientes agimus et patimur: quorum nullum neque voluntarium: neque involuntarium: ceu senescere vel mori. Sile est de iustis et iniustis per accensum, nam si depositum quis iuravit et per metum reddat: neque facere: neque operari iusta fatendum nisi per accensum: eodem modo si coactus et iniustus depositum non reddiderit per accidens dicitur est iniusta facere. Eorum vero que volentes facimus alia cum electione: alia sine electione: cum electione factum cum deliberatio antecessit: sine electione cum non antecessit deliberatio.

Tertium decimum capitulum: quod iusta legalia ad opera sunt et ipsa sunt ut vult ad singula: et quod iniustum et iustum dicitur ab iniustificatione et iustificatione: quod hic quidem vult determinata: hoc autem cum operatum sit secundum vult magis tamen proprie quod sit iustificatione. i. iustum cum operatum est dicitur dikaiopragma: iustificatione vero directio iniustificationis: quod dicitur dikaiopragmaton: et iustificationem et iniustificationem: hec quidem per se ut cum sunt voluntaria: hec vero per accensum ut cum involuntaria: et ita de quod voluntarium et involuntarium: et quod sibi et iniustum et iustum est per se et accensum: quod voluntarium quod dicitur pelecta et per consilata: quod vero non dicitur.

Proportio

autem istarum rerum iustarum que docent vel notificantur in hoc libro ad res: ad quas ponit dominus legalia multa sunt: vult vero comprehensa sunt: et unum quod ex ipsis unum est non multum. Et illud de quo hoc dicitur in iusto est in omnibus suis primis: dicitur autem in speciebus omnis generis ex istis duobus generibus: intendo directum et directum: et quid sint et quot sint et in quo sint: est de quo dicitur perscrutaretur postremo in alio libro ab isto.

Cum iustitia et non iniustitia sit que diffinita est ante: et est ea que agit iniustum et non iniustum: tunc quidem agens per iniustitiam nominat iniustum et agens per non iniustitiam non iniustum quoniam fecerit factum voluntarie: quoniam vero fecerit iniustum non voluntarie: aut iniustum. tunc nominat quidem iniustum: aut iniustum per accensum. i. accidit eis ut agant actiones iniustitie: aut non iniustitie. deinde quoniam istud sic fuerit dictum iniustum contra et proprie contra ergo dicitur de omni facto iniusto siue contingat per voluntatem: siue per naturam: siue absque voluntate: proprie vero dicitur de facto iniusto quod sit a voluntate: sibi iniustum dicitur contra de omni facto quod fuerit iniustum qualemcumque contingat: et dicitur proprie de eo quod contingit per voluntatem. Quod autem de iniusto contingit a voluntate nominat equitas: et quod contingit ex ipso ab ambobus rebus iniustitia: et sibi noietur iniustitia que sit a voluntate.

rate: et nocet iniustitia illa que fit ab illis duab⁹ reb⁹. Cūq³ hic sic fuerit: tūc
 ois eq̄tas iustitia est: et nō ois iustitia eq̄tas: et sicut ois iniq̄tas iniustitia est
 et nō ois iniustitia iniq̄tas: et factū volūtariū quēadmodū dictū est in eo q̄dē
 p̄erijt est q̄d facit quis: et videt q̄ facere illud est in ipso est: et in hora faciē
 di nō latet eū q̄d facit ip̄suz: et cui facit ip̄sum: et cū quo facit ip̄suz: et pp̄ q̄d fa
 cit ip̄sum: vt q̄d pcutiat videns q̄ p̄cussio in eo est nō in alio: et non facit cui⁹
 alius facere hoc inuīte: aut de necessitate vt q̄ q̄s pcutiat quē manu alteri⁹
 etem ille cui⁹ manu pcutit ali⁹ p̄cussor est in sp̄ōtaneē vel inuīte: et sicut fit in
 eo q̄ pcutit scitū sibi nō ighotū vt q̄ pcutiat hoīez de q̄ scit q̄ est vn⁹ ex hoīs
 b⁹. sed nō scit q̄ est p̄ ei⁹: etem de isto dī q̄ p̄cussit patrē suū inuolūtariē: et
 sicut acci dit in eo quo pcutit et gr̄a cui⁹ pcutit. q̄d aut fit sciēter: artū p̄nci
 piū faciēdi ip̄suz nō est in nobis: s̄z sicutatur insp̄ōtaneō: tūc ip̄suz neq̄ noīat
 volūtariū neq̄ inuolūtariū: et oēs modi ei⁹ q̄d p̄ accūs eq̄les sunt in oibus
 sp̄ibus actionū iustitie. etem si q̄s reddit ap̄d se d̄positū insp̄ōtaneē pp̄ me
 tū nō dī eo factor iustitie nisi p̄ modū accūs. et sicut in ceteris actionib⁹ iu
 stitie q̄n agūt inuolūtariē dī q̄ factor eaz est iust⁹. p̄ modū accūs: et de re
 b⁹ volūtarijs est q̄d agit p̄ electionē p̄cedētē vt de eis est q̄ nō agitur p̄ ele
 ctionē p̄cedētē: q̄d aut agit p̄ electionē p̄cedētēz est illud q̄d agitur postq̄
 operat in eo cōsiliū vel mediatio: sed q̄d agitur absq̄ electione p̄cedente est
 q̄d operatur absq̄ p̄cogitatione.

Cap. 14.

Non tam vero tripl^r nocetur in cōi societate per igno
 rantiam peccata sunt: q̄n nec quem nec q̄d: nec q̄ nec
 cuius gratia intelligebat hic egit. nam aut non pulsa
 re: aut non illum: aut non illo aut nō cuius gratia pu
 tabat: veluti si non vt vulneraret: sed vt pungeret: vel
 non quē vel non vt q̄n: igitur p̄ter propositum nocere infortu
 ntum est. Quā aut non p̄ter propositum sed sine malitia error.
 Errat aut cum in ipso est p̄ncipium cause. Adversa vero fortu
 na vtitur cum extra: sed q̄n sciens equidem: sed non deliberatōe
 p̄missa facit iniuria est cuius generis sunt oīa quecūq̄ per iraz
 aut ceteras perturbationes animi cōmittuntur et quecūq̄ neces
 saria vel naturalia hoīb⁹ accidunt. Hęc cōmittentes peccātesq̄
 iniuriantur et iniurie sunt. nondum tū p̄p̄ea iniusti illi neq̄ mali.
 non. n. ob improbitatem cōmiserunt: sed q̄n cum electione iniust⁹
 et improbus. Quā obrem recte illa que per iram fiunt non perin
 de habentur quasi ex p̄udentia sint facta. non. n. inceptit qui per
 irā facit: sed qui puocauit. Insuper non de facto. vtrum sit vel nō
 sit disceptat sed de iure. Apparente. n. iniustitia existit ira. naz nō
 vt in cōmercijs de faciendo disceptāt: quozū alterū necesse est esse
 improbum nisi p̄ obliuionē hęc agunt. sed conuententes de re de
 iure disceptant. Sed qui insidiatur nō ignorat: itaq̄ ille quidez
 putat iniuriā accipere: ille vero non. Qd si ex electione nocue
 rit iniuriā facit. Et has iniurias faciendo iniustus est q̄n p̄ter p̄
 portionem sit vel p̄ter equitatem. Eodem mō iustus q̄n eligēs
 iusta facit. Facit aut iusta si mō volens facit. Inuoluntariōrum
 aut alia sunt in quibus venia locum habet alia in q̄bus non h̄z.

nam quecuq; non ignorantes solum: verum etiam p̄ ignorantiaz delinquantur ignoscenda sunt. Quecuq; vero nō per ignorantia sed ignorantes quidem p̄pter perturbationem animi nō natura lem neq; humanam non sunt ignoscenda.

14 **Q**uartūdecimū caplm̄ qualiter factū nocumētum est iniustitia: z qualiter nō: qz tribus existētibus nocumētis duo: que cum ignorantia singulariū sūt peccata sunt: que aut paralogici sunt z vocantur infortunia: aut nō paralogice: z dñr peccata equiuoce cōi: tertū aut qñ sciēs facit non pre cōsilians: aut p̄pter aliquā passionē necessariā: aut naturalē vocatur in iustificatio qua tria faciētes iniustitiā faciūt: nō tñ p̄pter hoc iniusti: qz nō p̄ malitiā: s; qñ ex electione faciūt: tūc iniusti z mali: qd̄q; qui p̄pter iram faciūt nō ex puidētia z ira: nec ex electiōe: aut insidijs: aut malitia cui⁹ signū qd̄ factū fatent: z fit dubitatio de iusto ecōtrario se hñte in p̄rauersijs circa p̄mūtatiōes vbi alter necessario mal⁹ nisi sit oblit⁹: z q̄ ex p̄lectiōe tā in iustus determinat. z q̄ inuolūtariōzū q̄ p̄pter ignorantia sunt venialia. q̄ vero p̄ nō ignorātia: s; p̄ passionē nālē neq; humanū nō venialia. *W.*

Cum quidē hoc si est: tūc dānū accidēs in p̄negotiationi bus triū specierū est vñū qd̄ accidit p̄pter p̄uatiōnem scie. Et hoc qm̄ qñ quis fecerit factū nō sciēs cui fecit: neq; cū quo facit: neq; p̄pter quā rem fecit: vt q̄ p̄tet factor non se vulnerare z idē per factū suuz: z tñ vulnerat ipsum: aut q̄ p̄tet nō percutere cū gladio: z tñ percutit ipso: hec etem dāna sunt absq; voluntate: z dānum absq; volūtate infortuniū: dānum aut qd̄ fit cū volūtate: sed absq; malitia: imo p̄pter ignorantia est ex peccato facilitatis: qñ fuerit hec ignorātia ex eo que in eo est nō ignorare vel scire: si vero cā ignorātie fuerit ab extra: tūc est infortuniū purū: hec iḡ sunt dāna q̄ sūt ex p̄uatiōe scie s̄m dāna q̄ sūt a scia: verūtñ nō a p̄cogitatiōe vel cōsilio: vt qd̄ fit a multis ex accūtib⁹ necessarijs vel nālib⁹. hī. n. isto mō in ferētes dānū iustitiam faciūt: nō tñ p̄ hoc iniusti sunt s̄m veritatem: eo q̄ necessariū qd̄ est cā hic est absq; malitia illa: p̄ quā d̄r de faciēte iniustitiā q̄ est iniustus s̄m veritatē. Et p̄ istud quidā antiquoz: nō iudicabat eū qui per irā faciebat factū dāniferū z ignoscebat irascēti: idē q̄ videbat q̄ principiū quidē actiōis erat ex puocatore ire nō ex irascēte: cū per factū turpe iniuriose puocaret cum ad iram: z p̄pter hoc nō cōtendūt corizantes in iudicio de facto qñ fuerit dāniferū ex parte ire si dāniferū vel non: imo p̄fitetur hic factor ipse: s; cōtendūt si iustitia: aut nō. Conatur itaq; factor probare q̄ sit iustitia: s; inficiatur passis profit iustitia: z hoc qm̄ hoies cōcedunt q̄ ille qui cogit in cōnegotiationib⁹ sociū suū ad irascēdū est maliciosus: z qm̄ irascens non facit dānū ex parte malitiē: z p̄pter hoc confitetur dānū inferēs factū quēadmodum diximus: z dicit q̄ fit iustitia: s; aduersarius improbat esse iustitiā: imo esse iniuriā: z tertia spēs est damnū qd̄ fit ex p̄cedētī cōsiliatiōe: z iniustus s̄m hūc modū est iniuriator in veritate cū ex p̄posito venerit absq; p̄portione in rebus in quibus est iustitia per p̄portione: aut absq; equalitate in rebus in quibus est iustitia per equalitatē. Et propter hoc iustus in his in veritate est ille actionē cuius p̄cedit electio. Iustus aut qui opponitur p̄dicis duabus speciebus in iustitia: intendo eū qui facit iustitiaz insciēter: aut propter passionē vincentē ipsum: nō est iustus s̄m veritatez. *W.* Et s̄m quasdā ignorantiaz ignoscit ex ignorantia dānū inferenti: s; quosdam vero nō. Et s̄m quas nō ignoscitur sunt ille que fiunt ex p̄te om̄i sionis vel discipline: aut quarū ipsemet cā existit: vt in dispositione ebrieta

tis: fm quas vero ignoscitur sunt fientes per occasionē naturalem: aut propter occasionē accidentalem.

Capitulū decimumquintum.

Magis vero quispiam an sufficienter determinatū sit circa faciendum patiendumq; iniurias. Primum quidem si est vt Euripides inquit: dicens quomodo ipse matrem occidi meā: breuis est sermo. Volēs volentē: aut volentem nolēs. Vtrū ne reuera fieri possit vt volēti iniuria fiat vel nō: sed oē tale sit inuitū vt facere iniurias voluntariū est: et an oē sic est: vel hoc voluntarium: illud inuoluntarium: eodem modo et cum quis iusta patitur: nam in agendo iusta semper voluntarium est. Quare conueniens est oppositum si militer esse: et iuste ab alio corrigi: aut voluntarium: aut inuoluntarium esse: absurdum fortasse videbitur: et dum iuste corrigitur quis totum esse voluntarium. Nam quidā non sponte corrigunt: nā de illo quoq; quis ambigat vtrum omnis qui patitur iniusta ei iniuria fiat: vel in patiēdo ideo fit: quod in agendo ac fieri possit: vt vtriq; participes sint iustorum fm accidēs: similiter et iniustus. Non enim idem est iniusta agere et iniuriari et iniusta pati: et iniuriam accipere: eodem modo et in agendo iusta et patiēdo. Impossibile est enim accipere iniuriā non inferente: aut iuste corrigi non iuste agente: q; si iniuriam facere est simpliciter aliquem volentē ledere: et volentem aut scientem: quem et quo et quomodo inconueniens vero seipsum volens ledit volenti iniuria fit: et sibi ipsi quis iniuriari potest. Præterea volens quis ab alio per temerariā leditur: quod si est ita volenti iniuria fit: vel nō recta distinctio est: sed addendum est q; ledat: sciēs quem et quo et quomodo: præter illius voluntatem. Leditur quis igitur volens et iniusta patitur. Verūtamen nulli volenti iniuria fit: nullus enim vult: ne intēperans quidem: sed præter voluntatem id agit. nullus enim vult id quod non putat frugi. Inconueniens autem quod non putat agendum id agit: sed qui sua donat vt Homerus de Glaucō scribit dedisse eum Diomedī arma aurea pro ferrets centeni præcipuum huius iniuria non fit. Nam in ipso est donare: sed vt fiat sibi iniuria in ipso non est: sed oportet esse qui inferat. Accipere igitur iniuriam quod non voluntarium est patet.

Estat insuper vt de duobus prius assumptis dicamus. Vtrum iniuriatur qui plus tribuit præter dignitates: an qui plus accepit: et vtrum sibi ipsi quis valeat iniuriari. Si enim recipitur prius dictum qui tribuit iniuriatur: non qui plus habet: sed si quis plus alij tribuat q̄ sibi sciens et volens hic sibi ipsi iniuriatur. Quod quidem videtur boni et equi

Liber Quintus

facere. Nam bonus et equus vir in diminutione est vel non hec simpliciter. Nam alterius boni plus appeteret ut glorie vel simplicitatis honesti: preterea soluitur per diffinitionem iniuriandi nihil preter suam patitur voluntatem. Itaque per hec quidem iniuria et non fit: sed si quidem lenitur solum. Manifestum est autem et quod tribuens iniuriatur semper ac non is qui plus habet. Non enim quo iniustum est: iniuriam fecit: sed quo sciens hoc agit. Hoc autem de principium actus quod est in tribuente non in accipiente. Preterea si facere pluribus modis dicitur: et est ut inanimata occidere et manus et seruus iubentis: non iniuriatur quidem: facit tamen iniusta. Adhuc si ignorans iudicauit non iniuriatur secundum ius illud quod est ex legibus: nec iniustum iudicatum est: sed est ut iniustum. Aliud est enim iniustum quod ex legibus est: et primum quod si sciens iudicauit iniuste: plus ipso quoque appetit vel gratia vel vindicte. Ut igitur si quis particeps iniurie foret: et hic propter ea iudicans iniuste plus habet. Nam et qui agrum alii ad iudicauit: et si non agrum ipse: sed aurum vel argentum suscepit putant homines esse in ipsis utrum iniuriantur: atque ob id facile iustum esse quod certe non est ita: nam cotre cum vxore vicini: et pulsare proximum ac manu tradere argentum per facile est: neque in ipsis. Verum sic se habentes hoc agere nec facile est: neque in ipsis. Eodem modo cognoscere iusta et iniusta nullam sapientiam putant: quoniam de quibus rebus leges loquuntur eas res non difficile est intelligere. At non sunt hec illa iusta nisi per accidens sed cum certo fiunt modo: et certo modo tribuuntur: tunc iusta sunt. Enimvero hoc maius negotium est quam scire illa que pertinent ad sanitatem. Nam et tibi quidem mel et vinum et herbarum et adustionem et secationem scire per facile est: sed quem admodum ad sanitatem tribuenda sint: et cui et quando tanta est difficultas: quanta est medicum esse: propter hoc ipsum iusti quoque nihilominus esse putant iniuriari: quia non minus: sed magis potest quodlibet horum iustus facere: nam et cotre cum muliere et pulsare. et fortis clypeus relinquere: et in vtramuis partem currere: sed timidum esse: et iniuriari non est hec facere nisi secundum accidens: sed sic se habentem: hec facere est: quemadmodum duci et mederi et sanare non est incidere vel non incidere: aut phar macum dare vel non dare: sed isto modo. Sunt enim iusta in his que participia sunt simpliciter bonorum: habet vero in his excessum et defectum. Quibusdam enim nullus est excessus ut fortasse dicitur. Quibusdam vero nulla pars utilitatis ut insanabilis et improbis: sed omnia nocent. Quibusdam vero aliquatenus: preterea vero humanum est.

Consequens vero fuit dicere de bono et equo quæ
admodum bonitas et equitas se habent ad iusti-
tiam: ac bonum et equum ad iustum. Non enim ut
idem simpliciter: nec ut aliud genere si consideretur
apparet: et interdum quidem laudamus equum
et bonum: ac huiusmodi hominem. Itaque super alia
quasi maioris commendationis loco adiungimus

magis ex bono et equo. Interdum vero rationem sequentibus ab
surdum videtur: si equum et bonum præter iustum aliquid sit: quod
laudari mereatur. Nam aut iustum res eximia non est: aut bonum
et equum non iustum: sed aliud aut utraque eximia et idem sunt. Du-
bium igitur circa bonum et equum fere ob ista contingit. Habent
vero se quodammodo cuncta recta: et nihil subcontinuat sibi.
Nam et equus et bonum alicuius iusti existens melius iusti est: et non
ut quoddam aliud genus melius quam iustum. Idem est ergo iustum
ac bonum et equum. Facit autem dubitationem. Quia bonum et
equum iustum est quidem. At vero non id iustum quod est secundum le-
gem: sed quod secundum emendationem legis. Causa vero huius est: quod
omnis lex vniuersalis est: at de quibusdam vniuersaliter dici non po-
test. In quibus igitur necesse ut lex vniuersaliter dicat nec recte
potest: lex idem complectitur quod plurimum est non ignorans defectum
et est nihilominus recta: nam peccatum non est in lege nec in legisla-
tore: sed in natura ipsius rei. Nam rerum ipsarum protinus natura ta-
lis est. Quando igitur lex vniuersaliter loquitur: et accidit quod præ-
ter vniuersale: tunc rectum est ut qua omisit legislator et deficit in sim-
pliciter loquendo emendatur omissum. Quod et legislator ipse si
adesset utique diceret: sed iam legem tulerit. Quamobrem iustus est
ac melius aliquo iusto non eo quod est simpliciter: sed eo quod propter
simplicitatem peccat. Hec est natura boni et equi emendatio: scilicet
legis qua omissum erat propter vniuersale: hec enim causa est ne
omnia sint secundum leges: quia quedam sunt de ipsis lex ferri non possit.
Itaque decreto opus est: nam indiffiniti indiffinita est regula: quæ
admodum est lesbye edificationis plumbea regula. Nam ad for-
mam lapidis transmutatur et non remanet regula et decretum ad-
res. Quid sit ergo bonum et equum. et quod iustum melius manifestum.
Et hoc etiam patet quod sit bonus et equus vir: horum videlicet lector
et actor: qui non exacte amplectitur ius in peiorem partem: sed de suis
commodis detrahi patitur: et si lege se tueri possit: et habitus iste bo-
nitas et equitas dicitur: nec aliud est quam iustitia quedam.

Quantumdecimum capitulum in quo querit utrum est volentem iniustum pati
et utrum iniustus pati voluntarium: sicut Euripides: qui eademmodum iniustum
facere vel esse iniustum pati inuoluntarium: quia omne iniustum facere volun-
tarium: et si hec utrum sit iniustum pati inuoluntarium: quia iustum facere voluntarium
adiungens quod non omne iniustum pati voluntarium: utpote punitio: et inde

Liber Quintus

dubitās vtrū iniuste passus iniustū patit: que omni adubitata soluit p hoc q iniustū pati: iustum pati est p se r p accidens: si cut est in facere vtrūq deinde arguēs ex ope incōtinentis q volēs aliquis iniustū patit: r sibi ipsi iniustū facit: soluit hec p appositōem huius pticule scz preter passi voluntatē ad diffinitōem presuppositū eius qd est simpliciter in iustum facere: vt sit diffinitio integra h volentem scientē nocere aliquem preter passi voluntatem: postea qd nō ē iniustū pati dare sponte sua p̄ciosiora pro viliō:ibus eo q iniustū pati nō hz p̄cipiū in iniustū passo: sed in faciēte. D.

Fortassis queret quis questiōnes difficiles in diffinitio ne cōditionūz iniuriatiz cui iniuriatur. p̄mo quidem ac si dicat quando iniuriat quis alicui volens: r ille cui fit iniuria vult vt iniuriē ei: an nominat iste iuriator an nō. Et similiter si fece it quis iniuriam alteri non volens: sed volētē eo cui fit iniuria noiabit ne- receptor iniurie. At primum de hoc p̄serutandū est in istis ē an actio iniuriosa rei sit ab altero alteri fit tota volūtaria: an qd dam eius voluntarium: quiddam eius inuoluntarium. Et s̄ h̄ locum habz hec p̄serutatio circa actionem iustam: omni enim speciei ex speciebus iniurie est spēs opposita ex spēsbus iustitie: r forsā inconueniēs est opinari q omnis passio iustitie que accidit homini totaliter sit voluntaria: nam multi hominum agunt actiones iustitie absqz voluntate: r s̄ h̄ est in iniustitia. Et propter hoc inquisitio est an omni cui obuiat iniuria sit iniuriatus: siue sit hoc voluntarie aut inuoluntarie: aut qd sit ex hoc volūtarie nō: s̄ h̄ est qd sit ex hoc preter voluntatem nisi forma tantum: intēdo in actionibus r passionibus. Et manifestū est qd possibile est in vtrisqz scz actionibus r passionibus vt dicat de eis q sunt iusta p modum accidentis. Cūqz sic sit tūc res in iniuria in hec similis erit rei in iustitia: intēdo q pole ē in vtrisqz vt dicat de eis iniuria p acc̄s: etem nō ē vt agat homo actiones iniurias r vt iniuriē alteri re vna: manifestum ē ergo: qm̄ id qd non fit p voluntatē non est iniuriosum: illud autem qd fit p volūtatem vtrisqz: intēdo iniuriatiz r cui fit iniuria: si dixerimus q terminus iniurie ē absolute: est vt alter alteri dāmnū inferat p voluntatem suam: r dixerimus q terminus volūtatis est vt factor faciat cui facit hoc actū r propter quid facit r quo r fuerit qui non cohibet seipsum volūtate sua a malicia inferēs sibi dānum suo volūtate: tūc putabit q certe d̄ de ipso q iniuriat sibi ipsi volūtate sua. Cūqz certū fuerit hoc: tūc pole est vt dicat q interdū iniuriat ei alter sua volūtate: intēdo volūtate eius cui fit iniuria: attamē ista ē altera qd ex qōnibus grauibz que sunt in isto capitul. s. an pole sit vt iniuriē quis sibi ipsi: an ergo n̄m est dicere q si fuerit pole vt dānū inferat alter alteri volūtate vtriusqz: intēdo eius quē tāgit dānū r inferētis dānū: tūc pole est vt dicamus esse pole vt alter alteri dānum inferat cū volūtate vtriusqz: aut nō est hec dictio sana: immo pole quidē est vt dānū inferat alter alteri volētē qd siue sit is cui dāmnū inferē ignarus iuris: etem nō est pole vt inferat hoi volētē dāmnū cognoscēt ius: nullus em̄ vult vt fiat sibi iniuria sciens q est in iuria absolute: r nullus velit illud quod scit: qm̄ non vtile aut qm̄ dānisferum. **CD.** Illi autē q dat pecuniam suā absqz reditu aut absqz reditu equali non fit quidē iniuria: itēdo non iniuriat ei alter eo q dato ab eo fuit per suam electionem: sed vt fiet iniuria hoi non ē ab eo: s̄ ab altero ppter hoc qm̄ quidem iniuria ab altero non est voluntaria ei cui fit iniuria: manifestum ē eo q nullus iniuriam sciens q ē iniuria: ei autem qui tribuit absqz reditu nullus iniuriatur: vt em̄ iniurietur homini non est absqz ipso: sed ab iniuriante: verūtamen q non ē volutum ab eo cui fit iniuria vt ei iniuriē manifestum

manifestū est. Res autē quartū pmo pposuim⁹ perscrutationē due sūt. vna earū est quis iniuriat an ille qui diuidit inequaliter: an ille cui ptingit plus intēdo an iniuriat ei cui ptingit min⁹ an ambo. Scda autē est si porrererit alteri plus q̄ sibi ipsi: tūc iniuriat per hoc sibi ipsi. Diminuit etē sibi ipsi sciētē ⁊ volūtariē quē admodū faciūt humiles et inferiores: intēdo q̄ ipsi diminūt sibi ipsi volūtariē ⁊ sciētē ex honore: aut neq̄ hoc ēt veritatez h̄ absolute: sed est in ipso distinctio quedam ⁊ est vt sit porrigere ei⁹ alteri plus s̄m modū qui sit in bono puro: aut vtrū dicamus q̄ non cōuenit ei ter minus iniustitie s̄m veritatē: intēdo iniurie absolute. Etē ille cui fit iniuria est ille qui obuiat dāno sine sponte sua per. se: iste autē non obuiat dāno sine sponte sua: non ergo facit ei iniuriam ille qui accipit ab eo qd̄ dat ei nisi quod est inferens ei dānū solūmō: ⁊ est patiens qm̄ iniuriatur est ille q̄ diuidit iniuste: non ille cui contingit plus: non enim opz vt denominatur ab iniuria ille apud quem est res s̄m quam fit iniuria: sed ille qui facit h̄ voluntariē. Et quando fuerit diuisor accipiens ab alio v̄dans illi: tūc p̄ncipium actionis iniurie est ex illo qui diuidit: non ex illo qui accipit.

Amplius cum factum damnum dicatur multis modis: p̄portionalit̄ enim ei qui caret eligentia vt bestie aut mancipio: tunc fortior qui facit iniuriam isto modo non d̄r iniurias quamuis fecerit facta iniurie. Et p̄ hoc qm̄ iudicauerit diuisor iudiciū iniurie nō sciēs non notiat qd̄ iniuria tor: s̄m ius legale: neq̄ notatur iudiciū iniustum: ⁊ est q̄si iniustū: eo quod ius legale hoc est p̄ter illud qd̄ est ius i seipso: verum tamen lex ignoranti. Si autem iudicia iniurie sciens: tunc denominandus est a specie iniurie qui enim scienter indicat iniuste: non facit hoc nisi propter benignitiam quam h̄ erga illū cui adiudicat plus: aut p̄pter vindictam quā q̄rit in illū cui fit iniuria: aut vt accipiat partē ex illo in quo iudicauit: ⁊ p̄ hoc adiudicauit. ¶ Et hoies vident q̄ potentes sunt ad iniuriam: ⁊ propter hoc vidēt q̄ actio iuris facilis: ⁊ q̄ non latet aliquē quemadmodum non latet eum iniuria: ⁊ est manifestum: qm̄ nō latet aliquē q̄ non oportet eum tacere cum vxore vicini sui: aut contristare p̄imum suū. Sed latet multos hominum notitia multarū rerum p̄ter istas quas opz facere: intēdo quod facere eas est ius: et non facere eas est iniuria aut ec̄duerit: ⁊ p̄ter istud vident homines q̄ scia rerū iustarū ⁊ iniustarū nō sit sapientia et q̄ nō sit difficilis cognitio rerum quas ponit lex ⁊ non est q̄ scit populus ex hoc omnes spēs iustitie que nō est iustitia per accidēs: imo iustitia quā scit populus est iustitia absoluta: ⁊ quando fuerit diuisa est alicui sp̄ci iustitia ⁊ alteri non: et hoc est illa quā sciunt periti. ¶ Et elongatio populi a scientia huius plus est q̄ elongatio eius a scientia sanationis: etenim pole est vt sciat: quoniam mel ⁊ vinū ⁊ helleborus ⁊ cauterium omnia sanatiua sūt qualiter autem opz vt fiat sanatio cū eis et cui ⁊ qm̄ h̄mōi scia pertinet me dico: ⁊ videtur quidem eis q̄ opatio iuris in eis est: ⁊ q̄ facilis est eis: eo q̄ putant q̄ non sit eis difficilior q̄ facere iniuriam: ⁊ qm̄ fuerint ambo potentia effectiua in subiecto vno ⁊ fuerit homo potēs vt agat actiōes iniurie oēs. potens est enim vt iaceat cum muliere nō sua: vt vulneret alterum et vt fugiat a centro belli: tunc potens est vt faciat actiōes iuris: ⁊ non est sic factum: etenim iniurie et iuris non est vnum nisi per accidēs: nam quē ad modum factum sanatiōis nō est in secādo: aut in nō secādo: neq̄ in p̄p̄inando medicinā: aut non p̄p̄inando. ita dico si concesserim⁹ quod istud sit equiparabile rei iuris: sed in propinando de ea q̄titate cōpetentem: et in hora competentem: ⁊ sic de alijs circumstantijs. Sicut in re iuris non sufficit vt faciat aut nō faciat: sed vt faciat de hoc q̄tum opz: ⁊ quando oportet.

Cōmē. Auer. sup lib. Ethicorū.

κ

Et
h̄iles de
minuūt s̄
b̄ip̄is p̄
ter/laētē

Ad in ea vltē ē: donec extirpetur radix eorum: quia diuersi sunt ab eis: et sunt huiusmodi homines: in quibus eligibilior est pars bello: et quia populus saracenorum tenuit per necessitatem hoc preceptum vltē: et cum hoc fuit potest extirpare suos inimicos consecuti sunt dāna multa ex hoc: et istud fuit ex ignorantia ipsorum intentionis legislatoris: et propter hoc oportet dicat quod magis quæreda est pars quibus quibus bellum. ¶ Ad hanc partem quod est beneficentia et iustitia: et qua iustitia beneficentia est melior: ex hoc est manifestum est: quoniam beneficentia et superogata est quod eligit has res et operatur eas: et ut non visus ad vltimum iuestiget vltē declinat versus malitiam in pluribus ex modo vltis sed diminuat inde partem malā: et propter istud inuenimus indulgentiam esse commendatā in multis punitionibus legalibus in hominibus quibus dāna et in indiuiduis: quibus dāna: et inuenimus dimissionem vltionis in eis excellere esse quoniam quis lex sit facies pro eo ad iudicandam vltionem: tunc itaque beneficentia iustitia est et non alter habetur. ¶ Ad.

Vtrum autem sibi ipsi iniuriam facere quis possit: ex supra dictis patet. Nam iustorum alia sunt secundum omnem virtutem a lege ordinata: veluti non iubet se ipsum occidere lex. quo autem non iubet vetat. Preterea quando contra leges ledit non lesus volens iniuriam facit: quod si volens sciens quem et quomodo. Qui vero per iram se occidit volens: id agit contra legem: quod non permittit lex. Iniuriam ergo facit: ac cui facit an ciuitati: nam sibi quidem non: quia volens patitur: nulli autem volenti iniuria finita est et ciuitas penam constituit: et est quedam ignominia aduersus illum qui seipsum necauit: ac ciuitati iniuriam fecit. Insuper secundum quod iniustus est qui solum iniuriatur et non omnino prauus non potest sibi iniuriam facere: nam aliud est quam illud. Est enim quodammodo iniustus sic prauus ut timidus non ut totam habens prauitatem. Quare nec secundum hanc iniuriatur: nam simul foret eidem ablatum esse: et adesse idem quod est impossibile: sed semper pluribus necesse est esse iustum et iniustum. Preterea voluntarium per electionem et primum. qui enim ab alio lesus idem facit aduersus illum non videtur iniuriam facere sed idem ipse eadem simul patitur et facit sibi. Preterea sequeretur ut volenti iniuria possit fieri. Insuper sine particularibus iniuriis nullus iniuriatur: nullus vero est adulter sue uxoris: neque effractor sui parietis: neque fur suarum rerum. In totum autem tollitur ut quis sibi iniuriari valeat secundum diffinitionem voluntarie patendi iniuriam. Manifestum est autem quod vtraque praua sunt et facere et pati iniuriam: nam aliud est plus habere quam medium. Aliud est habere minus velut sanitas in medicina. bona habitudo in gymnastica. Veruntamen peius est facere iniuriam. nam id cum prauitate est et vituperatur et prauitate vel perfecta simpliciter vel prope. non enim omne voluntarium cum iniuria: sed pati iniuriam sine prauitate est et sine iniuria. Per se igitur pati iniuriam minus est malum: sed per accidens nihil prohibet minus. At non est: ea cura artis: sed dolorem lateris dicit maiorem morbum.

Liber Sextus

quam offensionem pedis: licet fieri possit aliud per accidens si contingat offendentem pedem cadere et ab hostibus capi et mori: per translationem vero et similitudinem est non sibi ad seipsum iustum: sed dominicum vel economicum. His enim rationibus de uisa est ea pars animi que rationem habet ab ea que est sine ratione. Atque si inspicias videtur esse iniuria ad seipsum: quia est in his pati aliquid preter sua desideria. Et igitur parenti et imperati esse adinuicem aliquid iustum et iuris. ¶ De iustitia quidem ac alijs moralibus virtutibus determinatum sit in hunc modum,

A autem possibile sit ut iniuriatur quis sibi met non iniustitiam facit aut non sit possibile: patet ex eo quod dictum est. Jam enim dictum est quod ex iniustitijs est cōis et est vniuersitas virtutum quas precepit lex: et sicut de iniurijs et eis est cōis: et est incurso malitiarum quas prohibet lex et dimissio virtutum quas precipit: et ex eis sunt proprie scilicet in quibus est equalitas et non equalitas. Et iam determinatum est in eo quod preterijt quod iniurians in istis est qui scit cui iniuriatur: et quare: quingitur interficit seipsum ex iracundia non est iniurians sibi intentionem propriam: eo quod non iniuriatur alteri a se neque ex precedenti cōsultatione: sed causa ire est autē iniuria quidē sibi intentionē eōdem iniurie: cuius illud eius factum contra legem. prohibet enim lex ne quis occidat seipsum: et iniuria quā perpetrat aut est in se aut in ciues: sed in se nō: quā volens: non vult autem is cui fit iniuria: sed iniuriat quidē ciuibus: cum non velit hoc factum neque permittant: immo phibeant: et ppter ea videmus eum qui facit hū factum occultare se a ciuibus: et consequit eos apud ipm abhoreſcentia multa: et huius causa est quod iniuriat eis. ¶ Amplius iniuriator quidem sibi veritatem malignus est simpliciter: talis autē est qui operatur ex habitu acquisito ei: occidens vero seipsum iniuriat vna vice tūm: non ergo procedit eius iniuria ex habitu a quo dicatur iniuriator: immo res rara interdum in bonis inuenitur. ¶ Amplius si iniuriatur quis sibi met: sit iniuria acceptio ab altero: et datio alteri: tunc necessarium est vt sit acceptio et datio et vniuersaliter additio: et ablatio inuēte in re vna simul: at hoc impoſe: immo necesse est iustitiā et iniuriā fieri in rebus pluribus vna et volūtarie et electiue ideo quem penitnerit iniurie nō est iniuriator: iniuriatē vero sibi met penitet iniurie: et vlt oporteret vt effet vna res eadem agens et patiens simul: quod est impossibile. ¶ Amplius ex hoc sequitur vt fiat iniuria vero volūtate sua: intendo vt aliter iniurietur ei de voluntate suamet: et iam dictum est hoc esse impoſe. ¶ Amplius nō iniuriat aliq̄s ab ip̄ eo quod facit ex actionibus iniurie particularis: vt quod furetur aut adulteret: et nō adulterat aliq̄s cum vxore sua: neque perdit parietem domus sue: neque furat pecuniā suā sibi. Et sicut ipote est vt noſet iniuriator: s; vniuersum quod cōditionatum est in iniuriatē et cui fit iniuria: intēdo vt nomine iniuriator sibi veritatē. ¶ Manifestū est autē quod facere iniuriā et recipere eam vtrūque malū est: nā faciēs eā accipit plus: patiens vero minus: quā ambo sunt pter mediū: iniuria est malū: verūtū iā quā vtrū illoꝝ magis eligēdū facere iniuriā vt pati: et quā p̄p̄i caci ter fuerit inq̄sitū patebit quod peius est facere eā quā pati. pati. n. eā ab ip̄s malitia est: facere vero malitiosum est: et ppter hoc malū quod est in iniuriatē malo quod ē in eo cui fit iniuria maius est p se: p̄ accūs aut p̄d malū et in uoluntariū quod est in eo cui fit iniuria maius esse: vt quod accidat ei cui fit iniuria vt relinquāt eū sui et incidat i manū aliquoꝝ qui occidāt eū et mori

Libet Sextus

Voluntariozū: intēdo q̄ recipit terminū sanum: etenim omnibus habitibus latitudo quedam est: siue sint habitus morales siue rationales. Ad istud itaq; mediū intēdimus speculationem: addimus igitur z deminus donec inueniamus ipsum z terminus mediū conuenit cū termino rōnis sane. ambo enim diffiniūt per hoc que nō recipiūt additionē neq; diminutionē: verū tamen non inuenitur mediū in habitibus moralib⁹ acquisitis p̄ assuetudinem sicut inuenitur in habitibus sciētificis: intēdo q̄ inuētiō mediū in moribus manifestior est inuētiōne eius in habitibus rationalibus. Et hoc qm̄ mediū in moribus est mediū fm̄ veritatē: cū inuētiō sit inter extremitates: mediū autē in habitibus sciētialibus est vt nō fiat attributio rei per magis eo qđ sustinet neq; per minus: z hoc mediū est certa ratio vel sanus sermo: z quādo fuerit hec sciētia in anima alicuius nō oportet vt sciat aliquid plus ea: neq; minus vt qđ querat aliquis z dicat quas res oportet cōuenire corpori humano z cōverti in ipsum: z dicatur ei res quas mādāt medicina z medicus: z propter illud nō fiunt res manifeste absq; terminis sed occultātur: ideoq; nō oportet nos cōtentos esse ex notitia habitū notitia occulta solūmodo: z est notitia esse ipsorū: sed vni sciēdi per terios suos.

Capitulum secundum.

Animi ergo virtute supra distinximus: z alias esse moris distinximus alias intellectus: z de moralibus quide; transegimus: de reliquis vero nūc dicemus: prius tamen de animo premitentes. Quod due sunt animi partes: altera rationem habens: altera irrationalis: de qua dictum est prius. Nunc autem circa eam partem que rōnē habet eodē modo distinguendū est. Et supposituz existat duo esse rationem habētia. Vnū quo perspicimus illa talia quorū principia non aliter se habere. alteruz quo ea que aliter se habere possunt: nam ad ea que alta sunt genere: z pars animi alta genere: q̄ ad vtrūq; apta est siquidem fm̄ similitudinem z proprietatē quādam notitia illis existat. vocetur autem harum altera sciētifica: altera ratiōnatiua. nam consultare z ratiōcinari idem est. Nemo autem cōsultat de rebus que aliter se habere non possunt. Itaq; q̄ aliter se habere non possunt. ratiōnatiua est vna pars quod rationem habet. Sumēdus est ergo vtriusq; harum optimus habitus: nam hec vtriusq; virtus. Virtus autem erga opus proprium.

Ad
Nōo p̄ful
tat de reb⁹
q̄ aliter se ha
bere non
possunt.

2 Scdm̄ cap̄lin in quo rememorat de diuisione virtutis z practicas de quibus dixit iaz: z intellectuales: de quibus dicto prius de anima est directu⁹ vnde diuisione sie in rōnē habēs: z irrationale nō intēdēs solū de ratiōe habente qđ diuidit in speculās necessaria z speculās cōtingētia: q̄s ptes atē p̄ speculata altera gñe oñdit alteras gñe q̄rū hāc noiat sciētificū: hāc vero rōnatiū: z eē vnā pte rōnē hntis cōcludit: z q̄ vtriusq; dictarū p̄riū sumēdum quis optimus habitus: q̄ z vtriusq; virtus que est ad opus proprium. D.

T cum iam dixerimus qđ est sana rō: aut rectus sermo: z qđ terminus eius: z distinxerim⁹ virtutes anime: z dixerim⁹ qđ quedam eaz figurales. i. morales: z quedam earū rōnales id est cū intellectu: z iam locuti fuimus in virtutib⁹ figurilibus z speciebus suis: tunc dicamus de virtutibus rōnalib⁹ z suis speciebus fm̄ similem modū. Et iā dixim⁹ in eo q̄ p̄e-

terij q̄ ex partibus aie est que recipit rōnem. i. terminū: z ex eis est q̄ non recipit eam: illius aut̄ q̄ non recipit terminum iam distincte fuerunt spēs. illa vero que recipit rōnem z est pars rōnalis: diuiditur primo in duas partes: vna quaz est ps rōnalis q̄ apprehendit entia: quoz cās impole est in nobis esse: z sunt illa que non pole esse nisi a causis suis naturalib⁹. Et scda est illa q̄ apprehendit entia: quarū causas pole esse est esse in nobis: z ista sunt ea quoz cās pole est esse p̄ter q̄ nāles. necesse quidem est ergo vt diuidant̄ partes aie recipientis fm̄ diuisione generū q̄ recipiunt: z vt mutent̄ fm̄ illorū mutationem: eo q̄ necesse est vt diuidatur receptiū diuisione receptibilis: z diuersetur eius diuersitate: z iccirco opz vt dicatur q̄ nomen scie de eis d̄r fm̄ modū p̄portionalitatis z assimilationis: z apprehēso que app̄riatur entib⁹: quoz p̄cipia nō sunt in nobis noiaf̄ scia speculatiua: z apprehensio q̄ app̄riatur entibus: quoz cause in nobis sunt noiaf̄ cognitua operatiua: intendo eā in qua est cogitatio pp̄ operationē. non em̄ meditatur neq̄ cogitamus ad operandū res quaz opationem impole est esse in nobis: sed est penes nām. Et vtitur q̄dez hō cogitatione opatiua in rebus quas pole est esse a voluntate. Cūq̄ sic sit cogitatiua est vna ex partibus aie rōnalis que recipit rōnem: z altera pars est speculatiua: z habitu do bona: in vnaquaq̄ istaz est virtus illius partis: z virtus fm̄ est quantitatē operationis p̄pue.

Capitulum tertiu.

Bona sunt in aīo que rei agende veritatissq̄ dominantur: sensus: intellectus: appetitus. Ex his aut̄ sensus nullus rei agende principium est. Ad ex eo p̄z q̄ bestie sensum q̄dem h̄nt: rerū vero agendarum participes nō sunt. Quod vero est in mente assentire z dissentire idem in appetitu sequi et vitare. Itaq̄ cum virtus moralis sit habitus electiuus electio autem appetitus cū deliberatione: opz per hec sermonem esse verū appetitum esse rectum: siquidem electio studiosa z eadem assentire z sequi. Hec igitur mens z veritas in agendo versat̄. At cōtēplatiue mētis: que nec in agendo nec in faciendo est laus z vituoperatio in vero z falso consistit: hoc est. n. totius intellectiui op⁹. Actiui vero veritas cōsentanea appetitui recto. Rei igitur agende principium est electio vnde motus est: sed non cuius gratia. Electionis aut̄ appetitus z rō que alicuius gratia. Quapp̄ non absq̄ mente z intellectu nec absq̄ morali appetitu est electio. Bene agere autē in rebus z contra sine intellectu z more non est: sed mens ista nihil mouet. Verum illa que gratia alicuius z actiua. hec enim z faciendo princeps est: nam gratia alicuius facit quicumq̄ facit: z finis nō simpliciter est: sed aliquod z facibile alicuius est at non agibile. Nam bene agere finis est: appetitus autēz huius. Quapropter aut intellectus appetitiuus est electio aut appetitus intellectiuus: z tale principium hō: non est aut̄ eligibile quicq̄ ex iam factis: vt puta nullus eligit troiam diripiisse. Non enim de preterito electio est: sed de futuro possibili. Factum autem ne factum sit: fieri non potest. Itaq̄ recte Agathon hoc solo deus p̄uatur infecta facere quecumq̄ sunt facta.

B Quis sit finis intellectus speculatiui z practici.

C Nō ē de p̄terito electio sed futuro post.

hoc solo
puat de
infecta fa
cere q̄ fa
cta sunt.

Ambarum itaq̄ particularum intellectiuarum opus est veritas
Secundum quos ergo habitus vtraq̄ verum aspicit hic virtu
tes ambarum existunt.

Tertium caplm in quo ad ppositum sumendum dicit tria in aia actus
virtutis dominatiua: sensum: intellectum: appetituz: quoz sensus nullius
actus principii. intellectus vero practicus inuenit verum & falsum in agen
dis: appetitus persequit & fugit: vñ & ex diffõnib⁹ virtutis & electionis opz
rõnem verã esse & appetitũ rectũ & hanc percipere: hũc vero seq̄. speculatiu⁹
vero hz suum bonũ in vero & falso inuenit practico non stante ad verita
tem: sed vsq̄ ad actum tendente concorditer appetitũ recto: q̄ electio cã
est factiua actus electionis aut appetitus: & rō q̄ gratia alicuius: q̄ mēs
speculans contingentia fm se non mouet ad aliquem vltra veritatem: sed
mens practica que partit̄ in factiua habentē p̄ter operationē opus finem
nō simpliciter: sed ad vltiorē operationē & actiua: cuius finis bona actio
cuius est & appetitus: ex quib⁹ concluditur quid electio cuius principium
solus hō & q̄ nihil factum eligibile: q̄ nec cõsiliabile: sed solum futurum cõ
tingens: q̄ vtriusq̄ partis intellectui cõis finis veritas: & q̄ vterq̄ virtu
tes proprie habitus fm quas vtraq̄ verum dicit. **D.**

Aia ergo tres ptes: vna est ad actionem: & est concupiscē
tia: & due ad verũ: & sunt sensus & intells & apprehensio
sensus nō est apprehensio intells: & hoc manifestũ est ex hoc
q̄ bruta cõicant nobis in apprehensione sensus & nō intells
ctu. Quod ergo est in intellectu affirmatio & negatio huius
compar in concupiscentia est p̄secutio & refutatio: intendo p̄
secutionem delectabilis & refutationem contristabilis. Et quẽadmodũ vir
tus figuralis est habitus electio nalis: & electio que est ei est concupiscentia
proueniēs a cogitatione & abusu oppõnis. & iō apprehensio verax & concu
piscentia sana qñ fuerit electio virtuosũ. Sicut illa q̄ est intellectu in rebus
operabili b⁹ vel scialibus est affirmatio: & actio q̄ est: concupiscentie profes
cutio: iōq̄ qñ istius motus prouenientis a cõcupiscentia principiu⁹ fuerit
ex intellectu erit virtus. ergo operatio q̄ est parti cogitatiue que est a bono
& a malo est veritas & falsitas: & hoc qm̄ operatio ois partis intellectualis
est aut verũ aut falsum: & operatio que est parti cõcupiscibili est p̄secutio
& refutatio siue cõueniat ei pars rōnabilis: aut non. Et operatio earũ vir
tuosa qñ cõueniunt: intendo p̄tem intellectiua & operatiua: est veritas & desi
derium cõueniens ei. principiu⁹ ergo tunc actionis & motus est potentie ele
ctiue: a qua fit motus nō rei illius gratia cuius fit motus: intendo q̄ poten
tia electiua est principium effectiui nō illud gratia cuius est motus: & ideo
electio est desiderium cum apprehensione rōnali gratia alicuius: & propter
ea non est electio absq̄ intellectu & absq̄ virtute figurati: eo q̄ actio intelle
ctus & consultatio qñ fuerint cõtraria erunt actio absq̄ intellectu & absq̄
virtute figurati: & potentia effectiua a qua est inceptio motus non mouet
nisi pp aliqd: & hec potentia effectiua est ois qd agit: & omne qd agit: agit
pp aliqd: & non est hic potentia p̄fectio per seipsam rei in qua inuenitur: is
est p̄fectio relata ad rem illam que est p̄ se complementũ & cõcupiscentia
non est nisi pp istud cõplementum: ideoq̄ termin⁹ electionis est intellectus
habens concupiscentiam aut cõcupiscentia intellectus. rerũ aut̄ que inue
niuntur ab ista concupiscentia & intellectu principiu⁹ est hō: & non pendet
electio cũ rebus preteritis. nō em̄ eligit aliquis hodie apertionem ciuitatũ
Cordre: iō q̄ apertio earũ iam fuit: neq̄ mediatur aliquis in cõparatione
eius qd iam fuit: sed qd erit ex his que possibilis sunt fieri: & illud qd iã fuit

necessarium est: ideo q̄ nō est possibile nisi vt sit: z p̄pterea videbatur q̄bus
dam antiquoz vel deū priuatiū esse p̄tate in sp̄e ex factis solū mō: intendo
q̄ faciat nō fuisse q̄d iam fuit. Cap. quartū

Mepetentes ergo altius de illis dicamus. Erunt quibus
animus verum prospiciat assentiēdo aut dissen-
tiendo quinq; numero. Hæc autem sunt: ars: scientia
prudētia: sapientia: intellectus. Estimatio est z
opinio aut falli contingit. Quid sit scia ex hoc pas-
tet si diligenter discutendū est: nec similitudinibus inherenduz.
His. n. sic accipimus vt id q̄d scimus aliter se habere possit. Que
aut aliter h̄re se p̄nt q̄i extra considerationem sunt latent: vtruz
sint vel non sint: ex necessitate ergo scibile est. Sempiternum era-
go. Nā q̄ ex necessitate sūt ea plāe oīa sēpiterna sūt: sēpiterna aut
sine generatione z corruptione. Insuper oīs scientia v̄ esse doc-
bilis: z q̄d sciri pōt idem pōt dici. Doctrina vero oīs ex ante co-
gnitis fit v̄tū resolutiuis dicimus. Nam aut per inductionē: aut
per sylm. At inductio p̄ncipiū est z vniuersalis. Syllogismus au-
tem ab vniuersali. Sunt ergo p̄ncipia ex quibus syllogismus.
Quorū aut nō est syllogismus: eorum inductio est.

Est igitur scientia habitus demonstratiuis zc. vt in resoluti-
uis diffinitiuus. Cum em̄ fidem quodā mō adhibet quis z p̄n-
cipia sibi nota sunt scit. Nam si non magis discursu conclusionis
per accēs habebit scientiam. De scia ergo in hunc modum deter-
minatum sit.

Quartū capm̄ in quo enumerat habitus s̄m quos aīa v̄tū dicit q̄ sunt
ars: prudentia: sapia: intells: p̄n̄ tradens de sciētia q̄ scibile est necessariū
eternū ingenitū incorruptibile: q̄q; scia docibilis discibilis z ex p̄cogni-
tis p̄ncipijs quozū: sed inductio ex quibus cōcludit q̄d scia: q̄q; p̄ncipia
icuntur magis cōclutione. Dixit.

Lactio v̄tū vsq; partis intellectus: intendo actiue z spes-
culatiue est veritas. i. fides: siue credulitas z habi-
tus p̄ quos sumit fidem: quelibet earū electe sunt eis vt in plu-
ribus: intendo per habitū scias: z illi in q̄bus sumit fidem aīa p̄
affirmationē z negationē: itēdo sumit fidē in negatiōe z affirma-
tione: sunt q̄nq; facultas: intendo artē: z scda est scia: intendo speculatiua z
z tertia est prudentia: z quarta sapientia: z quinta intellectus. Imputatio-
ne aut z arbitratiōe polis est falsitas: ideoq; non opz cōnumerari habitū
verificis. De scia aut manifestū est: q̄m̄ non est pole in ea esse falsitatem
n. opz vt p̄cise dicam⁹ in ea neq; dubitem⁹. oēs. n. vident q̄ scia vera invol-
tū est illa q̄ non pōt esse p̄ modū aliū extra aīam: intendo q̄ non pōt per-
mutari ad oppositū. q̄d aut pole est esse p̄ modum aliū preter modum illum
s̄m quē scitur: intendo vt p̄mutet̄ extra aīam hoc occultum est absq; certitu-
dine: intendo si est aut non. Cūq; fuerit scia certitudinalis ens illa que nō
permutatur: tunc scitum per ipsam est necessarium: z necessarium semper
num: ergo ipsum necessarium tandē: z hoc q̄m̄ omne q̄d fuerit necessarium
absolute est sempiternū: z semper sempiternū. q̄d neq; ḡnatur neq; cor-
rūpitur. **Q**. Quidē aut scia oīs disciplina z icibile z discibile esse: verum:

Liber Sextus

tamen iam dictum in libro demonstrationis q̄ ois disciplinā equidem s̄t.
ex rebus quaz̄ precessit scia:z sunt ppōnes v̄les p̄ime. att̄n ille accipiunt̄
z dicunt̄ ex pte dictionis: intendo ex parte allocutionis per eas: sed cōclusio
s̄o accepta ab is p̄positiōibus addiscitur ex parte sylli compositi ex his
propōnibus. Erit igitur q̄ ois scibilis addiscitur aliqd̄ ex parte sermonis
ipsiusmet: intendo antecessiōem scientie significatiōes vocabulorum: ex
aliquid addiscitur ex parte sciendi ppōnes sylli z syllm. Et p̄positiōes
ex quibus scitur cōclusio nō sciuntur per syllm: sed sciuntur q̄dem ex parte
significatiōis vocabulor̄. p̄ncipiū igitur discendi ppōnes v̄les est scia
significatiōis vocabulor̄: z p̄ncipiū scie cōclōnis est scia ppōnū v̄lum

P̄ncipiū z cū hoc sic sit: tunc scia simplr̄ est habitus demonstrationalis: intendo q̄
discēdi p̄ est forma demonstratiōis cōcollecta in aia ex ppōnibus z cōclusiōe z ce
positiōes teris rebus cōditionatis in demonstratiōe: ex eo q̄ iam numerā: s̄i est in li
v̄les est bro demonstratiōis. Qm̄ igitur contingit alicui credulitas rei alicuius z
scia signi fuerint p̄ncipia p̄ima illius rei nota apud ipsum: tunc iam contingit eis
ficatiōes scia illi rei. Si vero nō fuerint nota apud ipsum est scia ei apud ipsum p̄
vocabulo modū accētus. ¶ Sufficit aut̄ destructiō scie in hoc loco fm̄ hanc quāti
rum. tatem cū intentiō hic de ipsa sit distinguere eā ab alijs.

Fusus vero quod recipit aliter se habere quiddam est
quod fieri: quiddam est quod agi potest. Est autem
aliud facere: aliud agere. credimus autem his exter
nis quoq̄ sermonibus. Itaq̄ habitus cum ratione
actiuus aliud est quam habitus cuz̄ ratione factiuus:
nec alter in altero continetur. Nam neq̄ actiō est fa
ctiō: neq̄ factiō est actiō. cum autem edificatiua sit res quedam
z habitus quidam cuz̄ ratione factiuus nec vlla neq̄ ars sit que
non cum ratione factiuus habitus sit: neq̄ talis habitus qui nō
sit ars: idem vtiq̄ esset ars z habitus cum ratione vera factiuus.
¶ Omnis autem ars in faciendo versatur z artificio vti z mente p̄
spicere vt̄ aliquid fiat eorum que possunt z esse z non esse: z quor̄
rum p̄ncipiū in faciente est. non autem in eo quod fit. Nō est
eorum que necessario sunt aut fiunt ars est: neq̄ eorum que sunt
fm̄ naturam. Nam hec in seipsis habent p̄ncipia. Cum ergo fa
cere z agere diuersa sint: necessarium est vt̄ ars in faciendo at nō
in agendo consistat. Et circa eadem quodammodo versatur ars

Ars ē ha bit⁹ cū rō ne v̄a fa ctu⁹.
z fortuna vt̄ Agathō inquit. Ars fortunaz̄ adamauit: fortuna ar
tem. Ars igitur vt̄ diximus habitus quidaz̄ cum ratione vera fa
ctiuus est. Inertia vero cōtra rōne falsa habitus factiuus circa
id q̄d̄ aliter se habere pōt.

¶ Quintū caplm̄ de arte q̄d̄: z quid differt ab alijs habitibus enumeratis
in quo diuiso contingente in factibile z actibile ostendit p̄fectionē z actiō
nem esse alteras: z non sunt inuicem habitus cū rōne actiuū z factiuū esse
similr̄ altero: deide q̄ ars est habitus cum rōne vera factiuus: z q̄ ars est cir
ca contingentiā quor̄ p̄ncipiū est in faciente z non in facto: q̄q̄ ipsa est
factiōnis non actiōnis: z q̄ ipsa z fortuna versant̄ circa eadem: tandem ex
comparatiōe eius q̄d̄ q̄d̄ est ars q̄d̄ atet̄him est cuz̄ rōne falsa factiuus ha
bitus circa contingens. ¶

Scientia vero cuius scitū posse est esse sū aliū modū ab eo sū quez scitum est diuiditur in duas diuisiones: vna quarum est scia artificians: altera efficiens: etem res artificiate alie sunt a rebus effectiuis per cōsiliationē: et res effecte sū dictionem famosam sunt res conserentes in vita: et opz quidem vt hic recipiamus dictiones famosas magis q̄ in alio loco. Cumq; sit artificiatum aliud ab effecto: tūc habitus animalis artificians qui sit cum ratione alius est ab habitu anis mali efficiēte qui sit etiam cum rōne. Etenim carpentaria q̄q̄ simulatur et rōne veridica: et ois ars est pp fieri rei illius ad quam est ars tantūmodo: intendo q̄ finis eius est exsistentia rei artificiate: et artificiatata sunt res quarum principia ab extra sunt: intendo in efficiēte nō in efficiendo: qm̄ ars non agit illud qd̄ sit p̄ necessitatez et p̄ nām: et hec sunt quoz principia sunt in semetip̄ sis. hec em̄ est dīa inter artificiatū et naturatum. Cūq; sit factio aliud ab artificiatione: et artificiatū aliud ab effecto: tunc necessarium est vt sit ars ppria artificiatō absq; effecto nisi fiat per modū fortune et euentus. Etem in arte accidit multotiēns qd̄ est a casu: intendo ex actionibus dānis feris et vtilibus: et pp hoc dixerunt quidam antiquoz de ea q̄ est germana casus: et quando sic est tunc ars habitus cōis artificians cum ratione veridica: et terminus non artis est contrarium huius termini: intendo habitū artificians cū rōne mendacij.

Capitulum sextum.

Prudētia vero sic vtq; acciplemus cōsideratione habita qui sunt hi quos prudentes vocamus. Videt̄ prudentis esse viri bene cōsulere posse circa illa que sibi bona et vtilia sunt: nō particulariter: puta qualia ad sanitatem vel robur. sed vniuersaliter ad totius vite statū bene dirigendum. Signū vero huius q̄ circa quid prudentes dicimus eos qui ad finē aliquē studiosum acute excogitant illa in quibus non est ars. Quāobrem et vlr̄ prudens est cōsultatiuus: cōsultat autem nemo de his q̄ impossibilia sunt aliter se habere: neq; de his que ipse agere nō potest. Quare si scia est cū demonstratōne. Quorū autē principia a se habere p̄nt: hoz non est demonstratio: nā oia p̄nt mutari: neq; locū hz cōsiliū in his q̄ ex necessitate sunt. Prudentia nō vltiq; scia erit nec ars: scia qz id qd̄ agi potest aliter se habere: ars qz alius est finis agēdi q̄ faciēdi. Astat ergo vt prudentia sit habitū verus cum ratione q̄ in his agendis versatur que sunt homini bona et mala. nam faciēdi quidē alius finis: agēdi vero non alius est. Est em̄ idipsuz finis bene agere: ob hoc periclem et alios hmōi prudentes dicimus q̄ illa q̄ sibi et alijs vtilia sunt prospicere valēt. Esse autē hmōi putamus illos qui publicis priuatissq; rebus administrādis sunt apti. Unde temperantia dicitur prudentie cōseruatrix: conseruat em̄ hmōi iudiciū. Non enim totum iudiciū corrumpit ac peruerit voluptas et dolor: veluti q̄ triangulus duobus rectis equales habet vel non habet. Sed illud qd̄ agendo versatur. principia enim rerum agēda

Liber Sextus

darum sunt quorū gratia illa aguntur. Et aut qui corruptus est ob voluptatē vel dolorē repente non apparet principiu: neq; opz gratia huius: neq; propter hoc suscepisse omnia z egisse. Nam vt tium corruptiuum principij. Itaq; necesse est prudentiam esse habitum cum ratione vera qui in his agendis versatur que sunt hominibus bona atq; artis quidem est virtus: prudentie vero non est. Et in arte quidem is qui sponte delinquit potior est. In prudentia vero contra quemadmodum z in virtutibus. Patet igit q; virtus quedam est et non ars. Cum vero animi due sint partib; cule rationem habentes: alia vtiq; erit virtus optinatur. Nam opinto z prudentia circa id est quod recipit aliter se habere atq; nec habitus cum ratione solus. Signum erit q; obliuio eiusmodi habitus est: sed prudentie non est.

¶ Sexta caplm de prudētia primo q; prudēs est qui potest bene consiliari circa ipsius bona z cōferentia nō fm partē s; ad bene viuere totum: quare prudēs totaliter cōsiliatiu: z q; cōsiliatio neq; de necessarijs est neq; impossibilibus: z q; prudentia neq; scia est neq; ars: sed habitus aliquis cū rōne actiuus circa hoīs bona z mala cui non alterū: sed cuprassa finis: qd manifestum ex eo q; oēs dicūt tales prudētes qui sibi z alijs pnt bona speculari quales dispensatiui z politici: z ex eo q; temperātia. i. sōphosim dicta est velut saluans prudētia: qd pz ex eo q; intēperantia nō cōspicitur finē: z sic corrūpit prudētia: ex quibus cōcludit prudētia esse habitū cum ratione vera circa humana bona operatiuū: deinde q; differt ab arte eo q; artis virtus est prudentie nō: z q; volens peccans in arte eligibili: circa prudētia econuerso: tandem q; prudētia est nō intellectiue: sed opinatiue pti virtus z q; nō est solū habitus cū rōne in quo cōicat cū arte: sed factiuus circa humana bona cuius signū q; artis obliuiscimur: prudentie autē non. D.

Magnamen est bonitas consiliationis in inuentione eius qd est directius z vtilius hominibus non in parte vna ex particularibus vtilibus vt vtilibus in sanitate z robore: sed in omnibus particularibus in quibus existit commoditas viuendū. Et signū huius est q; nō iam prudētes eos qui potestatem habent versandi cogitatu ad inueniendū finem nobilem: z hoc in rebus que inueniunt absq; arte z magisterio vniuersaliter ergo prudentes sunt illi qui possunt inuenire per cogitatu suum res conferētes z res nocentes: z non versatur aliquis cogitatum suum: quemadmodū dictum est in impossibilibus neq; in necessarijs. Et scientia quidē in rebus in quibus est demonstratio: z demonstratio quidem est in necessarijs. iterum igitur prudentia nō est scia: neq; etiam est magisteriu: scientia quidem non eo q; factū impossibile est aliter se habere: magisteriu autē non intēdo artem eo q; subiectum eius est diuersum genere. Et cū sic sit: tūc prudentia vniuersaliter est habitus animalis efficiens cū ratione veridica bonorū humanorū: z iam pz q; magisteriu aliud est a prudentia: eo q; finis actionis inuente per consiliationem aliud est ab inuento per consiliationem: finis autē artis est ipsummet artificiu. ¶ D. prudentes autem fm veritatem sunt illi q; inuētiōe bona tñ: z huius causa vidēt hoies q; prudentes sunt sicut talis z talis: et qui fuerunt famosi prudentes apud eos: eo q; potentiam habuerunt ad inueniendū bona que fuerunt bona eis z hominibus: z viderunt q; similes

horū industriā hnt ad cōstituendū quodāmodo viuēdum in domo ⁊ in ciuitate: intendo eos qui potentia hnt gubernādi ppriā familiam ⁊ rempu. ¶ Ideo nomē casti in greco deriuatū est a noīe prudētis. prudens. n. est q̄ custodit opiniōē suam ne corrūpant eam meror aut gaudiū: intēdo dilectiōē ⁊ concupiscētia: sicut custodit castus actionē suā ne corrūpat eā delectatio vel voluptas: ⁊ est q̄dē sic eo q̄ nō oīs opinio corrūpitur a voluptate ⁊ tristitia: corrūptio namq; credulitatis q̄ tres anguli triāguli sunt equales duobus rectis nō fit ex parte voluptatis ⁊ tristitie: sed ex pte corrūptionis principio: q̄ qui necessaria facit corrūptionē credulitatis tm̄. Opinio autē prudētialis corrūpitur quidē ex istis duabus: intendo ex parte corrūptionis principiorū: ⁊ ḡa delectationis ⁊ tristitie: ⁊ corrūptio ei⁹ que fit ex parte delectationis ⁊ tristitie statim apparet: intēdo q̄ magis apparet q̄ corrūptio que fit ex pte ppōnū. Cūq; opinioē prudētialē certam nō comitet corrūptio ex parte cōcupiscētie: tūc de necessitate prudens non eligit res ambas simul: intēdo adinuentiōē boni ⁊ mali: eo q̄ inuēntio mali est principio corrūpto ex parte conuersionē: ⁊ distinguunt etiā: eo q̄ inuēntio mali ab habitu malitioso: ⁊ cū sic sit: tunc prudētia fm̄ veritatem est habitus effectiuus cū ratione veridica bonorum humanorū. ⁊ propter hoc magisteriū indigens est virtute. prudentia autē fere est ipsa virtus iamq; qui male agit in magisterio ⁊ peccat voluntarie melior est eo q̄ peccat in prudētia: ⁊ est deterius in prudētia: quēadmodū in virtutibus: ⁊ ex hinc apparet q̄ prudētia viri⁹ quēdā est ⁊ nō magisteriū: intēdo artem.

¶ Et ex quo est iste habitus partis anime q̄ hz rōnē: intēdo partē rōnalem: tūc ergo iste habitus: intēdo prudētialē: est virtus illius partis que hz putationē. putatio. n. est in rebus contingentibus: ⁊ iste habit⁹ q̄ est prudētia est etiā in cōtingentib⁹: ⁊ nō est prudētia habitus rōnalis tm̄: ⁊ huius si gnū est: qm̄ oīs habit⁹ veridic⁹ proportionatur huic parti: intēdo rōnalem: ⁊ non proportionatur omnis habitus veridicus prudentie.

Capitulum septimum.

Sapientia vero scientia de vniuersalibus estimatio est et de his que sunt ex necessitate. Sunt autem principia demonstrabilia ⁊ totius scientie. Nam cum ratione est scientia principij ei⁹ quod sciri potest: neq; scientia vtiq; erit nec ars neq; prudentia: nam quod scibile idem demonstrabile. Ille vero sunt circa ea que aliter se habere possunt. Sed nec sapientia horum est: nam sapientis est de quibusdam demonstratiōnem habere. Si ergo in quibus res sumus nec vnq; fallimur circa illa que non recipiunt aut recipiunt aliter se habere scientia et prudentia est ⁊ sapientia ⁊ intellectus: nullum vero horum trium recipit esse. Dico autem tria: prudentiam: sapientiam: scientiam: restat ⁊ intellectus principiorum.

¶ Septimū capm̄ de intellectu q̄ cum neq; sciētia neq; ars neq; prudētia ⁊ neq; sapiētia sit: principiorum relinquatur intellectus esse ipso rō. ¶

Apprehensio principiorum scientia est. nam sciētia est ex habitibus veridicis: ⁊ est apprehensio rerū vniuersalium necessariū ex rebus que sunt de necessitate prima demonstratiōnis. intendo ppositiōnes primas: ⁊ hoc qm̄ omnis quod est preter principia scientia est principio: aut nō est scia: intendo q̄ non sciūtur ex parte alterius a se: immo sciuntur quidē per se ipsa: neq; etiā

Liber Sextus

Scientia magistrum est eo q̄ res necessarie non fiunt per artem: et res facte per artem sunt res contingentes. **¶** Et ea per que possibile est vt veraces sim⁹ neq̄ metiamur in reb⁹ necessarijs tria sunt: sciētia: sapiētia: intellectus. Cum aut̄ intellectus principiorū primorū fit: intēdo ppōnes intellectas primas: tunc non est prudētia: neq̄ sciētia: neq̄ sapientia.

Capitulum octauum.

Sapientiam vero in artibus tribuimus illis qui excellentissimi sunt: velut Phidiam lapidarum sapientez: et Policletum statuarium: nihil aliud in hoc p̄ sapiētia intelligentes q̄ virtutem artis. Sed esse quosdam sapientes putamus in totū non s̄m partem: nec aliud quid sapientes vt homo meras de Nargite dixit: hunc neq̄ fossorez dii fecerāt neq̄ aratorem: nec aliud quidam sapientē. Itaq̄ manifestuz q̄ exactissima scientiarū vtiq̄ erit sapientia. **¶** oportet ergo sapientē: non solum ea que a principijs manant scire: verū etiā circa principia veritatem tenere. Itaq̄ sapientia vtiq̄ erit intellectus et scia ac veluti caput habens sciētia preciosissimorū. **¶** Etēn foret absurdū si quis putet scientiā civilem aut scientiā studiosissimā esse nisi optimuz eorum q̄ in mundo sunt homo existit. Quippe si sanū et bonum aliud est hominibus: aliud piscibus. Album vero et rectū idēz est semper et sapiens idēz oēs vtiq̄ dicerent. Prudens vero aliud: prouidere etiā circa se recte singula dicerent esse prudentis et huc ista tribuerent. Quamobrem et bestiarum quasdam prudētes esse aiunt: quecūq̄ circa vitam suā prouidētā habere videntur: **¶** Manifestum q̄ non est civilis et sapientia idēz. Nam si dicāt circa cōmoditates proprias versari sapientiā: plures autē sapientie: non enim circa oīum commodū animalū vna est: sed alia circa singula ipsorum nisi et medicina est vna de omnibus. **¶** Quod si q̄ optimū est homo oīum animalū nihil refert: nā alia sunt multo diuino: ra q̄ homo s̄m naturā veluti ista preclarissima ex quibus mundus consistit. **¶** Ex dictis ergo patet q̄ sapiētia est scia et intellectus preciosissimorū natura. Quapropter Anaxagoram et Thalem et huiusmodi homines sapientes esse dicunt: sed non prudentes q̄ vident illos ppria cōmoda ignorātes: et illa que sunt extrema quidem et admiranda: et difficilia ac diuina scire ipsos aiunt: inutilia tamē q̄m non humana querunt bona. **¶** Et prudentia circa humana versatur: et circa illa in quibus consilium habet locum. Nam prudentis hic maxime opus esse diximus bene consulere. Nemo autem consultat de impossibilibus aliter se habere: neq̄ de his omnibus quorum non est finis aliquis et hoc agibile bonum. **¶** Simpliciter autē bene consulere dicendus est ille qui quod optimum homini in rebus agendis id ratiocinando coniectura assequitur: neq̄ prudētia est vniuersalium solum verum etiam singularia oportet cognoscere: nam actiua quidem est. **¶** Actio autēz **¶**

Sapientia
est respe-
ctu diui-
norū.

lingulis versatur: ex quo fit vt quidem nescientes quibusdam sciē
 tibus efficaciores sint in agendo ⁊ inter ceteros qui experimen- propf qd
quidānes
sciētes qd
busdā sciē
tib⁹ i agē
do effica
ciores sūt
vide p̄file
i phemio
metaph.
 tum habent. Nam si quis sciat q̄ leues carnes facile digeruntur:
 ⁊ salubres sunt: sed que sint leues carnes ignoret: non faciet sani- 8
 tatem. Sed qui scit q̄ autum carnes leues sunt ⁊ salubres faciet
 magis: prudentia vero actiua est. Itaq; oportet vtramq; habere
 aut hanc magis et erit vtiq; hic veluti quedam ceteris presidens
 atq; dominans

¶ Octauum capm de sapiētia: primo q̄ dupl̄r d̄r particulariter. s. virtus
 artis: ⁊ totaliter que est certissima sciētiarū: ⁊ circa que ex principijs: ⁊ cir-
 ca principia veridica: vñ ⁊ simul est intellectus ⁊ scia ⁊ vt caput habens scia
 honorabilissimorū: deinde q̄ sapiētia nō est prudētia p̄pter prudētia non
 esse illudiosissimā: ⁊ p̄pter ipsaz esse alijs alterā: sapiētia aut eadēz semper
 p̄pter q̄ neq; est sapiētia politica postea q̄ sapientia est scia ⁊ intellectus
 honorabilissimorū natura. deinde tūc q̄ sapiētia est altera a prudentia per
 phos dictos sapiētes: nō autē prudentes: q̄ ignorātes p̄ferētia sibi cū pru-
 dētia sit circa humana: ⁊ de quib⁹ est cōsiliari q̄ non est de necessarijs neq;
 de his quorum non est finis bonum operabile cum bonus consiliator: sit
 secūdm rationem cōiectatiuus optimi operabiliuz homini: tandem quia
 altera p̄pter prudētia esse non solū vniuersaliuz: sed ⁊ singulariū propter
 q̄ experti magis actiui quibus sciētibus ⁊ experētia eligibilior sciētia: lz
 sit architectonica in actibus. Dixit.

Cum sapiētia p̄portionē in artibus ⁊ magisterijs eis qui
 sunt periti in ipsis ⁊ excellentes: tunc manifestum est q̄ sa-
 pientia non significat sup aliud nisi super virtutem magisterij.
 Si ergo fuerit hoc magisteriū in fine certitudinis: tūc palam

est q̄ de illo dicetur sapientia absolute nō sapientia alicuius.
 ¶ Et manifestū est: qm̄ sapiētia cui inuenitur ille modus ex scientia: inten-
 do certificatiuum est illa que cognoscere facit principia: intendo princi-
 pia creditiōis ⁊ principia existentie cognitione certitudinali. ⁊ propter
 hoc necessarium est sapiēti vt non solum sciat q̄ est post principia: sed vt
 etiam cognoscat principia scientia exquisiita in fine certitudinis: intendo
 propositiones: ⁊ cum sic sit: tunc erit sapientia ⁊ intellectus ⁊ scientia ex
 rebus honorabilib⁹ valde in fine. Inconueniēs enim est vt aliq̄ sputat q̄ sciē-
 tia ciuilib⁹ ⁊ prudētia sint in fine ex virtute nisi credat q̄ homo sit nobiliss-
 mum quod est in mundo. si autem fuerint hic res nobiliores homine: tunc
 scientia illarū ⁊ intellectus earum est nobile illud quod est in vltimo.

¶ Et omnes vident sapientē aliū esse a prudēte: ideo q̄ prudens apud
 eos est qui opinatur opinionem rectam in omnibus que agit homo p̄pter
 seipsa: ⁊ que eligit p̄pter seipsum: ⁊ placide accipiunt eius eligētiāz homi-
 nes ⁊ cōfidunt in ipsius cogitatione. ⁊ propter hoc dicunt homines de qui-
 busdam ferarū: q̄ sint prudentes ⁊ sunt ille qui habent potentiam ad p̄ui-
 dendū ⁊ laborāt ad gubernandū seipsas labore studioso. ¶ Est etiaz ma-
 nifestū q̄ non est sapientia ⁊ scientia ciuilib⁹ res vna eadem. nam si asserat
 quis q̄ sapientia quidez sit in scientijs conferentibus homini: tūc erunt sa-
 piētie multe: ⁊ quēadmoduz vtilitatem ferentia oibus animalibus nō sunt
 vnamisi existente medicina vna omnibus sp̄ibus animalium: sicut cōferens co-
 gnitio hoīum non est res vna eadē. ¶ Si autem dicatur hoc eo q̄ hō nobi-
 lior est ceteris animalibus: intēdo q̄ cognitio cōferētis ei est sapiētia ⁊ est no-
 bilior rerum: tunc non est hoc quidē rectū cum sint hic res diuine que nobi-

liores sunt hoie: vt res que sunt p̄cipia ex q̄bus constitutus est mundus
 ⁊ cum sic sit: tunc notitia istorum perfecte est sapia non notitia rerū confes-
 rentium. Jā ergo p̄z ex eo qđ dictum est qđ sapia est intelligentia ⁊ scia illa
 que ē in rebus honoratis valde naturalr: intendo que sunt in fine honora-
 bilitatis. Et p̄opter hoc dicimus qđ Plato ⁊ Socrates sunt sapientes: ⁊
 non dicimus qđ sunt prudentes: cum videamus eos ignorasse res bonas si-
 b̄ipsis. Et dicimus qm̄ sciverunt res multas: ⁊ res admirādas ⁊ res dif-
 ficiles ⁊ venerabant illas: ⁊ si non fuerint conferentes: eo qđ ipsi non req̄-
 rebant bona conferentia humana sed diuina. prudentia autem ē in bonis
 humanis ⁊ in q̄bus pole est vt verset̄ consiliū. intendo vt dispensent̄. Et
 em̄ actio prudentium secundum plurimum quidem ē versatiōis consilij:
 nemo aut̄y diximus versat̄ cōsiliū in rebus quas impossibile est alr esse: ⁊ sunt
 res necessarie: neq; ēt aliquis versat̄ cōsiliū in his in q̄bus nō est cōplemen-
 tum: intēdo finē. ¶ Et prudēs pollēs cōsilio absolute ē ille qđ arbitratur
 cogitatioe qđ ē melius hoī ex factis ⁊ inuenit ip̄z: ⁊ nō ē prudētia cōpleta
 cognitio v̄lium ex reb̄ cōferētibz tm̄ ⁊ ip̄soꝝ inuētio. Sz op̄z prudentē
 scire res v̄les ⁊ pticularis simul: p̄pterea qđ hec scia est opatiua: ⁊ opatiū
 qđ ē circa pticularia ē. Et p̄pter hoc inuenim̄ quosdā hoīum minus sciē-
 tes. U. g. in arte medicine operātes melius q̄busdā plus sciētibus de v̄lib̄
 ⁊ sunt illi quoz multiplicata ē experiētia pl̄ q̄ eoz scia: sz apđ que est scia

Quis absq; pticulari huic nō ē pole opari q̄c̄q; p̄ eā. Sciēs. n. qđ carnes leues
 bone sunt ad digerēdū ⁊ ueniētes stōaco. nō sciēs aut̄ qđ carnes sunt non
 opabit̄ p̄ eas penit̄: sciēs ho qđ pulli sunt bone digestiōis p̄t̄ p̄ eos opari
 sanitatē: ⁊ cū sic sit in oib̄ reb̄ opatiuis sit prudētia opatiua: tūc necesse
 est vt sint ei res ambe: intendo v̄le ⁊ pticulare: melior enim est cum vtraq;
 q̄ cum alterutra earum.

Apđ que
 ē scia v̄lis
 absq; ptic-
 ulari nō
 ē ei pole
 opari q̄c̄-
 q; p̄ eam.

Capitulum nonum

St autem ⁊ prudentia idem habitus ⁊ ciuillis: essen-
 tia tamen nequaq; eadem est ipsis. Eius autem que
 circa tempu. versatur alia est veluti p̄siciens quedā
 ac magistra prudentia in legibus ferendis. alia in sin-
 gulis agendis consultandisq; versatur que commu-
 ni nomine ciuillis dicitur. Decretum enim agibile est vt postremū
 Quapropter hos solos aiunt tempu. agere. Soli enim hi agunt
 quemadmodum manuales artifices. Videtur autem ⁊ prudentia
 maxime esse que circa ipsum ⁊ vnum versatur ⁊ habet hec nomē
 prudentia. Illarum autem alia disciplina rei familiaris: alia po-
 sitio legum: alia ciuillis dicitur. Species igitur quedā erit cogni-
 tionis sibi commoda scire: sed habet magnam varietatem. Et vt
 detur qui illa que ad se pertinent scit ⁊ in illis versatur prudens
 esse ciuillis ac negotiosi. Quapropter ⁊ Euripides inquit: quoni-
 am modo prudens esset cui ocioso aderat in multitudine commu-
 merato exercitus equum percipere. Nam solertes ⁊ agentes al-
 quid plus: querunt enim qđ sibi sit bonum ⁊ hoc agendum esse
 existimant. Ex hac igitur opinione natum est hos esse prudētes
 q̄c̄q; forte non est etus sine disciplina rei familiaris ⁊ sine ciuill.
 Insuper res sua cuiusq; quemadmodum administranda sit ob-
 scurum est ac difficile cognitu. Habitus vero signum est qđ iuuenes
 quidez ⁊ geometre ⁊ mathematici sunt ⁊ sapientes in h̄mōi. At
 prudentes

prudētes fieri non videntur. Cā huius est q̄ in singularibus est
 prudētia que per experimentum nobis innotescunt: iuuentis autē
 non est expertus. Longitudo em̄ t̄pis experientia facit: nam ⁊ de
 illo quis dubitabit. quare fit q̄ puer mathematic⁹ quidem fieri
 potest: sapiens autē vel physicus non potest. An q̄ per exhausti-
 onem est. Horum autem experimento principia: ⁊ hec quidem
 non credunt pueri sed dicunt: hic autem quid sint non est absur-
 dum. Insuper error aut circa totam rem in consulēdo existit aut
 circa particularia. Aut enim qđ omnes ponderose aque prae
 sunt aut q̄ he ponderose. Quod autem prudentia non est sciētia
 manifesta est. Nam extremū est vt diximus. Tale enim agi-
 bile. Oppositum est ergo intellectui. Nam intellectus est termino-
 rum quorum non est ratio: hec vero extremi sensus non propor-
 tum: sed quemadmodum sentimus q̄ in mathematicis extremū
 est triangulus. Consistet enim ⁊ ibi: sed hic magis sensus q̄ pru-
 dentia. Illius vero alia species est.

Et nonum caplm̄ adhuc de prudentia q̄ ipsa ⁊ politica idem: ⁊ q̄ politica
 duplex architectonica que legis positua: ⁊ politica particularis actiua et
 consiliatiua s̄m quam d̄nr̄ ciuilit̄ conuersantes: q̄ q̄ prudentia sp̄ialis
 circa ip̄m vnum que cōdiuidit generalem cum economica ⁊ legis positua
 ⁊ politica: cuius partes sunt consiliatiua ⁊ indicatiua: ⁊ q̄ prudēs sibi bos
 num prouidēs non est sine economica ⁊ politica: cuius signuz q̄ iuuenes
 p̄t esse disciplinatu: nō autem prudētes: prudentia indigēte experientia:
 quia est circa singularia: experientia vero in multo tempore: q̄ quoq̄ puer fit
 mathematicus: non autē sapiens vel physicus: q̄ hec per abstractionem
 est manifesta: horū autē principia ⁊ experientia ⁊ in expertis immanifesta:
 deinde item q̄ prudēs proprie indiget economica ⁊ politica propter esse
 peccatum in cōsiliādo vel circa cōe ⁊ circa propriū: ex quo itē q̄ prudētia
 scia altere tandē q̄ prudentia differt ab intellectu p̄ hunc esse terminorū
 quorū nō est ratio. hanc vero singulariū ⁊ sensoruz cōmuni sensu. Dixit.

Prudētia autem ciuilis est cuius proportio ad alios ha-
 bitus prudentie est proportio artis carpentariae
 principalis ad alias artes particulares q̄ sunt sub ea: et ista
 prudentia ⁊ ars gubernandi ciuitates sunt vni subiecto ⁊ prudētia
 ciuilis est cuius proportio ad alias prudentias est propor-
 tio principantis carpentariae ad reliquas particulares artes carpentarias
 ⁊ est prudentia que pertinet positori legū: intendo q̄ per ip̄am elicit cōsti-
 tutiones vtilēs: aut in om̄i tpe: aut in pluribus: ⁊ hec est que nominatur pru-
 dentia ciuilis s̄m veritatē. Prudētia vero per quam inuenitur vtile s̄m
 t̄ps aliquod si noietur ciuilibus. hoc erit s̄m participationē nominis. Et est
 quidem s̄m veritatem operatiua sicut aliqua rerum particularium opera-
 biliū. Dicitur vero ciuilis eo q̄ per istam prudentiam fit cōmensuratio. et
 emendatio peccati incidentis in cōstitutionibus quas promulgauit d̄ns
 legū: intēdo positorum rerum vniuersalium inuentarum per prudentiam
 vlem: ⁊ per artē ⁊ per virtutē figuralem vlem: ⁊ ex isto modo d̄: de propo-
 sito mensuris ⁊ ponderibus in ciuitate q̄ sit ciuilis. ⁊ est quidem s̄m verita-
 tem sicut ynus illorum qui operant opera particularia vt artifices operan-
 tes manu. ¶ Et putat q̄ nomē prudētis d̄: qđē s̄m plurimū de p̄tate ha-
 Comē. Auer. sup lib. Ethicorum, 2

Liber Sextus

uentibus inueniēdi bona sibijpsis aut ciuilibus hominū non de eis q̄ pos-
sunt inuenire q̄ bonum ⁊ melius simul de ciuitate vel reipū. aut vnicuiq̄
maneriei hoium: ⁊ non est ista. Etenim hec prudentia particularis fit certa
q̄ extiterit post vlem cōem. Specieruz autem prudentiarum alie quidem
sunt regimen domesticū: alie ciuile p̄p̄riū ⁊ cōe: alie cōsiliatiū: alie patro-
cinatiū. ¶ Et fortassis scire rem ad operandū altera maneries ē scire
q̄ scire eam tantum absq̄ opatiōe: imo in hoc diuersitas magna existit
¶ Et putatur de eis qui sciunt bona sibijpsis et perseuerant in eorū in-
uentione q̄ sint prudentes: ciuiles aut intendo eos qui adinueniunt bona
cōis sunt illi de q̄bus putat q̄ multo sint prestantiores in operationibus
¶ Et propter hoc dixit poeta Euripides fin q̄ estimo qualiter est pole q̄
sit prudēs ille cui pole est accipe bonū absq̄ opatione laboriosa: ⁊ accipit
ipm cū labore ⁊ multitudine opatiōis: vult vt estimo cū fuerit cōciuis facit
se solitariū: verūtm̄ cū illi q̄ multū infudāt opationibus inuērentes sint
per eas bonū sibijpsis ⁊ iudicent opportunū esse vt agāt illud: intēdo opa-
tiones multas. videtur p̄pter hoc q̄ oēs prudētes inquirāt quid bonū si-
bijpsis. Attamen fortassis non erit illud pole absq̄ gubernatione ciuili: ⁊
vlt̄ imanifestū qualiter opz vt inq̄rat homo bonū sibijpsis: an per modum
quo singularis est aut quo est pars ciuium. ¶ Et signū eius q̄ dixit est
f. q̄ prudētia est quidē cū etate: ⁊ est q̄ iuuenes inueniunt geometre ⁊ vlt̄
boni in disciplinabilibus h̄ntes notitiā rerū earundē significatarū: ⁊ nō
sunt prudētes. Et cā in hoc est q̄ prudētia q̄dē existit inaduentione rez
pticulariū: ⁊ p̄pōnes per quas adinueniunt fiunt note quidē ex parte mul-
te experientie: ⁊ iuuenes nō sunt multe experientie: eo q̄ longo tpe indiget
multe experientie adeptio. ¶ Et fortassis autem interrogabit quis quare in-
ueniuntur ex inuenibus periti in quadruuialibus ⁊ non in numeralibus:
neq̄ etiam inueniuntur sapientes: intendo in methaphysicis: intendo pru-
dentes: hui⁹ cā est: q̄m quedā p̄pōnū istarū sciarū accipiuntur ex scientiis
alijs quedam comprehenduntur ex multitudine experientiarum ⁊ quas-
dam earum non est possibile credere iuuenes: ⁊ in quibusdam earum non
sunt manifesti termini: neq̄ manifestum est in eis si fuerit peccatum inci-
dens in p̄positione vniuersali aut particulari: vt in iudicando an ista
aqua mala: hoc est indiget duarū p̄pōnū verificatione: vna quarū est: q̄m
aque ponderose male: altera q̄m hec aqua ponderosa. vult q̄ difficilis sit
scia huius nisi p̄cesserit ante id scia artis logices: ⁊ hoc nō erit nisi in lon-
go tpe. ¶ Neq̄ prudentia est scientia eo q̄ prudentia est apprehēsiō rei
operate: ⁊ operate oppositū est scito intellecto. Etm̄ intellectus non ap-
prehendit res particulares operabiles: prudentia vero apprehensio qui-
dem est rerū sensibiliū: ⁊ ego non intendo p̄ sensibilia hoc q̄d apprehēdūt
sensus: imo volo equidē per illud potentiam illā que sentit q̄ simplicius il-
lud q̄d est in figuris est figura trium angulorum: est phantastica: attamen
phātastica que videre facit operabile propinquo est sensui q̄ phantasti-
ca que est in doctrina. Capi. decimū.

Intellectus
nō apphē-
dit res p̄-
culares
operabiles.

Videndum est ⁊ quid sit bene consulere. Vtrum scien-
tia aliqua vel opinio vel bona cōiectatio vel aliud
quippiā genus scientia quidē nō est. Non enim que-
runt homines de quibus sciunt. Bene consulere au-
tem consulere est: q̄ vero cōsultat: q̄rit ⁊ rōne discurret
Atq̄ nec bona cōiectatio. Sine discursu enim ⁊ subito cōiectatio
est. Consultatio vero in longo tempore: vnde dicunt exequi ve-

docter consulta oportere: consiliari vero tarde. Item solertia al-
 terum et bene consulere: est enim coniectatio solertia quedam nec
 rursus opinio aliqua est bene consulere. Sed quoniam qui male consu-
 lit aberrat: qui vero consulit bene recte consulit: patet quod directio
 quedam est bene consulere non scientie: neque opinionis: Nam scien-
 tie non est directio cum non sit error. Opinione vero directio veritas
 est et simul iam determinatum est omne id cuius est opinio: atqui
 nec sine ratione est bene consulere. Restat igitur ut sit cogitatio
 nis. hec enim nondum assensio est. Et enim opinio non questio:
 sed iam assensio quedam est. Quis autem consulit siue bene siue
 male consultat querit aliquid et cogitat. Sed bene consulere dire-
 ctio consilij est quedam. Itaque primo querendum est quid sit con-
 silium et circa quid. Cum vero directio multipliciter dicatur: pa-
 tet quod non omnis incontinens enim ac flagitiosus quod sibi pro-
 positum est ratiocinando assequetur. Itaque recte consulit licet ma-
 gnum amplectatur malum. At bene consulere bonum quiddam
 videtur. Nam ea directio consilij que bonum assequitur bene con-
 sulere est. Enimvero hec etiam falsa ratione qui assequi potest: et
 quod fieri oportet: per quod autem non: sed falsum esse medium
 terminum. Itaque nec id etiam bene consulere erit per quod asse-
 quitur quod oportet: sed non per quod oportebat. Preterea fie-
 ri potest ut aliquis multum temporis consultando potatur: ali-
 quis vero cito. Non igitur illud adhuc bene consulere est: sed di-
 rectio secundum utilitatem et secundum id cuius opus est: et ut et quando.
 Preterea est simpliciter bene consulere et ad finem aliquem sim-
 pliciter cum ad extremum simpliciter dirigitur: ad finem aliquem
 cum ad finem hunc. Si igitur prudentum est bene consulere: erit
 utique bene consulere directio secundum utilitatem ad finem cuius
 prudentia vera existimatio est.

Decimum Capulum de eubulia primo quod consiliari est subquerere: et cum
 oporteat sumere quid est eubulia prius ostendit quid non est ut pote quod non
 est scia: quia non querit de quibus scit: illa autem cum sit consiliatio que
 rit neque eustochia: quia hoc velox: illa vero cum sit consiliatio tarda: et quia
 altera est a solertia que est quedam eustochia neque opinio vel scientia: eo
 quod cum ipsa sit rectitudo quedam non sic recipit rectitudinem ut iste: et ite-
 rum neque opinio vel intellectus: quia eubulia indeterminata et incomple-
 ta est: hec autem duo determinata et completa: deinde quod cum sint consilia-
 tionis que est genus eubulie differentie bone et male consilij ipsa est re-
 ctitudo quedam consilij non tamen omnis rectitudo ut non que mali: sed
 que boni adeptiva: et non per quod non oportuit sed solum per quod
 oportuit et in mensura temporis non superflua: sed conveniente ut sit eu-
 bulia consilij rectitudo secundum utile: et cuius oportet et ut quando: tan-
 dem quod cum sit simpliciter eubulia que dirigit ad finem simpliciter id est fe-
 licitatem: quedam autem que ad quandam sub felicitate finem eubulia est
 consilij rectitudo que secundum conferens ad quandam finem: cuius prus-
 dentia vera species est. Dist.

Liber Sextus

Manifestū est inter quere absolutū et versationē consilij dīa q̄dā est. et em̄ versatis consilij quere q̄dā est. i. quere cogitatione: quere nō interdū p̄tingit absq̄ cogitatione. vñ hoc in quo nobis est considerādū est an bonitas versationis consilij est scia: an bonitas sagacitatis: aut gen^o q̄dā ad bonū: et putat nō esse scia: eo q̄ illius q̄ versat consilij actio est q̄stio scie rei alicui^o: q̄ autē sit rē nō q̄rit ei^o sciētā. **D**e bonitate autē versationis consilij manifestū est q̄ est versatio q̄dā consilij: et versatio consilij est inq̄stio p̄ meditationē: et sicut nō est etiā bonitas sagacitatis et arbitrationis. Et em̄ bonitas fit semp̄ velocitatē intells et mutationē cogitatiois velociter. Versatio nō consilij semp̄ fit in tpe lōgo. ideoq̄ dicūt hoīes q̄ nō opz vt cito agant res ille in q̄bus est versatio consilij neq̄ ille in q̄bus versat consilij tpe modico: et bonitas arbitrationis est velocitas intellect^o: et velocitas intells est absq̄ bonitate versatiois consilij: neq̄ etiā est bonitas versatiois consilij putatio ex putationib^o: eo q̄ putatio nō est inq̄stio. verūtamē si fuerit ille q̄ bonificat versationē consilij nō peccās: tūc p̄t q̄ bonitas versatiois consilij est certitudo q̄dā consilij. et ex hinc declarat q̄ nō est scia: nā scie nō est bonitas: cū nō sit peccatū in ea: putationis autē sane inuenit veritas sicut inuenit versatio. consilij: et nō est versatio consilij putatio sana. Attamē cū sit absq̄ rōne: tūc remanet vt p̄tineat potētie cogitatione: et pp̄ istā potētia requirit q̄ est bonū q̄dā de quo nodū apprehēdit: qm̄ bonū: putatio autē nō requirit q̄ nodū est apud eā bonū q̄dā: sed fit hoc q̄dē post q̄ apprehēdit: qm̄ bonū q̄dā: et pp̄ hoc putatio apprehēdēs nō requirit. Qui nō versat consilij versatioe bona aut mala post hoc requirit aliqd̄ et cogitat in ipso. bonitas ergo versatiois consilij certitudo q̄dā est: ideoq̄ p̄curat: dū nobis est p̄mo qd̄ est versatio consilij: et in qua re fit ista certitudo: certitudo em̄ inuenit in multis specieb^o: et pp̄ hoc nō oīs certitudo est bonū consilij. mali nāq̄ interdū versat consilij sanū ad inueniēdū malū aliqd̄. et hoc factū eoz nō est bonitas consilij: est et em̄ malū et bonitas consilij bonū: et pp̄ hoc putat q̄ bonitas consilij sit inuētio boni: verūtm̄ hec inuētio interdū fit nō p̄ se: et hoc qm̄ inuēta fuerit veritas p̄ p̄positiones falsas et interdū fit p̄ se. qm̄ inuēta fuerit veritas p̄ p̄positiones veras. Iterū ergo nō sufficit vt dicatur de bonitate versatiois consilij q̄ est adeptio boni et inuētio ei^o qd̄ opz inueniri donec additio fuerit ei: et p̄ hoc et qd̄ opz vt inueniat: intēdo inuētionē boni p̄ illud p̄ qd̄ opz inueniri: et est syllogismus verax. p̄positionū et sane figure: et sicut etiā nō est introit^o tēpori in terminū bonitatis versationis consilij. Jam em̄ inuenit bonū p̄ cogitationē sanā in tpe longo: et iam inuenit in tēpore breui: neq̄ etiā certitudo est certitudo consilij qd̄ p̄portioat ad oē bonū: s̄ ab bonū cōferēs nō ad bonū qd̄ est iustitia neq̄ ad aliqd̄ tale in bonis. Cū ergo fuerit homo interdū mouēs consilij qd̄ est bonū absolute ex inuētionē finis q̄ est etiā finis et cōplemētū absolute: tunc certitudo inuēta in hoc consilio est bonitas versationis consilij absolute. Qui autē versauerit consilij in eo q̄ est finis quis nō absolute: sed q̄busdā prudentis: tunc bonitas versationis consilij in h̄mōi finib^o est sanitas talis consilij in reſone ad illū finē: et prudens est q̄ h̄z putationē verā a bonitate versationis consilij. Cap. ii.

Sagacitas quoq̄ et hebetudo s̄m̄ quas sagaces et hebetes dicuntur nō oīno idem est: quod scientia vel opinio: nam omnes sagaces esse possent: neq̄ vna aliqua particularum scientiarum veluti medicinalis. Nam de sanctis vtiq̄ esset aut geometria circa magnitudines. Neq̄ enim de his que semper sunt et nunq̄ mouentur sagacitas est: sed de his cir-

ea que dubitaret utiq; aliquis ⁊ consuleret. Quapropter circa illa eadē in quibus prudentia versatur. Non est autem idem sagacitas ⁊ prudentia: nam prudentia preceptiva est. Quid enim agendum sit vel non eius est finis. At sagacitas dijudicativa est solū. Idem enim sagacitas ⁊ bona intelligentia. Et enim bene sagaces ⁊ bene intelligentes.

Unde cūm cap. de syneresi q; ipsa est ⁊ q; nō totaliter est idē scie vel opioni neq; alicui vni sciari: q; nō est de eis dē de q; bus aliqua illarū: sed est de dubitabilib; ⁊ p̄siliabilib;. ⁊ pp hoc circa eadē prudētie: nō tñ idē est cū ea: q; ea est p̄ceptiva: syneresis autē iudicativa solū opationis prudētie: q; syneresis ⁊ eufynesia idē: q; syneresis: neq; est h̄re neq; sumere prudētia: q; h̄re eā s̄l est cū ea: sumere autē p̄us est: syneresis h̄o posterior ē ea. D.

E potētia ingenij ⁊ non ingenij p̄ quā dicim; q; hoc est h̄is ingenij: ⁊ hoc nō h̄z ingenij: est etiā aliud a potētia putationis ⁊ scie: nā si nō esset ois apud quē esset scia aut putatio ingeniosus: nec etiā potētia ingenij est vna ex sciētij; particularib;. vt scia medicine qua existit in rebus receptivis curationis vt scia dim̄ ēsonis q; existit in magnitudinib;: eo q; ingenij nō est in rebus necessarijs neq; in reb; quaz notitia cāliter se h̄z sed in reb; difficilib; in quibus versatio fit p̄siliū: ⁊ pp hoc fit qdē ingenij in reb; eisdē in q; bus est prudētia: verūtū nō est ingenij ⁊ prudētia res vna: nā prudētia est apprehensio agendor; ⁊ nō agendor;: ingenij autē est sciens ⁊ iudicās ⁊ est ipsum ⁊ acceptio intētionis vni ⁊ idē. Et tamē quēadmodū nominam; receptionem scie disciplinā ⁊ sciam sic qñ fuerit ille q; vti putatione iudicās in rebus in q; bus est prudētia iudiciū bonū: ⁊ dicit de eo q; est ingeniosus.

Capitulum duodecimum.

St autē sagacem non habere prudentiam accipere: sed veluti addiscere dicitur sapere quando utitur sciētia: sic ⁊ vtenda opintione ⁊ in iudicando de quibus est prudentia: alio dicente bene iudicare. Et enim bene idem est qd̄ probe. hinc venit nomen sagacitas s̄m quam bene sagi ex ea que in discendo est. Dicimur enim frequenter in addiscendo sapere. Ea vero que appellatur scientia s̄m quam bene sentire dicimur ⁊ sentētiam habere boni ⁊ equi rectum iudicium: esse cuius rei illud erit signum q; bonum ⁊ equum vtrum dicimus esse maxime nisi sentētia: ⁊ equum esse circa quedam ignoscere.

Quodecimum capitulum de gnomo q; ipsa est ⁊ quid est. s̄. epiekeos iudicium rectum quod probat per compositum. s̄. si gnomen. Dixit.

Trāsumit qdē istud nomē ad hoc factū in prudētia ex speculatione in doctrinalibus. Videm; em̄ quadriuales dños ingeniorū vel ingeniosos ⁊ postq; cōsiliū bonū est cuius finis bonum: ⁊ hoc qdē inuenit ex virtuoso erit cōsiliū bonū iudicium rectū pcedēs a virtuosio: ⁊ pp hoc multoties dicim; q; virtuosio: dñi sūt p̄silioz bonoz: ⁊ q; dñi p̄silioz bonoz sunt virtuosio. p̄siliū ergo bonū est iudiciū sanū exis in virtuoso: vt dixim;: afanū est verax. Cūq; sit hoc totū quēadmodū determinauim;: tunc oēs habit; quos diffiniuim; tendūt ad vñū finē. Nos quidē dicim; q; hoc est cōsiliū vel opinto ⁊ discretio vel ingenij ⁊ prudētia ⁊ intellus: ⁊ p̄portionam; eas ad hoies eisdē: intēdo qd̄

Liber Sextus

quosdā eorū nominam⁹ cōsiliarios: et quosdā ingeniosos: et quosdā prudētes: et tota eorū vniuersitas intendit rem vnā: et sunt particulares postremo operabiles: et pp hoc sunt oēs iste potētie operative. Cap. 15.

Agnoscere sentire est recte iudicando circa equitatem. Recte autem veri. Sūt autem hi omnes habitus rationabiliter in idem tendentes. Dicimus enim sententiam: sagacitatem: prudentiam: et mentem ad eosdem referentes sententiā habere et mentem cum et prudentes et sagaces. Omnes vero huiusmodi potentie extremorum sunt et singularium. In iudicando quidem de quibus prudens sagax et bene sentiens siue mitis. Nam equitas commune quiddam est bonorum omnium in eo q̄ ad alium: sunt autem agibilia singularium extremorum omnium: et prudētem oportet ipsa cognoscere: et sagacitas ac scientia circa agibilia: hoc autem extrema.

13 **T**ertiūdecimū capitulū de eo q̄ gnome syneresis prudētia et intellectū eōdem hñt rationabiliter in idē sbm. s. intēdere et singulariū esse et q̄ syneresis et gnome posteriores prudētia: q̄ iudicatus de ipsius operatione iudicante p̄ has epiekee: q̄ opabilia sunt singularia et cōtingētia futura q̄ in nobis circa que prudētia syneresis et gnome. Dixit

Sententia autē et iudiciū fiunt quidē in rebus quibus est prudentia et bonitas ingenij vel discretionis et bonitas cōsiliij. Et quidē fiunt iste virtutes ad finē suū. Intēdo q̄ qñ fuerit finis inuent⁹ per eas bonū: tunc sunt virtutes: et postq̄ est ois notitia opabiliū notitia rerū particulariū: eo q̄ intētū per hāc notitiā est opatio et opabilia et ingenij et cōsiliū sunt quidē in opabilibus: et ista sunt vltima in generatione et particularia.

Capitulum tertiumdecimum.

In intellectus extremorum vtriq̄. Nam et primorum terminorum et vltimorum intellectus est et non ratio: alter secundum demonstrationem terminorum immobilitatem et primos: alter in rebus agendis extremi et mobilis et alterius dispositionis: hoc enim principij sunt cuius gratia. Ex singularibus enim vniuersale: horum igitur oportet sententiam habere: hoc vero autem intellectus ex quo naturalia videtur ista esse. Natura vero nemo sapiens est. Et sententiam habere et sagacitatem et intellectum signum est q̄ fm etatem putamus illa sequi conuenire: et hec etas habet intellectum atq̄ sententiam quasi natura existat causa. Quapropter principium et finis est intellectus. Ex his enim demonstrationes fiunt et de his. Itaq̄ nō minus inherendum est expertis et senioribus vel prudentū opinionibus atq̄ sententijs sine demonstratione q̄ demonstrationibus ipsis: veluti enim oculum per experientiam habētes principia discernunt. Quid igitur sit prudentia et sapientia: et circa quid versetur ipsarum vtraq̄: dictum est.

Nā nemo sapiens est

Nō minus inherendum est opinionibus seniorū si ne demra tiōe q̄ de infationibus ipsis.

14 **Q**uartūdecimū cap. oñdēs qualis potētia est assumēs operabiliū principia: et quā ipsoꝝ sit cōprehēsiō p̄mo dicēs simp̄r intellm esse p̄ncipioꝝ

tam scibilis q̄ opabilium ⁊ hūc speculatiuū: hūc autem practici q̄ est singulariuz contingētū ⁊ particulariū ppōnū q̄ sunt principia in opabilibus. vñ gnōme syneresis intell̄s practici⁹ vident̄ esse nā. non autem sapiā q̄ res indigent etate longa ad experīēdam que aduenit nā qua non indiget sapientia. i. scia: deinde qualiter intell̄s est principium: ⁊ q̄ opz credere seniorum prudentū simplicibus enūciātib⁹. D.

Entell̄s cum sit comprehensorum terminorum primorum ⁊ terminū primi sunt semper vltima: intendo particularia: tunc intell̄s inuenietur ex vltimis. i. ex particularibus secunda spēs duas: vna quarum est apprehensor terminorum primorum qui sunt rebus necessarijs ⁊ sunt principia demonstrationum speculatiuarum: ⁊ altera est apprehensor terminorum primorum qui sunt rebus priorib⁹: et sunt principia conclusionum operatiuarum: ⁊ sunt quidem termini vles: eo q̄ vniuersale quidem inuenitur particularibus: ⁊ intell̄s non est aliqd nisi apprehensio vniuersalis: ⁊ propter istud patet de re intell̄s q̄ est res comprehensa nobis ex particularib⁹ per naturam: ⁊ propter hoc intell̄s est aliud a sapientia. ⁊ similiter opinio ⁊ ingenium sunt etiam comprehēsa per naturam vt intell̄s. Et huius signum est: quoniam videmus quidem q̄ hoīem oportet addicere res quando fuerit habens intellectum et opinionem: eo q̄ nā causa est intell̄s ⁊ opinionis non voluntas: ⁊ eo intellectus naturaliter habet initium ⁊ consummationem: intendo ⁊ generationem ⁊ cōplet: eo q̄ vniuersitas rerū que sunt: per naturā intell̄s h̄it et cōsummationem. Demonstrationes igit̄ sunt ex h̄mōi ppōnibus. ¶ D. ⁊ ideo opz vt ancultemus narrationem dñoz experīētiarū: ⁊ sunt seniores absq̄ exigētia demōstrationis super eo ad quod innūt. ⁊ illud non est minus eo in quo ancultantur demōstrationes: propterea q̄ seniores iam apprehenderūt per experīētiā ppōnes ex quibus habuerūt demōstrationem sufficientiā ad illud qd nobis ostendūt. apud nos aut̄ non sunt ille propositiones: naz experīētia quidem fit ex parte etatis. Capitulum. Decimiquintum.

Ed ambiget quispiam in quibus rebus vtilis sint. Nam sapiā quidem nihil eorum prospicit ex quibus homo br̄s efficitur: nullius em̄ generationis: Prudentia vero hoc habet quidē s̄z quēadmodum vtilis erit. Siquidem prudentia versatur circa illa q̄ sunt iusta ⁊ honesta ⁊ bona hoībus: hic sunt autē q̄ agere boni viri est. Sed per eorū scientiā nihilomags ad agēdum illa erimus apti. Siquidem habitus virtutes sunt veluti neq̄ sana neq̄ vtilitudinaria quecumq̄ non ab agendo sed ab habitu esse dicimus. Etenim nihilomags agere apti sumus: q̄ medicinalem aut gymnasticum habeamus: q̄ si non eorum gratia prudentem ponere debemus: sed etus quod est fieri studiosus nihil vtiq̄ erit vtilis. Preterea neq̄ his q̄ nō h̄nt: nihil. n. refert vtz ipsi h̄ant vel habentium consilijs acquiescant: abunde nobis erit veluti in sanitate. Quāuis enim sani esse velimus medicinā tamen non addiscimus. Et preterea absurdum videbitur si deterior q̄ sapientia existens potior erit q̄ illa que enim facit domi natur ⁊ iubet ⁊ in singulis.

¶ Quintūdecimū caplm̄ in quo primo dubitat̄ an sapientia et prudentia sint ad aliquid viles: eo q̄ sapientia non est circa p̄tingētia ex quibus hō fit felix: prudētia autē lz̄ sit circa talia videt̄ superflua: q̄ agimus bona ab habitibus factis nobis p̄suetudinē tanq̄ natura: ideo nec opus scire eā sicut nec medicinalē: vt̄ sanissim⁹: deinde dubitat̄, vtrū ipsa sit principa- lior p̄pter prudentiam cū sit deterior esse: tñ̄ p̄ceptiuam post hoc soluit̄ primū: primo per vtrasq̄ esse s̄m̄ seipsas eligibiles: eo q̄ virtutes lz̄ nihil ab ipsis fieret. sc̄do per vtrasq̄ facere felicitatē vt̄ exītes ptes ipsi⁹ non vt̄ medicinalis sanitatē s̄z vt̄ sanitas. tertio p̄ prudētia dirigere que ad rectā intētiōne quā facit virtus: deinde dicit q̄ nutritiue nō est virtus talis tan dē ad solōnē hui⁹. s̄. nō ē magis opatiuus p̄ prudētia affert nō oēs iusta opantes iustos eē: s̄z opantes p̄ electionē ⁊ iporū gratia opatorum. D.

Andictū est qd̄ est prudētia: ⁊ qd̄ sapiētia: ⁊ in quib⁹ rebus est vtraq̄ earū: ⁊ q̄ vtraq̄ earū virtus: et cuius ptes ex p̄tibus aīe est virt⁹. Et fortassis q̄ret q̄s qōnē graūē ⁊ dicit: que vtilitas est sapie: nō. n. videm⁹ acquiri ex eius notitia aliqd̄ per qd̄ felix fiat hō: p̄pterea q̄ ipsa nō efficit aliqd̄: neq̄ opat̄: p̄ prudētia autē acq̄rūt res felicitates. at neq̄ s̄m̄ q̄ prudētia tñ̄: intēdo per se: sed s̄m̄ q̄ est in rebus bonis iustis: ⁊ iste sunt quas operatur vir bonus: ⁊ p̄pter hoc nos nō sum⁹ magis opatores p̄ hūc habitū: eo q̄ sit habitus rebus bonis: sed eo q̄ habitus prudentie tñ̄. intendo eo q̄ nos facimus bonam p̄silia: tionem: quē admodū qm̄ qm̄ fuerimus sciētēs res curatiuas non sumus cōpletius opantes in arte medicane: sed eo q̄ magis medici tñ̄. Non est igit̄ prudentia felicitas per se cum nō dicatur de eo prudentia p̄pter scientiaz sed p̄pter hoc q̄ per se p̄tinet virtuosis rebus: non est ergo pficiens per se penitus: idēoq̄ videm⁹ q̄ nō opz̄ nos recipere cōsiliū virtuosis illis q̄bus nō est scia versationis cōsiliū: neq̄ a scientibus illis q̄bus nō est virtus: quem admodū facimus in sanitate. etēñ̄ sani esse volum⁹. Atñ̄ non p̄ficim⁹ in sanitate nisi per vtrasq̄ res simul. intēdo per sciam medicīne et per velle sanitatē. idēoq̄ q̄ si volumus sanitatē addiscimus medicīnā: erit igitur sapiētia felicitas per se. prudentia vero per aliud non per se. ¶ Amplius fortas- sis videbitur esse incōueniēs vt̄ sit res que est sub sapiētia magis certa q̄ sapiētia. nā sapiētia regit oēs artes et principat̄ eis ⁊ imperat quid operetur s̄m̄ q̄ dictum est in altero loco ab isto. verūtamen non istud propositū neq̄ hoc intentum a nobis. intendo que inter vtrasq̄ p̄ceamineat. non eñ̄ intendimus nisi determinare que vtilitas sapientie. Dicimus ergo q̄ necessarium est vt̄ sit eligibilis per se vt̄ sit virtus: ⁊ si non agat aliquid eo q̄ ipsa est perfectio partis ex partibus aīe: ⁊ omne quod est complementū vel perfectio partis ex partibus anime est virtus. ¶ Amplius ipsa quidem fa- cit felicitatem per se: non quomodo facit medicina sanitatem: immo ē qua si ipamet. sanitas igitur ipsa quidem facit felicitatem: non per hoc q̄ ipsa sit alterū a felicitate: sed qm̄ ip̄s comp̄rehensio tantum est ip̄s felicitas cum sit ipsa volita non propter aliud a se: ⁊ hoc est felicitatis dispositio. intendo q̄ ipsa queritur propter se ⁊ alia ab ea propter eam. ¶ D. Et intellectus quidem proportionatur perfectioni et complemento in prudētibus s̄m̄ mensuram habitus prudentie est mensura virtutis moralis coniugate prudentie. Et enim virtus rectificat propositum et prudētia sanat inuentionem propositi: intendo finis: pars autem concupiscibilis et est ea cui proportionantur virtutes figurales idest morales non habet hanc spe- ciem virtutis: intendo virtutem apprehensionis cum non habeat partem rationis. ¶ D. Quoniam autem non sit prudens perfectius operans ⁊ me-

ius consilians: eo q̄ actio sua fieri habeat in rebus virtuosis ⁊ bonis dice-
re oportet postq̄ resumpserimus sermonē. a. supra parū ⁊ ponamus prin-
cipiū nostrū de hoc illud q̄ dico: ⁊ hoc est: qm̄ quēadmodū dicimus q̄ q̄
dā hōiū operant̄ res iustitie absq̄ eo q̄ sint iusti: sicut illi q̄ faciūt q̄d pre-
cipiūt leges aut p̄ter voluntatē suā: aut pp̄ ignorantia eius q̄d operantur:
aut agūt hoc p̄pter aliquid aliud nō gratia illarū rerū earūde. Et vtr̄ quē
admodū non nominamus istos virtuosos quāuis operent̄ q̄d opz ⁊ totū
quod operatur virtuosus sic videt̄ q̄ sit res in prudente illo qui hz potē-
tiam per quā inuenit particularia bonitate consiliationis. i. particularia
cū sit bonum siue maluz quando cōtigerit eum inuenire per consiliationē
particularia que sunt bonū: nō dicimus de eo qm̄ virtuosus neq̄ qm̄ bonū
intendo ex modo quo est bone consiliationis tantum ad inueniendum oē
cuius incidit ei electio.

Capitulū Decimūseptū.

Quis igitur dicendum est. Nunc tamen dubitatum
solum de ipsis. Dicimus igitur primo q̄ per seipsas
necessarium est virtutes eas existere. Virtutes autē
esse vtriusq̄ particularum: ⁊ si nihil faciat alterutra
ipsarum. Deinde faciunt, quidem non vt medicina sa-
nitatem: sed vt sanitas: sic sapientia felicitatem. Cum enim pars
sit totius virtutis habendo et operando facit beatos. Insuper
opus perficitur secundum prudentiam ⁊ moralem virtutē: q̄ vir-
tus intentionem facit rectam. Prudentia vero illa dirigit que ad
hanc tendunt. Quare vero animi particule non est virtus talis
vegetatiue. Nihil enim in illa est vtrum agat vel non agat. De
eo autem q̄ nihil magis apti sunt propter prudentiam ad hone-
sta ⁊ iusta agenda paulo superius incipiendum est: hoc sumpto
initio. Quomodo dicimus quosdam iusta agere: nec tamē
esse iustos: veluti eos qui faciunt illa que leges precipiunt aut in
uiti: aut per ignorantia: aut per aliud quippiā. Non autē pp̄ ipsa.
At qui agunt illa que opz ⁊ q̄d opz studiosum virum: sic est vt vt
detur aliquāliter se hntē singula agere vt bonum sit. Dico ceu q̄
electionem ⁊ ipsorum q̄ aguntur gratia. Electionē igitur rectam
facit virtus: q̄d aut illius gratia fieri nata sunt ea nō sunt vtutes
sz alterius potētie de quibus sciētibus dicēdum est clarius. Est
igitur q̄dā potētia quā astutiam vocant: hoc hōi est vt ad sub-
tectam intentionem agere ista possit: ⁊ ad effectum perducere.
Si itaq̄ id ad quod intendimus rectum sit laudabilis est: sin autē
improbum: tunc est dolus. Quapropter prudentes astutos ⁊ nō
dolosos esse dicimus. Est autem prudentia non hoc potētia sz
non absq̄ ista potētia. Habitus vero huic intuitu efficitur ani-
mi non sine virtute vt dictum ac manifestum est. Nam cogitatio-
nes ⁊ discursus rationis rerum agendarum principium habent:
q̄ tale quid sit extremum ⁊ optimum: qualecumq̄ tandem id sit.
Etenim sit. v.g. quid ius hoc nisi bono viro videtur. Nam prau-
tas obliq̄ ⁊ falso errore labefacit circa principia rerū agendarum.

Liber Sextus

Quare p[ro] q[uod] impo[ss]ibile est prudētem esse quēpiam: nisi sit bonus.
 16 **S**extūdecimū cap[itu]lū in quo incipit ostēdere qualiter h[um]anitas necessaria est prudentia p[re]dicta confuse determinatiuus manifestans primo g[en]eraliter repetens q[uod] virtus facit electionē rectam que aut in electi[on]e adeptiōne dicitur nō h[um]anitas sed altera inuenit potentia ad quā manifestādā dicit de demotite q[uod] ipsa est potentia ad inuētiua conferētiū ad intētiōnē: q[uod] potentia cū intētiō est bona sit prudētia: cū vero mala astutia: vñ hic non prudētia: sed naturaliter subiecta prudētie existēti intells[us] practici nō sine virtute: eo q[uod] prudentia semper ponit finem bonū qui non apparet nisi bono. Dixit.

Meniz omne super quod cadit electio est h[um]anitas: immo illud q[uod] conuertit ad hoc electionē vt sit h[um]anitas h[um]anitas est non potētia prudētie. Et p[ro]pter hoc potētia p[er] quā inuenitur vel extrahit o[mn]e illud sup[er] q[uod] ceciderit electio non est h[um]anitas moralis sed potētie alterius: et est illa que no[is]t q[uā] inuenit[ur] p[er] eā bonus industria vel prudentia proprie vt quando inuenitur p[er] eā malū astutia vel calliditas vel dolositas. Et p[ro]pter hoc est q[uod] videmus q[uod] quidaz prudentū sunt astuti et q[uod]dā callidi et q[uod]dā fraudulenti. verūtm[od]o potētia p[er] quā inuenitur bonus et est illa q[uod] no[is]t prudētia s[ecundu]m veritatē nō est partis alterius ex partib[us] alic[uius] q[uam] illius cuius est potētia ad inueniendū q[uod]cūq[ue] contingit de bono aut malo: neq[ue] idē etiā est absq[ue] virtute: et hoc q[uam] factori ascribitur bonitas vel malitia: ex oib[us] q[uod]dem factis suis p[re]sens intentū p[er] h[um]anitas facta: et de bono aliud q[uod]dē est in dicto et est rectū: et aliud in fine et est quod apprehendit p[er] dictū: q[uod] si non fuerit bonū in fine non apparet bonum quod est in dicto: sed vincit malitia q[uod] est in fine super bonitatem que est in dicto: et similiter vincit finis super principium factoris et efficit ip[s]m malū cū fuerit malus: et cū sic sit non p[otes]t esse prudētia illa que est virtus absq[ue] hoc q[uod] cōiungat ei virtus figuralis et non inuenitur hic prudentia nisi in viro bono. Cap. 17.

Sed considerādū est rursus circa virtutē. nā virtus vere s[ecundu]m se h[ab]et vt prudētia ad astutiā non eadez q[uod] dē s[ed] certe cōsistit: sic et naturalis virtus ad eā q[uod] est p[ro]prie virtus. S[ed] v[er]o videntur nā quodāmod[us] mores in singulis subsistere. Nam vt iusti simus et temperati et fortes et alia h[um]anitas: statim a nat[ur]alitate habemus. S[ed] t[ame]n querimus aliud q[uod]dā p[ro]prie bonū esse ac talia aliter ad esse: nā pueris quidē et bestiis naturales sunt habitus: verū absq[ue] mente videntur esse noctui. Illud duntaxat apparet q[uod] quemadmodum in robusto corpore sine intuitu se mouente contingit fortiter offendere: quia visum non habent ita et hoc: q[uod] si accipiat mentem in agendo differt: habitus vero similis existēs tunc erit p[ro]prie virtus. Itaq[ue] vt inopinabili due sunt species astutia et prudentia: sic in moralit[er] due sunt: naturalis virtus: et p[ro]prie. Verum harum que p[ro]prie est non fit absq[ue] prudentia: et propterea sunt virtutes omnes esse prudentias: et Soc. partim recte quesiuit partim errauit.

17 **D**ecimū septimū cap[itu]lū de eo q[uod] virtus non est sine prudentia: ad quod p[re]assumit: q[uod] sicut demotes se habet ad prudentiam: sic naturalis virtus ad principale: quas duas virtutes esse ostendit ex cōi[un]ctiōne et exemplo

et pueros et bestias hęc nales habit⁹ ipsis sine intellectu nocuos velut cor-
poru forti mot⁹ sine visu: cū intellectu autē cōtrario q̄ supueniēte: nali vir-
tute et habitu verso est virtus pncipalis: q̄ qz nō sine intellectu nō est sine
prudētia: deide ad idē inducit q̄ veteres opinati sunt oēs virtutes esse des-
cepti in hoc ex eo q̄ nō sunt sine prudētia: et itē ad idē q̄ oēs diffiniūt virtu-
tē ipsam esse habitū fm rectā rationē: recta autē q̄ fm prudētia q̄ que nō
diuīnātes et nō bene dicit⁹: sed est virt⁹ habit⁹ cū recta ratione q̄ de talib⁹
est prudētia: deinde q̄ virtutes nō rōnes sed cū rōne: q̄ ex dictis sequit⁹
pncipalē virtutē et prudētiā adinuicē sibi cōsequi. Dixit.

Inquiramus etiā et pscrutemur de proportione virtutis
nālis virtutē electiua: et est illa q̄ est in fine
nobilitatis et honorificētie. et proportio quidē istius virtutis: in-
tendo nālem ad electiua propinqua est proportio prudentie
ad solertiā: quē admodū est prudētia qm̄ proprie dicit⁹: et bonitas
opinatiois nō sunt res vna sed cōsimiles: sic simulatur virt⁹ naturalis vir-
tuti directive: intēdo electiua. Etē in omni specie ex specie⁹ virtus vna
per naturā et altera per acquisitionē: et hoc qm̄ nos multoties inuenimus
vñ ex hominib⁹ per naturā castū aut audacē: et sic de alijs virtutib⁹: et sunt
innēte in eis iste virtutes statim a natiuitate: eozū nisi q̄ nos inquirimus
quidē virtutē illā q̄ fit p electionē et acquisitionē: et hoc qm̄ virtutes natu-
rales inueniūt in pueris et multe earū in feris et in multis aialib⁹: et vñ
uerſaliter vñ plurimū sunt dāni fere qm̄ fuerint absq̄ intellectu et discretio-
ne: et videt q̄ virt⁹ nālis nō appareat nisi pp exuberantiā ipsius. intēdo in
quibusdā indiu iduozū: quē admodū cōtingit corpori mobili motu vehē-
menti vt manifestet manifestatione vehēnti magis q̄ manifestet quietū
et si non tunc non esset nudus ab eis vllus: intēdo a possibilitate recipien-
di virtutē electiua. Et virtus equidē fit qm̄ fuerit actio fm q̄ videt intel-
lectus et in hora quā videt et in q̄ritate quā videt qm̄ igit q̄ videt intells
de hoc cōuersum fuerit in habitū statim facta est veritas fm veritatē dire-
ctiua: quē admodū em̄ in specie nālis due sunt species putationis: vna nā-
lis et sunt prima putabilia et altera acquisita et appchēsa a primis: et quem
admodū etiā in intellectu sunt due species: vna nālis et altera acquisita
et est que nominat scia: sic videt q̄ sit in virtutib⁹ figuratib⁹: intēdo morā-
les: et pp hoc est qd̄ dicim⁹: qm̄ virtus figuralis electiua nō fit absq̄ prudē-
tia: et pp esse eius semp cū prudētia dixerūt qdā hominū q̄ oēs virtutes mo-
rales prudentie sunt vt Socra. et isti modo quodā peccant et modo quodā
recte dicunt: peccant quidē credētes q̄ oēs virtutes sint prudentie. dicunt
vero recte eo q̄ nō est possibile vt inueniāt virtus figuralis electiua absq̄
prudētia: cui⁹ signū est q̄ oēs diffiniētes virtutē morālē dicūt eam esse ha-
bitum qui fit fm cōmensurationē recte rationis. Rectū autē est fm mensū-
rā intellectus. U. g. in fortitudine: dicunt q̄ est audacia fm q̄ opz: et qm̄ et
quantū: et cetera huiusmodi. Et oia ista in vnaquaq̄ dispositionū non cō-
prehenduntur nisi per prudentiam.

¶ Capitulum decimumoctauum.

Quod em̄ oēs virtutes putabat esse prudentias errabat
q̄ vero nō absq̄ prudentia: recte dicebat. Signum hu-
ius est q̄ nunc omnes quando virtutem diffiniunt ad-
iungunt habitum dicentes: et ad quid est secundū rectā
rationem. Recta autem ratio est fm prudentiam. Videntur au-
gurari quodāmodo omnes huiusmodi habituz virtutē esse: qui

Liber Sextus

habitus fit s^m prudentiam. Sed oportet parumper transgredi. Non enim solum habitus qui est s^m rectam rationem. Sed ille qui est cum recta ratione virtus est. Recta autem ratio in talibus prudentia est. Socra. igitur putabat virtutes esse rationes: nam illas omnes dicebat esse scientias. Nos autem cum ratione esse putamus. Patet igitur ex iam dictis non posse quemquam esse bonum virum sine prudentia: neque prudentem sine morali virtute. sed sermo hinc soluetur: quo disputare quis possit virtutes ab inuicem separari. Non enim eundem nasci ad omnes aptum. Ita quod aliam iam quidem habere: aliam non habere: sed hoc recipiens dum est naturalibus virtutibus. Et in his virtutibus per quas simpliciter dicitur vir bonus non recipitur. simul enim cum prudentia que vna est omnes simul existunt. Patet autem quod et si non actiua esset tamen opus erat eius quia particule virtus est: et quia non erit electio recta sine prudentia: neque sine virtute: hoc enim bonis: hoc vero ad finem agere facit. Attamen nec prestat sapientie nec meliori particule vt nec sanitati medicina: non eam vitatur illa / sed prouidet vt sit. Illius ergo gratia iubet sed non illi. Preterea simile vt si quis ciuilem dicat principem esse deorum: quia disponit de omnibus que fiunt in ciuitate.

18 **¶** Decimo octauum cap. q^o ex predictis soluit ratio dicens virtutes ab inuicem separari: cum hoc sit verum solum de naturalibus: non autem de principalibus virtutibus que omnes consequuntur prudentiam: que si non esset practica: tamen opus esset illa: quia virtus est ratio cinatini. et quia sine illa virtute non est electio recta cuius virtus finis: hec autem que ad finem constituat. tandem que prudentia non est principaliter sapientia: quia non est melioris particule neque precipit illi sed de illa. Dixit.

Diam videtur verisimile quod aggregatio antiquorum inconuenientia ipsorum quod habitus: intendo morale proportio netur prudentie. cu currit cursu diuinationis: velut in proportioe eius ad intellectum et non in cluserunt per hoc totum quod oportuit includi. Et propterea dicimus nos quod ipsa non est recta ratio tantum: sed est habitus excellens cum recta ratione: et ratio recta coniugata ei est prudentia. Et Socrates iam putabat quod omnes virtutes essent scientie. Nos autem dicimus quod sunt cum ratione: intendo rationem sanam. Et hoc manifestum est ex eo quod dictum est quia non est possibile vt sit virtus electiua absque prudentia sicut dictum est etiam quod non sit possibile vt sit prudentia: intendo virtutem rationalem absque virtute morali. **¶** Et ista pars aie intendo morale proportionat etiam rationi: si hoc transire permissum fuerit: vult propterea quod audita ratione et obedit eius imperio. **¶** Et manifestum est quod istarum virtutum: intendo rationalem et morale: quedam coniugate sunt quibusdam: propterea quod non inuenit vna ipsarum completa quam separata fuerit a sua socia: intendo quam separata vis prudentie a morali et electiua prudentia. nam hoc quod idem in naturali ex ipsis possibile est. Indirectiua autem: intendo honorabiliorum ex morali et est electiua non est possibile. Non enim possibile est vt sit absque prudentia: sicut non est possibile in prudentia sicut quod operatiua est vt sit absque virtute morali. nam actio virtutis moralis non fit absque eligentia sana: eligentia autem sana non fit absque prudentia. Virtus ergo moralis est illa que agit bonum quod est finis: et virtus

prudencie est illa que monstrat illi potentie quid agat: ideoq; nō attribuitur hec actio: intendo actionem virtutis moralis virtuti prudentie: cū non sit operatrix virtutis moralis: sed est quidē monstratrix illi potentie: est igitur quasi effectrix potentie operantis finē: sed ipsa operat finē: ideo non attribuitur hec actio: intendo morale: neq; sapiētie neq; alicui ex virtutib⁹ rationalibus: quēadmodū nō attribuitur actio sanationis arti medicine: ipsa em̄ nō sanat: sed monstrat quomodo fiat sanatio ei qui facit eaz & est adiutor medicine. hec est igitur proportio habitus prudentie ad habitū morale: intendo qm̄ prudentia est que imperat: & mos est qui operat. Non attribuitur itaq; hec actio prudentie nisi quia imperat eam: non q̄ operatur eam. Et videt̄ ex quo attribuitur ei actio isto modo q̄ sit quasi princeps habitus moralis: quēadmodū gubernatio ciuiliū vniuersalis: intēdo artem regiminis ciuiliū est habitus principans omnibus habitibus q̄ sunt in ciuitate: intēdo artes que sunt sub hac arte: eo q̄ ipsa imperat artibus que sub ea sunt quid agāt. ¶ Et post hoc opz vt accipiam⁹ in inceptiōe alia vult post finitionē sermonis in virtutibus moralibus & rationalibus.

Finis Libri Sertij Ethicorum Aristo.

¶ Aristo. Stragy. Liber Septimus Ethicorum.

Capitulum primum.

Dist hec dicendum est alio sumpto principio q̄ circa mores fugiendorum tres sunt species: Altium Incontinentia: Immanitas. Horum vero duob⁹ cōtraria manifesta sunt: nam aliud virtutē: aliud **A** continentiam vocamus. Aduersus autem immanitatem maxime quis congrue opponat eam virtutem que supra nos est heroicam quandam & diuinam: vt **H**ome. de Dectore facit Priamum dicentem eximia illum bonitate prestantem: neq; videri mortalis hominis filium esse sed dei. Itaq; si ex hominibus fiunt dii per excellentiam virtutis: vt aiunt. talis quidem vtiq; erit is habitus qui immanitati opponitur. Nam vt bestiarum non est neq; vitium neq; virtus siccitiam nec dei: sed hoc quidem preciosior est q̄ virtus. Illa vero aliud quoddam genus improbitatis. Cum autem raro contingat vtrum quempiam esse diuinum vt lacones dicere consueuerunt: cum valde aliquem admiranter: diuinus est inquit vir: sic immanem quempiā inter homines raro aiunt existere: ac maxime inter barbaros. Fit autem quandoq; propter morbos exorbitantes. Et qui alios homines malignitate excedunt: eos hac infamē appellatione notamus. Sed de huiusmodi dispositione postea mentio erit faciēda: de vitio autem dictum est prius.

¶ Tractatus septimus libri Nichomachie Aristo incipit.

Primum capitulum in quo primo diuidit fugiendum in tria: malitiam scilicet incontinentiam bestialitatem: qui circa sunt virtus continentia heroica seu diuina virtus que est superexcellens directio in omni virtute super omnem hominē: nō tñ propter hoc dicitur virtus esse dei: deinde q̄ rara est tam heroica virtus q̄ bestialitas q̄ est superexcellētia in ferinis moribus sup̄ hoīem eius causa est vel barbaries vel egritudo vel orbitas. ¶

Liber Septimus

Itaq; de virtutibus moralibus & rationabilibus oportet vt vertamus nos ad genus alterum. Dicimus igitur q; species que inueniuntur in moribus vituperabilibus sunt tres malitia: intemperantia: ferocitas. Contraria autem duorum ex istis: intendo malitiam & intemperantiam manifesta sunt. malitie enim contrarium est bonitas vel virtus: & contrarium intemperantie est temperantia: ferocitas vero contrarium dicendum est q; sit virtus superexcellens humanam naturam: & est virtus de qua dicitur q; sit diuina prout dicimus de quibusdam hominum q; sint angelici & diuini propter eminentiam virtutis in eis: & oportet quidem vt sit hic habitus contrarius ferocitati: eo q; quemadmodum feris non est in veritate neq; malitia virtus: nam hominis hec proprie sunt: immo eis est malitia excedens genus

B malitie humane: & propter hoc nominatur homo egrediens speciem suam in superfluitate malitie ferinus vel lupinus: sic cum deus non sit bonus modo quo homo immo bonitas eius supergrediens est genus nature bonitatis que est homini nominatur qui precellit in hoc habitu & egreditur genus suum diuinus: cum sit istarum extremitatum dispositio: hec dispositio oportet eas contrarias esse per naturam: & propter hoc viri diuini pauci sunt valde in hominibus: & viri ferini vel lupini pauci sunt etiam: & sunt quidem sim plus in hominibus qui sunt in distantia nota ex parte australi: & sunt nigri siue ethiopes & eorum contermini: & etiam ex altera parte scilicet & eorum termini. **D**icit Etiam inuenta fuit ferocitas in quibusdam hominum ex parte infirmitatis accidentis eis.

Capitulum Secundum.

Incontinentia vero et mollitie atq; luxuria dicendum est: ac simul de continentia & constantia. Non enim sic accipiendum est quasi vtraq; ipsarum sit idem habitus qui virtus et vstrum nec et quasi sint aliud genus. Oportet vero vt in alijs ita & hic: positus his que apparent ac dubitationibus primo factis ostendere. Maxime quidem omnia probabilia sunt circa huiusmodi affectus aut certe plurima ipsorum atq; precipua: si enim soluantur difficultia & relinquatur ea que probabilia videntur: sufficienter erit ostensum.

2 **S**ecundum capitulum quod de incontinentia & mollitie: & continentia & perseuerantia dicendum separatim: quia neq; eadem virtuti & malitie neq; vt alterum genus: q; quia ponendum opiniones de his: & maxime principales: vt ex his confutato quod falsum sumatur quod verum: deinde opinio num positio. **D**ixit.

Sermo de malitia ferina ingrediens est sub sermone de malitijs a vniuersali: quibus oportet vt propriam faceremus rememorationem istius malitie ex ceteris malitijs: & iam primitus diximus de virtute & malitia. de quo autem hic loqui volumus est intemperantia & dissolutio & relaxatio & est obedientia & executio concupiscentiarum: & de istorum oppositis: & est retentio a concupiscentijs & tolerantia: non enim oportet existimari de istis habitibus oppositis: inter se continentiam sui a voluptatibus & incontinentiam q; intrent sub oppo

fitis que sunt malitia et virtus ex omni modo: intendo quod continens sit virtuosus: et dissolutus vitiosus: neque etiam estimandum est quod egredientes sint ab istis generibus ex omni modo donec sint duemature et duo genera diuersa. ¶ Oportet igitur ut faciamus in perscrutatione de hoc simile ei quod fecimus in perscrutatione de eo quod precessit de istis rebus: videlicet ut premit tamus sermones et orationes dubitabiles qui componuntur ex propositionibus famosissimis. deinde veniamus post hoc cum orationibus demonstratiuis. ¶ Demonstrationes enim perfectiores sunt et nobiliores quando inducuntur post orationes dubitabiles: et hoc necessarium est ut facimus aut in omnibus istis passionibus de quibus loquimur in hoc libro: aut in pluribus earum: aut in prepollentibus: quando enim inductus fuerit sermo per quem dissolutus dubitatio quam necessariam fecerunt propositiones famose: et in quo conseruantur etiam ille propones: intendo ut non deseruantur in toto: tunc erit in demonstratione adducta sufficietia completa.

¶ Capitulum tertium.

Videtur ergo continentia et constantia proborum et laudabilium esse: incontinentia vero et mollities improborum et vituperabilium. Videmus etiam continens et constans in ratione: at incontinens et is qui rationem omittit. et incontinens quidem sciens quia praua sunt facit propter cupiditatem. continens vero sciens quod cupiditates prave sunt eas non sequitur: propter rationem et temperatum quidem continentem et constantem: ac talem continentiam: et incontinentem omnino alij temperatum: alij non: et temperatum incontinentem et incontinentem temperatum promiscue vocamus. Interdum vero alios esse dicimus et interdum aiunt fieri non posse ut prudens sit incontinens: interdum vero quosdam prudentes et solertes incontinentes esse: insuper incontinentes dicuntur et ire et honore et lucri. Ea igitur que dicuntur ista sunt. Querit autem aliquis quomodo fieri possit ut quisque sane mentis incontinens sit. Dicunt quidam fieri non posse in sciente. Nam difficile est ut Socra. putabat si scientia assit aliquid quicquid preualere: ac veluti mancipium in seruitutem trahere. Socra. enim contra incontinentiam omnino pugnabat quasi illa non esset. Reminem enim intelligentem facere contra id quod optimū sit: scilicet eos qui faciunt per ignorantiam facere. At hec ratio manifeste dissentit ab his que apparent: et opportunum est de affectu inquirere si per ignorantiam quis modus ignorantie fiat. Quod enim non putat qui incontinentia vitatur priusquam in perturbatione constitutus sit: manifestus est: sed sunt quidam qui partim assentiunt. Nam nihil esse potest quod scia confitetur: et propea dicunt incontinentem non sciam habere: scilicet opinionem superari a voluptatibus: quod si opinio est: at non scia neque firma existimatio que repugnat: sed remissa ut in ambigentibus venia data est si non persistit in illis contra vehementes cupiditates. At prauitati non est venia: neque

C Demas
tiones p
fectiores
sunt et nob
liores qu
inducunt
post ofo
nes dubi
tabiles.
Uide. i. ce
li. co. 85.

D

Liber Septimus

alij cuiq̄ vituperabiliū: prudētia igitur resistēte: hic em̄ quiddā validissimū est: ceterū absurdum: q̄ vnus ⁊ idē erit simul prudēs ⁊ incōtinēs. Sz dicentur nō esse prudētis spōte agere illa q̄ sunt praua: ⁊ insuper ostensum est prius prudentem in agendo versari. Nā extremorū est ⁊ alias hīs virtutes. Præterea si in hōio cupiditates vehemētes ⁊ improbas cōtinēs neq̄ cōtinēs tēperatus. Nō. n. est t̄pati vehemētes habere neq̄ improbas. At id quī dē op̄. nā si sunt bone cupiditates prauus est is habitus q̄ nos ab earū prosecutione repellit. Itaq̄ continētia nō oīs studiosa. Qd̄ si imbecilles ⁊ nō prauē nihil egregiū. Sin prauē ⁊ imbecilles nihil magnū. p̄terea si in oī opinione persistere facit cōtinētia praua est: v̄puta si etiā in falsa ⁊ si ab oī opinione dimouere facit incōtinētia: vt̄ Acoptolemus ille apud Sophoclē laudatur qd̄ non permaneat in his q̄ suaserat Ulysses propter molestiam mētēdi. Idem est in captionibus sophisticarū. Illi. n. cū videri vellent supra modū ac acuri mirabilia quedam improbare: eorum syllogismus insolubilis fit. Ligatur enim mens cum requiescere nolit conclusioni non placenti: nec p̄cedere vltra valeat: quoniam quemadmodum soluat non habet. Contingit vero aliqua ratione imprudentiam cum incontinentia esse virtutem: propter incontinentiam enim contraria faciet eorum que censebat: censebat autem bona esse mala: nec agere illa oportere. Itaq̄ bona et non mala aget. Insuper qui voluptates ex eo sequitur et eligit qd̄ persuasus est potior videbitur esse q̄ is qui nulla ductus ratione sed per incontinentiam facit. Etenim ille sanabilior: quoniam istam dissuadere potest: at incontinens pro uerbo subiacet quo dicitur: si aqua fauces ericcat quid iam potare oportet: nam si suasus ageret dissuasus vtiq̄ cessaret. nunc vero suasus alia nihilominus agit: præterea si circa omnia est continentia ⁊ incontinentia: quis est simplr̄ incontinens. nullus enim habet incontinentias omnes: sed dicimus quosdam simpliciter.

Inconti-
nēs puer
bio subia
cet q̄ d̄: si
aqua fau-
ces eric-
cat qd̄ iaz
potareoz.

3 ¶ Tertium capitulū in quo dubitat ad positas opiniones primi. s. ad hāc q̄ incontinens scit q̄ praua agit pp̄ passionem quia fm̄ Socratem sciens aliquid esse malum non agit illud sed p̄pter ignorantiam: vnde conueniēter dubitat si propter ignorantiam quis modus ignorantie. ¶ D. d. quosdā concedere scientem non peccare neq̄ incontinentem esse: sed opinantem: qd̄ improbat q̄ nec est prudentia que contendit incontinentie propter nō esse eundē incōtinētē ⁊ prudentē: qui necessario habet alias virtutes. Scdo ad hāc. s. eundē t̄patū ⁊ p̄tinētē: ⁊ itēpatū incōtinētē p̄ hos nō h̄re concupiscentias p̄tra p̄tendētes: hos aut̄ h̄re simul oñdens continentiam habere ⁊ cupiscentias nō bonas sed prauas magnas ⁊ fortes. Tertio ad hanc. s. q̄ continens permanens in ratione ⁊ incontinens egressius ab ea per accidere ex hoc si vniuersali sumat rō quāsdā incōtinētā esse prauā: ⁊ quāsdā incōtinētā ⁊ imprudētā cū incōtinētā ad gnare virtutē: deinde virtutem deinde vtrū ad scdm̄ p̄ intempatū esse meliorē incontinente vti sanabiliorē ⁊ sanabiliorē. Quarto ad hanc. s. incontinentiam ⁊ continentiam esse cir
ca oīa

ea omnia per accidere ex hoc: nullū simplr esse incontinentē. D.

Tiam putat de cōtinētia ⁊ tolerātia vel patiētia q̄ sūt de habitib⁹ ⁊tuosis lau dabilib⁹: ⁊ putat ēt incōtinētia intolerātia q̄ sint de habitib⁹ vituperabilib⁹. Et si r̄ putat q̄tinēs eē ille q̄ p̄seuerare facit rōnē i eo q̄ meret vt abstineat ab eo: ⁊ ille est nō q̄tinēs q̄ facit nō p̄seuerare rōnē abstinēdo a cōcupiscētis. ⁊ hoc qm̄ non continens est ille q̄ scit q̄ operatio mala et operatur eam: cōtinens aut̄ est ille qui postq̄ scuerit q̄ concupiscētie male abstinet ab eis: ⁊ non sequit̄ cōcupiscētia obediens rationi.

Et quidam hominū nomināt castū continentē ⁊ tolerantē: ⁊ nominant etiam continentem ⁊ tolerantē castum: et quidam neutrū noiant nomine alterius: ⁊ similiter etiā quidam noiant nō castū nō cōtinētē: ⁊ non cōtinentem non castum: ⁊ est ex hoibus qui dicit q̄ nō castus alius est a non continente. De prudente aut̄ quidā dicunt q̄ ipole est vt sit incōtinēs. dicunt ergo. omnis prudens continens est: ⁊ forte dicit q̄ inuenit aliq̄s hominum prudens in hoc q̄ non continet aīam suā in ira nec in honore nec in lucro. ¶ hec est ergo summa eius quod dixerūt hoies de istis rebus et fortassis hesitabitur qualr possit esse vt homo videat opinionē suam ⁊ non contineat aīam suā. i. az. n. dixerūt quidā hominū q̄ qui scuerit quod quid malum est non est pole vt agat ipm̄: cum putet q̄ illud qd̄ facit rem non est aliquid aliud ab eo qd̄ scit eam. Si aut̄ fuerit pars illa cui est scientia alia ab ea q̄ continet donec homo sit in hora qua non continet aīam suam quasi liber: in hora aut̄ qua cōtinet quasi capt⁹: tūc pole est vt quis apud quem est scia malitie rei non contineat aīam suam ab ea: ⁊ p̄m illud fuit q̄ quidam apud quem est scia cōtinēat ⁊ quidā nō. Socras autem contradicebat huic opinioni sermone vniuersali dicens q̄ nec vnus eorū qui habent scientiam rei est incōtinens: et q̄ non est pole vt faciat aliquis factum prauum nisi propter ignorantiam. ¶ sed huic dictioni cōtradicūt ea que sunt apparentia sensu: videmus enim q̄ plurimos habentes scientiam malitie rei: ⁊ tamen non continent ab ea propter passionē cōcupiscētialem. ¶ Considerare igitur nos oportet si fuerit itaq̄ passio ex parte ignorantie solum tunc ablatio ignorantie causa est ablationis passionis. Ablatio vero ignorantie scientia est et non inuenietur sciens incōtinēs. Et si fuerit passio ex parte potentie alterius: tunc erit passio cum scientia: intendo priuationem continentie: ⁊ manifestū est q̄ apud illum q̄ cōtinet se est scientia eius a quo se q̄tinēt anteq̄ veniat ad passionē: an aut̄ sit apd̄ eū scientia qm̄ venerit ad passionem in hoc dubiū est. Ex hoib⁹ ergo sūt q̄ absolute dicunt q̄ putat sed non scit. Cum em̄ cōcesserint q̄ non res melior scientie: incōtinens vero vituperabilis est: cū vincat̄ eū voluptates: dixerunt q̄ incōtinens non est scis sed pole est vt hēat opionē: hoc qm̄ cuz fuerit ei opinio: ⁊ non fuerit scia firma phibitua sed debilis: quemadmodum in ebrijs: tunc pole est vt patiat̄ a concupiscētis malis: ⁊ pp̄ hoc indiget̄ istis: ⁊ proprie qm̄ desideria vehemētia fuerit et non sunt malitiosi cum nihil ex malitijs habeat indulgentiam neq̄ ex vituperijs. Cūq̄ hoc sic fuerit: tunc prudentia illa que prohibet a malitijs fortis est valde.

¶ Veruntamen qm̄ posuerim⁹ istud sequit̄ ēt in cōueniēs: ⁊ est: q̄ quidam prudentes non continēt se: ⁊ nullus dicit q̄ prudēs faciat aliquid malitiosum: et etiam iā demonstratum fuit in tractatu q̄ est ante istū: q̄ prudentia est virtus rationalis operatiua: eo q̄ cōsiderat in particularib⁹: ⁊ inueniabile est quin contingat et virtus figuralis. Istud itaq̄ est qd̄ accidit dubitationis in eo qui nō cōtinet se an hēat sciaz an nō: qd̄ aut̄ incidit dubis

Cōmē. Ar. sup̄ lib. Ethicorū.

D

Liber Septimus

tationis est in eo qui continet an sit castus an non est istud si habuerit continens desideria vehementia prava in hora continentie sue: tunc continens non est castus: eo quod qui habet concupiscentias fortes non est castus: et castus est ille cui non inveniunt malitie. **A**mplius si continens contineat se a desideriis directis: tunc habet prohibens ab executione horum desideriorum pravorum: non est igitur omnis continens virtuosus. Castus autem omnis virtuosus est. **A**mplius non erit continens quod preciosus cum sit continens qui continet se secundum opinionem sibi: neque operatur ei diversus opus enim erit prava et interdum bona: quodammodo ergo continentia non erit virtus. **S**illi qui continent se secundum opinionem pravam: et si incotines est ille qui non continet se secundum omnem opinionem non erit ergo quodammodo incotines res virtuosas ut ille qui non continet se secundum opinionem corruptivam. **E**t **A**ri. exemplificat eos per individua famosa apud eos laudata ex hoc quod non continentur se secundum opiniones erroneas: et ex eis vituperantur pro continentia sui secundum tales opiniones. **Q**ui ergo non poterit certificari pro seipsum de opinione falsa contingit ut non esse continentem virtuosum sit quod non esse continentem: quod non potest certificari de falsitate personis alligatur est pro opinione: nam non est in potestate alterius cuius non opinari hoc quod opinatur: credulitas ergo necessaria est. **E**t est ille qui est non continens permittit ab opinione erronea per quascumque modicam honestationem accidentem ei: et est facilis persuasio: quibus non apparet ei feditas sua et corruptio per sermonem persuasionum perfecta persuasione: eo quod non est in electione eius ut apparet ei feditas sua quod diu non fuerit apparentia perfecta: neque ut ignoret quod sciunt ex hoc. **A**ccidit igitur ex hoc ut fiat ei qui non sit cum continentia virtus operatur. **N**on primum eius quod putat: eo quod non est apud eum continentia: et hoc quoniam bona interdum opinatur et non facit bonum aut facit bona et mala simul: et hoc secundum quod putat de eis: et erit secundum hoc ille qui requirit res exhilarantes et delectantes: et persuadetur ei quascumque modica persuasione melior eo qui facit hoc per rationationem: eo quod facilis permittibilis est ab opinionibus turpibus quam continens. **I**stud ergo ex quo putatur quod non continens melior sit continente: quanta magis ne sit continentia virtus: verumtamen qui non continet se diversus est legi in fine vituperii. qui enim diversus est legi huic non inveniunt remedium per quod possit rectificari: et est vix quemadmodum dicitur in proverbio quoniam aqua suffocaverit tunc quid erit bibendum super eam: et est hoc falsum sic eo quod res naturalis erigit quod quoniam credit homo rem aliquam operetur secundum credulitatem illam: et quoniam variata fuerit illa credulitas abstinere ab operatione et que est non continens dum retinet se ab operatione non est creditio eis ad necesse esse huius operationis magis quam fuit ante dum non continebit se. **E**t propter hoc non est definitio inter eius duas dispositiones nisi quod non agit ipsum in vna duarum dispositionum: et agit ipsum in secunda.

Cap. 4.

Quod habitationes igitur tales quedam contingunt: habentur aliquae solvende sunt: aliquae relinquende: nam solutio dubitationis inventio est. **P**rimum igitur considerandum est utrum scientes vel non: et quomodo scientes: deinde circa qualia continentem et continentem ponere debemus. **D**ico utrum circa omnes voluptates et dolores: an circa alias quas determinationes: et utrum sit continens et constans: an alius: eodem modo de ceteris que pertinent ad hanc questionem. **P**rinzipium considerationis est utrum continens et incontinens sint in eo quod circa que: vel in eo quod qualiter habentes differentiam. **D**ico autem utrum circa hoc sit incontinens

solum: vel non: sed ex ambobus. Deinde si circa omnia est incontinentia et continentia: vel non. Non enim circa omnia est simpliciter incontinens: sed circa que intemperans. Neque eo quia simpliciter ad hoc se habet. nam idem esset quod intemperantia.

Sed quia certo modo se habet: ille quidem enim ducitur electione putans semper oportere sequi presentem voluptatem: hic autem non putat quidem oportere: attamen sequitur: vtrum vero illa quam transgredientes incontinenter agunt. opinio vera sit an scientia nihil refert ad presens. Qui enim ex his qui optantur non dubitant sed putant se pro certo scire in eo igitur quod remissie credunt qui opinantur: et ob hoc magis agunt contra id quod censebant agendum nihil differt scientia ab opinione. Nam quidam vt Heraclitus ostendit non minus opinioni credunt quam alie scientie.

Quartū capl; in quo pponit q̄ q̄reda r determināda circa p̄tinētā r in cōtinētā adūgēs hui' q̄siti vtz sint circa oīa vt nō solōnē. s. incōtinētia ē solū circa ea circa q̄ intēperātia: d̄fntes abinūicē s̄m modū: qz incōtinētia nā hīs rōnē vincit: intēperat' aīn hīs eā corruptā sequit' passioē: innesctiqz q̄ nihil differt ad rōnē siue dicat sciēs siue op̄ināscōtinēt' agere. d.

Tetiam de quo perscrutandū est in re p̄tinētie est: qm̄ si non inueniantur continens r non p̄tinēs in omnibus actionib' itic in qua earū est p̄tinēs r nō p̄tinēs absolute r in qua earū nō: apparet. n. q̄ non p̄tinētia r p̄tinentia dicuntur s̄m modum vnum de oibus rebus. Neqz p̄tinēs et incontinens dicunt de oibus s̄m modum vnum: r hoc qm̄ de quodā hoīm dicim' q̄ nō p̄tinens absolute r de qdā ē q̄ p̄tinens absolute: de quodā aut d̄m cū determinatiōe vt nō p̄tinens ire aut p̄tinēs ire.

Spēs igitur dubitationū q̄ incidit in his reb' he sunt r species alie siles his. Qñ igitur voluerim' firmare sup veritate in oib' his reb' oz vt iq̄ram' sermones q̄ tollāt q̄sdā istaz rez: r dimittāt q̄sdam earū: intēdo qui tollāt partē falsam ex vno qzqz istoz p̄trarioz. Et an solo hēsitatiōis ē iuērio partis hē i vno qzqz istoz s̄monū p̄trarioz. Perscrutemur ḡ p̄mo an ille q̄ est non p̄tinēs sciēs sit an nō. r si sciēs q̄ sit scit r est nō p̄tinēs. Deinde perscrutemur scō in quib' actionib' oz vt ponant p̄tinēs r nō p̄tinēs: intēdo an op̄zvt ponant in vno quoqz p̄ristabilū r delectabilū an in quibusdā speciebus eoz definitis: r an p̄tinēs r tolerās est res vna: an vnūqzqz eoz aliter est a socio suo. Et s̄līr perscrutemur i re eoz de qb' qz p̄scrutatiōi cognata h̄ est perscrutatio: r dependet ab ea: ea aut de quib' perscrutantur ex re continētes r nō p̄tinētes duo sunt: p̄mū an p̄tinēs r nō p̄tinens sint in rebus vnīs eisdē intēdo in actionib' vnīs eisdē: an ergo p̄tinēs r nō p̄tinens sunt in oib' actionib' an in quibusdā earū. De re nēpe p̄tinētis patēs est q̄ non d̄f s̄m vnā intentiōes in oib' reb': r hoc qm̄ absolute d̄f in reb' in qb' est castitas vel p̄tantia eodē modo non p̄tinēs. Si. n. diceret p̄tinens absolute de reb' q̄ sunt extra actiōes in qb' sit castitas: p̄tingeret vt de q̄ d̄f ex istis actionibus non continens diceretur de eo non castus etiam: et hoc quoniam non continens absolute dicitur quidem de eo qui non est castus: et si res sic se habeat tunc non continens diceretur quidem de rebus q̄ sunt extra actiones castitatis cum determinatione id est non continens ire aut non continens amoris pecunie: nisi enim in istis esset cōtinentia esset dele-

Liber Septimus

etabile p̄his ex ipsiſ electum apud vnūquēq; **¶** Quoniam aſit ex arbitratu one occulta q̄ nō eſt ſcia: ſed opinio vel putatio interdū ſit p̄tinentia tunc non eſt in hoc diuerſitas: eo q̄ multi ex h̄ntibus arbitratōes qui ſūt putationes non dubitant in eo quod v̄ eis de hoc: immo putant q̄ illud quod apud eos eſt ſcia ſit veridica: p̄pter hoc inuenim⁹ ex iſtis q̄ opant̄ amplius q̄ opereſ ſciens: eo q̄ credulitas ipſorum non eſt minor credulitate ſcientis interdum faciūt diuerſum eius q̄ vident: intendo q̄ putant: tunc ſciens interdum faciet diuerſum eius quod ſcit. Sed inuenim⁹ plures in h̄ntium putationes credētū q̄ ſint ſcia ex q̄ſita facientes diuerſum ei⁹ quod putant. Neceſſarium eſt ergo vt aliq̄s apud quem eſt ſcia interdū agat diuerſum ſue ſcientie. **¶** Et iſtud eſt q̄ arguit talis vir. **¶** cuius fecit memoriam ex antiq̄s in hoc q̄ nō p̄tinēs ſit ſciens. Cap. 5.

L

Sed cum dupliciter dicatur ſcire: nam ⁊ qui h̄z ſcias et non vtitur: et qui vtitur. Differentia erit ſi h̄eat quidem: non aut̄ ſpeculet̄ qui ſpeculat̄ q̄ non oportet agere ab eo qui h̄bet ſed nō ſpeculat̄. Hoc em̄ per graue erit ſed non niſi conſideret. P̄terea cuz duo ſint p̄poſitionum modi quibus vti opz nihil p̄hibz eū qui ambas h̄eat agere p̄ter ſcias vtēdo v̄li ſz nō p̄culari. Nā agibilia ſingularia ſūt differt̄ ētyl̄. nā aliud in ſe ē: aliū in re ceu cūctaz hoib⁹ ſicca p̄deſſe: ⁊ h̄uc eē hoīem vel h̄ tale eē ſiccū: ſz ſi hoc tale aut nō h̄z aut n̄ opat̄ p̄ hos modos: tm̄ differt̄ quātū vir dici p̄ōt: vt videat̄ nihil abſurdum q̄ iſto modo ſciat alio aut̄ mō abſurdū. Cōtingit̄ et̄ alto mō q̄ ſupra dictū ē habere ſciam. nā in h̄ſido ſz nō vtēdo variū cernim⁹ habitū ⁊ vt h̄eat quodā mō ⁊ nō h̄eat ceu dormiētē ⁊ ebriū. At q̄ ita diſponunt̄ q̄ in p̄turbationib⁹ ſunt. ire nā q̄ ⁊ cupidies venereoz ac h̄mōi q̄ dā: corp⁹ quoq; diſtrahūt manifeſte: nōnullos ēt in furorem adigūt. P̄tz igit̄ q̄ dōm ē incōtinētes illis ſiſt̄ ſe h̄ſe: dicere aut̄ v̄ba ſcie nullū eſt ſignū. Nāz in h̄mōi p̄turbationib⁹ cōſtituti dem̄ratōes: ⁊ verſus. Empe. p̄ferūt: ⁊ q̄ p̄io addiſcūt v̄bū cōplectunt̄ quidem: ſed nondū intelligūt. Op⁹ eſt. n. vt cognata nā fiat: ad h̄ aut̄ tempore ſpaciū erigit̄: quāobrē exiſtimandū ē dicere incōtinētes: quemadmodū eos in ſcena recitāt in ſup ⁊ iſto modo q̄s naturaliter inſpiciat cām: alia eſt v̄lis ſcia alia ſingulariū rerum quibus ſenſus iam dñat̄. Cū aut̄ ex illis ſit vna neceſſe eſt vt cōcluſioni h̄ac quidem aſſentiat̄ anim⁹: ⁊ in h̄is q̄ factū requirūt ſtatim agat: ceu ſi omne dulce guſtare oportet. hoc et̄iam dulce tan q̄s vnum aliq̄d de ſingularibus: neceſſarium eſt cum qui poteſt nec prohibetur ſimul ⁊ h̄ec agere. Quando igitur vniuerſalis ad eſt guſtare prohibēs ſed hoc omne dulce operatur. Si vero concupiſcentia alia quidem dicat fugiendum eſſe: ſed concupiſcentiam ducit. Poteſt em̄ quodlz membrum mouere. Itaq; conſtingit̄ ratiōne quodā mō ⁊ opintone in continentem eſſe non contraria per ſeipſam ſed per accidens. Concupiſcentia em̄ cōtra

Liber Septimus

tionū: de quib⁹ dī nomē sciētie. Jam ergo patet ex isto q^o non est potē vt inueniatur actio diuersa scie:z iā etiam inuenimus dispositionē scialē in eis q^o nō vtuntur ea: diuersificari donec miretur de hoc. ¶ Et putatur nomē scie dici modis alijs preter duos modos predictos. videmus em̄ q^o dispō scialis que nō est in vsu diuersificatur in inuēctione sua in vigilantē z dormientem: z in demēte z ebrio. Cūq^o sit sic: sic s̄m istum modū inueniūtur dispositiones sciales in dño cōcupiscētiāz qui nō reguntur s̄m suas scias: vt irasidi z voluptuosi: z quedā dispōnū pmutāt corpora pmutatōe manifesta: quātomagis sciam: z cū nō fiat opatio a dispōnibus scialib⁹ sic se h̄ntibus: manifestū est qm̄ opz credere q^o dispōnes sciales que sunt in eisq^o non continēt se taliter se h̄nt: intēdo vt in ebrijs z dementiibus. ¶ De hoc q^o dicitur q^o orationes virtutis sint ipsa virtus non habemus signuz penitus. Et s̄m illos qbus sunt iste occasiones ex ipsis vt desideriosos: naturaliter inuenimus veniētes ex his cū demonstratiōibus sup̄ actiōes virtutes et introducūt exhortationes Empe. z aliorū: que continent instigationes ad virtutes absq^o hoc q^o operent aliqd ex his: eo q^o ille qui operatur s̄m hoc q^o scit de virtutib⁹ idiget in hoc assuetudine z nō p̄paratur ei adeptio hui⁹ assuetudinis: nisi in tēpore cui sit quātitas. ¶ Et cū hoc totum sic sit: tunc oportet vt credamus q^o scia apud illos q^o non p̄tinent se est vt scia illoz qui succedūt occasiōibus. ¶ Et forsitan patebit hic intentio etiam quando p̄ferutasti fuerit de hoc ex ipsis que dicta sunt in scia naturali: illic em̄ iāz demonstratū fuit q^o apprehēsiō que est rationis est vltis: z que est phantasia ē particularis. i. in particularibus: quozū melius est motiū: eo q^o bonum: et p̄t motiū eo q^o delectabile solū. due ergo opiniones sibi contradicētes sunt naturaliter. qm̄ ergo p̄ueniūt ambe opiones in re aliq^o: intēdo opionē vltz que est ex pte intellect⁹ z p̄ticularē q^o est ex pte cōcupiscētie: tūc opz q^o dicatur qm̄ cōprehēsiō conclusiōis ex duabus opiniōibus est s̄m fortunam: eo q^o earū conueniētia per fortunam est: z oportet vt sit actio statiz sequeus comprehensionē cōclusiōis vt si apud nos fuerit opio qm̄ expedit vt gustet oē dulce z cognoscamus per sensum q^o hoc dulce statim gustabimus ipsum: dūmodo nō sit aliqd phibēs. Cū vero fuerit opinio vltis phibens gustatiōē vt sciamus q^o oē dulce mouet cholera: z sit apprehēsiō huius ad qd inueniēt siens p̄ sensum qm̄ dulce mouēs ad ipm̄ tūc motio rōnis erit hic cōtraria motiōi cōcupiscētie: q^o si vicerit erit nō cōtinentia cū erit scie: erit igr̄ nō continētia interdū cū rōne qm̄ fuerit rō p̄ueniēs cōcupiscētie: z interdū nō erit qm̄ fuerit aduersans ei z non p̄tinentia q^o ē p̄traria per se opioni sane est illa q^o sit ex pte cōcupiscētie solū: illa vero q^o sit ex pte abaz sit: intēdo rōnē z cōcupiscētiā nō est p̄traria rōni sane p̄ se licet p̄ accidēs. ¶ Et p̄ter hoc q^o in cōtinentia fit qm̄ cōcupiscētia contraria fuerit opioni vltis: non dicimus q^o fere habeant incontinentiam cū non sit eis apprehēsiō vltis: z est qdē eis apprehēsiō p̄ticularis z est phantasia z memoria. ¶ Cū itaq^o eū qui nō cōtinet se iam vicerit concupiscētia ipsius: tūc quomodo est possibile vt sit sciēs nisi sicut dicim⁹ in ebrioso z dormiēte qdē sciēs z huic occasiōi q^o est victoria cōcupiscētie nō est termin⁹ vnus motus: o^o ergo vt requiram⁹ notitiā ei⁹ a dño scie naturalis: z p̄ter hoc est qdē dicim⁹ q^o dñs hui⁹ occasiōis aut nō scit p̄pōnem maiorē: q^o est caput sylli z causa actionū honozabilū: aut si scit erit hoc p̄ modū deficientem donec nō sciat qualiter non scit eā: sed loquitur cuz ea sicut loquit⁹ ebrius sermones Empedo. instigatiuos ad virtutes: eo q^o non est ei scientia neq^o opinio vltis ex parte cuius putat q^o vniuersale s̄m particulari: intēdo q^o non distinguit extremitatem maiorē z minorē in syllogismo: neq^o ordinat in seipso ordi-

natione vera ducente ad sciam pp victoriam concupiscentie: et hinc vt q̄ dicto sit vera p̄ aliquoz modoz. Etẽm nõ sit hic occasio ei de quo putatur q̄ sciat scia veridica: neq; inuenit in scia venusta ista occasio. **D.** hec ergo quantitas dictionis de eo qui nõ cõtinet si cũ scia et sine scia et qual; scit et non cõtinet se sufficiens de hic.

Cap. sextũ.

Verum vero quis simplr sit incontinens vel omnes in aliqua: et si ita circa qualia deinceps erit dicendũ

Circa voluptates igitur et dolores versari cõtinentes et incontinentes ac molles manifestum est. Sed eoz que voluptatem efficiunt: quedam sunt neces-

saria q̄dã per se expetẽda. Verũtĩ excessum h̄stitia necessaria dico q̄ ad corpus pertinent qualia circa alimenta venereozum et indigentia: et alia h̄mõĩ ad corpus spectantia: circa q̄ tẽperantiam posuimus et intẽperantiam. Nõ necessaria vero sed expetenda dico: ceu victoriam honores: diuitias: et h̄mõĩ talia bonoz et delectabiliz. Qui igitur in h̄is vltra rectã rõnẽ q̄ in ipsis est excedũt eos nõ discim⁹ incõtinentes simplr: sed ad iungim⁹ pecuniaz incõtinentes: et lucri: et honoris: et ire. Simplr aut̄ nõ q̄si alios quosdam et p̄ similitudinẽ dictos. Quẽadmodũ hõ q̄ olympia vicerit nam illi cõis rõ parũ differebat a propria: sed tñ alia erat. Signũ huius est q̄ incontinentia vituperatur: non vt delictum solũ: sed vt vitium q̄dã: vel simplr vel fm̄ aliquam partem. Hõĩ aut̄ nullus: sed q̄ circa corporis voluptates in q̄bus posuimus tẽperantem et intẽperantẽ: excedit voluptates amplectendo: et dolores fugiendo: famis et sitis: caloris: et frigoris: et omnium que sunt in gustu: aut tactu non per electionem: sed preter electiones et intellectum incontinens d̄r: non fm̄ aliquam additionum vt de ira diximus: sed simpliciter. Signum vero etẽm intemperantes d̄r circa istas: sed circa aliqua illarum: et propterea in eodem col locauimus incontinentem ac intemperantem: et continentem et temperatum. Sed illoz quẽq; q̄dã circa easdem quodãmõ voluptates doloresq; essent: at h̄i sunt circa eadem sed non eodez mõ sed h̄i quidem eligunt: h̄i vero non eligunt. Quocirca magis vti q̄diceremus intẽperantẽ q̄cumq; vel non concupiscentis vel parum excedendo prosequitur voluptates: et fugit mediocres dolores: q̄ hunc q̄ pp̄ vehemẽtes cupiditates indiget. Nam quid ille faceret si a desset cupiditas inueniis: et circa necessariorum indigentiam vehemens dolo.

Sertũ capitulum in quo querit an sit aliquid simplr incõtinentis vel oēs fm̄ partem: et si est simplr incõtinentis circa qualia est. ad quoz determinationem qz circa delectationes et tristitias sunt continentes et incontinentes diuidit delectabilia in necessaria et eligibilia dicens. supercellẽtes circa eligibilia non simplr dici incõtinentes: sed cũ determinatione: vt pote incõtinentes ire et similitam: superexcellẽtes vero circa necessaria vt pote circa nutritiua et penes ea circa que est intemperatus d̄r: simplr incontinens: pp̄

Liber Septimus

quod et in idem poni incontinentem et intemperatum: et filii eorum oppositos: modo tamen differetes: quia intemperati eligentes agunt: incontinentes autem vitia concupiscentia: unde et intemperati deteriores incontinentibus.

Sicut autem inueniatur incontinentis absolute in specie vna aut in multis: tunc quae sunt illa vna: aut quae sunt ille multae de hoc loquamur. manifestum est autem quod actiones eorum qui continent se et sunt tolerantes siue patientes: et eorum qui non continent se et sunt dissoluti vel lubrici sunt circa delectationes et tristitias. Atque quaedam rerum quae faciunt delectationem et tristitiam sunt de necessitate: et quaedam earum cum electione non necessarie: et quibusdam istarum est superfluitas et quibusdam non. Necessariae autem quaedam sunt corporales: et quaedam aiales. corporales ut desideria quae sunt in nutrimento: et vltimae quae proportionant sensui tactus: de quibus diximus in precedentibus quod circa ea est castitas et non castitas vel temperantia et intemperantia. Et aiales necessariae sunt victoria: et honor: et diuitiae: et iste vltimus necessarius vno modo: et electione alio modo. De illis autem qui excedunt in hoc genere intendo aiales: quantitate et quale non dicitur quod incontinentes absolute sunt: sed quod incontinentes circa lucrum aut honorem aut victoriam aut iram. Et filii non dicitur etiam de eis non continens finem quod iste species intrantes sunt: sub non continente vltimo: donec sit non continens intentio vna dicitur de omnibus istis speciebus. Deinde distinguitur vnaquodque ab ipsis distinctione appropriante ipsam et potior significationum sunt: hoc est quod non continens absolute non vituperatur pro hoc quod peccet in facto suo tamen sed etiam pro hoc quod in iurians sit sibi ipsi absolute: idque vilipendit ab omnibus. Qui autem proportionat ab illa: intendo victoriam lucra et quod similia eis: non est vilis apud quoscumque: neque etiam de eo quod vitur delectationibus corporalibus ad quas proportionatur non castus dicitur incontinentes quod diu requisierit res exhilarantes necessarias: et fugerit res contristantes: ut sunt fames et sitis et alia ab his quae proportionant sensui tactus et gustus: sed dicitur quod est incontinentes in his quae concupierit ex his hoc quod est ab electione ut colores coequales varios et multimodos saporos carnis scia enim dicitur in istis: in ira vero cum determinatione: intendo incontinentes ire. Et huius signum est quoniam incontinentes in concupiscentiis proportionatis sensui tactus et gustus dicitur dissolutus: et pro hoc opere ut ponamur non continet et non castum et castum et continet in delectationibus et tristitiis vnum et idem: incontinentes in istis etiam diuersificatur: quod est enim est ex electione: et quod est ex victoria concupiscentiae: ideoque dicimus quod non castus magis est quam quod fuerit debilis concupiscentiae: eo quod non castitas quod est sit tunc ex parte electionis purior: ut hoc est fugere a contristabilibus paruis et querere exhilarantia modica. qui vero desiderat vehemens desiderium ignoscantiam: et proprie quoniam acciderit ei hoc in rebus necessariis. Et desideriorum et delectationum quaedam sunt bona virtuosae absolute: eo quod quaedam delectabile eligibile est naturae: et quod est contrarium huic intendo malum absolute: et quod est inter hoc ut desiderium lucrandi diuitias et honoris et victoriae et quod similia istis ex medijs: et hoc quoniam homini media non vituperantur finem suum vniuersum: intendo finem modum quo sunt desiderium pecuniae aut honoris: et vituperantur finem modum superfluitatis et defectus: et pro hoc omnes qui retinent se magis quam opere a desiderijs: solliciti sunt in inquisitione rerum que sunt pro naturam conferentes: et bone: ut illi quod studiosos exhibent seipsum in inquisitione honoris et filiorum et pecuniae commendantur et non vituperantur. verum in hoc est excessus quis: ut in regibus quod occidunt filios suos vel patres causa in qua rendi principatum: cumque sic sit: tunc non est vnum ex istis finem vniuersum.

ture sue malum. malitie aut naturaliter sunt ille a quibus fugitur sicut in vitis
 versum ipsarum: et sunt in fine vituperationis: et sicut non castitas vel intempe-
 rantia non est quodammodo solum ex his a quibus fugiendum: sed ex vituperabilibus
 veritatem postquam fuerit excessus in istis ens passio sicut quod non oportet de ipso
 absolute nomen non virtutis: intendo malitie. At tamen non dicitur nomen istud.
 intendo nomen malitie: de vno quoque ex ipsis absolute sed cum determina-
 tione. Sicut ergo non dicitur hoc nomen malitie eo quod sit hinc malitia absolute:
 sed eo quod sunt hic res proportionate malitie: sic dicitur nomen malitie de ex-
 cessibus in istis rebus: quarum substantia bonum per modum similitudinis
 et proportio malitatis: et ex quo sunt non continentia et non castitas mal-
 tie absolute est necesse ut sit continentia et incontinentia in rebus in quibus
 inuenitur castitas et non castitas: qui autem non continet se circa iram dicitur
 quidem de eo non continens sicut similitudinem non continentis circa res in
 quibus non est castitas: et propter hoc non absolute dixerunt de ipso nomen in-
 continentis: sed dixerunt incontinentes ire: et similiter fecerunt in honore
 et lucro: intendo in illo qui est in excessu circa illa.

Capitalum septimum.

Am vero cupiditatum ac voluptatum alie sint de ge-
 nere honestorum et studiosorum. nam efficientium voluptas
 tum quedam nam sunt expetenda: alia contraria horum
 alia media: ut primo distinximus: ceu pecunia: lucrum
 victoria honor: in cunctis talibus atque medijs non vitu-
 perantur homines quod afficiantur ad illa: quod cupiant: quod ament: sed
 quod ita ut modum excedant. Quapropter quicumque preter rationem
 incontinenter agunt vel prosequuntur quicumque eorum que nam ho-
 nestas sunt et bona: veluti si circa honores magis quam oporteat stu-
 deant aut circa filios et parentes. Nam hic sunt in bonis et laudantur
 qui illis student: sed tamen est in illis excessus quidam ut niobe
 certet cum dijs: vel ut satyrus qui philopater dicitur circa patrem
 nimis enim infans videbatur. Pravitas quidem igitur nulla
 est circa ista: propterea quod ut diximus unumquodque eorum per se expe-
 tendum est: sed excessus ipsorum improbi sunt atque vitandi. Simili-
 ter nec incontinentia: nam incontinentia non solum fugiendorum
 est. verum etiam vituperabilium: sed per similitudinem perturbatio-
 nis addentes incontinentiam de vno quoque dicimus: veluti malum
 medicum: malum hystrionem quem simpliciter non vocarem? malum
 ut igitur nec hic ex eo quod vitium non aliud eorum: sed propter proportio-
 nem similem: sic. v. z. tibi accipiendum est: solum incontinentiam
 et continentiam esse illam que est circa eadem circa que temperantia
 et intemperantia.

Septimum capitulum in quo ad manifestationem bestialitatis diuiso delectabi-
 lissimum in eligibilia nam et his contra et horum intermedia: dicit primo non vitu-
 perabilem esse simpliciter concupiscere nam eligibilia et intermedia sed insuper
 abundanter concupiscere hoc: quod incontinentia simpliciter non est circa hoc
 sed incontinentia dicitur sicut similitudinem et cum appositione. Deinde quod cum
 sint natura delectabilium quedam simpliciter talia: quedam vero circa genera aut
 malum et hominum: alia autem sint non natura delectabilia sed quibusdam vel

Liber Septimus

ppter passionem vel cōsuetudinem vel pernitiōsam naturam circa nō nā
delectabilia: sed sic sunt habitus bestiales quales sunt comedentiū pueros
z carnes crudas z carbones z terram: z masculis abutentium: non tñ qui p
pter naturam malam vel consuetudine egrotantes sunt masculis abutens
tes dicuntur incontinentes: superant tñ hñdī malitiam humanam: tandez
q cum superabundantium maliciarum he quidem sunt bestiales: he ve
ro egritudinales: non qui superat bestiales dicitur simplr continens: sed
continens bestialitatis: neq qui superatur simplr incōtinens sed inconti
nens bestialitatis: cum continentia z incontinentia simpliciter sint circa
q̄ solum est humana temperantia z intemperantia. D.

Cum delectationū sint per naturā z quedam non sic
z quedam per naturāz quedam inueniuntur sic
absolute: intendo vniuersitati animalium z hominibus: z
quedam appropriantur quibusdam speciebus animalium
z modis hominum: z non per naturam: quedā propter amē
tiam z egritudinem: z quedam pp consuetudinem: z quedā
propter naturam malam ferinam: tunc manifestum est q̄ di

spolitiones male contrarie sunt speciebus istarum delectationum: z q̄ ipse
superstuit per superfluentiam istarum rerum: intendo inueniuntur fin ea
rum naturalitatem. ¶ Et intelligo quidem per delectationes ferinas vt
illius de qua narratur q̄ scindebat ventres pregnantium z comedebat em
buones. z vt dicant q̄ quidam hominū facti sunt siluestres in confinio tas
lis ville. N. quoz quidam amabant comestione carnium crudarum: z q̄
dam carnium humanarum: z quidam inuitabant vicissim quosdam ad cō
uiuia facta ex ebriōib⁹ filioz suoz. itēdo q̄ inuitabāt z reuuitabant. ¶ De
omnia igitur hic facta feralia sunt z lupina: z quedam eoz sunt pp egritu
dinem z amentiam: que aut ppter amentiaz vt q̄ narratur de viro q̄ amēs
factus comedit matrem suam: z de altero qui comedit epar socij sui. que ve
ro propter egritudines z assuetudines sunt vt delectatio ex depilatione ca
pillozum z p̄cisione vnguium z comestione carbonū z luti. ¶ De istis
est concubitus masculorum. Et enim hoc accidit quibusdam hoīm ex parte
nature male: quibusdam vero ex parte consuetudinis: vt illis qui consue
uerunt in carcerationē statim a pueritia. d. de illis ergo quibus causa istis
est natura mala nemo dicit q̄ incontinentes sunt: z similiter quibus egritu
do causa est victorie horum desideriorum super ipsoz: nemo dicit q̄ sint in
continentes: cum non sit de nā ipsoz vt sint continentes: sed sunt res alia:
quā admodum non dicitur de feris vel lupis q̄ sunt incontinentes: eo q̄ cō
medunt carnem crudam. oēs em̄ isti sunt in malitia egredientes terminuz
sicut est ferina: z propter hoc non opz vt dicatur incontinens de omni eo
qui non possidet seipsum in hñdī desiderijs: z hoc qm̄ omnis stultitia est
superflua: z timiditas superflua: z non callitas vel intemperantia super
flua: quedam est naturalis: z quedam egritudinalis. Timiditas quē de
naturalis vt eius qui timet oīa: quidam em̄ istoz expauescunt vocem muris
qn̄ clamauit: qualis est timiditas feralis: z quidaz eoz expauescunt ppter
causam egritudinalem: z vlr̄ ista desideria egredientia a natura inneniunt
in solidis quibus non est intell⁹ naturaliter: z non viuunt nisi sensu vt ha
bitatores extremitatum habitabilium: intendo distantiam meridionalez
distantiā septentrionalē. z hoc aut per naturā aut p̄tē illud q̄ accidit eis
pluries ex causis egritudinalibus inducentibus ista desideria z epilepsia z
mania. ¶ De forte posse est vt aliquid istoz desideriorum egredientium a
nā sit in hoste aliquo qui retinebit se ab eis: ita non vincant ipsam vt cons

habita
to re ex
remutatū
habitabi
liū vniū
totū sēsu.

tingit viro famoso apud ipsos qui desiderabat comestione crete: et tamen retinebat se ab ea. Et, ut coringit in multis hominibus qui desiderant concubitus fedos: et tamen retrahunt se ab eis: et fortuito non erit possibile eis in quibus fuerint huiusmodi res ut contineant se ipsos. Cum itaque istud sic fuerit dicatur de quibusdam malitijs quod sint malitie absolute: et sunt naturales: et de quibusdam earum quod sint ferales: propter earum augmentum et superfluitatem: et de quibusdam earum quod sint egritudinales: et non dicuntur nomine malitie secundum ynam speciem simplicem: et cum nomine non virtutis: et malitie nomen significet idem manifestum est quod non virtus dicitur de tribus speciebus: aut absolute: aut quod quedam feralis: aut quod quedam egritudinalis. Et quod dicitur absolute est illa que dicitur non castitas vel intemperantia: et est melior illis. **C** Dixit, quoniam igitur incontinentia et continentia dicuntur de rebus in quibus est castitas et in alijs rebus: species alie sunt incontinentie de quibus de hoc nomen per modum transumptionis: intendendo per accommodationem: ita patuit ex his que diximus: hunc autem dicemus de incontinentia que circa iram quoniam minus feda ea que circa concupiscentiam: videtur enim quod ira audiat aliquid a ratione intellectus: sed non audit per totum. intendendo quod potentia irascibilis in dispositione ire imaginatur quiddam eius quod imperat potentia intellectus sed non totum: hinc ergo se in hoc ad modum seruientium agilius qui anticipat hoc quod mandatur eis antequam complete percipiatur. peccant ergo in hoc erga deos suos: et ad modum latrantium cum audiunt vocem antequam cognoscant an sit vox amici an inimici: et cum in hoc est quoniam ira propter caliditatem nature sue et festinantiam vel velocitatem cum audit aliquid a potentia rationali imperij ad vindictam non discernit illud exquisite et pertransit fines mandati. Et enim intellectus et phantasia ambe scire faciunt rem irascibilem: quoniam ipsa medatur et vult mandatum oportunitate ad vindictam. Sed vis irascibilis non acceptat de vindicta illud quod videtur intellectui: sed argumentatur oportere bellari contra omnem mentientem huiusmodi mendacium et peruenire usque ad finem in vindictis. concupiscentia autem statim ut indicaverit ei intellectus aut sensus quod hoc delectabile convertitur ad ipsum absque hoc quod mandet ei penitus de hoc intellectus aliquid: intendendo neque parum neque multum conuerso ei quod est in ut irascibilis irascibilis. ergo hinc modum auditrix est aliquo modo ab intellectu et sequens ipsum quodammodo: concupisibilis autem nihil audit ab ipso neque sequitur eum. amplius homo ampliozem potestatem hinc super concupiscentias naturales quam super iram. magis ergo intrant sub voluntatem id est plus sunt in rebus voluntarijs quam in magis et concupiscentias naturales communes omnibus hec superant se ad invicem secundum quod se superant in communitate.

Capitulum Octauum.

Etra vero per similitudinem dicimus. Itaque cum dicimus incontinentem adiungimus ire ac etiam lucri et honoris. Quoniam vero aliqua sunt natura efficientiam voluptate: et horum alia simpliciter: alia secundum genera et aliam et hominum: alia vero non sunt sed partim propter morbos: partim propter mores sunt: partim propter flagitiosas naturas. Circa istorum singula similes cernuntur habitus: loquor autem de humanis: ceu de muliere quam ferunt pregnantium viscera rescindere puerosque comedere: vel quod dicitur de quibusdam efferatis gentibus circa pontum: alios crudis delectari: alios humanis carnibus: alios tradere natos ad invicem ut in conuiuijs comedantur: vel quod de Phalaris

Nomen malicie est secundum ynam speciem simplicem.

Liber Septimus

dicitur. Hi namque sunt immanes: alii propter morbos et infantiam: ut ille qui membra immolauit. comeditque: et qui conserui epas: hi ex morbo vel consuetudine veluti pilorum euulsione et vngutum eius: ac preterea carbonum et terre et insuper coitus masculorum. Nam aliis natura: aliis consuetudine accidunt ut a pueritia consuetis. Quibus igitur natura causa est eos nemo dicere incōtinētes: ut etiā nec mulieres: quod non futuāt sed futuatur eodem modo et qui in sane hnt ppter cōsuetudinē. Habere igitur quodlibet horū extra terminos est vltij: quemadmodū et immanitas: hntē vere cōtinere se vel incontnere non est simplicis incōtinētie: sed eius quod est p similitudinem: ut et is qui circa iram eodē modo se hz: incontnēs nō ē dicendus. Omnis. n. supercessiua prauitas et amentia et timiditas et intemperantia et crudelitas: aut immanitatis est aut morbi. Nam qui talis nature existit ut cuncta pertimescat etiā si soxer perstrepuerit timidus est timore quodam immani. Quidam vero mulipullaz timebat ppter morbum et dementiū qui nā sine rōne sunt et solum sensu viuentes immanes sunt ut quedam lōge barbare nationes: alij propter morbos veluti mente capti et infanti ex morbo: sed fieri potest ut quis interdū aliqua istorum habeat solum: at non superetur: veluti si Phalaris concupiscat puerum comedere ac si abstineat vel aduersus irrationalem coitus libidinē fieri etiā potest ut nō habeat solū veruētā superetur: ut igitur prauitas alia simpliciter dī: alia sū additione veluti immanis: aut insana: sic et incontnētia est alia immanis: alia insana. Simpliciter autē illa solū que est sū incontnētiā: esse igitur incōtinētiā et cōtinētiā circa illa solū circa que est temperatā: et quod circa alia est alia species incōtinētie dicta per similitudinē et non simpliciter manifestum est.

Quod autem sit minus turpis Intemperantia ire quam intemperantia libidinis: ostendemus. Videtur ira quidem aliquid rationis audire. obaudire tamen quemadmodum ministri qui veloces sunt potius quam totum id quod eis dicitur audiant: excurrunt: ac postea in agendo erant. Et quemadmodum canes antequam considerent an amicus sit si modo strepuerit latrant: sic ira propter calorem et velocitatem nature audiens quidem sed non preceptum exaudiens properat ad ultionem. Res. n. seu phantasia iniuriam seu contumeliam ostendit. Ita vero tamquam ratione concludens quod huic tali repugnandum sit statim insurgit.

Octauum caput de eo quod minus turpis incōtinētia quam ire quam que concupiscentiarum: quod ostenditur primo per iram aliquam cōsequi rōne: quemadmodum velocē ministrū precurrentē ante audisse ex integro pceptū dñi: concupiscentiā autē non. Secundo per iram esse magis naturalem: ut puta magis hereditariā a parētibus in plē: naturalibus autē appetitibus magis consequi veniam. Tertio per iram esse manifestam: concupiscentiam autem occultam.

et insidiatricē et ita insultiozē: vñ et eius incōtinētā turpiorē. Quarto per id esse iniustū? cū magis dignū irasci: magis autē dignū irasci incōtinēti concupiscētiā: cū his delectatus: iratus vero tristatus agat. **D.**

Hoc quā concupiscēte proprie difficultioris sunt subingatiōnis: ira ergo magis naturalis est quā voluntaria. cōcupiscētia vero voluntaria magis quā naturalis: intēdo quod voluntas est violentior super eā quā natura: ecōuerso rei in ira. nō est solū ira naturalior cōcupiscētia communi: sed etiā propria et ideo cadit magis ignozātia circa irā quā circa cōcupiscētiā propriam propter hoc quod sit naturalis dñs concupiscētie: vt in illo qui ignoscebat filio suo verberanti iniq̄ue: propter hoc quod ipse etiam iam verberauerat patrem: vt in illo qui dicebat filio dehonellanti ipsum appropinquantī iaz in troitu porte domus: h̄ cessa: nam hic cessauit ego a dehonellatione patris mei. Amplius qui magis latere querunt magis inturianses sunt irati: aut nō querūt latebras: cōcupiscētie vero querūt. **CD.** et propter hoc cum concupiscētie proportiōnētur veneri dictū est quod ipsa prostermit natum latentē et fraudulētā occisione et capir ipsum. Cū gares sit fm̄ hec incōtinētia quā de cōcupiscētia dñs inturiosior est et turpior quā incōtinētia que fit in ira: et iō irascēs nō est incōtinēs absolute: sed incōtinēs ire. **CD.** Amplius si ille qui vituperat per iram vituperat propter impetum accidētez ei: quod aut amore retrahēdi nō vituperat nisi delectationis cā: tūc irascēs similatur querētū vltionē: ideo quod si sit mouēs iram iustā vt in pluribus magis iniuriās illo quod monet iram: tūc erit in cōcupiscētia iusta motor eius magis iniurians illo qui mouet iustā cōcupiscētiāz iniustā. nō autē se h̄ sic res: eo quod motor in cōcupiscētia iusta est iniustus: ideo quod nō est vituperatio irati detractoria: et est detractoria eius qui incipit vituperationem. **CD.** Quō ergo incōtinens in cōcupiscētijs turpior est incōtinēti in ira: et quod incōtinētia in cōcupiscētijs et delectationibus corporalibus: p̄tz ex dictis.

Capitulum nonum.

Libido si solū dixerit cogitatio vel sensus voluptatem effici properat ad finitiōnē. Quāobrem ira quidem sequitur rōnez quodāmodo: libido vero nō. Turpior t̄gr̄ est. Nā incōtinens quod dē ire a rōne quodāmodo vincit. Cupiditatis autem nō a rōne s̄ a cupiditate. Præterea naturalibus desiderijs magis est ventā si sequare. Nā et talibus cōcupiscētijs quot̄oibus cōes sunt: et inq̄stū cōes. At ira et indignatio naturalis quod dem est quā libidines que excessiue sunt: et nō necessarie: veluti qui se excusabat: quod patrē verberasset: nā et ipse inquit patrē verberauit suū: et ille rursus suum: et quod puerum ostēdens inquit: et hic cum vir erit me. Nā id nobis gentile est et qui trahebāt a filio sistere p̄cepit ante ianuā: et p̄rem suum eo usque a se tractū fuisse. Præterea magis iniusti sunt quod occulte insidiantur. Tracūdus vero nō insidiatur neq̄s ira sed palā est: libido vero cōtra vt de venere aiunt dolosam cypri genā et balthēuz loquitur. Et Homerus fraus que abstulit mentē quāuis multum sapientia. Quō si iniustior et turpior incōtinētia hec quā illa que est circa

A
Magis iniusti sunt quod occulte insidiantur

iram: et simpliciter incontinentia et vitium quodammodo. Adhuc ne
 mo luxuriat dolens sed qui per iram facit dolens facit: qui vero lu
 xuriat cum voluptate. Si igitur illa quibus magis irasci iustum est
 magis iniusta sunt: et incontinentia que propter libidem fit: non
 enim est in ira luxuria. Quod igitur turpius est incontinentia cir
 ca libidine quam circa iram: et quod est incontinentia et incontinentia circa co
 cupiscentias et voluptates corporis ex his que diximus palat fit.

Naturam vero ipsarum differentie sunt omittende. Nam
 ut ab initio diximus alie humane sunt ac naturales
 et genere et magnitudine. Alie immanes instar bestia
 rum. Alie ex morbo orbitatibus. Earum circa primas
 sola intemperantia est ac temperantia. Atque ideo be
 stias neque temperatas neque intemperatas dicimus nisi per simili
 tudinem. et si cui omnino aliud ab alio differt genus animalium
 et symonia et in comedendo omnia. Non enim habent electionem neque
 rationis discussum: sed discesserunt a natura ceu insani homines.
 Non enim corruptum est id quod optimum ut in homine sed pretermis
 sum: et non huius minus autem mala immanitas quam prauitas sed terri
 bilior. Quare perinde est ac si quis inanimatum compararet cum ani
 mato utrum peius: minus improba enim semper prauitas est non ha
 bentis principium: mens vero principium est: perinde est igitur ut co
 parare iniustitiam ad hominem iniustum: est enim ut utrumque peius. Nihil
 enim plura mala faceret malus homo quam bestia mala.

Nonum capitulum in quo diuisis corporalibus delectationibus in humanas
 que et naturales et bestiales et eas que propter passiones et gradus dicitur cir
 ca primas solum temperantiam esse et intemperantiam: unde nec bestias temperatas ut
 intemperatas esse cum careant electione et ratione nisi secundum metaphoram aut ad
 aliorum differetiam: quoniam bestialitas est minus malum quam malitia: huius terribi
 llus propter bestiam non habere rationem et intellectum: proprie tamen incomparabiles sunt
 improprie vero utrumque utrumque peius: deinde quod circa delectationes et tristis
 tias que per tactum et gustum qui a lenibus vincuntur delectationibus incontis
 nentes sunt: qui vero fortes superant continentem: qui autem a lenibus supe
 rantur tristitiam mollis: qui vero fortes superat perseverans: quorum inter
 medij magis declinant ad deterius d.

Portet autem ut accipiamus ad distinguendum concu
 piscibilia et ea in quibus est castitas. Jam au
 tem dictum fuit quod concupiscentiarum quedam sunt humane na
 turales in genere et continentia et quedam ferales: et quedam egri
 tudinales. Et castitas et non castitas inveniuntur quidem in
 rebus naturalibus ex ipsis: ideoque non dicimus de feris quod ca
 ste neque quod icaste nisi per transumptionem nominis. Et dicitur et plures species
 animalis ferocis. si quod pessima est in illo genere: aut pessima in alio genere per id quod
 in eo est de ferocitate et mansuetudine minus mala est in homine ferociter: eo
 quod animal ferociter non habet intellectum neque elegantiam: homo autem ferociter habet. Est ergo malitia
 inuenta in homine ferociter vehementius contristans et timorosiore: eo quod tristitatio
 fit quidem secundum continentiam corruptionis boni: et bonum quod corruptum est in homine fe
 roce melius est bono quod corruptum est in alio animali ferociter: et quam propositio

boni quod corruptum est in hoie ad bonū qđ est corruptum in alio aīali ē
 sicut proportio boni qđ corrumpitur in aīato ad bonū quod corrumpitur
 in inanimato: ideoq; malitia q̄ est in aīato maior est ea que est in inaiato: z
 similiter malitia que est in rōnali maior est ea que est in irrationali: z ista cō
 paratio eadē est cōparatiōi iniurie fere ad iniuriā hoīs feralis: z qm̄ iniu
 ria feralis nō est multifaria: cū non habeat principium intellectus: iniuria
 aut̄ humana h̄z principium intellect⁹: z q̄ hō principii intellectus maius
 est necessario: z ppter hoc sicut dicit cōueniens est vt faciat feror ex iniu
 ria magis eo q̄ fera vicibus multis est.

¶ Cap. 10.

In circa voluptates autē z dolores qui ex tactu gustuq; p
 ueniunt cupiditatesq; z fugas in quibus temperantiaz
 z intemperantiam versari determinauimus est ita se ha
 bere vt superetur ab his que pleriq; superant. est etiā su
 perare illa a quibus pleriq; superantur. Et horum circa volupta
 tes quidē aliter incōtinens: alter continens dī: circa dolores vero
 hic mollis: hic cōstās. Inter hos aut̄ plurimorū sunt habitus z si
 declinant ad deteriores: sed cum voluptatum alie sint necessarie
 z vsq; ad aliquid: excessus vero non neq; defectus similiter se ha
 bet circa voluptates et dolores. Qui enim excessus voluptatum
 persequitur aut per excessum aut per electionem et ppter ipsas
 et non ppter aliud exinde pueniens: intemperans est: necesse est
 enim hunc non esse talem vt peniteat: itaq; insanabilis est. Alius
 in defectu huc opponitur. Medicus vero est temperans simili
 ter qui fugit dolores corporis non superetur sed per electionem.
 Sed eorum qui non eligunt quidam ducuntur ppter voluptatē
 quidā ppter doloris fugā qui ex cupiditate prouenit. Quāobres
 dīnt inter se. Dēs tñ dicerent esse deteriozem: si non concupiscēs
 aut per iram faciat aliquid turpe: q̄ si concupiscens vehementer:
 et si non per iram percussit q̄ si iratus. Nam quid hic ageret si
 esset in perturbatione constitutus. Quocirca intemperans peior
 est q̄ incontinens. Supradictorum ergo altera a mollitiei specie
 est: alter intemperans. Opponitur autem incontinenti quidem
 continens: molli vero constans. Nam constantia in resistendo est
 continentia vero in superando. Est autem aliud resistere q̄ supe
 rare: quemadmodum non vinci q̄ vincere. Quocirca potior con
 tinentia est q̄ constantia: qui autem deficit in his aduersus que
 pleriq; resistunt et valent: hic mollis et delicatus est. Nam deli
 cie mollicies quedam sunt: qui trahit togam ne laborem subeat
 tollendī: et imitās egrotantē nō putat se miserum esse cum sit mi
 sero similis. Eodem modo se habet circa cōtinentiaz z incontinē
 tiam: nō enim si q̄s vehementibus excessiuisq; voluptatibus aut
 doloubus superantur mirandū est: sed venia dāda est: si contra ni
 tens: ceu theodecti p̄h̄locteres a serpente percussus: vel ca
 rint malo percion: et ceu hi qui risum tenere conati accumula
 tum emittunt: vt accidit Xenophonti. Sed si quis his quibus

pleriq; resistere valent succumbit: non propter naturam generis vel propter morbum: ceu citharum regibus mollicies inest propter genus quod tanq; effeminatum a virilitate cecessit.

10 **Decimum capitulum** in quo diuisis delectationibus in necessarias et non necessarias: quarum vtraruq; supabundantie et defectioes non necesse dicit qd qui psequit superabundantias delectationum et fugit tristitias propter delectationem et propter ipsas intemperatus que necessarii esse non penitentem et insanabilem: qd vero deficit insensibilis et medius temperatus. in continens qd intelligitur dicitur a delectatione: mollis autem qd a tristitia: qd deterior qd non concupiscens vel parum operatur turpe qd concupiscens fortiter: vnde intemperatus deterior incontinente et magis est absq; intellectu turpiter agere postea qd continentia melior qd pferentia: cum hec sit in superare illa in detinere: qd a leuibus tristitij victus mollis et delicatus: s; non estime miser e: qd et victus a supercelenti delectatione vel tristitia non incontinens vel mollis s; condonabilis: s; qd a leuibus dum tamen propter naturam generis vel egritudinem. D.

Quod autem delectationes et tristitie que fiunt in sensu tactus et gustus: intendo qd inquisitio et fuga que fiunt in istis rebus in ea in quibus sit castitas et non castitas: iam determinatum in precedentibus humilibus. Et qui nominatur ex his incontinens: et continens est is qui circa delectationes: qui vero nominatur dissolutus et tolerans est is qui est circa tristitias. Et in vnoquoq; istorum duorum generum dispositiones multe superant se in malitia et superant se opposita ipsorum etiam secundum hec in bonitate: et hec etiam secundum superationem delectationis in seipsis: et hec quoniam quedam delectationum necessaria: et quedam in hora quadam: et malitia in istis est in additione et diminutione: et similiter de tristitij intransitibus de necessitate malitia in ipsis est in additione et diminutione: qui autem superfluit in inquirendo additiones rerum delectabilium ex electione sua non propter rem accidentalem talis est incastus: conueniens enim est vt hanc non sequatur penitentia ex profectioe desideriorum: ideo hec incurabilis e: qui enim non penitet ex profectioe concupiscentiarii insanabilis est: qui vero deficit circa concupiscencias necessarias oppositus est ei qui superfluit in ipsis: medius autem inter eos castus est: et similiter qui fugit tristitias viles voluntarie non propter hoc qd vincat ipsum ille tristitie vituperabilis est etiam. **¶** Fruigentes autem res quas non concupiscunt duobus modis sunt: vnus sequitur delectationes: alter fugit tristitias. et ideo est inter eos diuersitas: et e conueniens qd putet de eo qui facit turpem actionem quiete et remisse absq; concupiscencia qd in omnibus dispositionibus suis peior sit eo qui facit actionem turpem propter concupiscenciam vehementem: et propter hoc ille qui verberat absq; ira peior est eo qui verberat cum ira: et dignior: ignoscencia isto est ille qui verberat propter aliquam occasionem vincentem ipsum. Et cuius gratia est incastus peior incontinente: eo qd incontinens victus est a desiderio et incastus eligit ipsum preter qd vinceret ab ipso: et vnus eorum de quibus dicitur dicitur non continens est dissolutus: et alii non castus: et opponuntur sibi. Continens quidem non continens et dissolutus toleranti: et tolerantia aliud est a continentia: tolerantia enim refutatio e: continenti vero retractio: et refutatio aliud est a retractione: sicut vincere aliud est a vinci et propter hoc continentia dignior est qd tolerantia: intendo nobilior. **¶** Dicit. Qui autem debilis est ad implendum ea ad quorum repulsionem potentes sunt plures hominum est dissolutus et lubricus. Et enim lubricus est dissolutus quis vt illi qui requirunt aliquem qui referat eis gesta omnibus horis suis: quatenus non cadant

caſant in triſtitiam neq; laborē penit⁹. et vt illi q̄ ſe aſſimilāt egris i exigē
doſultentatiōes et cōſolatiōes. h̄i. n. egri ſunt nō p̄ſitētes ſe ſanos in aliq̄
horarum cum in omnibus diſpoſitionibus ſuis diſſimilēt ſe illis qui req̄
runt media. ¶ D. et incontinentia et non p̄tinētia diuerſitas in receptiōe
ignoſcentie et non receptiōe. Non enim mirum eſt: neq; a quo ſit diſſen
tiendum vt indulgeatur ei qui ſeparatus eſt a cōcupiſcētis fortibus et ri
ſitijs ſuperfluis vt qd̄ indultū fuit tali qm̄ non cōtinuit ſe tunc cum mor
ſus fuit a v̄pera: et in hoc genus intrant illi qui vincuntur a riſu: non in
dulgetur autem ei qui vincitur a rebus: ſuper quarū repulſiōem potētes
ſunt plures hominum cum non vicerit eum per nām pp̄riā ſibi: vt in diſſo
lutiōe que inuenitur in quadā gente et nō in alia: vt in diſſolutiōe q̄ ap
propriatur feminis et non masculis.

Capitulum vndecimum.

Locofus intemperatus eſſe videtur. Eſt autem mol
lis: nam locus relaxatio eſt. Siquidem ceſſatio: exce
dentium in ea incontinentie hec quidem temeritas:
hec autem infirmitas eſt. Nam alij quidem conſultā
tes non perſiſtunt in hijs que ſtatueraut propter ani
mi perturbationem. Alij ob idipſum quia non cōſultant trahun
tur a perturbatione. Quidam vero ceu p̄ſtitlati non titilantur
ſic p̄ſentientes et p̄uidentes: ac ſeipſos rationemq; excitā
tes non vicuntur ab effectu: neq; ſi voluptarium ſit: neq; ſi mole
ſtum. Maxime vero acuti melancholici ob temeritatē inconti
nenter agunt. illi quidem enim pp̄ter velocitatē: h̄i vero propter
vehemētiam: nā expectāt rōnē ex eo qz p̄h̄aſia ſequaces ſunt.

Locofum

¶ Undecimum capitulum q̄ iuſtus nō eſt intemperat⁹ ſed mollis: quia re
miſſus et ſu perabundanter quietem gaudens: quodq; incōtinētia diuidi
tur in irrefractionem que non p̄conſilians ducitur: et debilitas eſt que p̄
conſilians ducitur tamen a paſſiōe: licet p̄conſiliatio quādoq; facit nō
vinci: deinde q̄ maxime acuti et melancholici h̄i propter velocitatē h̄i pp̄
vehemētiam non expectantes rationem ſunt irrefrenati. poſtea q̄ qz intē
peratis non penitiuus: cōtinens vero penitiu⁹ intēperat⁹ eſt inſanabilis
incontinens autem ſanabilis e conuerſo prius dicto: quodq; intēperātia
propter cōtinuam eſſe ſimilis eſt hydropi. incontinētia vero pp̄ nō cōti
nuam eſſe ſimilis epilepſi. q̄ ē h̄ latet ſe: illa autem non deinde quod irref
renati meliores q̄ debiles: cum hijs fortib⁹ illi autem a debilibus vincā
tur delectatiōibus. Dixit.

II

Locofus videtur dignior eſſe vt ſignificet ſuper hoc q̄ dominus
eius requirit quidem per ipſum recreationem que ſit per to
cum qua ſignificet q̄ dominus eius ſuperſu⁹ ſit in requiſi
tione recreationis. ¶ D. et quedam incōtinētia cum p̄uidentē
tia eſt: quedam autem abſq; ea p̄uidentes quidem ſunt illi q̄
verſant conſilium et p̄cipiunt rectum poſtq; dimittunt ipſum et ſequun
tur paſſiones. debiles autem ad p̄uidentem ſunt illi qui ſequuntur paſ
ſiones abſq; eo quod vtantur conſiliatiōe. et continentium quidāz ſunt q̄
continent ſe: pp̄ter op̄ionē rectā: vt illi q̄ nō gargariāt i p̄ncipijs paſſionū
gule: eo q̄ iam reperti ſunt q̄ gargariſm⁹ nō p̄ficiunt in illa hora: et quidāz
ipſorum ſunt qui continent ſe pp̄ quācūq; leuē eſtimationem ſuperuenien

Cōmē. Bur. ſup lib. Ethicor.

22

Liber Septimus

tem eis. **Q**d. & illi qui sunt non continentes cum preuisione sunt quibus dominatur cholera nigra. Senim quidam istorum pp velocitatem q̄ est in eis: & quidam eorum pp voluptatē nō sequunt̄ rōnem: intendo nō auscultant ad hec mandatis: & sequunt̄ phantasiā: incastus ergo quemadmodum dictum est non penitens: & pp hoc nō est incontinens incastus: eo q̄ in continens penitens est. vni ergo non est curatio: & est ille cui nō est penitētia. Alius autem sanabilis est. **Q**d. Incastitas itaq; simulat̄ egritudinib⁹ incurabilib⁹ vt tympaniti & pitui: incontinentia vero curabilis⁹ vt causis doloris capitis: & vtr̄ quidem genus incontinentis aliud est a genere incastitatis: incastus. n. occultat incastitatem suam cum incaste agat ex proposito et electione. incontinens aut nō est possibile vt occultet: est enim quasi vinctus ab illecebra. & illi quorum incōtinētie cā est debilitas intellect⁹ eorū meliores sunt eis in quibus salua est rō & non sequunt̄ eam. & hoc qm̄ illi qui sunt debiliū intellectuum ducuntur a minore accidente passionis: quod accidit ipsi: & non preidēt & percipiunt rectam rōnem: & vtr̄ incontinens quidem similis est ei qui inebriatur a modico vino pp debilitatem cerebri sui: & non simulat ei qui inebriat̄ ex co. ex quo inebriantur plures hoīum: intendo q̄ incontinens vicibilis est a modica passione ppter debilitatem intellectus sui: quemadmodum debilis cerebri vicibilis est a pauco vino propter debilitatem cerebri sui.

Capitulum duodecimum.

St autem intemperans vt dictum est qualē postea non peniteat. nam in electione persistit. Incontinētem vero omnem penitet: quapropter nō vt dubitamus ita se habet: sed hic quidē sanabilis: ille autē insanabilis. Assimilatur autem vitium hydropisi et pitui: incontinentia vero epilepticis: illa enim continua: hec non continua improbitas est: et omnino aliud genus est incontinentie quam vitij: nam vitij quidem later: incōtinētia vero nō later. Sed horum ipsorum meliores sunt qui a ratione absunt q̄ q̄ rationem habent quidem: sed in illa non permanent: a minore enim perturbatione superantur: & non inconsulte vt alij. Similis ē em̄ incontinens hīs qui facile inebriantur: et a modico vino ac pauciore quam pleriq;. Quod igitur incontinentia non est vitium patet: sed aliquatenus fortasse. nam hec quidem absq; electione est illud vero cum electione. In rebus tamen similia sunt ceu damatici illud in milesios dictum. milesij quidem insipientes non sunt faciunt tamen qualia insipientes: & incontinentes iniusti nō sunt iniuriantur tamen. Cum vero hic quidem talis sit vt non persuasus sequatur corporis voluptates excedentes preter rationem rectam: hic autem persuasus quoniam talis vt ipsam persequatur: ille quidem facile remouebitur: hic autem non: nam virtus principium conseruat: vitium corrumpit. In rebus autem agentis principium est cuius gratia vt in mathematicis suppositio nes. Neq; illic igitur ratio doctiua principiorum: neq; hic: sed virtus aut ex consuetudine aut ex natura recte sentire faciens cit

ca principium. Temperans igitur quidem talis est: intemperans vero huic contrarius. Est vero quispiam qui propter turbationem descendit a recta ratione: quem vt non faciat secundum rectam rationem perturbatio vincit, sed esse talem vt ei persuadeatur persequi impudenter oportere huiusmodi voluptates non peruenit: hic est continens: melior quidem quam intemperans: nec penitus malus. seruatur enim principium quod optimum est. Alius vero huic contrarius constans nec discendens propter turbationes. Patet igitur ex hoc quod hic studiosus habitus est: ille autem prauus.

Quoddecimum capitulum q̄ intemperantia z incōtinētia non simpliciter: sed quozum: quia h̄ cum electio ne: h̄ autem non: communicant vero in actionibus: z iterum q̄ incontinens sanabilis: intemperatus autē nō p̄pter hunc persequi delectationes in non persuasum esse malitia corumpente principium. i. finis iudicium: quemadmodum virtute saluante: z item q̄ in continens melior intemperato: z non simplr̄ prauus cū ipsam sup̄ passo saluto in eo optime principio. i. rōne: q̄q̄ continentia habitus studiosus: incontinentia autem prauus. D.

Incontinēs ergo non est malus absolute s̄z est fm̄ di-
midiam malitiam: cum sit quiddam actio-
nis eius per electionem: z quiddam non per electionem:
intendo quoniam vincibilis est a passione. Et similr̄ in-
dulgetur incontinentie eius qui pauca est experientie: et
p̄pter hoc h̄mōi nō iniuriant̄ fm̄ veritatē: s̄z faciāt actiōes
iniurie: intendo incontinentes pp̄ paucam experientiam. D.

Cum itaq̄ qui talis est non sit vt ille qui vitur delectationib⁹ corporalib⁹
bus superfine z in comparatione non recta. i. corrupta: z est incast⁹: tunc
possibile est vt agat actum virtutis narrando sciam suā ex parte experien-
tie z sufficientie persuasione: intendo eum q̄ p̄petrat mala pp̄ modicā experie-
tiam: in casto autē non est hoc pole: id non se iungit virtus a malitia nisi ex
parte sanitatis principij speculationis z corruptiōis ipsius: z hoc qm̄ p̄n-
cipium in virtute sanū est z in vitio corruptū: z intendo per principij rez
propter quam est actio: z est illud quod habet se ex reb⁹ opabilib⁹ habi-
tudinē terminozum z principioꝝ ex reb⁹ indoctrinalib⁹: z nō est rō ve-
rar: intendo eam per quam acquiritur opinio recta effectiua boni: sed effe-
ctiuum boni est virtus nālis z sensualis: z hoc qm̄ virtus sensualis causa
est sanitatis opinionis: z nā cā est virtutis voluntarie et actionis virtuo-
se: causa sunt iste due: intendo virtutē z opinionē rectā: z propterea ille q̄
facit bonum inuentum in delectationib⁹ z tristitijs cum virtute et opinio-
ne sana est castus: z contrari⁹ ei incast⁹ est: intēdo eum qui fecit malum qd̄
est in delectationibus z tristitijs cum malitia z opinione corrupta. Et for-
sitā aliquis hominum diuertit a rōcinatiōe sana: que videtur ei a rōcina-
tione corrupta: que apparet ei propter occasiōē que est in ipso: intendo
fortitudinē concupiscētie vt q̄ ducat ipsum hoc ad opnādum q̄ oporteat
eo req̄rere delectationes inuerechide z vi: z ad non cōsiderādum exigentiam
legis circa illud: z hic quidem etiam est incōtinēs: z magis ignoscendum
est ei q̄ incasto eo q̄ incastus: nam facit actiones incastis pp̄ rōcinatiōē
peruersam quam videat in his actionibus ex pre occasiōis q̄ fit in ipso: s̄z
facit eas p̄pter malitiā: z hac de cā ē spēs hec nō cōtinētie melior nō casti.

Liber Septimus

tate: neq; est malitiosa simpliciter eo qd pncipiū actionis in ipso saluti ē et bonum: intēdo rōnem: et est qd ē victus ab occasione: et inuenit spēs alia opposita ei: et est ille qui constās est: et non recedit ab eo qd vñ ei de recto propter occasionē: et manifestū est qd hec dispō virtiosa est: et p̄traria eius vitiosa: quamuis non sit vitiosa simpliciter.

Cap. 13.

Verum ergo continens est qui in quacūq; electiōe persistit vel qui in recta. et incontinens qui in quacūq; electiōe et in quacūq; rōne non permanet: vel in falsa ratione et electione non recta: vt pu⁹ que sumus: vel per accidens quacūq;: s̄m se autem ipsum vera ratione et recta electione hic persistit: ille non persistit:

Si enim quis hoc expetit et sequitur per seipsum hoc sequitur et expetit: per accidens vero prius. Simpliciter autem dicimus quod per seipsum: itaq; est in quacūq; s̄ntia: hic quidē permanet: ille demouetur: sed simpliciter in vera: sūt autem quidam qui persistant in sententia: sunt vero quos vocant dure cervicis homines vt quibus; difficiliter, suaderi aut dissuaderi quicūq; potest: hi aliquid simile habent continenti: ceu prodigus liberali: et temerarius forti: sunt et alia multa huiusmodi. Continens enim propter libidinem et cupiditatem non mutat sententiam: cum alijs quidem si accidant facilis sit ac persuaderi sibi patiatur. Hoc autem non a ratione cum cupiditatem assumat et ducantur complures a voluptatibus. Sunt autem hi dure cervicis qui sui capitis sūt: et qui indocti et agrestes: illi qui sui capitis propter voluptatem et dolorem: nam gaudent cum peruincunt nec a sententia dimouentur et dolent si eorum sententia irriteretur instar publicorum decretorum. Quare magis hi quidem incontinenti similes sunt quam continenti: sed sunt quidam qui in sententia non persistunt non tamen propter incontinentiam: vt Neoptolemus ille apud Sophoclem: quancūq; propter voluptatem non persistebat: at honestam. Nam vera loqui pulchrum illi videbatur: ab Ulyse vero persuasus fuerat mentiri: non enim omnis que propter voluptatem aliquid facit intemperans est: aut prauus aut incontinens: sed qui propter turpem voluptatem. Lunq; sit aliquis huiusmodi vt minus quam operet voluptatibus corporis gaudeat: nec in ratione persistat: huius et incontinentis medius est continens. Nam incontinens non persistit in ratione propter aliquid plus: hic autem per aliquid minus: continens vero persistit nec ob alterum discedit. Necessē est autem si quidem continentia est studiosa vtrosq; contrarior habitus esse prauos quemadmodum apparet: verum quia aliter in paucis et raro concupiscit videtur incontinentie solum contraria: quemadmodum intemperante temperantia.

Qui hoc minesdu re certicis sint.

13. Tertiumdecimum capitulum in quo repetit superius positam dubitationem. Vtrum. s. continens sit immensū omni opinioni vel tñ recte. un

cōtinēs egressiūns ab oī vel tm̄ a falsa ⁊ praua: quā soluens dicit q̄ continēs s̄m se immanet tm̄ vere: p̄ acc̄ns aut̄ qualicūq̄s incontinēs seip̄m: hoc est simplr ⁊ pp̄rie non imanet vere s̄ s̄m acc̄ns: quemadmodum dulce s̄m se diligitur: vinū vero p̄ acc̄ns: deinde q̄ continēs ⁊ ischirognumen cum ambo sint ināsiū op̄ioni differūt in hoc: q̄ continēs suābilis est a ratiōe: ⁊ non ducibilis ⁊ concupiscētis ischirognumen econtrario. quēadmodum indignomen ⁊ indisciplinati et agrestes qui omnes sunt insuāsbiles pp̄ amare proprios sermones ⁊ a concupiscētis ducibiles: vnde in continentī magis assimilantur postea q̄ q̄dā non immanet op̄ioni non propter incōtinētā non imaneat etiā pp̄ delectationē dum tm̄ bonā: q̄ nō propter qualicūq̄s delectationem q̄d operās s̄ pp̄ turpe est prauus: q̄z est aliquis minus q̄ op̄z gaudēs corporalib⁹: ⁊ p̄pter parū q̄dē non imanēs rōm: cuius ⁊ incontinentis medi⁹ est p̄tinēs: ⁊ q̄ p̄tinentia sit studiosa vter q̄s dicti habitus contrarij continentie prauī. ⁊ q̄ pp̄ alterū rarum esse ⁊ immanifestum v̄ continentia soli incontinentie contraria.

Eth continentia est dispō bona: tūc querit̄ an continēs est ille qui constans est in oī op̄ione recta quam videt siue non rectam: an ille q̄ cōstans est in op̄ione recta. ⁊ sit queritur ēt de incontinentē: an ē ille q̄ nō ē p̄stās in quacūq̄ op̄ione: aut q̄ nō ē p̄stās in op̄ione recta: riam dubitatum: fuit de hoc in precedentibus: ⁊ q̄n̄ determinata fuerit res in isto patebit q̄ continens per se est ille qui constans est in re verā: incontinens q̄ nō est p̄stās in ipsa: incontinens autēz s̄m quacūq̄ op̄ione: ⁊ p̄tinēs s̄m quācūq̄ op̄ione: ⁊ sunt continēs et incontinens per modū acc̄ntis: intēdo q̄ ipsi p̄rigerit q̄ op̄io sana sit q̄ v̄ ei est p̄tuoſe cont̄inētie: ⁊ q̄n̄ contigerit huius p̄uersum est p̄tinētia ī ip̄o non virtus ⁊ s̄ sit in incontinēte q̄d opponit̄ hui⁹: ⁊ cōparat̄ res rei s̄m veritatem q̄n̄ fuerit p̄ se: erūt igit̄ tres modi ille qui constans est in quacūq̄ op̄ione: ⁊ opposit̄ hui⁹. s̄. inconstans in quacūq̄ op̄ione: medius inter eos: virtuosus. v̄. ⁊ est firmus vel constans in op̄ione recta: ⁊ non p̄stās in op̄ione falsa. ¶ et eos q̄ constantes sunt in quacūq̄ op̄ione nominant eos homines fortes in proposito: et sunt illi quoz̄ difficilis est permutatio ab eo quod credunt ⁊ recipiunt ex facili illud q̄d primo proponit̄ eis ex op̄ionib⁹. r̄ iste assimilatur continentī s̄m veritatē. quez̄ medium esse iam diximus: ⁊ eius similitudo ipsi est sicut similitudo prodigi ad magnificum: qui medius est inter prodigium ⁊ avarum. intēdo quoniam hoc extremitas istoroz̄ est honorabilior extremitate ei opposita cū propinquo sit medio: ideoq̄ continēs s̄m op̄ionē oēm melior est icōtinēte s̄z oēm op̄ionē: et est inter eos magna diuersitas: etenim cōtinēs s̄m oēm op̄ionem non mutat̄ pp̄ concupiscētā ⁊ passiōē: ⁊ v̄r est bone conditionis obediens dicto ratiōis: qui vero fuerit incontinens in oī op̄ione non obedit ratiōi: ⁊ sequit̄ oēs concupiscētias. ¶ ⁊ fortis quidē propositi et continentes secundum omnem op̄ionem sunt homines qui habent propositum approbatum sibi: non est apud ipsos cognitio: ⁊ isti sunt rurole: intēdo homines rudes habitatores villularum: et sunt quidē isti propositum habentes propium in delectatione ⁊ tristitia: deoq̄ gaudēt isti ex victoria sua super delectationem ⁊ tristitiam: et tristantur quando variatur credulitas ip̄orum ⁊ ingreditur super eos dubitatio in op̄ionibus: de quibus credunt quod sint venisse: similes ergo sunt continētibus quam in continentibus. ¶ Dixit sunt autem quidam hominum qui non firmanur in eo quod opinantur et credunt non propter incontinens

Liber Septimus

tiam: intendo non propter delectationem vilem: sed propter delectationes nobilem bonam: ut ille qui recedit ab opinione falsa quam credebat propter delectationem suam ex sermone veraci: ex hoc itaque non est incastus neque malus neque incōtinens ille qui non firmatur secundum rationem propter delectationem quamlibet: sed qui non firmatur propter delectationem turpem. ¶ Cum possibile sit ut quidam hominum appetant delectationes minus quam opus et non firmantur secundum rationem. intendo quod secundum opinionem rectam: tunc ille qui est secundum hanc dispositionem est inter continentem et incontinentem: et hoc quoniam incōtinēs qui non appetit minus quam opus non firmatur in eo quod ei videtur ut in pluribus: incontinens autem cuius appetitus minor est quam opus. est quidem incōtinens in paucioribus intendo quod inconstans est in paucioribus continēs autem est ille qui firme consistit propter id quod ei visum fuerit et non mutatur. si ergo fuerit continēs virtuosus oportebit ut sint iste due dispositiones contrarie civiles: verumtamen una earum deterior est altera: nam una earum est in paucis: et altera in multis. erit ergo malitia illa minus agens: et ista plus. ¶ Et de quemadmodum putatur de castitate quod sit contrarium incastitatis: sic putatur de continentia quod sit contraria incontinentie.

Cap. decimumquartū.

Cum vero multa dicantur per similitudinem: et continentiam temperati per similitudines consecuta est natura cōtinens talis nihil preter rationem agat ob corporeas voluptates et temperatus: sed hic quidem hōis: hic autem non habens pravas voluptates. Et hic quidem talis ut non delectetur preter rationem: hic autem talis ut delectetur quidem: sed non ducatur. Similes etiam sunt incontinens et intemperans: utriusque enim corporis voluptates sequuntur: sed alter putans oportere: alter non putans. Nec potest fieri ut unus et idem simul sit prudens et incontinens: nam simul prudentem et studiosum esse ostensum est. Preterea non quia sciat solum: sed quia actiuus sit prudēs est: sed incontinens non est actiuus. Enimvero astutum nihil vetat incontinentem esse: ex quo fit ut nonnulli quam prudentes quidam incontinentes esse videantur: quoniam astutia ut superioribus libus ditissimus: ratione quidem propinqua est prudentie: sed differt ab ea secundum electionem: neque porro ut sciens ac prospiciens sed ut dormiens ac vinolentus et volens quidem. nam quodammodo sciens: et quod facit et cuius gratia: malus autem non: nam electio quidem bona est. itaque semimalus et non iustus. non enim insidiator: nam ipsorum hic quidem non persistit in his que consultando statuerat: hic autem melancholicus omnino non consultat. Videtur quod incontinens similis ciuitati que omnia opportune decernat: ac leges habeat bonas: sed illis non utatur: ut Ana xandrides obiecit iniquens ciuitas nolebat: cui legum cura est. Malus autem ciuitati que legibus utitur sed malis: est autem in continentia circa id quod excedit multitudinem habituum. hic enim magis persistit: ille autem minus quam plerumque valeat. Sanabilior incōtinētia illa qua melancholici incōtinenter agunt: quam illorum que

consultant q̄des. s; nō pmanēt: z q̄ consuetudine incōtinētes sūt
q̄s qui nā. Facilius em̄ est consuetudinē q̄s nām mutare. Nam ob
idipsum consuetudinē mutare difficile est qd̄ nature assimilatur: B
Facili⁹ ē
cōsuetudī
nē q̄s nāz
mutare
C
vt Ebenus inquit. Nō inueteratū vsū pmanere amice: atq; eū
tandem hominibus naturā esse. Quid igit̄ continēta sit z qd̄ in
cōtinētia z cōstantia z mollities: z quēadmodū hī habitus ad-
inulcē se hñt dictum est. De voluptate aut̄ z dolore eius est vide-
re: qui circa ciuiles philosophatur: hic em̄ faber atq; magister est
eius finis ad quem perspicientes vnūquodq; vel bonum vel ma-
lum simpliciter dicimus. Insuper necessarium est de illis videre.
nam virtutem moralem z vitium circa dolores z voluptates po-
suimus: z felicitatem omnes fere aiunt cum voluptate esse: itaq;
beatum nominauerunt a gaudento. Quibusdam ergo videtur
nulla quidem voluptas esse bonum: nec per seipsam nec per acci-
dens: non em̄ idem esse bonum q̄ voluptas alijs quedam videt̄
quidem: sed plurime esse prauē: est z horum tertius si omnes sint
bonum sñ non recipi vt voluptas sit summum bonum: qd̄ oīno
non sit bonū: q; omnis voluptas effectio est in naturā sensibilis
Nulla vero effectio cognata est finibus: ceu nulla edificatio edi-
bus: preterea temperans fugit voluptates: z prudens: vacuitatē
dolous sequitur: non aut̄ voluptates. preterea voluptates impe-
diunt prudentiam. z quanto maiores sunt tanto magis: quod in
venereis patet. Nemo em̄ dū in illis est mente prospicere quicq;
potest. Insuper voluptatis nulla est ars omē aut̄ bonū artis est
opus. Preterea pueri z bestie sequuntur voluptates: q; vero nō
omnes sunt studiosi: q; sunt turpes quedam z infames: z q; de-
trimenta afferunt: morbos em̄ nonnulli ipsarū gignunt. Quod
aut̄ non sit summū bonum voluptas q; non finis est sed effectio
hec sunt fere que dñr. Qd̄ aut̄ nō cōtingit ppter hoc nō esse bo-
num neq; optimū ex his patet. Prīmū igitur cum bonum dupli- D
Improbatio ratio-
nū de volu-
ptate.
E
ceter dicat aliud simpliciter aliud alicui z nature z habitus cōse-
quunt̄: quare z motus z effectiones sequuntur: z que prauē vt
dentur simpliciter prauē: alicui aut̄ non: sed expetēde sunt hūc.
Quedam vero ne hūc quidem sed quāq; parū tempus: sed non
expetēde. Alique aut̄ voluptates ne sunt quidem sed videntur
quecumq; cum dolore z medicine gratia: ceu egrotantium volu-
ptates. Preterea cum boni hic quidem sit actus: hic autem ha-
bitus sñ accūs que consistunt in naturale habitum voluptaria
sunt: est autem actus in concupiscentijs nature z habitus sub-
dolentis: q; iamq; sine dolore z concupiscentia sunt voluptates
veluti q; in contemplando fiunt nullo defectu naturam vegen-
te: signum huius est q; non eisdem rebus delectatur natura duz
replet̄: z dum in statu est simpliciter locundis: aut dum repletur
etiam aduersis. nā z acris z amaris gaudēt: quoz nihil neq;

Liber Septimus

natura neq; simplr iocundum est. Itaq; neq; voluptates: vt entz iocūda adinuicem cōstituta sunt: sic etiam voluptates q̄ ab illis pueniunt. Præterea nō est necesse aliū q̄ddā melius esse q̄ voluptas: vt q̄dā aiūt finē q̄ effectiōnē: non em̄ effectiōnes sunt neq; cū effectiōne oēs: sed opationes ⁊ finis nec illis q̄ fiunt cōueniūt sed illis q̄ vtunt: neq; finis oīum aliud q̄ddā: sed eoz q̄ ducunt in pfectionem nature. Quapp non recte dī: sensibile effectiōnem esse voluptatem: sed magis dicendum est opationē habitus fm naturam: ⁊ p sensibili sine impedimento. **U**t aut̄ effectiō q̄dā esse q̄ principaliter bonū: q; opationē effectiōnē esse existimant: est aut̄ aliud. Esse aut̄ prauas voluptates ex eo: q; morbos gignunt voluntaria q̄dā: idē. ⁊ q; salubria q̄dā praua ad lucrū hoc igitur vtraq; praua: sed non praua fm hoc: nā ⁊ contēplatio interdum obest ad sanitatem. impedit vero neq; prudentiam neq; habituz vllū voluptas abvtraq; pueniens s; aliene. Nā q̄ in cōtemplatiōne ⁊ disciplina magis facit contēplari atq; addiscere: q̄ aut̄ nō sit opus voluptas altcuius artis rōnabiliter cōtingit: neq; enim alterius opationis cuiusq; est ars s; potētie: s; vnguentaria ars ⁊ coq̄naria voluptatis esse videat. Fugere aut̄ tēperatū voluptates ⁊ sequi prudentē vacuitatē doloris: ac pueros ⁊ bestias sequi eodem modo oīa solunt: cum em̄ dictum sit quō bone simpliciter ⁊ quō bone non oēs voluptates tales ⁊ pueri bestie sequunt: ⁊ haram vacuitatem doloris prudens que cū cōcupiscentia sint ⁊ dolorem: ⁊ que sunt corporis: tales em̄ sunt he. Item haruz excessus fm quas intēperans: intēperatus itaq; temperans fugit has: nam sunt ⁊ temperantis aliq̄ voluptates. **E**t qui maluz esse dolorem ac fugiendū cōfessum est: hunc q̄dē. n. simpliciter malū: hunc vero q; impedimentū affert fugiendo aut̄ cōtrarium quo fugiendū est q̄d ⁊ malū bonū. Nā solo illa Speu sippi nō cōuenit vt malus minori ⁊ equali cōtrariū. Non em̄ diceret idē q; malum q̄ddam esse voluptatem. Nichil vero phibet voluptatem q̄dam esse optmā: quāuis sint aliq; prauæ: vt ⁊ scientia aliqua quibusdam prauis existentibus.

C Forsan vero ⁊ necessarium est si q̄dē cuiuslibet habitus operationes sunt non impedit: siue omniū operatio est felicitas: siue altcui⁹ eorum si sit non impedita esse summe eligendam. id est aut̄ voluptas. Itaq; esset vtiq; voluptas omnium optimum: sed prauæ sint multe voluptates si contingat simpliciter ac ppter ea omnes beatam vitam putant esse iocundaz: ⁊ implicent felicitati rationabiliter. Nulla enim operatio si impediatur: perfecta felicitas aut̄ est perfectoz: quapp indiget felix bonis corporis: ⁊ externis atq; fortune vt non impediatur. Qui autem in rota ⁊ calamitatibus magnis constitutum dicant esse beatum si bonus si vel volentes vel inuiti nihil dnt. Quia vero fortuna indiget: videtur

quibusdam idem esse prosperitas et felicitas. Quod non est nam et hic excedens impedimentum affert: et forsitan non amplius prosperitas nominanda est. nam eius terminus est ad felicitatem. Quod autem et homines et bestie voluptatem sequuntur id signum est voluptatem esse optimum. fama vero non omnino vera est. quam populi multi decantant: sed cum non idem: neque nam: neque habitus optimus: neque sit neque appareat: neque etiam voluptatem eadem omnes sequuntur: nisi sequuntur omnes voluptates: forte autem et sequuntur non quam putent nec quam dicerent sed eandem. Luctra enim habent aliquid diuinum nam: sed acceperunt nois hereditatez corpeez voluptates pro frequentiam vsus: et omnibus cōes sunt. Cū igitur sole cognoscantur iste: solas esse putant: patet autem quod nisi voluptas bonum sit et operatio beata vita iocunda non erit: nam cuius gratia opus esset illius siquidem non bonum: sed et cum molestia agi vita potest. Neque malum enim neque bonum dolor: siquidem nec voluptas: ita cur fugeret. neque sane dulcior vita studiosi nisi eius operationes.

De voluptatibus autem corporis considerandum est dicendo: quod quedam voluptates vehementer amplectande sunt ut puta ille que sunt honeste sed non corporee: et circa quas intemperas tur igitur dolores his contrarij sunt mali natura malo bonum contra rium est: vel ita bone que sunt necessarie: quia et non malum est bonum vel vsque ad aliquid bone. habituum enim et motuum quorumcumque non est melior excessus: neque voluptatis. Quorumcumque autem est et voluptatis est: sed corporalium bonorum est excessus: et malus est qui sequitur excessum: sed non necessarias. Luctra enim quod dāmodo gaudent epulis et vino et venereis: sed non ut debent contra in dolore: non enim excessus fugit sed omnino non enim est excessus sui contrarius dolor: sed persequentem excessum. Quam vero non solum verum dicere oportet sed etiam causam falsi: nam id ad fidem faciendam pertinet. nam quoniam ratio conspiceretur propter quas videbatur verum quod non est verum facit ut non magis credatur: itaque dōm est quare videtur corporis voluptates magis expetere primum quia dolorem pellunt: et per excessum doloris quasi medicinam quandam voluptatem excessiuam sequuntur: ac penitus corporalem: vehementes autem sunt medele: quapropter eas sequuntur: quia aduersarij videntur: nec studiosum videtur quid voluptas propter hec duo: ut dictum est quoniam quidam alie prave nature sunt actus aut ex genitura quemadmodum bestiarum aut ex consuetudine ut pravorum hominum. Alie medele quia indigentis: et habere melius quam fieri. Alie accidit eis que perficiuntur: per accidens igitur studiose: sequuntur etiam illas: quia magnam viam habent quando propter alias letari non possunt: itaque sub ipsis fames aliquas machinantur quoniam igitur sine no uimento irreprensibiliter: quoniam autem cum nocumento prave.

Liber Septimus

3
Melancholici nã se-
per egent
medicã.

Non enim habent alias quibus gaudeant: neutrum verò multis
dolorosus est propter naturam: semper enim laborat animal ut na-
turales testantur sermones: et videre et audire dolorosum esse di-
citantes: sed consueti sumus ut aiunt. Similiter in iuuenta qui-
dem propter incrementum ceu vinolenti disponuntur et iocunda
res est iuuenta. Melancholici vero natura semper egent medi-
cina. nam corpus quidem abroditur: et in hoc est continuo pro-
pter complexionem: ac semper in vehementi appetitu consistunt
Pellit autem voluptas dolorem: et que contraria est: et que con-
tingens modo sit vehemens: et ob hoc intemperati et mali sunt:
que vero sine dolore sunt non habent excessum. Sunt autem hec
ex his que natura iocunda sunt: et non per accidens. dico autem per
accidens illa que medentur. Quia enim contingit mederi pas-
siente sano agente aliquid ob hoc iocundum esse videtur. Natu-
ra autem iocunde que faciunt operationem talis nature. Nullum
autem iocundum semper idem est: quia non simplex est natura
nostra: sed inest quid aliud sibi quod corruptiva. Itaque si quid aliud
agat hoc alteri nature aduersatur: cum vero equat neque mole-
stum: videtur esse id quod sit neque iocundum: nam si alicuius na-
tura simplex sit: semper idem actus iocundissimus erit: quam-
obrem deus semper vna atque simpliciter gaudet voluptate: non enim
motus duntaxat est operatio: sed immobilitas et voluptas ma-
gis in quiete est quam in motu. Variatio autem res omnium dul-
cissima sibi poetam propter nequitiam quandam: ut enim nequam
homo facile variat: sic et natura varietatis indigens: non enim
simplex neque equabilis. De continentia igitur et incōtinentia ac
voluptate et dolore dictum est: et quid sit vnumquodque ipsorum
et quomodo alia ipsorum bona sunt: alia mala. Reliquum est ut de ami-
citiis dicamus.

2
Deo sepe
vna atque
simpliciter
gaudet
voluptate.
Voluptas
est magis in
quiete quam in
motu.

14
¶ Quartūdecimū caplū quod sibi similitudinē habet cōtinens tēperatus: quod pro-
pter vtrūque possunt nihil preter rationem propter delectationes facere differentes:
tamen per hunc habere prauas concupiscentias: hunc autem non: et per hunc non
delectari preter rationem: hunc autem delectari sed non duci: et similiter incon-
tinens et intēperatus in vtroque per se qui corporalia delectabilia: alteri ve-
ro in hunc existimaret oportere: hunc vero non: deinde quod incontinens nec-
cessario non prudens propter hunc esse prauum: hunc vero studiosum: et propter hunc
esse practicum bonorum: hunc vero non: sed quod contingit hunc esse cōtinentem
vnde quicquid prudens propter propter iniquas esse demotica et prudentiam differentes ele-
ctione bona et mala: quod incontinens agit sciens: non ut specularis: sed ut dor-
miens et volens: et non simpliciter malus et iniustus et semimalus: et quod incont-
inens debilis: quod constitutus similis est civitati leges bonas habenti: sed
eis non utenti intemperatus vero malis utenti tandem quod continens et incōti-
nens circa excellens multorum habitus: et quod sanabilior est incontinentia debi-
li: et que per consuetudinem naturali. D.

Et tamen nihil est cogens vt sit cōtinens ipse castus nisi nōmīnēt continens pp similitudinē fm q̄ nominantur multe res noibus multarū rerū pp similitudinē que est inter eas: et modus dissimilitudinis qui est inter istos duos est: qm̄ cōtinens et castus sunt ambo non facientes diuersum ei⁹ qd̄ mandat faciendum rō et opinio recta ex passione a delectationib⁹ corporalibus: verūtm̄ dīctā est inter eos q̄ incōtinente inueniunt cōcupiscentie prauē nisi qd̄ retinet seip̄s ab eis et trislatur ex retētiōne: casto vero nō est cōcupiscentia praua et vnus eorū nō delectatur ex facto rōnis gratia contristationis sue ex retētiōne cōcupiscentiarū et est cōtinēs: alter aut̄ delectatur ex facto rōnis et est cast⁹. Et quēadmodū cōtinēs similat casto absq̄ hoc q̄ sit ip̄e cast⁹: sicut nō cōtinēs similat nō casto cū ambo requirant res delectabiles corporales: attrahunt inter eos etiā dīctā est: et hoc eo q̄ vn⁹ eorū videt appetendū esse delectabilia corporalia et fugiendū esse a contristabilibus: et facit fm̄ q̄ videt de hoc: et alter facit hoc: et nō videt istud et est incōtinens. ¶ Est aut̄ ip̄ose vt sit hō prudēs et incōtinēs simul. iam. n. demonstratū fuit in tractatu p̄cedētī q̄ prudēs et virtuosus mox vnus sunt. amplius prudēs qd̄ nō est fortis prudēs per sciam s; et p̄ operationē: intēdo vt sit operatio ei⁹ cōueniens sue scie: incōtinētis aut̄ operatio nō cōuenit sue scie: ascutū vero nihil p̄hibet incōtinētē esse: idq̄ putat qd̄dam hōiū q̄ contingat incōtinētē prudentem esse: et hoc eo q̄ latet differentia que est inter ascutum et prudentem fm̄ q̄ ante iam determinatum est: intēdo in p̄cedētī tractatu: et hoc qm̄ vnū sunt in forma: et diuersificantur quidem ex parte electionis. prudens nāq̄ non adinuenit semper nisi bonum: ascutus aut̄ adinuenit et bonum et malum. ¶ Et non refert inter eum qui scit et operatur p̄ scientiam suam. et vnus qui scit et non operatur aut̄ operatur et nō scit nisi sicut dormiētē et vigilē: et sicut inter ebrūm qui bibit de voluntate sua et sobriūm. Ebrūus ergo similitur ei qui scit et non operatur per sciam suā. operat̄ em̄ turpe et videt qm̄ turpe: sed dispositio ebrueratis facit hoc facile ei: qui aut̄ operatur absq̄ scia est sicut dormiētis: et ideo non est vnus ex istis malitiosus veraciter: eo q̄ quisq̄ istorū est bonus potentia et aptitudine. malitiosus autem non est bonus neq̄ potentia neq̄ actu: et propter hoc nō est vn⁹ duorum modorum incōtinētium iniuriosus: intēdo eum qui est incōtinens propter priuationem scie: et eum qui est incōtinens hñs sciam propter victoriam concupiscentie: neuter em̄ istorū fraudulentus est. intēdo per fraudulēntem qui facit iniuriam ex p̄conciliatione et electione rationali: vnus enim incōtinētium est ille qui inconstans est in opinione quam videt: et alter mobilis vtilis in moribus nihil p̄meditans. ¶ Et similitur incōtinens ciuitatis que h; leges nobiles: et non vtitur eis penitus et malitiosus: similitur ciuitati habētī leges iniquas et vtenti eis: incōtinētis ergo et cōtinētia quando superexcedunt ponit hñtes fm̄ dispositionem in qua excedūt plures hōiū: cōtinens quidem superflue: eo q̄ ei⁹ cōtinētia plusest q̄ plurimū hōiū: incōtinens autem eo q̄ ei⁹ cōtinētia minus est q̄ plurium hōiū. Qui aut̄ incōtinētū cuius curabilis est: est ille cuius incōtinētia est pp choleram nigram cum non peccent ex p̄meditatione et p̄iudicio: qui aut̄ p̄meditatur et p̄iudicat et nō cōstant sup̄indicatum difficiliter curabiles sunt: et similiter illi qui incōtinentes sunt pp assuetudinē cuius curabiles sunt: et similiter illi qui incōtinentes sunt pp nām: p̄mutatio em̄ cōsuetudinis facili⁹ est p̄mutatiōe nature: difficilis est em̄ in consuetudine: eo q̄ ipsa similitur nature. ¶ Et ex hac ergo dictione de-

Liber Octauus

monstratū est quid cōtinens et quid incōtinens: et quā tolerās: et quā dissoluitur
vel mollis: et qualis sit proportio istarū dispositionū quarūdam ad quasdam
Et hic explicat postremū eius quō dicit de intentiōibus que appropriā:
tur huic tractatu: neq; repetetur in alio ex tractatibus istius libri. loquitur
enim in tractatu qui est post hunc de delectatiōe: et perscrutatio de ipsa cō
plebitur in postremo tractatu huius libri.

Christ. Stragy. Lib. Octauus Ethicorum.

Cap. p̄mū.

A
Sine ami
cis nullus
eligeretur
uere.

Dicitur hec cōsequēserit de amicitia tractare. Est enim
virtus quedam vel cum virtute. Sine amicis enim
nullus eligeretur viuere: licet cuncta possideret alia
bona. Nam et locupletes et in dignitate ac summa
potentia constituti plurimum amicis indigere vi
dentur. Quid enim prodesset talis prosperitas si
beneficiū conferendi auferretur facultas: quod maxime fit cōmen
daturq; in amicos: vel quomodo custodirentur seruarenturq; si
ne amicis: quum quanto plura illa sint: tantomagis periculo sub
iacent. In paupertate quoq; ac ceteris calamitatibus vnum pu
tant in amicos esse refugium: et est iuuenibus ad compescendos
errores: et senibus ad curam et obseruationem auxiliumq; illarū
rerum que illis desunt propter imbecillitatem: florentibus autem
Sad res preclaras. Duo simul euntes: nam et in cognoscendo
et in agendo potentiores erunt naturaq; inesse videtur ad id ge
nitum est id quod genuit: et ad id quod genuit: et quod genitus est
Nec id in hominibus solum: verum etiam in aibus ac plerisq;
animantibus et eiusdem generis inter se ac maxime hominibus
ex quo fit ut eos homines qui erga ceteros beneuolū sunt laudā
bus efferamus. Inueneri licet in erroribus omnem hominem ami
cum et familiarem bonum esse: videtur ciuitas quoq; amicitia cō
tineri: et legūlatores magis circa illam student q̄ circa iustitiam.
Concordia. n. simile quiddam amicitie videtur esse: huic autem
maxime legūlatores intendunt. Discordiam vero ut rem inimicā
Dexpellūt: amici si sint nihil opus est iustitia. At si sint iusti: nihilo
minus eis opus est amicitia: et iustorum maxime amicabilitas ef
se videtur: nec solum res necessaria est amicitia: verum etiam hos
nesta. nam eos qui afficiuntur erga amicos laudamus et copiam
amicorum vnā aliquam honestarum rerum dicim⁹. Sunt etiā
qui putent eosdem esse viros bonos et amicos.

Determinatio huius tractat⁹ octauū de libro Nichomachie. Ari. scipit.
Primum capm. quō dicendum est de amicitia quia est virtus vel cū virtute:
quodq; necessaria est maxime: quia sine ea nullus eligeretur viuere: cur quoq;
necessaria est dicantibus in potestatibus cōstitutis in opibus et in fortis
natis iuuenibus senioribus adulescētibus: quod cūq; agere debētibus ge
nerantibus ad genita his qui vnus gētis omni homini ad oēm: deinde q̄

ipsa continet civitates: et quod legis positores magis student circa ipsas quam in
suetudinem: quia hac ex parte nil opus instituta. sed cōuerso: et quod amicabile est ma
xime iustorum: postea quod non solum necessaria sed et bona. Dixit.

O Actione autem in his que precesserunt sequitur dis
tinctio in dilectionibus: et modis eorum. Dile
ctio etiam virtus est de nobis virtutibus: et est de rebus ne
cessariis homini in vita sua: et exitus eius per ipsam nos
bilior est cum hoc quod est necessaria ei in vita: fortassis enim
nemo volet vitam absque amicis: intendo nemo ex illis qui
bas sunt reliqua bona: ut diuites et rectores: et domini potes
tatis: et vniuersaliter illi qui in bona et venusta dispo
ne

sunt: et hoc quoniam isti vident quod venusta dispositio cupitur quidem propter bene
facere famosum et notorium: nam si non tunc quidem quod remanet de ven
usta dispositione quasi defuit ex ea exhibitio beneficii famosi et notorii: et bene
facere notorium: fit quidem maxime erga amicos: et per amicos existit ho
mo precipue honoratus et laudatus: et etiam qualiter est possibile ut sit ho
mo saluus absque amicis. Et enim quanto maior fuerit opulentia et excellentia di
gnitatis eminentior: tanto est ruine suspicatio imminetior: et saluationis
indigentia que ab amicis est amplior: et etiam videtur quod non fit refugium in
paupertate: et in ceteris calamitatibus fortune nisi versus amicos: et amici
sunt adulescentibus refugium: et ducatus ad non peccandum: et senibus subsidium
in suis indigentibus et calamitatibus et occasionibus eis irruentibus ex defectu
suarum operationum: et propter debilitatem ipsorum: et adiuuant iuuenes
in actionibus suis nobilior: nam duo quando coniunguntur fortiores sunt ad
agendum et intelligendum. **¶** Videtur autem quoddam genus dilectio
nis esse per naturam: ut habitudo patris cum filio: et istud genus dilectio
nis non solum inuenitur in hominibus sed in pluribus animalium: et de istis
est dilectio que inuenitur vni speciei: et precipue homini: et ex hoc laudatur
amator hominum: et hoc loco difficilis an possibile sit ut omnis homo
amet omnes hominem: et ut amicus sit omni homini. Et videtur quod dilectio
que propria est civibus adinvicem honoratio sit ea que propria est vni: et quod
studium legislatoris in cōmensuratione huius dilectionis: et firmitate eius
sit plus studio eius in ponendo iustitiam et eius cōmensuratione: et ut quod cōue
nientia in opinione cōservatio quedam sit dilectionis: deo que maxime les
gislatores ad inducendum unitatem opinionis et firmamque eam laborantes ad re
motionem dissensionum: eo quod diuersitas in opinione inimicitia est: et quasi fuerint
homines amici non indigent ponere iustitiam: quasi vero iniusti fuerint indigent
amicitia: non enim de necessitate diligentes sunt: sed esse in istis diligentes res est
per quam iniustitia completior fit et melior. **¶** Et quidam homines vident quod amice
cos esse bonos ex virtute amicitie: intendo quod amicum esse bonum est nobilior
et quidam vident quod amici et boni sunt vnum et idem. id est omnis amicus bonus est: et
omnis bonus amicus in hoc est dubitatio non modica. Cap. 2.

Ed accidunt circa illam dubitationes non pauce. Nam
alii posuerunt eam similitudinem quandam et amicos
similes. Itaque aiunt in simile ad simile: et cornicem ad cor
nicem: et talia quedam. Alii contra huiusmodi inter se
conneros aiunt: atque de his altius maturiusque perquirunt. Eunt
pides quidem in quibus hymbrem terram arefactam amare for
mosum celus hymbre grauescens plueret in terram: et Heraclitus
vicissitudinariam commoditatem: et ex diuersis pulcherrimas cō

Liber Octauus

uenientia: et oia p̄ litem fieri. Aduersus hos et alij multi et Empedo. nā sise sise appetere. Hec igit̄ nālla omittamus. nō. n. sunt propria p̄ntis considerationis. Que vero ad homines et ad mores p̄tinent ea discutiamus: ceu vtrum in omnibus sit amicitia vel in malis hominibus locū nō habet: et vtrum amicitie sit species vna vel plures. Qui. n. vnā sp̄m esse putāt ex eo q̄ recipit magis et minus: nō sufficienti argumento ducitur. Nāz illa que alia sunt specie magis et minus recipiunt: de quibus superius dictum est.

Amatebit id autem si amabile respiciatur: non omne. n. videbitur amari: sed quod amabile est. hoc autem esse bonum aut iocū dum: aut vtile: videtur vtiq̄ esse vtile id per quod efficitur bonū aliquod: aut voluptas: quare amabile vtiq̄ erit bonū et iocundū vt et finis. Vtrum igitur bonum amant an id quod ipsis sit bonum. Discordant. n. quandoq̄ ista eodem modo circa iocundum. Videtur autem quisq̄ sibi bonum amare et esse simpliciter quidē amabile bonum: cuiq̄ autē quod cuiq̄ est. Amat vero quisq̄ nō quod bonum est sibi: sed quod videtur bonum: nec quicq̄ id refert. Erit enim amabile apparēs. Cūq̄ tria sint illa p̄ que amāt in natura q̄dē inanimatorū: non dicitur amicitia: nō enī est in illis reciprocus amor: neq̄ voluntas illorum boni: nam ridiculum fortassis est vīuo bonum velle: sed saluum esse cupit vt habeat ipse. At oportere alunt amico bona velle illius gratia: et qui ita volūt bona eos beniuolos appellant: et si non idem ab illo rependatur beniuolentiam enī in reprobis amicitiaz esse: vel ad iungendū est non latentem. Multi entz beniuoli sunt erga illos quos nūq̄ viderunt: quos bonos vīros putant esse et vtilis. Etq̄ hic idem fortasse aliquis illorum viceuersa facit amicos vero quomodo quis vocet latentes: quemadmodum se inuicem habeant. Opus est igitur vt intelligant. vtiq̄ beniuolentia sit mutua: nec latens ipsos propter vnum aliquod predictorum.

Sc̄m caplm̄ in quo ponit dubitata de amicitia: vtrum. s. sit similitudo quedam: vel ex contrarietate addēs et naturalis quesita de his: illa tñ res loquens: deinde vtrum sit in omnibus vel impossibile sit eam esse inter ma los: et vtrū vna ipsius sp̄s vel plures. i. vtrū vnuoca vel eūoca: ad quod vltimū determinādūz diuidit amabile in bonum et delectabile et vtile dices vtile amabile vt ad finem: reliqua duo vt fines: deinde vtrum amant bonū simpliciter vel quod sibi p̄ssis: et similiter circa delectabile dices quelz amare quod sibi bonum verū vel apparēs: deinde q̄ amatum non est amicitia ppter non necessario habere reamatiōē: neq̄ velle bonū amato illius grā quod est beniuolentia: amicitia vero habere hic et esse non latentem: vñ ipsa est beniuolentia in cōtrapassis non latens. D.

Am quidam vident q̄ amicum est simile et inimicum contrarium: et quidam vident ecōuerso: et q̄ vterq̄ amī corūz mouet alteruz et mouetur ab altero: et antiqui naturalium dixerunt in hac intentione dictionis contrarias sententias. vna quarum erat q̄ agentia in inuicem sunt consimilia: vt dictum Empedocles

dis: q̄ simile appetit simile: et vt sermo contrarius huic q̄ diuersa equaliter
 apta sunt: vt ex eis bona fiat comparatio. ¶ Attamen ista dubitatio: q̄
 circa ipsam est ex difficilibus questionibus oportet vt relinquatur in hac
 scientia: etenim est essentialis naturali scientie: quod autem de istis questio-
 nibus pertinet moribus et accidentibus anime inquirendum est in hac scien-
 tia: vt an possibile sit q̄ ois homo diligat omnē hominem: aut nō est possibile:
 vt dilectio sit inter malos: vt sit persecutio an species dilectionis sit una
 vel plures. Etenim qui putant q̄ dilectio vnica sit: species: ppter hoc q̄ re-
 apit magis et minus nō habent signum sufficiens ex hoc: eo q̄ ad maiorem
 et diminutionem recipiunt res diuersae s̄m sp̄m: iam dicta est de hoc dicto
 in alio ab hoc libro. ¶ Ad forsā patebit hec intentio quādo factum fuerit
 an amatum vnum sit an plura: patet enim q̄ nō amatur omnis res: s̄ ama-
 tur quidem amatum tm̄: et q̄ amatum triplicis est species: bonum: et delecta-
 bile: et vtile. ¶ Ad fortassis autem putabitur q̄ vtile est conferens ad hec
 duor: si sic est erit q̄ omnes amabunt aut bonū aut delectabile. vtrū ergo
 amici amant se adinuicem ppter bonū q̄ in seipso bonum aut ppter bonū
 q̄ est in relatione ad ipsos: forte enim in quadam istarum amicitiarū di-
 uersitas est: et h̄mōi accidit in amicitia ex parte delectabilis relati: intendo
 q̄ alter amet alterū ppter delectationem ex ipso: intendo q̄ accidit in hac
 etiam diuersitas et corruptela: et iste due species amicitie communes sunt
 omni⁹ hoībus: vñ. n. q̄ quilibet amet delectabile quod apud ipsum est de-
 lectabile: et s̄m bonū quod est bonū cōparatū ei: illi autē quorū alter amat
 alterū ppter amationē boni in seipso: intendo eos quorū vterq̄ amat sociū
 suū ppter bonū q̄ est in eo habēt amicitia que nō corrūpitur neq̄ mutat.
 Non. n. amat alter alterum: eo q̄ bonus sibi: intendo amatori: sed eo q̄ p̄t
 ei qm̄ in seipso bona amantur. ergo in hac est equidem scitum tantum: et in
 tali est quod cōferat aut delectet. ¶ Ad ppter hoc igitur necesse est vt modi
 amicitiarū tres sint: et similiter amationum. d. cui aut nō est aīa huic nō dile-
 ctio vel amatio: quibus. n. nō sunt aīe in his nō inuenitur redilectio: inten-
 do retributionem s̄m equalitatē: ideoq̄ ridendū est de dilectione dicentis
 q̄ bonus amat bona per modū quo dicimus q̄ bonus amat eū qui est bo-
 nus: et forte velit dicto: iste per hoc q̄ bonus vult q̄ bona saluentur et cōser-
 uentur saluatione et cōseruatione in ex̄tia sua donec ei sint. ¶ Et iam
 dixerunt q̄ amicus esse ille qui vult bona amico suo et ppter amicū suū illos
 sūt qui volūt sibi inuicem bona per istum modū notāmus castigatores vel
 exhortatores: et hoc qm̄ fuerit vtriq̄ eorum ab altero vt utilitas: que est alteri
 ab ipso: quādo vero nō fuerit hoc nō nominamus eos exhortatores: exhor-
 tatio enim que est dispositio est: dilectio duorum coequipollentium in pas-
 sione: intendo in cōretributione euz exhortatio quidē inueniatur ab hac
 dispositione. ¶ Ad addendum autem ad hūc terminum quādo neuter eoz
 occultat a socio suo statū suū: sepe. n. sit exhortatio ab indiuiduo ad indiui-
 dum: quāuis nō manifestet ei statum suum: et hoc ppter illud quod impat-
 er vtilitate in illo indiuiduo aut aptitudine ad bonū: verūtm̄ h̄mōi non no-
 minatur exhortatores donec sit ab altero ad alterum coequipollentia in
 hac intentione et equa cōretributio: et qm̄ hoc fuerit nō poterit esse vt celet
 alter eoz statū suū ab altero: immo patefaciūt sibi status suos adinuicem:
 et quādo fuerit exhortatio dilectio qualiter est posse in cōsistentibus q̄ celet
 alter alterū statū suum. necessarium ergo est vt amātes exhortent se ad in-
 uicem: et velint bona sibi inuicē: et cōreuelent sibi inuicē status suos: neq̄
 celebunt quicq̄ ex eis que de eis dicuntur. ¶ Ad cum amata tria sint diuersa
 secundum formā: opz vt sint modi dilectionum diuersi s̄m formam: species

Liber Octauus

ergo dilectionum tres sunt equales numero speciebus rerum amatarum: & in vnoquoque earum est equipollentia in dilectione non latens: id est corre-
tributio secundum equalitatem. Cap. tertium.

- A**fferunt autem hec specie inter se: & amores ergo & amicitie: sunt autem illarum species tres cum totidem sint amabilia. In singulis enim mutua est dilectio non latens: qui vero mutuo se amant bona sibi vicem cupiunt hac qua amant. Qui igitur propter utilitates se diligunt: non se ipsos diligunt: sed quia ex ipsis aliquod pruenit bonum: eodem modo qui propter voluptatem. Non enim quia tales quidem sunt facitos amant: sed quia sibi iocunditatem afferunt: & quia ergo propter utilitatem amant bonum querunt sui: & propter iocunditatem in cupiditate sui mouentur: non qua iest
- B** qui amatur: sed qua utilis aut iocundus. Sunt itaque huiusmodi amicitie secundum accidens: non enim qua talis est amatus hac amatur sed qua afferunt: hi quidem bonum aliquod: hi autem voluptatem. Itaque tales amicitie facile dissoluitur: non in eodem permanentibus. Nam si non amplius iocundi aut utiles sint amare desistunt
- C** utilitas vero non permanet sed alias est. Cessante igitur eo propter quod amici erant cessat amicitia & utpote illis innixa: videt autem huiusmodi amicitia maxime fieri in senibus: non enim voluptatem hi sequuntur sed commoditatem: iuuenes quoque & vigentes qui cumque utilitati sue student nec sane hi multum inuicem versantur & interdum iocundi non sunt. Itaque nec eorum conuersatione indigent ex quibus non pruenit utilitas. Satenus enim iocundi sunt quatenus spem aliquam habeant boni: in his & hospitalitatem collocarunt. Adulescentium vero amicitie voluptatis causa instituta videntur: nam amant secundum affectus: & maxime id sequuntur quod voluptatem in presentia afferat. Verum id simul cum etate mutatur ex quo fit ut cito fiant amici citoque desistant: nam simul cum voluptate amicitia mutatur. At voluptatis celeris est mutatio: rad amores proprii sunt iuuenes. Nam amatoriam pro effectum & voluptatem plurimum fit. Itaque amant & cito desistunt sepe eadem die propositum mutant. Delectantur autem hi conuersatione & vsum nam per hunc modum amicitia fruuntur.
- E** Perfecta vero est amicitia bonorum virorum & inter se virtute similium. Hi namque sibi bona similiter mutuo volunt qua sunt boni: sunt autem boni per se ipsos. Qui vero amant amicos illorum causa hi sunt maxime amici. Per se ipsos enim sic se habent & non per accidens. Permanet igitur talis amicitia quam diu sunt boni: virtus autem res permanens est: & est uterque simpliciter bonus & amico. Nam boni simpliciter boni sunt & inuicem utiles: eodem modo & iocundi: boni enim iocundi simpliciter & inuicem. Unicuique enim voluptati sunt proprie res. Bonorum autem ta-
- les secundum

les secundum quod similes talis autem amicitia similis rationabiliter permanet. Talis vero amicitia merito durabilis est: nam complectitur omnia que amico esse oportet. Omnis enim amicitia propter bonum est: aut simpliciter aut amanti: et secundum similitudinem quandam. Huic autem omnia supradicta insunt per seipos: nam huic similia et reliqua: quod simpliciter bonum id est secundum simpliciter est. Maxime vero hec sunt amabilia et amare: et amicitia in his maxime est atque optima: sunt autem hec amicitie merito rare: nam et qui tales sunt pauci admodum reserpiuntur. Preterea consuetudine indiget et tempore. Nam iuxta proverbium prius sal illud de quo dicitur comedendum est quod se cognoscere possint: nec ante recipiendum est eos esse amicos quam alter alteri dignus amicitia fidusque appareat: qui enim prope re amicitias instituunt: amici quidem esse volunt: sed non sunt nisi digni sint amari: et id cognoscant: voluntas enim amicitie celeseriter fit: sed non amicitia: hoc igitur et tempore et reliquis perfecta est: et sit per hec omnia et similia utriusque ab utroque: quod oportet amicis existere.

¶ Tertium capitulum quod est amicitia sit benivolentia mutua non latens et propter unum trium dictorum: amabilius differentiis species tres sunt species amicitie: quod propter utile et propter delectabile amici: non sibi seipos amat sed sibi quod aliquid sit ipsis abinvicem: quod sunt hec amicitie sibi accens et facile solubiles: quia non permanent diu pro quibus amant: quod quod amicitia propter utile ut in plus est in senibus et iuuenibus: qui conferens persequuntur: qui non coniuunt adinvice: quam amicitiam ponunt inter peregrinam: deinde quod ut in plus in uenium amicitia est propter delectabile quo cito fit et cito transit pro altera cito fieri delectabilia etate transeunte. D.

L qui diligunt se in uice uolunt bona sibi in uice sibi in specie dilectionis qua diligunt: qui ergo diligunt propter utilitatem non uolunt bonum dilectionis propter dilectum: sed ut bonum uolunt cum contingat eis ex delectatione: ipsi ergo uolunt bona quidem amato: eo quod eis bona. similiter qui amat delectationem cum amant quod de ut contingat bona amicis suis propter suam delectationem econuerso illis qui se amant in uice propter formam amati que est uirtus: deo quod dilectiones que sunt propter delectationem aut propter conferens sunt dilectiones propter accedens. Et enim diligunt quidem conferens et delectans: et ex quo acciderit conferenti et delectati quod sint in hoc individuo diliguntur hoc individuo. ¶ Dilectiones autem que sunt propter utilitatem et delectationem sunt circa dissolutionem: eo quod delectatio cito permutatur: et similiter utilitas: quando ergo mutatur gratia cuius erat dilectio mutatur: et dilectio cum fuerit dilectio relativa.

¶ Et dilectio que est propter utile est ut plurimum dilectio seniorum. Et enim seniores non requirunt delectabilia: immo ut plurimum utilia: eo quod non amant concupiscentias: et delectantur quidem plurimum in utilibus et sibi hunc modum est amicitia eorum que ex adolescentibus et iuuenibus requirunt quod melius est et utilius. et qui sunt sibi hanc dispositionem coniuunt sibi in uice ut plurimum: et hoc quoniam isti ut plurimum non coniuuant se delectationis causa: neque sit inter eos associatio penitus nisi fuerint proficientes sibi in uice. delectabilis enim apud ipsos est pro-

Comen. Buer. sup lib. Ethicorum Aristo.

Liber Octauus

cum quod sperant ex societate amici: et amicitia inuenitur in isto genere: quando enim contingit utilitas contingit hic amicitia. De amicitia autem adulescentium putatur quod sit quidem causa delectationis: eo quod adulescentes amant quidem concupiscentias: et ut plim requirunt delectabile apud ipsos et precipue illud quod est pñs. ideoque quando mutata fuerit propinquitas que est inter ipsos mutatur et dilectio: et ideo cito fiunt amici et cito interfecantur: etenim amicitia mutatur mutata hac delectatione: intendendo eam que sit ex conjunctione: et hec delectatio cito mutatur: et adulescentes sunt amatores: eo quod plurimum amoris fit quidem cum vitio concupiscentie et delectationis: et hec est in adulescentibus valida: et circo cito et concupulantur et fit diuortium inter eos multo oriens in vna die: et transmutatur a dispositiōe ad dispōnem: et volunt ut sint copulati per eam in vita sua. Etenim fit quidem amicitia eis quando fuerint secundum hanc dispōnem.

¶ Amicitia autem perfecta est amicitia bonorum consimilium in virtute. isti enim volunt sibi inuicem bonum pro sua consimilitudine in virtute: volunt bonum amico in quantum amicus. i. virtuosus: intendo quod unusquisque eorum vult bonam societatem suam quod bonus: qui autem volunt bonum malis utilitatis et dilectionis causa horum amicitia est quod propter seipsum pro se non pro modum accitis: et est propter amicos suos pro modum accitis: et hoc quoniam si volunt quidem bona amicis suis propter semetipsos.

Capitulum quartum.

Studiosa
amicitia

A

De vero gratia voluptatis est amicitia similitudine huius habet: nam boni inuicem iocundi sunt: eodem modo et que propter utilitatem. Nam tales mutuo boni sunt. Maxime autem in his amicitia permanet cum equalitas seruatur: quemadmodum voluptas et non solum sic: sed ab eodem ceu facitis et non ut amator et amato. Non enim his eisdem rebus delectantur: sed ille quidem affectu gaudet amari: hic autem obsequio amatoris. Desinente vero etatis flore et amicitia frequenter desinit. Nam huic aspectus non amplius iocundus est: illi autem non prestatur obsequium. Sunt autem qui permanent si ex consuetudine mores comprobauerunt et similes: qui vero non voluptatem in amoribus commutant: hi et minus sunt amici: et permanet. Qui autem propter utilitatem sunt amici simul cum utilitate mutantur. Non enim amicos: sed utilitatem amabunt: propter voluptatem igitur et utilitatem malos contingit esse amicos inter se: et bonos malis: et neutrum cuiusquam. Propter seipsum autem constat quod solos bonos. Nam mali quidem non gaudent seipsis nisi aliquod exinde proueniat commodum: solaque bonorum amicitia sine querela est. Non enim facile est quicquam credere aduersum eum quem multo tempore comprobauit: persuasitque ei non nunquam iniuriatum iri: et quecumque alia in vera amicitia requiruntur. At in alijs nihil vetat talia fieri: nam cum homines etiam illos vocent amicos qui propter utilitatem quemadmodum ciuitates societates instituere utilitatis gratia: et qui propter voluptatem se mutuo diligunt: quemadmodum pueri. Oportet fortasse et nos homines homines vocare amicos. Species igitur amicitie plures sunt

Sola bonorum amicitia sine querela est.

sed prima atq; precipua est bonorum viroꝝ qua sunt boni reli
qua vero per similitudinem. Quia enim bonum aliquod aut sibi
ea amici. Nam qđ voluptatē efficit. i. bonū quoddā hīs qui volu
ptatem amant. Non autē multum coniungunt hē: nec fiunt idēz
pp vtilitatē ac voluptatem. Non enim multū combinant ea que
sunt fm accidēs in has spēs amicitia diuise inter malos erit pp
voluptatem vel pp cōmoditatē in hoc similes existentes. Inter
bonos autem propter seipſos. nam sunt boni: z boni quidē ami
ci simpliciter: mali vero fm accidens: z per similitudinem.

Et autem in virtutibus alij fm habitum: alij fm actum boni ^B
dicuntur: sic z in amicitia: alij in vsu consequenti delectant z be
neficia cōferunt: alij dormiētes z locis disiuncti nō agunt quidē:
sed sese habent vt amice agere. Loca em̄ non dissoluunt amicitia
simpliciter sed actionem: q; si diuturnior sit absentia obliuionē
amicitię inducere videt. vnde id natum est dictum. multas ami
citiās silentium dirimit. Non vident autē neq; senes neq; diffici
les z queruli ad amicitia apti: qm̄ parum in illis est voluptatis. <sup>Multas
amicitiās
silentium
dirimit.</sup>
Nemo autem potest illius familiaritate vtī qui molestia afferat:
neq; illius qui non sit iocundus. Maxima autem videt natura
molestia fugere z id asciscere quod efficiat voluptatem. Qui au
tem sese mutuo recipiunt. Nec tamen simul viuunt hī beniuolis
magis similes sunt q̄ amicis. Nichil enim tam est amicorum q̄ si
mul viuere. Nam vtilitatē quidē egeni experunt: at simul viuere
ctia beat: hīs enim minime conuenit solis viuere. Conuersari au
tem simul nō est nisi sint iocundi: z tales qui eisdē rebus delectē
tur qđ sodalicia habere videt. maxime quidē est amicitia bonoz
viroꝝ: vt iam sepius dictū est. Videt autem amabile experibile
simpliciter bonū z iocundū: cuiq; autē quod sibi est tale. Bonus ^C
autem bono pp hoc vtraq; similis est. Amatio quidem affectus.
Amicitia vero habitus: nam amatio non minus ad res inanima
tas est: in amore vero respondet cum electione. Electio autē ab
habitu est: z bona volunt hīs quos amant illoꝝ gratia non fm
affectum sed fm habitū. Et amātes amicū id amāt qđ sibi est
bonum. Nam si bonus est amicus bonū est qua est amicus. vter
q; igitur amat si bonum z par reddit voluptati z iocunditati. Di
citur enim equalitas amicitia: maxime vero illi que est bonorum
hec existunt. In difficilibus autem z senibus minus fit amicitia
quanto difficiliores sunt: z minus vsu ceterozum gaudent: hec
enim maxime videtur amicitiam continere z facere: quapropter
iuuenes quidem cito amicitias contrahunt: non autem senes:
non enim fiunt amici hīs quibus non delectantur: similiter nec
hī qui sunt difficiles. Sed tales beniuoli quidem sunt inter se:
nam appetūt commoditates: z prompti sunt ad vtilitatem: ami
ci vero non multum sunt: quia non familiaritate: neq; mutua

conuersatione gaudent quod maxime videtur amicitiam facere.

4 **Quartū** cap. q̄ p̄fecta est bonorū z fm virtutē similitū amicitia: qz h̄z p̄ se oia in diffinitione sup̄ius assignata: p̄q; h̄ est m̄siua pp̄ virtutē z bonū qd̄ amat esse m̄siua. q̄ quoz cōsequit̄ h̄ fm h̄c amicos esse adinuicē vt̄iles z delectabiles: z sic reliquas duas amicitias esse huic siles: deinde q̄ h̄ amicitia est rara pp̄ paucos esse bonos: z qz indiget lōgo tpe quersationis adinuicē ad experiētā: vñ nō est velox sed p̄stru cta z fm tps: z siles vterq; ab vtroq; in quo z due altere siles sunt huic: z maxime m̄siue qñ recipiūt adinuicē equalē z sile: min⁹ autē qñ inequalē z dissimile: postea q̄ pp̄ delectabile z vtile p̄tingit p̄eros esse amicos z bonos p̄auis z neutros idest medios vtrisq; pp̄ se autē solos bonos: quoz amicitia intrāsmutabilis pp̄ nō credere de diu p̄bato mali: nec ei iniustū facere q̄ in alteris facile sunt vnde vt̄ predictū est nō dicunt̄ altere amicitie nisi fm similitudinē z p̄ accidens z ad principaliter dictā: z ideo non vniuoce. Dixit.

Amicitia vero bonorū est amicitia per se. non em̄ vult bonū num amico pp̄ seip̄os: sed volunt quidē bonū ei inq̄tum bon⁹ z virtuosus. horū igitur amicitia durabit q̄diu durauerit vita ipsorū: z ex quo fuerit virtus firma erit istorum amicitia firma. Et vnusquisq; istorū bonus est absolute nō relate: necq; permisceat bonitati eius malitia aliqua: z isti proficiūt sibimūicē per se. z similiter etiā delectant̄ ex seinuicē absolute. i. delectat̄ alter ex altero: eo q̄ actiones appropriate vniciq; ex modis aialū delectabiles sunt ei: z actiones proprie hoibz inueniunt̄ quidē in virtuosis cōsimilibz: et ex p̄silitudine q̄ est inter istos delectat̄ vnusquisq; eorū actione amici sui: quēadmodū delectat̄ suūp̄sus actione: z ista dilectio ex ceteris modis dilectionū digna est vt̄ perseueret: z firma p̄maneat plus ceteris dilectionibz: eo q̄ aggregant̄ in ista oia que opz inueniri in coamantib⁹: ois em̄ dilectio preter istā fit quidē pp̄ delectationē aut pp̄ vtilitatē: z vtraq; istarū: aut est per modū absolutū aut per modū cōparationis ad amantē: z p̄ modū quendā similitudinis: z indubitātē ea que est absolute melior est ea que nō est absolute. z ista dilectio est illa cui inuenit̄ vtile absolute: z delectabile absolute: z pp̄ hoc opz vt̄ ista dilectio ens verissima dilectionū: cum amatū in ea sit amatissimū amatorū: intēdo bonū absolute z vtile absolute: z huic dilectioni inuenit̄ per se bonū z vtile cū inueniat̄ ei bonū absolutum z vtile absolutū: examinatio z experiētia sunt quidē magis in istis rebus absolutis: intēdo q̄ amici examināt̄ quidē se adinuicē: z probant̄ z exquirunt in bonis absolutis: z hoc qm̄ amicus delectationis fm veritatem est qñ delectat̄ vterq; amicorū cum altero delectatione absoluta: z similiter est in vtilitate nisi q̄ fortassis ista dilectio pauca est z rara: eo q̄ isti pauci sunt: intēdo virtuosos: z eo q̄ indiget̄ in cognitione esse huic dilectionis tēpore experiētie. vt̄ dicit̄ in prouerb. qm̄ opz vt̄ qui profitent̄ amicitia demōstrent se esse tales quales esse profitent̄: z ne recipiat̄ dictū eorū in professione amicitie donec appareat q̄ vterq; eorū amatus sit ab altero: z verifict̄ p̄ facta sua qm̄ talis. **¶** Illi autē q̄ volūt promptitudinē in voluntatibus suis quē amat̄ volūt vt̄ sint amici: z nō sunt donec dilectio sit ex vtrifq;: z sit ex eis equaliter. i. vt̄ vterq; eorū diligat̄ alterū fm quātitatē qua diligit eum alter. etenim voluntas prompta ad voluntatē amati interdū conuertitur in amicitia. z cōuertitur amicitia in voluntatē prompta in aliqua

¶ horarū. **¶** Et hec amicitia que est amicitia bonorū fit completa ex parte tēporis: cū sit longissimi tēporis: z ex parte cau sarū amicitie: z etiam ex parte eius q̄ cause amicitie sunt in vtroq; ipsorū consimiles: z h̄ opz vt̄ sit

in amicis: et boni delectantur ex inuicem delectatione cōsimili: intendo coe-
 quali: et similiter proficiunt sibi inuicē: et dilectio quidē stabilior est quādo
 fuerit causa inducēs eam res vna eadē in vtroq; diligentius. intēdo in spe-
 cie et quātitate: vt q; sit vterq; ipsorū proficiēs alteri sū equalitatē: et maxi-
 me quādo fuerit delectatio et vtilitas in re vna eadē nō in duab; rebus di-
 ue. sis vt in amante et amantia. item vterq; delectat et altero: attamen dele-
 ctatio ipsorū est in duabus rebus diuersis: amator em̄ delectat forma ama-
 sic: et amasia delectat seruitio amatoris: et quādo defecerit alterū, ipsorū for-
 te deficiet dilectio: eo q; inuitus in aliqua horarū amasia est nō delectabi-
 lis: aut nō erit seruitiū ab amatore: et multoties firmat amicitia amatoris
 quādo vterq; amauerit alterū propter experientiā morū suorū ex lōga cō-
 uersatione simul: etenim longa cōuersatio facit eos hereditate assimilatio-
 nem in morib;: et intercisiō societatis delectabilis est apud illos in cābio et
 permutatione ab amico ad amicū: et conferens vtilitatē in hac amicitia: in-
 tendo amicitia amoris est amator: etenim amator vtilis est: attamen sunt
 pance amicitie et stabilitates. **Dixit.** Illi autē q; sunt amici ppter vtilem
 ipsorū amicitia dissoluat ad amicitia vtiliorē: intēdo pmutē: nō sunt ami-
 ci sū veritatē alter alterius: sed sunt amici quidē gratia illius: q; vident
 bonū esse sū ipsius: siue delectationē siue vtilitatē: et ideo possibile est vt sit
 hec amicitia inter malos: et inter bonos et malos: et inter eos in quib; est
 aliquid ex vtroq;: intendo ex malitia et bonitate. **Dixit** manifestū est au-
 tem q; qui sunt amici per se sunt boni tantū: eo q; mali nō gaudent ex inui-
 cem nisi ad sit vtilitas: et dilectio bonorū sola nō irascit: neq; admittit tur-
 bationes detractorias: eo q; nō est leue vt admittat dictio aut detractio cō-
 tra eum qui iam probatus est tēpore multo: et hoc qm̄ amicus in hac dile-
 ctione nō infert iniuriā amico suo in aliqua horarū: neq; q; videat iniurias:
 et ex quo nō sit iniuria in hac dilectione nō est dubiū quin ipsa sit perseue-
 rantissima: in modū autē aliarū dictionū nihil prohibet incidere iniurias
 et similit̄ iniurie. **Dixit** postq; autē est de cōsuetudine hominū nomina-
 re amicos eos qui cōiunguntur causa proficiēdi inuicē ex ciuib; huius ci-
 uitatis: et precipue in eo in quo nō est dubiū quin sit bonū: vt illi qui coad-
 iunāt se inuicē in lite. Videtur em̄ coadiutoriū in lite causa boni esse vt sal-
 nationis vel alterius ex his circa que perficitur bellū: et eos qui amant se
 inuicem causa delectādi: vt pueri necesse est nobis vt noīnem; et nos hu-
 iusmodi amicos. i. ponamus eos in genere dilectionis. sū hoc ergo multe
 erunt species dilectionis: verū tamen dignior earū sū veritatē est dilectio
 bonorū sū q; boni: intendo eos qui diligūt se inuicē causa bonitatis tan-
 tum. De residuis autē dicitur nomen dilectionis per modū similitudinis
 et trāsumptiōis: eo q; ipsi quidē sunt amici sū bonū quoddā aut simile
 bono: nō sū bonū absolutū: delectatio namq; bonū quoddā est amanti
 delectationis et similiter se habet in vtili: intendo q; est bonū quoddā: ista
 dilectio nō cōiungitur cōclusionē: neq; copulatur copulatione pura donec
 fiant ipsi et amici ipsorū res vna: intendo et vniūtur: eo q; amicitia ipsorū
 nō est propter se ipsos: sed est quidē propter delectabile aut vtile. amicitia
 ergo eorū per accidens est: eo q; per accidēs est nō vniūtur vniūtione bona. **E**
Dixit. Cum itaq; ista ingrediatur in species dilectionis: intēdo dilectio-
 nem dilectionis et vtilitatis: erunt igitur mali etiā amici ad inuicē ppter
 delectabile et vtile: intendo delectantur ex se inuicē et proficiūt sibi inuicē quā-
 do fuerint cōsimiles: boni autem sunt amici per se. i. sū q; boni. **D.** et isti
 sunt socij per habitū dilectionalē aialē: et p actū hui; habitū quādamodū
 in virtute dicitur q; virtuosus est virtuosus habitu: et q; est virtuosus actu:

Liber Octauus

intendo actu illius habitus : similiter in amicitia : amici enim interdū sunt amici actu sicut cognoscunt in vita et congaudent sibi inuicē : et fortitur alter ex altero bona : et interdū sunt amici per habitū dilectionalē solū : et si nō agant actiones amicitie : et hoc quādo fuerint dormientes aut seiuncti in locis. Quādo enim seiuncti fuerint nō agunt actiones amicorū : verū tamen habitus eorū animalis habitus est amicorū : eo quod seiunctio localis nō dissoluit amicitia absolutē : sed dissoluit quēdam actiōes amicitie. ¶ Si vero fuerit absentia diuturna : iam putat quod necessariā faciant resolutionē amicitie per obliuionē : ideoque dicitur quoniam peregrinatio vel discessio multas dissoluit amicitias. ¶ Et non videtur quod veterani repleti amaritudine sint viri amicitie : eo quod delectatio in ipsis modica est : et non potest aliquis finire dies suos in associatiōe contristante aut que non delectat : patet enim quod natura vltimum respuit contristans et concupiscit delectans. ¶ pp hoc igitur qui amant se inuicem et nō coniungunt in vita potius assimulantur exhortatoribus quam amicis : eo quod nihil istorū amicorū similitur associatiō in vita cum nō delectant ex se inuicē. sunt igitur tanquam egentes qui nō desiderant nisi vtilitatē tantum : cum nō sit apud eos delectatio : et isti sunt amici vtilitatis. Viri autē glorie et exultationis ipsi sunt qui desiderant associatiōem : et propter hoc dicitur quod nō oportet vt isti tales sint viri diuitiarum : sed nobili fulgentes comitatu : aliorū enim ab istis nō est possibile vt sit associatiō ad inuicē : eo quod nō delectant ex se inuicē : neque gaudent ex rebus eiusdem quēadmodū putatur esse in amicitia associatiua. cumque sic sit amicitia que maxime est amicitia bonorum : sicut dictū est multotiens : putatur enim quod amicum virtuosum est bonū absolutū et delectabile absolutū : et vtraque istarū intentionum existit coamicatibus propter virtutē sicut equalitatē : intendo quod vterque eorū delectat ex socio suo delectatione absoluta : et amat ipsum eo quod bonū absolutū non bonum quoddam. bonus enim desiderat bonū sicut ambas has intentiones et desiderat ipse a bono : intendo propter desiderium delectandi ex ipso et desiderium bonū. ¶ Coamicatio ergo passio est : amicitia vero habitus et virtus ideoque nō est amicitia in inanimato : ipsa enim quidem cum cōretributione : et sit quidē cōretributio ex parte electionis : et electio ex parte habitus rationis : et propter hoc amici boni volūt bona suis amatis nō propter passionē : sed propter habitū qui virtus est : et quā amauerint amicum amat bonū quod existit in ipsis : et propter hoc quod bonus sit amicus inuicem cum suū bonū : vnusquisque amicorū bonorū amat in socio suo bonū inuentū in ipso : et cōretribuit ei sicut equalitatē in voluntate : et in specie voluntatiua id est vult ei ex equipollētia cōretributionis et vtilitatis specie quā vult ei alter : et quantitātē quam vult alter : et ista est que dicitur amicitia equalitatis. et hoc maxime quidē inuenitur in amicitia bonorum. ¶ et parum contingit vt inueniatur amicitia inter animosos vel magnanimos : propterea quod graues et difficiles sunt ad inuicē : et propter paucitatē gaudij sui ex conclusione et associatiōe : et hoc eo quod videtur quod associatiō vltimum sit amicitia et effectiua amicitie : ideoque adulescentes sunt velocis amicitie propter velocitatē ipsorū ad associatiōem et delectationem eorū ex ipsa. Veterani autem graues sunt ad amicitiam propter paucitatem alacritatis sue ex officio alterius alteri : immo sunt sicut ferri viles in moribus : et sicut veritatem sunt quidem exhortatores : eo quod volunt bona sibi inuicem et succurrunt indigentia : amici vero non : eo quod non perseverant in societate neque gaudent ex inuicem quod maxime pre alijs amicitie est : intendo quod actio ista est actio amicitie magis quam cetera actiones.

Capitulum quintum,

Duribus vero esse amici sicut perfecta amicitiam non datur: quod admodum nec amare potest: et sicut excessus quod videtur: hoc autem ad unum fit. Multos vero unum vehementer placere non facile est: forte etiam nec bonum esse videtur: et experiri et accipere: et consuetudine fieri: quod summe difficile est. Propter utilitatem vero et voluptatem multis placere quis potest. Multi enim tales: et brevis obsequium temporis. Horum vero magis videtur amicitia que provenit ex voluptate: quam eadem ambobus sunt: quod scilicet mutuo delectentur atque eisdem rebus quales sunt iuvenum amicitie. Magis enim in his ingenuitas est: quam vero propter utilitatem negotiatorum. Beati vero non indigent utilitate: sed iocunditate. Volunt enim habere aliquos quorum usu delectentur: molestia vero pro sustinet tempore. Continuo autem nemo ne bonum quidem toleraret si sibi molestum esset. Itaque amicos querunt iocundos. Optat autem et bonos homini esse etiam ipsis: nam sic illis assunt cuncta que adesse debent amicis. Quidam enim illis utiles sunt: quidam vero iocundi: utriusque vero idem sint pravo contingit. Nam neque iocundos per virtutem querunt: nec utiles ad honestatem: sed iocundos quidem ad voluptatem expetunt: ast utos vero ad negocia explicanda. Hec autem raro sunt in eodem: nam simul iocundum et utilem diximus esse studiosum: sed semper excellenti non fit talis amicus nisi virtute superemineat: aliter vero non adequat proportionem is qui inferior est nec frequenter consueverunt tales existere. Sunt igitur hee amicitie de quibus dicimus in paritate. Eadem enim sunt ambobus: et in utroque volunt: vel alterum pro altero commutat: seu voluptatem pro utilitate. Quod vero minus sunt hee amicitie et permanet dictum est prius. Vident autem propter similitudinem eius et dissimilitudinem eiusdem esse ac non esse amicitie: Nam per similitudinem eius videntur amicitie que est secundum virtutem: nam ea quidem voluptatem continet: ista vero utilitatem: hec autem existunt et illi: verum stabilitate et securitate que hee cito in herent: aliique pro multis differunt non videntur amicitie propter illius dissimilitudinem. Est et alia species amicitie secundum maiorem velut patri ad filium: et seniori ad iuniorum: utroque ad uxorem: et gubernatori omnium ad eum qui gubernatur. Sed differunt hee inter se. Nam neque eadem est pater ad filium: et filio ad patrem. neque viro ad uxorem: et uxori ad virum. Alia enim cuiusque istorum virtus et opus: alia enim propter que amant: alie ergo dilectiones et amicitie. Eadem igitur non fiunt utriusque ab altero: nec certe queritur: sed quotiens filii parentibus illa tribuunt que oportet et parentes filiis: firma est amicitia. Confidentem vero in omnibus que secundum maiorem sunt amicitie dilectionem esse oportet veluti meliorem magis diligat quam diligere: et utiliorem et aliorum queque sibi. Non enim secundum dignitatem diligat tunc fit quodammodo equalitas: quod porro amicitie videtur esse. Non similiter equalis in amicitia et iniustitia se habere videtur. Nam in iustis quidem prius

mum est illud equale quod est pro dignitate. Secūduz vero illud
 quod est in q̄titate. In amicitia vero id quod est q̄titate: primo
 est loco quod vero dignitate secundo. Patet autem si plurima
 distantia fiat virtutis: aut vitij: aut diuitiarum: aut alterius rei.
 non enim amplius sunt amici nec dignum id putant. manifestis-
 simum est in dijs id: qm̄ hi plimū omnibus bonis excellunt. Pr̄
 etiam in regionib⁹. Nō enim in illos dignantur amicitia q̄ valde
 sunt humiliores. Neq̄ optimus et sapientissimus eos q̄ nullius
 sunt precij: in his ergo nullus prefixus est terminus quousq̄ ami-
 ci. Multis enim ablati adhuc manet amicitia. qd̄ si magnus
 sit excessus ceu deorum ad homines non amplius permanet. An
 de dubitatur an interdum non optanda sint amicis maxima bo-
 na: puta dum fiant: quoniam non amplius essent amici: neq̄ sim-
 pliciter bona: nam amici quidem bona. q̄ si recte dictum est ami-
 cum amico bona cupere illius gratia manere oportet: qualiscūq̄
 is est vt homini. Ergo maxima bona optabit: s̄ forte non omnia:
 nam sibi ipsi quisq̄ maxima bona cupit.

Quantū capim in quo est repetitio prauos esse amicos propter delecta-
 bile vel vtile similes in minuta retributione bonos: aut pp̄ seq̄z simplr: alij
 vero p̄ accidēs: et in assimilari. addit q̄ quē admodū dicunt boni hi fm̄ ha-
 bitū: hi vero fm̄ operationē: sic et amici: q̄q̄ diuturna habētia obliuionez
 videt̄ facere amicitie: nō tñ facit vere: deinde q̄ vt in plus neq̄ senes neq̄
 seueri amatiui pp̄ breue delectationis in ipsis: q̄q̄ ab inuicē amātes nō cō-
 uiuētēs aut beniuoli magis q̄ amici: q̄ nil sit amice vt cōuere q̄ eisdē
 delectant et gaudent vt cōnutriti. post repetit q̄ maxime est amicitia q̄ bono-
 rum: quia bonus simpliciter bonum delectabile: et ideo simpliciter amabile
 bono deinde qd̄ amatio assimilatur passioni. i. passiue dispositioni. amicitia
 vero habitui: que cum electione mutuo amat amatorum gratia: qui nō
 solū simpliciter: sed et ipsis bonū amat pp̄ amicum esse: et simpliciter et amico
 bonum qui et equale retribuūt: eo q̄ amicitia maxime dicta est eq̄litas. ita-
 dem repetit de senibus et seueris cur fuit a amici minus: iuuenes nō citi⁹. D.

Fortassis nō cōtingit inueniri plus vno amico ami-
 citie perfecte: sicut nō cōtingit amatores
 vni habere plures amasias simul. omne em̄ qd̄ in fine est et
 supercellētia naturā hz q̄ exigit vt cōparet vni: qd̄ em̄ in fine
 est et vnum est: ideoq̄ non est possibile vt vni placeant plura
 placencia vltima illud em̄ in quo alius ei cōicat nō dicit̄ esse
 in vltimo: et etiam rara est multitudo amicorum secūdu bonitatez propter
 paucitatem bonorum: neq̄ etiā q̄ non est certum virū amicum esse nisi post
 longā experientia et pmixtionē multā et societatez: et hoc est difficile. hec est
 ergo res que appropriat amicitie bonoz. in amicitia autē que fit propter
 vtilitatem et delectationē pole est esse plures vno amico simul: possibile est
 enim vt placeant vni plures ex istis eo q̄ multitaliū inueniunt: et acquirē
 eorum experientia modico: et videtur q̄ plus istis duabus sit amicitia que
 fit propter delectationem: cum ista sit ab ambobus secūdu equalitatez: in-
 tendo vt gaudeant ex inuicē equaliter: et letant̄ ex rebus vniis equaliter: et
 ista est vt amicitia adulescentium: et quibus maxime est hec amicitia sunt
 viri libertatis: amicitia vero que fit per vtilitatem est amicitia mercatorum.

¶ Viri autē glorie et exultationis nō indigent rebus vtilibus s; delecta-
 bilib⁹ quidem: et ppter hoc nolūt associari quorūdam hoīm: et hoc quoniam
 isti non sustinet tristitās. **¶** Et fortassis nō tolerat aliquis contristabile
 tolerantia sempiterna: etiā si fu erit tristabile bonum: ipfuz: intendo q nō
 tolerat aliquis bonū cōtristans q̄to minus cōtristās qd nō est bonū: et pro-
 pterea requirimus vt amici delectabiles sint et boni sint: et tales sunt in quī-
 bus inuenitur quicqd inueniri opz in amicis. **¶** Dñi autē potestatum et
 regnorū: et qui simulantur eis ex istis modis hoīm vident vt amici et ac-
 ceptare eos pp prepollentiā super eos: et causa in hoc est qm̄ socij delecta-
 tionū s̄m eos qui vidēt q ipsi sint amici alij sunt a socijs ciuitatū. q̄ autez
 sint socij delectationis eisdem socijs vtilitatis non contingit multotiens:
 sed parū: eo q̄ isti nō requirant delectabiles cum virtute neq; vtilēs cum
 virtute. Si enim requirerent delectationem cum virtute cōiungerent cum
 delectatione vtilitatem: et s̄m si requirerēt vtile cū virtute: cōiungerent cū
 vtili delectationem. Sed isti desiderant qdem ex hoībus eū qui est facilis
 motus propter delectationē: et volunt delectabiliorē motū actioni quaz
 imperātis ista nō cōiungunt eodē multotiens: intendo delectabile isto mo-
 do et vtile: q̄uis iam dictū sit q̄ simul delectabile et vtile. **¶** Verūtamē vir
 tuosus virtute perfecta nō sit amicus neq; vni istorū: intendo viros pote-
 statū et regnorum nisi fuerint excellentis virtutis: intendo virtutē perfe-
 ctam: et si non tunc coequabitur virtuoso in virtute: et qñ nō equatur ei nō
 assimilatur ei: et non inuenitur in istis dilectio que fit secundum equalita-
 tem vt in pluribus: q̄tominus que fit secundum equalitatem in virtute
 absolute eo q̄ ista dilectio fit quidē quando inueniuntur in vno quoq; ipz
 forum res vne eodem: vt q̄ sit inuenta in vno ipsoz: gratia cuius est dile-
 ctor ipsa eadē virtus q̄ est inuenta in altero: aut vtilitas que est in vno ipz
 forum ipsa eadē vtilitas q̄ est in altero. et s̄m se h; in dilectione: in amicis
 aut istorū: intēdo dñorū regni et in dñis regni nō inueniunt res eadē: ḡa
 quarū sunt amici: s; rex accipit amicos dilectionis causa: et amici associant
 ei ppter vtilitatē. **¶** Iam dictū fuit de his q̄ sunt pter dilectionē honorū: qm̄
 ipse sunt dilectiones min⁹: et qm̄ nō p̄seuerāt. **¶** Quibusdā autē visuz est
 q̄ sint dilectiōes pp similitudinē q̄ inuenit̄ inter eas et inter dilectiōes q̄ sunt
 pp cōsilitudinē in virtute. alij vero visum est q̄ nō sint dilectiōes pp prima-
 tionem similitudinis. Modus autem similitudinis cum illis est quando inueni-
 tur in eis delectabile et vtile: et hec duo inueniunt̄ in illis magis q̄ in istis:
 intendo in dilectione delectabilis: et in dilectione vtilis: eo qd in illa inue-
 niuntur delectabile et vtile perfecte: intēdo in ea que est propter appetituz
 virtutis. Modus vero priuationis similitudinis cum illis est quando illa non
 mutatur: intendo amicitiam appetitus virtutis: iste autem mutat̄ velo-
 citer et seungatur abinuiçē: ppter hoc igitur vident̄ multi hoīm ne nomi-
 nentur iste dilectiones eo q̄ non assimilantur illi. **¶** Et ex sp̄ibus dilectio-
 nis est sp̄s altera que inuenitur s̄m additionem et supfluitationem sicut dile-
 ctio p̄fis ad filium: et semis ad iuuenem: et viri ad mulierem: et ois prelati ad
 subditum. **¶** Et in hac dilectione diuersitas est inter condiligentes et in-
 ter istos modos metipfos: eo qd non est dilectio patrum erga filios: vt dia-
 lectio prelatorum erga subditos: neq; dilectio patris erga filium vt filij
 erga patrem: neq; viri erga mulierem vt mulieris erga virum: eo q̄ virtus
 vniuscuiusq; istorū et actio eius diuersa est: et ex quo coamatio in istis est
 propter virtutē aut actionē: necesse est vt diuersificentur dilectiones istis
 penes diuersitatem eorum: ḡa quoz sunt dilectiones: et ppter hoc nō req̄-
 rit quilibet horum a suo compari sp̄em vnā ex actione sui q̄ meret sua dia-

lectio. pater ergo requirit a filio reuerentiā: et quā reueritus fuerit ipsum
 fm q̄ conuenit firmabit dilectio patris et debitū habitudinis: quod autez
 requirit filius a patre est vt sint erga ipsum actiones patris: et similiter re
 quirat prelati a subdito donec sit dilectio inter ambos: aliud ab eo q̄
 requirit subditus a plato: et sicut est dispo viri cū muliere. **CD.** opz vt sit di
 lectio perfecta in istis fm p̄portionem nō fm equalitatē: intendo qm̄ non
 sunt cogētia ad dilectionem in dilectis fm equalitatez: et hoc quoniam opz
 vt amet vilior ex ipsi meliorem amplius q̄ melior vtiliorem: et sicut est in
 vtiliore: intendo q̄ vtilior amicosi opz vt sit amat' magis q̄ amans. Qm̄
 ergo amor inuentus fuerit in amicis fm mensurā meriti erit statim equa
 litas quedam: intendo dilectionem ex parte p̄portionis: et si non sit equali
 tas vera put est in amicis quozū actiones sunt speciei vnius et mensure
 vnius: equalitas ergo in dilectione dicetur etiam fm duas intentiones:
 quemadmodum dicitur in iustitia: vna earum est equalitas in q̄titate: al
 tera equalitas ex parte p̄portionalitatis: verūtm̄ primum in iustitia aliud
 est a primo in dilectione. nam primum in eq̄li in iustitia est qd̄ sit penes men
 surā meriti eq̄lis ex pte p̄portionis: et scdm̄ est illud qd̄ sit penes q̄titem.
 primum aut̄ in dilectione intēdo p̄cedēs est eq̄le in q̄titate: dilectio vero que
 est fm p̄portionalitatē posteriorē illa dilectione: intēdo vt sit dilectio vni
 us cuiusq̄ amicorū fm p̄portionē debiti vnius ad alterū nō fm eq̄litate: et
 qm̄ diuersant debita manifestū est q̄ inuenitur inter debita distātia multa:
 intēdo vt diuersent penes virtutē et vitiiū: aut penes esse: aut penes aliqd̄
 aliud: cuiq̄ fuerit distātia valida inter duo patens est q̄ nō sit inter ea ami
 citia: neq̄ p̄parat quisq̄ corū seipm̄ ad hoc: et istud pz valde in dūs. Nemo
 em̄ p̄parat seipm̄ ad hoc vt sit eis amicus cū sit p̄minētia eozum in bonis
 multa valde. Et declaratur hoc etiā ex regibus: nā q̄ sunt multo inferiores
 ipsis nō p̄parāt seipos: vt sint amici eis: et sicut qd̄ nō est q̄titas idoneitas
 tis in aliq̄ rerū nō p̄parāt seipos vt sint amici virtuosoz et sapientū valde ex
 hoib'. **CD.** Nō est aut̄ in hoc q̄titas nota in distātia plūs quā finiat ami
 citia: et si sup̄fluat distātia nō erit amicitia: appēt em̄ q̄ qm̄ supat vnus aliū
 in rebz multis adhuc sit inter eos cū hoc amicitia. Qm̄ hō supuenerit ipz
 in fine multitudis rerū et bonitatis: tūc iā nō erit amicitia. terminus aut̄ in
 ter hec duo immanifestus et indeterminatus in seipso. **CD.** Et ex hinc de
 pēdet difficultas qd̄a: et est q̄ fortuitu amici nō volūt amicis suis bona cri
 mia. Si ergo hec sic fuerit casus distātie dissoluet amicitiam: et etiam tunc
 nō erūt ipsi sub vno genere ex generibus boni: et iam putatur q̄ amici sint
 species bonitatis sub genere vno: intēdo coequales in bonitate: vt q̄ coeq̄
 tury vni speciei: ideo q̄ dictū est q̄ amicus vult bona amico suo: eo q̄ ipse est
 ipse: verumtamē si fuerit amicus ens ille qui vult amico suo bonum illud
 quod conuenit ei inq̄tum homo: et secundum dispōnem fm quam merct
 bonum humanum: volet ergo et bona eximia.

Capitulum tertium.

Videntur pleriq̄ per ambitionē amari magis velle q̄
 amare: ex quo fit vt multi adulatores amēt. Inferior
 em̄ amicus est adulator: vel fingit qd̄ tale quiddā et
 magis amare q̄ amari. amari vero proxime videtur
 accedere ad honorationem: qd̄ sane pleriq̄ appetūt:
 nec honorem per se expetere vident: sed per accidens. Vident
 em̄ multi cū ab his q̄ in p̄tātibus cōstituti sunt honorant: spe du
 cti q̄ putant: si qd̄ opus: ab illis impetraturos. Et igitur signo bo

ne affectionis gaudent honore. Qui vero a bonis viris et scientibus appetunt honorari opinionem sui confirmare desiderant. Gaudent igitur quod boni sint credentes loquentium iudicio amari autem per se ipsos gaudet. Quapropter videret utique potius esse quam honorari: et amicitiam per se ipsam esse expectandam. Videtur autem magis in exhibendo amorem quam in recipiendo consistere. Signum huius est quod matres amare gaudet. Quaedam enim filios dederunt tollendos: et amant scientes. Amari vero non querunt: si utraque fieri nequeat: sed satis illis videtur si videant in prosperitate constitutos: et amant ipse licet illi non valeant matri que operam tribuere propter ignorantiam. Cum vero amicitia magis in amando consistat et amatores amicos laudemus amicorum virtus videtur esse amare. Itaque in quibus hoc ita fit ut debet: hi firmi sunt amici: et horum amicitia est: per hunc modum inaequales quam maxime erunt amici: nam equari possunt: et equalitas ac si similitudo amicitia: stabiles enim per se ipsos existentes inuicem manent. Et neque indigent improborum: neque talia ministrant: sed ut ita loco etiam prohibent: nam bonorum est neque ipsos delinquere: neque amicos permittere sibi ministros esse. Alii vero firmitatem non habent: neque enim sibi ipsis similes perseverant: et paruo tempore sunt amici: gaudentes mutua prauitate: sed qui sunt utiles et iocundi magis durant. Quoad enim afferant inuicem voluptates aut utilitates: ex contrariis vero maxime videtur fieri ea amicitia que est propter utilitatem: ut pauper diuitum: et indoctus sapientium. Cuius enim quisque indiget: id exoptat: aliud pro alio affert ad hanc quis trahat amorem et amatum: ut pulcrum et pulchrum. Quapropter amatores interdum ridiculi videntur dignum putantes se amari: quemadmodum ipsi alios amant. Nam similiter dignos fortasse exigendum est ita amari: quod si non sint tales ridiculum. Forte vero neque appetunt contrarium contrariis per se sed per accidens. Desiderium autem medium est. Hec enim bonum puta sicco non fieri molle: sed ad medium deuenire: similiter et calido et alijs. Hec igitur relinquatur: quoniam alieniora sunt. Videtur enim ut ab initio diximus circa eadem et in eisdem esse amicitia et iustum: in omni enim societate videtur aliquid esse iustum et amicitia. Itaque et eos qui simul nauigant: et eos qui vna militant amicos vocant. Eodemque modo in alijs societatibus quatenus communicant: eatenus est amicitia: nam et iustum: et prouerbium amicosum consequentia recte: in comunione enim amicitia est. Sunt enim fratribus et sodalibus communia omnia: ceteris vero diuisa: et alijs plura: alijs pauciora. Nam et amicitiarum alie plus alie minus. Differunt etiam iusta: non enim eadem parentibus ad filios: et fratribus ad fratres: neque sodalibus: et ciuibus: eodemque modo in alijs amicitijs. Alia igitur sunt et iniusta ad singulos istorum: et augmentum suscipiunt ut magis ad

Liber Octauus

amicos sunt: puta: grauius est sodali pecuniam auferre q̄ clui: z non ferre opem fratri q̄ extraneo: z pulsare patrem q̄ quemuis alium: incrementum simul capere videntur amicitiaq; z iustum: vtputa in eisdem existentia z equaliter procedentia. Omnes autem societates partibus ciuilibus similes esse videntur. congregantur enim in aliqua commoditate parētes aliquid eorum que ad vitam pertinent: ciuilibus quoq; societas commodi gratia iniri durareq; videtur. Hoc enim z legumlatores coniectura sequuntur: z iustum esse aiunt quod communiter pro sit. ille igitur societates particulare commodum appetunt: vt naute quidem nauigandi ad parandas diuitias: aut aliquid tale. Milites vero bellandi: aut pecunie: aut victorie: aut capiendo vrbis cupidi. Eodem modo contribules z populares. Sunt z societas quedam que voluntatis gratia institute videntur vt in his qui thrsontes z cransite vocantur: hec namq; sacrificij z cetus causa fiunt. Omnes autem huiusmodi ciuili videntur subesse. Non enim presentem vtilitatem ciuilibus queret: sed ad totam vitam: z qui sacra faciunt: et illorum causa cetus instituunt: dijs honorem tribuunt: z sibiipsis requiem cum voluptate parant. vetusta enim sacra z cetus post fructuum perceptionem ordinata videntur: quasi primitie quedam: plurimum enim per id tempus octo indulgebant. Omnes igitur societates partes ciuilibus esse videntur. Sequuntur vero tales amicitie societates huiusmodi.

¶ Sexta cap. q̄ nō cōtingit multis esse amicū s̄m perfectā amicitia p̄pter ipsam assimilari superabundātie z paucos bonos esse z difficile esse experientiam multorū sumere: pp̄ delectabile vero z vtile cōtingit multis: q̄q; ea q̄ pp̄ delectabile similior est vera ea que pp̄ vtile pp̄ in hac eadē abambob⁹ fieri: z magis esse liberale z beatos indigere delectabile pp̄ cōuiuere: non aut vtili: vñ delectabiles q̄rūt amicos dēmodo bon⁹ simpli: at p̄ hoc adinuitē: deinde q̄ potētes alijs vtunt amicis pp̄ delectabile: z alijs pp̄ vtile et nō eisdē: q̄ q̄rūt hos nō virtuosos: cū solū virtuosi sint simul delectabiles z vtilēs: q̄q; supercellēt potētī nō fit bon⁹ amic⁹: nisi a potēte agnoscat in virtute su percellēs vt fit adēquet s̄m analogū: post q̄ oēs tres dicte in equalitate: due tñ minus z amicitie z māsineq; pp̄ similitudies cū vere videtur amicitie. pp̄ dissilitudines autē ad eandē nō vident esse amicitie. D.

Multi eorum de quibus putatur q̄ ament honorē volūt amari magis q̄ amare: z pp̄ hoc est q̄ multi sunt amatores laudatores ex hominib⁹. laudator em̄ est amicus addens in amicitia eius: cū quo cōuenit: ipse vult esse amator magis q̄ amat⁹: z vt vir sit amator propinquū est ad hoc vt sit honorator eius qui appetit honorē nō per se: sed propter vtile: z maxime qui appetit honorē a regib⁹ z principib⁹: nam appetit quidē eum per modum accidētis nō per se. ipsi em̄ appetūt quidē honoratiōē: propter spem psequēdi suū propositū: estimāt em̄ q̄ impetrēt ab honoratorib⁹ omne qd̄ indigent: gaudent ergo ex honoratiōe eorū z ponunt eam signū exaudienti di eos. **¶** Dixit. Illi autē qui desiderant honorē ab eis qui sunt emeriti et noti: desiderāt quidē honorē ab eis quatenus per hoc intelligere faciant

qm̄ ⁊ ipsi emeriti sunt ⁊ noti: quē admodū illi: gaudēt ergo per hoc q̄ ipsi boni ⁊ per creditiōē eius de ipsis honoratorū suorū: cū nō honorent boni nisi bonos: neq; emeriti ⁊ noti nisi emeritos ⁊ notos: ⁊ similiter etiā appetunt vt sint amati: eo q̄ dilectio eligibilis est per se: ⁊ putatur q̄ potius sit in amato q̄ in amante: ⁊ signum huius sunt matres que gaudēt ex sua dilectione: quedam enim ipsarum dant quicquid habent filiis suis absq; retributione: neq; requirunt remuneratiōē: ex eo q̄ impartuntur filiis de bonis: ⁊ vtr̄ non diligunt aliquid nisi bonū statum ⁊ decorū filiorū suorū: ⁊ etiā amant eos quāuis ipsi non reuerentur eas aliqua reuerentia debita matribus propter ignorantiam ipsorum ⁊ negligētiam proprii iuris. Cū ergo dilectio potior sit in dilecto q̄ in diligente: ⁊ laudatur qui amat amicos: necesse est vt sit virtus amicitie visitatio habitus amicitie ab vnoquoq; coamicantium donec aggregentur eligibile ⁊ laudabile in vtr̄isq; intēdo vt vterq; ipsorum sit amans amatus: ⁊ quando sic est: tunc in quib⁹ inuenitur dilectio fm̄ meritum vel idoneitatē nō fm̄ equalitatem sunt etiā perseverantes in amicitia: ⁊ ista est amicitia comproportionalium in virtute. Amicitia autē equalitatis dignior est vt sit in coequalibus in virtute quemadmodum amicitia proportionalitatis dignior est vt sit in diuersis in virtute: intendo vt sit amicitia. i. dilectio ⁊ actio dilectionis in quolibet ipsorum fm̄ mensuram virtutis sue ad virtutem comparis sui: et sit quidem istorum amicitia perseverans vt amicitia coequalium: eo q̄ isti consimiles sunt. i. comproportionales: ⁊ proportionalitas est equalitas quedam: intendo amicitia quedam coequalis quanto magis consimilitudo virtuosorum eo q̄ cura perseverantie amicitie eorum est perseverantia ipsorummet in virtute: ⁊ isti vt dicunt non indigent rebus malis: neq; ergo faciunt eas sibi inuicem: immo prohibent eas sibi inuicem cum non faciant hoc vt peccent circa bona: neq; vt mandent amicos suos peccare circa ea. Malorum autem consimilium non perseverat dilectio: eo q̄ ipsi non perseverant in sua consimilitudine: sed variantur in dispositionibus suis sunt autem amici in tempore modico: ⁊ quisq; eorum letatur ex malo sui comparis. Isti ergo prout diximus non stabiliuntur ex parte consimilitudinis: ex parte autem vtilitatis ⁊ dilectionis stabiliuntur multotiens quā diu perseverant laetantes sibi inuicem delectationes ⁊ vtilitates. ¶ Dicit: Et arbitrantur q̄ dilectio que est propter vtilitatem vltimum est quidem inter contrarios vt dilectio pauperis erga diuitem ⁊ ignorantis erga scientem: verumtamen diues non amicitur pauperi in quantum pauper: sed vult ab eo pro hoc q̄ dat ei de pecunia aliam rem. ¶ Dicit. Et fortassis intrare facit quis in dilectionem contrariorum amasium ⁊ amasiam: et formosum ⁊ deformem. at si amicitiam exhibuerit deformis formoso propter eius formam: non tamen amicitur formosus deformi propter suā deformitatem. Et ex hinc apparet q̄ amasij sunt digni vt derideantur cum voluerint aliquando vt amentur: cum autem amētur fortassis in ipsis est idoneitas gratia cuius amantur. quando vero non fuerit in eis idoneitas rei vilius ⁊ velint amari: tunc digni sunt derisione. ¶ Dicit. Et fortassis appetet contrarium suum per accidens: ⁊ hoc quoniam contrarium appetit quidem illud quod est bonum: ⁊ hoc est mediocre. Verbi gratia quoniam non est bonum sicco vt fiat humidus: sed vt deueniat ad medium: ⁊ similiter calido non est bonum vt fiat frigidus sed temperatus: vult vt estimo quod excessus in rebus oppositis desiderat medium. ¶ Dicit. Nisi q̄ hec persecratio immanifestabilis est ex hac scientia: id est non est essentialis ei. relinquamus ergo eam.

Videtur autē quēadmodū dictū est primo q̄ neq̄ dilectio neq̄ iustitia inuēte sint nisi in eo q̄d p̄porzionatur: nobis etiā in nobis: eo q̄ putat̄ q̄ in omni cōmunicatiōe ⁊ cōnegociatiōe iustitia quedā sit ⁊ amicitia quedā. Etenim cōsociati in itineratiōe nominant̄ amici: ⁊ s̄r con simlātes nominant̄ amici: ⁊ vlr̄ quicūq̄ cōmunicāt in actio ne aliqua nominātur amici ⁊ mēsurā amicitie eorū: ⁊ s̄m mēsurā cōicatiō nis ⁊ cōadiunatiōis: ⁊ dictū est quidē in prouerbio qm̄ q̄d amicorū est cō mune est: eo q̄ amicitia cōmunitas: ⁊ p̄ hoc vniuersum q̄d cōsistatū est et sociorū cōmune est: ⁊ portio virtuosorū in istis cōmunicatiōib⁹ ex vtilib⁹ gratia quorū est cōmunitas mēsurata est quibusdā magis ⁊ quibusdā minus. ideoq̄ sunt quedā amicitiarū magis: ⁊ quedā earū minus. intēdo qm̄ amicitia sequit̄ bonū existēs in cōnegociatiōe: ⁊ s̄r iustitia diuersificat i seipsa diuersitate cōicatiōis ⁊ p̄ hoc est dilectiō patrū ⁊ filiorū ⁊ patrū ⁊ so ciorū ad inuicē ⁊ dilectiō ciuū vnius ciuitatis ad inuicē diuersificatiōis: in tendo qm̄ dilectiō patrū erga filios diuersa est a dilectione fratrū. ⁊ s̄r di lectio diuersat̄ a dilectione sociorū. ⁊ s̄r dilectiō sociorū diuersat̄ a dile ctione ciuū: ⁊ similiter in ceteris dilectionib⁹: ⁊ p̄ istud sunt species iusti tie: in eis diuerse: ⁊ malitia aduersat̄ iustitie magis circa dilectionē maio rem q̄ circa minorē: p̄ hoc rapina pecunie ⁊ defraudatiō ipsius a socio peior est q̄ a cōcine: ⁊ derelictiō sine adiutorio peior est. derelictiōe extra nei. Et s̄r frangere caput patris peius est q̄ frangere eius qui non est pater. ¶ **D.** Et patet q̄ iustitia auget̄ per augmentū dilectionis quasi ambe sint in rebus eisdē ⁊ finitur per augmentū eius apud modos equalitatis. ¶ **Q.** Et vniuersitas specierū cōmunicatiōnū particulariū similis est parti bus habitudinū ciuilib⁹: intēdo cōmunicatiōnē publicā. oēs em̄ desiderāt rem vnā eandē: ⁊ est illud q̄d desiderat̄ habitudo ciuilib⁹: per oēs em̄ eos in quiritur cōueniēs in vita: ⁊ videt̄ de cōmunitate ciuitatis. vel ciuili: quos niā gaudet per illud q̄d cōuenientius est vt per ipsum incipiāt cōsociatiō ⁊ ⁊ perduret etiā: ⁊ istud est propositū latozis legū: ⁊ dicunt qm̄ iustitia est cōuenientius cōmuni: intēdo homini cōmuni. etem̄ relique cōmunicatiōes particularēs desiderāt cōuenientius particulari vt navigatorēs maris cau sa lucrādi pecunias aut alteri⁹ causa ex his: pro quib⁹ laborat̄ in mari: ⁊ si militer cōicātes etiā in malitia desiderāt cōuenientius in prelio: vt puta pe cuniā si huius fuerit appetit⁹: aut victoria si illa desideret̄: aut captiōnē ci uitanis si ad hoc tēdat̄ desiderū: s̄r se hz in hoibus vni⁹ lucrī: intēdo qm̄ inquisitiō eorū est boni particularis inquisiti per illā viā. ¶ **Q.** Et putat̄ de quibusdā cōicatiōib⁹: qm̄ sunt causa delectationis ex cōclusiōe: ⁊ recrea tiōis vt cōiunzioniōes ciuū in festis decollatiōnū ⁊ sacrificiōz. intēdit q̄d apud nos dicit̄ pascha. ¶ **Q.** verisimile est em̄ q̄ oia ista intrent sub habitudi nem ciuile: intēdo cōicatiōnē publicā. Ciuitas nempe nō desiderat hoc q̄d cōuenientius est alicui s̄m q̄ oibus. ¶ **Q.** Et q̄ offerunt sacrificia in tota vi ta sua ⁊ honorāt̄ deū in istis cōgregatiōib⁹: ipsi quidē lucrātur sibi ipsīs per hoc recreationē ex opatiōe illa cū delectatiōe: ⁊ hoc patēs est ex decol latiōe ⁊ celebratione anti qua pasche: fiebant em̄ post frugū collectionē: ⁊ eligebāt quidā illā horam propter duas intentiones: vna qz tunc quieue runt a frugum collectione. scda sacrificium tunc erat quasi gratiarū actio pro adeptiōe frugum illius anni: ⁊ quando sic est: tunc iam patet: quoniam vniuersē cōmunicatiōes partes sunt habitudinū ciuilib⁹: ⁊ quoniā sequitur omnē cōmunicatiōnē amicitia quedā s̄m modū illi⁹ cōicatiōis.

¶ Capitulum Septimum.

Ad administrandum vero ciuitates tres sunt spēs: to-
 tidem etiā excessus: et quasi labes ipsarum. Sunt autē
 hec regnum et optimorum ciuium potestas. Tertiā a
 censu, censuram appellari conuenit: quā pleriq; po-
 pularem vocāt. Harum oīum optima est regni: de-
 terrima vero popularis. Transgressio autē regni tyrannis est: in
 utraq; enim vnus gubernat sed plurimū inter se differunt. Tyrā-
 nus enim propriū querit cōmodū: rex vero eorū qui ab eo regunt.
 Non enim est rex nisi per se sufficiat et cūctis bonis excellat. At qui
 talis est nullius indiget: nō ergo hic queret utilitates proprias: sed
 eorū qui ab eo regunt. Qui vero nō est talis potest rex utiq; esse et quō
 rex. Tyrānis huic cōtraria est. propriū enim sequit cōmodū: et in hoc
 quod deterrima sit potestas: nam pessimum optimo contrariū est. Sit autē
 transgressio ex regno in tyrannidem: est enim tyrannis prauitas
 regni: prauus autem rex tyrannus efficitur. Ex optimatibus autē
 ad paucorum potentia; fit transgressio gubernatorū prauitate:
 qui tempore, preter dignitatem gubernant: et cuncta aut plurima
 bona ad se trahunt: et magistratus semper eisdem ad diuitias cō-
 parandas plurimum intendentes. Ex quo fit ut pauci dominan-
 tur et mali pro bonis: ex his vero qui in censu habentur ad mul-
 titudinem fit transgressio: sunt enim hec summe. Nam et censi mul-
 titudinis esse volunt: et omnes equales. minime autem praua est
 multitudinis gubernatio: quia parum admodum transgreditur
 gubernande ciuitatis spēm: mutantur igitur maxime per hunc
 modum respu. Nam sic paulatim ac facillime labuntur earum si-
 militudines: et quasi exempla in domibus quoq; licet intueri. Nam
 patri ad filium societas regni instar habet: patri enim cura est fi-
 liorum: hinc et Homerus Iouem patrem appellat. Paternum
 enim imperium regnum esse vult: quōd apud persas tyrānicū est:
 quoniam filiis perinde vtuntur vt seruis: tyrannica vero est do-
 mini ad seruos. Agitur in illa dñi utilitas. Hec ergo recta videt:
 perfica vero erronea: nam sunt diuersorum diuersa imperia. Viri
 autem et vxoris societas ei speciei similis est qua optimates gu-
 bernāt: pro dignitate enim vir presidet: et in his que virum decēt:
 que vero vxori congruūt hec illi tribuit. Sed si in omnibus rebus
 dñari velit vir: ad eam spēm trāsgreditur que est paucorum potē-
 tia: preter dignitatem enim sibi arrogat: et non quia melius est.
 Interdum quoq; vxores ipse presidet quasi rerum potēte. nō igit
 per virtutem prestāt: sed per diuitias et potentia; quē admodū cū
 pauci tempore, obtinent. fratrum vero societas ei filis videtur que
 est in censu positorum: pares enim sunt nisi quantum etatibus diffe-
 runt. Itaq; si plurimum etatibus dissent non amplius videtur
 amicitia. Multitudinis vero gubernatio maxime in his domibus
 conspicitur que sunt sine dño: ibi nāq; omnes ex equo in quibus

A
 Tyrān? p
 priū qrit
 cōmodū.
 Res? oeo
 rūq; ab eo
 regūtur.

Liber Quintus

Imbellicis est princeps: et unicuique licentia. In vnaquaque specie rerum publicarum amicitia videtur in quantum et iustum: regum ad eos qui reguntur in maiestate beneficij: prodest. n. illis siquidem bonus exis eam quam hanc curam ut qui ab eo reguntur quam optime habeant ut pastor ovium: ut. n. Homerus pastorem populorum vocat Agamemnonem: talis est persona. Differt autem magnitudine beneficiorum: cum essendi causa permaxima videantur nutriendique et erudiendi: et progenitoribus hec tribuuntur. Nam enim imperium obtinet pater filiorum et progenitorum descendenti: et rex populum qui in regno sunt. Sunt autem in maiestate amicitie: itaque honorantur genitores: et iustum igitur in his non illud idem: sed secundum dignitatem. nam sic et amicitia et viri ad uxorem eadem amicitia: et in ea specie que est optimatum. Nam secundum virtutem et meliori plus boni et congruens singulis: sic autem et iustum. fratrum vero amicitia sodalitie similis videtur: pares enim et coetanei: tales vero affectibus et motibus similes sunt ut plurimum. Similis est huic et illa que est secundum censum: pares enim ciues esse volunt et inter se mites: in parte vero dominari et ex equo. Sic igitur et amicitia exigua est: ac minime in ea que est deterrima: in tyrannide enim nihil est amicitie aut parum. In quibus enim nulla est societas imperanti et parenti nec amicitia est: neque enim iustum: sed quale artificij ad organum: et anime ad corpus: et domini ad seruum. Iuuantur enim hic ab his qui utuntur. Amicitia non est ad inaiata: neque iustum: sed neque ad equum vel bovem: neque ad seruum qua seruus est. nihil enim commune est. Nam seruus aiatum est organum. Organum vero inaiatus seruus. Qua igitur seruus: non est ad illum amicitia: sed qua homo. Videtur enim esse quiddam iustum cuique homini ad omnem: cum quo societas esse potest legis pactionis: et amicitie in quantum homo. Perparum vero in tyrannide amicitie et iusti. In optimatibus plurimum: multarum enim rerum societas est his qui pares sunt.

Seru⁹ aia
rhetorica
num.

7 **S**eptimum capitulum quod politice sunt tres species regni. scilicet aristocrazia timocrazia: equalibus vero existibus harum corruptionibus: quarum optima regnum: pessima timocrazia. quod tyrannis est transgressio regni: tyranno intendente quod sibi conferens: rege autem omnibus bonis supercellere quod subditis: quo non exite tali sit clerotes: exite autem contrarij fit tyrannus: tyrannide existente pessima transgressionum: deinde quod ex aristocrazia que est principatus optimorum fit transmutatio in oligarchiam: quod est principatus paucorum: quod civitatis preter dignitatem et sibi ipsis tribuentium. et quod ex timocrazia que est principatus ditiorum in democratiam que est principatus plebis et minus mala transgressionum: postea assignans similitudines harum in duobus: aut patris ad filios communicationem regni habere figuram: et in peris paternus principatus fit tyrannicus utens filijs ut seruis in hoc peccans: viri autem ad uxorem principatus esse sicut aristocraticum: fratrum autem ad invicem communicationem assimilari timocrazie: cohabitatum autem sine dicitur re: et in

re: in quibus qui principatur debilis democratia. D.

L spēs habitudinū ciuiliū tres sunt: et oppositae et tres. prima est principatus regis: intendit regem vnum virtuosum. secundam principatus bonorum: intendit reges multos coadiutores in gubernationem iustam nobilitate: illud fit per hoc ut unusquisque ipsorum adducat partem gubernationis: aliam ab ea quam adducit alter cum non contingat aggregari partes gubernationis ciuilibus in vno. **¶** Tertia est principatus honoris: intendit civitatem cuius finis est honor. **¶** Et quidam hominum nominant eas vsum vite: et melior omnium istarum est principatus regis: et vehementior oppositum est oppositum quam notat principatus aggregationum. **¶** Tercium principatus tyrannidis et regni vnus et idem est per formam: et inter vtriusque diuersitas est multa: eo quod intentio tyranni est bonum suum: intentio regis est bonum eorum: quibus preest: non bonum suum: non tamen est rex qui non est excusatus ab omni exigentia procurationis: et non est stultus vniuersitate virtutum: et hoc quoniam rex quoniam fuerit virtuosus et excusatus ab omni exigentia procurationis non est indigens aliqua re: cuius non fuerit vllius eges non erit intentio eius in principatu ad vtilitatem propria: sed intendit vtilitatem gregi suo. **¶** Qui vero non fuerit talis conueniens est ut sit princeps sorte: intendit casu non merito vel idoneitate: tyrannus autem contrarius est regi secundum veritatem: eo quod inquitur proprium bonum: et rex bonum alterius: et istud oppositum est peius oppositorum et magis patens: quoniam malum: et est in seipso tale: eo quod contrarium est bono absolute: quod est principatus regis: et contrarius bono absoluto est malum absolutum. **¶** Et principatus mutat ex regno ad tyrannidem: eo quod tyrannidis malitia est pertinens principatus unitatis: intendit ad malitiam contra principatum regis vni: cum ergo vterque principatus regni et tyrannidis pertineat principatus vni: et non differunt nisi secundum finem principatus: sit mutatio istius principatus ex regno ad tyrannidem ad intentionem principatus tantum: et hoc est facillimum. **¶** Sed principatus bonorum propter multitudinem principum mutat ad principatum paucorum: intendit principatum diuitum qui ponant finem gubernationis diuitias: et istud est oppositum huius principatus. **¶** Et est deterior principatum: ideo quod principes diuidunt bona civitatis non secundum merita: et conuertunt vniuersa bona aut plura ipsorum ad se ipsos: et student ut principatus semper sit eorundem velut filiorum et nepotum ut arbitror: ideo quod diuitie apud eos sunt causa principatus. **¶** Et principes huius civitatis pauci sunt et mali loco eorum qui merentur principatum ex virtuositate. **¶** Principatus autem honoris mutat ad principatum civitatis: intendo aggregationalem: est qui nominatur secundum libertatem. **¶** Et enim isti duo principatus conpropinquos valde habent terminos: eo quod principatus honoris requirit et ut sint principes in ipso multi et ut omnes coequeles sint in honore. dixit. et principatus libertatis paucis est malitia: eo quod oppositio eius ex specie principatus honoris pauca. **¶** Ad ista namque opposita permutantur isti principatus vterque plurimum et festina est permutatio quorundam ad invicem: quod autem est extra istas compermutationes: ut quod permutetur regnum ad aliud quam ad tyrannidem parum est et graue. **¶** Et istud est quod narravit Aristoteles. restat diuersum vix vel semite platonis: qui videt quod principatus regni primo permutatur ad principatum honoris: et principatus honoris ad principatum diuitiarum: et principatus diuitiarum ad principatum aggregationum: et principatus aggregationum ad principatum tyrannidis. Et verisimile est: quoniam quoniam permutatio ex qua sit de hoc per quod est qui currit cursu nature in permutatio istorum principatum est ut dixit Aristoteles non ut dicit Plato. **¶** Et est potest ut inueniamur si se istis reguntibus in regim

Comē. Aug. sup lib. Ethicorum,

P

D Nota differētiam in terpla. et Arist.

Liber Octauus

ne dom^o. intēdo hospitiū: cōuersatio em̄ patris cū filijs suis in hospitiō s̄
 milat̄ p̄uersationi regis cū grege suo: curiosus ē em̄ rex gregis sui: quēad
 mo dū p̄ filioꝝ: ideo noiauit homerus regē patrē. idiget em̄ r̄c̄ȳt ei^o re
 gum sit paternū regimen. ¶ Apud persos autē regimē p̄ris tyānidale
 est: ipsi em̄ tractāt filios tāq̄ seruos: 7 regimē dñi erga seruū tyānidale:
 eo q̄ dñs v̄it seruo p̄t ei melius fuerit nō seruo: v̄t autē q̄ regimē patris
 erga filios directū sit: persoz autē peccās. Quā autē regimē v̄l p̄ncipat^o boꝝ
 noꝝ diuersum est: eo q̄ qlibet eoz exereret p̄p̄riū offm̄ 7 saluat alteri offi
 cū sibi p̄p̄riū: similat̄ ipsoꝝ regimē regimini viri 7 mulieris in hospitiō:
 vir etenim dñat in hospitiō reb^o q̄ ad eū pertinet: 7 dimittit dñū mulieri su
 p̄ res sibi p̄tinetes. qñ ergo vir dñat vn̄uerso qd̄ suū 7 qd̄ mulieris p̄uertit̄
 ad paucitatē regiminis. itēdit q̄ p̄uertit̄ ad dispōnē s̄k̄antē p̄ncipatū pau
 coz: intendo diuitis. 7 facit q̄dem hoc per idoneitatem quā arbitrat̄ ex se
 ipso sine potentia sine diuitias: nō per hoc q̄ illd̄ meli^o. Et fortasse dñat̄
 mulieres in hm̄oi hospitijs 7 ciuitatib^o s̄ lib^o istis hospitijs qñ fuerit i eis
 ista idoneitas: verumtamē dñum ipsoꝝ nō sit s̄m̄ h̄t̄ tūc: sed pp̄ diuitis
 as aut potentiam: quemadmodū res se h̄z in dñis vel in principatu pau
 corum. intendo q̄ non sit s̄m̄ virtutem: sed s̄m̄ diuitias. ¶ Dñum autē
 frat̄ū in domib^o similat̄ principatū honois: eo q̄ fratres coequantur in
 omni re p̄ter q̄ in annis. Et propter h̄c cām qñ fuerit diuersitas in annis
 multa non erit illic dilectio fraterna: p̄ncipatus autē cōmunitatū. intēdo p̄n
 cipatum liberorum vt plurimum similat̄ statui hospitiū in quo nō est pas
 terfamilias vel dñs. familia enim illius hospitiū coequales sunt: 7 s̄m̄ p̄n
 cipatu aggregatio nis princeps debilis est. Cap. 8.

X In societate igit̄ oīs amicitia est vt dixim^o. Dissiguet
 vtiq̄ aliquis consanguineā 7 sodalicā: ciuiles vero 7
 cōtribules 7 cōnautice 7 hm̄oi sociabiles vidēt ma
 gis: tanq̄ veluti. n. p̄ cōuentionē quādā esse vidētur.
 Inter has q̄s collocet 7 hospitaliciā. Consanguinea
 aut v̄t varia totaq̄ a paterna p̄dere: parētes enim amāt natos
 quasi suū qd̄dā exntes: nati h̄o parētes vt ab illis qd̄dā exsien
 tes. Magis autem sciunt genitores que ex ipsiis: quod genita:
 quia ab his: 7 magis coniungitur id a quo illi quod genitū est:
 quam id quod gignitur ei qui facit. Id enim qd̄ ex ipso p̄imum
 est ei a quo: vt deus 7 crines 7 quoduis ei quod continet. Illi
 rū vero nulli a quo vel minus. Magnitudine quoq̄ tempore.
 Nam hi statim genitos amant. Illi vero post tempus congeni
 torum scientiam vel sensum perceperint. Ex his etiam patet cur
 matres ament magis. Parentes enim natos amant vt seipos.
 Qui enim ex his sunt veluti alteri ipsi sunt separati. Nati vero
 parentes vt ab illis ori. Fratres vero se mutuo amant: quoniā
 ab eisdem nati sunt. Idemptitas enim ad illos idem inuicem fa
 cit. Itaq̄ aiunt eundem sanguinem eandem stirpem et talia que
 dam. Sunt igitur quodammodo idem licz diuersi. Magnū pre
 terea est ad amicitiam educatio et etas: quapropter fraterna ami
 citia sodalicā similis est. Nepotes vero et alij cognati ex istiscō
 iunguntur. quoniā ab eisdem sunt. Sunt alij autem magis cō

uncti alij minus: vt proximi vel remoti sunt a stirpe: est autem ad parentes amicitia natis: et hominibus ad deos: vt ad optimos et maiestate prestantes. Maxima enim hi beneficia contulerunt cum essendi educandiq; causa fuerint natosq; erudiendi. Talis autem amicitia voluptatem et vtilitatem magis continet quam extraneorum: q̄sto in ipsis vita sociabilior. Est autem in fraterna quemadmodum in sodalicia: et magis in humanis ac penitus similibus: quanto coniunctiores genere existentes se mutuo diligunt: et quantomagis similes moribus sunt qui ex eisdem orti: ac eadem educatione disciplinaq; instituti: et temporis comprobatio plurima atq; firmissima: eodem modo in ceteris cognatis sūt ea que amicitiam faciunt. Viro autem et vxori amicitia videtur secundum naturam existere: homo enim natura est contugale magis q̄ ciuile: quanto prius ac magis necessarium est domus q̄ ciuitas: et procreatio filiorum communis animalibus. Atq; igitur intantum societas est homines autem non solum procreatio nis causa coeunt: sed eorum quoq; gratia que pertinet ad vitam. confestim enim distinguuntur opera: et alta sunt virt: alia mulieris. Sufficiunt igitur inuicem proprias res in communem ponentes: quare et vtilitas et voluptas in hac amicitia versari videtur. Erit etiam per virtutem si boni sint: est enim vtriusq; virtus: et gaudebunt vtiq; simul: similis vero ambobus commune sūt bonum. continent autem societatem: quemadmodum se habere debet vir erga vxorem: et omnino amicus erga amicum: nihil aliud videtur querendum nisi quomodo iustum. Non enim videtur idem iustum amico ad amicum: neq; ad extraneum et familiares et condiscipulum.

Octauum capitulum q̄ in vnaquaq; politicarum configurat amicitia iusto: quod est in illo quemadmodum regis ad subiectos amicitia: sicut et iustum quod est in illa est in superabundantia beneficij: q̄ est ipsos bonos facere: cui similis est paterna: excellens tñ bñficiorum magnitudine p̄ rege: nam principatus amicitijs eorum in superexcellu erant: et patribus q̄ regibus honorari dignioribus: q̄ ad vxorem amicitia: et iustum qualis in aristocrata: fratrum vero simul: et auriace et timocrate: tandem quod in transgressionibus paruum est amicitia sicut et iustum: in tyrānide aut nulla aut prauissima: q̄ nulla commutatio: sed vti subditis vt organo: quem admodum dñs seruo qui est organus domini animatū: nec est eorum amicitia vnde tales: sed vñ hoies. q̄ in democratia est plus amicitie q̄ i alijs transgressionibus ppter plura in hac esse cōia. 8.

Runicusq; ex istis sex modis cōuenientium regnatio ē propria: intendo gubernationem propriam: et in vnoquoq; eorum inuenitur dilectio s̄m mensuram iustitie inuenite in ipso. Dilectio quidem regis erga subditos abundans est s̄ abundantiam ipsorum in benefactionibus et operationibus: et ipsi diligunt eum s̄m benefactionem eius ipsis. Rex enim quando bonus fuerit: bene facit his: super quos regnat: et vilitat eos ppter

esse actiones eorum iustas: quemadmodū uisitator pastor gregem suum: rpp hoc homerus poeta nominat prelatos noie deriuato a noie gregis: r isto regimen est nobilius regiminum r diuersificat quidem regimē patris: et regis in magnitudine uisū. intēdo q regimē regis maioris est utilitatis et cōius regimine patris: in genere vnum sunt: putatur enim de pfe q ipse sit cā esse filiorum: r nutritionis eoz: r doctinationis. ideoq debuit hnt filij vt retribuunt patri in delectationib⁹ bonoz in quib⁹ opz: r ipse sifr portare hz hanc honoris exhibitionē suis antecessorib⁹ ex parētib⁹: pfr itaqz filiorum prelatas est nālr: r quemadmodū est pf eis quos genuit: sic est filius eis qui precesserunt r genitorib⁹: r hec est dispō regis erga eos quos regit r manūtenet. intēdo q amor ei⁹ erga eos est amor paternus: r honoratio ipsoim erga eum est honoratio filialis: etenim rex est cā ee anime r fieri eius r enutritionis eius r doctinationis ei⁹: r grā hui⁹ honorāt filij ptes. ¶ Et dilectio r iustitia in istis nō est vni r idē. sz superabūdas fm idoneitatem. intēdo q dilectio erit plus vbi iustitia fuerit plus. ¶ r si meliter dilectio in principatu bonoz sit ēt fm mensurā rntatis. intēdo qd dilectio est amabilior: r vlr erit dilectio ipsi fm mensuram quam opz vnicuiqz ex ipsis: r similiter iustitia. dilectio autē fraterna est quidē coequalis et sifr dilectio socioz: eo q ipsi coequales r ppinq r cōsimiliū passīdes inueniunt simul r in hora vna r cōsimilium motū vrlurimū: r illi simulant sochs principatus honoris: eo q ista maneries vite vult vt sint ciues coequales in idoneitate vel merito: r vt sit regimen in ipsis particulare: r fm equalitatem. intēdo in oī indiuiduo: r sifr dilectio in istis est ēt coeqlis et iustitia econuerso ei qd ē in ciuitate regis r honoz. ¶ quemadmodū autem in oppositionib⁹ trib⁹ iustitia modica est: sic r dilectio r minime ēt in peiori earum r est tyrānides: etenim in tyrānide nihil est dilectionis: r iustitie nisi sit qd modicū: in tyrānide nāqz nihil est cōe prelati et subdito: neqz est in ea dilectio: neqz iustitia: r hoc qm cōicatio que est inter prelatum r subditum siks est cōicationi q est inter artificē r insfrim: et animaz r corpus: r dñm r seruum: p insfrim enim pficit vtes eo: r ipsum p illū etiā: attamen in sfo nō est dilectio erga artificē: neqz aie erga corpus: cum neutris illoz sit aia: r sifr nō inuenit inter ea iustitia: neqz est etiā dilectio r iustitia in iditate animarum qtrcūqz ptingar: in iditatib⁹ em aiaz quibus non est rō nō inuenit dilectio neqz iustitia nisi fm cōitate rōnis: sifr neqz seruus amatur in qstū seruus: est enim seruus qdē in qstū insfrim: et insfo nō est dilectio: ideoq dictū est: qm seruus est insfrim aiātū: r insfrim seruus in aiātus: in qstū ergo seruus nō pportionalē ei dilectio: r pportionalē qdez in qstū homo. ¶ putat autē hoc ee necio iustitia qdam iter quozsz duos hoies: r cōicantes maxime siue p legē siue p pditidē r pueniētā: r sifr dilectio inenitabilr erit inter quoslibet duos hoies cōparticipātes fm mensurā eius qd est inter eos de iustitia. ¶ In principatib⁹ autē tyrānidibus modica est dilectio: r sifr iustitia. in pncipatu ho communitatū antēdo congregationalē iustitiā r dilectio est plus: eo q in illis sunt res multe cōicāte: r sunt coeqlis in illis rebus: r ois dilectio vt dictum est: sit quidez in conuersatione communi cabili. i. participabili. Cap. 9.

5

Am ergo triplex sit amicitia vt ab initio dictum est: et in alia sint amici pares: in alia secundum excellētiā. Nam r similiter boni fiunt amici: r melior peiori. Eodemqz modo r iocundi: r propter utilitates adequātes cōmoditatib⁹ r differētes. Pares qdez fm paritatē opz r in amore r in ceteris adquare.

Impares vero s̄m rōnē excellenter cōducere. S̄ sunt igit̄ incusationes ⁊ querelae in ea amicitia q̄ est vtilitatis gr̄a cōtracta: vel sola vel maxime: ⁊ merito quidā. Nā ⁊ q̄ p̄ virtutem amici sunt bene facere mutuo properant. Hoc enim ⁊ virtutis et amicitie. Ad hoc autem certatim tendētib⁹ nulle existūt q̄relae: neq; r̄re. nam aduersus amantem ⁊ beneficia cōferētē nemo conuersetur: sed si sit gratus beneficijs respondet. Qui vero in dando et beneficia conferendo exuperat cum id assequatur qd̄ cupit non succensabit amico. Nam vterq; bonum appetit: nec etiā n̄m̄ in his que propter voluptatē cum simul ambobus id pueniat q̄ optabant: sed quidem mutua conuersatione gaudēt. Etenim ridiculum ēt si q̄sq; cōs̄ incusaret q̄ sibi iocū dū nō sit: cum liceat illo non vti. At illa que propter vtilitatem est querellis subiacet: cum enim se mutuo propter vtilitatem vtant: s̄mp plus q̄rūt et minus q̄ decet se habere existimant: ⁊ querunt q̄ nō tanta repositent q̄ta deberent pro sua dignitate. Amici vero non sufficiunt ad tam multa conferenda. Videtur autem vt duplex est iustum aliud sine scripto: aliud legibus: sic et ea amicitia que est propter vtilitatem partim moralis esse: partim legitima. S̄ sunt autem incusationes tunc maxime cum non per eadez commutant ⁊ dissoluantur: est autem legitima in dictis partim omnino forensis de manu in manu: partim liberalior ad tempus: sed per pactiones quid pro quo. Est autem in hac manifestum quid debeat nec ambiguum: sed amicabilem habet dilectionem. Quapropter quibusdam horum non sunt iudicia: sed putant oportere contentos esse qui s̄m fidem contraxerunt. Moralis vero non est in dictis: sed vt amico donat vel quid aliud facit. Dignum putat vtri ipse consequatur quasi non donauerit: sed commodauerit. Nec similiter commutans ⁊ dissoluens incusat. Idq; ex eo accidit quod vel omnis vel magna pars volunt quidem honesta: sed anteponunt vtilia. Atq; honestum quidem est beneficia conferre: non vt vicissim suscipiantur. Utile vero bene accipere et qui potest reddenda sunt: que accipit s̄m dignitatem: idq; sp̄ote agendum. Inustum autem amicum non faciendū quasi errauerit in principio: et beneficium acceperit a quo non oportebat: non enim ab amico: neq; ob hoc ipsum ad agente: vt igitur in dictis beneficio accipere pro dissoluendum est: ⁊ quasi conuenit reddere si poterit. si non poterit non esse cogendum: itaq; reddendum est si habeat facultatem: considerandum est ab initio: a quo quis accipit: et cuius gratia: vt sic vel suscipiat vel non. Habet autem dubitationē vt accipientis vtilitate metiri debeat beneficiū: ⁊ iuxta illam rependat an iuxta illius q̄ cōtulit: qui enim capiūt: attenuātes qdē illa talia se accipere dicunt que parua erant his qui contulerāt: ⁊ licebat ab alijs accipere. Illi vero viceuersa maxima eorum que pe-

nes se erant: z que ab alijs consequi non poterant: z in periculis atq; huiusmodi necessitatibus. An igitur cuius utilitatis causa sit amicitia eius qui accipit utilitas mensura est: hic est enim qui indiget z satis est vt tantundem ferat. Tantum igitur beneficium fuit quantum iste accipit utilitatis: z reddendum est tantum. Quantum ipse accipit: aut etiam plus: id enim honestius est. In ea vero que est p virtutem inculpationes non sunt: mensura autem videtur conferentis electio: virtutis enim z moris in electione vts est.

Conueniens est vt distingatur inter dilectionem que est ex parte conueniente generis. i. consanguinitatis z dilectionem que est ex parte societatis: interdit quoniam illa naturalis est z illa consuetudinaria. **¶** Dilectiones autem ciuiles z sociales: vt ille que sunt inter homines conuergentes in eadem nauem aut coherentes in eodem itinere: z quecumque huiusmodi sunt simulantur dilectionibus que fiunt a simul conuersantibus propter participationem vna aut in rebus vni eisdem: nam fiunt quidem causa coretribuendi in vtilitate: z causa conueniendi secundum indigentiam alterutram. **¶** Et fortassis intrumittet aliquis in hoc genus dilectionem extraneorum adinuscem. **¶**

¶ Et iam patet quod dilectiones generis multe sunt dissolutionis z corruptionis nisi quod omnes proportionantur dilectioni paternae: patres amant filios: eo quod sunt pars ipsorum: filij vero amant parentes: eo quod sunt ab ipsis: z recognoscunt parentem erga illos qui ex ipsis sunt plus est quam recognoscunt filiorum erga illos a quibus sunt: z propter hoc: genitum magis proprium est: genitori quam genitor genito: etenim illud quod est pars salicuius magis proprium est quam sit res suo factori: genitum autem pars generantis est vt dentes z capilli z generans factor est geniti: z non solum precellit dilectio patris dilectione filij sed hanc intentionem: sed etiam in tempore intendit quod dilectio patris erga filium prior est tempore dilectione filij erga patrem: eo quod patres diligunt ex tempore ex quo nascunt: filij vero amant quidem post precessum temporis: dum cognouerint filij patres suos aut intellectu aut sensu. z declarat ex isto quod matres amplius diligunt quam patres: eo quod plus partem filij ex matre quam patres ex

go amat filios pp seipfos: eo q illud qd est ex aliq est qst alteru ipm pter q
 qd est distinctu: filij vero amar parētes: eo q fieri ex iphis est. ffes amat se-
 nuicē: eo q fieri eoz est ex hoib⁹ eisdē r sunt parētes eoz r hoies q conti-
 nuant hac cōtinuatione adinuicē gen⁹ sunt: r pp istd dictū fuit de gnibus:
 qm sanguis vn⁹ est r radix vna. r hoc id q isti sunt res vna p spēm quāsdā
 r sunt distincti: sunt ergo vni quāsdā r sunt distincti quāsdā. ¶ Cōiun-
 ctio in nutritiōe r cohabitatiōe in crescētia multū facit ad cōuenientiā di-
 lectionis vt accidit in caballis q copulant in vno vinculo: etem cū iungant^r
 sub eodē iugo amat seinuicē r comixti socij sunt pp habitudinē suā in loco
 vno: idēq similat dilectio socialis dilectioni fraterne. ¶ Dilectionis autē
 filioz fratru vel soroz r reliquoz ppinquoz cā est q sunt pgeniti a quib⁹
 dā eisdem. i. ex pfe vno aut matre vna: r excellentia eoz in dilectione fit fm
 appropinquationem eoz vni principio in quo picipant r elōgationē ab
 ipō. ¶ Dilectio filioz erga parētes r hoium erga deum vnius generis
 est: r dilectio rei effectiue boni r nobilis: r hoc qm actio ipsozum est ma-
 gnitudo bñficij: cū sint cā fieri r nutritiōis r instructiōis: d. qdez cūctoz
 pf aut filioz. ¶ Et in dilectione socioz plus est delectatiōis r vtilitatis
 q in dilectione extraneoz fm mēsuram cōicationis eoz: r simul conuersa-
 tionis in vita: intendo qm cōicatio eoz in vita amplior est r longior q ex-
 traneozum: r similiter in dilectione fraterna est ex delectatiōe. vtilitate ad-
 modum eius quod est in dilectione sociali r maxime in idoneis r cōsimilis-
 b⁹ ex iphis. Etē dilectio eoz adinuicē est fm mēsuram: cōsimilitudines
 in morib⁹: r appropinquationē quāsdā eisdē: intēdo illos q fuerūt cā ipō-
 rum r maxime qm nutriti fuerint simul r doctrinati: r plōgata fuerit expe-
 rientia eoz adinuicem in veritate cōplemēti: donec firmetur dilectio eoz
 valde: r sī inuenitur dilectio in reliqs rebus cogentibus ad dilectiōē s3
 mēsurā q inuenit in illis q sunt ex vno gñe: intendo qm quēadmodum ex-
 cellit dilectio gnīs fm excellentiam eozum in ppinquitate r elongatiōe ab
 effectiuo dilectionis. s. a patre cōi iphis sic excellit ea q est ex pte reliquaru
 rerum effectiuaz dilectionis fm excellentiam illaru in seipsis. ¶ dilectio
 autē q est inter virum r mulierē naturalis est: r est prior dilectione ciuili tpe
 r natura quēadmodū dilectio condomesticozuz prior est nā r tpe dilectiōe
 cōciui fm mēsurā qua domus naturaliter pcedit ciuitatē: r est magis ne-
 cessaria in esse: intēdo in esse hois. Amplius actio cōis meliori r viro gene-
 ratio est: r est prior actionū cōium naturaliter cū cōis sit hoī r alijs: intē-
 do qm inuenitur aialibus. Et est prima actionū cogētum cōiunctionē ma-
 ris r femine in vno vbi est gratia eius moratur aial in mansione vna. mas
 autē r femina ex hoibus non morant in vna māsiōne pp gnatiōē tm: s3 cū
 hoc pp coadutoris in vita. Etē operationes viri r naturaliter alie sunt
 ab operationib⁹ mulieris: r vterq eoz indiget opatiōe sui cōparis: r qm de-
 durerint opatiōes pprias in cōe inuenietur sufficientia in vita: r ppea
 videmus q ista dilectio aggregat vtile delectans etiā etem qn virtuosā fue-
 rit inuenitur inter eos fm mēsuram idoneitatis naturalis: intēdo ex eo
 q vterq ipsoz est virtus ppria sibi: r erit qstas dilectionis inter eos fm
 qstas idoneitatis. ¶ r causa veniens est vt delectetur vterq eoz p
 existentiam cōiunctionis inter eos: r putat q hec colligatio sit ples: idēq
 eis qui prole nō hnt cito finibilis est delectatio. etem proles est bonuz cōe
 eis r cōe coniungit r ligat. ¶ r inquisitio qdē qualr opz vt sit societas
 viri ad mulierē in vita: r vtr qualiter opz vt sit societas amici ad amicum
 in vita p3 q non est aliud q inquisitio qualr fiat iustitia inter eos in vita:
 etem palam est qm non opz vt sit vita amici cum amico sicut vita eius cuz

Liber Octauus

extraneo: neq; etiam vt sit vita eius cū socio absolute sicut cum socio in doctrinatione. ¶ Cum autem dilectiones sint trium specierum vt dictus est ante: et sit in vnaquaq; earum interdum dilectio et amicitia sū equalitates ex vtroq; amicorum: et interdum sit sū preminentiam erit amicus peiori sū equalitatem: et erunt similiter condelectantes sū equalitatem: intendo bonos. ¶ Et similiter inueniuntur amici causa vtilitatis coequalis et diuersi: et similiter in amicitia propter delectationem inueniuntur due species.

Capitulum Decimum.

fferunt autem in his amicitijs que sunt sū excellentiam: vterq; enim dignum putat vt ipse plus habeat. Quā autem id fit dissoluitur amicitia: nam qui melior est putat oportere vt plus habeat: bono enim plus est tribuendum. Eodem modo et vtilior: eum enim qui inutilis sit equū habere non censeat: famulum quidē esse nō amicitiam: si non pro dignitate operū erunt illa que sunt in amicitia. Putant quemadmodum in pecuniarum societate plus capiunt hi qui plura contulerunt: sic oportere in amicitia. Inops vero et imbecillis cōtra amici esse boni subuente egentibus. Nā quid prodest inquirunt studioso vel potenti esse amicum si nihil sū consecuturus. Videtur autem recte vterq; putare et oportere vtriq; plus tribuere ex amicitia: sed non ex eadez re: sed excellenti plus honoris Inopi vero plus commodi. Virtutis enim et beneficii premium est honor. Indigentie vero auxilium est lucrum. Sic autem se id habere: et in rebus publicis p̄: publica enim tribuuntur ei qui publice benefecit. Honor autem publicū quid est. Non enim esse ex repu. simul lucrum et honorem suscipere. Nā in omnibus minus habere nemo sustinet. Qui ergo in pecuniis minus reportat ei honorem tribuit: et q̄ munera capit et pecunias dat: quod enim sit sū dignitatem equat et seruat amicitia vt dictum est. Sic igitur et illis qui impares sunt considerandū est: et ei qui pecunias ad vtilitatem facit: aut ad virtutem honor est tribuendus reddendo id quod potest. Nam amicitia positatem requirit non sū existimationem: neq; est in omnibus vt in honoribus deo et parentum. Nullus enim pro dignitate vnq; retribuere potest: sed qui pro facultate id agit bonus esse videtur. Quare propter videretur vtriq; non licere filio patrem abdicare: sed patri filium: debitum enim reddendum est: sed qui nihil fecit dignū rebus fecit: itaq; semp est debitor. Quibus autem debetur potestas est dimittendi: et patri igitur. Simul autem fortasse nullus videtur destitisse nisi excellenti prauitate: nam et sine naturali amicitia humanum est auxilium non negare: hinc autem fugiendus est: aut nō studendū prauo auxiliū ferre: nā bñ accipere multi volunt: facere autē fugiunt vt inutile. De his igit̄ eatenus dictū sit.

¶ Decimū capm q̄ opz licet in omni gñe amicitie equare amicos in amare vel simpliciter: et reliq; vel sū analogū: in ea tñ q̄ pp̄ vtile rōnabiliter acci-

honor est
sū vir
tutis.

8

10

dit fieri accusationes et vituperationes et hac vel sola vel maxime: quia in ea quae propter virtutem non accidit propter neutrum appetere ab altero nisi quod bonus sit: neque in ea quae propter delectabile propter non delectatus posse recipere a non delectante: in hac vero accidit propter utrosque minus ab utroque recipere quod dignum iudicant: deinde quod cum duplex sit amicitia secundum utile: moralis. scilicet legalis sicut duplex iustus scriptura non scriptum maxime fit in hac accusatio cum non secundum eandem commutantur et dissoluantur: quare qui recipit semper debet retribuere secundum dignitatem receptorum: et sponte considerato in principio quod a quo recipiendum: postea dubitat virum in amicitia propter utile: mensuranda sit reddita recipientis utilitate vel dantis beneficio quod soluit dicens quod patentis utilitate ut videtur quae equale commodum pueniat: in amicitia vero quae propter virtutem electio assimilatur mensurae: propter quod non est in ea accusatio: tandem quod in amicitia secundum superexcellendam dignificat uterque plus habere: et equaliter hic beneficiunt cum non eiusdem rei: sed diversarum virtutum diuisim congruentium utriusque se plus habere dignificat: quare cum non potest retribuere condignum ut videtur parentibus sufficit quod potest: et quod filius non potest tribuere condigna patri: sed semper remanet debitor: plures non potest abnegare patrem. licet pater possit filium propter filium superexcellentem militiam et ut coercatur. Dixit.

Virtutem in coequalibus operibus ut sit dilectio eorum coequalis et ut ipsi coequales sint in uniuerso ceterarum rerum: qui vero non sunt coequales operibus ut praecminentia inter eos in dilectione sit secundum mensuram proportionis eorum ad inuicem. **¶** Et spes querelae quae sunt de honestate ea inueniuntur quidem in dilectione quae est propter utilitatem: et merito inueniuntur in hac sententia: aut plus quam in ceteris. Item illi qui sunt amici propter virtutem amant benefacere sibi inuicem in actu: eo quod beneficentia in dilectione inuenitur inter diligentes naturae propter virtutem et dilectionem: intendo quod in natura virtutis et dilectionis est ut sequatur eas beneficentia. **¶** Et istorum contentio non est quae relata neque litigatio: eo quod nulli graue est exhibere actiones decente ei quem amat. Cumque sit decetia actionis exhilarans non querit amicus virtuosus vindictam ex amico suo nisi pro decetia actionis quam fuerit superabundans: verumtamen est decetia actionis et si sit superabundans non erit illis quoniam inuicem: amicus etenim estimat se inuenisse ex eo supra desiderium suum ex amico suo non erit illic querela: eo quod ex isto prouenit amico suo bonum: et ois homo appetit bonum. **¶** Neque etiam erit multa querela in dilectione quae est propter delectationem: eo quod illud quo gaudent et delectantur est inuentum eis sine utriusque: etenim uterque eorum gaudet ex suo communi: delectatur ex esse suo cum ipso. **¶** Qui autem proficitur amicitia et ingratus existit amico: et non cogaudens ei dignum fortasse est sit derisione: qui enim ista via praedit potest esse ut non perseruetur cum eo neque die vnica. **¶** Et ex amicis est: amicitia de honestate. scilicet ea quae fit propter utilitatem vel questum. Quibus enim eorum utuntur se inuicem gratia questus plus appetitur utilitatis quam oporteat: culpant ergo socios suos cum requirant ab eis ut proficiant ipsis iuxta mensuram appetituum suorum: viri autem benefici non semper praesentent ceteris oia quibus indigent cupidi: ideoque frequenter vituperant ipsos. **¶** Uidet autem dilectio quae est propter questum duarum esse specterum: quoniam admodum iustitia: sicut enim iustitia quaedam est quod acquiri seque iustitia naturalis: et quaedam quod acquiri seque iustitia positua legalis. sicut est de electione: quaedam enim est naturalis et est coniugata iustitiae naturali: et quaedam est positua et est coniugata iustitiae legali: intendendo eam quae est ex eis in connegociatione: et in contributione secundum viam legis: intendendo secundum conditiones quas conditionauit lex: intendendo quoniam connegociatio

Liber Octauus

fm terminū legis necessariam facit dilectionē: 7 species querimonie vtp̄
 fiunt in hac dilectione q̄n non fuerit cōnegociatio fm mensuram idoneita
 tis. sed fuerit permutata: intendo q̄n ceciderit in ea defraudatio. Et dile
 ctio legalis que fit ex pte connegociationis in rebus que exiſtunt ſz mē
 ſurā ſuā: intēdo q̄ ſint non precij ambobus cōnegociantib⁹: q̄dam est mer
 calis fm totalitatem ſuā: 7 est ea q̄ fit per dationem 7 acceptationem ſtatim
 manu ad manum: 7 quedam est magis liberalis 7 pp̄inquitior bñficij: 7 est
 connegociatio q̄ fit fm inducias 7 mutuū intrans est in hoc caplm: 7 ſp̄s
 in hoc cōmercio ſit cōmutatio alicuius: pro aliquo ſi prerogatiua in ip̄o:
 palam est neq; dubitatur in ea: 7 cōnegociatio de manu ad manū non facit
 necessariam dilectionem: q̄ vero fit fm inducias cogit ad diligendū: 7 bñfi
 centia in ip̄a manifesta est. ¶ Et pp̄ hoc vident multi homines q̄m in
 dignuz est vt oporteat mutantem ad inducias repetere ſua in iudiciario ſtre
 pitu animo q̄ potius regratiandum est ei 7 est honozandus. in cōmercio
 aut morali. ſin quo est iuſtitia non ſcripta: 7 dilectio naturalis nō fit datio
 alicuius eſtimando vt recipiatur pro eo equalēs: ſz datio beneficentie tm̄:
 vt quod dat amicus amico abſq; expectacione retributionis. in cōnegocia
 tione aut mercimoniali non dat quis aliqd niſi intentiōe recipiendi edua
 lens: aut plus. Cūq; ſic ſit quaſi non dat: imo qd dat: dat fm viam mutandi
 vel accommodandi. ¶ Et non est connegociantium queruloſitas in hora
 negociandi ſimilis ei queſit poſt ſeparationē: vult fm q̄ eſt imo q̄ in hora
 ſeparationis queruloſus eſt aliquis cōnegociantiſ de ſocio ſuo de aliquo
 qd eſt aliud ab eo: de quo q̄relabitur poſt ſeparationem vt ſi p̄cipat macu
 lā in v̄ditione quā videat eū occultauiſſe ab eo: p̄lm aut ſit hoc in hora ne
 gocij pp̄ difficultatez reſtituendi. ¶ Et accidit q̄dez querela in cōmercio
 eo q̄ vniuerſitas hoīum aut plures ip̄oz appetūt decoz: ſed peligūt vti
 le: 7 decoz eſt vt ſit bñficiū nō retributionis intuitu: 7 vile eſt vt vir bñfi
 ciat ei q̄ potēs eſt ad retribuēdū fm mēſurā unp̄ſi bñficij. q̄ vero non retri
 buit nō eſt amic⁹: eo q̄ q̄n nō retribuit hoī amic⁹ ei⁹ ſz bñficiū ſit: ac ſi eſſet
 amic⁹ ei⁹ p̄ter ſp̄tē ſuā: opin̄ 7 em̄ q̄ amic⁹ ei⁹ ſit tanq; ille cui v̄ q̄ erra
 nerit circa ip̄m in p̄ncipio ſocietatis: 7 cui v̄ q̄ illud qd p̄cepit de bono: ta
 le q̄dem bonū nō eſt quale puenit ab eo: a q̄ p̄cedit bonū: nō em̄ eſt ex ami
 co: imo nō eſt niſi ex eo qui bñfecit errāter: 7 hoc q̄m bñficius ex pte erroris
 eſt bñficius inſp̄taneē. Cūq; ſic ſit: tunc quēadmodū ozyt ille cui impendit
 bñficiū notozū recognoſcat ipſum 7 retribuat ſic fortaliſ opportunum
 eſt vt qui non pōt ſatiſfacere condigne ſatagit retribuere iuxta poſſe ſuum
 7 hoc q̄m non ſtat condigna ſatiſſactio niſi pp̄ impotentia ſuam: cōueniēs
 eſt vt amicus eius reputet: q̄m ſi poſſet plus cōplete ſatiſſaceret. ¶ Opz
 itaq; vt incipiamus 7 perſcrutemur per id qd eſt beneficium ex amicis 7 ſz
 quid: 7 an tolerat amicus retributionem an non: 7 ſi tolerat quādo tolerat
 eam: in hoc em̄ contentio eſt 7 dubitatio an oportet: vt ſatiſſactio fm men
 ſuram profectus proficientis: aut fm mensuraz facti ipſuſmet factoris: in
 tendo fm mensuram beneficij: non fm paſſionem ab ipſo: patientiuz em̄ cō
 ſuetudo eſt vt dicant: q̄m non receperūt a bñfactorib⁹ niſi res que modice
 ſunt apud eos pauci profectus ipſis: 7 q̄ nullus eſt auarus h̄mōi reruz: de
 nefici vero dicunt eius cōtrariū ſez q̄ ipſi dederunt q̄dam plurimuz ei⁹ qd
 apud eos eſt 7 optimū: 7 quale nō eſt poſſe accipere ab alijs niſi per violen
 tiam aut coactionem: 7 q̄ ſimilatur huic. ¶ Verūſū cum ſit hic amicitia
 pp̄ queliūm opz vt ſit ſatiſſactio in ea fm paſſionem patientis. indigentia
 nāq; eſt quidem fm mensuram paſſionis 7 ſuppletio quidē eius eſt in hac
 opz igitur vt ſatiſſaciat ei per id a quo patitur paſſione coequata ei⁹ paſ

soni: et hoc quoniam in iustitia quod dicitur est ut proficiat ei quantum proficit per ipsos: et ut restituat secundum mensuram quam recipit: et si amplius fuerit erit melius. ¶ In dilectionibus autem que sunt secundum mensuram virtutis vnicuiusque diligenti: non est species ulla ex speciebus querelatur: et comparatio in ipsis non est nisi si quis eligat factor ex beneficio: plures enim virtutum et morum consistunt quod dicitur in electione: intendo quoniam virtus est electio quedam ad actionem decorosam vel ad agendum decorum: et eligentia diuersificatur in amicitias que sunt secundum preeminentiam et additionem non secundum coequalitatem: intendo quando non fuerint mensurae coamantium in coequales: vnicuique enim istorum ut quoniam competit et magis: eo bono quod precipitur de amico suo: quoniam sic fuerit diuersificabitur amicitia: et est quidem sic: eo quod preeminens estimat quod ipse melior: et omnes estimant quod meliori plus debetur de bono: eo quod ipse preeminet: et eo quod ipse vtilior: neque asserit aliquis quod eum oporteat esse equalem bono: eo quod ipsi estimant: quoniam actiones dilectionis quoniam non sunt ex coamantibus secundum mensuram proportionis sue ad vnumquemque ex ipsis: intendo secundum mensuram quam operis per se dignius est ut sit obsequium et seruitus quam dilectio: quemadmodum enim operis in datione pecuniarum ut percipiat plus qui laborauit plus in earum adunatione et acquisitione: sic in dilectione: intendo quoniam operis ut preeminens recipiat plus dilectionis operum dilectionis quam alius: ideoque amicus indigentium quoniam excellens fuerit vel virtuosus dabit eis secundum mensuram sufficientie eorum et ipsi honorant eum secundum mensuram dationis sue quoniam fuerint boni: associantur ergo eum vtilitatis causa: et ipse non habet vtilitatem ex eis penitus veritatem quilibet istorum sanam habet opinionem de socio suo: operis ergo ut eminentior istorum amet ut exhibeat ei minor: vel inferior plus honoris quam ipse eret ut ipse impendat inferiori plus commodi et lucri quam inferiori. ¶ Stenim honorificentia premium est virtutis: et emolumentum fulcimentum est inopiarum. ¶ Et ut hoc sic esse in conuersatione ciuitatis: nullus enim honorat rem que lucrari facit bonum commode ciuitati: istud enim est homo comis et non honorat vllum hominem commode: immo honorat quidem hominem proprium et individua precedunt se inuicem in nobilitate et ignobilitate. Et postquam honoratio est minoratio iniurie honoratus: est aliquis non tolerans minorationem non conferunt homines honorationem nisi ei quem consequitur etiam minoratio: ut puta per collationem pecunie ipsis donec fiat honoratio equalis pecunie collationi. ¶ Stenim actiones que sunt secundum idoneitatem: res diuersas efficiunt coequales: et quoniam fuerint coequales conseruatur amicitia secundum suam habitudinem: et propter hoc operis ut sint honorationes eorum qui non sunt equales secundum nobilitatem aut vtilitatem secundum inaequalitatem: imo sunt coercendales secundum mensuram idoneitatis: et ut quod sint honorationes in quibusdam amicitiarum necessarie vel debite ex peruentione earum ad finem politatis: ita ut sint secundum posse laudantium: non secundum exigentiam idoneitatis laudantium: cum videamus hic res plures ad quarum non sufficimus condignas honorationes: ut dicitur et pres nullus enim ad condignas istorum sufficit honorationes. Et si quis tenuerit eis secundum quantitatem sui posse opinamur hoc est condignum. ¶ Et propter hoc fortassis estimatur illicitum esse filio bellari contra patrem: et quoniam debitor existit filius patri: ut retribuatur ei quantum iam tribuit ipsi patri: et quoniam fecerit pro bona non potest fecit hoc ei neque propter debitum: immo tanquam debitor ei cui assistit obnoxius. ¶ Et fortassis non est potentia alicui ut relinquat patrem suum sine adiutorio. et enim non videt aliquis ut non adiuuet eum qui non fuerit supradantis malitie: et neque fugiat ab eo: homines namque amici sunt naturaliter et in moribus ipsorum est: ne auarus sit aliquis adiutorum erga alterum qui non fuerit superabundantis malitie: maxime ergo ne erga eum cui debitor existit:

Liber Nonus

et cuius dignius est ut sollicitetur et studeat in subsidio quam ut fugiat ab ipso: a quibus vero potius fugiendum quam ipsorum intendendum adiutorio: sunt viri malitiarum ex hominibus: et sunt illi qui volunt ut bene agatur cum ipsis: et fugiunt ne ipsi alicui hoc faciant: ac si illud quod eis fit non proficiat ipsis. ¶ De istis igitur tamen dictum sit.

¶ Octavi Ethicorum finis.

¶ Arist. Stragy. Lib. Nonus Ethicorum.

¶ Capitulum primum.

A
Ad qd nu
mus rept
fit.

B

A cunctis autem dissimilium specterum amicitias proportio adequat: seruatque amicitiam ut dictum est: quemadmodum et in civili sutorum calciamentis: textorumque et reliquis repensio fit secundum estimationem. Ad hoc igitur repertus est numerus communis mensura: ad quem omnia referuntur: et quo omnia estimantur. In amatoria vero interdum amator queritur quod ipse supra modum amans non amatur nihil habes fortasse quod amore sit dignum. Sepe enim is qui amatur quod ille ab initio multa pollicitus nihil proficiat. Euenit autem hoc cum alter propter voluptatem diligit amatorem: atque ea non existunt ambobus. Nam cum propter hec fit inter eos amicitia quam illa non assunt: quorum gratia se amabant: non enim se mutuo amabant: sed illa que aderant. Itaque et huiusmodi amicitie stabilitatem non habent: sed que moralium est per se existens durat ut diximus. Dicitur etiam inter eos indignatio quam alia sunt: ac non illa que ipsi optabant: perinde est enim ac si nihil fiat quam non potuerunt optari: ut is qui conducto cytharedo pollicitus est: et quanto melius caneret: tanto maiora postredie promissa poscenti pro voluptate voluptatem reddidisse inquit. Si igitur hoc voluisset satis id esset: sin vero hic demulceri voluit: ille pecuniaz capere: et habet quod voluit et alter non habet: non bene se habet quantum attinet ad societatem: quorum enim indigens est: illis intendit: et huius gratia hic dabit: sed utrum dantis est: an accipientis estimationem ponere. Nam qui primo dat videtur permittere quod alunt: et Pythagoram seruasse: cum. n. docuerat estimare discipulos: iubebat quanti sibi viderentur illa que ab eo didicissent: tamenque accipiebat in talibus vero quibusdam satis est illud: merces autem viro: sed qui pecunias acceperunt prius ac deinde nihil eorum que promiserant efficiunt propter magnitudinem promissorum: merito aduersus eos querela sunt: non enim adimplent promissa. Hoc fortasse facere compellantur sophiste: quoniam nemo dat pecunias pro his que sciunt: hi ergo pro quibus rebus pecunias acceperunt eas res non adimplentes merito culpantur: sed in quibus non fit conuentio operis: quod propter seipsum exhibent sine querela sunt

Lalis enim est illa que per virtutem fit amicitia. Remuneratio
facienda est secundum electionem: hic enim amici at virtutis. eo-
dem modo videtur faciendū philosophie preceptoibus: non enim **C**
nummis ea res estimatur. nec precium equiualeus reperitur: sed **Laus ma**
forte satis est quemadmodum erga deos et erga parentes: quoniam **gnatio**
quis potest exhibere. Ad tali autē exite datione: sed in aliquo maxime
forte oportet redditionem fieri: que videatur vtriq; esse secun-
dum dignitatem: quod si id conuenire non potest non solum necessas-
rum: sed etiam iustus videbitur eum qui precepit statuere. Quā-
tum enim hic vtilitatis suscepit: vel pro quo voluptatem suscepit
set: tantum is qui contulit ab eo consequitur existimationem: nā
et in rebus venalibus sic fieri constat: et quibusdam in locis sunt le-
ges voluntariorum contractuum iudicia non esse: quasi conuenit
cuius fidem secutus quis sit cum eo ita agere ut ab initio contra-
xit. Qui enim promissum hunc videtur iustius precium statuere
quod cum qui promisit. Pleraque enim non eque estimant qui habent
et qui volunt accipere: sua enim quisque et que dat pluris existimat:
sed tamen repensio fit in his quantum statuunt hi qui acceperunt
Quod forsitan non tanti precij facere quāti vni possidenti: sed quanti
faciebat prius quam possideret.

Determinatio huius tractatus noni de lib. Nichomache Arist. incipit.

Primū capitulum quod in dissimilibus amicitijs analogum equat et saluat
amicitiam: quemadmodum et politicam cōdicationē: cuius mensura numis
ma: quod in amicitia que dicitur ab heros: contingit vtriusque accusatio et dis-
solutio propter non idē: neque māssuum: neque ipsos: sed que eorum ab vtriusque
amari ea que propter mores existēte māssua: deinde quod contēdunt cū altera
abiniuem ipsis sunt quod que appetunt: quod in liberaliori cōmutatōe non
ante dantis: sed preaccipiētis est ordinare dignitatez redditiōis: quod pre-
accipientes et non reddētes: que repromiserūt ut sophiste cōuenienter sunt
accusabiles ante: dantes vero et preaccipientes non in lucrum sed in solam
bonum inaccusabiles: et in his mensura ante dantis electio sicut in cōmu-
nicantiibus philosophia: quod non existēte datione tali: sed in lucrum quod
mensurat retributionem ambarum cōsensus: quod autē dans vel preaccip-
piens sicut fit in emptioibus: eadem quod preaccipiētis est sicut virtutem men-
surare dignitatem retributionis non sicut quod posterius: sed sicut quod ante habere
appreciatus est. **D.**

M omnibus autē in quibus sunt species vtilitū et
nerse: inuentio quidem conueniētie
et proportionis inter huminodiytū a coequatur inter ea
et cōseruat istas dilectiones ut in artibus civilibus: quod pre-
parator coiuorum cōmutat cum artifice calciamentorum
hoc quod meretur eius calciamētū. i. dat ei quod equialet
calciamēto: cōseruatur dilectio inter eos: et similiter in re-
liquis artibus: cōseruatur quidē dilectio inter cōnegociā-
tes sicut eas quod fuerit cōnegociati o sicut proportionem et equalitatem. **D.** et
propter istud posita est mēsurā cōis in istis ciuitatibus rebus omnib; per
quā mēsurētur: et est denarius. g denariū etiam cognoscitur valor rerū: et

Liber Nonus

D per ipsuz sit estimatio donec sciat pportio eaz adinnicē. ¶ In habitu di ne vero amoris dilectionalis fortuitu cābitur amalius amaliā qñ amauerit eaz amore superexcellēte: r ipsa nō amauerit ipsuz sñr vel ecōnerso. si ve ro nō amauerit eū penit⁹: tūc pluries cōtingit amaliū querelozuz eē de ama lia: eo q pmittit ei pmissiones yniuersas: r nihil soluit eaz: r accidit quidē hic querelozitas: vt plm qñ amalius amauerit amaliā cā vtilitatis: r nō fuerit amor ppter delectationē in vtroq; etem ppter cōem delectationē firmatur dilectio: r cōtingit dilectiōis dissolutio qñ nō fuerint res ppter q̄s fuit dilectio: r istud accidit qñ nō fuerit dilectio ppter ipsosmet diligentes sed ppter res nō permāsiuas: r propter hoc dilectiones etiā erunt nō pmā siue: dilectiones vero que pp virtutē sunt pseu crāt: eo q vterq; cōdiligētū diligit sociū per se virtutis grā: virtus autē impermutabilis est: r dilectiōes que sunt ppter vtilitatē nō solū permutant ppter ablationē rez vtiliū: ve r sicutiaz permutant extantibus vtilibus solū fm modū fm quē erat deside rata: nisi. n. desideratū cōtingerit desideratū mō: desideratio reputat apud ipsum ac si nō esset penit⁹: r sñr si cōtingat ei res quā nō amat: vt qui pmit tit cātozi remunerationē iuxta mēsurā bonitatis cātus sui: qñq; interpel latur de pmissio: dicit: satisfaciā tibi p delectatione quaz habui ex cātu suo per aliā delectationem: si ergo fuerit delectatio accepta vtriusq; voluntati erit p hoc satisfactio: qñ vero fuerit alter volēs delectationē vt auditor can tus: alter autē lucrū nō est satisfactio: qñ itaq; vtriusq; cōmerciū nō con tingit socio suo: volitū nō sit cōmerciū fm q opz: eo q desiderū vtriusq; est quidē rei quā indiget: r dat vtriq; qd apud ipsam est grā desiderati quod est apud sociū suū: r ante fuerit datio: in istis fm mēsurā meriti cōseruatur

C cōnegociatio: r fit hic cū det vterq; fm mēsuram qua accipit. ¶ Ut facie bat pythagoras: qñ em̄ docebat aliquid dicebat discipulo vt honoraret eū ad mēsuram qua didicit ab ipso. ¶ Et qui vult dā hoīum placet in hac in tentione precii: intēdo vt recipiāt a discipulo ex precio ad quātitatē eius qd didicit ab eis. ¶ Et ex hoibus sunt qui accipiūt premiū eius quod p mittunt r nihil faciunt de pmissio ppter superfluitatē pmissionū: r dignū est: vt isti cōuertātur ad spēs querelaz: intēdo vt querimonīa habeatur de eis: eo q non faciūt qd concesserūt r promiserūt ex seipsis. ¶ Et conue niens est vt disturbatores: vult vt arbitroz sophistas siue deceptozes cogā tur ad istud: eo q nō dat aliquis remunerationē pro eo qd doceret: vult vt arbitroz: cum sit illud qd docet nullius valoris: vtpote vanū r fallū: mō: coguntur vero ad inquirēdum a discipulis precii de pmissionib⁹: quas im possible est adimplere: vt qd pmissit Thesellus de doctrina medicine q do ceret eaz in modico tēpore: r posebat a discipulo precium cōpetens huic intētiōi. ¶ Et dignū est vt iste deducātur ad vehemētiōes species que re larū omnium: eo q ipsi non faciūt fm quātitatē accepti precii. ¶ Nō consequuntur eo querimonie omni consecutione si nō fuerint res pro quibus receperūt: dona nō sub conditione faciēdi eas: qz datio in eis fuit ex ip so datore r ex eius beneplacito: r datio quidem que fit per hunc modū simi latur dationi que fit in dilectione fiēte ppter virtutē: satisfactio em̄ cuiusq; istozū socio est ad beneplacitū sui nō ad modū retributionis r cū sit satis factio ad placitum nō erit querela: r satisfactio: r amicitia: r virtus vnum sunt: r est finis impēdendī posse suū ad satisfacienduz ab vnoquoq; amico rum: non em̄ est satisfactio in veritate merito virtutis nisi impensa totius posse. ¶ Et videt q isto modo sit satisfactio ei qui docet philozophiā: eo q merito eius sapientiē vel eius dignitati non equiparatur pecunia: neq; inuenitur in hoc cōmercio retributio digna neq; equalis in pondere: in

mo conueniens est vt sit eius premiū exhibitiō honoris s̄m totam possibī-
 litatem: vt in reuerētia patris ⁊ etiam deorum: ⁊ si nō sit hoc cōequale me-
 rito neq; p̄pinqū ei. ¶ Et quāuis res sic ha beat in isto: oportet tamen
 in quibusdam rerū vt sit satisfactiō s̄m equalitatē vel plurimū. vult vt esti-
 mo in cōmercio q̄d fit in vtilitatibus. ¶ Et equalitas fit s̄m mensuraz que
 videtur vtrisq; cōmercantibus esse s̄m meritum: ⁊ si non contingat videri
 vtrisq; fit autem mēsurā meriti inuēta in ipso: cōueniens est vt necessariū
 sit legi ordinare in ipso mensuram meritum: immo necessariū est hoc est s̄m
 mensuram: ergo qua proficit alter eorū vel delectatur vt sit retributiō non
 s̄m quantitatem que videt ipsimet in hoc: ⁊ hec intentio patens est in quib-
 busdam rebus que emuntur: ⁊ sunt ille in quibus sunt leges: an quibusdam
 autē non sunt leges eo q̄ difficile est vt inueniatur iudicium s̄m mensuraz
 meriti in cōmerciationibus voluntarijs: aut non inuenitur: ⁊ est dispositio
 in qua oportet: vt vterq; cōmercantiū cedat ⁊ appropinquet socio suo: po-
 nit ergo huiusmodi dispositio ens dispositio beneplaciti ⁊ acceptationis
 ab vtrisq; intendo beneplacitū per modū cōmerci ⁊ cōmixtionis. Et enī
 dator videt: q̄ illud per quod ipse letificat dignius est modo appreciatiōis
 ⁊ q̄d letificat ipsum eo q̄ dantes vt plurimū nō honorāt s̄m equalitatē eos
 quibus dant: ⁊ volunt accipere letificans ⁊ res proprie vnicuiq; ex homi-
 nibus que procedūt ex ipsis patens est: q̄ quādo dederit ei cui non sunt p-
 prie dignus est pluris: intendo remuneratiōē siue p̄miū: siq; res saluē se
 habet: sic remuneratiō vel satisfactiō fit s̄m mensuram quam ordinant: vel
 in quam cōueniant illi qui accipiunt cū eis qui dant intendo de quo videt
 q̄ est remuneratiō s̄m condignū. ¶ Dixit. Et oportet ne sit honoratiō: vni-
 uersaliter s̄m quātitatē que apparet q̄ mereatur eaz res pro qua sit remu-
 neratiō: sed s̄m quantitatem meriti in se.

Capitulum secundum.

Ed habēt istā dubitationē veluti vtrum oporteat
 omnia tribuere patri ⁊ in omnibus parere illi. An
 in morbis quidem medico credendum est: ⁊ ducē
 eligendum rei militaris peritissimum. Similiter
 amico magis an studioso inferendum: ⁊ benefa-
 ctori magis retribuendum: an amico dandum si
 vtrisq; non possit. An vero talia omnia determinare non facile.
 Multas enim ac varias habent differentias: ⁊ magnitudine et
 paruitate: ⁊ honesto ⁊ necessario. Sed q̄ non omnia eidez tribuē-
 da sunt non est obscurū ⁊ reddendum beneficium: vtp̄m magis
 q̄ amico conferendum est. Leu mutuū magis cui debeat red-
 dendum est q̄ amico dandum. Sed id fortasse non semper vt ec-
 ce redemptus a predonibus. Vtrum eum qui redimit vice versa
 redimere ipse debet quicūq; is sit: vel etiam non capto repeten-
 ti non reddere vel patrem redimere. Et igitur dictum est vniuer-
 saliter debitum est reddendum: q̄ si datio supercedat honestate
 vel necessitate ad illa declinandū est. Interdum enim non est
 equum beneficiū retribuere: vt si quis studioso sciēs benefecerit:
 ipse autem cui remuneratiō sit facienda malus existimatur ab eo
 qui accipit. Acq; em̄ mutuantī interdū versa vice mutuant dū est.

Nam ille quidem certa spe ductus se suum cūvelit consecuturū mu-
tuavit bono viro: hic autem non sperat a malo consequi posse.
Sive igitur revera sic est non par est existimatio: sive non est ita:
sed putat indigne facere non videbitur. At igitur sepius iam di-
ximus sermones: qui circa affectus et actus versantur determina-
tionem non habent similem his rebus de quibus sunt. Quod igitur
non eadem omnibus sint retribuenda neque patri omnia quodad-
modum nec toul dantur sacra manifestū est. Cū vero alia parenti-
bus et fratribus et amicis et his qui benefici in nos fuere singulis
vz propria et convenientia tribuenda sint: sic et facere vident. Nā
ad nuptias quidem vocant cognatos: his enim commune est ge-
nus. Itaque et actus qui circa genus versant: in funeribus quoque
maxime omnium putant cognatos adesse oportere propter hoc idem.
Videri quoque potest parentibus maxime alimenta esse ministrā-
da quasi id debeatur: et eum causa essendi sint honestius esse illis
circa alimenta subuenire quam nobis ipsis: et honorem illis quemad-
modum diis impendere. Non tamen omnibus parentibus. Non
enim idem honor patri et matri et sapientis imperatoria non idem
sed paternus et maternus et seniori omni secundū etatem tribuē-
dus assurgendo et inclinando et huiusmodi. Ad sodales autem et fra-
tres fiduciam et omnium rerū societatem. Cognatis vero et gen-
tilibus et civilibus: ac reliquis omnibus semper conandum est de-
bitum tribuere ac discernere quid cuique conveniat secundum di-
gnitatem et usum. Sed de cognatis facile est iudicium: de extra-
neis vero difficilior: non tamen ob id desistendum est: sed ut fieri
potest ita determinandum.

2 **S**ecundum capitulum in quo dubitat utrum in omnibus est patri obediē-
dum: et utrum amico magis vel studioso ministrandum: et benefactori ma-
gis vel amico dādum si ambobus non contingit: ad que respondet quod talia
certe determinare non facile propter multimodas talium differētiās: per quas
nūc sic nūc oppositae se habent: et opus semper ad magis bonū vel necessariū
declinare: quod in his per varias circūstantias alternant: habentque rationes circa
passiones et actiōes sicut determinatū his circa que sunt: deinde quod neque patri
per omnia obediēdum: quod non in malis neque omnibus eadem reddēdum: sed differēti-
bus secundum cōditiones differētiarum ipsis cōgruētia. D.

Materdum enī quod apparet dinerfium est ab existen-
tia rei in se. D. Et in hoc ē exercitatio ex pr-
te modi ex modis dubitationis difficilis, s. an oportet ut uni-
uersum reuerentiaruz exhibeatur uni speciei et speciebus ho-
minum quod debentur reuerentie ut in patre: Verbi gratia: an
oportet ut honoretur secundum omnes honores: et ut concedatur ei
omne quod petit et satisfaciat in hoc iuxta dictum suum: an oportet ut sa-
tisfaciat infirmo iuxta dictum medici tantum: et prestanti iuxta dictum du-
cis exercitus non cuiuscumque ex hominibus. Q. D. et sicut dubitat an oportet
ut seruiatur amico quemadmodum seruiatur virtuoso: et quis dignior est re-
muneratione qui incipit beneficium notoriū: aut qui non incipit ipsum: et
quomodo non est politer exhibeat beneficiū notoriū vtriusque: incipio incipit cum
ipso

ipso et non incipienti est dignum ut exhibeat incipienti. ¶ Et fortasse non facile est determinare in hoc secundum certitudinem: intendendo illud quod debet in ipsis singularibus hominibus: eo quod in eis est diuersitas multa: propter diuersitatem istarum rerum in magnitudine et paruitate et bonitate et necessitate: intendendo pro hoc ut estimo: eo quod in eis est quod est propter necessitatem: et in eis est quod est propter melius: et intendit propter magnitudinem et paruitatem in idoneitate. ¶ Omnis autem non oportet exhiberi omnibus beneficiis. v.g. ad eum qui non recipit cum ipso ab aliis eo quod iam incipit cum eo: et hoc ut in pluribus autem et qui non incipit cum beneficio deus plus quam ei qui incipit cum beneficio: hoc quoniam patens est quod ille qui incipit dignior est recompensatione eius quod incipit: eo quod est quasi accommodatum quod accommodauit: et accommodatum ex debito restituendum est ideoque oportet ut donec isti plus quam alij. ¶ Et fortasse non erit istud ut quez absoluerunt preces: an oportet ut absoluat eum qui ipsum absoluat qui acciderit an non: intendit quoniam in hoc dubitatio est verum patens est: quoniam debitor est vir ut absoluat patrem suum potius quam seipsum: si si fuerit datio propter necessitatem autem propter melius: forsitan non oportebit quod de ut sit equus ei quod facit incipiens cum datione: imo fortuito ut sit datio preces quam fuerit a quo est inceptio dationis bonus nobilis: aut propter necessitatem: et forsitan oportet ut sit diminuta quam fuerit a quo est inceptio dationis malus vilis: et forte non oportet propter hoc ut restituamur accommodatum et recompensemus ei quam malignus vel nequam fuerit: eo quod non mereatur hoc cum hoc quod accommodauit non sit eius proprium: ipse ergo vult ut recipiat quod non est ei proprium per accommodationem eius quod accommodauit: et non sperat accipere quod est ei proprium: hoc quod non est ei proprium: hoc est moris peruenit valde. Si ergo accommodator fuerit talis secundum veritatem: intendendo nequam: non oportet ut eius digni habitio sit equus: et si non fuerit talis: putat autem talis esse fortassis non est habitio tur de eo qui si non satisfacit quod egerit quod non oportet: et vult quod admodum dictum est pluribus: quam homines indigentia sui iuuicem in actionibus et passionibus: coequales sunt: verum sunt in hoc distinctionum et ordinum terminatorum: quam autem non oportet ut veniat omnibus eis res eedem: intendendo ut sit digni habitio in eis equalis manifestum est patribus: namque impedimentum aliud quam fratribus: et fratribus aliud quam sociis: et beneficij collatoribus aliud quam non conferentibus: et eis qui contulerunt beneficia datur quod suum est et satisfacit eis ex debito. et manifestat quod sic se habet: intendendo quod homines dant vnicuique modo sibi proprium hoc quod ipsi. v.g. inuitant quidem ad nuptias suorum cognatorum: aut ex parte consanguinitatis: aut ex parte alterius alicuius cohabitum dimis et copulationis. et cupiunt ut presentes habeant filios suos in rebus propriis eis ut patet hoc etenim debitum est fieri: et ex parte huius intentionis fortasse digni videntur homines ut procurerent patres suos et satisfaciunt expensis eorum: eo quod ipsi sunt causa sui esse: et magis debitum habent ad hoc in eis quam in seipsis: et satisfaciunt eis: in eo quo indigent in istis rebus: et debitum reputet ut honoret pater secundum modum honorandi deum: attamen oportet ut honoret pater vniuerso honore: honor namque patris non est quasi honor matris: nec honor sapientis quam honor ducis ereritus: sed honor adus est propter honorem patris et matris: et si singuli pro sibi propria: intendendo pro id quod competit vtriusque eorum ex vicia administratione et assurrectione et loci exhibitione: et reliquis ex actionibus honorationis. ¶ Exhibendum est sociis et fratribus et vult iunctis omnibus propter proximitate spali aliqua si conuersatione et conciuilitate vnicuique sibi proprium: et oportet ut vnicuique eorum habeat in comparatione sibi propria: aut virtutis aut usus quod appropriatur ei: comparatio autem eorum qui sub vno sunt genere ex istis facilis est: diuersorum vero genere difficilis: sed neque propter difficultatem omittenda est: sed secundum quod pole fuerit distinguenda.

Comē. Buer. sup lib. Ethicorum

Q

B

Nota Sa
micos si
mulatos.

Stetiam ambiguitas circa dissoluendas amicitias vel non cum his qui non permanēt: vtrum cum his qui vtilitatis aut voluptatis causa erāt amici quando hec amplius non afferunt nihil dissoluatur. Illorum enim erant amici: quibus deficientibus merito amare desistunt. Inculpandus est autem is qui cum ob vtilitatē aut voluptatē amicus sit ob amores se amare simulat. Quod autem ab initio diximus multe cōtētiōes existunt in amicis: cum non quēadmodum putāt ita sunt amici. Cum igit quis seipsum decipit credens propter mores amari nihil tale ipso agente seipsum accusare debet. Si vero alterius simulatiōe decipitur iustum est eū accusare q̄ simulabat: et magis q̄ eos qui nūmos falsificant q̄to circa nobilitatē rem adhibita est fraus. Sed si amicum quis susceperit vt bonum: fuit autem malus: et id appareat vtrum amplius sit amandus: vel id quidem nō est posse. Siquidē non oē amabile ē: s; bonū: nec amādus ē malus amicus nam malos amare non conuenit. neq; sile esse malis. Dicitum est aut simile sibi amicū esse. An ergo statim dissoluēda est amicitia vel non cū oib; s; cum illis q̄ sunt incurabiles ppter prauitates: nā qui corrigi p̄t eis magis ferendū est auxiliū in morib; q̄ i diuitijs quanto id honestius et amicitie magis proprium. Videre autem is qui dissolueret nihil absurdum facere: non enī tali amicus erit: alienatum igitur cum seruare non possit dimittit. Si vero is quidem permanet: hic autem melior fiat: ac multum virtute transcendat: an vt amico vti debet vel non conuenit: in magna sane distantia maxime sit manifestum: ceu in amicitijs puerorū: nam si alter permanet mente puer: alter in virum euadat optimū quomodo essent amici: cum neq; delectentur eisdem rebus: nec eisdem gaudeant et doleant. Non enim circa seipso hec existent eis: sine istis vero non erat esse amicos. viuere enim simul nō est posse. Diximus vero de his. An igitur non attentus se habendū est circa illos q̄ si nunq̄ fuisset amicus: vel oportet preterite familiaritatis memoriā seruare: et quemadmodum amicis potius q̄ extraneis putamus gratificandum sit his qui fuerunt amici aliquid tribuendum est propter precedentem amicitiam: quādo non propter excessum prauitatis sit dissolutio.

3 **C** Tertium capitulum in quo dubitat vtrū dissoluēda sit amicitia ad non permanētes: q̄d soluit dicēs q̄ nō est inconueniens dissoluere amicitia q̄ propter vtile vel delectabile: cum nō habeāt vterq; vel alter pp qd erāt amici: quosq; accusatio accidit cū alter amat propter delectabile vt vtile simulās amare pp virtutē: s; cū simulator se manifestat p act: tūc amat tūc immanēs accuset se: et cū ipso nō se manifestat simulator: tūc ipse ē accusabilis: deinde qrit vtrū altero amicos pp bonū facto vere illis apparēter malo sit adhuc amādus: q̄d soluit dicēs q̄ nō pp nō oportere eē amatorē mali vel assimilari eis: non tñ confestim dissoluendū: s; tērandū prius reducere

ad bonum: quod si non potest facere: tunc dissolendum: quod altero duorum consilii studiosorum amicorum manente in suo statu reliquo crescete ad perfectum virtutum non manet inter hos amicitia pro multa distantia: et non coplacere eisdem: quemadmodum nec puerorum amicitia manet altero manente puero reliquo effectu viro bono: opus tamen memoriae prope ante facte amicitie: ut ei aliquid tribuere si non prohibeat superabundantia malitia. **D.**

Iam dubitat utrum opus ut dissolvantur amores inter amicos quod non perseverat in virtute: intendit quod non perseverat alter eorum in ea animo. Et sicut quod sunt amici pro utile vel delectabile: an opus ut dissolvantur eorum dilectiones cum non extiterit iste res intendit ex altero amicorum: et patet est: quoniam non est turpe vel solvuntur eorum amicitia: interempta. nam cum conectere necesse est connecta dissolvi. **D.** Et forsitan dubitabit quod simulaverit amicus diligere se ratione morum: et non diligit nisi delectationis vel quietis gratia: an opus dissolvi amicitia: an stare poterit sicut sunt amicitie multe diversitatis in eo quod precessit ut dictum est in amicitias: in quibus voluntates coamiciantibus dissimulantur: verum tamen quoniam mendax fuerit alter coamiciantibus: et arbitrari fecerit quod ligat ratione morum: et ipse non facit aliquid ex his quod exigit ista dilectio: convenientes est ut huiusmodi amicus reputet seipsum suspicabilem: et non requirat ab amico suo sicut simulationem sicut qua incedit cum ipso in societate: quoniam vero requisit ab eo sicut hanc simulationem: intendit quod requirat actiones societatis: que est propter virtutem dissoluit amicitia necessario. et opus ut amplior quarela habeat de eo quod incedit sicut hanc fictionem quod de eo quod falsificat numisma vel denarium in quantum factum est in honorabiliori re: intendit quod falsitas in honorabiliore deterioris est malitia: amicitia autem honorabilior est denario: ergo falsificatio in ea maior et querela amplior. Si autem associaverit eum entem bonum: et deinde permutat et fiat malus: an opus ut non solvatur dilectio: an opus solui: eo quod non est posse quod aliquid amet quod extra bonum: et malus non amat neque assimilatur ei: et iste iam factus est malus: et iam dictum est: quoniam sicut diligit suum sicut: malus non iam sicut est bono: si ergo opus ut salvatur amicitia an opus ut statim: aut opus hoc in quantum si busda ut quod malitie non est remedium: et quibus da non: ut in quibus posse est rectificatio. si. n. in pecunia emendabili debita est emendatio: propterea magis in more in quantum perminet pecunie. **D.** Et forsitan non est putandum de eo qui hanc solvit amicitiam quod faciat aliquid quod non oportet. non enim fuit amicus: quod mutatum est neque sui sicut: et quod fuerit mutata ipsa res est impossibile ut redeat quod de ipsa perit: vult ut estimo illud idem: iste quod fuit amicus eius: quod mutatum est. **D.** Si autem perseveraverit alter coamiciantibus in dispositione sua: et alter melior effectus fuerit: ut prope transmutatus ad virtutem an oportet ut permaneat amicitia: an est hoc impossibile. Et iam declaratum fuit quod hoc non est possibile in multa distantia: ut in amicitia puerili: quando enim permanserit unum eorum puer in intellectu et non transmutantur transmutata etate: et si alter huiusmodi intellectus purum fortem non est possibile in huiusmodi ut permanent amici: cum non placeat eis res eadem: et viri non gaudent neque tristantur rebus eisdem: hoc quoniam propter diversitatem suarum appetentiarum non sunt eis res eadem simul: et non est possibile eos esse amicos non existentibus eis his rebus: intendit ut gaudeat et tristat eisdem: et non est possibile in horum sicut ut perseveret in vita sua: et ut fiat in ipsa amicitia sicut prope cessit. **D.** Et oportet ut rememoremur rem coniunctionis quod fit in peritio quem admodum enim videtur quod oportet ut detur amicis magis quam extraneis: sic oportet ut detur eis qui convertuntur amici propter amicitiam precedentem quam non dissolvitur amicitia propter superfluum malitiam.

Capitulum Quartum.

Ahabilla quide ad amicos: et quib⁹ amicitia diffinitur ex his q̄ circa seipfos q̄s facit p̄cessisse vident^r posuerat em̄ amicū eē illū q̄ vult bona et facit: vel ea q̄ vident^r bona illi⁹ cā. vel eū q̄ vult eē et viuere amicū illi⁹ gr̄a: vt accidit matribus erga filios: vt hī amici qui non sunt infensi. hī vero eum qui familiari vsu versatur: et eadem optet: et qui vna gaudeat atq; doleat: maxime autem hoc et in matribus cōtingit horū vero aliquomō et amicitia diffiniūt: sed erga seipsum vnumq; q; horum bono vtro existit. Nullius vero fm̄ quod tales existimant esse videtur vt dictū est mensura vnicuiq; virtus et studiosus. Hic enim sibi ipsi consentaneus est: et eadē cupit fm̄ totum animum. Et vult ergo sibi bona et apparentia et agit. Boni enim est bono studere ipsius causa: intellectu enim gratia quod vnus quisq; esse vult: ac maxime illud q̄ qd̄ sapit. Bonum est enim studio esse: vnusquisq; aut vult bona sibi esse. Fact⁹ autem alius nemo expedit cuncta habere id qd̄ sit h̄z enim et nūc de⁹ bonū aliud quicquid tādē idest: vlt autē quisq; esse id qd̄ intelligit: vlt maxime talis vero secū esse vult: libenter em̄ id agit. Nam et p̄teritorum recordatio locūda est: et futuroꝝ spes optia: hec vero pariunt voluptatem: et cōtēplationib⁹ mēte abūdat et vna secū maxime dolet et letat. Semper enim est idē locūdū et molestum: nec aliud aliud: sine penitudine enim est vt ita dicam. Ad seipsuz tgitur singula horum existere bonum et humanum ad amicum ita se habere vt ad seipsum: est enim amicus alter ipse: et amicitia horum quiddam esse videt^r: et amici quibus hec existūt.

Uf q̄s q̄d id eē qd̄ itel: ligit.

Amic⁹ est alter ipse

Quartū caplm̄ q̄ amicitia vera cognoscit ex his q̄ epieikes vult. et opat ad seipm̄ suū ipsi⁹ gr̄a: qz virt⁹ et studiosus mēsurā ēvnicuiq;: et q̄ tūc ē amicitia qn̄ studiosus sic h̄z ad amicū vt ad seipm̄ cū amice⁹ sit ali⁹ ipse: ad q̄ rū declarationē interponit q̄ sunt amicorū q̄ singula existūt epieiki ad seipz: qd̄ qz sit vere hō ipz itellectū vestrū volēs ropans sibi sua h̄a bōa. v.

Diffiniūt quidē res amicitie: intēdo res p̄paratas amicitie p̄ relationē suā ad amicitia. Et vt q̄ vniuersum amicitiaz q̄ diffiniunt: diffiniunt quidē relationē suā ad res amicitie: nos etem̄ iuenim⁹ quosdā laudantes amicū q̄ vult bona et facit ea: aut q̄ putat bona p̄ amicitia ipsam: et videt^r q̄ istū sit amicitia. Et quosdā laudantes amicū qui vult et eligit qd̄ eligūt amici: vt qd̄ accidit matrib⁹: intēdo qm̄ ipse eligūt qd̄ eligūt filiū ipsarū. Et ex hoib⁹ sunt et qui laudāt associātez et cōuenientē in electione et dolentē dolori amici: et cōgudentē gaudio ipsius in plurib⁹: et istud et accidit matrib⁹ cū filiis suis. Et ex his sunt qui laudāt amicū p̄ oīa ista: et videt^r q̄ ista sint amicitia: intēdo: q̄ i qua aggreant oīa ista sit amicitia virtuosū: relique aut amicitie dicāt amicitie: eoq; putant assimilari huic amicitie. **D**. Et vt q̄ sit res in haq; amicitia vt dictum est: virtus etenim cōis est vnicuiq; ex virtuosū. Cum sic fuerit cōmunicabit virtuosus in voluntate virtuosū et desiderabunt res easdem et volent per se bona: et que apparent per se bona: et faciet hoc et: bonum enim qd̄ in

ipso est excitat: et mouet ipsum ad agendum bonum: ipse ergo facit bonum propter se. Et sunt quidem concitantes in opinione: eorum quilibet virtuosus apprehendit quidem additatem suam intellectum: et vult vniuersam propter seipsum et salutem et precipue salutem propriam illam per quam sustentat: et forme per quam est bonus et virtuosus. **¶** Et vnusquisque vult bona sibi ipsi: et non vult vllus bonum quod habuerit ipsum preterquam ille qui concupiscit ut sit ei vniuersum rerum. et est iste cupit ut vniantur in ipso vniuersa bona: quibus iam pertigerit ad bonum humanum: et ista est opinio corrupta. Deus namque distributor est bonorum omnibus speciebus quocumque specierum fuerint: et non dat vni individuo neque vni speciei: et prohibet reliqua: sed diuidit inter ea vniuersa bona secundum merita vel aptitudinem ipsorum: virtuosus ergo desiderat bonum naturale sibi: et desiderat bonum illud ei qui est sibi similis.

Cap. 5.

Vtrum autem ad seipsum sit amicitia vel non relinquantur ad presens: videbitur utique ita esse amicitia: est duo vel plura ex predictis: et quia excellentia amoris illi similis est que est erga seipsum: sed videntur predicta multis existere: quamuis sint praua. An ergo qua placent sibi ipsis: et existimant se bonos videros ea participes sunt horum. Nam eorum qui nimis sunt praua atque celestia hec existunt nemini: quoniam inettam nec videntur. fere autem nec prauis. Nam dissident secum ipsi: et alta cupiunt: alia volunt. Leui incontinentes qui his que sibi bona videntur voluptaria anteponunt cum sint damnosa. Alij rursus propter seordiam et pergritiam illa que optima sibi putant agere omittunt. Qui vero multa et graua commiserunt: et propter improbitatem odio habentur: vitam fugiunt et seipsos interimunt. Queruntque improbi alios cum quibus versentur: seipsos vero fugiunt. Nam in mente venit multorum et nephariozum: et alia huiusmodi si secum ipsi sint facere cupiunt: sed si cum alijs sint obliuiscuntur. Cumque nihil habeant quod amari mereatur: nullo amore erga seipsos afficiuntur: neque igitur secum ipsi congaudent neque condolent. Est. n. in seditione eorum animus cum interdum pro improbitate doleat si quibusdam se abstineat. Interdum vero letetur: et modo huc modo illuc rapiatur: quod si non potest vna et dolere et letari ac certe paupolopost dolet quod letatus fuerit: nec eas voluptates vellet accepisse. Nam penitudine improbi abundant. Non vni improbus: ne erga se quidem ipsum amanter habere. Propterea quia nihil est in illis quod amabile sit. Quod si ita se habere valde est miserum fugienda est improbitas: et admittendum ad probitatem. Sic enim et erga seipsum amanter habebit: et alijs amicus esse poterit.

¶ Quintum capitulum quod amicitia est ad seipsum cum irrationale rationali concordat: et quod amici ad alterum est superabundans: ut ea que ad seipsum quodque predicta epieiki et amico inesse videntur multis inesse quamuis prauis placentibus: tamen sibi et existimantibus se esse epieikes: nepharis vero namque inesse videntur: neutri autem vere insunt: prauis quidem non propter rationale et irrationale eorum contendere: et magis dominas

Q 3

Z
Deo distri
butorum bo
norum oib
spem sim
merita et
aptitudis
nes ipar
36. j. c. ter
tu co. 100

irrationale: nepharius veronō pp etiā seipfos odire z fugere: z nīhil amica-
bile ad seipfos pati: ac p hoc neq; ad alios: ex quib; sequit q; prauis neq;
ad seipz amicabilem dispōit tādē adijcit q; si sic hīe ēvalde miserū oīo fugie-
dū ē malitiā z conādū eē: epieikea vt ad se z alterū amicabilem habeat. ¶

Conueniens est credere de vnoquoq; istorū q; ipse se-
ipsum associet cogitādo ī bonis: z hoc qm̄
delectat^o fuerit rememorādo de bonis que opatus est p̄teritis: z
gaudēdo de ipsis aut sperādo bona futura: intēdo ea q; dignōnit
faciēda. Et ad huius apprehēssiones potēs est mēte z cogitationē
z cōicat in his sibīpsi in dolore z delectatione. imaginatio etenim hūmōi res-
rum deliciofa est z dolorosa simul: intēdo rememorationem z sperationē: z
non est delectans ex istis absq; contristatē: z non accidit in tpe absq; tēpor-
re alterius: immo aīa dolet p̄ istas apprehēssiones z delectat simul. Et vtr
virtuosus non inuenit penitētia: quēadmodū dictū est. penitētia nāq; fit cū
p̄peratiōe mali: optz igitur virtuosum velle vniūq; istorū virtuosū si-
cut sibimetipsi: q; vt sit apud amicum suū sicut est apud seipsum: eo q; ami-
cus est alter ipse: si visus fuerit q; amicitia sit aliqd̄ fineres quedā: zq; ami-
ci sunt illi quibus existūt res vnc eidē. ¶ Utrū aut amicitia sit ex his q;
esse opz aut nō est omittat perscrutari in hac hora de ipsa: fortassis enīz pu-
tādū ē q; ista amicitia sit amicitia: z qm̄ sint due amicitie sicut dictū ē: aut
plures: z apparet q; illud qd̄ iam dictūz est de istis rebus est ecclēstēs in plu-
ribus. ¶ Si autē malitiosi sint intēdo cōsimiles in malitia: tunc iā que-
ritur an inuenitur inter pessimos ista comparatio in seipsis: neq; vt placeat
sibīpsis z videāt q; ipsi sint virtuosī fm̄ q; accidit de hoc virtuosīs. Et iam
est manifestum qm̄ nō inuenitur aliquid de isto in eis qui sunt vehemētis
iniquitatis z malariū operationū. Non enim apparet hoc de ipsis neq; fe-
re apparet eo q; in malitiosis diuersitas est malitiarūz cum sit malitia nul-
tipharia: z ideoq; concupiscunt diuersa z volant res alias a bonis vt est dī-
spōsitio eorum qui non continent seipfos eligunt em̄ p̄e eis q; vident sibi
bona delectabile z damniferū: z ex eis est qui fugit ab operatione ei^o quod
videt bonū propter timiditātē vel ociositātē: z propter hoc illi q; operantur
opationes multas malas abhorretur vel odiuntur propter malitiam z ab-
horret seipfos: z fugiunt ne amētur z interficiunt seipfos. ¶ Et malitiosi
vel flagitiosi propter istud requirunt aliquos cum quibus finiāt dies suos
eo q; fugiunt malitiā suā p̄pter qd̄ recordantur multo: z horribiliū: z gra-
diuntur ex eis ad alia similia illis: z hoc qm̄ solitarij: solitudo ergo molesta
est eis z dolorosa valde: qm̄ vero cū alijs fuerint obliuiscuntur illa: ex quo
enim non est eis aliquid quod amēt sicut non patiētes a seipsis passione
dilectionali sūpsorum: z qui non patiuntur a seipsis passione dilectiona-
li sūpsorumz nō gaudēt de seipsis: immo molestānt z anxiānt a seipsis cog-
nitione eorum querelose sūt sūpsorum z rancorose: quedam ergo anima
torū dolēt p̄pter malitiā z qdā delectant p̄pter ipsam: vtr distrahunt qui-
dam huc z quidā illuc sicut q; finditur in duo per tractū: si nō fuerit possi-
bile vt gaudeāt z tristant simul equalr̄ tristant modicū dum gaudēt: z dele-
crātur aliquo nolētes vt sit delectabile: propter hoc itaq; sūt iniqui reple-
ti amaritudine z penitētia. Dixit: z p̄pter istud totū ptz q; status malitiosū
non est in dispōne status amici: cum non amet seipm̄: eo q; non in ipso dēq;
amabile. Si igitur sic est: est vir iniquus vehemētis miserē z infelicitatis
valde. Dixit. Ideoq; valde fugiendū est hominī a malitia z indurandūz vt
fiat bonus: cōueniēs etenim est qm̄ fuerit bonus congandēs sūpsīsi vt fiat
congandēs z amicus alteri.

¶ Cap. sextum

Beniuentia vero amicitie similis est: non tñ est amicitia. Nam beniuolentia est etiam erga ignotos et latens. Amicitia vero non ut prius diximus: sed neque amor est: non enim habet intentionem neque desiderium. Et amorem ista sequuntur: et amor ex consuetudine fit. Beniuolentia vero repetente: quod euenit circa pugiles. nam beniuoli fiunt illis et cum illis una volunt: tamen nihil pro illis facerent: ut enim diximus repente fiunt beniuoli: et leuiter curant. Videtur igitur principium esse amicitie: quemadmodum et amoris ea voluptas que fit per aspectum. Aspectui enim non indulgens nemo amat: sed qui aspectu gaudet nihil magis amat: sed quasi absentes desiderat: et presentiam affectat. Sic igitur et amicos esse non datur: nisi beniuoli fuerint: sed beniuoli quidem nihil magis amant. Verum bona volunt illis: solum quibus beniuoli sunt: sed pro illis nullum susciperent negocium. Itaque per translationem diceret quis illam esse initium amicitie: inueteratam vero et in consuetudinem procedentem fieri amicitiam: non illam que propter utilitatem: neque illam que propter voluptatem. Non enim his fit beniuolentia: nam qui beneficium acceperit per hoc beniuolentiam retribuit iuste faciens. Qui vero vult aliquam prosperitatem habere spe alicuius commodi ab illo consequendi non videtur erga illum esse beniuolus: sed magis erga seipsum: ut etiam nec amicus si illum obseruet propter quendam utilitatem: oino autem beniuolentia fit ex virtute ac probitate: quam quis honestus: aut fortis: aut quid tale appareat: ut de pugilibus diximus.

Sextum capitulum de beniuolentia et beniuolentia loqui videatur non est amicitia propter hanc fieri ad ignotos et esse latente: non illa autem: neque est amatio propter beniuolentiam habere intentionem et appetitum: et quoniam fieri ex repentino amatione e contrario: deinde rationem quod beniuolentia non est amicitia: et propter hanc non conopari et suspicari diligere: habere vero e contrario: quod beniuolentia est principium amicitie et diuturna et consuetudine fit amicitia: non ea que propter delectabile vel utile cum in his non sit beniuolentia. postea que ipsa non est rebenificatio propter hanc conopari ipsam autem non: neque est amicitia propter utile: cum simpliciter beniuolentia sit propter virtutem et epieikeam aliquam. **D.**

Exhortatio autem interdum similatur amicitie et non est amicitia: eo quod exhortatio interdum fit ab eo qui non cognoscitur. Amicitia autem non fit nisi erga eos qui cognoscuntur: et iam dictum est hinc ante: neque etiam est dilectio: non enim perseverantia et desiderium: hec autem duo consequuntur dilectionem: intendo desiderium: et diuturnitatem dilectionis: et iste res sunt cum dilectione: et dilectio quidem est cum commixtione: exhortatio autem fit quidem interdum ab eo cui non occurrit exhortatio: ut exhortatio que fit a patre honorabili erga eum qui venit ex eius posteritate: interdum fit ab eo qui non concitat exhortationem ut exhortatio que fit ab hominibus erga ordinantes multos: etiam ipsi exhortantur eos: et conueniant cum ipsis in voluntate: in actu autem non. **Dixit. Et consuetudine.**

nensens est: qm̄ non cōdicant exhortatores eis quos exhortantur actu vt dī
 catur de eis: qm̄ sunt exhortatores similitōe: ⁊ q̄ sit dilectio eorū dilectio
 similitiua: ⁊ pp̄ istud vt qd̄ sit initium amicitie dilectio per sensum. i. amī-
 citia precedēs naturaliter: sicut dilectio amali. non em̄ amat aliq̄s si nō de
 lectatus fuerit primitus. ⁊ qui delectat p̄ delectabile non amat aliqd̄ plus
 ipso: immo qm̄ perceperit eius elōgationē desiderat eius appropinquatio-
 nem: ⁊ si sic est: tunc ineuitalibiter cōiangatur amicitie delectatio: neq̄ est
 possibile vt sint homines amici cū sint exhortatores: esse aut̄ exhortatores
 absq̄ eo q̄ sint amici possibile est: nam exhortatores non diligunt dilectio-
 ne pluri q̄ aliq̄ ab eis: eo q̄ ipsi volunt bona solūm̄ eis quibus sunt exhor-
 tatores: ⁊ contingit vt non conueniant eis fm̄ aliqd̄ factorū suoz: neq̄ si
 sit illud factum ex his que ipsi faciunt: ⁊ pp̄ hoc non possumus transmuta-
 re nomen amicitie ad nomen exhortationis. ⁊ dicere de ea: qm̄ est amicitia
 apparens tarde. i. qm̄ fuerit tempus ⁊ firmata fuerit consuetudine conuer-
 tetur in amicitia. et em̄ amicitia sit pp̄ utile ⁊ delectabile: exhortatio aut̄ nō
 sit propter hoc. Et qui dē ille cui beneficiuz fuerit satisfacit per exhortatio-
 nem loco accepti beneficij: ⁊ est in hoc facto suo iustus: qui aut̄ vult benefe-
 cium benefici ⁊ sperat se accepturum ab ipso qd̄ vult ex bñificio causa exhor-
 tandi ipsū: intendo bñficiū hic non videtur esse exhortator per se: sicut
 non est amicus qui seruit alteri: p̄pterea vt vtatur eo vsu aliquo. ¶ Et
 vlt̄ exhortatio p̄tinet virtuoso ⁊ emerito: vt qd̄ appareat de eo hominibus
 qm̄ est vir grauis ⁊ rigidus: ⁊ q̄ simulatur istis: vt qd̄ accidit illi cuius ma-
 gnificatur vtilitas: vt militum.

Cap. septimū.

Concordia quoq̄ amabile videtur: quapropter non
 est cooptatio: hec em̄ ⁊ ignorantibus existere: nec q̄
 eiusdem sententie sunt concordēs dicimus: ceu eos
 qui de celestibus idem sentiunt. Non em̄ pertinet ad
 amicitiam talis consensio. Verum ciuitates concor-
 des dicimus qm̄ circa publicas vtilitates idem volunt: ⁊ eligunt
 ea que publice decreta sunt. In rebus igitur agendis concordāt
 ⁊ earuz in his que sunt in magnitudine: ⁊ que possunt vtrisq̄ exi-
 stere aut omnibus. Veluti ciuitatibus qm̄ omnibus videtur ma-
 gistratus esse eligendos: aut societatem ineundam esse cum lace-
 demonijs aut magistratuz gerere placitum qm̄ ⁊ ipse volebat. Cū
 q̄s vero vterq̄ idem vult vt qui in phoenissis seditionem habent
 Non est enim concordēs idem sentire vtrumq̄ quicquid tandem
 id sit: sed id qd̄ est ipso: ceu cuz populus ⁊ bont virt optimates ge-
 rere repub. volunt. Sic enim omnibus sic id quod optabant: vt
 detur autem concordia ciuillis amicitia vt dicunt: nam circa com-
 moda versatur: ⁊ circa illa que pertinent ad vitam. Est vero talis
 concordia in bonis vrlis. hi em̄ ⁊ secum ipsi concordant: ⁊ inter
 se: ⁊ in eisdem vt ita dicam existentes. Talituz em̄ stabiles sunt vo-
 luntates: nec in alterutrū fluunt quemadmodū Eurippus: vo-
 luntq̄ illa que iusta sunt ⁊ vtilia: hec illi publice experunt. Im-
 probi vero concordēs esse non possunt nisi parum. Quemadmo-
 dum nec amici plus habere cupientes in his que sunt vtilia. Nō
 aut̄ in laboribus ⁊ oneribus. Cumq̄ sibi quisq̄ velit ista ha-

bere proximos perscrutatur et prohibet: quibus neglectis respub. eueritur. Contingit ergo illis discordibus esse mutuo sese videntibus et iusta facere recusantibus.

Septimum capitulum de concordia et ipsa est amicabile quod non est omnia docta propter hanc posse existere ignorantibus et non illam neque consensus circa quodcumque: sed consensus circa conferentia operabilia magna contingentia consentientibus existere: quod ipsa est politica amicitia propter eam esse circa conferentia ad vitam: et ipsa est in his que epieikes et non in prauis: propter hos quoddem semper stabiliter iusta et conferentia vel eligere et operari: illos autem inutilibus appetere superabundantiam et in oppositis minoracionem: et cogere iusta facere cum ipsi non faciant eam. D.

Et apparet quoniam convenientia interdum in opinione dilectionis est etiam effectiva dilectionis: ideo dicimus: quoniam non est convenientia opinionis convenientia propositi et voluntatis. Et est convenientia voluntatis fit interdum in eis quorum non scit alter voluntatem alterius: ut quod invenitur in multis civitatibus inter ciues quarum multiplicatur feditio: et propter hoc nos non dicimus quod illi qui volunt voluntatem unam circa rem quandam sint convenientes in opinione: sed noiamus quod convenientes in opinione eorum: quorum voluntas est in re que magis expedit universitati: et que conveniunt in voluntatibus: quibus est quibus est magnus bonus: ut voluntates civiles communes ut convenientia ipsorum: quoniam quod facit idoneum principat virtutes sunt. Et est huiusmodi convenientie voluntatis omnes sunt effectivae dilectionis. Et illi autem quorum unusquisque seipsum diligit non erunt exhortatores alter alterius ex parte convenientie opinionis ipsorum in re aliqua que licet res fuerit: sed ex parte convenientie opinionis ipsorum in fine uno eodem: ut convenientia civitatis in hoc quoniam opus ut principent virtuosum et boni quoniam fuerit istud desiderium uniuscuiusque eorum. Et apparet quod convenientia opinionis cogens est ad dilectionem civitatis: quemadmodum de eo quod est in rebus bonis universitati et in eo quo in vita: convenientia opinionis fit quod in virtutibus et virtuosus: illi namque sunt convenientes opinionis in seipsis: et ad se invicem circa res que ab extrinseco sunt cuius desiderant res unam eandem: ideoque sunt voluntates eorum stabiles que non variant neque transmutant de re ad rem: volunt enim iustitiam et res que sunt iuste: et desiderant omnia hec desiderio civitatis. Iniquorum autem opiniones non contingit convenire nisi parum quemadmodum non sunt amici nisi parum: ipsi enim sunt quidem amici propter convenientiam sui in concupiscentia multitudinis possessionis et in rebus utilibus: concupiscentia autem ipsorum in speciebus strenni et laboriosus est quod desiderant in linguis eorum volunt unius versa bona propter se ipsos: et ea que sunt conferentia eligunt sibi ipsis: et valde subtiliant in conegociatione sua cum extraneo et contristant eum: attamen cernunt quidam iustitiam eorum inter se aliter enim non subsistet: oriuntur autem inter eos iurgia et dissensiones: eo quod alter cogit alterum ad defraudandum in conegociationibus et circumveniendum se invicem: cum non cupiant exercere opera iustitiae: sed volunt quod adimplere actiones suarum concupiscentiarum.

Capitulum octavum.

Quia beneficia contulere videntur magis diligere eos quibus collata sunt: quam illi qui acceperunt eos qui fecere: et quam absurdum sit eius ratio querit. Plerisque illa videtur causa quod hi quidem debent: illis vero debetur: hi soliti de

salute debitorum sunt: sic qui beneficia contulerunt volunt extare illos in quos beneficii fuerunt: ut sic grates consequantur: illis vero nulla est cura reddendi. Episcopi igitur forte inquiet hoc ipsos dicere ex malo contemplato: sed videtur id humanum. In grati enim quam plurimi sunt et magis bene suscipere quam benefacere appetunt: sed naturalior illa causa est nec similis illi que de creditore dicitur. Non enim est dilectio circa illos: sed voluntas salutis gratia consequendi: sed qui beneficia contulerunt: amant et diligunt eos qui acceperunt: et si in nulla re utiles sint neque in posterum futuri: quod in artificibus evenit. Omnes enim magis amant proprium opus quam ab opere si animatum esset ipsi amantur. Ac maxime id fortasse in poetis contingit: hi enim plus quam oportet diligunt poemata sua: et quasi filios amore complectuntur: tale quiddam videtur eorum qui beneficia contulere: quod enim bene accipit opus est ipsorum: id igitur amant magis quam opus auctorem. huius autem causa esse est cunctis expetibile est atque amabile. Sumus autem actu. vivendo enim et operando actu. igitur auctor operis est quodammodo opus. itaque amat quoniam et esse. Id autem est naturale: quod enim est potentia id actu operis ostendit. Præterea contulisse beneficium pulchrum est. Itaque in eo gaudet is qui contulit. Suscepisse vero non est pulchrum in agendo sed utile. Hoc autem minus iocundum est minusque amabile. Iocunda vero est presentis quidem operatio. Futuri autem spes. Facti vero memoria. iocundissimum autem simul et amabile quod est in actu. Illi igitur qui fecit permanet opus: nam honestas diuturna est. At illi qui accepit utilitas transit et memoria honestorum locusta: utilium vero non minus vel minus. Expectatio autem contra videtur habere: et amare quidem actioni simile est. Amari vero passio. Qui igitur superantur in re agenda eos sequuntur amare et amabilia. Præterea que cum labore fiunt ea magis diligunt omnes: ceu divitias: hi qui lucrati sunt quas hi qui acceperunt. Et videtur bene suscipere quidem esse absque labore. Benefacere autem laboriosum. Ob hoc et matres filios magis amant: nam laboriosior est partus: et magis sciunt esse suos: hoc filios suos et his qui beneficium contulerunt evenire videtur.

Omnis magis amat opus proprium quam ab opere alienatum esset ipsi amarent.

Propter quod magis diligunt filios suos quam præterea.

¶ Octavum capitulum quod benefactores plus amant beneficiarios quam econverso: hoc videatur inopinabile: quod primo ostendit secundum rationem plurimum per exemplum de creditoribus qui similes videntur benefactoribus et debitoribus qui beneficiati. secundo refutata dicta ratione exemplum de creditoribus: quod ipsorum non est amatio. assignat causam naturalem que est quod omnes naturaliter diligunt propria opera et plus econverso: beneficiatus autem est benefactoris opus: deinde quod causa huius quod est naturaliter diligere propria opera est quod omnes naturaliter diligunt esse quod est in vivere et operari: et sic operantis esse et actu bonum est in suo opere vel magis suum opus: et sic benefactor in beneficiario et non econverso: nisi quod conferens beneficias

est in benefactoribus: sed conferens est minus bono: postea quod cum tria sint delectabilia. scilicet contentio presentis: spes futuri: memoria preteriti. prima est delectabilissima ac per hoc maxime amabilis. nisi cum beneficiatus sit presentis opus benefactoris: benefactor vero utile beneficiati iam preteritum plus amat benefactor quam econtra: et etiam si ponatur non plus: sed preteritum opus beneficiatus idem accidit propter memoriam bonorum esse delectabile: vitium autem non sic: et ita idem propter operari: et sic supercellere quod huius benefactor in beneficiato plus amari: et inter propter magis laboriosum esse benefacere quam bene pati: laboriosus vero parva magis naturaliter diligit. **D.**

L videtur quod benefici amplius diligant: quibus beneficiis quam illi beneficos: et estimatur hoc esse secundum rationem: apparetque eius causa in pluribus: et enim beneficis amat eum qui benefacit incipiens ex seipso. ille autem tenetur ad amorem ratione accepti beneficii: et beneficis: et cui benefice simulantur accommodanti et cui fit accommodatio. debitor enim scilicet qui recipit accommodatum nollet permanentiam creditoris. anxietur enim ex eius visitatione semper suspicans crediti repetitionem. creditor vero debitoris eroprat salutem. similiter eos quibus benefaciant desiderant saluos consistere: ut illi qui dant quod est inter manus ipsorum. beneficiati autem conuerso: vt pote onerati debito: qui autem anxiantur ex satisfaciendo debitoribus qui receperunt beneficia fortassis non referunt gratias benefactoribus nisi eo ne assimulentur malis: et arguantur ab hominibus ex ingratitude. etenim plures hominum non recordantur accepti beneficii: et desiderium eos vt benefaciat eis amplius est quam vt ipsi benefaciant: sunt igitur minus diligentes quam benefici. **D.** Dicit. Et forsitan putabitur quod causa in hoc sit naturalis: intendo quod homo cupit naturaliter vt fiat ei bonum magis quam faciat bonum. **D.** Et non simulantur beneficia creditoribus etenim non est in credendo dilectio: non enim querunt creditores salutem debitorum nisi causa recipiendi creditum ab ipsis. benefactores autem diligunt quidem quibus benefaciant etiam si in nullo sint profecturi per ipsos neque in presentia neque in futuro: habet autem se benefici ad eos quibus contulerunt beneficia: sicut artifices ad sua artificata: omnis enim artifex amat opus manus sue plus quam amet operatum ab altero: sique fuerit artificatum animatum: tunc est multo dignius hac intentione. **D.** Et forsitan plus accidit istud in poetis: etenim isti excedunt in dilectione carminum que operantur: et istos dilectio ipsorum ad sua carmina: sicut dilectio parentum erga filios: simile huic accidit beneficiis cum beneficiatis ab eis: est namque beneficium opus ipsorum: quemadmodum opus artificis est artificium: immo isti diligunt eos quibus benefecerunt amplius quam factor suum factum: intendo quam artifex artificium suum: et causa in hoc est: intendo vt diligat factor factum suum: quoniam essentia: intendo quiditate hominis: electa est apud omnem: et dilecta: et est complementum et decor actu. effector nempe operis existit quidem secundum perfectionem sui ultimam per operationem: diligit igitur operatione rationem dilectionis essentia sue: intendo quiditate suam que completur per operationem. et istud est naturale homini. existentiam enim esse absque operatione est esse potentiale. igitur omne opus est amatum vniuersaliter propter hanc causam: et excellit cum hoc opus beneficii ceteris omnibus: intendo in esse ipsum amatum opificis: eo quod optimum operatum: ideoque letatur ille cui est ista actio. non est autem beneficiato similis huic actioni apud beneficium vt amet ipsum vt est amatus nisi sit beneficiatus melior beneficio aut similis ipsi: et itaque beneficiatus minus

delectatus ⁊ diligēs benefico. ¶ Delectatio autē in actionibus delectabilibus que quidem sunt in tēpore presenti: existit in ipsomet actu. que autē in futuro in spē: intēdo in separatione q̄ exeat in actum: que vero in preserito in rememoratione: intēdo in rememoratione exitus eius ad actum. ¶ Et actio beneficij ex parte qua ē bona ⁊ decora manet in memoria factoris ⁊ prolongatur tēpore eius. proficuum autē proueniēs ex ea beneficiato finitur velociter: recordatio eius abbreviatur ⁊ modica est delectatio ex eius recordatione cui non est per permanentiam: actus autem boni delectatio est multa ⁊ rememotatio eius longa. delectatio vero spei videt q̄ sit diuersa delectatio presenti: intendo qm̄ delectatio presens permittitur: delectatio vero spei est permanens. ¶ Dixit. Et vñ q̄ dilectio cū actione redilectio vero cū passione. Et enim dilectio actiōi similis existit: redilectio vero passioni actio vero magis est dilectiua q̄ passio: intendo q̄ diligēs similitur agenti: dilectus vero patiēti. Amplius oēs quidē hoīes diligūt q̄ habuerūt cum multo labore plus eo q̄ cum facilitate: vt puta pecuniarum adeptio ē. etēn̄ eas illi qui laboriose acq̄sierūt plus amant eas q̄ illi q̄ bus in saluo accesserūt: vel hereditarie post mortē antecessorū: vel portionaliter in vita eorum: vel modo alio consumili: ⁊ bonitas vel decor passionis: ⁊ est illud quod sit beneficiato absq̄ labore est. bonitas autē vt decor actionis ⁊ est illud quod a bñfico est cū labore. item igitur bñficus diligētior est in sua actiōe q̄ beneficiatus in sua passione: propter hoc sunt matres magis diligētes filios patribus: itēdo eo q̄ m̄res genuerūt filios cū dolore: patres vero absq̄ dolore: matres itaq̄ diligūt filios plus q̄ scipias.

Matres diligūt filios pl⁹ q̄ scipias.

Capitulū nonum.

St autē questio vtrum quis seipsum amare de maxime: an alium quēdam. Increpant enim qui seipsum maxime amant: ⁊ quasi turpe sit amatores sui appellant. Videturq̄ improbus sui causa facere omnia: ⁊ quāto improbius sit tanto magis. Incusant ergo ipsum q̄ nihil ab se agat. Bonus autē vt ppter honestatem ⁊ amici gratia: sua vero negligit. Ab huiusmodi verbis opa discordant non immerito: alunt maxime amare oportere eum qui maxime sit amicus. Ille vero maxime est amicus q̄ maxime vult bona alicui illius gratia ⁊ si nullus sciat: hec sunt: maxime ad seipsum: ⁊ reliqua igitur omnia quibus diffinitur amicus. Dictū est autē q̄ ab ipso cuncta amabilia ⁊ ad alios extendit his quoq̄ puerbia: oīa esse cōia ⁊ equalitas amicitia: ⁊ genu cruri p̄rimū. Hec autē oīa ad seipsum maxime existunt. Maxime enim si vixit quisq̄ amicus est: ⁊ seipm̄ igitur amare maxime opz. Dubitatur igitur merito quib⁹ opz credere: cū vtiq̄ habeāt suasionem forte igitur h̄mōi sermones distinguendū sunt ac determinandū: quaten⁹ cōtinēt veritatē. Si ergo distinguem⁹ quēadmodū amatores sui vtiq̄ accipiunt: forte id erit manifestum. Alij igitur in reprehensionē ducētes sui amatores illos vocant qui sibi ipsis pl⁹ tribuunt in pecunijs ⁊ honoribus ⁊ voluptatibus. hec enim complures affectant: atq̄ illis vt optimis omni studio incubit. Quos propter in certamen illa veniunt. Qui igitur in illis plus habere

pergunt cupiditatibus et affectibus et ei parti aie que rōne caret oīno inferunt: tales autē sunt quā plurimi: itaque appellatio orta est ab eo quod frequēter fit: et est malū. Iuste igitur tales culpantur. Quod vero sibiipsis talia tribuentes amatores sui cōsueuerunt vulgo appellari manifestus est: nā si quis studeat semper recta facere ipse maxime omnium: aut modesta aut alia virtute p̄ficiētia: et semper honestum pro se magis vsurpet: nemo h̄sic culpabit: neque vituperabit. At videbitur is magis sui amator qui pulcherrima et maxima bona sibi ipsi tribuit et inferuit principalissimo sui: et in omnibus illis acquiescit. vt autē ciuitas principalissimum maxime v̄ esse et cetera omnia cōuentus: sic et h̄o et amator sui maxime p̄fecto est qui illud amet illis inferuit: et continens porro: et in continens dicitur incōtinendo mentē: vel non cōtinendo: quasi sit vnusquisque: ac egisse videntur ipsi et voluntarie que cū ratione maxime. Quod igitur hoc maxime est vnusquisque et quod bonus vir maxime hoc amat non est obscurum. Quapropter amator sui maxime in alta specie esset quā illa que reprehenditur: t̄m̄q̄ differret: quā tū differt viuere s̄m rōnem vel s̄m p̄turbationē: et cupere quod honestum est vel quod videat p̄desse. eos igitur qui circa p̄claras res egregie studēt omnes recipiunt et laudant: oībus vero ad honestatē et ad res p̄claras tendentibus cōiter quidem oībus v̄t̄q̄ aderunt ea que opportuna sunt. Singulariter autē vnicuique maxime bona siquidē talis virtus est. Quare bonū quidē op̄ sui eē amatorē: nam et sibi p̄derit agendo honesta et alijs v̄tilitates asferret: at malum non op̄: nam nocebit et sibi et p̄ximis prauas sequēdo cupiditates. Improbū igitur dissident illa que agere oportet et que agit. At bonus que op̄ hic agit. Omnis enim mens eligit optimū sibi: bonus autē mēti paret. verum est autē id de studio et amicorum gratia ip̄m multa facere. Et si opus sit p̄ patria mortē subire. Abiciet enim et pecunias et honores: et oīno oīa quib⁹ hoīes inter se concertant vt honestatem assequatur. Magnisq̄ vobis breui tempore letari vehementer quā longo leuiter: et honeste vitam agere per vnum annum quā multis annis v̄trūq̄ contingat: ac rem vnā honestam et magnā quā multas et paruas. Obeuntibus autem mortē id forte euenit eligunt p̄fecto rem magnam et p̄clarā sibi pecunias abiciunt in quo plura capient amici. aderunt enim amico quidem pecuniae: sibi autem honestas: maius vero bonum sibi ipsi attribuit et circa honores et magistratus eodē mō. h̄ec enim omnia amico concedet: nam id sibi honestum et laudabile: merito itaque videtur studiosus esse omnibus preferens honestatem. Quinetiam in rebus agendis quandoque amicū preferret sibi. Eritque pulcherrimus quod si ip̄semet agat amico causam agendi fuisse: in cunctis igitur laudabilibus studiosus videtur sibi ipsi plus honesti tribuere. Sic igitur conuenit ipsum amatorem esse sui vt dicitur

ctum est: sed vt vulgo dicitur non licet.

¶ Nonum caplm de philantia. i. amore sui de qua primo dubitat: vtruz sit vituperabilis sicut quidaz putat ppter prauos agere oia supsoruz gra: epieikes aut ppter bonu z amici gratia z laudabilis vt alij asserunt ppter amadu ee maxime marie amicu ee ppter sibi adesse prio z marie ee omnia quibus amicus determinat z ad se ad alios existedi: ad cuius soluti onem diuidit hoc nome philantia in suas significaciones: quarum vna est amor eius quod est in nobis irrationale z sensuale seu animale: z sic est vituperabilis: altera vero amor eius quod in nobis est intellectuale q est verus homo: quoadmodum ciuitas est princeps ipsius z sic est laudabilis: deinde q intellectus est verus homo per continetm z incontinentem dici ab intellectu tenere concupisceti amvel no et hominem: agere que cum ratione sunt: quodqz hunc verum hominem diligit maxime epieikes: z ideo principaliter est philantijs obediens intellectui eligeti semper optima sibipst: nihilominus tn amici gratia z pro patrie salute aget: quecunqz non praua: licet gratia etiam vsqz ad mortem eligens magis pauco tēpore veram dilectionez intensum z vnam actionem bonam magnam quam multo tēpore remissaz vel plures paruas: sic quoqz in grauibz z morte sustinenda pro amico et patria semper plus veri boni tribuens vt honorem: laudem: gloriā: ab hominibus z a deo. **D.**

Dabitabitur aut q pot⁹ sint diligendi diligētes seipso aut nō diligētes seipso: quidā enim negant diligendos esse semetipso: diligētes: z nominant eos dilectores suimet: vult per hoc q ipsum sit res feda: videtur enim q malitiosus sit ille qui agit omne quod agit propter seipsum non ppter aliu. z qd excedit in hoc fm excessuz in malitia vituperatur quidē vir vltimo vituperio qn nihil facit nisi ppter seipsum. virtuosus aut facit qdē gratia boni z addit in actione boni fm additionē suam in virtute. z facit propter amici omittēs qd suum est. **¶ D.** z hoies queniūt in hac opinione: verūtā actiones eoz dissidēt hūc dicto. omnes em asserūt: qm maxime diligēdus est amicus z q dignior vt sit amicus est qui bona vult amico suo rōne amici non rōne supstus etiā si nō sciat hoc aliquid. **¶ D.** Et vniuersa que dicta sunt in diffinitione amicitie necessariā faciūt vnitioez voluntatis coram fm q dē q vniuersa bona z vlr res pertinētes amicitie queniūt quidē amico ab amico suo. z vt qd dē qm voluntas amicorū vna z q eis est anima vna: z qm illd qd amicorū est cōmune est eis equaliter. Et enim oēs iste res nobiles digniores sunt proportionate viro: eo q amicus: z ille a quo procedunt iste actiones dignior est vt amet ur a seipso qz alteri: eo q eligibilem fecit seipsum per actiones decoras. **¶ D.** Et multonēs hesitatur vter eozū oportet vt associetur qn ambo fidi fuerint. intēdo amat oē supstus: aut q non amat seipsum. **¶ D.** forsan dissoluetur hec dubitatio diuisio quotiesbicitur amans seipsum: sunt enim intēctiones cōsimiles in hac intēctione errare faciētes. Qn ergo distingueris intēctiones cōsimiles quas significat dictio vna suis terminis erit manifestatio earum amplior. **¶ D.** z hac quidē dictione. intēdo amantes seipso nominantur illi qui appropriant sibipst pl⁹ bonorū z dilectio nū corporalium debito: plures namqz hominum appetūt ista z nituntur in ipsa ac si sint optima appetibiliū: z horum gratia incidūt dissensiones inter homines q sunt in hac dispositione: illi qui dediti sunt ad ista gaudēt desiderijs z passionibus animalibus: itēdo res proportionatas parti anime bestiali: z plures hoium tales sunt: z isti sunt mali vltate. z pp hoc cōuenit eis nomē. intēdo propter multitudinē mali

ne ipsorum et rectum est noiare eum qui est secundum hanc dispositionem amat seipsum. ¶ Quonia ergo ista consueuerunt plures hominum noiare eos qui dedicant se istis rebus et preeligit eas amatores suorum manifestum est. qui vero satagit facere quod facit secundum inlicitas: pre cunctis hominibus et res in quibus est temperantia et similes istis exacti omnibus virtualibus: et iste est qui semper facit in seipso bonum. fortasse et si iste non noietur suum suum apud plures hominum: dignus tamen est hoc noiare: cum iste appropriet sibi ipsi optima bonorum et ingentissima eorum. Et iste est ex applicatione sui ad illud quod vere suum est: et ponit in ipso sufficientiam semper suam. ¶ Quod et quemadmodum ciuitas que aggregat bona sibi ipsi reputatur aggregatio verarum magis omni aggregatione: sic homo qui accipit sibi ipsi bona humana reputatur habere voluntatem que est delitior vere et qui amat rem veram suum suum: et leratur ex ea est dignior noiare amatores suum suum. ¶ Quod et cōtinēs et incōtinēs dicuntur quidē ex parte intellectus: continens enim est que continet intellectus suos: et incōtinēs est que non continet intellectus: de quolibet istorum putatur quod operetur quidē a voluntate et precipue de operatoribus qui operantur gratia rei alicuius: intēdo finē. scilicet ergo est cōtinēs qui amat honorabilis: quod in ipso est et intellectus: incōtinēs vero diuersus est ab eo. intēdo quoniam amat quidē eē suū bestiale: tūc quāto dignior est virtuosus ut amet seipsum incōtinēte. intēdo eū qui eligit cetera desideria. pro hoc igitur nominatio amatus seipsum in dictione dicitis amans seipsum secundum duas intentiones est dicta de eis per cōtatē nois. intēdo quod due optiones in ipsis sint diuerse diuersitate multa: sicut diuersificat nomen vite dictū de vita. qui est secundum quod opus: dicitur de vita qui est secundum passionem. ¶ Quod et cum sit cōueniētius homini desiderare optima cōuertunt vniuersi hoies ad laudandum eos qui nituntur ad agendum bona secundum quod opus et ad extollendum eos: quoniam enim omnes nituntur ad agendum optimum et festinant ad ipsum erunt res cōes secundum statum que opus cōitari: et erunt res proprie scilicet quod cōpetit appropriari cum sit istud de nā studij et sollicitudinibus bonorum. ¶ Quod. itē igitur opus ut sit virtuosus bonus amator suum suum: et cōm p ficit sibi ipsi in agendo bona et proficit alijs malis autē secundum diuersum istius. intendendo quoniam obest sibi ipsi et propinquis sibi cum sequat passionem prauas. Inter hoc igitur quod eēt agendum maligno et quod agit diuersitas existit multa. virtuosus autē agit quod opus: eo quod intellectus eligit optimum et virtuosus obedit intellectui. ¶ Quod. cōpetēs autē est et debitū ut homo agat actiones multas gratia amicorum et viciniōrum et cōcūm: et si incubat ei in hoc necessitas moriēdi pro ipse etiam cōpetit viro virtuoso ut elargiat pecunias et impēdat honores: et vltima oia bona pro quibus intēdunt hoies quatenus lucent bonū sibi ipsi. fortitā enim viro nobili post eligendum est gaudere gaudio intēso in tpe modico quā gaudere gaudio remisso tpe longo: ut qui viuat anno vno peragēs actiones nobiles venustas quā qui viuat annis multis agens operationes multas. ¶ Quod. hec est dilectio et opinio eorum qui eligunt mori pro alijs. vidēt enim quoniam adipiscuntur in hac hora breui bonū eximium quod est acceptabilis eis quā viuere centū annos et non adipisci tale bonum. ¶ Quod dixit. et ex facto eorum qui elargitur plurimum opum suarum amicis accrescit quidē amicis in opibus: ipsis vero in bonitate et virtute: cedit igitur iterum nobilior pars ipsi et simile huic accidit etiam in pensione honorum et principatum amico. vnt versa enim ista exhibent impendūt amico reputantes nobilissimos hoc quod loco eorum recipiunt: et quoniam hic est laus et merito facit hoc vir nobilissimos et bonus cum existimet per istud factum existere virtuosus et eligat pre cunctis rebus bona et digna virtute: et per istud possibile est ut distribuat actiones suas virtuosus amico suo: et ut sit pulchrior et melior apud ipsum actione sua actio amici sui: et hec causa sit amicitie. ¶ Quod dixit. Jam

In plo
 go suo su
 per. 1. et su
 per. 8. ph.

Liber Nonus

Igitur videtur ex isto q̄ virtuosus qui facit omnia ista det sibip̄ plus de bono q̄ alijs. per hunc itaq̄ modum oportet vt sit virtuosus vere amans seipsum vel suis: s̄z vero q̄ reputat plures hominū amat orē suis.

Capitulum Decimum.

abitatur etiam vtrum beatus indigeat amicis vel non. Nihil amicis opus esse aunt beatis et sufficientib⁹ sibip̄s: adesse enim sibi bona. cūq̄ sibi sufficiāt nullo preterea indigere. Amicum vero quasi alterū se ea afferre que per seipsum non potest. itaq̄ cū de⁹ abunde sibi dederit quid opus est amicis. Sed videtur absurdū cum omnia beato tribuantur: amicos non tribuere: quod maximum videtur externorum bonorum: siue amici est bene potius facere q̄ suscipere ⁊ est boni viri ac virtutis alios iuuare: ⁊ honestus est benefacere amicis q̄ alienis. Indigebit studiosus quibus benefacere possit. vnde illa oritur questio vtruz in rebus prosperis vel aduersis magis opus sit amicis vtpote indigentibus auxilio qui aduersis premuntur: ⁊ in prosperitate constitutis quibus conferre beneficia possint. Sed est fortasse absurdum eum q̄ solus sit beatus dicere. Nemo enim eligeret cuncta bona possidere secundum seipsum. Nam ciuile animal est homo / cum alijs viuere natum. Beato certe hoc existit: nā habet bona nature. Patet autem q̄ cum amicis ⁊ bonis viris potius viuere volet q̄ cū extraneis ⁊ quibuscunq̄. Beato igitur opus est amicis. Quid ergo dicunt primi vel quatenus veritatem loquuntur. an quod multitudo eos putat amicos qui viles sint: his autē beatus nequaq̄ indiget: cum sibi assint bona: vt certe hi qui propter iocunditatem sunt amici: vel admodum parum. Cum enī iocunda sit nihil indiget externa voluptate: non indigēs autem talibus amicis non videt amicos indigere. At id non est verum. Nam dicunt est ab initio q̄ felicitas est operatio quedā. Operatio vero fit vt patet ac non existit quasi quedam possessio. Qd si felices esse est in viuendo ⁊ operando: boni autem operatio per seipsas studiosa est ⁊ iocunda: vt ab initio diximus. Est autem ⁊ p̄pium delectabile. Contemplari autem p̄imos valemus magis q̄ nos ipsos: ⁊ illorum actus q̄ nostros. Actus vero studiosorum qui amici sunt iocundi sunt bonis: vtriq̄ enim habēt ea que sunt iocunda natura. Beatus profecto talibus amicis indigebit: siquidem contemplari eliget actus iocundos ⁊ proprios: tales sunt autem actus boni viri amici. Censent vero oportere iocunde viuere beatum. An in solitudine molesta est vita: non enim facile secundum seipsum semper operari: cum alijs vero atq̄ ad alios facile. Erit igitur operatio continua magis cum sit per seipsam iocunda qd̄ oportet beato adesse. Studiosus est qui acibus gaudet q̄ a virtute proficiuntur. Qui vero a vitio eos grauit fert. Quēadmodū

Ciuile
animal ē hō
cū alijs vi
uerenati

Quemadmodum musicus eleganti cantu letatur: absurdo autē offenditur. Et sane virtutis exercitatio quedam conuersari cum bonis vt Theogius inquit.

Decimū capitulum vtrū felix indigebit amicis vel non qui non indige
re his videtur propter nullo indigentem esse: sed per se sufficientem: et eōs
uerso his indigere propter amicū esse maximū exteriorum bonorū quo in
conueniens est felicem carere: ipm autē his habere opus astruit per oportet
re ipm maxime benefacere qđ magis amicis qđ alijs et per fortunatos et ins
fortunatos amicis indigere et per non conuenire felicem viuere solitariū
ppter hominem esse politicū et natū puenire qđ melius sit cum amicis:
deinde qđ ob hoc videtur ali quibus felicem non indigere amicis: quia non
indiget his qui ppter vtile vel delectabile quos solos existimant amicos:
qđ studiosis amicis indiget felix: qđ cū felicitas sit operatio et magis pos
sumus speculari que primorum qđ propria in amici actionibus videt ma
gis pprias: et ex his magis operatur et delectatur: et qđ opz felice delectabi
liter cōtinue viuere. i. fm virtutē opari qđ facere solitario est difficile: cū ami
co autē facile: qđ ex cōiuere cū amico sit coexercitatio virtutis. Dixit.

Qabitatur autē de felice an indigeat amicis an nō.
iam enim asseruerunt qđ viri gloriosi nō
indigeant penitus amicis: et similiter neq; viri abundan
tie: eo qđ habeant vniuersa bona et non indigeant cū abū
dantia aliqua re alia. ¶ Dixit. sed non est ita. amicis et
enim est alter ipse: et acquirit homo per amicū suū qđ nō
potest p se: et ex hoc ptz: qđ opz vt felix indigeat amicis.

¶ Et similatur impossibili vt sit felix ille qđ hz vniuersa
bona et nō habeat amicos: cū hoc reputet maximū bonorū entū ab extra.
¶ Et si dignius est amico vt benefaciat qđ vt recipiat bñficiū: et magis
pertinet virtuoso benefacere qđ pertinere alij: et bñfacere amicis melius est
qđ extraneis: et similiter recipere beneficiū ab ipsis: et virtuosus indiget vt
bñfaciat et recipiat bñficiū: tūc virtuosus indiget necessario ad hoc vt vir
tuosus sit amicis. ¶ Et pp istud qđ ita an indigeat hō in statu pperitatis
eis qbus bñfaciat sicut indiget in statu eis qđ bñfaciāt ipsis. ¶ Amplius
forsitan impossibile vt sit gloriosus. i. vir status desiderati ab hoibus ens
solitari⁹ fortassis: etem nullus eliget vt sint ei oīa bona cū solitudine: neq;
hoc posse est ei: et nā est ciuilis hō: intēdo qđ nō viuūt solus imo de nā sua
est vt habeat picipes in vita: et habēs picipes est beatus. Et em ille qđ ade
ptus est bona qđ sunt fm nām: cūq; sic sit manifestū est qđ felici magis perti
net: et dignius est vt sint dies eius cum amicis et virtuosus qđ cum extraneis
et contingentibus. ¶ Jam ergo declaratū est ex hac dictione: quoniam
opz vt sint amici felicibus: et qđ sic est quid est qđ dixerunt antiqui in hoc qđ
felicis nō indigeat amicis: et non est ei argumentum ab hoc nisi qđ plures
hoīum vidēt: qđ amici sunt viri vtilitatis aut viri delectatiōis: et vir stat⁹
desiderabilis felix nō indiget viro vtilitatis eo qđ ei sunt vniuersa bona: et
similiter non indiget delectatione: eo qđ delectatio vite pauca est et vtilis: et
etiā ipse nō indiget penitus delectatione veniēte ei ab extrinseco: sed des
lectatur quidem in seipso: qđ nō indigeat amicis fm hos duos modos
putatur non indigere amico oīno. ¶ Forsan autē nō est istud verū: iam
enim ante dictū est qđ felicitas est actus quis aie fm virtutē: vt qđ non est
felicitas in possessione: intēdo in habitu a quo puenit actus: s; in ipsomet
actu: cūq; sit felicitas et vite ens quidem in actu et sit actus boni nobilis et
delectans per se et sit quiddā eius ppriū ipsimet homini et quiddā pteat

Cōmē. Auer. sup lib. Ethicor.

R

Liber Nonus

ad alterū: manifestū est: q̄ n̄ si contentus fuerit hō actionibus proprijs s̄
b̄p̄si possibile vt videat ex propinquo alijs cōpletiorē ser̄ actiones plu-
res actionibus suis: sunt actiones bonorum nobilium quando fuerint
amici. Etenim istorum actiones aggregant vtrasq; species simul: intendo
actiones proprias ipsimet factori et actiones communes non sunt inter eū
et alium vt actiones largitatis: et actiones fortitudinis.

Capitulum vndecimum.

Naturalis autē cōsiderātibus apparet studiosum amicū
ei qui studiosus sit natura esse expetendū. Nā dicitū est
q̄ natura bonū studioso per seipsum bonū est ac iocūdū.
Viue autem diffiniūt aialibus q̄dē potētia sensus: ho-
minibus vero sensus vel intellectus. Potētia vero ad operatio-
nem referit: sed principale in opatione est. Videtur autem viuere
principale esse sentire vel intelligere. Viue autem per seipsum
bonum est ac iocundum. Determinatum vero natura est bonum
Quod autē natura bonū est id et bono viro. Quapropter videtur
omnibus esse iocundum. Nec vero accipere oportet prauam
vitam: neq; corruptam: neq; in doloribus positam. Nam ea inde-
terminata est vt et illa q̄ sibi insunt: s̄ in sequētibus circa dolores
erit manifestius. Q̄d si idē viuere et bonum et iocundum constat
ex eo quia oēs illud appetūt: maxime boni viri atq; beati: his ei
vita maxime appetenda est: et horum beatissima vita. Vidēs autē
q̄d videt sentit: et audiens q̄d audit: et ambulās q̄d ambulat: et in
alijs similliter est aliquid q̄d sentitur quia operamur. Sentimus
vero quia sentimus: et intelligimus quia intelligimus. hoc autē q̄d
sentimus aut intelligimus: quia sumus: nam tale erat sentire et
intelligere. Sentire autem se viuere per seipsum iocundum. Nā
natura bona est vita. Sentire vero quod sibi bonum assit iocun-
dum est. Expetendum est autem viuere et maxime bonis: quia esse il-
lis bonum est et iocundum. Sentientes enim bonum per seipsum
letantur. At autem studiosus erga seipsum h̄z ita erga amicū. Nā
amicus est alter ipse. At igitur esse se iocundum est cuiq; sic et
amicum aut prope. Esse autē erat expetendum ppter sensum sui
boni existentis: talis vero sensus per seipsum iocundus est. Consen-
tire igitur oportet et amicū quia sic. hoc autē in vsu ac societate
verborum et voluntatis. nam sic dicuntur hoīes simul viuere: nō
quē admodū in pecudibus si simul pascantur. Ergo si beato ex-
petendū est viuere per seipsum bonum natura existens et iocun-
dum. amici autem primum est: et amicus certe expetendorū esset
Quod autem est sibi expetendum id op̄z illi existere: vel hac desi-
ciēs erit. Indigebit ergo q̄ felix futurus sit studiosus amicis.

Expeten-
dū ē viuere
et maxi-
me bonis.

¶ Vndecimum capitulum in quo probat idē. s̄. felicem indigere amicis:
ex his que natura nobis assunt. s̄. ex virtute s̄m operationem esse naturā p
se bonorum et delectabilium: et per hoc per se eligibilem: viuere autē eē
sentire se viuere: sentire autem se viuere maxime fieri in consentire amicis

viuere id est secundum virtutem operari: interserit autem probantia: quoniam uiam esse nostrum in corpore est uiuere et sentire et intelligere: quoniam uiuimus et sentimus et intelligimus: et quoniam uere esse et uiuere est secundum virtutem conuersari. ¶ Dicit.

Portassis autem secundum hanc dictionem iam putabitur quod oporteat ut accipiantur amici secundum suam perfluitatem: aut dicitur in amicitia: quemadmodum dicitur in hospitalitate. Stenim uidetur quemadmodum non oportet ut hospitalitas tota: aut plurimum ipsius sit erga extraneos aut non sit omnino hospitalitas erga eos: sed ut sit secundum quandam modum medium: sic oportet ut in amicitia: intendo quoniam non oportet ut sit homo penitus absque amico: neque oportet ut sit ei multitudo amicorum superflua. ¶ Dicit. Et hec dilectio uerior est in amicitia que fit ratione utilitatis et delectationis. ista namque amicitia requirit remunerationem siue satisfactionem inter istos: satisfactio autem seruitus est: et seruitus multis laboriosa est ualde: et non possibilitas in uita ut agantur in ea huiusmodi actiones: et plures occupati sunt semper ex parte nature per id in quo est sufficientia uictui et uite sue: et operantur et insudant ut uiuant uita bona: et ut non agant pro seipso sed per alios: et totum istud significat super paucitatem desiderij seruitutis naturaliter.

¶ Capitulum duodecimum.

Agitur quamplurimi nobis parandi sunt amici uel quemadmodum in hospitalitate eleganter dicitur: neque multos habendos esse hospites neque sine hospitibus esse: sic et in amicitia nec sine amico esse oportet: neque rursus multitudinem amicorum excessiuam habere. his porro qui utilitati student nimis uideretur id dictum conuenire: nam multis uiceuersa inferuire laboriosum est: neque illis ad hoc agendum uita sufficeret. Multitudo itaque illa que ad uitam pertinent ualde molestant: atque impediunt sunt ad bene uiuendum: non ergo opus est illis. Ad uoluntatem quoque sufficiunt pauci: quemadmodum in epulis id quod gratiam habet: studiosos uero utrum quamplures habere oportet: an est aliquis terminus multitudinis amicorum: quemadmodum ciuitas: neque enim ex decem hominibus ciuitatis constitui potest: neque ex decies centenis millibus amplius ciuitas foret. Quantum uero non est forte unum aliquid: sed totum id quod est medium quorundam terminorum: et amicorum igitur est terminata multitudo: et fortasse cum quampluribus quis uiuere potest: hoc enim precipuum amicorum uidetur esse. Quod autem non potest quis se impartiri multis et una cum illis uiuere non est obscurum. Preterea illos oportet esse amicos qui desinant omnes quotidiano usu uersari: hoc autem difficile est in multitudine: difficile etiam ut multi una letentur et doleant. Accidere enim potest ut simul alter doleat: alter letetur: forsitan igitur bene est non querere amicos quamplurimos: sed

quot ad vitam sufficientiant. Videtur enim fieri non posse vt multis vehementer quis sit amicus. Itaq; nec plures amare: excessus enim quidam vult esse amicitie: hic autem ad vnum est et vehementer igitur ad paucos. Sic autem videtur et in rebus se habere. non sunt enim amici plures fm sodalitam amicitiam et que famose sunt in duobus dicuntur. Qui vero multos parant amicos et omnibus familiariter se prebent nullius videntur amici: nisi si ciuilliter hnt quos vocant placentes. Ciuilliter igitur est multis esse amicum: etiam si non sit placens: sed vero bonus et humanus vir. Per virtutem autem et propter seipfos non est ad plures. Bene igitur agi putandum est si vel pauci tales reperiantur.

172 **Q**uoddecimum cap. qd non opus est multum multis amicis in aliquo genere amicitie: quia in amicitia que pro parte utile non est opus multis pro parte non sufficere vnum multis ministrare: et pro parte multos esse impeditiuos ad bene vivere neque in ea que pro parte delectabile: quia multitudo facit idelectabile: sed nec in ea que studiolorum pro parte plures oportere esse quam cum quibus poterit quis conuere: quod non potest facere cum multis: et pro parte oportere amicos vni esse amicos ad inuicem quod existeret in multis est difficile: et pro parte oportere cogaudere et condolere amicis: quod si fiat multis accidet simul ambo facere: deinde quod tot querendum amicis quot in conuere sufficiunt: quod amare amorem: quia heros dicit: quia est in superabundantia est ad vnum: valde autem amare ad paucos pro parte quod amicitia ad vnum vel paucos: tandem quod poliphili nulli sunt amici placidos tamen et etiam epicles contingit esse politice amicos multis: sed non fm vera amicitia: quod est fm intense et valde amare. Dixit.

Divorum autem qui recipiunt delectationis causa pauci sufficiunt. ipsi enim sunt tanquam condimentum cibarijs. in amicis vero virtuosus locus perseruationis est: an oportet sint multi superflue: aut numerus quidam est multitudinis amicitie sicut est ciuitatis. Etenim sicut non fit ciuitas ex decem viris: neque etiam ex decem centenis milibus sicut est in re amicorum: intendo vt sit eis numerus determinatus inter paucitatem et multitudinem. **Q**uod et fortassis non erit numerus iste vnus et idem in omni loco in omni hora: sed determinat per hoc vt sit semper inter res terminatas quibus diuersificet. **Q**uod et forsitan melius est vt non requiratur aliquis in hoc numero multo vt sint amici eius valde: sed fm mensuram in qua est associatio in vita. videt enim impossibile vt sint vni amici multi. et sint cum hoc in fine amicitie. et pro parte hoc neque possibile est vt sint vni amasi multe amasie. vel e conuerso: amor namque excessus est: et vehementia dilectionis vnus quidem est: nam indiuisibiles. Amplius quia vehementia dilectionis non inuenit quidem nisi paucis hominum: ideoque non possunt esse multi amici in fine amicitie. et pro parte hoc forsitan non erit multitudo amicorum in amicitia perfecta: quam amicitia perfecta precedentis honorabilitatis est quidem inter duos tantum de multis amicis ex hominibus: et sunt illi qui sibi occurrunt prout oportet non videt quod sint amici: vt illi qui accipiuntur conuenientes et nominantur conuenientes. **Q**uod verumtamen per modum amicitie ciuilis: intendo supplementum in aggregatione ciuili possibile est vt sit amicus vnus multis prout est vt hoc sit ex parte conueniente: sed ex parte debiti et opportunitatis: vt autem sit vnus ratione virtutis amicus multis: intendo pro parte seipfos non est possibile: etenim amatum apud istum paucum est: eo quod amatum apud eos virtuosus est: virtuosus vero pauci. **Cap. 13.**

Sed vtrum in rebus aduersis magis opus est amicis: an
 in prosperis: in vtrisque enim querunt. Nam et qui in aduer- **B**
 sis sunt indigent auxilio: et qui in prosperis indigent his
 qui simul viuât et quibus benefici esse possunt: volût esse
 benefacere. At enim magis necessariû est in aduersis: quapp vtili-
 bus indigent. Honesti vero in prosperis: quapp bonos et huma-
 nos querunt. Nam his benefacere et cû his viuere magis expetê-
 dum. Est enim assistentia amicorû iocunda in prosperis et aduer-
 sis. Nam et releuantur afflicti amicis condolentibus. Itaque dubita-
 ret fortasse aliquis vtrum tanquã onus simul suscipiât vel id quidê
 non: sed quod eorû presentia iocunda est: et quod simul dolere intelligû
 tur: amici dolor minuatur. Sed vtrum propter hoc vel propter aliud
 quiddã releuâtur dimittamus. Constat certe euenire id quod di-
 ctum est. Videtur eorû presentia mixta quedã esse. Nam et aspe-
 ctus ipse amicorû dulcis: presertim in rebus aduersis: et plurimû
 valet aduersus dolorem: afferunt enim solatium et aspectu et ser-
 mone: si modo sit aptus. Nouit enim amici naturã et quibus gau-
 deat: quibusque angeatur. Sêntire autem cõdolentê in suis aduer-
 sitatibus dolorosum est. Omnes enim fugiunt ne causa doloris **B**
 sint amicis. Quapropter qui natura viriles sunt cauent ne ami-
 cos simul dolore conficiât: et si non excedit indolentia illorum do-
 lorem non tolerât: nec conquerentium voces sustinent: quia nec
 ipsi queruli sunt. Mulieres vero ac huiusmodi homines condol-
 lentibus gaudent: et qui hoc agunt amant vt amicosi. Imitari
 oportet in omnibus meliorê. In rebus autem prosperis amicorû **C**
 presentia est iocunda: et mentem delectat: quoniam illius bonis letatur
 quapropter videtur oportere in prosperitatibus prompte conuo-
 care amicos cum honestû sit benefacere. In aduersitatibus autem
 tarde: nam malorû decet quod minime eos participes facere. Unde **D**
 illud dicrum extat. satis est quod ipse calamitatibus premor. Potissi-
 me tamen vocandi sunt amici quotiens magna nobis cõmoda cû
 parua ipsorû molestia possunt afferre. Sed ire contra fortasse de-
 cet ad eos qui in calamitatibus sunt inuocati et prompte. Nam
 amici est benefacere et maxime indigentibus et nõ iniquis.
 Ambobus enim id honesti et iocundius. In prosperitatibus autem
 cooperari prompte: nam in his opus est amicis. Ad beneficia ve-
 ro consequenda tarde cum honestum nõ sit properare causa sue
 utilitatis. et cauendum sit ne in properando molestus esse pergat **E**
 quod nõnunquam accidit. presentia igitur amicorû in cunctis vtriusque optanda.
C Tertiumdecimum capitulû vti in bonis fortunis vel infortunis magis **13**
 opus est amicis: quod soluit dicens quod in infortunis est magis necessari-
 amicis propter indigere auxilio: in bonis vero fortunis melius est pro-
 pter habere quibus benefaciat. deinde quod in vtrisque fortunis est presentia
 amico: vni delectabilis: in malis quidem propter alleviari condolentibus

Liber Bonus

amicis. q̄ si fortunijis amicorū p̄sentia mixta est habēs delectationē ex cōsolatione ⁊ visu ⁊ colloctione amici: ⁊ tristitiā ex eo q̄ amicus cōtristatur ipsi cū virilis nō velit quēq̄ tristari nec querat cōploratores: in bonis vero fortunis est p̄sentia amici: delectabilis propter delectabilia esse: ⁊ tristitiaq̄ vtroq̄q̄ bona: propter que opz ad bonas fortunas prompte vocare amicos: ad infortunia vero pigritāter nisi cum multū accidat vocatos per parum turbatos multū iuuare ecōuerso autē amicos ad infortunatos inire p̄opte nō vocatos vt iuuent ad bene fortunatos vero vt cooperent ⁊ colaborent nō vt bene patiant ab ipsis ne forte ⁊ hoc sit onerosum: sed imperfecta amicitia: q̄ perfectorū p̄sentia semper est eligibilis. Dixit.

Veritur autē an indigeat plus amico in statu bono aut in statu malo. naz in vtroq̄ statuū indigetur amicis: in malo vt habeatur ab ipsis subsidū: in bono vt impendat eis beneficiū. amant enim in bono statu existētes vt habeat cū impendant notoriū. Attamē apparet q̄ homini in statu malo multo necessariores sunt amici: ⁊ propter hoc indiget tunc amicis apud quos est vtilitas. In statu autem bono est homo cum amicis melius: indigentia ergo amicorū in aduersitatibus est propter necessariū: in prosperitatibus autē propter melius: ideoq̄ viri illustres decoris status requirunt viros bonos ⁊ demeritos quibus benefaciant. talibus enim beneficiorū impensio eligibilior est q̄ alijs: ⁊ similiter esse cum illis ⁊ p̄sentia amicorū per seletificans est in hora status prosperitatis: ⁊ in hora status aduersitatis: eo q̄ illis qui sunt in tristitia aufert tristitiā cōmunicatio amicorū eis in illa tristitia. **D**ixit. Et propter istud forsā excitabit aliquis ⁊ queret an amici faciant istud eo q̄ diuidant tristitiā ⁊ accipiant eam ab amico sicut accipit ab onerato quiddā oneris sui ⁊ alleuat ipsum propter hoc. **D**ixit attamen apparens est q̄ causa in hoc est: quoniā cum sit amicorū associatio letificans ⁊ p̄sentia ipsorū delectans efficit intellectus in p̄sentia eorum tristitiū minorem q̄ existat res contristans. **D**ixit si autem alleuent quidē contristatū per hanc causam aut per aliam cum hac omitimus hic inquirere: nisi q̄ apparens est q̄ illudant causa huius aut alia qua causarū eius videtur enim q̄ p̄sentia amicorū ⁊ respectus alterius ad alterū cōmuniis est vtroq̄ statuū simul: intendo qm̄ est exultans in statu prosperitatis ⁊ aduersitatis. per hoc ergo minoratur tristitia eius q̄ in aduersitate est: ac si esset ei adiutorium ab amico suo non tristandi: eo q̄ amicus consolaf eum suo aspectu ⁊ suo sermone quando hoc fuerit s̄m q̄ opz. quando em̄ fuerit consolatio s̄m q̄ oportet ab amico nouit amicus morem amici: ⁊ quoniā ille gaudet ex quo gaudet ipse: ⁊ tristatur ex quo tristatur. ⁊ excessus in hoc: intendo in contristatione amici propter malū statum amici sui addit in tristitia amici qui est in malo statu. quando enim senserit ille qui est in malo statu q̄ tristatur amicus eius propter ipsuz cre scit eius tristitia: amici autē fugiunt ne sit alter causa tristitie alteri: ⁊ propter hoc illi qui sunt habentes naturam virilitatis: intendo magnanimos euitant ne tristando contristent suos amicos: vnde ⁊ si non penitus abiciant tristitiam: non tamen prosternuntur ab ea: quemadmodum debiles animo. ⁊ ad summā non desiderant qui communicent eis in merore ⁊ luctu propter suam virilitatem: eo q̄ ipsi non sunt viri lamentationis. mulieres autem ⁊ viri qui sunt vt iste in debilitate animi letantur ex eis qui communicant eis in tristitia manifestum vero est: quoniā in omnibus rebus semper assimilandum est melioribus: ⁊ isti sunt qui tristantur s̄m q̄ oportet: et communicant in tristitia in quo oportet. **D**ixit p̄sentie autē amicorū

in statu prosperitatis associatio est dilectiosa et iocunda: cogitatio: eo quod delectatur ex bonis amicorum suorum: intendit ea propter que conuertuntur ad lociditatum statum: et propter hanc causam fortassis putandum est: quoniam in statibus quidem iocundis studendum est ad amicorum aggregationem et eorum multiplicationem causa impediendi ipsis beneficia: pulchrius enim est pluribus ea impendere. in turbido autem statu non est studendum ad eorum aggregationem. eo quod amici participant malitiam status: et oportet minoretur comunicatio amici in malis: et excusatur ab eis. ¶ Et ex hinc apparet: quoniam oportet ut sint quantum sufficit de consolatione in statu malo: intendit ut non excedatur in ea: quando enim fit hoc crescit amico tristitia et oportet quidem ut anticipetur consolatio plus quando fuerit per illos qui hoc faciunt adiutorium multum tribulato: si vero huius diuersum oportet facere eos quidem apud quos est tantum dilectio: intendit ut non studeant multum ad consolandum. veritatem oportet ut comunicet in tristitia eis qui sunt in statu malo propter quod inuident eos ad hoc: et preterquam excedant in hoc comunicatio enim amico in tribulatione et exhibitio beneficii quando eo indigerit non exegerit ipsum pulchrius est et melius et gratius. in statu autem bono oportet ut sit adiutorium amicorum cum diligentia et anticipatio: eo quod vir boni status indiget in hoc statu amicis: et ut sit ab illis quibus benefacere: morositas et pauca instantia: nam instare virum pro utilitate propria non decens est.

¶ Capitulum. Decimum quartum

¶ Ergo ut amatoribus aspectibus ipse dulcissimus est et magis expetunt hunc sensum quam alios utpote amore in hoc potissimum existente et genito. Sic et amicis maxime expetendum est et magis simul viuere: nam et amicitia societas est: et ut ad seipsum habet sic etiam ad amicum. Circa ipsum vero sensus qui est expetendus et circa amicum igitur operatio autem fit illis simul viuendo: itaque merito illud affectatur: et quod tantumdem est singulis esse vel cuius gratia viuere expetunt in eo cum amicis viuunt morem trahere. Itaque alij comitantur: alij colludunt: alij simul exercentur: alij simul venantur: vel simul philosophantur. singuli in his quotidiano usu versati quod maxime utique amant in vita: viuere enim volentes cum amicis illa faciunt et concitant in quibus putant simul viuendum. Est igitur amicitia improborum flagitiosa: communicant enim praua instabiles existentes: et flagitiosi fiunt inuicem se assimilantes. Proborum autem proba ex quotidiano usu suscipiens incrementum. Videtur autem meliores fieri agendo et se mutuo corrigendo. Recipiunt enim mutuo illa ex quibus placere possunt unde a bonis bonum. ¶ De amicitia igitur hactenus dicta sufficiant. Nunc de voluntate erit dicendum.

¶ Quartadecimum capitulum quod amicis eligibilissimum est conuere propter amicitiam esse communicationem et habere ad amicum ut ad se: quod cuiusque videtur optimum sibi et esse et viuere in hoc potest ipse cum alio consimiliter opinante delectabiliter conseruari et seruare amicitiam prauorum amicitia existente mala et coaugmentata malitia ab inuicem.

Liber Decimus

honorum vero bona coaucta colloquijs et meliorata et directa operationibus abinuicem. Dicit.

Fortasse diuersificatur homines in estimatione rerum que sunt exhilarantes: et que non sunt exhilarantes: et sunt res que fiunt a viris onerosis et incultis verumtamen apparet: quoniam presentia amicorum vniuersis rebus exhilarans est et eligibilis: quoadmodum ei intuitus amati valde eligitur apud amatos: et hunc sensum eligunt pre ceteris sensibus: eo quod amor est magis per hunc sensum: et fit per ipsum. Et militer apud amicos associatio in vita electa est. Et est associatio amicitia est: et amicus sicut est in seipso taliter est erga amicum: et sentit amicum suum in seipso: eo quod est electus apud ipsum et modo quo est similis ei. et ipsemet etiam est in amico: actus igitur amicitie fit quod est in associatione: et associatio in conjunctione. debito igitur desiderat conjunctionem. Cumque sit essentia cuiusque actionis: et hoc quod concupiscunt actiones vite amant ut sint eis actiones iste cum amicis: et propter hoc coniunguntur ad potum et ad ludum talorum et ad alios: et quidam coniunguntur in exercitatione et venatione et finiunt dies suos in eo quod diligit quilibet eorum: cum eo quem diligit ex his que sunt in mundo. ipsi enim agunt hoc cogitando de amicis et dilectis: et vniuersaliter concitant eis quos vident sibi concitantes in vita. fit igitur ex parte huius amicitia quidem malorum mala: associantur enim viris malitiarum et eis qui non habent stabilitatem: et efficiuntur mali propter assimilationem cuiusque ipsorum cum scio suo. amicitia vero virtuosorum et emeritorum est essentia ipsius meriti et virtutis: et est completio associationum. Et videtur de eis qui efficiuntur per amicitiam meliores quam fuerint ante amicitiam: eo quod rectificant se abinuicem: per assimilationem alterius alteri in actionibus que placet eis: et sunt ea bona que sunt in bona. Tantum igitur dictum sit de electione: et sequatur ipsum sermo in delectatione.

Aristote. Stragyite Liber Decimus Ethicorum.

Capitulum

Primum

Sequitur fortasse nunc ut de voluptate transigamus. Ea namque generi nostro familiarissima videtur esse. Quapp erudiunt pueros voluptati et dolori instituentes. Ut autem ad moris maximum virtutem esse ut gaudeat quis quibus gaudere oportet: et oderitque odisse oportet. Tendant enim hec per totam vitam inclinationem habentia: et potestate ad virtutem ac beate viuendum. Nam voluptaria quidam eligunt dolorosa vero effugiunt. Talia vero ne quicquam pretermittenda videntur: presertim cum in ipsis magna sit ambiguitas. nam alij summum bonum esse dicunt voluptatem: alij contra nimium prauum: illi fortasse credentes reuera sic esse: hi vero putantes vtilius ad vitam ostendere voluptatem esse prauum: sed non sit. Inclinari enim plerisque ad illam: inseruireque voluptatibus: quoad obire oportere in contrarium ducere. nam sic ad medium vitique deueniri. Sed videndum

ne id bene dicatur. Nā q̄ de affectibus ⁊ actibus habentur sermones minorem hñt fidem q̄ opera: qñ igitur discordant ab his que sunt secundum sensum sp̄iet̄ atq̄ relecti: etiam verum insuper interimunt. Qui enim voluptatem vituperat si quando illius appetens deprehendatur ad illam inclinari videretur quasi salem ext̄stentem omnem. Nam diffinire non est multorum. videntur sermones qui veri sunt non solum ad sciendum vtilissimi sed ad viuendum: consentaneim operibus fidem hñt. Quapropter et vocant intelligentes viuere secundum ipsos: s̄z satis de his. Nūc ea que dicuntur de voluptate referamus.

C
qui d̄ affectibus et actionib⁹ hñtur sermones misnor: hñt si de q̄ opa

¶ Determinatio huius tractatus decimi de lib. Nichomache. Ari. incipit. ¶ Primum capitulum q̄ opz dicere de delectatione ppter ipsam coappropiari nobis: ⁊ propter delectari ⁊ tritari quibus opz. maximū esse ad virtutem ⁊ felicem vitam: ⁊ ppter diuersos opposite opinari de ipsa his dicentibus ipsam in bonā: alijs vero prauā: ⁊ opz dicere eam prauam etiam si non sit vt inclinātes nimis ad ipsam reuocati in contrariū veniāt ad medium: q̄ hoc vltimo dictum nō bene dicit ppter sermones cōtēti ⁊ verū cōiter vni cum dissonant operibus existentibus credibilioribus q̄ sermones: ⁊ q̄ ppter nō dissonare opz diuidere multipliciter dictari fieri habeat cognitio consona in sermonibus ⁊ rebus: que tunc vtilis est non solum ad scire: sed ⁊ ad viuere prouocans alios ad viuere secundum doctrinā operibus consonare. ¶

Dist hoc autem conueniens est vt sequatur sermonem in dilectione sermo in delectatione: eo qd̄ videtur in pluribus rerum qd̄ ipsa approprietur generi nostro: ⁊ qd̄ sit naturalis nobis: ⁊ propter hoc instruntur adulescentes quaten⁹ assuescant delectari secundum qd̄ oportet: ⁊ tritari prout opz. videtur enim qd̄ gaudere cum quo oportet et refutare quod oportet fort̄ rem relinquat sigillationē in moralitate: ⁊ quādo ad hoc diligenter intentum fuerit in tota vita erit ei potentiar̄ impressio magna in beatitudine in vita: homines nāq̄ in tota vita sua eligunt delectans ⁊ fugiunt contritiās ⁊ propter hoc conueniens est vt putetur qd̄ dimissio delectationis ⁊ tristitie in hac sit innaturalis: quoniam parum sit vt oporteat intendi illud. ¶ Dicit. Et propter hoc oportet perscrutari de ea an bonum sit aut non. Et iam etiam oportet vt perscrutemur de hoc eo qd̄ contentio multa in hoc est inter homines. quidam enim qd̄ delectatio bonum. ⁊ quidam ipsorū videt qd̄ sit delectatio sim huius diuersum. ⁊ quoniam omnis mala ⁊ vilis: ⁊ quidaz̄ istorum iam supposuit: quoniam ipsa sit malitia ⁊ credidit illud: ⁊ quidaz̄ ipsorum non tenuit neq̄ credidit ipsum: verūtamen reputauit optimū in nostro viuere ⁊ in vita nostra vt vilipendamus ipsam: ⁊ dicamus eam esse malitiam ⁊ si non sit talis: nam plures hominum declinant ad eam: et declinatio ad ipsam alienat vel elongat ab honesto et vtili: et propter hoc opz vt hoies deducantur ⁊ facto ⁊ dicto in regimine ad contrariū huius. qñ enim sic processum fuit cum hominibus possibile est vt per hoc conuertantur ad medium qd̄ non impedit neq̄ damnificat cōiunctionem. et fort̄ sitan multi ex his qui dicunt qd̄ delectatio malitia est non persuadent dictione sua cum videatur operatio eorum diuersa ab ea. Item si sermones qui dicunt in vituperatione passionum minus persuadēt qd̄ dimissio illarum passionum: ⁊ dimissio earum magis persuasiva est: quando enim

Liber Decimus

quis statim diuersatur in operatione sua a suo dicto vilipenditur per dictam suam: neque curat aliquis credere ei: si enim ille qui vituperat delectationem aliquam visus fuerit appetere ex ea aliquid et eligere reputabitur ut declinare ad eam: et quod vniuersus delectationis omnium in electione est apud ipsum ut illud. etenim distinctio inter illud quod eligendum est extra quod ipsa: et quod non: non est apprehensa a pluribus hominum: et propter hoc videtur quod auditio sermonum verorum non sit proficiens in scientia tantum: sed et in vita. intendo in operatione: quando fuerint convenientes operationi dicentium: etenim creduntur sermones tunc quando concordant operationibus: et propter hoc suggerunt intelligentibus ut sit vita eorum secundum illas actiones quibus concordat dictio et operatio. **D**ixit. cum autem sermones qui hic dicuntur sunt quidem in materiabus habentibus se sic ut in pluribus: tunc incipiamus locutionem in delectatione secundum illam maneris sermonum.

Capitulum secundum.

E hic creditur sermo concordant operationibus.

F

B

Fidetur igitur voluptatem summum bonum esse censebat propterea quod cuncta rationalia et irrationalia illam appetere cernebat. In cunctis vero esse id quod expetitur probum ac maxime optimum. cuncta vero ad idem ferri omnibus optimum esse significare. Singula enim quod bonum sit sibi quod omnia appetunt id esse summum bonum. Fidem habuere eius sermones propter morum probitatem magis quam propter seipsos. Egregie enim molestus esse videbatur: quare non ut amicus voluptatis hoc dicere creditus est: sed quod reuera sic esset. **N**ec minus putabat id ex contrario patere. Dolorem enim per se ipsum esse fugiendum: similiter igitur et contrarium expetendum. **M**axime vero expetendum esse quod nulli gratia expetimus: facile autem sine controuersia esse voluptatem neminem autem ultra perquirere cuius gratia voluptatem captat: utpote per seipsam voluptatem expetendam: additumque cuiuslibet ex his que bona sunt expetibilis illud facere: veluti iustis: et temperatis actionibus: et augeri profecto bonum seipso. Videtur itaque hec ratio bonorum illam ostendere et nihil magis quam aliud. **O**mne enim bonum cum alto bono expetibilis est quam solum. **M**axime ergo ratione et Plato improbat voluptatem quasi non sit summum bonum. **V**itiam enim locundam cum prudentia dicit expetibilior esse quam si sit sola. **Q**uid si mixtum est prestabilis voluptatem summum bonum non esse. nullo enim addito summum bonum se expetibilis fieri. **M**anifestum est autem quod nec aliud quicquam summum bonum esset: quod cum alio eorum que per se sunt bona expetibilis fiat. **Q**uid igitur est tale cuius et nos particeps sumus: nam tale aliquid querimus. **Q**ui autem instant: nihil dicunt nam quod omnibus videtur id esse dicimus. et qui hanc opinionem tollit: non multo probabiliora dicit. si enim que absque intellectu sunt illam affectant: esset aliquid quod dicitur. **S**in vero et que sapiunt quomodo dicerent aliquid fortasse etiam in prauis est aliquid naturale bonum valentius quam secundum seipsa quod appetit appropriatum sibi bonum non videtur quod

Omnis boni est alio bono no expetibilis est quam solum

nec de contrario recte dictum. Non enim aiunt si dolor est malum: voluptas est bonum: opponi enim et malum malo et ambo-
 bus neutra: hec dicunt non male: non tamen vere in his quae dicebantur. Si
 enim ambo sunt mala: et fugienda oportebat esse ambo. Neutrorum
 vero aut alterum aut sibi. Hunc autem constat hanc eos fugere ut ma-
 lum: illam appetere ut bonum: sic ergo et opponunt. ¶ Nec tamen si non
 qualitates sunt: neque felicitas. Dicunt autem bonum determinatum ef-
 se: voluptatem autem indeterminatam: quae recipit magis minus. Si ergo
 perceptione voluptatis hec iudicant: et circa iustitiam aliasque virtutes
 sunt quas manifeste aiunt: magis et minus tales existere: certe et
 sunt virtutem erit hoc idem. Nam iusti magis sunt et fortes: est igitur
 iuste et temperate agere magis et minus. si autem in voluptatibus
 ne quando non dicant causam quod sint alie simplices: alie mixte. quid
 prohibet vero quemadmodum sanitas determinata existens recipit
 magis et minus: sic et voluptatem recipere: non enim eadem mensura in
 omnibus est: nec in eodem semper una: sed remissa permanet usque ad alii
 quid: et differt magis et minus tale utique aliquid erit circa volu-
 ptatem perfectumque bonum ponentes. motus vero effectiones im-
 perfectas voluptatem: motum effectionemque ostendere conantur. nec re-
 cte dicere videntur: nec esse illum motum. Omni namque motui pro-
 prium videtur esse velocitas et tarditas: licet non per se: ceu mundi
 ad aliud. voluptati autem horum neutrum existit: nam potest quis
 cito letari quemadmodum et irasci. Sed in voluptate constitutum
 esse non neque ad aliud. Incedere autem et augeri et cuncta huius
 modi. Traduci ergo ad voluptatem velociter et tarde quis po-
 test. Operari vero sunt illam velociter non potest: dico autem in vo-
 luptate constitutum esse. Effectio autem quemadmodum esset: vi-
 detur enim non ex quocumque fieri quodcumque: sed ex quo fit in hoc
 dissoluitur: et cuius effectio voluptas: eius dolor corruptio est. Assit
 etiam dolorem esse indigentiam eius quod est sunt naturam: vo-
 luptatem autem repletionem: at hec corporales sunt passiones.
 Si ergo voluptas repletio est eius quod est sunt naturam: in quo est
 repletio: id utique voluptatem percipiet: corpus igitur. sed non vi-
 detur: non est ergo repletio voluptas: sed dum sit repletio quisque
 voluptatem capit: et dum exhauritur dolet. Hec autem opinio
 orta videtur ex doloribus ac voluptatibus qui sunt circa alimen-
 tum. Indigentes enim et antea dolentes repletionem delectantur
 verum id non contingit circa omnes voluptates. Nam sine do-
 lore sunt que ex disciplina perueniunt: et quedam earum per sensu-
 sus: et per olfactum: et ex auditu quoque et visu plerumque etiam recor-
 dationes et spes. Cuius ergo iste effectiones erunt: nullius enim
 facti indigentia antecessit: cuius utique forent repletiones.

2 **¶** Secundū capitulū qđ Eudorus astruit delectationē esse tagatio .i. per se bonū per oīa desiderare ipsam: et item per oīa fugere tristitiā ei oppositā vt malā et per ipsam esse eligibilē nō alterius gratia: et per hoc qđ appōsita cuiq; bonorū facit illud est eligibilis et auget illud: deinde qđ sermo Eudori dicens qđ delectatio opposita cuiq; bonorū facit illud eligibili: cōcludit ipsaz esse aliqđ bonū: sed nō tagatio. i. p se bonū: qvz plato ex eodē medio cōcludit qm nō est delectatio per se bonū propter mixtū cū aliquo faciens totū melius nō esse per se bonū sed quoddā bonū quali aliquo communicamus q; dicēs nō bonū, qđ oīa appetūt nihil dicit: propter omnib; videri oppositū et nihil esse credibilis opposito et propter in omnibus esse quoddā naturale et diuinū quo appetunt propriū bonū: postea qđ argumentum Eudori ex contrario non valet propter cōtingere opponi malū malo: quod licet sit verum non tamen habet hoc locum cum delectatio eo qđ nec mala nec neutra sit bona. Dixit.

Quiximus igitur qđ Eudorus estimabat qđ omnis delectatio bonū ex hoc qđ videbat oīa appetere et desiderare ipsam que habēt rationē et que nō habēt rationē: et monent ad ipsa ex seipsis: et electū merito: qđ est bonū per se est illud ad qđ monetur oīa ex seipsis. et em bonū et pulchrit per se si optimuz vniuersitatis rerum delectatio ergo ex modo quo pertinet omnibus est bona per se: et qđ est bonum per se optimū est oīum rerum: delectatio ergo est optimū oīm rerū. Et hoc est vt dispositio in bonitate nutrimentū. oīa enim appetunt ipsum et est bonū per se. et etiā illud qđ desiderant omnia bonum est omnib; et delectationē desiderant oīa: est ergo bona omnib;. **¶** Dixit p istas igitur ratiocinationes persuasum fuit huic viro: qm omnis delectatio bonū: et attestabat his sermonibus quos dixit virtus moralis quā habebat: cum dignius sit credere huiusmodi sermones cum cōcordat eis operatio qđ cum operatio discordat eis: fuit em vir ille habēs tēperantiā put oportuit: et nō dicebat istos sermones qz esset amator delectationis: sed qz videbat et in rei veritate sic esse: et hoc etiā declarat ex eius cōtrario declaratione nō minus digna precedēte: si em a tristitia fugiunt vniuersi: eius cōtrarium: et est delectatio: electū est ab vniuersis. **¶** Amplius illud qđ eligi propter se electus se electo propter aliud. et de delectatione manifestum est qđ est cum hac dispositione. qđ em eligitur per aliud de eo queritur quare est eius electio: sed circa delectationē nō querit per aduerbiū quare: nos enim nō dicimus quare querimus delectationē. Cūq; sic sit electa est delectatio per se. Amplius quādo ipsa additur alicui bonorū fit illud bonū magis eligibile et melius vt actio iustitie et actio castitatis: intēdo qm quādo coningat delectatio actionibus nobilioribus sunt perfectiores: intēdo qđ delectet agens actione sua. **¶** **¶** et videt qđ ista dictio propinque sit vt iudicetur ex ea qm delectatio ex bonis est: omne enim quod additū bono facit ipsum melius bonū est. Dixit. Et huiusmodi locum. i. par argumentū sumptum a digniore et potiore negat plato delectationē esse bonū. dicit em si delectabilis vita dignior est eligi quādo cum intellectu fuerit qđ absq; eo: nō est delectatio bona per se. nō em est possibile vt sit aliquid eligibile per se: et quādo ei additū fuerit bonū aliquod fiat magis eligibile qđ fuerit eo qđ opz vt nō sit istud eligibile per se anteq; addat ei illud aut ipsum addat illi. iterū igitur nō est delectatio eligibilis per se: et hoc est qđ querebat intendo an est bonū per se an nō. **¶** **¶** qui autē verunt hanc propositionem in vniuersalē dicētes qđ nulla delectatio bonū: fortassis nō dicunt dictionē sufficientē cum dicant qđ illud quod oīa appetunt nō est bonū: et qui dicunt

istud nō dicunt aliud: q̄q̄ illud q̄ videt oibus bonū nō est bonū: r̄ vtr̄ qui cōtradicit huic propositioni nō potest p̄tradocere ei per aliqd̄ q̄ sit pluris sufficientie q̄ ipsa: r̄ qui contradicit huic dictioni desiderat quidem ex dictione quod non intelligitur. ¶ Dixit. Si autē iam dixit hanc dictionem ditor eius per opinionem aliquā r̄ ratiocinationes aliquas declaremus nos qm̄ quod dixit in hoc non habet sufficientiā. Nos igitur dicimus qm̄ in rebus malis fortassis est bonū aliquod naturaliter r̄ amat bonum illud res illa cui illud est propriū: r̄ sic est res in delectatione si ponatur esse mala: nihil ergo prohibet vt sit in ea bonū aliquod naturaliter. ¶ D. r̄ similiter videtur q̄ nō sit dicitio bona cum qua contradixerunt istis: intendo dicitentes q̄ delectatio sit tota malum propter rationem cogētem eam esse bonum quādo dixerunt domini istius dictionis qm̄ tristitia si est malū: opz vt sit delectatio que est contrariū eius bonū: contradixerunt enim huic dictioni per hoc q̄ dixerunt qm̄ possibile est vt contrarietur malum malo: volunt q̄ non sequitur ex esse tristitiā malā r̄ esse delectationem contrarium eius vt delectatio sit bonum. r̄ dicitio ipsorū h̄ non est dicitio sana: neq̄ fecerunt decentem in hac cōtradictionem. Etenim si fuerint ambo mala: intendo delectationem r̄ tristitiam erit fugiendum ab amobus. sicut enim ea a quorum neutro fugiendū est consimilia sunt in bonitate sic ab his que cōsimilia sunt in malitia fugiendū est ab vtrisque: r̄ ea a quorum vtroq̄ fugitur consimilia sunt in malitia: r̄ vniuersaliter de apparentibus per se ipsa est q̄ homines fugiunt a rebus malis naturaliter r̄ appetunt res bonas: r̄ diuersantur quidem eo q̄ quidam eorum vident de re vna quomā bonū: r̄ quidam eorum vident in ipsa quoniam malum.

¶ Capitulum tertium.

Duersus illos autem qui proferunt obscenas voluptates responderi potest: non esse illa voluptaria nō enim si peruerse dispositis ista sunt iocunda: putandum est ea simpliciter iocūda: sed ipsis: quemadmodum egrotantibus salubria: aut dulcia: aut amara: ¶

nec etiam alba que apparent lippis. Vel sic vtriq̄ dicitur q̄ voluptates quidem expetibiles sunt: non tamen istis: quemadmodum r̄ dicitari sed non prodenti: r̄ sanum esse non tamen quodcūq̄ edēti. Vel specie differunt voluptates: alle enim ex rebus honestis: alie ex turpibus. Nec fieri potest vt quis iusti voluptatem accipiat nisi sit iustus: neq̄ musici nisi sit musicus. Eodem modo in alijs. Ostendere videtur amicus cum alius sit q̄ adulator: non esse voluptatem vel specie differre eas: alter enim bonum cōuersari videtur: alter ad voluptatem: r̄ id vituperatur: hoc laudatur quasi ad alia sit conuersatio. Nullus autem optaret viuere si ira puerili mente futurus sit in vita: vt his rebus voluptates capiat quibus pueri maxime capere videntur. nec sic vt gaudeat: cum facit aliquid turpe: nec vnq̄ doleat: r̄ circa multa sollicitudinem vtriq̄ poneremus: etiam si nulla inde sit prouentura voluptas. Veluti videre: meminisse: scire: virtutes habere: q̄ si ex necessitate hoc sequatur voluptas nihil refert. Nam illa certe expeterem⁹ etiam si nulla ab illis voluptas esset proueniura. Quod igitur

¶ Non sunt dulcia vel amara q̄ egrotantibus videtur inec alba q̄ apparent lippis

voluptas sit non summum bonum nec sit omnis expetibilis manifestum videtur: & q̄ aliquę voluptates per se expetibiles sunt: differentes specie vel a quibus. Que igitur de voluptate a dolore dicuntur ista sufficiant.

¶ Tertiuꝛ capituluꝛ q̄ delectatio videt non esse bonuꝛ per eam noꝛ esse qualitatem: qđ tamẽ sequit: cum operatio virtutis noꝛ ens qualitas sit bona: deinde per eam esse indeterminatuꝛ qz recipit magis & minus: ac per hoc malam q̄ refutat per virtutes & sanitatẽ eadẽ ratione esse malas: postea q̄ ipsa noꝛ est per se bonuꝛ qz ipsa est motio vel generatio: quoruꝛ vtrũq; improbat & primo ipsam esse motionẽ per ipsam noꝛ recipere velocius & tardius: que motio recipit: licet delectatuꝛ fuisse velocius & tardius. scđo ipsam esse generationẽ improbat per noꝛ generari quodlibet ex quolibet: sed determinatum ex determinato in qđ & resoluũ: qđ non est in delectatione: deinde delectationẽ esse repletioneẽ eius quod fm naturã pp tristitiã esse eius defectur: ac per hoc generationẽ improbat: qz si esset repletio qđ repletur delectaretur icz corpus: qz sunt delectationes sine repletione: cum eas non p̄cedat indigentia: qz nec tristitia quales sunt que fm intellectũ aut sensũ & fm memorias: & spes: & certũ q̄ probrose delectationes noꝛ probat. delectationẽ simpliciter malã: licet videat: qz noꝛ sunt vere delectationes sicut noꝛ sunt vere dulcia vel amara que vident talia laborantibꝛ vel noꝛ sunt eligibiles vel altere sunt specie que a bonis & que a turpibus: neq; delectat q̄ ab adulatore ex istis mala probateam simpliciter malã: neq; ea que a puerili cõuersatione. tandẽ q̄ noꝛ est delectatio bona qz noꝛ eligimus acquirere eam quocũq; modo: qđ tamen faceremus vt videt aliquibꝛ si esset bona & persequimur multa etiã si noꝛ delectent vt sentire & scire: qđ ex iam dictis delectatione sequit q̄ neq; per se bona neq; omnis eligibilis sed quedã: et qm̄ sunt differentes specie vel fmea a quibus sunt. Dixit.

Dictio

dicentis q̄ delectatio non est bonuꝛ: eo q̄ non est qualitas: & virtutes que sunt bonuꝛ qualitates sunt noꝛ est cogens: etẽm actiones virtutum & felicitas fortune noꝛ sunt qualitates & sunt bonuꝛ. Dixit. dictio autẽ eoruꝛ q̄ bonum terminatuꝛ est: & q̄ delectatio noꝛ est terminata eo q̄ recipit magis & minus non cogit vt non sit delectatio bonuꝛ. hec enim species iudicij verax est de iustitia et ceteris virtutibus: additio namq; & diminutio sequitur ceteras virtutes & medietates in eis que sunt inter extremitates q̄ sunt virtutes habent latitudinẽ. & per hoc etiã sit iustitia quedam magis alia iustitia: & fortitudo magis fortitudine. Et quando fuerit possibile vt sit minus & magis in iustitia & castitate erit similiter possibile vt sit minus & plus in delectatione. Dixit. Et fortassis si dixerint q̄ qualitates quedã mixte sunt: & quedã simplices: & q̄ propter hoc quedam recipiunt magis & minus non propter hoc quoniã virtutes & quedã earũ irrecepiue sunt huĩus: & hoc est eis per hoc q̄ virtutes non poterũt inducere causam huĩus. Dixit. & quid prohibet vt quẽadmodum sanitas terminata recipit magis & minus: similiter sit etiã de delectatione: intendo vt sit terminata & recipit magis & minus: igitur in nobis etiã est ne concedamus ex esse eam receptiuam magis & minus esse eam noꝛ terminatã: etenim equalitas. Verbi gratia sanitas noꝛ est vna eadẽ in oĩbus speciebus: in equo namq; alia est: & alia in homine: neq; in vna eadẽ specie in oĩbus hoĩis: sed interdum magis interdũ minus. possibile est ergo vt sic habeat delectatio & sit bonum.

¶ Dixit. Et ex dictionibus istoruꝛ etiã est quoniã sunt perfecta & completa

et quod quoniam motus et generationes non sunt completi: concludatur ergo ab eis ex hoc
 quod motus et generationes non sunt boni: quoniam ergo adiunguntur huic quoniam delecta-
 tio generatio et motus sequitur ut non sit delectatio boni. ¶ Uidet autem
 quod non sit hec dictio bona. non est delectatio motus. Unicus est enim rerum motus
 siue est velocitas propria et tarditas propria quando fuerit mutatio ei per se.
 quoniam vero non fuerit ei mutatio per se: sed per compositionem ad aliud: ut mutatio
 que est scienti ex ignorantia ad scientiam: tunc statim fit relationis et ad aliud:
 et non est in relatione motus: impossibile est autem ut delectationi inueniatur velo-
 citas et tarditas: cum non sit ei mutatio per se. attamen possibile est hoc inueniri
 ei per accidens ex parte mutationum eius quod consequitur delectatio: et per
 hunc modum possumus dicere quod talis delectatur velociter quemadmodum dici-
 mus irascitur velociter non quod delectatio ipsamet aut ira ipsamet velox sit
 et tarda: sicut morus quem sequitur delectatio velox est et tardus ut delectatio:
 nec que sequuntur ambulationem et bibitionem: et alia ab his. Etenim delec-
 tatio sequitur ista velociter aut tarde: ipsius veromet delectationis non
 est possibile ut sit aliquid tardum aut velox: et est quidem istud taliter eo quod de-
 lectatio de relatione est: et mutationes quas sequitur delectatio non sunt de
 relatione: et non est possibile de delectatione ut sit sempiterna: neque est possi-
 bile ut referatur ad aliud aliquid preter id cuius est. ¶ Jam autem putatur
 de delectari quod sit motus per modum aliquem non tamen de delectatione coniu-
 gata cum quacumque apprehensione putatur hoc sed de coniugata cum apprehensione
 in qua mutat apprehensor: et cuius generatio est delectatio huius corruptio
 est contritio. ¶ Et iam dicitur quod tristitia est propter defectum rei naturalis et
 delectatio complementum huius defectus: et hoc erit apud fieri huius defectus
 non apud completionem eius actus: et si sic est erit delectatio fieri vel generatio
 non complementum ideo quod quoniam preceditur fieri rei deficientis tristatur corpus
 sentiens: et quoniam sic est ergo delectatus per ipsam est deficientis et etiam ipsa in
 seipsa defectus est cum sit fieri vel generatio. ¶ Et istud vero non putatur de
 omnibus delectationibus sed conuenit quidem delectationibus que fiunt propter
 tristitiam nutrimenti: intenditur quod delectationem nutrimenti precedat tristitia fam-
 is: et ipsamet inuenitur apud usum nutrimenti: in ceteris autem delectatio-
 nibus non accidit istud ut in delectationibus que fiunt propter scientias
 disciplinales: non enim precedit eas tristitia neque eas que fiunt per tactum: quan-
 to magis neque eas que fiunt per intellectum: et sicut que fiunt per odoratum et audi-
 tum et visum non precedit tristitia: et precedit quidem ista spes: et est delectatio. Iste
 igitur delectationes non sunt generationes: neque etiam suppletiones defectus
 cum non precedat eas defectio ac si sit delectatus per ipsas deficientis non com-
 pletus. ¶ Delectationibus autem vituperatis apud homines quas sequuntur
 quodam hominum fortassis non est dicendum quod sint delectabiles secundum veritatem: quantum
 enim delectabiles sunt eis quorum aiarum dispositiones sunt dispositiones prave: non
 tamen propter hoc oportet ut dicantur esse delectabiles in rei veritate et simpliciter: sed si
 absolute dicatur de eis nomen delectabilis: intelligendum est in comparatione
 ad alios. quemadmodum enim non putandum est illud quod dulce est
 aut amarum apud infirmos esse sic secundum veritatem: aut quod album apud lippes:
 album secundum veritatem: sic est de re delectationis apud viros prauitas: intendo
 quoniam delectabilia non sunt examinanda apud gustus istorum: sicut
 neque examinanda sunt nutrimenta apud gustus infirmorum. ¶ Et fortas-
 sis delectatio eligibilis est: nisi quod non eligibilis modo quo eligunt eam
 predicti: quemadmodum dicimus quod diuitie eligibiles: sed non ut fraudis
 de aut deceptione acquirantur: et similiter sanitas eligibilis est: sed non
 ut eius cuius sanitas contingit ex quacumque comestione: sed cuius sanitas

Libri Decimus

fit ex comestione rerum sanatarum. ¶ Dicitur et fortassis differunt delectationes in seipsis: eo quod delectatio ex rebus pulchris alia est a delectatione que ex rebus turpibus: et omni actui est delectatio propria: et non est possibile ut delectetur is de cuius natura non est ut agat aliquem actum delectatione illius actus: ut quoniam non est possibile ut delectatione iusti delectetur qui non est iustus: neque delectatione musici qui non est musicus: et si similiter in ceteris actibus. ¶ Et videtur esse apprensus: quoniam amicus alius alius est a ueniente: et quoniam delectatio utriusque per hoc non est una sed diuersa de altero enim eorum putatur: quoniam eius associatio est propter utile quidem intendendo eum qui dicitur conueniens: et de altero quidem propter delectationem ex amicitia: et propter hoc unus eorum vitupatur et alter laudatur. ¶ Et conueniens est ne sit omnis delectatio bonum: nullus enim eligit ne faciat decens in longitudine vite sue etiam habens intellectum prouidentem: et delectatur in tota vita sua: eo quod delectantur pueri ut plurimum: neque eligunt delectationem cum actionibus turpibus. homines enim naturaliter student et nituntur ad actiones pulchras cum non fuerit in eis tristitia: etiam si non sit in eis aliquid delectationis: ut est speculatio et cogitatio et rememoratio et scientia virtutum et operatio earum. quando vero fuerint delectationes coniungite eis: tunc nullus declinat electionem istorum: neque opus ut sit in electione eorum quicquam diuersitatis. forsitan etiam preeligenda sunt hec: et si non sit ex eis delectatio. qualiter ergo erit in entibus. ¶ Manifestum est ergo ex his que dicta sunt: quoniam non omnis delectatio bonum: neque omnis malum. etenim delectationes diuersae sunt forme: et in eis est quod est electum per se: et quod est non electum.

Capitulum quartum.

Quid autem sit aut quale magis patebit si ab initio repetamus. Videtur igitur visio omni tempore esse perfecta: non enim quicquam illi deest quod postea factum illius speciem perficiat: hinc similis appetit voluptas. Totum enim quiddam est nec ullo tempore voluntate cupere quod potest quod si maiori tempore fiat illius species perficiat. quae propter nec motus est: nam omnis motus in tempore est et finis alicuius: ceu edificatio perfecta est: quoniam perficit id quod affectabat: aut in omni quod tempore: aut in hoc. In partibus vero temporibus omnes sunt imperfectae: et alie species quam tota in simul. lapidum enim compositio: alia est quam coluinae baiulatio: et hec alie sunt quam templi factio: et templi quodammodo perfectio: nihil enim deest illi ad propositum. Fundamenti vero et operis columnarum imperfectae: pars enim utraque specie ergo differunt. Hec est aliquo tempore motum accipere species perfectum: sed in tota. Eodem modo in ambulando et reliquis. Si ei est latius motus unum quo et huius dicitur secundum speciem: volatio: ambulatio: saltatio: et huiusmodi: nec solum ita sed in ipsa ambulatio. Nam id quod est et unum quo non idem est in stadio: et in parte: et in alia: atque alia parte nec transire lineam istam et illam. Ad solum ei lineam quoad in loco existente: in alio autem ista quam alia. Verum de motu in alijs diligentius est dictum videtur ne in omni quidem tempore esse perfectus sed plurimi imperfecti et differentes specie siquidem unde quo speciem facit at voluptatis quocumque tempore perfecta est species. Patet igitur quod diuersa sunt et quod totum quiddam ac perfectum voluptas id quocumque appetit

et eo

et eo qd nihil moueri potest nisi in tempore: diuersum vero in voluntate: nam id quod est nunc totum quiddam est ex his partibus quod non recte dicuntur motum aut effectione esse voluptatem: non enim omnium ista dicuntur: sed perhibiliu: et non totoru. Neque enim visio est effectio: neque puncti: neque unitatis: neque quicquid horum motus: neque effectio: igitur neque voluptatis. Nam totum quiddam est: cum omnibus sensibus erga sensibile operetur. perfecte vero bene dispositi ad optimum eorum que sensui subsistent. Nam tale quiddam esse videtur perfecta operatio optime dispositi erga potissimum eorum que sibi subsunt. hec utique erit et iocundissima: per omnem enim sensum fit voluptas. similiter autem per intellectum et contemplationem iocundissima vero illa que perfectissime est. perfectissima vero bene se habentis erga studiosissimum eorum que sibi subsunt perficit autem operationem voluptas: nec eodem modo voluptas perficit sensibile et sensus studiosa existetia quemadmodum et sanitas et medicus: similiter causa est ut sanus quis sit. Quod autem per singulos sensus fiat voluptas manifestum est: dicimus visiones et auditiones voluptatem afferre. patet igitur quod maxime cum et sensus est optimus et erga tale operatur. Cumque talia sunt sensibiles et id quod sentit semper erit voluptas extantibus acturo et passuro. Perficit autem operationem voluptas non ut habitus qui inest: sed ut resultans quidam finis veluti in etatis flore pulchritudo: quousque vero sensibile aut intelligibile sit quale oportet: et discernens aut contemplans erit in operatione voluntas. Cum enim sint similia et eodem modo se habeant actiuum et passiuum idem fieri naturaliter aptum est.

¶ Quartum capitulum quod dicendum est quid est: vel quale quid est delectatio. ad quod investigandum: aut prius eam esse sicut visionem perfectam. scilicet in vniuerso ad quod nunc: propter hoc non esse motum qui est in tempore et propter aliquid et in qualibet parte sui imperfectus: cuius quilibet pars differt specie ab altera et a toto: qui etiam in toto tempore quo fit non est perfectus nisi forte circularis delectatione existente aliquid et perfectorum: et qui non est in nunc: cum delectatio sit in nunc: ex quibus manifestum quod delectatio neque motus neque generatio est: deinde quod perfecta delectatio est: cum virtus apprehensiva perfecta. in termino apprehendit actu proprium apprehensibile perfectum: et perfectissima cum virtus perfectissima ut intellectiva suum apprehensibile perfectissimum apprehendit: quod delectatio perficit operationem: sed non sicut sensibile sensus: et quod sensu operante ad sensibile est delectatio et maxime sensu potentissimo operante ad potentissimum: et iterum quod ipsa perficit operationem non ut habitus: sed ut superueniens quidam finis ut viventibus pulchritudo que et necessario est in operatione sensus vel intellectus impedita. ¶

A itaque dictus est sermo sufficiens in delectatione an bonum an non: quid vero sit delectatio: aut que res est delectatio: fortasse manifestius fiet quando ceperimus in reuersione rememorationis eius ex principio. Dicimus ergo quoniam putatur quod actus visus est penetratio in aliqua horum: hoc fit quando visus non indiget aliquo quo compleat

Comen. Auer. super lib. Ethicorum. Aristot.

Voluptas operatiōem perficit.

4

Liber Decimus

forma eius: imo est s^m cōplementum eius vltimum ⁊ delectatio similis est huic: eo q̄ ipsa existit cōpletio visui completiori. si ergo hoc sic est delectatio etiam est cōplementum ⁊ forma non motus: ⁊ ppter hoc non est possibile alicui vt apprehendat delectationem in tempore donec sit ex delectationibus q̄ existat in tempore: minus aut plus. et e^m omne quod apprehenditur in tempore est in motu ⁊ nondum completur forma eius: ⁊ ppter hoc q̄ delectatio est cum complemento forme: ⁊ non in tempore: ⁊ ppter hoc non est motus. omnis enim motus in tempore est habens cōplementū quod nō est in tēpore. ¶ U. g. edificatio magis completa est in postremo tēpore in quo perficitur eius actio q̄ in vniuerso tēpore in quo fit: in postremo aut tēpore in quo fiunt motiones nō est cōpleta sed diuersa per formam: intendo qm̄ partes motus vnius eius de^m iam diuersificantur adinuicē s^m formā: ⁊ sunt etiā diuersa a toto ipsarum s^m formam ⁊ complementum: intendendo finem motus. positis namq; lapidū diuersificant ab erectione colūnarū s^m formā: ⁊ ista ambo diuersificantur a figura domus que est cōplementum tēpori. cuius partes sunt compositio lapidum ⁊ excisio colūnarum: ⁊ q̄ simulatur his ex partibus edificationis: ⁊ inter dispositionē cōpositionis ⁊ situs lapidū: ⁊ dispositionē erectionis colūnarū: ⁊ inter dispositionē domus d^m est: quāuis e^m ueniat in eo q̄ sunt dispōnes: tñ dispō domus diuersificatur a dispōne cōpositionis lapidū: ⁊ a dispositi one erectiōis colūnarum per hoc q̄ dispō domus cōpleta est: eo q̄ non est subiecta ad aliū quid. cū nullius egeat per quod sit eius cōplementū. dispō aut cōpositio nis lapidum: ⁊ dispō erectiōis colūnarū: ⁊ qd̄ simulatur his ex dispōnibus que subiecte sunt dispositioni domus non sunt complete: eo q̄ quelibet earum subiecta est forme domus: eo modo quo litere subiecte sunt dictionibus: ⁊ ppter hoc partes motus et cōplementū earū diuersificant s^m formā: ⁊ nō est posse inueniri motū cōpletū s^m formā in tpe: nisi forte sit mor^o circularis totius. ceteri vero motus transmutationis vt ambulatio: ⁊ quod simular huic incompleti sunt: eo q̄ sunt ex aliquo ad aliquid oppositū ei ⁊ eo q̄ isti motus ex aliquo ad aliquid non diuersificant solum a motibus cōpletis: sed et partes motus vnius abinuicē quē admodum diximus: et enim motus qui sit super hanc partem lineę: alius est a motu fiēte super aliam partem eius. ⁊ vniuersum huius aliud est ab eo qui sit super partē illā que est cōpletio: ⁊ est quidē istud sic in motu transmutationis recto: eo q̄ ⁊ si sit super lineā rectā: illa lineā non est lineā tantum: sed est quidem lineā in loco: diuersificantur ergo partes motus ppter diuersitatem partū loci. ¶ D. Et iam exquisite perscrutatum est de motu in aliā scientia. D. et videtur q̄ non sit omnis mutatio completa in vniuerso partium temporis in quo inuenitur illa mutatio sed infinitiua sui tantū: in ceteris vero suis partibus est incompleta: sed diuersificat s^m formam. de re autem delectationis manifestum est: quoniam de mutationibus completis in toto tempore vel in omni tempore. cūq; sit delectatio de rebus completis: ⁊ completa diuersificantur adinuicē manifestum est q̄ delectatiōes diuerse erūt adinuicē s^m formam non s^m partes: intendo q̄ partes delectatiōis vni⁹ non sunt diuerse ab alijs: sicut se hz in motu vno. Et ex isto manifestum est qm̄ delectatio nō est motus ⁊ ex eo q̄ cōprehēssio eius non est in tempore: ⁊ omnis motus in tempore. ¶ D. verumtamē manifestū est etiā pp̄ quā cām putauerunt q̄ delectatio sit motus ⁊ generatio: eo q̄ generatio nō d^r de omnibus rebus fiētibz: sed dicitur quidē de generatione rerū q̄ diuiduntur: rebus aut que nō diuiduntur nō est gⁿatio: deoq; non dicit q̄ apprehensionē sit generatio neq; puncto gⁿatio neq; vnitati: ⁊ sic se habet in delectatione.

actione: intēdo qm̄ nō est ei ḡhatio: eo q̄ ipsa est totū intēdo de indiuisibi-
libus. ¶ Et ois quidē sensus agit s̄m mensurā sensibilis: ⁊ agit actionē
p̄fectā sensus cui⁹ dispositio est p̄fecta: ⁊ dispositio sui sensibilis p̄fecta
etiā: ⁊ dispō relationis inter p̄fecta: etē m̄ putat q̄ bonitas actionis sit hoc
intēdo vt agēs sit in p̄fectiori dispositiōe p̄ quā est agēs ⁊ patiēs in p̄fe-
ctiori dispositiōe per quā est patiēs. ⁊ relatio q̄ est inter ea in p̄fectiori dis-
positiōe. Etē m̄ differētia magna est inter hęc vt agat res ens in p̄fectiori
dispositiōnū suarū in patiēs ens in p̄fectiori dispositiōnū etiā: ⁊ inter hęc
vt agat in nō p̄fectiori suarū dispositiōnū: aut in patiēs nō ens in p̄fectio-
ri dispositiōnū patiēti: aut vt sit relatio inter vtraq; imp̄fecta. Cūq; hoc
sic sit fortasse erit actio illa in sensib⁹ mor⁹ p̄fect⁹: ⁊ delectabilis. ⁊ s̄k̄ se h̄z
in cogitatiōe ⁊ in oibus app̄hēsiōib⁹ quas sequit̄ delectatio. Et pp̄ hoc
possibile est vt diuerset̄ delectatio app̄hēsiōis penes diuersitatē actionū
app̄hēsiōis: ⁊ delectabilior actionū app̄hēsiōnū est actio p̄fecta valde. Et
actiones p̄fecte valde sunt ille q̄b⁹ sunt venustiores dispositiōnū apud vir-
tuosum valde ex reb⁹ quas amat: ⁊ pp̄ hoc est delectatio p̄fectiva actionū:
intēdo pp̄ esse eas amatas. verū t̄m̄ p̄fectio qua delectatio p̄ficiat actionē: ex
p̄fectio qua p̄ficiūt eā sensibilis ⁊ sensus nō est vnus manerici. ⁊ si sint res
nobiles oēs: quē admodū medic⁹ ⁊ volūtas sanādi nō sūt causę vt fiat sana
tio p̄ modū cōsimilē: intēdo nō sunt ei causa p̄ modū vni. ¶ Qm̄ autē
delectatio inuenit̄ in oibus sensib⁹ manifestū est p̄ se. Nos etē m̄ videmus
visibilia delectabilia ⁊ audim⁹ voces delectabiles. Et est manifestū etiā q̄d
delectationis sensuū sunt vehēmentiores q̄n̄ sensus ⁊ sensibile vtraq; vigo-
rosa fuerint: q̄n̄ alterū agit ⁊ alterū patit̄ s̄m suā vigorositatē: etē m̄ q̄n̄ fue-
rit sensus ⁊ sensibile cū hac dispositiōne sit delectatio semp ⁊ causa existen-
di delectationē est vt p̄ficiat actionē: verū t̄m̄ suā p̄ficere actionē nō est ita vt
delectatio sit dispositio in actiōe ⁊ cōplēmētū ei: sed s̄m q̄ est res sequēs cō-
plēmētū: vt pulchritudo q̄ inuenit̄ in iuuentute: intēdo qm̄ pulchritudo est
dispositio sequēs iuuentutē nō cōplētiua eius. ¶ Quidē autē duras
verit̄ sensibilis aut intelligibile s̄m q̄ opz: ⁊ qui indicat de intelligibili ⁊ sen-
sit̄ sensibile s̄m q̄ opz erit delectatio in actiōe ⁊ hoc quādiu durauerit agēs
⁊ patiēs ⁊ similia: ⁊ fuerit relatio cuiusq; eorū ad suū cōpar s̄m dispositio-
nem vnā: intēdo impermutata erit ab eis actio per vnā naturam.

Capitulum quintum.

Care ergo nullus continuo in voluptate est aut dolore
cuncta namq; humana impossibilia sunt continuo ope-
rari: nec igitur voluptas fit. nam ea sequitur operatio-
nem. Quedam enim delectant cum primo fiunt: sed po-
stea non similiter: nam primo quidem prouocata est mens effuse
q; agit circa illa. quemadmodum hi qui aduersum intuentur.
postmodum non fit eademq; operatio sed neglectior: quare
voluptas quoq; refrigescit. Omnes vero expetere volupta-
tem ex eo putari vtiq; potest / quia omnes viuere expetunt. Ai-
ta autem operatio quedam est: et quilibet circa illa: et illis ope-
ratur / que maxime amat: ceu musicus auditu circa dulcem so-
num. Disciplinarum studio dediti intellectu circa prospicien-
tiam rerum. Eodem modo et reliquorum singul. Voluptas
autem perficit operationes: et viuere igitur quod appetunt, sic amat.

A
Unusq; circa illa
z illisoga
tur q; ma-
sic amat.

Liber Decimus

merito ergo et voluptatē expetunt: p̄ficit em̄ singulis v̄tute expe-
tibile existens. Sed vtrū pp̄ voluptatē viuere expetim⁹: vel pp̄
vitā voluptatē relinquat ad presens. Coniugata em̄ ista vident̄
esse nec sepatationem recipere: nam sine operatione non fit volu-
ptas: et omnē operationē voluptas perficit. Unde vident̄ specie
quoq; differre. Nā illa que sunt alia specie ab hīs p̄fici putamus
sic em̄ cernunt̄ et que a natura sunt vt que ab arte: ceu aialia et ar-
bores pictureq; et statue: domusq; et vas. Eodem itaq; modo et
opationes differentes specie differentibus p̄fici. Differunt vero
ille que sunt p̄ sensum: et he rursus inter se specie differunt. Igit̄
et voluptates que illas p̄ficiunt. Hoc autē ex eo quoq; patebit: q̄
vnaqueq; voluptas opationi illi quā p̄ficit propria est: coauget
em̄ operationē propria voluptas: magis em̄ singula discernunt̄:
exactiusq; comprehendūt quicūq; voluptate operatur: vtputa geo-
metre sunt qui geometriā delectātur: et intelligūt singula magis.
Eodem modo qui erga musicā vel erga architecturā accipiunt:
et alij omnes perficiuntur in proprio opere si illo delectantur: co-
augent autem voluptates: qui vero coaugent propria: alijs vero
specie et alia specie sunt propria. Præterea id ex eo magis pate-
bit: q̄ ab alijs prouententes voluptates impedimento sunt ope-
rationibus: qui em̄ fistulis delectātur non possunt mentem ad
hibere sermonibus: si fistularū sonum exaudiāt: magis gauden-
tes sono q̄ p̄senti opatione. Voluptas ergo soni operationē cir-
ca sermones corrūpit. Eodemq; modo in alijs euenit: quādo si-
mul circa duo operatur. Iocundior em̄ alterū excludit: et si mul-
to voluptas precellat magis: ita vt p̄ alterum nihil operetur. Ex
quo fit vt quotiens vehementer aliqua re gaudemus non fere
aliud agamus: et alia faciamus cum alij leuiter delectamur. Ves-
lut illi qui in theatro comedunt tunc maxime hoc faciunt cum
inepti sunt pugiles. Cum vero pp̄ua voluptas diligentius opa-
ri faciat ac diuturniores melioresq; operationes efficiat: aliena
non corrūpat: manifestū est multum eas inter sese differre. Fere
enim aliene voluptates faciunt perinde ac proprie molestie: velu-
ti si cui scribere aut computare graue est atq; molestū: hic non
scribit: ille non cōputat: quia id agere molestū. Euenit igitur cir-
ca operationes contrarium a proprijs voluptatibus atq; mole-
stis: sunt enim proprie que in operatione per se fiunt. aliene em̄
voluptates quod perinde prope agunt atq; molestie: corrūpunt
em̄ licet non similiter cunq; differunt opationes probitate et im-
probitate: et alie expetende sunt: alie fugiende: alie neutre: eodem
modo se quoq; voluptates habent. In vna enim quaq; opatio-
ne pp̄ua est voluptas: qua igitur studiosè pp̄ua est ea proba est
que vero prauè ea improba. Nam et cupiditates honestarum re-
rum laudabiles sunt: turpium autem vituperabiles.

¶ Quintus cap. q̄ null⁹ cōtinue delectat⁹ pp nō posse cōtinue operari cui so
 li sequit delectatio. q̄q̄ quedā delectat⁹ noua: posteri⁹ autē nō sic: ⁊ q̄ oēs
 appetūt delectationē: q̄ appetūt viuere q̄ perficit delectatio. Deinde vtrū
 delectatio sit pp operari: vel ecōuerso dicit esse nunc dimittendū que tamē
 dicit cōiuncta ⁊ inseparabilia vnde ⁊ operationē differentū specie differē
 tes esse specie delectationes q̄ ipsas operationes perficiūt: q̄ vltimū ite
 rum probat ex eo appropriari delectationes opationib⁹ quas perficiūt: et
 hoc probat ex eo augeri operationes delectationibus ⁊ coaugētia esse au
 ctis propria: ⁊ iterū probat differentū operationum specie delectationes:
 differētie specie ex eo q̄ est ens que in alijs operationib⁹ delectatiōes im
 pedire ⁊ corrūpere eas q̄ in alijs factas: ⁊ ex eo q̄ proprie delectatio cōtra
 mat opationes ⁊ diuturniores ⁊ meliores eas facit alienis delectationib⁹
 officientib⁹ ⁊ fere vt proprie tristitie corrūpentibus opationes: ⁊ ex eo q̄
 sic operationes differūt bono ⁊ prauo: ⁊ item eligibili fugiendo ⁊ neutro:
 sic necesse ⁊ delectationes eis appropriatas differre: ⁊ rursus ex eo q̄ cōcu
 piscentie que omnes sunt delectabilium differunt specie. Dixit.

Propter illud nō est possibile vt delectet homo delecta
 tione cōtinua: neq̄ tristetur tristitia continua
 eo q̄ oēs res humane nō possunt agere actionē cōtinuā propter
 inmutabilitatē cōsimilitudinis: que est inter agens ⁊ patiens: ⁊ si
 militer est de relatione. ¶ Et eo q̄ delectatio nō est cōtinua: sit
 q̄ quedā res exhilarat ⁊ sunt bone: ⁊ post hoc nō sic se hz res in eis: ⁊ causa
 in hoc est: q̄m cogitatio ⁊ imaginatiōes quas sequit delectatio sunt in tu
 uentute vehemētius agentes ⁊ plures: ⁊ similiter est in sensibus: intendo
 q̄m in inuentute vehemētius agunt: vt q̄m videt a longe in principio rei:
 deinde post hoc nō possunt: immo actiones eorū debilitant: ideoq̄ sit eorū
 delectatio debitor. ¶ Dixit ⁊ forasle putas putabit oēs nos lamare vitam
 ⁊ vita actus quidā est: ⁊ vnusquisq̄ amat facere actiones que pertinent in
 vita rebus meliorib⁹. etenim in his sit actus eius melior vt dominus mus
 ce: ipse em̄ amat actū audit⁹ qui est apprehēsis melodie: ⁊ dominus doctri
 ne qui amat actū cogitationis in opinionib⁹: ⁊ similiter est in oibus actio
 nibus pertinentib⁹ ad vitā: ⁊ delectatio inuenta in eis est illa que complet
 istas actiones ⁊ vitā per quā sit desiderū istarū rerū: q̄ sic est: tunc illi q̄
 desiderat vitā desiderat delectationē: eo q̄ ipsa pficit vitā q̄ est electa. ¶
 ⁊ pp istud opz sciri q̄ nō sunt nobis omittēde actiones gratia delectatiōis
 p̄z em̄ q̄ delectatio ⁊ actio cōiugate sunt simul: ⁊ nō recipiūt separationē
 nam nō erit delectatio absq̄ actione: ⁊ pficit quidē omnē actū delectatio.
 ¶ Et ex hinc apparet q̄ delectatio est diuersa: q̄ em̄ pficit res diuersas
 fm̄ formā diuersum est fm̄ formā. Et hoc p̄z ex rebus generatis a natura
 vt animalib⁹ ⁊ plantis: ⁊ ab arte vt in imaginibus ⁊ vtensilibus ⁊ domo: in
 tendo q̄m ista ex quo facta sunt ex rebus diuersis forma sunt perfectiones
 earū diuerse forma: ⁊ similiter actiones diuerse forma opz vt pficiant etiā
 ⁊ diuersificatis in forma: ⁊ pp hoc delectatio q̄ est intellectui diuersa est a
 delectatione q̄ est in sensibus: ⁊ delectationes sensuū diuersificanē etiā a se
 invicē fm̄ formā. ⁊ p̄z: q̄ delectatiōes diuersificanē diuersitate actionū: eo
 q̄ quālibet earū figurat actio quā ipsa perficit. Delectatio ei propria facit
 vt crescat illa actio ⁊ auget: ⁊ causa h̄ est: q̄m q̄ faciūt hoc q̄ faciūt cū des
 lectatione erit actio eorū vehemētius exquisita ⁊ plus perferata: vt que
 delectantur per geometriā: ipsi enim perscrutant vñāquāq̄ rerum geomet
 ricalium plus alijs: ⁊ similiter qui delectant per actiones musicas sunt po
 tentiores ad inquirendū neumata: ⁊ similiter qui amant edificationē sunt

Liber Decimus

potētiores ad edificandū: et vtr̄ in oibus agētib⁹ addit delectatio in opera
tione sui ppria. et cū hoc crescit p ei⁹ cremētū: et q̄ crescit cū alio a se est pro
pria ei⁹ p cui⁹ cremētū crescit: et est alia ab ipsa p formā. ¶ **¶** et forrasse par
tebit ex hoc etiā q̄ delectatiōes q̄ sūt ex actionib⁹ q̄busdā p̄bitine sunt
ab alijs vt in viris cōcupiscētiaz: ipsi ei nō possunt audire dictiōes et actio
nes bonas. audiētēs hō tāgētes citharā q̄ gaudio sonit⁹ ei⁹ postponit actio
nes quas hñt inter man⁹: et pp hoc cytharā et cetera desideria cōrūpūnt
actionē q̄ est p rationē: et sifr accidit ceteris delectationib⁹ ad feminicē: in
tendo q̄ qñ fecerit hōmo simul duas actiones: quarū vtraq̄ hz delectatio
nem ppriā impediet magis delectās alterā ab actu suo: et potissime faciet
hoc qñ fuerit excellētis delectationis valde: donec pmutat alterā agere. Et
pp hāc causam qñ ludim⁹ cū aliqua re nō agim⁹ re aliā plus q̄ illā cū qua
ludim⁹ pp victoriā delectatiōis ludī sunt delectatiōes reliquarū actionū:
et quādo vicerit altera delectatiō: erit actio alteri⁹ sine delectatiōe: eritq̄
actor ei⁹ ad modū illi⁹ q̄ operat⁹ ad desiderū aliorū vt facit cithared⁹ vel ti
bicē in loco ad quē cōueniūt ad intū dū eoz cū mali fuerint: ipsi em̄ nūtū
tur qdē ad psallēdū pp illos q̄ intēdūt ad ipsos: et nō proprie delectationis
causa. Et cū sic sit patēs est q̄ delectatio ppria actionib⁹ pfundat actiōes
et efficit eas durabiliores. i. in tpe lōgiori et meli⁹ factas. Manifestū est autē:
qm̄ inter delectatiōē extraneā ab actiōe et iter ppriā dñia est multa: et hoc
qm̄ delectatio cōtra ab actione fere facit tristitiā ppriā actioni: intēdo qm̄
impedit actiōē quē admodū impedit eā tristitia ppria sibi: et em̄ tristitie
pprie actionib⁹ cōrūpūnt actiones. U. g. q̄ nō delectat⁹ ex scriptura et medita
tione: si tristē ei⁹ ipsi nō scriber neq̄ meditabit⁹. Et vtr̄ accidit in actiōis
bus cōtrarietas multa ex parte delectationis pprie eis: et ex parte tristitie
ppria eis intēdo q̄ actio cū qua cōiugat⁹ delectatio sibi ppria fit s̄m cōtra
riū actionis: cū qua cōiugat⁹ tristitia sibi ppria: et fit qdē sic eo q̄ delectatio
ppria expedit actiōē: et tristitia ppria impedit ipsam. Delectatio autē cō
tra vt iā dictū est facit sifr ei qd̄ facit tristitia pprie eo q̄ cōrūpūnt eam tris
titia ppria: quīs nō sit corruptio ambarū p modū cōsimilē. ¶ **¶** cū autē
diuerſent actiones per diuerſitatem virorum bonorum et malorum inten
do quoniam actiones virorū bonorū diuerſe sunt ab actionib⁹ virorū malo
rum: et cū diuerſent etiā p hoc q̄ qdā earū electe: et quedā earū nō electe: im
mo a quib⁹ fugiendū est: et qdā earū que neutro horū determinant⁹: manife
stum est q̄ delectationes que sequunt⁹ actiōes diuidēde erūt diuisione cō
simili huic diuisioni donec delectatiōes actionū electarū sint electe: et de
lectationes actionū fugiendarū fugiēde. etenim vnicuiq̄ actionū est delecta
tio propria et delectatio actioni nobili ppria nobilis est: et delectatio actio
nis prauē est extranea cōtristās vituperabilis valde. Et propter hoc sunt
desideria rerū quidē decentiū laudabilia: rerū autē turpiū vituperabilia.

Capitulum sextum.

Algis autem sunt proprie operationibus: volu
ptates que illis insunt quam cupiditates: hic nā
q̄s distincte sunt temporibus et natura: ille vero
propinque operationibus et indistincte: ita vt
ambiguum sit vtrum idem sit operatio et volu
ptas. Non tamen videtur voluptas mens esse:
neq̄ sensus: absurdum enim. sed quia non sepa

ratur: videtur quibusdam idem. Ut igitur operationes sunt alie: sic et voluptates. Differt autem visus a tactu puritate: et auditus et odoratus a gustu. Eodem modo differunt et voluptates ab his que sunt circa intellectum: et utraq; ab invicem. Videtur autem cuius animalis propria voluptas quemadmodum et opus et in vnumquodq; intuitu id apparet. Alia est enim voluptas equi: alia canis alia hominis: ut inquit Heraclitus: asinos magis delectat stramina quam aurum: nam pabulum illi est dulcius auro. Que igitur aliorum sunt specie differunt specie. Que vero sunt eorundem indifferentes esse rationabile est.

Variant autem non parum in hominibus: eadem enim alios offendunt: alios delectant: alijs molesta et odibilia sunt: alijs iocunda et amabilia sunt. Id quoque in dulcibus contingit: non enim eadem febricitanti videntur et sano: neque calidum esse imbecilli et valenti. Similiter in alijs id contingit. Videtur autem in cunctis talibus id esse quod videtur studioso. Quod si hoc recte dicitur quemadmodum apparet et est: et singulorum mensura virtutis est et bonus vir secundum quod talis est: et voluptates utiq; erunt que huic videntur: et iocunda illa quibus iste gaudet: que vero huic molesta sunt si cui iocunda videntur non est imitandum. Multe enim corruptele et depravationes in hominibus fiunt. Iocunda vero non sunt nisi in his et illis qui sic dispositi sunt. Igitur quas omnes fatentur esse turpes manifestum est non esse dicendum eas esse voluptates nisi illis qui corrupti sunt. Earum vero que videntur esse probe qualem vel quam dicendum est esse hominis: vel ex operibus manifestum est. Nam illas sequuntur voluptates. Sive igitur una est siue plures perfecti et beati viri: que has perficiunt voluptates. Relique vero secundarie et multipharias: quemadmodum operationes.

¶ Sextum capitulum quod delectatio non est idem concupiscentie propter delectationem: magis esse propriam operationem quam concupiscentiam: eo quod concupiscentia est prior tempore operatione: delectatio autem simul et ita propinqua operationi ut videatur eadem illi: quodque delectatio non est idem mentis vel sensu operationis vel simpliciter operationi: licet videantur idem propter non posse separari ab invicem: unde quales sunt operationes: tales et earum delectationes. posteaque sensus differunt ab invicem: et ab intellectu puritate et intellectus speculativus a pratico sic differunt: que in his delectationes. tandem quod alterorum specie: licet non in omnibus hominibus: cum tamen sint idem specie sunt eadem delectabilia: quod accidit ex hominum corruptione: quia in corrupto et virtuoso est delectabile quod secundum veritatem delectabile: corruptus vero et vitiosus delectabilia non sunt secundum veritatem talia: sed visa talibus: quodque vera delectatio hominis est: que est operatione propria homini: que est felicitas. Dixit.

f
Differt visus a tactu puritate et ab auditu et odoratu a gustu.

S
In cunctis id tale est quod videtur studioso.

Delectationes que sunt actibus magis proprie sunt actibus quam desideria ipsorum: eo quod desideria actuum discreta sunt ab eis tempore et natura: intendendo quod ipsa inveniuntur distincta ab actu. Delectatio vero nature proprieque sunt actibus et non separantur ab eis: sed inveniuntur quidem coniugate actui. Et propter hoc dubitatur de eis an sint ipse et actus

res una eadem. Attamen palam est quod delectatio intellectus non est intellectus neque delectatio sensus est sensus. hoc enim impossibile est. sed quoniam delectatio non separatur ab actu: idem videtur quibusdam quod sit res una: quemadmodum actiones distinguuntur a delectationibus et sunt alie ab eis: sic et actiones distinguuntur ab intellectu. Actio enim visui distincta distinguitur ab auditu et olfatu et a gustu: et isti distinguuntur a se invicem secundum distinctionem actuum. Quod ergo est ex actionibus distinctum eius delectatio distincta est genere ut distinctio visus ab auditu: et intellectus a sensu. **A**mplius hic et quod est distinctum specie eius delectatio distincta est specie ut distinctio specierum intellectus ab invicem. **¶** Et videtur quoniam animalium sit delectatio propria cum sit unicuique animalium actio propria: et sit unicuique actioni naturali delectatio propria: et hoc apparet valde quod spererit in unaquaque rerum. Apparet enim quod delectatio equi alia est a delectatione canis: et similiter apparet quoniam delectatio hominis que appropriatur eis est actionis que appropriatur ei: et est delectatio actionis proprie intellectum que est alia a delectationibus ceterorum animalium. Sicut dixerunt quidam antiquorum: quoniam intellectui dignius est eligere apprehensiones quam aurum: etiam ei est nutrimentum: quod apud ipsum delectabile est aurum: et est appetitio per intellectum. **¶** Delectationes ergo que sunt in rebus entibus diversis forma diversantur forma. Delectationes vero que sunt in rebus eisdem intendo non diversificantur per formam: rectum est ut non sint diverse quamvis tam inveniatur diverse diversitate non parva in hominibus eo quod nos inveniimus res una easdem delectantes quosdam et contristantes alios: et entes quibusdam molestas et odiosas et aliis delectabiles et amatas: et hoc est ut illud quod accidit in rebus dulcibus: in quibus non iudicat sanus et febriciens iudicium unum: et ut in rebus calidis et frigidis que non sunt apud debiles et fortes secundum unam dispositionem: sed quosdam hominum delectat calidum: et alios frigidum. Et simile huius accidit in universis apprehensibilibus. **¶** Dixit. Et videtur quod in omnibus istis rei veritas se habeat prout apparet viro bono: intendo quod delectabilia ex ipsis naturaliter et electa sunt ea que eligit natura viri nobilis: et si sic est: tunc bene dictum fuit quod virtus est mensura omnis rei: intendo illud per quod cognoscuntur nature rerum in bonitate et malitis: sicut per mensuram cognoscitur quantitas rei. Secundum igitur hoc bonum in se ipso est de quo videtur bono quoniam bonum. Et similiter delectatio in rei veritate est illa de qua videtur bono quod sic sit: et non elogatur quin sit hoc quod videtur bono delectabile: apud quosdam hominum non delectabile: aut minus est delectabile. Et enim accidunt in generatione hominum corruptiones multe: nature egressa ab equalitate: et propter hoc delectabile naturaliter non est delectabile nisi eis quibus non accidit corruptio in natura. **¶** Et de manifestis est quoniam illud quod conceditur esse turpe non est delectabile nisi apud viros corruptarum naturarum. Delectationes autem que videntur esse meritorum et virtuosorum non inveniuntur homini nisi ex parte actionum suarum que appropriantur ipsi. Et si fuerint delectatio una aut delectationes plures viro perfecto deside

V
Virtus est
mensura
omnis rei.

tantum status felicitatis: tunc illa delectatio una aut illa que completur ex multis si multe fuerint est illa de qua vere dicitur quod est delectatio hominis: et hoc manifestum est quando declaratum fuerit quis est actus hominis proprius et. Cetera vero delectationes habent se ad hanc sicut ceteri actus ad hunc actum. in tendo eum qui est complementum actuum humanorum.

¶ D. et cum iam dixerimus de virtutibus et dilectionibus et delectationibus remansit dicendum de felicitate vult felicitatem propriam: de communi enim iam locutus fuit in tractatu primo: cum sit felicitas complementum actionum humanarum.

Capitulum Septimum.

Cum autem de virtutibus et amicitijs ac voluptate dictum sit: restat ut de felicitate summarim dicamus. Nam illam posuimus finem rerum humanarum: his igitur que supradiximus repetitis breuiter nobis fiet oratio. Diximus non esse illam habitum: etenim dormienti existere posset: et instar plante vite degenti: et in calamitatibus maximis constituto. Quod si ista non placet: sed magis in operationem quandam ponenda est ut supra diximus. Operationum vero alie sunt necessitate: et propter aliud expetende: alie propter seipsas: manifestum est quod felicitas ponenda est aliqua illarum que propter se expetuntur: et non earum que propter aliud.

Nullus enim indiget felicitate: sed ipsa per se sufficiens est. Sunt autem propter se expetende ille in quibus nihil ulterius queritur quam operatio. Tales autem videntur esse actiones secundum virtutem: agere enim honesta et laudabilia ex his que propter seipsa expetuntur: ex his etiam sunt ludi quidam iocundi: non enim aliorum illos sequuntur homines cum danna potius quam commoda ex illis suscipiant: et corpus et patrimonium negligentes. Confugiunt autem ad huiusmodi delectationis: plerumque eorum qui beati creduntur. Quapropter apud tyrannos in precio habentur si qui huiusmodi oblectanda potest afferre. Que enim cupiunt ad ea se leto animo prebent. Indigent vero his: videntur ergo ad felicitatem illa pertinere: quoniam hi qui in magna potentia constituti sunt illis intendunt: at id fortasse nullum est signum. Non enim in potentatu est virtus: neque mens a quibus laudabiles sunt operationes: nec si isti qui nunquam voluptatem puram liberalemque gustarunt ad corporales confugiunt: propterea putandum est eas esse magis expetendas: nam et pueri que apud eos in precio sunt ea esse optima. Consonum igitur ut quemadmodum apud pueros atque viros diuersa in precio habentur: sicut etiam apud bonos et malos: ut ergo sepe dictum est preciosa et iocunda sunt illa que studioso sunt talia. Cuiusque autem secundum proprium habitum expetendissima operatio et studioso igitur secundum virtutem. Non est igitur felicitas in loco. Nam absurdum foret iocum esse eum ut

Nullus indiget felicitate si per se sufficiens

ita dixerim quem querimus finem: et negocia multa molestiasque per totam vitam suscipere locundi causa. Cuncta enim ut ita dixerimus alterius gratia expetimus preter felicitatem. Nam illa finis est. Studere vero et laborare loci causa stultum nimis puerileque videtur. Jocari vero ut studeas secundum Anacharsidis sententiam recte se habet. Nam cessatio quedam locus videtur. Cumque fieri nequeat ut quis continuo labore cessatione indiget: non ergo finis cessatio cum fiat gratia operationis: videtur autem vita beata secundum virtutem esse ac non in loco: meliora dicimus seria quam ridicula et iocosa: et melioris semper expertis et hominis studiosam operationem. Melioris vero melior et beatorum iam. Potest autem cuiusvis corporis voluptatibus etiam abiectus quisque non minus quam optimus: at felicitatem nullus dicet abiecto competere sed vitam solum. Non enim in huiusmodi oblecta mentis felicitas consistit: sed in operationibus secundum virtutem ut dictum est prius.

7 **S**eptimum capitulum in quo resumit de felicitate que cum sit operatio ut predictum est: aut secundum seipsam ipsa est aliqua vel alique secundum seipsas eligibilium operationum et non propter alterum quales sunt secundum virtutem actiones: quales etiam videntur et ludi quidam delectabiles: sed non sunt tales cum non sint vere eligibiles: licet videantur eligibiles praeiis: quia vere eligibile et delectabile quod studioso tale: vnicuique autem que secundum proprium operatio eligibilis videtur. ex quibus sequitur quod non est ludus felicitas: et ex eo quod ludus non est finis neque conveniens mala pati et laborare et studere propter ludere. Sed secundum Anacharsidem ludere propter studere lusu in quo qui assimilatur quieti que non est finis: sed necessaria gratia operationis felicitas fons existens ludus non est: et iterum etiam felicitatem esse cum deo: et etiam studiosa esse meliora iocosis: et ex melioribus particule studiosiorem esse operationem: et etiam quoscunque posse cum volunt potiri et corporalibus delectationibus et ludo: non autem felicitati. Dixit.

Quoratio enim nostra eius quod precessit ex dictionibus in hoc primo tractatu fuit dicto abbreviata: et iam diximus illis quoniam ipsa non est habitus: sed est quidem in actu ipsius habitus: et si non erit vita felix ut vita animalis sic nominati. De hoc animali putatur quod tota vita sua sit somnus. et quando felicitas posita fuerit in actu: intendo quod sit actus communis: et ex actibus sit necessarius: et ex eis electus alius sit electus propter aliquid aliud: et aliud propter seipsum: patet quoniam ponenda est in actu electum propter se non propter aliud: et quod felicitas nullus est indigens nec electa est. ergo propter aliquid: sed propter se ipsam: eo quoniam ipsa sufficiens est per se: et res electe per se sunt ille ex quibus non requiritur aliquid aliud quod sit preter actum: et videtur quod actus resrum electarum per se sint. operationes enim nobiles electe sunt propter se ipsas: et similiter operationes delectabiles ex modis ludii sunt de hac specie. patet enim quod non eliguntur propter aliquid aliud: attamen vanum proves-

niens ex ipsis est amplius q̄ utilitas. ¶ Dixit verūtamē multoties amat felix utilitacionē corporū ⁊ possessionis corporalis: ⁊ fugit curiositatē circa dispositio nes corporales: ⁊ q̄ hanc quidē preeligunt hoies quatenus p̄ ipsam cōfortes efficiant regū tyrānorū: efficiunt em̄ seip̄os per has actio nes delectabiles eis: ⁊ per hoc lucrant apud eos: ⁊ v̄l̄ putat quidem de vsu delectationū ⁊ dimissione conarū ⁊ laboris q̄ sit felicitas: eo q̄ viri potesta tum vtunt̄ illo: ⁊ fortasse nō est in rei veritate prout eis videt̄ de hoc: eo q̄ virtus ⁊ intellectus: in quib⁹ vtrūq̄ sunt actiones nobiles nō cōtinēt̄ sub potestate. ¶ Dixit. Ideoq̄ cū isti nunq̄ gustauerint delectationē sinceraz purāq̄ est delectatio intellect⁹ ⁊ actionū nobiliū cōfugiunt ad delectatio nes corporales: estimantes eas electas esse plus alijs. Et conueniēs est ne sit estimare istorū delectationes corporales electa causa in eas esse electas in se: quēadmodū neq̄ q̄ reputant pueri esse ex eligibilib⁹ que ipsi preeli gunt propter hoc est eligibile in se: immo quēadmodū res electe pueris nō sunt electe apud viros: sic nec electa apud viros utilitatis electa sunt apud viros nobiles ⁊ emeritos: ⁊ res honorabiles ⁊ delectabiles in rei veritate: sicut pluries dictū est: que iudicant̄ a virtuosis. Estem̄ apud vnūquēq̄ mo dum hominū est actio electa valde: ⁊ est que conuenit nature sue proprie. Cūq̄ sic sit: tunc hoc qd̄ cōuenit nature nobili: nobile est necessario: ⁊ qd̄ cōuenit nature vili: vile est necessario. Itēq̄ nō est felicitas in ludo. Non em̄ est possibile vt lud⁹ sit cōplēmentū ⁊ p̄fectio. ¶ Et impossibile est vt sim⁹ spacio vite nostre studiose operātes ⁊ laborātes ⁊ agamus hoc nō seriose: sed iocose. Nos em̄ vniuersaliter conamur quidē ad omne ad quod cona mur felicitatis causa: eo q̄ ipsa est cōplēmentū. studii autē ⁊ labor: ludi cau sa: vanitas est manifesta ⁊ per tinēs pueris: quāuis in principio adoleſcē tie reputet̄ esse certū ⁊ rectū: eo q̄ ludus requies videt̄ ⁊ naturaliter inquit̄ ritur requies. Verūtamē patēs est q̄ illi qui nō valēt perpetuare laborē indigēt requie: ⁊ si sic est nō est requies cōplēmentū qd̄ est felicitas: sed querit̄ propter actū qui est cōplēmentū ⁊ finis. Et vniuersaliter patens est q̄ vita felix est ea que fit cum virtute: ⁊ sit quidē hoc cū virtute in serio nō in ludo. Ideoq̄ dicim⁹ q̄ intellectus melior est vsu: quēadmodū eniz melio ris mēbrū melior est actio: sic melioris hominis melior est actio: ⁊ act⁹ mel ioris v̄l̄ melior est ⁊ felicior. Si ergo bonus virtuosus melior est risore erit actus eius melior necessario: dicit qui autē replent̄ delectationib⁹ cor poralibus nō habēt prerogatiuā in hoc a seruo ⁊ captiuo: null⁹ em̄ p̄por tionat felicitatē seruo cui⁹ vita nō est neq̄ captiuo. Itēq̄ igit̄ nō est felici tas in hōi occupationib⁹: sed est in actionib⁹ virtualib⁹ vt dictū est pri⁹.

Capitulum octauum.

Quod si est felicitas secundum virtutem operatio: ra tionabile est vt sit secundum optimam. Ea vero esset vtiq̄ optimi. Siue ergo mens id sit siue aliud quid dam quod natura videatur imperare ⁊ ducere ⁊ curam cogitationemq̄ habere honestarum et diuinarum rerum seu diuinum: ⁊ ipsum existens: ceu eorum que in nobis sunt diuinissimum huius operatio fm̄ propriā virtutem erit vt ⁊ perfecta felicitas. Quod autem sit contemplatiua dictum est. consentaneum videtur id primo dictis ⁊ veritati: nam ⁊ optima hec est opatio: etenim ⁊ mens eorum que in nobis ⁊ cogno

Liber Decimus

scibilium circa que mens. Insuper continuissima hec est: contem-
plari enim possumus continue magis quā quiduis agere. Puta-
musque oportere voluptatem admixtam esse felicitati: maximam
vero omnium operationum voluptatem afferre illam que est per

Uf sapiē-
tia mira-
biles q̄-
dā h̄re vo-
luptates
et certitu-
dine et pu-
ritate.

sapientiam omnes consentiunt. Videtur nempe sapientia intrabi-
les quasdam habere voluptates et certitudine et puritate. Ac ratio
nabile est scientibus maiorem delectationem adesse quā querenti-
bus. Preterea sufficientia illa de qua diximus in contemplatio-
ne maxima est. Nam necessariorum quidem ad vitam et sapiens et
iustus et ceteri indigent. Talibus vero sufficienter affluentibus
iustus quidem indiget ad quos et cum quibus iustitia utatur. Eo-
dem modo temperatus et fortis et aliorum quisque. Et sapiens per
seipsum contemplari potest: et quanto sapientior sit magis me-
lius fortasse: si adiutores habet: sed tamen ipse per se sufficien-
tissimus est.

S Octauum capitulum quod perfecta et speculativa felicitas est opatio secundum opti-
ma virtute optimi quod est in homine. intelligens: et quod hec felicitas est melior quam
politica et optima et perfectissima: et propter eam esse maxime continuam et dele-
ctabilissimam et immixtam tristitie et penitudini: et per se sufficientem: et propter ipsam
solam propter se sola diligere et propter eam esse in vacatione politica felicitate non exi-
sistente tali: sed magis participare oppositis. Deinde ex omnibus dictis recol-
ligens eam concludit quod speculativa felicitas est simpliciter perfecta: si tamen
accipiat longitudinem vite perfectam: postea quod vita melior quam que secundum hominem:
quod ipsa est secundum diuinum aliquid in homine: quodque conuenit homini quantum possi-
bile est in moralibus assimilare: et omnia facere ad viuere secundum optimum quod in
ipso excellens: non mole: sed preciositate. tandem quod verus homo est intelle-
ctus: qui principat in ipso: unde secundum vitam intellectuale maxime viuendum: que
quod maxime est propria nature hominis est et optima et delectabilissima: quare et
felicissima quod viuunt secundum eam. Secundo autem felix qui secundum politicam: cuius operationes hu-
mane adiuuante decenter actae: et quedam a corpore accidentes. Dicit.

Am felicitas inuenta sit in virtute. i. sub virtute: recte est: ut
sit actus inuentus in virtute robusta valde: et ut sit actus
iste melioris virtutis inuenta in nobis: siue sit hoc intellectus si-
ne potentia alia cognata ipsi de qua putat quod dominat naturaliter
vniuersis potentibus: et ut isti potentie sit meditatio in melioribus
rebus et sunt res diuine. Et propter hoc necesse est ut sit hec potentia diui-
na: aut magis diuina omni eo quod in nobis est ex potentibus: et cum sic sit
actus istius potentie ex nobis secundum virtute propriam ei est felicitas: intendo
eius actum secundum completum quod inuenit ei. Quod autem hec felicitas essentialis
secundum iam dictum est in precedentibus. Dicit et forsan putandum est de hac opi-
nionem concessam esse eam ab antiquis: eo quod iste actus robustus est valde: et pa-
tens est quod intellectus cuiusdam in nobis: et quod operatur quidem in scibilibus que
comprehendit intellectus et actio eius in ipsis continua est valde et plus alijs
ex ceteris actionibus potentiarum inuentarum in nobis: eo quod est intellectus. et
iam dictum est: quoniam actio intellectus dignior est ut sit continua quam ut sit agens
in hora quadam: vult ut estimo in libro de anima. **¶** Et manifestum est
etiam: quoniam oportet ut sit cum felicitate perfectissima: delectationum: de notis
per se concessis est: quoniam delectabiliores actiones actionum que proportionant

tur virtuti sunt actiones sapientie. Et videtur de phiā q̄ sint ei delectatio
nes mirabiles plus q̄ ceteris actionibus: proportionatis virtuti propter
hoc q̄ est in actione eius: 7 de solertia in certitudine: 7 rectum est vt sit hec
delectatio eis qui sciunt fm̄ speciem magis propria q̄ eis qui acquirunt
vt addiscant. Cūq̄ sic sit: tunc actus huius virtutis est felicitas vltima.
¶ **D**amplius qm̄ oportet vt sit actus felix plus sufficiens sibi ipsi q̄ cete-
ri actus: eo q̄ plus sufficiens perfectus est. ¶ Et manifestum est: qm̄ actus
opinandi 7 speculandi sufficientior est ceteris actibus: intendo qm̄ homo
in ipso sufficit sibi ipsi absq̄ alio magis q̄ in ceteris actibus virtutis: et ei
rebus necessarijs in vita indiget sapiens: sicut indiget eis alius. 7 vniuers
saliter virtutes omnes in indigentia earum vne sunt quando prouidetur
omnium istorum sufficientie: etenim castus indiget omnibus: in quib⁹ ex-
erceat iustitiā: 7 similiter castus indiget rebus erga quas se habeat temper-
rater. Et similiter fortis 7 relique similiter virtutes operative: intendo qm̄
omnium earum vsuator indiget aliquo altero. Sapiens autem potest vti
opinionē 7 sapientia solus: 7 q̄to fuerit perfectus sapiens erit potentior
ad hoc: q̄uis nō dubitetur cum sit melius agens quando fuerint ei adius-
tores ad hoc. verū tamen possibile est ei vt agat actionem suam singularē:
7 vt sit in actione sua sufficiens est diuerso reliquis virtutibus: qm̄ omnes
indigent accipere in quod agant: aut magis aut minus. Et quando fuerit
hec actio perfectioris sufficientie ceteris actionibus 7 perfectus sufficiens
est actus felicitatis: h̄ ergo actus felicitatis est: intendo actum sapientie 7
speculationis. ¶ **D**ixit 7 videtur felicitas esse in conflictu: eo q̄ occupamur
quidem ad configendum 7 preliandum propter esse cum salute 7 pace.

¶ Capitulum nonum.

Videturq̄ sola pp se amari: nihil em̄ ab illa prouenit pp
contemplationem: at in rebus agendis vel plus vel mi-
nus acquirimus preter actionem. ¶ **V**ideturq̄ felicitas
in octo esse: negotiamur enim vt ociemur 7 bellū ge-
rimus vt in pace degamus. Agibilem ergo virtutum in ciuili-
bus aut bellicis rebus sunt operationes. Actiones vero que cir-
ca ista versantur negotiose videntur. Bellice quidē omnino. Nul-
lus enim bellum experit bellandi gratia: neq̄ parādī illa que ad
bellum pertinent. Nam videretur penitus sanguinolentus qui-
dem esse si amicos faciet hostis vt pugne cedensq̄ sequant. Etus
etiā qui in repu. versatur negotiosa est vita. Preter opes 7 hono-
res sibi insuper comparantis: vel certe felicitatem sibi 7 ciuilib⁹
aliā q̄ ciuillim existentem quā 7 querimus certe: vtpote aliā.
Si ergo rerum que sunt fm̄ virtutem magnitudine 7 pulchritu-
dine ciuiles belliceq̄ precellant. Et hec negotiose sunt: 7 finem
quendam appetunt: 7 non pp se ipsas sunt experende. Mentis
vero operatio studioq̄ precellere videtur cōtemplatiua existēs:
7 preter ipsam nullum finem apparere: habereq̄ voluptatē pro-
prium que operationem exauget sufficientia porro 7 ocium 7 trā-
quillitas humana: 7 quecunq̄ alia tribuuntur beato vtro secun-
dum hanc operationem esse videntur: pfecta vtiq̄ felicitas: hec
erit assumens longitudinem vite perfectam. Nihil enim eorum

Libeꝛ Decimus

que felicitatis sunt imperfectū est: talis autē potior esset q̄ fm̄ hominem. Non em̄ qua homo est: ita vivit: sed qua divini q̄dā in ipso existit. Quantum autem differt hec a cōposito: tanto z hec opatio ab illa que est fm̄ virtutē. Si itaq; divinum est mens ad hōiem z vita que est h̄z aliā divina est fm̄ humanitatē v̄ta. Opz autem nō quēadmodū movent quidā nos humana curare cum sumus homines: z mortalia cum sum⁹ mortales: sed q̄tm fieri potest ad immortalitatem admitti: z oīa facere vt vivamus fm̄ optimum eorum q̄ in nobis sunt. Licet em̄ molle parum id sit ta/ men potētia z precio multo magis existit: z videtur porro quisq; esse hoc siquidem principale z melius. Absurdum igitur foret si non illius vitam: sed alterius cuiusdam eligamus.

Maxime
hō est hō
fm̄ mētē.

¶ Et quod prius diximus nunc q̄ congruet. Proprium enim cuiq; natura optimū z locundissimū est. Et hōium igitur ea v̄ta que est fm̄ mentē: siquidē maxime hoc est homo. hec vita ergo beatissima. Secundaria vero illa que est per aliā virtutē. naz operationes fm̄ illam humane sunt. Iusta igitur z fortia z alia que sunt fm̄ virtutes invicem agimus in commercijs: z alijs expeditionibus: z varijs rebus. In affectibus quoq; decorem v̄ta: cuiq; servamus. Hec autem oīa videntur humana: quedā etiam a corpore peruenire z in multis appropriari affectibus moris virtus. Coniugata est enim prudentia moris virtuti: z illa prudentie: siquidem principia prudentie sunt fm̄ virtutes morales. Rectum autem in moralibus fm̄ prudentiam: coniuncte vero hec affectibus z circa compositum essent. Compositi autē virtutes humane sunt: z vita igitur fm̄ illas z felicitas. Illa vero qui mētis sepata. Hacten⁹ em̄ de illa dictū sit. Nā diligentius discutere supra propositum foret: videtur z iam extrema affluentia parum vel minus indigere q̄ moralis. Sit enim v̄trisq; necessariorū indigentia par. Quāquam magis laborat circa corpus qui in re publica versatur: z quecūq; talia: tamen parum refert: sed in operationibus multum differunt. Nam liberali q̄dem pecunia opus est ad liberalitatem exercēdam: z iusto ad remunerationes: quia voluptates hominum obscure sunt: z simulant se iusta velle: cum non sint iusti: forti quoq; erit potentia si profecturus sit aliquid fm̄ virtutem: z modesto licentia. Nam quomodo discerni potest vel hic vel aliorum quispiam. Est autem questio quid tandem principalius in virtute sit: factum ne: an electio: v̄pote in v̄trisq; existente virtute. Perfectum ergo in v̄trisq; constat esse: se ad res agendas in illis opus: z quanto maiores z preclariores sunt tanto magis. At contemplanti nihil talium opus est: ac operationem: sed vt ita dixerit contemplationem/impediunt: verum qua homo est z cum pluribus vivit: eligi: q; virtuosa facere indigebit profecto his ad hominis v̄sum.

Nonum capitulum q̄ q̄ prudentia sequitur mores virtutis ⁊ non econ-
uerso: ⁊ moralis virtus humana est ⁊ passionibus coniuncta: ac per hoc et
compositi erit utiq; prudentia: et compositi: et vita que fm̄ has ⁊ felicitas
similiter humane ⁊ compositi eis que fm̄ intellectum vita ⁊ felicitate existē-
tibus separatis: q̄q; speculatiuus parum valde indiget exterioribus ⁊ mi-
nus politico: amobus indigentibus equaliter necessarijs politico indigē-
te pluribus ad operationes liberales ⁊ iustas ⁊ alias huiusmodi: quibus
agnoscuntur virtuosī politici: q̄ etiam perfectio virtutis active consistit in
voluntate ordinata ⁊ exteriori actione: que quanto minor: tanto pluribus
indiget exterioribus: quibus non est opus: speculatiuo ad operationes sed
magis ad speculationem impedita: qui tamē vnde homo opus habet
talibus ad humanitatem conseruari. **Dicit.**

L vniuersaliter omnibus de virtutibus regitinis que pro-
portionantur operationibus ciuilibus vniuersalibus gu-
bernatiuis: vt sunt bella et reliqua: putatur q̄ sint propter
aliud particularia quidem ex ipsis videntur esse ppter rem
particularem: ⁊ vniuersalia propter vniuersalem: vt ars bel-
landi: nullus enim eligitur bellari vt sit bellatio eius totali-
ter causa suscitandi bellum aliud. Omnibus enim modis creditur de eo q̄
per actum suū amicos inimicos: donec inter ipsos fiat bellū: qd̄ sit fm̄ actū
suum in fine malitiarū: ⁊ q̄ cōsequatur ip̄m p̄ hunc actū suū horroz interfe-
ctionis ⁊ dānum eius. Cūq; sic sit: est quidē occasio bellātis: vt lucret̄ sibi
delectationem ⁊ ciuitati bona ⁊ honores: ⁊ vlr̄ vt lucretur felicitatē sibi et
ciuibus: ⁊ manifestū est q̄ res in alijs actionib⁹ ciuilib⁹ eximijs p̄ter artē
bellādi sibi se h̄z: intēdo q̄ q̄runt ppter aliud: ⁊ cū actiones ciuiles superēt
reliquas opationes q̄ p̄portionant virtutib⁹ excellentia ⁊ cōstituta: et sint
iste occupate ppter aliud ⁊ cōcupiscāt complementū ab extra: neq; sint ele-
cte ppter se: s̄ sit act⁹ intellect⁹ distinct⁹ ab istis actionibus honorificētis ⁊
nobilitate: cum sit actus eius vsus opinionis: ⁊ est honorabilior actuum ⁊
non appetit vt sit ei complementū aliud penit⁹ per cōplementū suū ipsi⁹: et
sit ei delectatio propria superans ceteras delectationes ⁊ crescat ista delec-
tatio cremento suarū actionū ⁊ inueniat in actione sua sufficiētia ⁊ quicq;
secūdū desideratū ei modū: ⁊ vlr̄ tunc inuenit vniuersitas rerū: q̄ propor-
tionant viris desiderati stat⁹ ⁊ felicitatis ⁊ patēs est: quoniā iste res inue-
niuntur huic actui eidē. Cū sic sit: est quidē iste actus felicitas pfecta: quā
do preparatū ei fuerit: vt inueniat spaciū completus ex vita hoīs: non erit
completū ex vita hoīs: non enim erit cōpletū nisi qñ inuētum fuerit ei spa-
cium completū: ⁊ non p̄portionat felicitati aliquid nō cōpletum. Et vita q̄
est in h̄mōi actu altior est q̄ vt p̄portionet homini: nō enim est vita ei⁹ in
hac dispōne fm̄ q̄ vita hominis: sed sui q̄ in ea est res diuina: ⁊ hoc quidē
est fm̄ mensuram separationis istius partis anime a cōparatione: intēdo
partem cui inuenitur ista actio ⁊ distantia eius in hac intentione: a ceteris
potētis a quibus existūt cetera virtutes. intēdo qm̄ ille cōpositus: si vero
aut simplex aut p̄pinq̄ua simplici est sepatio actus eius a ceteris virtutib⁹
bus fm̄ mēsuram qua discretor simplex nobilior est composito: ⁊ vniuersal-
liter fm̄ mēsurā honorificentie actus diuini in hoīe sup̄ reliqua q̄ sunt in
ip̄so est mensura honorificentie vite que proportionatur ceteris potētis
Et p̄ hoc est q̄ videm⁹ vitā p̄portionatā huic actui qñ cōpat vite propor-
tionate ceteris virtutib⁹ esse diuinā: ⁊ illā humanā. **¶** Opz̄ igit̄ ne sit cu-
ra ⁊ appetit⁹ hoīs hūana: q̄uis hō sit sicut mādauerit mandatores hui⁹
neq; vt sit appetitus ei⁹ appetitus mortalis: q̄uis ip̄se sit mortalis: immo

Liber Decimus

P opz vt efficiat ea immortalia s; q pole fuerit: vt faciat omne q facit qua
Quis tenuis viuat vita vigorosiore: que est in ipso honoratiore: quis em homo
hō pu sit paruus sit corpe z magnitudine: potētia tñ z honore supat oia multū: intē
corpe et do per potētia intellectū: hec em potētia dñatrix est super oia. ¶ Dixit. et
magnitu conueniens quidē est opinari q erētia cuiuscūq; hoīs inq̄tū hō est p hanc
dine: po substantiam q noiat intellectū cū sit honoratius z meli⁹ q est in eo: z vita p
tētia tñ z portio nata huic est vita portio nata homini: z incōueniēs est: vt nō cli
honoresu gat aliquis vitā suū ipsius: imo eligat vitā alteri⁹. ¶ **¶** opz vt nūc dicas
perat oia tur etiā qd iā dictū est prius: qm̄ ppriū vnicuiq; aialū est vigorosi⁹ q est
 in ipso nāliter z delectabilis. Si ergo est intells hoc mō in hoīe erit vita.
 q̄ proportionat ei tātū in hoīe: intēdo delectabiliorē vitari⁹: z vigorosiorē
 earū: cū sit hec vita hūana magis q̄ alie. Item vigit illa q̄ proportionatur
 huic virtuti beata est valde: q̄ vero pportio nat virtuti aliū beata est modo
 scōario: eo q actiones illarū virtutū hūane sunt: z actio istius diuina: put
 diximus: z sunt quidē ille hūane: eo q actiones iuste z fortes z cetera opa
 tiones quib⁹ vtimur in eo q est inter nos sūm q ipse sunt virtutes in cōne
 gociationib⁹ z indigentib⁹ z oib⁹ actionib⁹ z passionib⁹ cōseruāt q opz cō
 seruari vnicuiq; er rebus. Appet enim q oia ista sunt hūana: z vt de que
 busdam eorū qd acciderat ex parte nāe corpis: z q virtus moralis figurat
 passiones multū: z sunt quidē virtutes ex modo cōmēsurādū actū. U. g. qm̄
 castitas inuenitur qm̄ prima eius fuerit prudentia: eo q ipsa quidē sit sūm
 mensuram prudentie: z qm̄ anteceditur prudentia z passionib⁹ numeratur
 inter compositas: z virtutes compositae sunt humane: z vita sua z felicitas
 sua similiter. Felicitas aut intellectus separata est ab istis: intēdo a passio
 nibus. ¶ **¶** Et dictio hec de ipa est cū hac quantitate: pscrutatio. n. de ipa
 hic alteri⁹ ppositi est: vult vt estimo: quando pscrutatio de ipa hec pscrus
 tatio de natura substantie eius: sed est quidem pscrutatio de ipa ppterea
 q ipsa finis. ¶ **¶** Et putatur fortassis q actio per intellectū indigeat acq
 sitione dispōnis moralis: verū tamen hoc ab extra est neq; multa neq; labo
 riosa: rebus vero necessariis ambe indigēt: intēdo virtutes figuratiuas z
 virtutes speculatiuas indigētia equali. Et virtutes figuratiue diuiles labo
 riose sunt magis corpaliter q̄ speculatiue. Et virtutes figuratiue z specu
 latiue diuersitatem habent z in animaz in corpe parū: intēdo in eo q in
 digent ex aīa et corpe. In actionibus vero multum. virtutes nāq; figurati
 ue multas rebus indigēt ab extrinseco. Vir enim liberalis opibus indiget
 ad agendas actiones liberalitatis. Similiter iustus indiget in quo apparet
 actus iustitie: eo q voluntas iustitie non est manifesta: neq; iustitia est in
 voluntate tantum: z illi qui non sunt iusti ostentant quidem se esse iustos
 per opōnes: ppter hoc q omnes vident q signum iustitie est operatio ei⁹:
 z sūm fortitudo indiget instrumētis animatis et inanimatis: z potentia p
 quā actiōes suas agat: z similiter castus indiget rebus in quibus actio sua
 mereatur dici castitas: quatenus fiat manifestum an sit castus: an nō. Cui
 enim non extiterint res in quibus sit castitas: neq; potest super ipsas: huic
 non inueniuntur actiones castitatis. ¶ **¶** Et hoc querendū est an electio
 actionis est dignior. vt sit virtus aut actiones: si enim virtus inest electiōe
 tñ: nō indiget virtuosus istarū rerum que sunt extrinsecus. Si vero i virtū
 q̄ tūc manifestū est qm̄ indiget eis. At manifestū est qm̄ hō⁹ aut est in virtū
 q̄ aut in actionibus. Manifestum est enim q complementum in virtū est:
 esse autem eius in actiōe indiget delectatiōe multa. Si vero fuerit in actio
 nibus sicut declaratum fuit in eo qd preterit indiget causis ab extrinseco
 z quanto fuerint actiones plures z meliores indigent ab extra rebus plu
 ribus.

ribus. Illi autem qui vitur in utu, speculatio non indiget istarum rerum ad actionem: immo possibile est ut dicatur quod ista impediunt usum actus sui proprii: intendo usum ceterarum actionum virtutum. ¶ Si vero fuerit homo tantum: intendo non perfectus perfectione humana: et elegerit ut sit vita eius cum multitudine oportebit ut agat actiones virtutis ut sequatur modos viuendi hominum et non indiget huiusmodi actione perfecta.

Capitulum decimum.

Fse vero perfectam felicitatem contemplatiuam quamdam operationem vel ex eo patebit quod deos maxime existimamus felices ac beatos esse: at quas res illis tribuimus agendas: utrum iustas: an erit, ridiculum si in contractibus ac reddendis depositis: et huiusmodi rebus occupati dicantur. Sed an fortes in sustinendis terroribus et periculis subeundis honesti causa: an liberales ac cui dabunt. Et similiter absurdum est dicere illi esse nummos vel tale aliquid. An modestos: atque tandem ista laus est non habentibus prauas cupiditates. Ita per omnia discernendi apparebit in rebus agendis paruū quiddam esse: et indignum numine deorum. At qui illos viuere cuncti existimant et operari: ergo natura dormire eos dicendum non est: quemadmodum endimionem. Viuenti si nec agere quicquam tribuatur: et multo magis nec facere quod restat tandem propter contemplationem. Quare operatio dei beatitudine precellens contemplatiua quodam esset. Et in hominibus ergo illa que huic cognatissima est erit utique felicissima. Huius signum fuit quod cetera quodam animalia felicitatis capacia non sunt: cum tali optione penitus careant. Nam dicitur quod omnis vita beata est: hominibus vero in quantum similitudo que ad contemplationem: quoniam nullatenus participata sunt contemplationis. Quo usque ergo felicitas: et quibus magis est contemplari eisdem et felices esse: non habent accidentem: sed habent contemplationem: nam ipsa per se preciosa est. Itaque felicitas utique erit contemplationem quodam. Indigebit quoque externa prosperitate cum homo sit: non enim, nam per se sufficiens est ad contemplandum: sed opus sanum esse corpus: et alimenta ceterumque famulatum adesse: nec tamen si absque externis bonis beatum esse non datur: ideo putandum est multis ac magis illum indigere: non enim in excessu sufficientia est: neque iudicium: neque actio: sed potest etiam que non terre maribus dantur honesta agere. Nam a mediocribus etiam facultatibus potest quod illa agere que sunt habent virtutem: hoc opere et inuenit: nam priuati homines non minus videntur recta facere que illi qui sunt in dignitatibus aut potentia constituti: immo etiam magis. Satis est vero tot adesse: erit enim beata eius vita qui secundum virtutem operabitur: et solutio fortasse recte felices ostendit esse mediocriter abundantes externis bonis agentes preclara et viuentes modeste. Potest enim et qui mediocritia possidet agere que oportet. Anaxa. quoque videtur non locupletem neque potentem

Cömen. Auer. super lib. Ethicor. Arist.

R
Dicitur quod omnis beata vita est hominibus vero in quantum similitudo que ad contemplationem.

Liber Decimus

existimare felicem: dicens: se nequaquam mirari si ille multitudini absurdus quod videtur. Nam multitudo solus iudicat a rebus externis. Concordare his vestris et sapientium opiniones. Fide igitur quod haec habent: ceterum veritas in rebus ex opibus et vestra discernit. Nam his est vincibile consideranda ista sunt ad vitam sanctamque referendo: et si concordant in operibus recipere illa oportet. si vero discordant rationem perquirere.

Qui secundum mentem operatur et eam colit: et optime dispositus est amicissimus deus videtur esse. Nam si dei curam aliquam habent humana rerum: ut estimatur et credit rationabile est eos gaudere optimo et cognatissimo. Tale huiusmodi vero mens est et amantibus illam maxime honorantibusque favere tanquam rerum sibi charissimarum curatoribus et recte ac bene agentibus. Quod autem haec omnia sapienti maxime competant non est obscurum. Amicissimum ergo deorum eundemque felicissimum esse decens est. Itaque et hoc modo sapiens utique erit maxime felix.

10

Decimum capitulum perfecta felicitas est operatio speculativa optimax: in eo esse felix esse in speculatione sui: et nobis esse felix esse in eo in quo est ipsi prout nobis est possibile: cuius etiam signum est quod irrationalia privata speculatione non participant felicitate: quod felicitas hominis est similitudo divine speculationis et equaliter pertendunt speculationis et felicitas: et iterum quod opus est speculationis in quantum ipse est homo exterioribus bonis sine quibus non potest speculari: sed non multis et magnis: sed omnino moderatis: a quibus potest quis ita virtuosely agere: ut a superabundantibus. quod hic dicentes. scilicet a moderatis posse bene agere et feliciter vivere cum sunt credibiles cum sermones eorum non dissonant suis factis: tandem quod secundum intellectum vivens et cum curans est deo amantissimus: propter intellectum esse cognatissimum deo: et deum diligere: et rebeneficere: curantes igitur regnatum: quod omnia predicta inesse felici maxime insunt sapienti: unde et ipse deo amantissimus. **D.**

Noniam autem beatitudo est actus quis opinativus apparebit ex isto etiam: quoniam concessum est quod deus gloriosus et angeli nobilitatis sunt status et felicitatis quam cetera entia. Vellem igitur scire quis actus attribuendus est eis ex actibus virtutum. Si enim attribuamus eis actum iustitiae derisorium videbitur: cum non sit iustitia nisi apud eos qui sunt conegociatores: et cetera quae simulant eis: et si attribuatur eis actus fortitudinis oportet ut obviatur rebus timorosis et periculosis: et in quibus est insperatus. Et similiter si attribuatur eis actiones liberalitatis erunt eis nimis sumata et pecuniae: si attribuatur eis actiones castitatis: quid erit hoc nisi transmutatio eorum a laude ad vituperium: eo quod non sunt eis desideria privata. Et universaleriter quoniam summam collecte fuerint actiones omnium virtutum: patebit quod exiguae sunt: neque digne dici possunt de deo et angelis: verumtamen omnes videntur: quoniam vitam habent: actus igitur habent: non decet. ut sint dormientes. **CD.** ut quod fecit tales quoniam negavit in eis esse vitam. Cuiusque sint vitam non remanet eis ex actionibus convenientibus sibi plus quam actus speculationis diuini: et cum sic sit erit actus dei et angelorum quem agunt in excellentia sua esse speculationis: et actus humanus cognatus huic est felicitas. **CD.** et signum huius est quod nullus comparat cetera a se ad felicitatem quemadmodum hoc comparat ad ea cum privata sint homini actu privatae completa: ita deo actus intellectus: et propter hoc est vita completorum ex entibus

desideratissimi status: intendo qñ fuerint actiones ipsorū vt ista actio: ho-
mines autē cōparant felicitati s̄m mēsurā que in ipsis est de isto actu. Ce-
tera vero a talia quā eāmodū dixim⁹ nihil habet felicitatis: eo q nō mutā-
tur speculatione in aliqua rerū: intēdo nec in sciētia nec in opatione. ¶
Ideoq̄ est felicitas ampl⁹ in illis q vtunt speculatione plus: et isti sunt fe-
lices nō p modū accidentālē: sed p intuitū et speculationē istum. est. em̄ felici-
tas per se intellectu alijs valde. ¶ Cūq̄ istud formatū fuerit erit felici-
tas intuit⁹ quis: attamē indiget felix cū sit homo bonitate status ab eē
volūtariē: in natura em̄ nō est sufficiētia oīs eius qd vsu i p̄tinet: indiget ei
sanitate corporis et nutrimento et ceteris necessarijs et obsequijs. ¶ Non tñ
pp hoc arbitradū q dñs felicitatis indigeat reb⁹ plurimis ab extrinsecis:
eo q nō potest esse desiderabilis cōsistētē abq̄ bonis exteriorib⁹: sufficiēs-
tia ei nō est i honorib⁹: et nō in opatiōib⁹: possibile em̄ est vt agat actiōes bo-
nas nobiles is qui nō est dñs terre et maris: potest em̄ quis esse de infērio-
ribus et agere actiones virtuofas: et huiusmodi patēs est declaratio. Non
putat em̄ de inferiorib⁹ in potestate q minus agāt de eo q opz ex actioni-
bus q̄ dñi potestati: immo ampl⁹ operant q̄ alijs et in actionib⁹ virtutes
est sufficiētia felicitatis qñ inuēte fuerint: eo q vita agētis s̄m virtute erit
beata. ¶ Et fortassis bene dixit. N. qñ iudicauit q beati sunt illi quib⁹
promissum est sufficiētē ex reb⁹ extrinsecis: et egerūt actiones bonas nobi-
les: quasi vita ipsorū eis intimaucrit qd cōpetit ipsis: possibile nāq̄ est vt
agat: qd opz isq̄ possidet modicū. ¶ Neq̄ em̄. Anaxa. videt reputasse fe-
licem diuitē nec potentē cū dixit: nō est mirādū de hoc qd putauerūt ples
incōueniēs esse qd dixerūt felicitatē nō esse diffiniendā p ea q extrinsecus
sunt: cū ipsi nō senserint nisi ista tñ. ¶ Et videt q p̄fessio sapiētū cōue-
niēs sit dictionib⁹ eorū in istis reb⁹ et testificās eis in sermonib⁹. Nāq̄ de
istis reb⁹ est qdē p̄suasio tñ in eo q dīctor asserit. Veritas autē in operatio-
nibus est: et cognoscit qdē certitudo asseritiōis et opationib⁹ bonis et vi-
ta sua: in istis nepe verax discernit. ¶ Cōsiderādū igit qd dictum est de
istis reb⁹ et interpretādū p actiōes dīctoris in vita sua. Si em̄ cōueniāt di-
ctis recipiē: ea: si hō desiderat putat de eis qd putat de dicto nō pueniē-
te facto. ¶ De eo autē q agit p intellm et fuerit obsequiū ei⁹ intellectui: et
dispō ei⁹ dispō bona: v̄t q sit amās deū valde. Et si qdē cura sit deo de hōi-
bus vt credit: et vt debitū est: et sit qdē deus gaudēs de eo q est melior: tunc
gaudet de eo q nitit assimilari ei valde: et hīc est intells dignus: est ergo vt
beneficiat eis q amāt ipsuz plus: vt honorificet eos et visitet ipsos: sicut
est dispositio amici cū amico suo: reo q actio eorū est actio nobilis sana.
¶ q autē oēs iste res existūt v̄t p̄m sapiētī nō est ignotū neq̄ occultum
valde: dignus ergo est vt sapiens cum sit s̄m hanc dispositionem sit beat⁹.

Capitulum vndecimum.

A igitur si et de his et de virtutibus: et de amicitia
ac voluptate satis est dictum: iam finem habere pu-
tandum est intentionem nostram: vel quemadmo-
dum dicitur non est in rebus agendis finis conside-
rare singula: atq; cognoscere: sed magis illa agere:
nec sane sufficit scire: sed conandum est illam habere et vti:
vel si quo alio modo boni efficiamur. Stergo verba satis es-
sent ad faciendum nos bonos multam ac magnam mercedem:
sed theognidem merito reportarent: et oporteret illa parare.

perora-
tio opis.

¶

Liber Decimus

Nunc autem constat illam vim habere ut prouocare ac propelle-
 re iuuenes eos qui ingenii sunt: posuitque generosum morem ve-
 re honestatis amantem virtuti obnoxium facere. Sed vulgus non
 posse ad probitatem inducere: non enim tales sunt ut verecundi ob-
 temperent: sed metu. Neque ut abstineant a prauis propter turpitudi-
 nem: sed propter penam. Affectu enim viuētes proprias voluptates ac
 eas que illas efficiunt persequuntur. Fugiunt vero his oppositas
 molestias. honestatis autē ac vere voluptatis quā nunquam gusta-
 runt sine cura sunt: tales igitur que verba traducerent. non enim
 possibile est neque facile que ab antiquo moribus occupata sunt ea
 verbis mutare. sed bene agi putandum est si omnibus existentibus
 per que boni fieri videmur virtutē suscipiemus: fieri vero bonos
 existimant: alij natura: alij consuetudine: alij doctrina. Natura qui-
 dem non est in nostra potestate: sed per quādam diuinā causam ve-
 re fortunatus existit: sermo autē et doctrina nunquam in omnibus vir-
 res habent: sed oportet ut ante cultus sit moribus auditus ani-
 mus ad recte gaudendum edendumque tanquam ager qui semina sit nu-
 triturus. Nam qui sine perturbationem animi viuūt: nec audiret
 momentis suasiones nec intelligeret. Et vero qui ita dispositus
 est quomodo contrarium suaderi potest. Perturbationes enim ani-
 mi non videntur penitus cedere verbis: sed violētē. Opus est igitur
 ut mos preexistat ad virtutem quodāmodo aptus amans hon-
 nesta et turpia indignans: sed ex pueritia difficile est recta indu-
 ctione ad virtutem potiri: nisi sub talibus educatus sit legibus.
 Nam viuere modeste et temperate plurimis ac presertim iuueni-
 bus non est iocundum. Quāobrem legibus constitutum esse oportet
 circa educationem et exercitia. Non enim molestiam afferrent si fue-
 rint consueta: nec fortasse satis est ut iuuenes recta educatione et
 cura potiatur. Sed quoniam etiā viros factos oportet eadē exer-
 cere ac moribus tenere. Ad hec quoque legibus indigebimus om-
 nino recte per totam vitam. nam plerique necessitati magis quam ra-
 tioni parent: et penitus quam honestati. Quapropter existimant quidam opor-
 tere legum positores prouocare et exhortari debere homines ad
 virtutem honesti gratia: utpote illis qui boni sunt ea securis.
 Aduersus autem inobediētes et tardiores penas suppliciaque im-
 ponere. Qui vero tales sunt ut emendari non possint eos peni-
 tus exterminare debere. Nam probum virum et honeste viuē-
 tem rationi pariturum esse. Improbum vero libidinis obno-
 xium quasi beluam quandam sub iugo positam per dolorem esse
 se coercendum. Itaque putant penas tales esse debere ut concu-
 pitis voluptatibus maxime aduersentur. Si ergo ut dictum est
 cum qui bonus futurus sit recte educatus ac institutum moribus
 esse oportet: ac subinde in exercitijs laudabilibus viuere: et nec
 sponte neque inuitum praua facere. Hec utique erunt viuētibz

A
 Nā n̄ est
 i nra ptā
 te: s; p q̄
 dā diuinā
 cam vere
 fortunat⁹
 existit.

fm quandam mentem z ordinationem rectam precepti vim ha-
 bentem. Patris igitur ordinatio vim z necessitatem non habet:
 nec alterius cuiusdam soli viri: nisi sit rex aut huiusmodi. At lex
 vim habet necessariam. Ratio existens a prudentia quadã z mē-
 te: z homines eos qui cupiditatibus suis aduerfantur: z si recte
 faciant: tamen indigne ferunt. Lex autem non est molesta iube-
 probitatem. In lacedemoniorum ciuitate vel sola vt paucis cu-
 ra publice videtur adhibita a legumlatoribus circa educationē
 z exercitia. In alijs vero ciuitatibus ista neglecta sunt: et viuit
 quisq; vt vult cyclopum instar regens filios z vxorem. Sed opti-
 mum foret publice recteq; curaz adhibere idq; facere posse. Nō
 si publice negligeretur vnicuiq; cure esse debet filios: z amicos
 ad virtutem dirigere: vel saltem id conari. Poterit autem maxi-
 me fm predicta si legislator fiat: nam publicas quidem curas cō-
 stat per leges fieri: laudabiles autem per studiosas leges. Nec
 referre videtur vtrum per scriptas: vel sine scripto: nec per quas
 vnus vel plures instituantur: ceu nec in musica et gymnastica et
 alijs disciplinis. At enim in ciuitatib; vim habent leges et mo-
 res: sic in domibus paterni sermones z mores: ac plus etiã pro-
 pter cognationē z beneficia collata. Sunt em̄ lampidē affectio-
 ne deuincti: z facile illis suadere natura. Differūt etiã priuata in-
 stituta a publicis: veluti in medicina. Vniuersaliter em̄ febricitā-
 ti confert abstinentia z quies. Est tamen fortasse aliquis cui non
 confert. Magister etiã ludi non eandē cunctis pugnā imponit.
 Certius autē singula magis declarari videntur adhibita priuas-
 tim cura: magis em̄ eo quo d; potitur q̄sq;. Sed z medicus z lu-
 di magister z alius quilibet qui vniuersalia sciat de omnib; z ta-
 libus optime curaret. Nā vniuersalis quidē sciētia dicunt; z sunt.
 At vnum aliquē nihil forte vetat recte curari etiã ab eo qui sine
 scientia sit / si cōspexerit diligenter contingētia in vnoquoq; per
 experientia. Quēadmodū z medici quidā sibi optimi vident: sed
 alijs non sufficere: nihilominus ille qui esse velit artifex z contē-
 platiuus ad vniuersale videndū est: z illud internoscendū quoad
 potest. Nā scientie circa hoc sunt vt diximus. Forte etiam is qui
 meliores facere velit vel multos vel paucos conandū est vt legis-
 lator fiat. Si quidem per leges boni fieri possumus. Quāuis em̄
 z qui datus sit disponere recte nō est cuiusq;. sed si alicuius est. s.
 scientis: vt in medicina z in alijs in quibus est cura aliqua z in-
 telligentia. An igitur post hoc considerandum fuerit non z quo
 modo legumlator quis fiat: vel quemadmodum in alijs ab hīs
 qui in repu. versantur. Nam repu. pars hec esse videtur: vel non
 simile est in repu. ac ceteris scientijs z facultatibus. Nam in
 alijs quidem videntur esse doctores z operatores ceu medici et
 pictores. At scientiam gubernandarum rerumpub. sophiste pro-

Liber Decimus

fitentur quorū nullus. rep. gerit. sed illi qui in illa versantur: et hī facultate quedā id agere vidētur: et experientia magis quā intelligentia: constat enim eos de hīs rebus nec scribere nec loqui. At qui preclarior id foret quā orationes in iudicio vel cum omnibus habere. Nec rursus filios suos aptos ad remp. efficiunt: nec amicorum aliquos quod facerent certe si valerēt. Neque enim melius quicquid civitati sui relinquere possent: neque sibi ipsis aut hīs quos charissimos hnt magis quicquid optarēt quā huiusmodi potētā: nō tamen parū videtur experientia conferre: nō enim fieri possent per consuetudinē ad remp. aptiores. Itaque et hīs qui cupiunt de re pu. habere scientiā: opus est in super experimento: et sophiste qui id pfitentur longe abesse videntur a docendo. Quale enim id sit aut circa qualia penitus ignorant: non enim idem esse quod rethoricam nec abiectiōnē possissent: nec putarent esse facile leges ferre colligenti preclaras leges: nam eligi posse optimas: quasi vero electio non sit intelligentie: ac maximum iudicare recte ut in musicis. Experti enim in singulis recte iudicant opera: et per que et quomodo perficiatur intelligunt. In expertis vero satis esse putandum est si nō latet ipsos vtrum bene vel male factum sit: quē admodum in pictura. Leges autem publica opera videntur. Quomodo igitur ex hīs lato: legū fieri quis potest: aut eas que optime sunt intelligere: non enim videntur: neque medici quidem ex libris fieri: quōquā conantur illi non solum curas dicere: sed etiam modum per quem medicina sit tradenda et ut cōuenit curare: cuiusque distinguens habitudines. At hec expertis quidem videntur vtilia: hīs vero que sine scientia sunt inutilia: forte etiam et legum et rerumpub. collationes hīs qui pspicere et iudicare valent quidem recte: vel contra: vel qualia qualibus congruant vtilia esse possunt. Sed ille qui sine habitu ista psuaderet / recte iudicare non posset: nisi fortuito. Intelligentiores vero in hīs fortasse fient. Cum igitur antiqui illa que ad positionem legum pertinet intacta reliquerint: nos considerare melius erit: et omnino de re pub. ut quantum fieri potest de rebus humanis philosophia perficiatur. Primum igitur siquidem in parte dictum sit a maioribus recte id conemur referre. Deinde ex collatione rerumpub. considerandum est qualia ista sint que civitates evertunt. et qualia vnamquamque rempub. et per quas causas alie recte: alie contra gubernantur: hīs enim vltis forte magis intelligimus quis reipub. status sit optimus: et quomodo vnaqueque reipub. constituta sit: et quibus legibus et moribus.

¶ Undecimū capitulū quod nō sufficit predicta de felicitate et virtutibus et amicitia et delectatione scire: sed magis oportet eo operari cum sermones solī de predictis solū prouocēt et moueāt iuuenes bene nutritos alijs nō potestibus sermonibus obedire: sed timore vel penē quod manifestat certū ex eo quod quidā

sunt boni nā qđ nō est in nobis: sed est dei donū: quidā p̄suetudine qđ est in nobis: quidā vero doctrina. s. hñtes animā p̄paratā p̄suetudinibus: vidententes vero s̄m passiones: nec audire curant: vñ nō obediūt sermoni: s̄z soli violentie p̄p̄ que opz legibus ordinatam esse inueniunt nutritionē: vt bona fiant nō tristitia ex assuescentia: z non solū iuuenū: sed et virozum z senū: et obtēperātes legibus p̄mient: inobediētes puniantur: tristitium oppositis amatis delectationibus in corrigibiles exterminant. q̄ qđ iterum opz leges opponi p̄p̄ ipsas hñe coactiuā potentia ad bona: in quibus opz viuere: quā nō h̄z viuus: vt pote patris p̄ceptio: z p̄pter legē non esse onerosāz velut ex inuidi a latā: sicut est p̄ceptio: z p̄ in paucis ciuitatibus esse leges positas dirigētes cuiusq; etatis mores: sed viuunt quisq; vt vult. D.

In eo qđ dictū est de felicitate in hoc libro: z de virtutibus et de amicitia sufficientia est i hoc qđ sciatur tantū: aut non. Arbitrandū est enim: qm̄ opz vt sint cōprehensa nobis per terminos et descriptiōes z v̄sitata. Nā vt d̄z nō sufficit in eo: cuius natura est vt agatur scire tantūz absq; vsu: non est ergo in scia virtutis sufficientia: imo studendum est eius cognitioni: vt conandū v̄sitationi ipsius z v̄sitationi rerum alienarum: vt efficiamur boni per modū aliquē et modis bonitatu: si nō est in sermonibus sufficientia in virtute. ¶ D. z p̄ hoc recte dictū fuit: qm̄ indigetur acceptione iurationis multe z securitatis magis mote per ip̄am in adeptione ipsius sicut. ¶ D. N. z. N. D. Et patens est: qm̄ notitia virtutum potēs est mouere in adeptione earū eos qđ liberi sunt ex adulescētibus z excitare s̄m equalitatē oēm qui nobilis est generis z amat bonū s̄m veritatē: plures aut non pōt ex paucere vt moueant ad bonum: eo qđ ipsi non ducunt ad bonū verecundia: sed metu z pauore: neq; p̄hibent a malis propter earum terpiditū: sed propter penarum suspicionem. Cum enim s̄m passiones viuunt requirūt delectationes s̄m̄ ipsius: z res per quas fiunt delectationes z fugiūt a tristitijs oppositis delectatiōibus: bonū vero quod est bonū s̄m veritatē: neq; cogitatū est apud eos: quōbtomagiā neq; opera tum cū nō gustauerint ip̄m. Quis igitur sermo mouebit istos: z permutabit eos a statu suo. Impossibile enī est aut non facile mutare per sermonē eū qui iam induratus est in moribus antiquis tēpore longo. ¶ D. Et fortassis amabimus acquiescere virtutes qm̄ fuerint nobis viuere res quas videmus esse bonas. ¶ D. z quidā hoīum putant esse boni per naturam: et quidā per doctrinā. Et p̄z qm̄ qđ de hoc est per naturam non est a nobis: sed est per grām quandā diuinam illis: quozum fortuna bona z veraciter. Sermo autē z doctrina non est efficax ad faciendū virtutē in oibus: sed opz vt sit aia qđ virtus sermone i virtute iam v̄sitata z assucta bono z ibuta crescedo in vsu boni i amore recti: z in odio p̄trarij ei⁹ sicut amat seges terraz qđ nutrit eā: nā illi qđ viuūt s̄m passiones bestiales nō audiūt sermonē p̄uertē tē eos ab aliq; neq; intelligūt ip̄m. Qui ḡ fuerit in hoc statu qualr est pole vt p̄mutet eius p̄scentia: z v̄r opz ne putetur qđ isti morbi morales reduci possint cogēdo per sermonē. ¶ D. z opz vt sit moe ante virtutē: intēdo ante actiones virtutis: z vt sit prius: z vt sit ex more suo amor pulchri: z odium turpis. ¶ D. vt aut inueniat virtus sana ex vita pueri difficile est: nisi fuerit enutritus s̄m legē nobilē: eo qđ qui nō creuerit s̄m legē nobilē vtū castitate per modū p̄nientie: z vsus castitatis per modū p̄nientie est indelectabilis apud plures. ¶ D. Ideoq; opz vt metiamur dicat p̄nienter z actus eozū per leges. Ip̄i enī qm̄ creuerint s̄m eas nō erūt eis contristabiles p̄pter assuetudinē earū. D. Et fortassis nō erit in regimine diete puerozum z recta

Liber Decimus

gubernatione eorū quādiu durauerint in pueritia sufficiētia. Sed oꝛ etiā q̄ qñ peruenierint ad terminū viroꝛū vtant ea ⁊ assueſcant eam: ⁊ indigēt in hoc etiā legibus: ⁊ etiā indigent legibus in tota vita: plures enim ducuntur necessitate ⁊ coactione plus q̄ sermone: et malo plus q̄ bono: ⁊ ppter hoc vident quidam hoīes: qm̄ opz vt legiſlatores pſtringāt homines ad recipiendū virtutē: vt hoc ponant pro lege non propter ſuos tantum: ſed ⁊ ppter eos qui ſeruis ſimulantur in natura ſua cū obedientia qui dem legibus per ſermonem vni emerit in quib⁹ tam preceſſa conſuetudo ⁊ adoptauerunt aīas ſuas: ⁊ ppter hoc vident: qm̄ opz vt ponant modos penarū ⁊ vltionis in eum qui non obedit: ⁊ eſt peruerſe nature. Qui vero irrecificabilis eſt tollatur de medio: nam aptitudinē habenti ⁊ idoneitate q̄ amat bonū perſuadetur per ſermonē: malus enim concupiſcens delectationes opz vt aſſigatur tormentis: quaſi beſtia: ideoq; dixerunt: qm̄ expedit vt imponant pene contrariantes delectationibus amatis: intendo vt poſna eſt cuilibet delectationi triſtitia que ſit tanq̄ p̄trarians ei naturaliter.

¶ Quēadmodū aut̄ dictum eſt: opz qui vult fieri bonus vt vſatur eo qđ pertinet bonitati: ⁊ vt non faciat maluz: neq; voluntate ſua: neq; abſq; ſua voluntate: ⁊ hic quidē ſit illis qui inhabitant ciuitates ſani intellectus: et quas ordinat vir ſtrenuus: ⁊ non inuenitur iſtud in ciuitatibus: niſi ex pte mandatoris ſtrenui cogētis eos ad hoc: non inuenitur: aut̄ potentia coactiua ad h̄mōi in mādato viri vni⁹ niſi ſit rex tanq̄ rex abſolutus: intēdo virtuoſum bonū. Lex aut̄ habens potētā coactiuam qñ fuerit ſermo pcedēs a ſcīa ⁊ intellectu. **¶** ⁊ habentes legē inimicantur eis qđ contrariant ipſis in actionibus: ⁊ ſi ſint actiones eorū ſane. Attamen lex non eſt grauis: qm̄ ordinat qđ opz. **¶** ⁊ putat de legiſlatore in ciuitate lacedemonia tantū: qm̄ premandauit adhiberi diligentā circa dietā ⁊ modū viuendū in rebus paucis: in pluriſibus vero ciuitatibus iam perit̄ conſideratio in h̄mōi reb⁹ ⁊ ppter hoc viuūt quilibet hoīm ad libitum ⁊ voluntatem ſuam cū filiis et vxore in ſemetiſpo: ſicut vixit put̄ libuit cum filiis ⁊ vxore: ſed vult eſtimo virū famoſum apud ipſos: per hoc qđ accidit ei de libito viuēdi malitia ſtatuz cum vxore ⁊ filiis: hoc qđ dixit eſt res maniſeſta valde in ciuitatibus qđ ſunt ſuper faciē terre in hoc tpe. **¶** ⁊ melius eſt qđ ex regimine in iſtis rebus eſt puiſio cōis ſana: quā potē eſt eſſe in vſu: ⁊ qñ fuerit regimen iſtud vniuerſitatis: opz qđ ſit h̄m qđ curat q̄libet ex ipſis ⁊ cupit circa filios: amicos h̄m equales: ⁊ vt ſtudeatur virtuti ab omnibus eis: ⁊ vt eligant eā ⁊ maxime potēſt iſtud qui ſciuerit quod dictum eſt in hoc lib. quando fact⁹ fuerit lator legū: puiſio em̄ cōis ciuitatibus eſt quidē per leges. ⁊ viri qđez idonei ſūt virtuoſi p̄ leges nobiles: ſine ſint ſcripte: aut̄ non ſcripte. Forſitan. n. in hoc non eſt diuerſitas: intēdo in genere ⁊ natura in eo. per quod inſtruitur vnus ſingularis ⁊ vniuerſitas: vt qđ accidit in arte muſica ⁊ in ceteris operationibus: intendo qm̄ per qđ inſtruitur vnus per hoc inſtruitur ⁊ vniuerſitas. Et ppter hoc ſunt res legales ⁊ conſuetudines habētes vim in ciuitatibus quaſi vim ſermonū ⁊ conſuetudinū patrum in domibus: imo validiores ſunt in ciuitatib⁹: ⁊ vtiliores: eo qđ generaliores. **¶** Inſtructio vero particularis ⁊ cōis ciuiliſ etiā habent a diuicem diuerſitatem: vt qđ accidit in arte medicine: ⁊ in ceteris artibus opatiuis: ⁊ qđ dicit̄ in medicina: qm̄ dimiſſio nutrimenti ⁊ quietis: intendo priuationē exercitiij cōpetit̄ febricitantib⁹: fortaliſ tñ quibusdā nō quēnit: ⁊ ſiſt in epilepticis fortaliſ nō cōpetit oibus cura vna: ⁊ digni⁹ eſt putari qm̄ particulare eſt: qđ ſitū eſt certitudinaliter qñ fuerit regimen ⁊ puiſio p̄pria ſingulis hoīum: intēdo vt memoria habeat cuiuſlibet hoīs: ⁊ p̄uideatur ei per ſibi propiā

fm q̄ tale indiuidū significatū: verūtū vnūquēq; regit regimine decētī z
 bonorū: vīstat vīstatiōe propria in medicina: z in reliq; artib⁹ actiuis il
 le apud quē fuerit ex illa arte cōuekt: intēdo qđ p̄tinet vn̄in̄erso: z vlt⁹ mel⁹
 est regimē regimie illi⁹ apđ quē est qđ p̄tinet p̄ticularib; tm̄ eo qđ scientie
 sunt qđdem rei vltis: z iste artes sunt artes actiue a scia: nisi qđ forsan nō pro
 hibet: qm̄ regat hō regimine bono indiuidua multa qm̄ iā certificatū fue
 rit qđ cōuenit per experētīā tm̄: sicut accidit hoc in arte medicine. Putant
 ergo multi medicorū qđ sunt cū hac dispōne: qm̄ bñ z certe operant̄ in seip
 sos: z nō p̄nt in alijs perficere quicq; propter ignorātiā eorū nāe cōis: z pp
 hoc v̄f: qm̄ opz eū qđ vult esse magister z artifex perfectus in h̄mōi artibus
 actiuis vt hēat sciaz rei vltis nō min⁹ q̄ sciam p̄ticularis: vt sit scia eius rei
 vltis in tali arte fm̄ mensurā possibilē in ea: z ex quo necessariū est ei qđ vult
 efficere per regimē z ḡbernatiōē aliquos meliores q̄ sint siue multos: si
 ne paucos: vt sit latoz legū: cū per legē quidē bonū faciamus. Et tunc ma
 nifestū est: qm̄ non est potens vnūquisq; vt ponat ex ipsis pōnem bonam:
 neq; si sit vir experientie tantū. Sz si fuerit aliq;: erit ille qui scit v̄l: sicut
 se hz res in medicina z in ceteris magistris: in qbus est vīstatiō: rectificati
 o ab intellectu z scia. ¶ Cūq; sic sit opz vt p̄strutemur post hūc sermonē
 ex quo magisterio posse est hōi vt sit latoz legū z qualiter erit hic. Et est ma
 nifestū qm̄ erit qđē hic p̄ noticiā rerū civilium qđ sunt subiectū eius in quo
 speculat̄: sicut proportionant̄ cetera artes et potentie subiecto pp̄rio eius:
 ideoz putat̄ scia h̄c pars esse artis civilis q̄uis nō appeat ex eo qđ inue
 nitur in ciuitatib⁹ qđ res in pōne legū s̄lt rei in ceteris scientijs z potētijs
 In ceteris nāq; potētijs z artib⁹ pz qđ illi qđ sciunt sunt qđ agūt per eas vt me
 dici z scriptores. ¶ Illi aut̄ qui p̄tinent sapiētīā rerū civilium nō possunt
 docere eā: neq; qlibet potēs ad agendū eas: imo putat̄ qđ illi qđ exercēt vitā
 civilē faciūt h̄c p̄ potētīā quādā altā a scia. ¶ Et sunt digniores vt fa
 ciāt hoc per experētīā q̄ vt faciāt ipsum p̄ sciaz z artē: nō em̄ v̄f qđ ipsi scri
 bāt in hoc qđc̄q; neq; robōz etiā in hoc rōcinationē. ¶ Forsan positio ser
 monū in istis reb⁹ artificialior est q̄ qđ cōsueuerūt antiq; de positione ser
 monū cōtēdēdi in iudicio z difficilū: z necessariū fuerat eis cōponere sermo
 nes civiles cū reputarēt se potētes ad hoc: z cū in hoc fuisset sanatio ipso
 rūmet atq; aliorū ex amicis. Etenim ipsi fecissent hoc nō poterāt dūm
 sisse ciuitatibus aliqd̄ penitus loco sui post mortem melius h̄c magisterio
 sibi z amicis etiā. ¶ Neq; putādū qđ posse experētīe in inuētiōe legum
 modicū sit: nā tūc nō esset potē vt aliq; istorū esset latoz legū: intēdit eos
 qđ erāt tpe suo. Nā qđ ex ipsis factus est latoz legū: factus est qđē ex pte ex
 perētīe: intēdo qđ expertus fuit ipse z alij: sicut se hz in medicina experimē
 tali iō necesse est illis qđ cupiunt regere ciuitates vt ad minus habeāt expe
 rientīā. ¶ Illi aut̄ qđ p̄tinent se artē cōdēdi leges ex illis qđ iactāt se esse
 sapientes in eis sunt longe ab hoc valde: neq; em̄ sciunt vn̄in̄ersalē que sit
 h̄c ars z in qua re sit. Et cū ignorātia eorū de hoc putauerūt qđaz qđ h̄c
 ars z rhetorica sit res vna: sed putauerunt h̄c esse deteriores rhetorica et
 putauerūt qđ cōdere leges leue qđ est ei qđ vult aggregare ex ipsis in quo p
 fecit. Nō est aut̄ vt opinati sunt. Etenim electio act⁹ nobilis in vnaquaq;
 artū nō fit nisi p̄ duas res: vna quarum est sciētia cognitiōis illius rei: et
 altera experientia. Sciētia nāq; est p̄ quā inueniunt̄ actio: z experētia p̄ quā
 dirigit̄ vel p̄ficiat̄: sicut se habet in arte musica z arte medicine: z ceteris ex
 artibus actiuis: z domini experētiarū p̄ quos p̄ficiat̄ in hoc fm̄ p̄fectiōnez:
 sunt illi qđ indicāt sane de operatiōib⁹ p̄ experētias: z sciunt cū hoc p̄ quā
 rē erunt: z qualiter: z qđ res cui rei cōuenit: qđ vero nō habēt experētiam de

Necessē ē
 illis qđ cu
 piūt rege
 re ciuita
 tes vt ad
 min⁹ ha
 beāt expe
 rientias.

Electio
 act⁹ nobi
 lis: in vna
 quaq; ar
 tū nō fit
 nisi p̄ du
 as res. s. p
 sciam et
 experētiam

Libet Decimus

aliquo ⁊ habent notitiā nature eius occultā ab eis si est ex actione bona in fine: aut mala. ¶ Et vñ conditor legū simulatur potentis civitibus qualiter igitur erit is apud quem non est scientia istius artis conditor legū: aut quō iudicabit de nobili earū: aut de ignobili: non enim erit possibile hoc nisi fuerit de hoc perferutatio ⁊ speculatio: ⁊ ponat i mēbris librorum. ⁊ dicant in ea non que sunt res que se hz in ea habitudine curationū in arte medicine: imo qualiter fiat curatio donec habeatur sanitas: ⁊ distinguant hec donec perveniant ad finem in vnoquoq; hominū. Et de huius notitie domino putatur: qm̄ ipse pficiat per experientiam: qui vero nō habuerit hanc notitiam non proficiet per experientiam: ⁊ cum sic sit erunt convenientes valde positio legum ⁊ aggregatio fororū civilium eis qui possunt vti consideratio ⁊ iudicio sano de bono et eius contrario. Et p hoc facile erit eis scire quid cuiq; pueniat: intendo que lex cui aggregatione: ⁊ similiter in singulis partibus aggregationū. ¶ Si autē incipiant in positione legū absq; habitu scientiali non erit possibile eis iudicare iudicij rectū bonū: nisi sit conditor nature excellentis: ⁊ forsitan erit actio habentis excellentē naturā convenientior: quādo fuerit ab habitu artificiali.

¶ Et cum iam dimiserint antiqui perferutationem et inquisitionem de positione legū: tūc fortassis erit melior p̄sideratio in hac consideratione in civitate per modū vñem. Et qm̄ p̄positū nostrū est perfectio speculationis fm̄ mensurā posse p̄ficē in rebus humanis: tunc conabimur primitus perferutari de omni parte nobili bona legū q̄ dixerūt antiqui de hoc intēdo de regimine civitatis: deinde videmus de modis vivendi inuentis quis eorum corrumpit quasdam civitates ⁊ rectificat quasdam: ⁊ quis eorum rectificat omnem: intēdit ex civitatibus quatuor simplicibus aut quinque: ⁊ p̄pter quam cām efficit vna quarūdam civitatum bona: ⁊ quarūdam eōstrario. Quādo ergo p̄sideratū fuerit in his forsitan scietur magis que vita melior: ⁊ qualiter ponat vna queq; ⁊ p̄pter quid simulant leges in vsu earū p̄suetudinibus: incipiamus ergo et dicamus.

¶ Et hic explicet sermo in hac parte huius scie: ⁊ est ea q̄ hz se in scia civili habitudine notitie qd est sanitas et egritudo in arte medicine: et illa quā promissit est pars que hz se in hac scia habitudine effective sanitatis et destructive egritudinis in medicina: ⁊ est in libro eius qui nominat liber de regimine vite. ⁊ nondū puenit ad nos: q̄ sumus in hac insula quemadmodū nō puenērāt ad nos primitus de isto libro: nisi primi quatuor tractatus donec perduxit eū ad nos amicus noster vir nobilis dñs Omarillus martini rogatus amicorū suorū: ⁊ deus retribuat ei pro nobis regratatione cōpleta: ⁊ fortassis erit aliquis amicorū qui adducat librum in quo est cōplemētū huius scie si deus voluerit. Appet autē ex sermone Abyñ arriñ Al p̄harabij: qm̄ inuentus est in illis villis: si vero hoc nō p̄tulerit ⁊ deus contulerit induci vite p̄scrutabimur de hac intentione iuxta mensuram nostrā posse: nam ex sermone p̄hi apparet in hoc loco: qm̄ qd est in lib. platons de regimine vite incōpletū est: ⁊ videt q̄ sic se habeat res in seipsa: nam in illo libro p̄scrutatur plato duobus modis hominū tm̄ ⁊ sunt p̄servatores: sapientes: deinde ostēdit quō permittant civitates simplices ad feminicem: s; perferutatio artificialis erigit vt rememorent leges ⁊ forū cōes civitatibus simplicibus: deinde rememoret post hoc qd approprianā singulis civitatibus ex eis intēdo qd approprianā aggregationi nobili honorabili ⁊ alijs aggregationibus. ¶ Et similiter, rememoretur qd impedit vniuersas aggregationes: ⁊ qd impedit modo singulos ex ipsis: inquirant exempla huius in vita inuenta in illo t̄p̄e: ⁊ hoc est illud ad qd inuit Brisso. hic et est

res que nō complet in libris platonis. qualiter igitur. d. Alubekrim fili⁹
aurificis q̄ locutio de aggregatione nobili iam expedita erat in libro pla
tonis: r̄ q̄ loqui de eo in quo iam locutum est dummodo inueniatur est su
perfluitas: aut ignorantia: aut malitia: verumtamen non peruenerat ad
ipsum complementum istorum tractatū. ¶ Et ego quidē expleui determi
nationem istorum tractatū quarto die Jouis mensis qui arabice dicitur
ducadatim anno arabum. d. lxxij. Et grates deo multe de hoc. ¶ W. trans
lator. Et ego compleui eius translationem ex arabico in latinum tertio die
jouis mensis Junij. Anno ab incarnatione domini M. cc. lx. apud urbem
Toletanam in capella sancte Trinitatis: vnde sit benedictum nomen do
mini qui est trinus r̄ vnus.

Libri Decimi Ethicorum finis.

Ad Nicolaum Quintum pontificem maximum Leonardi
Aretini epistola.

Non nouum esse constat beatissime pater: sed iam
inde ab antiquis frequentissime vsitatum: vt qui
literarum studijs insudāt homines laborum suo
rum opera ad principes scribant. Quod mihi fe
cisse videntur: non quo disciplinam aliquam illis
proponant: sed quo amor ac beniuolentia sua bo
nis principibus innotescat: ac eorum ex auctori
ta / te ad quos libri scribuntur quedam ipsi libris accedat auctori
tas. Ego igitur horum secutus exemplum: vigilas quasdam
meas non conuennendas: vt reor: sed quod sine arrogantia dictū
vel in nostris hominibus valde vtilles: cum omni reuerentia tuo
nomini prescripti. Nam cum per vacationem apostolice sedis nu
per in Constantiensi concilio subsecutam: ipse quoq̄ ab officio
quod in curia prestare consuevit: vacarem: multaq̄ eis varia quo
tidie insurgerent: quoniam nec exitum vllum: nec finem prospice
re volebant: retuli me ad studia literarum: tanq̄ in tranquillis
simum aliquem portum turbationum cunctarum. Lunq̄ ibi cum
veteribus amicis: vt inquit Cicero: id est cum libris rediissem in
gratiam: multaq̄ r̄ assidua lectione vterer: placuit tandem non
solum legendo mihi: verumetiam scribendo alijs: si qua possent
prodesse conari. id enim precipuum studiosorum munus putan
dum est: vt non ad propriam modo: sed ad comunem vtilitatem
studia referant sua. Itaq̄ Aristo. libros: qui de minoribus inscri
buntur suauissimos quidem ac elegantissimos: r̄ ad vitam nos
stram plurimum necessarios accuratiori diligentia in latinū tra
duxit: putas id vsq̄ adeo vtile: vt nihil fieri possit vtili⁹. eos igit
beatissime pater libros ad te mitto: nō quo vacare eorum lectio
ni te posse arbitrer: noui em̄ fluctus r̄ estus pastoralium occupa

Prohemium.

tionum: sed vt omnis mea opa in tuum nomen referat. Quis suspi-
cor fore nullos q̄ forsitan grecarū literarū ignari: et ob hoc defectus
minime internoscere valētes huic meo labori fragabunt: pro dis-
cussione rerum ipsarum quedam premisi.

Leonardi Aretini prohemium in lib. Politicorum.

Nater moralis discipline precepta quibus humana insti-
tuitur vita et docetur: eminentissimum quodāmodo do-
cum obtinent: que de ciuitatibus earumq̄ gubernatio-
ne/conservationeq̄ traduntur. Quippe disciplina hu-
susmodi ois/felicitatem hominibus conficere studet. Felicitatē
vero si vni acquirere preclarum est: quanto magnificentius erit
vniuersę ciuitati beatitudinem adipisci: Bonum est q̄to latius
patet: tanto diuinius est existimandum. Lunq̄ homo imbecillū
sit animal: et quam per seipsum nō habet sufficientiam perfectio-
nemq̄ ex ciuili societate reportet: nulla profecto convenientior di-
sciplina homini esse potest: q̄ quid sit ciuitas et quid respu. intel-
ligere: et per que conseruetur intereatq̄ ciuilis societas non igno-
rare. Mihi quidem: qui hec ignorat seipsum pariter ignorare vi-
detur: ac sapientissimi dei preceptum despiciere. Itaq̄ et Plato
decem illis preclaris libris qui sunt ab eo de repub. scripti: in hac
parte ostendenda/docendaq̄ plurimum nixus est. Et Arist. Li-
cero noster sex inclytis libris quos de repub. scripsit hanc ipsam
materiā est prosecutus. Et Arist. in hoc volumine: quod nunc
in latinum conuertimus hec ipsa complexus est: tanto quidem
nitore et copia et ornatu: vt vere mereatur flumen aureum vocari.
Materia igitur huius operis talis est. Conuertendi autem in-
terpretandiq̄ mihi causa fuit eadē illa/que iam decem et octo an-
nis ad conuersionem Ethicorum induxit. Nam cum viderē hos
Aristo. libros: qui apud grecos elegātissimo stilo perscripti sunt
vitio mali interpretis ad ridiculam quādam ineptitudinem esse
redactos: ac preterea in rebus ipsis errata permulta ac maximi
ponderis: laborem suscepi nouę translationis quos nostris homi-
bus in hac parte prodessem. Quid enim opera mea vtili? Quid
laude dignius efficere possim: q̄ ciuibus meis primum: deinde ce-
teris qui latina vtuntur lingua ignaris grecarum literarum fa-
cultatem prebere: vt non per enigmata ac deliramenta interpre-
tationum ineptarum ac falsarum: sed de facie ad faciem possint
Aristote. intueri. Et vt ille in greco scripsit: sic in latino perlegetur.
Excitauit me quoq̄ vtilitas maxima: quam ex interpreta-
tione Ethicorum prouentisse conspereram. Homines enim inge-
nue eruditi: quos primo veteris interpretationis ineptitudo ac
barbaries a legendo repellebat: ita postmodum eos libros com-
plexi sunt: vt in maximam lucem illarum rerum cognitio sit per-

ducta. Quod idem fore spero in his de quibus nunc agimus Politicorum libris. Atque eo magis quo hec materia ciuilibus: et verba ad exprimendum alia quam in suis disputationibus scholastici utantur: et maiorem quendam efflagitant dicendi ornatum. Que duo interpretes ille nedum consequi: sed ne suspicari quidem potuit Aristotele. certe tanta facundia: tanta varietate et copia: tanta his Historiarum exemplorumque emulatione hos libros referunt: ut oia totio pene filo scripti videantur. Sic enim argumentationes totas interdum explicat: ut cuncta dicendi ornamenta in eis studiose coniuncta liceat intueri. Nec est in his libris questio vlla paulo vberior: que tractata ab illo sit absque rethorico pigmento atque colore. Quorum et si non expressionem: attamen ab umbrationem quandam diligens lector in hac traductione nostra deprehendet. Fuit enim Aristoteli studio sissimum eliquetie: quod artes rethorice eius pluribus voluminibus explicite declarat. Que sit igitur horum librorum materia et qua de causa laborum hunc susceperim: et quales libri ipsi in greco sint: hec prefatos esse sufficiat. Hortamur autem omnes vehementer ad huius operis diligentissimam lectionem: utpote doctrinam vberissimam: ac rerum prope innumerabilium cognitionem: et quidem necessariam ad vitam suscepiuros.

Aristotelis Liber Primus Politicorum ex fida Leonardi Brechini traductione.

Capitulum primum.

Quoniam videmus omnem ciuitatem esse societatem quandam: et omnem societatem boni alicuius gratia constitutam. Nam eius gratia: quod bonum videtur omnia omnes agunt: patet quod bonum aliquod omnes coniectent: maxime vero principalissimum omnium que est principalissima: et ceteras omnes complectitur. Est autem

hec illa que ciuitas appellatur et ciuilibis societas. Quicunque vero putant gubernatoris ciuitatis et regis/patrisque familias: et domini eandem esse rationem: non bene dicunt. Multitudine enim et paucitate: sed non specie illorum singulos putant differre: veluti si paucorum quidem dominum. si vero plurium patrem familias: sint etiam plurium gubernatorem ciuitatis vel regem: quasi nihil differat magna domus et parua ciuitas. Gubernatorque ciuitatis et rex quandoquidem idem presidet et regit. Quando vero secundum rationem talis scientie in parte presidet: et in parte subest gubernator ciuitatis. Sed hec vera non sunt: quod manifestum erit secundum hanc doctrinam considerantibus. Et enim in alijs compositum usque ad incomposita diuidere necessarium est (he namque sunt minime totius particule) ita ciuitatem ex quibus

A
Et gra q
bonus vñ
oēs agūt.

Declaratio

Liber Primus

bus componitur considerantes: et quid ille differant inter se: et si quid artificij recipiunt / singula ipsorum intuebitur. Si quis igitur ab initio rerum originem inspiciat: ut in alijs: sic et in istis optime discerneret. Primum igitur necesse est combinare illos / qui non possunt esse nisi simul: ceu marem et feminam generationis causa. et hoc non ex electione: sed velut in ceteris animalibus et plantis naturale est desiderium quale ipsum est tale alterum reslinquendi. Imperans vero natura et parens propter conservacionem. Nam quod potest mente prospicere natura imperat ac dominatur: quod autem potest corpore hoc facere: paret natura et seruit: quapropter domino et seruo idem confert. ¶ Natura igitur distincta sunt femina et seruus. Nichil enim natura facit tale quale statuarij delphicum gladium ob inopiam: sed vnus ad vnū. Sic enim optime instrumenta proficiunt: si eorum singula non multis sed vni deseruiant. Verum apud barbaros femina et seruus eodem gradu habentur. Causa vero huius est: quoniam quod nature dominetur non habent: sed fit eorum societas ex seruo et serua. Quamobrem aiunt poete grecos barbaris dominari oportere: quod idem sit natura barbarus et seruus. ¶ Ex his duabus igitur societatibus domus prima: recteque Hesiodus inquit domus in primis mulieremque et bouem aratorem. Bos enim pro seruo pauperibus est. Quotidiana igitur societas secundum naturam constituta domus est: quos Laridas quidem homosippos. Epimenides vero cretensis homocapos appellat. Sed que ex pluribus domibus constituitur societas prima vtilitatis gratia non cotidiane pagus est. Maxime vero secundum naturam videtur pagus pro pagatio quedam esse domus eorum quos dicimus coaluisse: et natos esse natorum. Quapropter primo sub regibus ciuitates erant: nunc vero etiam gentes. nam ex his que suberant regno accreuerunt. Omnis autem domus regitur a seniore: itaque et genera inde propagata propter consanguinitatem. Et hoc est quod inquit homerus. Jura dent singuli natis et vxoribus. sparsim namque etiam sic antiquitus habitabant. Et deos ob hoc ipsum putant cuncti regem habere: quoniam et ipsi partim nunc: partim antiquitus sub regibus debebant. Quemadmodum vero formas humanas dijs attribuunt homines: sic etiam et vitas.

¶ Quid Ciuitas: homo ciuile animal: partibus ciuitas prior.

¶ Capitulum secundum.

Quid est
ciuitas.

¶ Ne autem ex pluribus pagis conficitur societas: ciuitas est / que quidem (ut ita dixerim) totius sufficientie vitam habet: constituta quidem gratia viuendi: existens autem bene viuendi gratia. Quapropter omnis ciuitas natura est: siquidem et prime societates: nam hec illarum finis est: natura vero finis est. quale enim

vnūq; dē est generationi perfecta: hanc vnusquisq; nām esse dicimus: ceu hoīs equi domus. Insuper cuius gratia ⁊ finis optimū. Sufficiens vero finis ⁊ optimū. Ex his igitur ptz ciuitatem esse ex his: que natura sunt: ⁊ q; homo natura ciuile est aīal. Et q; absq; ciuitate est pp nām: nō pp fortunam: aut nequā est: aut potior q; hō: vt ab Homero p cōrumeliā increpatur: sine tribu sine iure sine domo. Nam simul natura talis est ⁊ belli cupidus: veluti qui nullo retinetur iugo vt neq; volatilia. Ex quo ptz sociale aīal esse hominem: magis q; omnis apes: ⁊ q; oē gregariū aī. Nihil enim vt diximus frustra natura facit. Sermonem vero homo hz solus omnīū animalū. Nam vox quidē molesti atq; iocundi signū est. Quapropter alijs quoq; existit animalibus. Hucusq; enim natura in his processit: vt sensum habeāt iocundi ⁊ molesti: ⁊ hec inter se significare possint. At sermo ad hoc datus est nobis: vt ostendamus vtilitatem ⁊ dānum: quare ⁊ iustum ⁊ iniustum. Hoc enim preter cetera animalia hominibus proprium est: vt boni et mali: ac iusti ⁊ iniusti: ⁊ aliorum huiusmodi sensum habeant: soli: horumq; societas facit domum ⁊ ciuitatem. ¶ Et certe fm naturā prius est ciuitas q; domus: ⁊ q; singuli nostruz. Nā totū prius esse q; partem necessariū est. Perempto enim toto nō erit pes nec manus: nisi equiuoce veluti si quis dicat lapideam. Nam corrupta quidem erit talis. Luncte quidem opere diffinita sunt ⁊ potentia. Itaq; cum amplius non sint tales nō est dicendum illas esse easdes: sed equiuocas. Esse igitur ciuitatē natura: ⁊ prius q; singuli: manifestum est. Si enim non est sufficiens vnusquisq; separatus perinde se habet ac relique partes ad totum. Qui autē in cōi societate nequit esse: quiq; nullius indiget propter sufficientiā: nulla pars est ciuitatis. Quare aut bestia aut deus. Natura igitur omnibus ad hmōi societatem est appetitus. Qui autem primus instruit maximorum bonorum causa fuit: vt enim perfectione suscepta optimum cunctoꝝ animalū est homo. ita si alienus fiat a lege: ⁊ a iudicij pessimum est omnium animalū. Seuissima eī est iniustitia tenens arma. Homo vero arma tenet per innatā prouidentā atq; virtutē: q̄bus plurimū valz in cōtrariū vti. Itaq; imphissimū ⁊ immanissimū est sine virtute: ad libidinem cibationeq; deterrimū. Iustitia vero ciuile quiddam est. Nam ius ordinatio est ciuilis societatis. Iudicatio autem iusti iudicium.

¶ De re familiarum domino seruo acquisitione imperandi modis.

¶ Capitulū tertium.

¶ Quoniam declaratum est quibus ex partibus sit constituta ciuitas: necessarium videtur primum de re domestica dicere. Omnis enim ciuitas ex domibus constituitur. ¶ Sed domestice rursus partes sunt ex quibus domus est constituta. Domus autem perficitur ex seruis ⁊ liberis.

hōnā dnt
le est aīal.

Totū prius
ē q; ptz
necessariū
est.

Qui i cōi
societate
neq; esse
aut bestia
aut deus.
Seuissima
iniustitia
habens.
arma.
Quid sit
ius iudi
catio.

Liber Primus

Cū vero prima queq; sint in minutissimis perqrēda: prime vero ac minutissime pres domus existūt dñs ⁊ seruus: maritus ⁊ vxor: pater ⁊ filij. De his tribus utiq; ptibus cōsiderādū fuerit q̄d vna q̄q; ⁊ qlē esse oporteat: hoc est de dominica de cōlugali de paterna disciplina. Est insuper q̄dā pars q̄ vī q̄busdam esse disciplina rei familiaris: q̄busdā vero maxima eius pars. Loquor autē de illa parte q̄ versat̄ circa acqrēdū: q̄ ⁊ ipsa quēadmodū se hēat cōsiderādū erit. At primum de seruo ⁊ dño dicamus: vt q̄ necessaria sunt intueamur: ⁊ si quid de his melius cōprehēdere possumus q̄ ea que nūc existimant. Quibusdā porro videt̄ sciētia q̄dā esse dominatio: eadēq; esse disciplina domestica ⁊ dominatio gubernatioq; civilis ⁊ regia: vt in principio diximus. **A**līs autē preter naturā videtur esse dominatio: qm̄ natura nihil differat: sed lege dūtatur inductū sit: vt alij liberi sint alij serui. Quapp̄ neq; iustum violētū em̄. **C**ū igit̄ possessio sit pars domus: certe ⁊ illa p̄ quā acqr̄imus, ps̄ erit domestice discipline. Nā sine necessarijs impossibile est viuere: ⁊ bñ viuere. Et nō in artibus definitis necessariū est subesse propria instrumenta si opus modo confici debeat. Sic etiam in re familiari. Instrumētōrū vero q̄dā maiata: q̄dā aiata: veluti gubernatori nauis que quidem inanims̄ est: qui vero program regit animatus. Nam minister in artibus locū instrumētū obrinet. Sic ⁊ possessio instrumētum est ad vitam. Res autē possessa multitudo instrumentorum: ⁊ seruus possessum q̄dā aiatū: ⁊ tāq; instrumētū ante instrumēta oīs mīster. Si possent. n. iussu ad iussum vel nutum dñi opus suum conficere: quemadmodum Dedali aut Vulcani tripodes: (quos inquit poeta spōte sua diuinum prodisse in certamen: sic ⁊ pectines texerent: ⁊ pleetra citharam pulsarent: nec architecti sane ministris: neq; dñi indigerent seruis. Que igitur instrumenta dicuntur factua sunt. Quod vero possidemus actiuum est. A pectine quidem aliquid sit preter illius vsus. A veste vero atq; lectica vsus solum. Preterea cum specie differant facere ⁊ agere: ⁊ indigeat vtrumq; instrumentis: necessarium est ⁊ illa eandem habere differentiam. **A**cta certe actio est: et non factio. Quapropter seruus minister est: ad actionem. **I**d autem quod possidetur dicitur quemadmodum ⁊ pars ad totum. Pars enim alterius non solum est pars: sed etiam omnino alterius: sicut autē ⁊ qd̄ possidetur. Quapropter dñs serui est dñs solū: s; illius nō est. Seruus autē nō solum dñi seruus: sed omnino illius. Que igitur sit natura serui et que ptās: ex his patet. **Q**ui enim suipsius non est s̄m naturam: sed alterius: homo hic natura est seruus. Alterius autē homo est quicumq; possidetur: homo existens possidetur autē instrumētū actiuū ⁊ separabile. **A**trum vero sit aliquis natura talis vel non. ⁊ vtrū melius ac iustius sit alicui seruire vel non: sed omnis seruitus sit preter naturā considerandū postea

Que sit
 nā serui.

randū postea erit. Nec sane difficile est rōne p̄spicere: et ex his q̄
 sunt cognoscere. Imperare em̄ et parere nō solū necessarioꝝ sūt
 verū et vtiliū. Nec statim ex ḡn̄atione quedā distincta sunt: alia q̄
 dē ad impandū: alia vero ad parendū. et spēs multe et impantiū
 et parentiū existūt. Et sp̄ meli⁹ imperiū: melioꝝ parētiū est: ceu
 hoīs q̄ bestie. Nā qđ a melioꝝ p̄ficif melius est opus. Ubi
 vero aliud imperat: aliud paret est aliquod hoꝝ opus. nam q̄cūq̄
 qđ ex plūibus cōstant: et fiunt vnū q̄pp̄iā cōe siue ex cōtinuis: siue
 ex discretis. in oib⁹ appet: et qđ impat: et qđ paret: et hoc ex tota na
 tura inest aīatis. Nam et in his que ex p̄tia sunt vite est qđdā im
 perii instar harmonie. Sed hec forsā aliena sunt ab ista cōside
 ratione. Animal vero cōstat: primum ex aīa et corpe. Quoruū alte
 ra iperat s̄m nāz: alterū pet. Q̄z autē cōsiderare qđ nā nō i coru
 ptis: s̄z in his q̄ magis se h̄nt s̄m nām. Quocirca eū hoies qui et
 aīa et corpe optie disposit⁹ sit inspiciēdū est in quo certe id man
 festū. Nā p̄uioꝝ quidē aut p̄aue dispositoꝝ sepe inuentef cor
 pus ipare aīe: ex eo qđ p̄uerse ac p̄ter naturā se h̄nt. Est igit̄ vt dī
 cim⁹ primū in aīali p̄spicere iperū dñicū: et ciuile. nā aīa quidez
 in corp⁹ dñicum h̄z impū. Mens s̄o in appetitū ciuile: et regū.
 In qđ clarū est s̄m naturā et vtilitatē ipari ab aīa corpou: et ab
 ea pte que h̄z rōnem et parti que subiacet perturbatiōi. Equali
 tatem vero ac vicissitudinem omnibus nocere. Rursus in homi
 ne et in alijs animalibus eodem modo. Mansuera quidem me
 lioꝝ natura sunt q̄ fera: his autem vn̄uersis melius est vt ho
 mini pareant. nam salutem ita recipiunt. P̄terea autem mascu
 lus et femina: alter melioꝝ secundum naturam: altera detertor: et
 hic imperans. illa vero parens: eodemq̄ modo necesse est in cun
 ctis hominibus esse. Quicunq̄ igitur tantum distant quantum
 aīa a corpore: et homo a bestia: per hunc modum se habent quo
 rūcunq̄ est opus in corporis vsu: et hoc est in eis potissimum: hi
 sunt natura serui: quibus melius est vt imperetur hoc imperio:
 quemadmodum in p̄missis. Etenim natura seruus qui potest
 alterius esse: quapropter et alterius est: et qui tantum particeps
 est rationis: vt sentiat quidem: at non habeat. Nam cetera quidē
 animalia rationem quidem non sentiunt: sed passionibus inser
 uunt. Et vsus variat parūper: necessarioꝝ enim corpore auxi
 lium fit ab vtrisq̄: a seruis videlicet ac mansuctis animalibus. E
 Vult ergo natura. et differentia facit corpora liberoꝝ: et seruo
 rum. Alia quidem robusta ad necessarioꝝ vsus. Alia vero recta
 et inutilla ad tales operationes. Verum vtilita ad ciuilem vitam Nā dñia
 h̄nt diuisa est in belli opportunitates et pacis. Accidit s̄o sepe facit coz
 et cōtra hos qđē corpora h̄re liberoꝝ: illos s̄o aīas. nā id qđem pa libero
 p̄z qđ si tm̄ p̄cellat corpore solū: quantū deoꝝ imagines: reliqui rū et seruo
 aīa digni apparēt illis seruire. Id si verū est in corpouib⁹ multo rum.

Aristo. lib. politicoꝝ.

u

Liber Primus

iusti⁹ in aia idē putare. Sz nō vt corpis: ita ⁊ aie pulchritudinē discernere facile est. Quod igitur sint fm naturam alij liberi: alij serui: patet: quibus ⁊ seruire prodest ac iustum est.

De duplici seruo potentia gubernandi imperio: dominatione et gubernatione. Cap. quartum.

A Ad autē ⁊ contra dicētes quodā mō recte dicūt: nō difficile fuerit intueri. Dupl^r enī d^r seruire ⁊ seruus. Est em̄ illiqs fm leges seruus: ⁊ seruiēs. Nā lex consensio q̄daz est per quā bello capta illoū fieri dñr q̄ ceperunt. Hoc autem ius multi eorū qui circa leges versant accusant: tāq̄ oratorem q̄ contra leges decreuerit quasi sit graue si eius qui vi af ferre potest ⁊ potentia precellit: seruus fiat et subditus is qui vi patit. Et quibusdam hoc mō v^r: quibusdā illo: etiā sapientū. Lausa ho ambiguitatis ⁊ variatiōis sermonū hmōi est: qz quodāmodo virt⁹ freta potētia vim pōt maxime afferre: ⁊ sp̄ id qd supat in excellētia alicuius boni: ex quo fit: vis nō absqz virtute esse videat. Sz de iusto solum esse ambiguitatē: ppter hoc sane: q̄ alijs quidem beniuolētia v^r esse iustū: alijs hoc ipm v^r iustū potentio rem dominari. Discordantib⁹ inuicem hmōi sermonibus cū alteri nec validum quicqz: neqz persuasuum contineāt: q̄ non oporteat meliorem fm virtutē preesse ac dominari. Omnino vsurpantes quidā (vt aiunt) aliquod iustū. (Nam lex iustum quid est:)seruitutem que ex bello puenit iustam posuere: atqz simul nō iustā esse aiunt. nam fieri pōt vt belli pncipiū nequaqz sit iustū: ⁊ indignū seruire nemo diceret eē seruum. Alioquin cōtinget eos qui nobilissimi vident seruos esse atqz ex seruis si contingat eos capi atqz venundari. Itaqz istos non volūt seruos dicere: sz barbaros. At qui cum ista dicunt nihil querunt aliud q̄ nā seruos: vt ab initio diximus. necesse est em̄ dicere: alios vbiqz eē seruos: alios necubi. Eodemqz modo de nobilitate. non solum enim apud seipso nobiles: sed vbiqz existimant. Barbaros vero domi solū nobiles. quasi existat alia simplr nobilitas: alia non simpliciter: vt Theodecti Helena inquit. Ex dijs ab vtraqz stirpe prognatū quisqz appellabit seruam. Sed cum hoc aiunt nullo alio quā virtute ⁊ vitio diffiniūt seruū ⁊ liberū: nobilesqz ⁊ ignobiles. Putāt enim vt ex hoibus hoīem ex bestijs bestiā: sic ex bonis bonū generari. Sz nā quidē hoc vult: attñ plerūqz nō pōt. Sz igit h̄ dubitatio hz rōnem quandā: ⁊ q̄ sunt alij nā serui. alij liberi: manifestū est. Et q̄ in quibusdā determinatū est tale aliqd op⁹ quib⁹ ob idipsum pdest: ⁊ iustū est alium seruire: aliū esse liberū. ⁊ cōuenit aliū imperare: aliū parere: eo imperio qd innatū est: quare et dñari. Quod autē male vtriusqz inutilr fit. nā idem pdest toti ⁊ p⁹ti ⁊ aie ⁊ corpori. at seruus pars qdā est dñi quasi aiatū qdādam corpis. sz separata pars. Quapp aliqd est qd sil^r psir: et amicitia

seruo z domino inuicem s̄m naturā ita dispositis. Illis s̄o q̄ s̄m legē z per violentiā contrariū. Patet aut̄ ex his q̄ non idē est dominatio z gubernatio reip̄. nec oīa simul principiā: vt quidam aiunt. Nā aliud liberorū sc̄m naturam: aliud seruorū est. Et i re familiari imperium est vnus. Nam ab vno regitur omnis dom̄. In repub. autem liberorum et equalium est gubernatio. Dñs ergo non dicitur sc̄m scientiam: sed q̄ est talis. Eodemq̄ modo z seruus et liber. Scientia vero est z liberalis z seruilis. Seruilis q̄ dem qualem Siraculis ille docebat. nā ibi quidam mercede p̄ue res docebat seruitutem: ceu coquinariam: z alium huius generis famulatum. sunt autem ministeria altorum quidem honestiora: aliorum s̄o necessaria magis. Et vt est in prouerbio seruus p̄ seruo: et dominus p̄ domino. he igitur omnes scientie seruales sunt. Dñi aut̄ sc̄ia est per quā vtis seruis. Nam dñs est nō i possidendo seruos: sed in vtendo. Continet autem hec scientia non magnū aliquid neq̄ gloriosum. Que enim seruū scire facere op̄z illū op̄z scire iubere. Itaq̄ q̄buscūq̄ est facultas a laboribus cessandi vicarius quidē hūc honore suscipit. Ipsi vero aut reip̄. ad ministrāde: aut studijs p̄hie intēdūt. Acquirēdi vero disciplina alta est ab vtraq̄ istarum: ceu bellica q̄dā iusta: aut venatica.

¶ De seruo igitur z dño in hūc modū determinatum sit.

¶ De possessione: acquisitione: hominum vitis. z veris diuitijs.

¶ Capitulū quintum.

Taliter autem de vniuersa possessione et de inquisitione intuebitur secundum antecedentem modum quando quidem z seruus possessionis erat pars.

Primum igit̄ dubitaret vtrū aliquis vtrū illa disciplina que ad acquirendum spectat eadem sit quod res familiaris: vel pars aliqua eius: vel ministra. z si ministravtz quemadmodum pectinaria tertorie: aut quemadmodum eraria statuarie. non enim eodem modo subministrant: sed altera quidem organa prebet: altera materiam. Dico autem materiam: ceu id quod subiacet ex quo aliquod perficitur opus: ceu tertori lana: statuario es. Quod quidem igitur non sit eadem rei familiaris disciplina illi que pertinet ad acquirendum: manifestum est. Nam huius quidem parare est: illius vero vti. Que enim vtitur his que sunt in domo: nisi rei familiaris disciplina. Sed vtrū sit eius pars vel alia species: dubitationem habet. nam non est dilligentis patrifamilias videre quomodo pecunie z possessiones sint: possessio autem z pecunie multis complectuntur partes. Itaq̄ primum agricultura vtrum pars aliqua sit illius diligentie: an aliud quoddam genus: et totaliter circa alimentum cura et acquisitio. Atque species alimentandi multe sunt. Nam z vite plures sunt animalū z hoīum. non enim fieri pōt vt viuatur sine

Liber Primus

almēto. Itaq; diuersitates alimentoz diuersas fecerūt aialtum
vitas. Nam ferarū qdē alie gregales sunt alie soliuage. vt hoc vñ
illo modo illis cōducit ad victū. Qm̄ alie viuus aialibus: alie fru
ctibus: alie cunctis pascunt. Quare ad facultatē victus eozū vt
tas natura distinxit. Cum hō non idem cuiq; dulce sit fm̄ nās: s; z
alijs alta. Et illarū que aialta: z illarū que fructus comedūt vite
inter se differūt: idē est in hoib⁹: multū em̄ differūt eozū vite. Nā
q̄ pigerrimi sunt: pastoralē vitā sequunt: qm̄ a māsuētis aialib⁹ si
ne labore educatio ipsis puenit ociosis. Cūq; sit necesse mutare
iocū aialib⁹: z ipsi cogunt vna seq̄ q̄si agriculturā quandā viuaz
colētes. Alij quidē ex preda viuūt: z preda q̄desz alia alij: ceu alij
ceu alij venātes: alij piscātes: vt q̄ paludes: z stagna: z flumina: z
Cmare accolūt. Alij ab aubus z feris. Sed maria pars hoīm a
terra viuūt: z a fructibus non siluestribus. Ante igit̄ ferme tot sūt
quot fm̄ ppriā z innatā h̄stūr opationē. nō p̄ cōmutationē z cō
mercia sibi preparant alimentū pastoralis: agricultura: predato
ria: piscatoria: venatoria. Sunt z quī ista miscentes locū de viuāt
supplētes deficientē vitam qua deficientis est: vt sufficientia adsit
ceu pastoralē simul z p̄datorā: alij agriculturā z venationē. Ho
dē mō z circa alias: vt indigētia cōpellit in hūc modū degunt.

CTalis igitur acq̄sitiō ab ipsa vñ nā hoib⁹ data: vt statim post
geniturā: sic ēt ad perfectionē deductis. Nā ab ipso gñationis ini
tio quedā aialū sil̄ exprīmūt tm̄ almēti: vt sufficiat donec pote
rit sibi ipsi acq̄rere qd̄ generatum est: vt quecūq; ex putredine vñ
ex ouis gignūtur. Que vero partunt viuētia alimentum habent
in seipsis ad natorum educationem vsq; ad tempus quoddam:
quam lactis naturam dicimus. Quare similiter est de perfectis
quoq; existimandum plantasq; animalium esse gratia z cetera
animalia hominum causa. Mansueta quidē pp̄ vtilitatē z cibū
Fera vero z si non omnia at plurima illozū p̄pter cibum: et alia
adiumenta: vt vestes ac cetera instrumenta ex illis fiāt. Si igit̄
Dtur natura nihil neq; imperfectum faciat: neq; frustra: necessariū
est illa omnium hominum gratia fecisse naturam. Quapropter
et bellica secundum naturam quodāmodo acquisitiua erit. nam
et venatoria pars illius est: qua vti oportet contra bestias: z con
tra eos homines: qui ad parendum nati sunt: nec volunt parere:
vt natura id bellam iustum existat. Una igitur acquirendi speci
es secundum naturam pars est rei familiaris quam oportet sub
esse tam aut illam parere quo ea subsint quarum est comparatio
rerū in vita necessariarū z vtiliū ad societate ciuitatis: z dom⁹. Et
vident̄ vere quidē diuitie ex his cōstare. Nam sufficientia huius
possessionis ad vitā bonozū non infinita est: vt Solon carmiuib⁹
inquit. diuitiarū nullus est finis cōstitutus hoib⁹. Lerte cōstitu
tus est: vt in alijs artibus. Nullum enim in s̄m cuiusq; artis infi

Nā nihil
ipsectū n̄
frustra fa
cit.

ntum est neq; multitudinc: neq; magnitudine. *Plustle aut sunt*
 multitudo instrumentozum rei familiaris. z reipub. *Quod igitur*
 sit aliqua acquisitio secundum naturam patribus familias et
 gubernatoribus reipu. z propter quam causam: patet.

De nummularia acquisitione q; preter naturam: q; differat a
 cura rei familiaris. *Capitulum sextum.*

St aliud genus acquirēdi qđ maxie vocant. Et merito
 vocari dz pecuniarū in quo nullus finis eē vř dntu-
 tarū z possessiōis q; esse vñ z idē cū illo de quo supra
 dixim⁹ pleriq; crediderūt pp vicinitatē. Sed neq; est
 idem nř valde remotū. Est em̄ alterū illorū fm naturā
 alterū non fm nām: sed magis fm pitā z artē. De quo dicere sic
 exordiamur. Cuiusq; rei duplex est vsus: vterq; ño fm ipsam rē:
 sed nō sř: fm se verū alter pprius: alter nō pprius rei: ceu calcei
 qđ ē calceatio: z vēditio. Vterq; enim vsus calcei est. Nā q; cal-
 ceū indigenti vendit pro pecunia vel cibo vř calceo qz calceus
 est sed non fm pprium vsū. Non enim cōmutationis grā fact⁹
 est calceus. Eodem modo se habet in alijs rebus quas posside-
 mus. Est enī permutatio in oib⁹ cepta qđ ē ab initio ex eo qđ est
 fm naturam. Quod alij plurima qđ op⁹ sit alij pauciora habeāt
 hoie. Ex quo manifestū est pecuniariā non esse fm naturā ei⁹ q;
 pernitet ad acquirēdū. Quoad enī ipsis sufficeret necessariū erat
 permutationem fecisse. In pñā igit societate. i. in domo manife-
 stū est: nihil opus esse illi⁹: s; iam in maiori exite societate. Alij
 enim illorum cōiter habebāt omnia. Alij separatim multa rur⁹
 alia quozum fm indigentiam necesse erat pmutationem facere.
 Quemadmodum adhuc faciūt barbaroz nationes multe. Alia
 pro alijs dantes recipientesq;. Inutilia. n. sibi pro vřilib⁹ tradūt.
 Ultra vero nihil ceu vinum pro tritico: z ceteris talib⁹. Hmōi er-
 go pmutatio neq; pter nāz ē: neq; ad amplificatiōē p̄monij p-
 tinet: cū sit in supplemētū indigētie fm nām. Ex hac rñ illa non
 ab re pcessit. naz cum a remotiorib⁹ quererēt auxiliū i portādo il-
 la quibus indigebāt: z exportādo illa qđ abū dabāt: necessario
 nūmi introduct⁹ est vsus. Nō enī facili deferrī pñt singula ad vi-
 tā necessaria. Itaq; ad pmutationes faciendas: tale aliqd cōpo-
 fuerūt inter se dare z accipere: qđ vřtilis quippā existēs h̄et vsus
 cōmutandi faciliē ad vitam: ceu ferrū: z argentū: z aliqd aliud tale.
 Primo simplr diffinitū q̄ritate z pōdere: postmodū ño ēt signo
 impressum quo a mensura liberi eēt. nā signū positū est ad quā-
 titatem demōstrādā. Reperto igitur nummo ex necessaria pmu-
 tatione alia species acquirendi emerit nūmularia. Primo forsan
 simpliciter: postea per experientiam artificiosior. Unde z quomo-
 do permutando plurimum faciat lucrum. Quapropter vřdes nū-
 mularia maxie circa questum pecuniarum versari: et illius esse

Liber Primus

opus posse discernere: vñ puenlat multitudo pecuniaruz. Nummorum em̄ z diuitiarū effectiua est. Nā z diuitias plerūq̄ ponūt esse multitudinē pecunie: ex eo. vñ. q̄ circa illā intendunt pecunia

Cria z questuaria. Cōtra vero interdum futile quiddā vñr nūmus z lex nec quicq̄ fm naturā. Quā mutatis ijs qui vtunt nullū precij: aut vtilitatis est ad aliqd̄ necessariorū: z locuples nūmis penuriam patietur. necessarij alimēti. Et qui absurdū est tales esse diuitias affirmare quarū abundās q̄s fame p̄ire possit: vt de *Midas*

Didas. illo in fabulis traditur. cui p̄pter insatiabilitatē desiderij quicqd̄ apponebatur fiebat aurū. Quāobrē querūt diuitias alias: z aliā acq̄rendi rōnē. z recte q̄dē. Est. n. aliā acq̄rendi rō z diuitie scdm naturā: z hec quidē rei familiaris disciplina: illa vero pecuniaria

Epecuniarū. effectiua nō simplr: sed p̄ ipsarum pecuniarum cōmutationē z vñ circa nummū versari. Nā nummus primū ē z vltimū in cōmutatione: z infinite sunt hmōi diuitie: q̄ ab hac rōne rei agē de p̄ficiscuntur. At em̄ medicina sanitatis in infinitum est: z vna queq̄ ars finis in infinitum: nam q̄s maxime volunt. illum efficere eorum vero que sunt ad finem nō in infinituz. Finis em̄ extremū oibus. Sic z huius rōnis augende rei nō est finis terminus. Finis autē tales diuitie z pecuniarum possessio. Sed rei familiaris

F non augende rei est finis. Non. n. hoc est rei familiaris op̄. Quā propter in hac q̄dē videtur necessarium: vt sit finis oium diuitiarum: sed contra video fieri: oēs. n. in infinitū augent qui pecunijs student. Causa vero huius est illarum p̄pinitas: variatur em̄ vsus eiusdē existens vtriusq̄ acq̄sitionis eiusdem est vsus acq̄sitiō: sed non fm idē. At huius quidem alius finis: illi⁹ vero amplificatio. Itaq̄ vñ quibusdā hoc esse rei familiaris opus: z p̄seuerant existimantes oportere aut conseruare: aut agere pecuniā in infinitum. Causa vero est hui⁹ dispōnis studium viuendi: s̄z nō bene viuendi. Cum ergo cupiditas in infinitum extendatur illa

S quoq̄ que efficiūt infinita cupiūt. S̄z qui bñ viuere studēt ad fructiōnē corporis diuitias querunt. Vñ quum hoc quoq̄ in acq̄sitione consistere videatur: oīs eorū cura circa acquirendum est: et altera augendi spēs hinc p̄cessit. Cum enim fructio modum excedat: illam querunt que huiusmodi excessum adimplere possit: z si per has acq̄rendi species nequeant parare: p̄ aliaz causam efficere conantur: vnaquaq̄ fieri potētia nō fm nām. fortitudinis. n. nō est pecunias parare sed fiduciam animi: neq̄ rei militaris: aut medicine: sed huius quidem victoriā: illius vero sanitatem. At illi cuncta ad pecuniam conuertunt quasi hic sit finis: ad finem vero cuncta opz tendere. De illa iḡ acq̄rendi spē q̄ necessaria nō est z quenā ea sit: z p̄ quā cām illa indigemus dixim⁹. Et de illa q̄ necessaria est: qm̄ altera ab illa: z disciplina rei familiaris s̄z nām circa alimentum: nec infinita sicut illa: sed finem habens.

De acquisitione necessaria medicina / nūmularia ⁊ spēb⁹ ei⁹.

Capitulum septimum.

Hoc patet id de q̄ ab initio dubitabat: vtrū gubernatoris dom⁹ ⁊ ciuitatis sit acq̄rere vel nō: s; oporteat pri⁹ esse acquisitū: sicut ei hoīes nō facit resp. s; factos antea suscipiēs vtit: sic ⁊ alimentū: opz nām p̄bere: terram aut maria: aut aliud q̄ddā. Sed quēadmodū hec administrāda sint ad gubernatorē ptinet dom⁹: neq; em̄ textoris est lanas facere: s; factis vti: ⁊ discernere qualis sit bona ⁊ apta ⁊ mala ⁊ inepta. Nā dubitaret vtiq; aliq; cur ea diligētia q̄ ad acq̄rendū ptinet p̄ rei familiaris sit: medicina vero nō sit ei⁹ pars. Atqui sanā esse familiarioꝝ. Sed cū sit vt patrista. ⁊ gubernatoris de salute p̄uidere sit etiā vt nō: s; medici: ita etiā de pecunijs est vt patrista. est etiā vt nō: sed vt lucro inseruiētis. Maxime vero vt pri⁹ dictū est natura opz hec existere: nature ei opus est alimentū p̄bere. Cuiq; autē ex quo ḡnat alimentū est afferēdū. Itaq; s̄m naturā est pariendi studiū oībus ex fructib⁹ ⁊ aīalib⁹. Cum vero ⁊ hec sit duplex: vt dixim⁹: ⁊ altera pecuniaria: altera disciplina rei familiaris: ⁊ hec q̄dem necessaria ⁊ laudabilis: illa vero trāslatitia ⁊ merito improbāda. Quā nō s; naturā sed ab hoībus acq̄rit. Ratio nabilissime habet odio nūmularia: qm̄ a nummo ipsa facit acq̄sitionem: ⁊ nō ad qd̄ inductus est. Lōmutionis: em̄ causa nummus inductus fuit: fenos autē seipsum maius facit. Unde et nomen venit qm̄ illa q̄ pariunt similia sunt gignentibus. In fenote autē numm⁹ nummū parit. Itaq; maxime p̄ter naturā est hic acq̄rendi modus. Quā vero que ad cognitionē ptinebāt determinauimus sufficienter: illa que ad vsum ptinēt discatēda: sunt cuncta em̄ hec cōsiderationē h̄nt liberalē: experientia vero necessaria. Sunt autē circa acq̄rendum ptes vtilis: rerū ipsarū que acq̄rēde sunt peritiā habere q̄ optime sint: ⁊ vbi: ⁊ quomodo ceu quales equi cōparādi sint: quales boues: ⁊ pecudes. eodem modo in alijs aīalibus: opz em̄ peritū esse q̄ istozum potissima: ⁊ vbi ⁊ qualla: nā alia alibi potiora gignunt: deinde agriculture eiusq; specierū: vt nudi soli ⁊ cōsiti: ⁊ apium: ⁊ alioꝝ aīalium: tuz natatiliū tum volatiliū: ex quib⁹ sit vtilitas p̄uentura: pp̄ue igitur acq̄sitionis iste sunt partes ⁊ prime. Eius vero que p̄ trāslationē dicit potissima pars est mercatura. Et huius partes tres: nauigatio: deuectio negociatio. Differunt autē hec inter se: cum alia securiora sint: alia fructuosiora. Sc̄da pars est feneratio. Tertia mercennaria: ⁊ huius alia viliū artium: alia sine arte solo corpore ministrāte. Est ⁊ quarta acq̄rendi species media inter hanc et primā: h; em̄ partē eius que est s̄m naturā: ⁊ partē eius que per translationem dicit. Et est in his oībus que a terra: ⁊ ab his que

S
Maxime p̄ter naturā est hic acq̄rendi mod⁹ i q̄ nūm⁹ nūmū parit.

C

Liber Primus

terre sunt: non a fructibus: sed ab vtilibus: ceu silua cedua: et omni
 metallica: nam multe sunt metallorum species. ¶ De singulis ho-
 rum in genere dictum est nunc. In specie vero de his dicere vtile quod
 dem foret ad opera conficienda: sed graue nimis in his edocēdis
 persistere. Sunt enim operationes ille artificiosissime in quibus mi-
 nimū est fortune. Ille sordidissime in quibus maxime inquinatur
 corpus. Ille seruilissime in quibus corporis est opus plurimum.
 Ille ignobilissime in quibus minimū requiritur virtutis. ¶ Cum
 vero sit a quibusdam de his scriptum: ut a Tharete parlo: et ab
 Apollodoro lennio de cultu agrorum tam nudorum quam conitorum: et
 similiter ab alijs de alijs. Ea quidem (cui cura est) precepta consi-
 deret. Etiam quedam a frugum patribus facta. dicta colligere oportet.
 Hec enim cuncta vtilia sunt his qui augere patrimonium curant.
 Quale est illud Thaletis milesij attributum sibi propter sapien-
 tiam: cui cum obijceretur philosophie studium quasi inutile et in-
 fructuosum: prosperisse illum ferunt per astrologiam oliviarum
 ubertatem futuram. Cumque coegisset paucillum pecuniarum hie-
 me adhuc vigente emptionem olei fecisse in Mileto et in Chio
 pro paruo admodum precio: utpote nemine plus offerente. ar-
 rasque dedisse. Cum itaque postea tempus venisset multis subito que-
 rentibus vendidisse oleum quanti ipse voluit ac magnam vim pec-
 uniarum inde suplueratū ostendisse amicis per facile esse philoso-
 phis ditari si vellent: sed hoc non esse illis curā. Thales igitur in
 hunc modum dicit: sciam suam ostendisse. Est autem vtilis hic queren-
 di modus si quis possit sibi soli venditionem comparare. Quappet
 ditates quedam in hunc modum faciunt cum indigent pecunijs: ven-
 ditionem enim sibi solis reseruant. In Sicilia quidam cum apud eum
 pecunia reposita esset: quicquid erat ferri ex ferrarijs emit. postea
 vero mercatoribus illuc accedentibus vendebat solus non ma-
 gnū excessum precij faciens: sed tamen ita ut pro quinquaginta talen-
 tis. c. conficeret. hoc itaque sentiens Dionysius pecunias quidem
 illi non abstulit: sed amplius Siraculis morari vetuit: ut qui que-
 stus reperisset ipsius rebus inutiles. Ille vidit aliquid tale quas
 le Thales viderat. uterque enim sibi soli venditionem comparauit.
 hoc est vtile videre etiam in re. nam ciuitates pecunijs indigent
 et homini apparu quemadmodum domus sed et magis: quod obrem in
 re. quidam huic soli parti intendunt.

Thaletis
 historia.

D
 finale ē
 phis dita
 ri si vellēt
 thaletis
 snia: s; nō
 est hoc il-
 lis cure.

¶ De partibus rei domesticę: dicitur virtutibus mulieris serui: pue-
 ri imperatibus patris artificum et causa. Cap. octauū.

Quoniam vero tres erant partes rei domesticę: vna
 dñica de qua supra diximus: alia paterna: tertia con-
 iugalitatis: nam et vxori preest et filijs: tanquam liberis quis-
 dem ambobus: sed non eodem imperij modo: sed vxori
 quidem ciuilitate: filijs autem regie. masculus enim quod

femina natura principalior est: nisi alicui cōtra naturā consistit: et antiquius et perfectius iunior et imperfecto. In civilibus igitur officiis plerūq; cōmutatur is qui p̄est et is q̄ subest: nā equales esse volunt s̄m naturā: nec q̄cōq; differre: attamen cū hoc quidē p̄esse: ille vero subesse requirit dīta figuris et sermonibus et honoribus vt Amasis inquit de peduz latoze. Enimvero masculus ad femina nam semp̄ ita se h̄z. Filiorum autē imperium est regnum: qd̄ enim genuit: qd̄q; per amicitia p̄est: et etatez: id ipsum est idē qd̄ species quedam regij imperij. idē bñ homerus de ioue inquit: hoīum pater atq; deoz: sic appellans oīum regē: natura em̄ excellere regoz: genere autē esse eundē: qd̄ accidit seniori ad iuniorē: et parētī ad natū: manifestū autē qd̄ plus studij domestice discipline est circa hoīes q̄ circa possessiones inaiatorum: et circa horū virtutes q̄ circa virtutes possessionis: quas diuitias appellamus. et circa liberos magis q̄ circa seruos. Dubitatur autem vtruz p̄ter ministeria et corporalia opera sit aliqua virtus serui excellentior: puta modestia: fortitudo: et iustitia: et alij h̄mōi habitus: vel non sit vllum p̄ter corporalia ministeria: ambiguitatem sane id vtraz ex parte h̄z: nam siue sit aliqua excellentiores erūt serui q̄ liberi: siue non est aliqua cū sint hoīes rōnis participes: absurdum vtdēbitur: eadem est fere qd̄ de muliere et puero: vtrum et horuz sint virtutes: et oporteat mulierem esse modestā: et fortem et iustam: et an puer sit intemperans et modestus: vel non: et vlr̄ id querendū est de natura imperantis et parentis. vtrum eadez virtus an alia. Si em̄ opz vtrosq; participes esse virtutis cur tandem alter imperare d̄z: alter parere. Non enim s̄m magis et minus possunt differre. Nam imperare et parere specie differunt et non s̄m magis et minus. Si vero aliū opz: aliū nō: admirabile est. Nam si imperās non erit t̄patus et iustus quō bñ imperabit. Si vero is cui imperatur quō bene parebit. Intemperat⁹ em̄ et timidus nihil faciet vt opz. Constat igitur oportere vtrosq; habere virtutem. Sed in ipsa vtrute esse differentiam: quē admodum in his qui natura obediunt id aperte in animo inspicitur. Est em̄ in animo qd̄ natura imperat: et qd̄ parēt: quozum diuersam censemus esse virtutem: vt rōnem habentis: et irrationabilis. Patet eodem modo se habere in alijs. Itaq; pleraz sunt natura imperantia et parētia. Alio em̄ modo liber p̄cest seruo: et masculus femine: et vir puero: vt omnibus in sunt partes anime: sed differunt. Seruus enim omnino non habet deliberandi arbitrium. Mulier vero habet quidem: sed inualidum. Puer autem habet: sed imperfectuz. Eodem mō se habere et circa morales virtutes. Putandum autē est omnes participes esse oportere: sed non eodem modo: sed quantum cuiq; opus est. Ex quo fit vt is qui imperat: perfectaz virtutem habere debeat moralem. Nam eius opus est simpliciter p̄-

B
Seru⁹ nō
h̄z delibe
rādi arbi
trū mu
lier vero
h̄z: s̄z inu
lidū: puer
vero iper
fectum.

Liber Secundus

ciplentis. Ratio autem precipit atque presidet. Altorum vero unusquisque quantum sibi competit. Quare patet virtutem moralem esse omnium supradictorum. Nec eadem modestia mulieris et viri: neque fortitudo neque iustitia: ut Socrates putabat. Sed illa quidem et iubes fortitudo. Nec vero obediens. Eodem modo et in alijs. Patet autem id magis particulariter considerantibus. Nam qui vniuersaliter dicunt quod bene se habere animum virtus est: et recte agere: aut aliquid tale: se ipsos decipiunt. Multo enim melius dicunt qui enumerant virtutes quemadmodum Boetius: quae qui ita diffiniunt. Quapropter opus sicut poeta de muliere dixit ita cense re in omnibus. Multum decus affert taciturnitas: sed non idem viro. Cum vero puer sit imperfectus: patet quod et huius virtus non ipsius ad seipsum est: sed ad perfectum et ducem. similiter et serui ad dominum. Posuimus autem seruum esse vtilem ad necessaria. Itaque patet ipsum virtute indigere parua: et tanta: ut neque propter intemperantiam: neque propter timiditatem in operibus deficiat. ¶ Dubitabit vero aliquis si verum est quod nunc diximus vtrum artifices oportet habere virtutem. Nam sepe propter intemperantiam deficiunt in operibus. An hoc longe differt? Nam seruus quidem adheret nobis communitone vite. Ille autem remotior est: et tantum sibi competit virtutis quantum seruitutis. Illis enim artifex determinatam quandam habet seruitutem: et seruus est secundum naturam. Sed nemo tutor: ut alius opifex. Patet ergo quod huiusmodi quidem virtutis causam esse oporteat dominum seruo. non eum qui doctrinam habet in operibus dominicis. Quapropter non bene dicunt qui seruos spoliant ratione. dicentes: precepto vtili dumtaxat. Admonendi sunt enim magis serui quam pueri. Et de his in hunc modum determinatus sit. ¶ De viri autem et mulieris: filiorumque et patris virtute et conuersatione adinuicem quod recte: vel contra: et quomodo oportet hoc quidem facere: ab illo autem abstinere in his que de reipublica. necesse est intueri. Nam cum omnis domus sit ciuitatis pars. Illa autem pars domus: Partis autem virtus ad totum respicere debeat: Necessarium est respicientes ad reipublicam. filios vrosque institueri: siquidem refert rectam institutionem reipublicae. pueros et mulieres esse bene institutas. Enimvero refert necessarium est. Nam mulieres media pars sunt hominum liberorum. Ex pueris autem sumuntur qui reipublicam gubernant. ¶ Quare cum de suis determinatus sit. De reliquis autem in alijs sit dicendum: omissis propositis tanquam finem habentibus: alio sumpto principio illa discutiamusque tradita sunt de optimo ciuitatis statu.

Secundus Politicoꝝum Aristotelis.

De optima republica Socratis differente multitudine: equa-
litate et sufficientia. Cap. Primum.

Noniam proposuimus considerationem facere de ci-
uili societate que sit optima omnium potentibus vi-
uere maxime ad votu. Quod quoque aliter considerare res-
pu. quibus utuntur ciuitates alique earu: que bene le-
gibus institute videntur. Et si alique sint alie ab aliis
quibus scribere que bene se habere videantur: vt recta institutio
utilitasque appareat. Nec putetur esse ad ostentationem et sup-
fluitatem querere aliud preter illas. Sed quia ille non bene se habet:
ideo hunc laborem a nobis esse susceptum. Incipiendum est
autem ab eo quod est secundum naturam huius considerationis princi-
pium. Necessarium quidem est: aut omnia esse communia inter ci-
ues: aut nulla: aut quedam: et quedam non. Enimvero nulla esse
communia impoſe constat esse. cum ciuitas sit communitio quedam.
Ac primo necesse est locum esse communi. nam locus quedam paritas
est vniuersi ciuitatis. ciues autem socij vniuersi ciuitatis. Sed vtrum
melius fuerit in bene instituenda repu. quocumque recipere communi-
nem potest ea omnia esse communa: vel quedam communa esse quedam non esse.
Nam fieri potest vt filij et voces: et res que possidentur communes essent
quemadmodum in Platonis repu. Ibi enim Socra. inquit: oportere
communes esse filios: et mulieres: et facultates. Id vero vtrum prestat
ita fieri vt nunc sit: vel secundum legem illam in repu. scriptam: Continet
porro et alias turbationes per multas ista mulierum communitio: et
id propter quod censuit legem hanc esse ferendam: non vni consequi
ex rationibus. Preterea ad finem quem inquit oportere ciuitati ex-
istere: vt nunc quidem victum est impossibile. Quomodo autem transi-
gere oporteat nihil determinatum est: quod vna. videlicet sit ciuitas tota:
tanquam id sit maxime optimum: suscipit enim hanc suppositionem
Socrates. Atqui constat quod eo procedente vt vna fiat magis ciui-
tas non erit. Est enim ciuitas multitudo quedam secundum naturam
que duz sit vna magis. domus erit ex ciuitate: et homo ex domo.
Nam enim magis domum censemus esse quam ciuitatem: et homi-
nem vnum quam domum. Quare etiam si posset quispiam hoc face-
re: tamen non esse faciendum: quod perimit ciuitatem. Nec solum ex
multitudine hominum constat ciuitas: verum etiam ex eorum mul-
titudine qui specie differunt. Non sit enim ciuitas ex similibus.
Aliud enim federatio quam ciuitas. Illa enim quantitate prodest: et si
eadem sit specie: cum auxiliij gratia fiat: ceu si pondus magis at-
trahat. Differret autem: et eo modo ciuitas agente quando per
pagos diuisa non sit multitudo. Sed quemadmodum archa-
des. Ex quibus autem vnum fieri oportet specie differunt.

menscunq; continget numero. Puta meus est aut illius hoc mo-
 do dicens de singulis mille: vel ex quot ciuitas sit: et hoc dubitans
 Nā incertum cui contigerit genuisse filium: et saluti esse genituz.
 Atqui vtrum prestat sic dicere suuz ita vocātes vnūquēq; duozū
 miliaz et decē milium vel magis vt nunc in ciuitatibus suū vocāt
 Hic quidem filium suū: Ille fratrem eundē: Ille nepotem: autez
 per aliā quādam cōiunctionem. Et ex cōsanguinitate vel affini-
 tate sui primum vel suoz. Et preterea alterū sodalem: alteruz cō-
 tribulē. Prestat em̄ esse propriū nepotem q̄ illo modo filiū. Quin
 immo nec vitari quidem potest quin agnoscant a quibusdā fra-
 tres et filij et patres et matres. Nam p̄ similitudines natoꝝ ad pa-
 rentes necessarium est vt fidem recipiant simul. Quod tradūt scri-
 ptiores q̄dā populis sup̄ioris Libye euenire. Habere. n. mulieres
 res quedā: et aīalia ceu eque et boues: quaz ea natura est vt simul
 limos genitoribus edant fetus: vt equa illa apud pharsaliā iusta
 nuncupata. Et preterea huiusmodi molestias non facile erit vi-
 tari ab his qui eam statuunt cōitatem: puta plagas et neces par-
 tim voluntarias: partim inuoluntarias: et rixas: et iurgia: que ne-
 fas est cōmittere aduersus parentes et propinquos: magis q̄ ad-
 uersus extraneos. Sed frequentius illa euenire necesse est: vbi
 ignorant: q̄ vbi sciunt. Et ea si contingant a scientib; expiari de-
 bito modo possunt: ab ignorantibus vero non possunt. Illud etiā
 absurdum q̄ filios communes fecerunt. Coire soluz amantes ve-
 tuerunt: Amare vero non vetuerunt: nec alios vsus quos esse pa-
 tri ad filios: et fratri ad fratrem omnium deformissimum est: cuz et
 amare solum aliquid absurdum sit etiam non aliā ob causam co-
 iunctionem illorum vetuisse: nisi q̄ nimia voluptas inde sit prouentu-
 ra: sed quid pater sit aut filius aut fratres ob eam rem nihil pura-
 re referre. Videtur autez magis prodesse vt agricolis communea
 sint mulieres et filij q̄ custodibus. Minus enī erit amicitia si cō-
 munes sint nati et mulieres. Enimvero tales sint quibus impera-
 tur oportet: quo ipsi pareāt imperio nec res nouas in ciuitate mo-
 liantur. Penitus autem contra euentat necessarium est ex huius-
 modi lege: q̄ quozum causa optimas leges esse oportet: et cuius
 gratia. Socrates censet ita instituendum de natis et mulieribus
 Amicitiam enim putamus maximum esse bonum ciuitatibus.
 Nam sic minime seditionibus agitabuntur: et vnam esse ciuitatē
 laudat maxime Socrates. Quod et videtur et ipse iquit esse ami-
 citie opus: vt in amatorijs sermonibus scimus dicentem. Aristoteli
 phanem propter eximiaz amantiuz cupiditatem applicari simul
 et ex duobus fieri vnum. Hic ergo necessarium est ambos cor-
 ruptos esse vel vnum. At in ciuitatibus necesse est amicitiam in-
 firmam fluxamq; fieri propter huiusmodi communitatem: et ni-

C
 Libya fa-
 perior.

Liber Secundus

nime dicere suum aut filium patrem: aut patrem filium. Et enim parum mellis multa in aqua diffusum insensibilem facit mixtionem. sic accedit communitatem istam nequaquam necessariam in tali repu. a nobis estimantibus: vel patrem vt filij: vel filium vt patris: vel fratres inuicem. Duo sunt que faciunt homines curam habere et amare: proprium. scilicet affectio. Quorum neutrum sit necesse est in huiusmodi republica. Insuper translatio illa natorum ex agricolis et artificibus in custodes: et ex his in illos magnam continet difficultatem. Quemadmodum tandem fiet et cognoscant necesse est dantes et transferentes: quibus quos dedant. Preterea et superius dicta magis in his necessarium est euenire putaritas et plagas: et amores: et cedes. Nam non amplius appellant custodes fratres et filios: et patres et matres: qui alijs ciuibus et deduntur et rursus qui ex custodibus vt tale caueant aliquid perpetrare propter consanguinitatem. ¶ De communitate igitur natorum et mulierum: determinatum sit in hunc modum.

¶ De cōitate facultatum: et nonnullis incōmodis tempu. Socraticam sequentibus. ¶ Cap. tertium.

His consequens est de rebus que possidentur considerare: quomodo sit constituendum illis qui in optima repu. versari debeant. vtrum communes esse: vel non communes. Hoc seorsum determinandum est: nec simul cum his que de natis et mulieribus constituuntur. Dico autem circa res vtrum (et si sint nati mulieresque separatim quemadmodum nunc sunt oibus) prestet tamen res esse communes et vsus: puta fundos proprios esse: fructus vero in commune communi esse. Quod apud quasdam sit gentes: vel contra solum quidem commune esse. communiter colunt: fructus autem partem in proprios vsus. Quod etiam facere dicitur quidam barbarorum. vel et fundos et fructus esse communes. Si ergo alij forent agricolae: alius esset modus et facilitas. Sed cum ipsi sibi laborent imperando: magnas ea res affert difficultates. Nam si in fruendo et laborando non sint pares: necesse est incusationes existant contra fruentes quidem et consumentes multa parum vero laborantes his qui minus consumunt: et multum laborant. Dico autem vitius omnis et cōitas hominum et diuicilis est: et maxime in his rebus: probant eorum quoniam peregrinantur societates: quorum plerique fere dissident inter se de paruis viliibusque offensi. Nos quoque ministris illis plurimum irascimur quibus maxime vtimur ad circularem famulatum. Communes igitur habere res has: et huiusmodi continet difficultates. Eo autem modo quo nunc sit si insuper moribus et moderatione legum restarum honestetur: non parum perstabit. Habebit enim vtilis et commoda. Dico autem vtilisque. vbi eius que communes sint res: et eius que proprie. Oportet enim vt res sint proprie: sed quodam

modo cōes. Cure em̄ diuise: in cūctationes ad inuicem nō parient:
 immo pficient: utpote ad proprium vnoquoq; sedulo incumbēte
 At vero p̄ virtutem erunt: ut est in puerbio amicorum cōia. Est
 autē et̄ nūc quibusdā in ciuitatibus in hunc modū subscriptū
 ne putetur ipse. Et sc̄ipue in his q̄ bñ gubernant: aliq̄ sunt aliq̄
 esse pnt. Propria em̄ sua quisq; possidēs partim vtilia facit ami-
 cis: partim vtitur communibus: ut in Lacedemone seruis vtunt̄
 vicisim tanq̄ forent vntusculusq;: et preterea equis: et canibus: et
 vehiculis. Patet igitur esse melius vt proprie sint res: sed vsu fa-
 cere illas communes. Quemadmodū autē hoc fiat legislatoris
 erit prouiso. Est sane inenarrabile quantum intersit ad volupta-
 tem cōsiderare aliquid esse propriuz sui. Non enim frustra quisq;
 ad seipsum amicitiam habet: est vero id naturale. Sed cum ama-
 tio sui reprehenditur: non illud reprehendit: q̄ se amet: sed q̄ ma-
 gis q̄ opz se amat: quemadmodū et amatio pecuntariū. Nā amat
 omnes vt ita dixerim talia. Atq; et largiri: et opem ferre amicis: et
 hospitibus: et familiaribus dulcissimum est: quod sit si pprie sint
 facultates. Hec autem non contingunt illis qui nimis vnam effi-
 ciunt ciuitatem. Et preterea duarum virtutum opera manifeste
 tollunt. Temperantie erga mulieres alienas: a quibus laudabi-
 le est se abstinere. Et liberalitatis circa res possessas. Neq; enim
 discerni poterit liberalis: neq; liberalem operationem faciet v-
 lam. nam in vsu earum reruz quas ipsi possidemus liberalitatis
 est opus. Illiusmodi itaq; legis positio faciem habet apparentē
 quam auditor libenter recipiat: putans fore mirabilem quandaz
 amicitiam omnibus erga oēs. Presertim cum quis incommoda
 accusat rersū pub. nunc puenientia ex eo: quia nō sint communes
 omnium facultates: ceu litigia ex contractibus: falsorū testiū ac-
 cusationes: diuitū adulationes: quorum nihil sit propter probita-
 tem: sed propter improbitatem. Cum etiam res in cōi hñtes mul-
 to magis inter se litigare videamus q̄ eos qui separatiz possidēt.
 ¶ Insuper equum erat referre non solum quantis malis priua-
 bunt: si ad cōitatem rerum habebunt: sed etiam quātis bonis.
 Videtur autē omni impossibilis esse illa vita. Causaz vero Socra-
 ti huius erroris putandū est fuisse suppositionē non rectā. Opz
 enim quodammodo vnam esse ciuitatē et domum: s; non penit̄.
 Est enim quo si procedat non erit ciuitas. Est etiam quo erit qui
 dem prope vt non sit ciuitas deterior ciuitas. velut si quis concē-
 tum faciat vniucum: et versum pedem vnum. Sed oportet cum
 sit multitudo: vt prius diximus: per disciplinam communem et
 vnam efficere. Et qui disciplinam sit adhibiturus volens per il-
 lam studiosam facere ciuitatem: absurdum est si per talia quedaz
 instituendam putet. ac non per mores: et p̄ philosophiam: et per
 leges: veluti seruorum iumentorumq; in Lacedemone: et co-

Liber Secundus

F messationez in Treta legislator: communem induxit. **C** Neq; illis
 sane ignorandū est: quia oportet ad longū tempus ac diuturnas
 consuetudines inspicere: an recte se habeāt. Ferme enim omnia
 inuenta sunt quidem: Sed alia non inducta: alia ab expertis re-
 pudata. **M**axime autem id apparet: si quis per opera inspiciat
 rempublicam sic institutam. Non aliter enim poterit fecisse ciuita-
 tatem nisi separet illa atq; distinguat p̄tim in comessationem: p̄-
 tim in genera: p̄tim in tribus. Ita q; nihil aliud contingit lege p̄-
 nisum esse nisi vt custodes agros non colant: quod nunc lacede-
 monij facere ceptant. **M**odus vero totius rei publice quis futu-
 rus sit in commune degentibus neq; Socrates ipse inquit: neq;
 dictu facile est. Atqui multitudo ciuitatis diuersorum ciuium est
 multitudo: de quibus nihil determinatū est: an ⁊ agricolis com-
 munes esse facultates oportet vel p̄prias singulorum. **P**ieterea
 vtrū mulieres ⁊ pueros p̄prios vel communes. Si enim eodem
 modo communia sunt omnia omniuz: quid different isti ab illis
 custodibus: vel quid plus sustinentibus eorū imperiū: vel quam
 ob causam imperium sustinebunt: nisi forte p̄terunt aliquid tale
 quale cretenses q̄ cetera omnia seruis p̄mittentes gymnasia for-
 lum illis vetuerunt ⁊ armorū possessionem. **Q**uod si vt in alijs ciuita-
 tatibus: ita apud illos talia erunt: quis modus erit communita-
 tis: **N**ecessesse est enim duas ciuitates in vna esse ciuitate: ⁊ eas in-
 ter se contrarias. **F**acit enim altos quidem custodes quasi in pre-
 sidio constitutos. **A**ltos agricolas ⁊ artifices ⁊ ceteros ciues. **L**i-
 tigia vero ⁊ iurgia ⁊ q̄ alia mala ciuitatibus puenire inquit oīa
 puenient etiam istis: q̄ dicit Socrates fore: vt non multū le-
 gibus indigeant: p̄pter disciplinam: veluti circa res vrbanas ⁊
 circa forū: ⁊ alijs huiusmodi legibus: tribuens solū disciplinam
 custodibus. **I**nsup dominos facit suarum rerū agricolas: ac tol-
 lere p̄mittit. **A**t multo magis putandū est fore illos graues ⁊
 insolentes: q̄ illas q̄ apud quosdam sunt hilocias vel penes eas
 vel p̄chias. **E**nimvero siue necessaria sint hec similiter: siue non
 nihil nūc quidem determinatū est: neq; de consequentibus q̄ sit
 eorum administratio ⁊ disciplina: ⁊ leges quedam. **E**st autē neq;
 facile rep̄ire neq; parum referens: q̄les hos esse oportet ad con-
 seruandam custodiū communionem. **A**t q̄ si mulieres faciet com-
 munes: facultates vero proprias quis curam habebit rei dome-
 stice: vt agriculture viri: q̄uis sint communes facultates: ⁊ agri-
 colarū mulieres. **A**bsurdū etiam ex bestijs facere similitudinē q̄
 pueniat eadem exercere mulieres q̄ viri: ad quas rei domestice
 cura nequa q̄ pertinet. **P**ericulosa est insuper magistratū con-
 stitutio quā sic facit Socra. vt semper sint h̄dem. **A**t hoc sedito-
 nis est causa etiaz apud illos q̄ nullā possident dignitatē. **Q**uid
 ergo apud bellicosos ⁊ animosos viros: **Q**uod autē sibi necessariū
 sit eosdem

fit eisdem semper magistratus facere patet. non enim alioꝝ mo-
 et modo, alioꝝ miscet animis diuinū illud aurū: sed semp̄ eisdem.
 Inquit aut̄ quibusdā statim a gentura aurum misceri: quibus-
 dam argentum: es vero ꝛ ferrum illis qui artifices futuri sūt aut
 agricole. Præterea custodibꝫ felicitatē auferens totā inquit ciui-
 tatem facere beatam opꝫ legislatoꝝ. At impoꝛe est totam esse
 beatā. nisi aut plurimū: aut oēs partes: aut quedā habeāt felicitā-
 tē. non enim eorūdem est felicitas quorū ꝛ pars. nā pars recipit
 toti existere ꝛ si nulli partium ad felicitatē impoꝛe. Quod si custo-
 des non erunt felices q̄ tadē alij: non enim artifices q̄ dē neqꝫ vul-
 gus. Illa igitur respub. de qua Socrates locutus est has conti-
 net difficultates: ꝛ alias hīs non minores.

¶ De repu. Platonis: que ꝛ Socratis secunda respu. dicitur.

¶ Capitulum Quartum.

Erme aut̄ similiter circa leges quoqꝫ se debet possi-
 ea scriptas. Quapropter ꝛ de illa reipub. parte cogi-
 tare parum melius erit. Etenim in repub. de pau-
 cis admodum determinauit Socrates: vt de mulie-
 rum et natoꝝum communitate: et de rebus possessis
 at de institutione respu. Diuisit em̄ in duas partes
 multitudinē habitantiū in agricolas ꝛ ppulsatoꝝ bellī. Tertiā
 ex hīs fecit eos qui cōsultant ac deliberāt: ꝛ in quibus summa rei
 pu. consistit auctoritas. Agricole vero ꝛ artifices vtrum nullius
 magistratꝫ an alicuiꝫ participes sint: ꝛ vtrū arma possidere debe-
 ant ꝛ vna pugnare nihil determinauit. Sed mulieres censet vna
 purgare debere: ac disciplinā hīre eandem quam custodes. Cete-
 ra vero extraneis peregit sermonibꝫ: ꝛ disciplinā custodū qualez
 esse illā oporteret. Legū aut̄ maximā quidē pars leges existunt
 pub. Pauca vero de repu. dixit: quam dū pgit cōtoꝛē facere pau-
 latim circummagit̄ in aliā remp. Præter cōitatē enim mulierū ꝛ res-
 rū possessarū cetera eadē vtrisqꝫ attribuit. nam ꝛ disciplinam ean-
 dē ꝛ abstinentes vtuere ab operibus necessarijs. Et de comessatio-
 nibꝫ eodem modo p̄terqꝫ q̄ hęc existimat mulierum quoqꝫ co-
 messationes esse debere: ꝛ hanc nulla hītiū amara. Illa ꝛo qua-
 tuor millium. Superfluum ergo quiddam ꝛ comptum ꝛ nouum
 ꝛ dubitatum omnes. Socratis habent sermones. Sed cuncta
 recte forsā difficile. nam etiam multitudo illa de qua nunc dice-
 batur latere non oportet cum tanta sit: quia babilonia: aut alia
 quadam infinita regione indigebat: ex qua ocioꝝorum quinqꝫ mi-
 lia cum mulierum ac ministrantium multiplex turba alan̄. Sup-
 positiones quidem sunt pro arbitrio faciende: non tamen impos-
 sibilis. Dicitur aut̄ debere legislatoꝛē ad duo respicere inferen-
 da lege: ad regionē ꝛ homines: addendū est ꝛ ad vicina loca: si
 oportet ciuilit̄ vtuere ciuitatem. non solum enim necessariū est

5. 6 legibꝫ

A

B

Arist. lib. politicoꝝ.

x

Liber Secundus

ipsam talib⁹ vti ad bellū armis q̄ vtilia sint: in sua regione: verū
 etiā que in aliena. Quod si qd̄ h̄mōi nō recipit vitā: neq̄ puia
 tim: neq̄ publice: nihilomin⁹ tñ opz̄ terribilem esse hostibus: nō
 veniētibus solū in regionem: verū etiā abeūtibus. De mō quoq̄
 rerū possidēdarū vidēdū est ne forsan melius sit aliter diffinire z̄
 clarius. Tantas inquit possidere opz̄ vt modeste viuaf̄ perinde
 ac si dicat vt bene viuaf̄. Verū hoc est nimis ḡnale: z̄ est tēperate
 viuere: erūnose tamen. At melius est dicere: modeste liberaliter.
 Superatim enim vtrūq̄ alterū enim luxurie accō modabit: alterz̄
 difficultati. Cum sole h̄mōi virtutes habit⁹ sint circa vsū facul
 tatū nostrarū: puta p̄rimo mō māsue te vel fortiter vti nō dicimur
Cat modeste z̄ liberalit̄ dicimur. Quare necessarium est circa illud
 istas versari p̄utes. Absurdū quoq̄ est cū facultates adequa
 uerit de ciuū multitudi ne nihil determinare: s; indefinitā relinq̄
 re multitudinem filiorū. quasi sufficiēter adequatā pp̄ sterilita
 tes vbiq̄q̄ cōtingāt. Quod videt̄ nūc quoq̄ reuenire in ciuita
 tibus. Sed opus est vt aliam certitudinem tūc habeat q̄ nunc.
 Nam nunc quidem nemo dubitat ex ea: quia in singulos diuise
 sunt facultates in quā tācunq̄ multitudinem. Tunc vero cū sint
 indiuisē necessarium dispares nihil habere siue pauciores sint
 multitudine. siue plures. Magis autem putaret quis loportere
 determinatum esse modum procreandorum filiorum q̄ faculta
 tum: vt nō plures q̄ determinatum sit procreari oporteat. Et
 numerus diffinendus est respectu habito ad fortunas si contin
 gat decedere aliquos: z̄ ad defectum procreandi ceterorum. Pie
 termittere autem id vt in plerisq̄ ciuitatibus necesse est egesta
 tis sit causa ciuibus. Egestas vero seditiōes z̄ delicta parit. Ita
Dq̄ Phidon corinthius vnus ex verustis legūlatoribus familias
 cēsuit equales permanere debere: z̄ ciuiz̄ multitudinē: q̄uis lo
 ritiones habebant prius oēs iniquas fm̄ magnitudinē: at i his
 legib⁹ contrariū est. Verū de his: quē admodū statuendum p̄te
 mus: postea erit dicēdū. Omissum est ēt̄ in illis legib⁹: quē admo
 dū differāt p̄sides a subiectis. Inq̄t enim oportere quē admo
 dum ex alio lane filium dicitur q̄ liri: sic z̄ eos qui p̄sunt se habe
 re debere ad eos qui subsunt. Cum vero totā suberant augeri di
 xerit vsq̄ ad quantuplum quare hoc vsq̄ non erit in regione
 vsq̄ ad aliquid. Videndum est etiam ne edificiorum diuisio non
Profit ad rem familiarem. Duas enim cuiq̄ domos attribuit: at
 difficile est duas habitare domos. Tota vero constructio vult eē
 neq̄ plebis gubernatio neq̄ paucorum potentium: sed horum
 media: quam vocant rempu. Est enim ex his qui arma ferunt.
Si igitur vt communissimam omnium hanc constituit rempub.
 recte forsan dixit: sed vt optimam rempu. non recte. Forsan enim
 laudem omnium rempu. quis magis probabit: vel aliam quan

dā magis optimantiū. Sunt q̄ dicāt optimā rēp. ex oī gñe guber
nationū admirā eē debere: atq; ob id lacedemōiōiū laudāt rēp.
cōstare quidā illam ex paucorū potentia. Item ex vno p̄ncipe ⁊
populari statu ponentes regem illoꝝ pro vni⁹ gubernatione. Se
natū vero pro paucorū potētia. Ephoros autem pro statu popu
lari: qm̄ ephori ipsi ex plebe sumūt: alij ephorātū quidem tyrāni
dē putant: s; populū regi per comessationes ⁊ alium quotidianū
victū. Sed in his legib⁹ dictum est optimā rēp. ex plebeo statu
p̄stare debere: ac ex tyrāntide. Quas aut non reponat quis inter
species rerū. aut deterrimas oīm esse fateat. Melius ergo dñt
qui pares cōmiscēt. Nam que ex plurib⁹ cōstat respu mellor ē. S
Deinde nihil videtur habere ex vnius gubernatione: sed ex pau
corū potentia a populari statu. Verū ad paucorū potētia incli
nare magis: qđ p; ex magistratū creatione. Nam quod ex dele
ctis sortitio fiat: cōc est vtriusq;. Sed q̄ necesse sit dictionem habe
re: ⁊ magistratus creare: vel alios quippiam huiusmodi publi
corum negotioꝝ facere: alios vero p̄teriri: id paucorum potē
tie est. Insuper conari vt plures ex diuitibus ad dignitates su
mantur: ⁊ ad maximas quidem ex maximo censu paucorum pos
tentia est ⁊ senatus assumptio. Assumuntur enim cuncti ex neces
sitate: sed ex primo censu: postea totidem ex secūdo: postea ex ter
tio. verum non omnes necesse erat ex tertio vel quarto assumi.
Ex quarto autem quartoꝝ solis necesse est primis ⁊ secundis.
Postea ex his equalem ex singulis censibus numerum esse sumē
dū inquit. Erūt itaq; plures ⁊ potētiores qui ex maximo cēsu su
munt p̄p̄ea. q; ex plebe qđā nō sumunt: q; necesse nō est. Quod
igit nō gubernatione plebis: ac vnius p̄ncipatu cōstabit h̄mōi
respu. ex his patet. Parebit etiam postea cū de ea sp̄e respublice.
tractabimus. Habet etiam circa magistratuum creationem dele
ctorum: delectum periculosum. Nam si aliqui conspirare velit ēt
mediocri numero semper fm̄ horum voluntatez fiet assumptio.
In legibus igitur illa respu. ita se habet.

De Phalee (que ⁊ carthaginensium) repub.

Capitulum Quintum.

Ant vero ⁊ alie quedam respu. tum idiotarum: tū
philosophorum: ⁊ in administratione ipsarū ver
santium. Dēs aut̄ he p̄p̄inquoꝝ sunt illis fm̄
quas nūc regūt q̄ ille due. Nullus. n. neq; de cōi
tate filioꝝ: neq; de mulierib⁹ talē aliquā intro
duxit nouitatē: neq; ēt de feminaz comessationi
bus: s; a necessarijs magis inchoāt. At quibusdā
maxime vt de patrimonijs recte cōstituaf: nā h̄ic seditiones ouri
cūctas asserunt. Quāobiē Phaleas carthaginēsis ante oīa de
hac parte constituit. Inquit enim patrimonia ciuū equalia esse

Liber Secundus

debere. Hoc autem per facile factu esse: si statim ab ipsa conditione civitatis penderet. Postquam vero condita foret difficilius quidem: atque satis mature adequari posse: si divites dotes dent; pauperes autem contra accipiant dotes: et non tradant. Plato autem in legibus suis usque ad aliquid censuit esse permitendum: nam supra quintuplum eius quod foret minimum nemini licere civium possidere ut prius diximus.

B Sed opus ne id quidem latere legiflatorem quod certe nunc latet: quod qui patrimonio modum imponit: de etiam filiorum numero modum imponere. nam si excedat multitudo filiorum patrimonij facultatem: necessarium erit lege abrogare: et sine ulla abrogatione improba lex erit. Quoniam ex divitibus pauperes facit. Opus est ergo ne tales seditiosi efficiant. Quod igitur valet aliquid in republica primo morum exequatio: et veterum aliqui videntur cognovisse: ut Solon constituit: et apud alios lege cautetur. ut non quantum quisque velit: sed quantum lex permittit agri possideant. Eadem quoque ratione patrimonia sua alienare leges vetant. Ut est apud Locros lege cautum: ne quis patrimonium alienare possit nisi evidentem calamitatem ostendit supervenisse. Preterea ut antiquae hereditates conferrentur: quod sublatum apud Leucada valde populari eorum civitate efficit. Non enim amplius evenit ex taxatione census ad magistratibus assumi. Sed et equalitatem quidem patrimoniorum constituit. Verum haec aut ita magna esse delictari liceat: aut ita exigua ut tenuiter victum agant. Porro igitur non sufficere patrimonia exequata fuisse a legiflatore: sed melius cōiectandum esse. Preterea si quis mediocritate statuatur omnibus patrimonia nulla utilitas est. magis enim cupiditates adequande sunt quam patrimonia. Hoc autem fieri non potest nisi sufficienter disciplina civibus adhibita per leges.

L Sed forsitan responderet Phaleas hoc ipsum se dicere. Censet enim horum duorum equalitatem civitatibus inesse debere: patrimonij. scilicet ac discipline. Sed que tandem haec disciplina sit exprimendum fuit. Et unam eandemque esse nihil prodest. Nam fieri potest ut sit una eademque disciplina. Verum eiusmodi per quam cupidi fiant pecuniarum aut honoris: aut utriusque. Insuper seditioses oriuntur non solum ob patrimoniorum: verum etiam ob honorum inequalitates: et hoc diversum in alterutro. Nam multitudo quidem graviter fert inequalitatem patrimoniorum: praestantes autem viri honorum equalitatem. Unde illud natum est. Honoris incumbit tam ignavus quam bonus. Non solum vero homines propter necessaria iniuriarum quorum remedia putant adequationem patrimoniorum: ne spoliati alios propter frigus: aut propter famem: verum etiam ut gaudeant neque concupiscant. Nam si maiorem habeant necessariosum cupiditatem: ad huius medelam iniurias inferunt. Non ergo ob hanc solum: verum etiam si concupiscant ut molestia careant: et voluptate fruantur. Quod igitur horum trium remedium est his quidem

exiguū patrimoniu z opificiu. Illis autem temperantia. Tertiu
 vero si q̄s velit p̄ illa delectari: nō alit̄ide q̄ a p̄bia querat reme-
 diū. Nam cerere q̄dē hominib⁹ egēt cū iniurias inferūt plurimū
 propter supflua: nō p̄pter necessaria: puta tyrānidē inuadūt: nō
 vt frigus repellant. Quapropter honos maximus habet non et
 qui furem occiderit: sed et q̄ tyrānū. Itaq; Phaleas p̄uis dūta **D**
 rat iniurijs hac sua reipub. constitutione succurrit. Præterea m̄s
 ta statuere pergit: per que ad seipfos recte instituti erant. Sed
 oportebat quoq; ad finitimos et peregrinos omnes. necesse est
 ergo constitutam esse rempub. ad bellicum robur: de quo ille nil
 dixit. Eodem modo de facultatibus. Tantas enim esse oportet
 vt non solum ad ciuium vsū: verumetsam ad pericula externa
 sufficiant. Quare nec ita magnas esse decet vt finitimi concupi-
 scant: quibus resisti non possit. nec rursus ita paruas vt cum pari-
 bus z similibus bellum nequeant sustinere. Ille igitur nihil de-
 terminauit. Sportz autem neq; id latere quantas facultates ha-
 bere conducat. Forte recta determinatio fuerit tantas esse debe-
 re lucrum superantibus bello afferre non possit: sed ita quasi ni-
 hil superacquirant. Quare Eubolus considerare iussit Auto-
 phardatem cum Atarnea obsidere vellet. Cogitaret enim quan-
 to tempore circa expugnationem eius loci detineretur: ac existi-
 mare huius temporis iacturam. Velle enim pro minori precio tā-
 tunc Atarnea relinquere: que cum dixisset Autophardatem i sen-
 tentiam traxit: et obsidionem prætermittere fecit. Habz igitur vti-
 litatem exequatio patrimoniorum inter ciues: ne inde seditiones
 oriantur: verum vt ita dixerim non ad modum magnam. nam et
 præstantiores conqueri possent quasi ipsi plus habere debeant
 Ex quo fit vt ipsi sepe insurgant: ac seditiones concitent. Præter
 ea improbitas hominum insatiabilis est: et primo quidem suffice-
 re debent pauca atq; minima: mox vero vbi illa sunt consecuti
 plura appetunt semper quousq; in infinitum procedant. Infi-
 nita est enim cupiditatis natura: ad cuius expletionem plurimi vi-
 uunt. Horum igitur principium est magis quam patrimonioꝝ
 exequatio ciuitatem sic instituere: vt boni quidem viri plus quaz
 sibi competat habere non querant. Improbi autem querant ha-
 bere non possint. Hoc autem fiet si inferiores sint: nec iniuriam
 pariant. nec vero in hac ipsa exequatione patrimoniorum recte
 est ab eo dispositum cum fundos z agros exequet solum: s; sunt
 seruorum armentorumq; et pecuniarum diuitie. et apparatus in-
 gens earum rerum quas suppellectilem vocitamus. An igitur
 horum omnium exequatio querenda est vel moderatio quedam
 mediocri: vel cuncta omittenda. Videtur autem ex ipsarum les-
 sum positione ciuitatem exiguā constituere si: quidem artifices
 omnes publici erunt: nec multitudinem augebunt ciuitatis. Sz

E
 Infinita
 cupiditas
 nis nā.

Liber Secundus

certe publicos esse eos qui publica faciunt operam opz: quemadmodum Epidamii: et quemadmodum Diophantus quicquid Athenis constituit. De Phalee igitur repub. fere ex his deprehendi potest: si quid ab eo sit bene dictum: vel non bene.

De Hippodami et Milefiorum repu. Cap. sextum.

Mippodamus autem milesius qui et ciuitatum diuisionem inuenit: et pirem abscindit: cum esset in creta quoque vita morosior propter glorie cupiditatem: usque adeo ut quibusdam videretur superfluus capillorum prolixitate et ornatu sumptuoso: preterea vestitu vili quidem: sed admodum fracto: non in hyeme solum: verum etiam in estate. Studiosus autem de omni natura esse volens primus omnium qui non in repu. versati essent: aggressus est aliquid dicere de optimo ciuitatis statu. Constituit autem ciuitatem multitudine decem milium in tres diuisam partes. Faciebat enim vnam partem artifices. Alteram agricolas. Tertiam propulsatores belli. Diuisit quoque regionem in tres partes ut esset pars vna sacra: Alia publica: Tertia priuata. Unde cultus diis fieret: sacra. Unde vero propulsatores belli alerentur: publica. Que autem agrorum foret: priuata. Legum quoque tres esse species solum putabat. De quibus vero iudicia fierent totidem esse numero: iniuriam: damnum cedem. Ponebat quoque vnum iudicium principale: ad quod omnia male iudicata reducerentur. Idque constituebat ex senibus quibusdam delectis. Sententias vero in iudicijs non calculis ferendas esse censebat: sed vnumquemque iudicium tabellam afferre: in qua scribere (si condemnaret simpliciter) sententias. sin absolueret similiter vacuum. sin partim condemnaret partim absolueret idipsum diffiniret. Nam ut nunc quidem fit non recte putsum a lege existimabat: quia cogantur homines alterutrum iudicantes peiorare. Ferebat quoque legem de his qui vtile quippiam ciuitati repissent ut honoribus afficerentur. Filios autem eorum qui pro patria bellando occubuissent: ex publico alendos esse: quia si id non prius fuerit lege putsum. nam est Athenis ea lex: et alijs quibusdam ciuitatibus. Magistratuum vero omnes actiones populo attribuit. populum autem faciebant tria illa genera ciuium. Qui vero delecti essent eorum rerum cura habere debere esse hospitalium et pupillarium. Plurima igitur ac maxime digna memoratu in Hippodami constitutione ista sunt. Sed primo dubitabit aliquis de partitione ciuium. nam artifices: et agricole: et qui arma tenent omnes in reipu. comunione versantur. verum agricolis quidem arma non habent. artifices autem neque arma neque agros. Itaque sunt quodammodo serui eorum qui habent arma. Participes esse igitur omnium honorum impossibile est: cum sit quidem

necessarium ex his qui habent arma constitui bellum duces: et custodes civium: (et principalissimos ut ita dixerim) magistratus. Quod si participes non sint reipublice, quomodo bono animo esse poterunt in reipublica. Enimvero potentiores esse oportet illos qui arma tenent ambobus partibus. Ad autem non facile est nisi multitudo exuperet. Quod si hoc erit: quid opus est alios participes esse reipublice, et suffragia magistratuum habere. Præterea agricolæ quid utilitatis afferunt civitatibus? Artifices enim esse necessarium est. Nam omnis civitas artificibus indiget: et potest proficere ex artibus: quemadmodum in aliis civitatibus. Sed agricolæ si habentibus arma victum parant: merito forent pars aliqua civitatis. Ad hoc privatim habent agros: ex quibus propulsatores belli victum habere oportet: si ipsi idem colant non esset aliud agricola: aliud propulsator belli: quod legislator esse vult. Sin alij quidem ab agricolis et propulsatoribus: quartum erit membrum civitatis nullius particeps: sed alienum ad rempublicam. Quod si quis dicat eos deesse agricolas: et suos colere: et publicos agros primo fructum multitudo non sufficeret: ex quibus singuli binis domibus habeant ministrare. Deinde quomodo rem non statim exhibeant. Hæc sane omnia magnam continenturbationem. Nec de iudicio quoque recte se habet lex: que iudicandum putat cum distinctione litem simpliciter scriptam: ita ut ex iudice fiat arbitrator. Hoc enim in compromisso in plures factis recipitur. Conferunt enim inter se de sententia ferenda: sed in iudiciis non recipitur: immo legislatores plerique contra statuunt ne iudices inter se colloquantur. Deinde quomodo non erit litigiosa sententia cum iudex non putat tantum debere quantum patitur. Nam si petitor viginti minas postulabat. Iudicem autem unus decem iudicet: alter quinque: alter quatuor: et hoc modo diuident: et alij in totum condemnabunt: alij in nihilum. Quis erit modus sententiarum concordandarum. Præterea nemo peierare cogit simpliciter condemnantem vel absolventem si simpliciter petatur. Non enim cum absoluit nihil debere iudicat: sed viginti minas non debere. At ille periurat qui cum putat viginti minas non debere: tamen condemnat. De eo autem quod inuentibus aliud commodum civitati honores tribuendi sunt: non est tutum lege cauere: sed apparentiam solum probabilem habere. Continet enim calumnias et motum forsitan reipublice. Sed incidit hic in aliam questionem et considerationem aliam. Utrum damnosum sit vel utile civitatibus leges primas mutare: si sit alia melior. Quapropter non est facile dicto statim assentiri si quidem non conducit mutare. Fieri autem potest ut inducatur aut legum aut reipublice dissolutio tanquam commune bonum. Sed cum in hanc mentionem incidimus etiam pauca de eo perstringenda sunt.

Liber Secundus

Habet enim ut diximus dubitationem: et melius videri potest ut mutationem recipiant. Nam in alijs quide[m] scientijs hoc p[ro]dest: ceu si medicina ab institutis patrijs mutet[ur]: et gymnastica: et alie artes: atq[ue] facultates. Quarum cum vna ponenda sit ciuili[s] disciplina. Patet in ea quoq[ue] eandem rationem esse tenenda[m]. Probare autem hoc dicet aliquis et in ipsis rebus. Antiquas enim leges nimium rudes esse et barbaras. Armatis liquid[um] incedebat greci. et vxores emebant inulcem: et quecu[m]q[ue] vetusta iura alicubi extant penitus rudia sunt: ceu apud Lomas de cede lex est: si accusator testes inducat ex agnatis prop[ri]is: reum esse cedis co[m]tra quem probatur. Querunt autem non patrium: sed bonum o[mn]ia. Putand[um]q[ue] est piscos illos homines siue ex terra geniti fuerint siue ex corruptione aliqua seruati seminis fuisse ignaros et impudentes quod de terra natis dicitur: ut absurdum sit in eoru[m] opinionibus persistere velle. Preterea neq[ue] leges scripte meliores sunt: si sunt immutabiles. Ut enim in alijs artibus: sic etiam circa ciuile[m] constitutionem impossibile est singula ad minimum vsq[ue] comprehendere. Necessesse est enim ut generaliter scribantur. At illa que aguntur particularia sunt. Ex his ergo videtur et quasdam leges et quandoq[ue] esse mutandas. Alio autem modo considerantibus cauendum videtur esse. maxime cu[m] vtilitatis quide[m] accessio parua sit. Assuescere vero faciliter leges mutare improbandum. Constat vero errata quedam esse toleranda: et legulato[rum] et magistratuum. Non enim tantum proderit qui corrigere perget: quantum nocebit assuefacto superioribus non parendi. Mendax et de artibus exemplum. Neq[ue] enim simile est mutare artem atq[ue] legem. Nam lex nullam vim habet quo sibi stetur: nisi ex more. Mos autem non fit nisi temporis longitudine. Quare faciliter mutare leges ex presentibus in alios nouas infirmam facere est vim legis. Preterea si mutande sunt leges vtrum omnes et in omnes res pub. vel non: et vtrum a quocumq[ue] aut a quibusdam. In his enim magna est differentia. Quapropter nunc quidem o[m]mittam[us] considerationem hanc. Nam aliorum est temporum.

De Lacedemonioru[m] repub.

Capitulum Septimum.

Lacedemoniorum autem repub. et cretensium ferme autem et de alijs duo sunt consideranda. Unum si quid recte vel non recte ad optimam constitutionem in illis sit ordinatum. Aliud si quid ad suppositionem et modum id futurum sit non facile est comprehendere. Nam et penestie thessalorum multotiens in ipsos thessalos insurrexerunt. Et Flotes lacedemoniorum in casibus eorum aduersis nunq[ue] insidari desisterunt. Veruz apud cretenses nihil ad huc tale accidit. Causa forsan est: quia vicine ciuitates quamuis inuicem bellum gerant: tamen earum nullas rebelles recipiunt

quoniam id non conducit: quando et ipse peritos habent. At lacedaemonioꝝum finitimi omnes inimici erant Argiuꝝum Meseuij et Arcaedes. Nam et Thessalis ab initio rebellauerunt: dum cum finitimis Achaeis et cum Perrethis et Magnesijs gererent bellum. Videtur autem et si nihil aliud: attamen hoc ipsum esse perdifficile: quem admodum cum eis sit conuersandum. Nam si remisse erga illos te geras superbiunt illi quidem: ac se pares dominantibus existimant. sin aspere tractentur: insidiantur: atque odio habent. Patet igitur non reperire optimum modum circa eos quibus ista contingunt circa subiectos. Preterea lentitas in mulieres: et ad propositum reipublicae. nocet ad directionem ciuitatis. Et enim domus pars sunt viri et vxor: ita et ciuitatem bifariam diuidi censendum est in viroꝝum multitudinem ac mulierum. Quo circa in quacumque reipublicae male prouisum est circa mulieres: in ea putandum est medietatem ciuitatis esse neglectam: quod ibi contingit. Volens enim legislator totam ciuitatem esse duram: ac laborem patientem in uiris quidem id fecisse constat: in mulieribus autem non fecisse. Uiuunt enim molliter ac in omnes licentiam dissolute. Itaque necessarium in tali reipublicae diuitias haberi in precio: praesertim cum uiri sint mulieribus obnoxij: quod accidit omnibus ferme militaribus bellicosissimisque gentibus: praeterea celtis: aut si qui alij coitu mascululorum pallam receperunt. Videtur autem qui primus fabulatus est non irrationabiliter uenerem marti coniunxisse. Quoniam omnes huiusmodi homines prouisi sunt ad uenera illisque obnoxij. Itaque apud lacedaemonios hoc fuit multaque in eorum puniptione a mulieribus administrabantur. Et enim quid refert uirum mulieres ipse gubernarent: an eos qui gubernant: a mulieribus gubernari. Idem enim accidit. Cumque insolentia ad nullum obsequium utilis sit nisi forte ad bellum: maxime noctuae etiam ad hoc ipsum laconum mulieres erant. Patet fecerunt hoc in Thebanorum aduentu: non enim magis utiles praesertiterunt se quam aliarum ciuitatum mulieres: et turbam inferebant magis quam hostes. Ab initio igitur rationabiliter contigisse lacedaemonijs uidetur in mulieres indulgentia: cum per militiam multum domo abessent argiuꝝum primo: mox archadibus et Meseuijs bellum inferentes. Irrefragantes enim seipsoꝝum legumlatori praesertiterunt assuefacti propter militarem uitam. Multas enim continet utilitatis partes. Mulieres autem fertur Lycurgus deducere conatus ad leges: at ubi repugnabant abstinuisset. Cause igitur factorum haec sunt. Itemque et huius omitti. Sed nos non id consideramus: cui uenia danda sit uel non danda: sed rectum ne sit: uel non rectum. Quae oportet porro circa mulieres non bene se habent: uidentur ut diximus ante non solum ipsa per se indecentiam quandam facere in reipublicae. sed impellere quoque ad cupiditatem pecuniae. Post illa enim

In quibus reipublicae prouisus est circa mulieres in ea prouisus est medietatem ciuitatis esse neglectam. B. Uenus. Wars.

Liber Secundus

que nunc dicta sunt inequalitatem rerum possessorum quis reprehendat. Nam eorum quibusdam hoc euenit: ut magnam nimium opulentiam haberent. Aliis vero ut penitus exigua. Quapropter ad paucos deueniunt agri. hoc autem ex eo accidit: quia male fuerat lege prouisum. emere quidem aut vendere quod habeas fecit non honeste nec recte id quidem. Sed donare ac testamento relinquere concessit. Atque idem accidat necesse est per hunc modum et illum. Sunt enim mulierum fere ex quinque partibus totius regionis due multis heredibus institutis et traditione dotium magnarum. Atque melius erat aut nullam: aut paruam: aut medianam esse constitutam. Hunc autem licet donare ex testamento cumque: etiam si nullo instituto herede decesserit. Ex quo factum est ut regio sufficiens mille et quingentos equites alere: peditum vero triginta milia: ne mille quidem toros habeat. Probauit autem res ipsas prae apud illos in hac parte fuisse prouisum. Quoniam uno modo plaga suscepta ciuitas ea corruit nec ultra pertulit ob hominum paucitatem. Aliunt etiam per tempora primorum regum novos homines per multos donatos ob numerum ciuium (qui bello diminuti fuerant) ad augendum. et alunt fuisse quandoque spartatas decem milia: et tamen siue sint ista uera: siue non sint: melius est per adequationem possessionum replere hominibus ciuitatem.

Contraria et quodammodo huic prouisioni lex illa circa prolem: uolens enim legislator quod plurimos fore spartatas inducit ciues ad multitudinem procreandam. Est enim illis lex: qui tres genuerit filios: eum esse immunem a custodia. qui uero quatuor: immunem esse ab omnibus. Atque patet quod si multi signatur regione sic distributa necessarium est multos fieri pauperes. At enim et que circa ephoros constituta sunt prae se habent: hic enim magistratus maximarum apud illos rerum potestatem habet: sumuntur autem ad eum ex plebe omnes ut multotiens contingat homines ualde pauperes in hac potestate constitui: qui propter egestatem uenales sint. Ostenderunt ei et sepe prius et nunc in andriis. Corrupti enim pecunia quidem quantum in se fuit totam rempublicam euertunt: et propter eius magistratus nimiam potestatem: ac tyrannidi parem: etiam reges ipsos populares fieri compulerunt: ut in hac quoque parte respublica lederetur. Popularis enim status ex optimate resultauit. Continet tamen rempublicam magistratus ipse. Acquiescit enim plebs ex eo: quia maximi magistratus capax est. Ita siue per legislatorem siue per fortunam euenit hic utiliter se habere. oportet enim rempublicam. que diuturna sit uelle ut omnes ciuitatis partes constant atque in statu suo permaneant. Reges ergo propter honorem suum ita se habebunt praestantes autem uiri propter senatum: nam ea dignitas uirtutis est premium. Plebs autem propter ephoriam: nam constituitur

tur ex omnibus. Sed oportebat hunc magistratum sumi quidem ex omnibus: non tñ per hunc modum per quē nunc fit: & iudicandi de magnis rebus potestatem hñt homines cōtingentes. Itaq; melius foret non sñ literas & leges. ¶ Est etiam ephozorū vita nequaq; conueniens proposito ciuitatis. Nam ephozū quidē mollior viuunt. in ceteris asit tanta asperitas est vite vt nequeant homines illam perferre: sed clam trasgredientes legem voluptatibus fruuntur. Senatorum quoq; potestas non recte apud illos constituta est. Nam q̄ sint viri boni ac sufficienter ad virtutē eruditi: dicer forsan aliquis ciuitati conducere. Enimvero q̄ per omnem vitam magis de rebus decernendi potestatem habeant periculosum est. Est enim vt corporis sic etiam & ciuitatis senectus. Per hunc autem modum eruditis vt & legislator ipse diffidat tanq; non bonis viris nequaq; tutum. Videntur autem hi q̄ in hac potestate constituti sunt largiendi gratificandiq; permul tam facultatez habere. Quapropter melius erat eos ratione reddendi subiectos esse: nunc autem non sunt. ¶ Videtur ephozorū magistratus omnes alios magistratus corrigere. In hoc autem nimium certe illis permissum: & non per hunc modum dicimus rationem reddere oportere. Insuper creatio ipsa senatorum quā per suffragia faciunt: perleuius est: ac ipsuz petere qui eligendus sit non recte se habet. Oportet & volentem & non volentem ad magistratum assumere: si dignus sit eo magistratu. Hunc autem idem facere in hoc videtur legislator: qđ & in alia repu. Ambitiosus enim faciens ciues: illis vtitur ad senatorum delectum. Nemo enim magistratum petet nisi honorus sit affector: atq; pleraq; eorum que homines iniuste faciunt per ambitionem & auaritiaz committuntur. ¶ De regia vero potestate vtrum melius sit eam in ciuitatibus existere nec ne: alia foret disputatio. Attamen melius non vt nunc quidem: sed pro vita cuiusq; regis iudicare. Qđ autem ne ipse quidem legislator: credit se facere bonos & honestos: manifestum est. Diffidit enim quasi non sit ad sufficientiam boni viri. Itaq; legatos simul mittebant inimicos ac salutem ciuitatis esse putabant seditiones regum. Non bene etiam circa comessationes que illi Phiditia nominant: constitutum est ab initio. Oportebat eniz magis ex publico esse conuentum: quē admodum in Creta: sed apud Lacedemontos vnusquisq; conferre habet: & si sunt quidem longe pauperrimi qui huiusmodi sumptum nequeant sufferre. Ex quo sit vt legūlatori contra eueniat que ipse voluerit. Voluit enim ciuitatem popularem facere per comessationes: sed contra accidit: cum non sit facile pauperibus comessationum esse participes. Ad ore enim maioruz sic apđ eos diffinitur: vt qui comessationum participes esse nequeat:

¶ Pleraq; eoz q̄ homines iniuste faciūt p̄ ambitionē & auaritiaz committuntur.

vocat Cretas: consilium. Regia autem potestas fuit primo apud Cretas: postea illam sustulerunt: illam imperio in bello ad Cosmos translato. Concio autem oibus communis est: sed alia nullo h3 auctoritatez q̄ ea comprobandi q̄ a senatorib⁹ ⁊ Cosmis fuerint ante decreta. Que igitur de comessationibus constituta sunt: melius apud Cretas q̄ apud Lacedemonios hñt. Nā apud Lacedemonios vnusquisq̄ certum quid in singula capita tatarū soluit: quod nisi faciat a repub. repellitur: vt prius diximus. Et in Creta communius est. ex cunctis enim que a terra pueniunt vel armentis: ex publicis: ⁊ his que afferunt periculi diuisio fit: vt pars vna ad deorū cultū: ⁊ publica onera: pars ad comessationes deputetur. Ac ita ex publicis omnes ⁊ mulieres: ⁊ pueros: ⁊ viros. Ad temperantiaz autem cibi quasi utilis sit multa legislator philosophatus est. Et de mulierum diuortijs ne superfluum pariant multitudinem prosperit alio introducto vsu. Quod vtrum praeue vel non praeue constitutum sit: aliud erit considerandi ipsius. Sed q̄ circa comessationes melius p̄sum sit apud cretas: quaz apud lacedemonios manifestum est. At circa cosmos deterius q̄ circa ephozos. Quod enim male habet ephozorum magistratus: id est ⁊ in illis. Sumuntur enim quiuis sed q̄ in his prodest reipu. illic non est. Nam hic: q̄ ex omnibus assumptio est: princeps populus amplissimi magistratus vult manere reipub. Illic autem non ex omnibus sumuntur cosmi: sed ex quibusdam familijs. Et senatores ex his qui cosmi tam fuerunt de quibus idem dici potest quod de his que apud lacedemonios fiunt. Nam esse liberum magistratum atq̄ p̄petuum maius est munus quam dignitas eorum mereatur: ⁊ non s̄m legem scriptam iudicare: sed secūdum quod sibi videtur periculosum est. Quiescere autem plebez non p̄cipantem: nullum signum est bene cōsistite ciuitatis. Nec quicq̄ susceptionis est cosmi quemadmodum ephozis abeñtq̄ per insulaz longe a contendentibus. Medicina vero quam huic delicto adhibent ridicula est: nec ciuili sed tyrannica. Sepenu-mero enim aut college illorum aut priuati homines insurgentes per seditionem cosmos expellunt. Licet etiam cosmi se ipsos magistraru abdicare. Enimvero hec omnia p̄stabat lege fieri q̄ pro hominum voluntate. Non enim secuta est regula. Omnium vero deterrimum est potentiorum turbatio: quia tam sepe concitant cum penas dare volunt: per quam manifestum est habere eam institutionem aliquod reipu. sed non esse reipu. ad potentatum magis. Consueverunt autem concita plebe ⁊ amicis ad vnus arbitrium rem deferre: seditionesq̄ ⁊ p̄elia inter se miscere. At vero id quid differt ab eo q̄ tandem ea ciuitas non sit dissoluta ciuili societate. Est autem periculosus hoc reipu. status si qui velint possintq̄ inuadere. Sed vt supra diximus seruetur p̄pter locum qui

Liber Secundus

omnes aduenas excludit. Itaq; parieti manent cretensibus. Verum Hilotes pſepe a lacedemonijs defecere. Non enim erat in creta potentia vlla externa: ſed nuperrime bellum peregrinum irrupit in eam inſulam quod patefecit imbecillitatem legum ſuaruꝝ. De hac igitur repub. hec dixiſſe ſufficiat.

¶ De ſupiorum rerūpub. compaſſione.

¶ Cap. nonum.

A
Qd ſit ſi-
gnū reip.
hñ iſtitute

Adetur etiam carthaginenſium reſpu. bene conſtituta: multaq; habere p̄ter alias: quedam vero maxime ſimilia lacedemonijs. Tres enim iſte reſpu. quodammodo inter ſe p̄ime ſunt multumq; diſtant ab alijs. Cretica dico ⁊ Laconica ⁊ carthaginenſis. Multaq; in iſtis p̄iſa ſunt recte. Signū eſt reſpu. bene inſtitute q̄ populus in ſuo p̄maneat loco: neq; ſeditionem vllam vt ita dixerim vnq; fecit neq; irannum. Continet autem ſimilia lacedemoniorum reſpu. Comellaſiones quidem ſodalitiorum phiditijs: centum autem ⁊ quatuor viroꝝum poteſtas ephoris: p̄terq; q̄ non deterior. Nam illi ex contingentiſus ſunt. Hanc autem poteſtatem ſuſcipiunt optimates. Impator vero ⁊ ſenatus conueniunt lacedemoniorum regibus ⁊ ſenibus. Melius autem q̄ impatorē non ſm genus: neq; ex vili aut p̄cellenti magis eligunt q̄ ſm virtutem. Nam qui magnā habent poteſtatem ſi ipſi nullius p̄ctij ſint multum nocent: nocueruntq; iam lacedemonioꝝ ciuitati. Plurima igitur reprehēſorum pp̄ tranſgreſſionem conuiuia ſunt omnibus antedictis. Sed q̄tum ad intentionem optimatum attinet: ⁊ reſpub. quedā ad popularem ſtatum magis declinant: quedam ad paucorum poteſtatem. Nam referendi quidem ad populum aut non referendi aliqua impatoꝝ vna cum ſenatu domini ſunt: ſi omnes concordent: ſi non concordent populus ipſoꝝum dominus eſt: quectiq; retulerant magiſtratus de his non approbandi modo illoꝝ ſententijs poteſtas p̄miſſa eſt populo. Verum etiam p̄ arbitrio conſtituendi p̄uidendiq; ⁊ cuius contradicere relatis illoꝝum licet: quod non eſt in alijs reſpu. quinquevtratum viro qui multarum ac magnarum rerum poteſtatem habet ab illis eligi: ⁊ centumvtratum hos eligere qui eſt maximus magiſtratus: ⁊ hos plurimū tpe q̄ alios imperium retinere. Nam ⁊ p̄uncti magiſtratu imperant: ⁊ designati ad magiſtratum ad paucorum potentiam ſpectat. Eſſe autem ſine mercede: ⁊ ſine ſortitidē optimatum eſt ponendum: ⁊ ſi quid aliū tale. Iudicia quoq; omnia a cunctis magiſtratibus iudicari: ⁊ non ab alijs alia: vt apud lacedemonios. Tranſgreditur autem maxime ab optimatibus ad paucoruꝝ potentiam inſtitutio carthaginenſium in eo quod etiam multi comprobant. Non ſolum enim optimos: verum etiam ditiffimos cenſet magiſtratibus eſſe ponendos; quaſi impoſſibile ſit qui egen?

eristat eum bene magistratum gerere: aut quietem optare. Si igitur sumere diuitem paucorum potentie est: per virtutem autem optimatum. ista quedam esset species tertia per quam constituta est apud carthaginenses respub. Creant enim magistratus ad hec duo respicientes: et presertim maximos: vt imperatores et pretores. Putandum enim est huiuscemodi excessum ab optimatibus esse errorem legis conditoris: quem ab initio prouidisse valde necessarium fuit: vt optimi valerent quietem agere nec quicquam indecorum facere: non solum in magistratu: sed etiam in vsta priuata. Quod si inspicere oportet ad opes gratia quietis: prauum est maximos magistratus esse venales imperium et preturam. Hæc enim lex preciosas magis facit diuitias quam virtutes: ac ciuitatem totam ad studium pecuniarum conuertit. Nam quicquid apud ciuitatis principes habetur in precio: necessarium est et aliorum ciuium opinionem subsequi. Vbi autem non maxime honoratur virtus: ibi non est possibile firmum optimorum esse in repub. statum. Assuescere vero ad lucra rationale est quando per largitionem adipiscuntur dignitates. Absurdum est enim si pauper quidem aliquis: verum bone mentis lucrari velit: improbius autem non velit: cum sumptus fecerit. Quocirca oportet eos qui possunt optime gerere magistratum assumere: probabiliusque fuit si auctor legis opulentiam prestantium viroium prouidisset: ac eorum qui in magistratu forent quieti prosperisset. Præuam etiam videri potest plures magistratus ab vno homine geri: quod in honore est apud carthaginenses. Unicum enim ab vno optime perficitur opus. Hoc etiam vt fieret prouidendum fuit a legumlatore neque cogendum eundem tibicinem esse atque sutozem. Quare vbi non parua est ciuitas: magis civile est. vt plures particeps magistratum magisque populare. Communius enim vt diximus: et melius singula conficiuntur atque celerius. Patet autem hoc in bellicis rebus et nauticis. In his enim ambobus per omnes (vt ita dixerim) transit imperare et parere. Sed cum ad paucorum potentiam vergat respu. eorum optime illud effugiunt: vt semper aliqua plebis pars ditetur ad oppida mittentes. per hoc illi arbitrantur ac certe efficiunt status ciuitatis permanere. Sed hoc est fortune opus. Sporitebat vero non per fortunam: sed per legislatorem id fieri. nunc autem si diuisa fortuna incidat et plebs a gubernatoribus secedat: nullum est remedium legis ad quietem adhibitum.

¶ Lacedæmonioꝝ igitur et cretensium et carthaginentiuꝝ respub. in hunc modum se habent.

Ubi si maxime honoratur virtus
ibi si est possibile
sibi optime
firmum in rep.
esse statum.

Unicum ab vno optime
perficitur opus.

Libri Secundus

De republica Solonis et institutibus rerum publicarum.

Capitulum Decimum

A

Orum autē q̄ de repub. aliquid tradiderūt: q̄dā nūq̄
versati sunt in gubernatiōe ciuitatis: sed in priuata
vita ociosi vixerunt: de quib⁹ si quid dignum rela-
tum fuit: supra dixim⁹. Quidā legūlatores fuerunt: gu-
bernauerūtq; vel in pprijs ciuitatib⁹: vel in alienis.
Et horū quidā solummō legū auctores fuerunt: q̄dā et reipū. p̄stitu-
ende veluti Lycurg⁹ et Solon. Hi. n. leges et respu. p̄cidere. Ly-
curg⁹ quidē lacedemonijs vt dictū est. Solon autē athēnēsis
existimāt q̄dā Solonē legūlatore fuisse p̄clarū. Nā et paucorū
potētia sustulisse / q̄ nimis intēperans erat: et plebē a seruitute li-
berā / ac statum populare in p̄ria p̄stituisse: optimeq; reipū. tēpes-
rasse. Nā esse cōsiliū Ariopagi: paucorū gubernatiōis: delect⁹
vero magistratum: optimatum. iudiciū vero populare. Sz vī
Solon illa duo cuz essent prius / nō sustulisset cōsiliū Ariopagi:
et magistratū delect⁹. at populū asseruisse iudicijs ex oib⁹ cō-
stitutis. Quapropter quidā illi succēsent q̄ alterum dissoluerit:
cum auctoritatem oēm ad iudiciū traduxerit / q̄d p̄ sortitiōē est
Nā cum hic inualuit tāq; tyrāno gratificātes populo in euz qui
nūc est populare statum reipū. redegerunt. Et cōsiliū Ariopa.
Ephialtes inhibuit et Pericles. Iudicib⁹ vero salaria Pericles
induxit: ac per hunc modū vnusquisq; eorū qui apud plebē posse
voluerunt populi vim augere p̄scuerauerūt: donec in istā q̄ nunc
est licentiā puenit. Appet autē hoc nō tam Solonis voluntate
q̄ casu euenisse. Nauali enim potentia aduersus medos victor
populus maiora de sese sapere cepit: et accesserunt patroni sede-
riosi contra bonos et modestos ciues qui rempublicaz guberna-
bant. Cum videatur quidem Solon eam que iuxta necessaria
fuit potestatem populo tradidisse: vt magistratus crearet: et ma-
lefacta corrigeret. Nisi enim populus hanc habeat potestatem ser-
uus erit et inimic⁹: vt magistrat⁹ oēs p̄stituit ex nobilibus ac lo-
cupletib⁹ ex sensu quingētorū modiorū tugarijs. Tertiu ex equi-
tibus. Quartū ex opificib⁹ sordidis quib⁹ nullū magistrat⁹ asse-
quēdi ius erat. Fuerunt et legūz positores Zaleueus apud Ro-
cos occidentales. et Charōdas catinēsis ciuib⁹ suis ceterisq; ci-
uitatib⁹ calcidicis q̄ sunt circa Italiā et Siciliam. Tentant vero
quidam inducere quasi Snomacritus fuerit primus legum ferē-
darum peritus. Hunc vero exercitatus in creta cum esset locrus:
profectum autem per artem diuinationis eis familiarem fuisse
Thaletem. Thaletis autem auditores fuisse Lycurgum / et Char-
rondam. Sed qui ista dicunt tempora non supputant. Fuit etiā
Philolaus couthius legūlator thebanis. Erat autem Philo-
lolaus ex familia bachladum amicus vero Dioclis: qui olympia
vicit.

vicit. Sed vbi ille ciuitatem deseruit commotus ob amorem maris alciones thebas migravit. Atq; ibi ambo defuncti sunt. mofranturq; etiam nunc illorum sepulchra spectantia quidem esse: Verum ita constituta: vt ex Dioclis quidem sepulchro non sit p̄spectus in counthium agrum ob animi infectionem. Ex Philolai autem sit prospectus. Habitarunt igitur ob huiusmodi cam apud Thebanos: legeſq; illis Philolai descripsit. Et de alijs quibusdam ⁊ defobole procreanda: quas illi leges proletarias appellant: et hoc est precipue ab illo prouisum vt numerus hereditatum conseruetur. Charonde autem nihil est proprium nisi iudicia falsorum testium. Primus enim de his legem posuit diligentia ⁊ claritate etiam elegantior quam hi qui nunc sunt legum conditores. Philolai proprium est patrimoniorum disparitas.

Platonis autem mulierum ⁊ natorum ⁊ patrimoniorum comunitas: ⁊ comestiones feminarum: ⁊ preterea lex circa ebrietate: vt reges conuiuioꝝ sobrijs sint: ⁊ in rebus bellicis exercitatio p̄ quam ambidextri fiant: cum oporteat non alteram manum vtilem: alteram inutilem habere. Draconis quoq; leges sunt: s; laz constituta repub. leges tulit. Proprium autem Draconis est nihil quod sit memoria dignum nisi rigiditas ob magnitudinem penarum. Fuit quoq; Pittacus legum conditor: sed non in rep. versatus. Lex est propria illius ebrios (si quem pulsauerint) maior pena damnari quam si sobrijs fecissent: quod enim plures debeat ebrijs venia: sed ad vtilitatem. Fuit etiam Androdamas reginus legum conditor Thalcidensibus qui sunt in Thracia: de homicidio ⁊ de hereditatibus: nihil tamen huius propriu re ferre quis pot. De his ergo rebus pub. que principales sunt: ⁊ de his que sunt ab aliquibus scripte: in hunc modum cognouisse sufficiat.

D
Ebrj.

Secundi Politicoꝝ Arist. Finis.

Tertius Politicoꝝ Aristote.

De ciuitate: clue: ciuitate donatis: magistratibus: de iuste ⁊ iniuste ciuibus.

Cap. primum.

Si de republica considerat que sit vnaqueq; et qualis fere prima illi consideratio occurrit vide re quid sit ciuitas. Nam ea nonnunq; in contro uersiam venit: cu alijs dicant a ciuitate factu: alijs non a ciuitate: sed a potentibus quibusdam: vel a tyranno. Subnatorum autem repub. ac legum

positois totum negocium versari videmus circa ciuitatem. Est autem res pub. eorum qui in ciuitate degunt institutio quedam. Quid e cum vero sit ciuitas compositum quiddam: quemadmodu alla respubli.

Arist. lib. politicoꝝ.

7

Liber Tertius

S tota ex plurib⁹ partibus consistentia: manifestum est primo de ciue esse perquirendum. Nam ciuitas est ciuium multitudo quedam. Quare et quem oporteat ciuem vocari: et qui sit ciuis: est considerandū. Nā et de ciue sepe contenditur: nec eundem oēs oē fa tentur ciuem: et qui in populū ciuitate ciuis est persepe in paucorum gubernatione non erit ciuis. Eos igitur qui alio quodammodo hanc appellationem sortiuntur: ceu eos qui ciuitate donati sunt omittamus. Nec habitatio ciuem facit. Nā isto modo ministri qui circa nos habitant et serui ciues essent. Nec rursus qui fori iudicij ius habent. Nam hoc existit etiam illis qui simul contradicant: cum per contractum forum sortiuntur: quō multitis in locis peregrini ne id quidem perfecte habeant: sed necesse est vt patronum accipiant: ex quo fit vt imperfecte quodammodo sint fori iudiciorumq; participes. Sed vt pueri nondum etate perfecti: et senes ob etatem a muneribus publicis vacantes non simpliciter ciues dicendi sunt: sed quodā modo ciues. At nos quicūq; eum qui simpliciter ciuis dicatur: nec habeat aliquam adunctionem que restringat et corrigat: cum et de infamibus. et de exilib⁹ eodem modo (vt supra) dubitari et responderi potest. Ciuis simpliciter nulla alia re diffinitur magis quam participatione potestatis publice iudicandi et decernendi. Potestates autem alie sunt determinare secundum tempus: ita vt non liceat interdum nisi semel eandem habere: aut per alia temporum spacia. Alie sunt indeterminatae ceu illius qui in concione deliberat: et decernit: quō forte diceret aliquis tales non esse in potestate constitutos. Atqui ridiculum foret qui de maximis rebus deliberant: et decernunt: eos potestatem dicere non habere. Sed nihil referat cum de nomine sit questio: est enim absq; nomine publica potestas iudicantis decernentisq; in concione: sed sit diffinitionis gratia indeterminata potestas. Ponimus autem eos esse ciues qui huius potestatis vna cum alijs principes sunt. Maxime igitur proprie ciuis sup oēs alios q̄ ciues dñr fere talis est. nec latere non debet quod in rebus: quarum subiecta dñt specie: et aliud eorū est primum: aliud scdm. aliud pñs: out omnino nihil est (quata lia sunt) eis commune aut vix. Respub. aut vider⁹ specie differre: et alias esse posteriores: alias priores. Que enim aberrauerūt ac prolapse sunt necesse est: vt posteriores sint integris: et incorruptis. Quomodo autem dicamus eas labi postea patebit. Quare esse ciuem quoq; alium atq; alium necesse est secundum differentiam rerumpub. Itaq; ille de quo diximus in populari q̄dem statu maxime est ciuis: in alijs vero speciebus esse q̄dē pōt: non tamen necesse est. In quibusdam em̄ ciuitatibus nec populusest neq; concionis vsus: sed senatum hñt et iudicia. Alij alia exercēt vt apud Lacedemonios de contractibus cognoscūt hī q̄ Ep̄ho

ri nuncupantur. De cede autem senatus: et forsan alij de alijs dicunt: eodemq; modo apud Carthaginienses: de omnibus quidē causis magistratus quidam cognoscunt: sed recipit correctionē quandam diffinitio ciuis: quod in alijs rebus publicis non est in determinata illa potestas que in concione decernit et iudicat: sed determinata secundum iurisdictionem. Horum enim aut omnib; aut quibusdam concessum est deliberare ac iudicare: vel de omnibus: vel de quibusdam. Quis igitur sit ciuis ex his patet. Cui enim habitas est participandi potestatis publice deliberatiue aut iudicarię hunc ciuem esse dicimus eius ciuitatis. Cuius vero saltem multitudinem que ipse per se sufficiens sit (vt simpliciter dixerim) ad viuendum. Consueuerunt autem eum etiam dicere ciuem qui ex duobus ciuib; ortus sit: et non ex altero solum: ceu ex patre et matre. alij vero magis vltra requirunt ceu auos et proauos: et tritanos. vel plures. His itaq; diffinitis ciuilitate succincte dubitant quidam quomodo tertius ille aut quartus crit ciuis. Georgias quidem leontinus partim dubitans fortasse partim ludens inquit: quemadmodum mortaria sunt illa que a factoribus mortariorum fiunt: sic Larisseos esse qui ab artificib; eorum fiunt esse namq; aliquos Larisseorum factores. est autem simplex. si enim participarent administrationi reipublice secundum determinationem tam dictam: essent utiq; ciues. Et enim non possibile est congruere diffinitionem illam primis conditoribus aut habitatoribus: vt eē patre matreque ciuib; sint exorti: sed forsan de eo magis dubitari potest cum facta mutatione recipiuntur quępiam ad commutationem reipub. quemadmodum Athenis fecit Clisthenes post tyrannorum delectionem. Complures enim in tribus descripsit peregrinos: et seruos: et inquinios: de quibus dubitari potest non quis ciuis: sed an iuste: vel iniuste. Atq; et de eo insuper quis dubitabit an si non iuste ciuis nunquid ciuis non sit: quasi idem valeat iniustus et falsus. Sed cum videamus quosdam iniuste se in magistratibus gerere: quos tamen magistratus esse dicimus: sed nequaquam iuste. Cuius autem potestate quadam diffinitio sit. (Nam qui particeps est talis potestatis est ciuis: vt diximus) Patet quod hos quoque ciues esse videndum est. Iuste autem vel iniuste pertinet ad primam illam questionem in qua querit: nūquid a ciuitate factū sit: vel nō a ciuitate. Cui cū ex paucorū potētia: vel tyrātie ad popularē statum sit mutatio. Tunc. n. neq; mutuatā pecuniam soluere quādam volunt: quasi nō ciuitas eā susceperit: sed tyrānus: nec alia hōmōi pmulta quasi reipublicas vi ac victoria cōstet: nō publica vtilitate. Si igitur per hūc modum quādam in populari statu gerunt. sicut dicendum est huius ciuitatis acta et paucorū potētie: et tyrānidis.

De idempnitate: magnitudine: mutatione et pacto.

Liber Tertius

Capitulum Secundum.

Questio
prima.

B

Idetur aut ppius hui⁹ qōnis loc⁹: qūo aliqñ dicamus
ciuitatē esse eandē: z nō eandē: sed allam. Potissime igitur
inuestigatio dubitationis huius est circa locū: z ho-

mines. fieri. n. pōt vt separet locus z hoies: z hos ibi: et
altos alibi habitare: sed hec leuis est dubitatio. Nam cū multipl^r
dicat ciuitas: pfacilis est h mōi qō sifr quoq; eoz q eundē inha-
bitāt locū quo ad dicendū sit vnā esse ciuitatē. Non. n. mentibus
hoc diffinit. Licet. n. Pelopōnesum totā vnīs mentib⁹ circūdari.
talis fortasse est Babilon: que capta cum esset ab hostibus ferunt
partē aliquā eius ciuitatis tertia die nōdum aliqd sensisse. Sifr
et quecūq; alia magis hnt circūscriptiōē gentis q̄ ciuitatis: sed
hui⁹ qōnis alio loco vtilis erit cōsideratio. Nam de magnitudi-
ne ciuitatis: z quanta esse vtile sit: z vtrū vnā vl plures latere nō
dz ciuilē. At manētibus eisdem habitatorib⁹ eodem loco vtrum
quoad sit idē genus habitātū eandē eē ciuitatē dicendum sit:
quāuis semp alij intererāt: alij oriātur: vt et z flumina solem⁹ ea-
dē dicere: z fontes eisdem: q̄uis semp vnda noua supueniat ac
defluat: vel hoies dicendum est eisdē esse pp eandē cām: sed ci-
uitatē aliam. Nam si ciuitas est societas qdā (est aut societas ci-
uili) variata reipub. gubernāde forma: z alia spē effecta: necessa-
riū vtiq; videre ciuitatē quoq; nō eādē pmanere: vt z chorūm
altum esse dicim⁹ dum tragic⁹ est q̄ dum comicus. Et si idē sint
hoies: eodēq; item mō oēm aliā societate: z cōpositiōē aitā: si
spēs alia fiat: ceu harmoniā earūdem vocū aliā esse dicimus: et
modo douicā: mō phrygiā vocitamus. Id si ita est pz q maxime
dicendū est eādē ciuitatē ad rēpublicā respiciētes. Noie aut voca-
ri alio: aut eodē: lz eisdē habitātib⁹ eādē vel alijs penit⁹ hoibus.
Vtrum autem iustum sit reddere pecuniā mutuo sumptam: mu-
tata reip. gubernāde spē: vel non iustū: alia est disputatio.

2. questio

3. questio

Societas
ciuili alia
efficit va-
riata rei.
gubernā-
de forma.

4. q̄tio.

De virtute absolute viri boni z boni ciuis: eius qui preest et
eius qui subest: z de opificibus.

Capitulum Tertium.

1. questio
dilatatio.

B

His vero que nunc dicta sunt consequens est videre.
Vtrum eadem sit virtus boni viri: et boni ciuis: vel non
eadem. Acqui si hoc est perquirendum prius de virtute
ciuis sub compendio videre oportet. Et igitur nauta
vnus aliquis est eorum qui sunt in communi societate: ita z cūq;
dicimus. Nauarum vero q̄q; dissimiles sint secundum porēnā
(nam alter est remex: alter gubernator: alter proram dirigens: al-
ter alteram huiusmodi appellationem habens): patet quod ex-
pressimus vnusquisq; sermo proprius erit illius virtutis. Simi-
liter aut: z cōe qdā cōuenit oib⁹. Salus em z cōseruatio nauis
gantium cōe est oim op⁹. Ad hoc em vnusq; eozū intendit: sic

igitur et ciuitatibus: licet dissimiles sint opus est conseruatio cō
munis societatis: societas uero est respublica. quapropter necesse
est uirtutem esse ciuis ad rempublicam. ¶ Si quidem igitur plures
sunt rerum publicarum species: potest non esse recipiendum: ut studiosi ciuis
vna sit uirtus eaque perfecta: at uiri boni perfecta est uirtus. Quod
igitur fieri possit ut ciuis studiosus non possideat uirtutem illam
per quam dicitur uir bonus: manifestum est. Quinet et alio modo
inquirentibus peruenire: id est ad eandem rationem circa optimam re-
publicam. nam si impossibile est ex omnibus studiosis esse ciuitatem: et oportet sine
gulos opus suum benefacere. Hoc autem a uirtute. Quod uero sit im-
possibile similes esse ciues omnes nequaquam uina esset uirtus ciuis: et
uiri boni. nam uirtutem studiosi ciuis omnibus esse oportet: sic enim
optima foret ciuitas utique. At uiri boni uirtutem impossibile est
omnibus esse: nisi necessarium sit in studiosa ciuitate ciues omnes
esse uiros bonos. Preterea cum ex dissimilibus constet ciuitas ut
animal ex anima: et corpore. Anima uero ipsa ex ratione et appeti-
tu: et domus ex uiro et uxoribus: et acquisitio ex domino et seruo. eo-
dem modo ciuitas ex his omnibus: ac preterea ex alijs dissimili-
bus constet speciebus: necesse est non unam esse ciuium omnium
uirtutem quemadmodum nec chororum agentium supremi et assis-
tenti. Ad igitur non eadem simpliciter ex his potest. Sed an erit alicuius eadem
uirtus ciuis studiosi: et uiri boni. Dicimus utique studiosum in ma-
gistratum bonum esse atque prudentem. Ciuilem autem homines
necessarium est esse prudentem: et statim aliam esse disciplinam
presidentis: alunt quidam: ut patet in regum filijs qui ad eque-
strem: bellicamque disciplinam in adulescentia eruduntur. Euripi-
des inquit: non mihi speciosa: sed ea quorum ciuitas indiget tamquam
sit presidentis disciplina quedam. Si autem est eadem uirtus re-
gentis boni: ac uiri boni. Ciuis autem est et qui regitur: non ea-
dem uirtus simpliciter esset cuius et uiri boni: sed tamen cuiusdam
ciuis. Non enim eadem uirtus est regentis: et ciuis. Et ob hoc
Jason inquit grauitate ferre si non regnaret quasi nesciret puua-
tus esse. Sed nihilominus laudandum est posse imperare et parere
ac preclari ciuis uirtus est: posse preesse et subesse laudabiliter. Si
ergo uirtutem boni uiri posuimus presidentem. Ciuis autem utra-
que: non utique forent ambe similiter laude digne. Cum ergo aliquis
videatur utraque: sed non eadem: eum qui imperat et eum qui pa-
ret addiscere debere. Ciuem autem utraque scire: et participare am-
barum quid sequatur deprehendere quis potest. Est enim presi-
dencia dominatiua: hac uero in his que necessaria uocantur scilicet
re facere nequaquam necessarium est ei qui presidet: sed uiri magis.
alterum uero seruille est. Dico autem alterum posse exhibere eadem
ministeria. Seruorum autem species plures esse dicimus: cum
sint ministeria plura: quorum partem unam obtinere manuales:

B
2. questioC
Questio

Diluit.

Liber Tertius

hi sunt (vt nomen significat) qui ex manibus viuunt: in quibus sunt mechanicis opifices. Quapropter apud quosdam antiquitus homines hoies excludebantur a reipublica honoribus: antequam populus extremus fieret. Hec igitur opificia eorum qui ita subsunt: neque rectorem discere opus: neque eum qui in reipublica versatur: neque bonum ciuem nisi fortasse quandoque suis ipsius priuatis gratia. Non enim amplius contingeret esse alterum dominum: alterum seruus: sed est presidentia quedam per quam preest similibus genere: et liberis hominibus: et hanc dicimus esse ciuilem presidentiam: quoniam eum qui preest didicisse parèdo oportet: ceu prefectum equitum esse cum ipse prius sub

D alio esset et exercitum ducere: cum ipse prius in exercitu per inferior

Recte dicitur res militie gradus ductus sit. Quomodo enim rectum dicitur: neminem bene imperare posse qui non prius sub imperio fuerit. Sed horum diuersa est virtus: et opus bonum ciuem scire ac posse preesse et subesse. Et hec virtus ciuis scire recte se habere in utraque parte. Et boni viri utraque: quod alia est species eius prudentie: et iustitie que preest. nam eius qui subest ac liber sit non vna profecto virtus esset: ut puta iustitia: alias species haberet cum preest: alias cum subest. Quemadmodum viri et mulieris alia temperantia: et fortitudo. Nam videretur utique timidus esse vir: si ita fortis esset ut femina fortis: et mulier inhonesta videretur si sic honesta foret ut vir honestus. Administratio quoque domus alia mulieris alia viri. Nam viri est acquirere. mulieris seruare. Prudentia vero propria virtus est presidentis. Nam ceterae quidem virtutes videntur communes tam eorum qui presunt: quam eorum qui subsunt. Et prudentia non est virtus eius qui subsit: sed opinio vera. Qui enim subest ut is qui fistulam facit. Qui vero preest: ut is qui vititur fistula. Utrum igitur eadem sit virtus viri boni et ciuis studiosi: vel alia: et quomodo eadem et quomodo alia: ex his patet.

Viri et acquirere. mulieris seruare.

Pria virtus est presidentis. Nam ceterae quidem virtutes videntur communes tam eorum qui presunt: quam eorum qui subsunt. Et prudentia non est virtus eius qui subsit: sed opinio vera. Qui enim subest ut is qui fistulam facit. Qui vero preest: ut is qui vititur fistula. Utrum igitur eadem sit virtus viri boni et ciuis studiosi: vel alia: et quomodo eadem et quomodo alia: ex his patet.

Restat adhuc vna dubitatio circa ciuem. Utrum reuera ciuis sit is solus cui participatio est publice potestatis: vel opifices etiam ac mercenarii sint ciues nuncupandi. Nam si ponamus hos quoque esse ciues qui magistratum sint expertes: nequaquam possibile est vniuscuiusque ciuis talem esse virtutem. Si vero nullus horum est ciuis in qua parte sunt huiusmodi homines reponendi. Neque enim in eorum ministrorum loco qui nobiscum habitant: neque rursus ut peregrini: vel secundum hanc rationem nihil dicemus euentre absurdum: neque enim serui supra dictorum quicquam neque liberti. Illud autem verum: quod non omnes illi dicendi sunt ciues sine quibus ciuitas esse non potest: cum neque pueri ita ciues sint ut viri: sed hi quidem simpliciter: hi vero ex suppositione: ciues enim sunt sed imperfecti. Vetus quidem temporibus apud quosdam opifices erant serui aut peregrini. Quapropter etiam nunc plerique tales sunt. Optima quidem ciuitas nunquam opificem faciet ciuem.

Quod si hi ciues ciuis aut virtus est qua diximus: dicendum est non
 cuiusque ciuis. neque liberti modo: sed eorum qui a ministris necessarijs
 sunt alieni. Necessaria vero qui vni ministrat seruus est: qui autem
 publice viles et sordidi. Patebit autem hoc paulo ab hac confide-
 rantibus: quemadmodum in his res se habeat: hoc enim quod diximus
 id ostendit. Cum enim plures sint rerum publicarum species: plures quoque
 species ciuium necesse est sint: ac maxime eorum ciuium qui subsunt. Ita-
 que in quadam reipublica opifices et sordidi ciues erunt. In quibusdam
 vero impossibile est ut ciues sint: puta in optimatum gubernatione si
 qua illa est: in qua sunt virtutes dantur honores: et sunt dignitates. Neque
 enim virtutem exercere potest qui vilius opificibus occupatus est. In
 paucorum quoque gubernatione tennes homines ad rempublicam non reci-
 piuntur. Ex magno enim censu ad honores reipublice peruenitur. Arti-
 fices tamen ad hanc speciem reipublice peruenire possunt: et si sordidi sunt: quam plerumque
 que diuitijs abundant. **C** Apud Thebanos lex fuit: ut nemo ha-
 bilis esset ad honores reipublice: suscipiendos: nisi decem annis a
 mercatura desitisset. In multis autem rebus publicis attrahuntur ad ci-
 uitatem etiam peregrini. Est etiam lex in quibusdam popularibus
 ciuitatibus: ut satis sit ex matre ciue esse genitum. et spurios qui-
 dam recipiunt. Atque pro defectum legitimorum ciuium tales fiunt.
 Paucitate enim hominum inducti his virtutibus legibus. Quod si abundet
 multitudo: paulatim excludunt. primo libertini generis homines:
 deinde eos qui ex matre solummodo ciues sint. Nec nisi ex utroque
 parente natos ciues pro ciuibus habent. Quod igitur plures sint
 species ciuium: ex his patet: et quod maxime dicitur ciuis ille qui habilis sit
 ad honores suscipiendos: ut Homerus inquit: sed ubi id occultum
 ex deceptione habitatorum: tanquam inhonoratum quendam repti-
 tium repellitur: ut inquilinus: essentem et aduena qui honores cape-
 re non potest. Utrum igitur alia an eadem virtus sit per quam est
 vir bonus et ciuis studiosus: patet ex supradictis quod cuiusdam ciuita-
 tis idem: cuiusdam vero alius: et ille non omnis: sed qui preest res-
 pu. et potestatem habet: aut solus. aut cum alijs gubernationem
 exercens.

Lex Thebanorum.

De reipublica: gubernandi speciebus reifamiliaris imperijs:
 reipublica recta et lapsa.

Capitulum Quartum.

Si ita determinatis videndum iam est: utrum una sit
 reipublica. an plures. Et si plures que et quot et quenam
 differentie earum sint. Est autem reipublica ordinatio ciuita-
 tis et circa magistratum alio: et maxime circa id quod sum-
 mam in ciuitate habeat auctoritatem: et si sit principa-
 lissimum. Principalissimum autem est id quod ubique gubernat et regit
 ciuitatem: ceu in populiari quidem populus. In paucorum
 vero potentia. Diximus autem et reipublica aliam esse ab ista

Quid est reipublica.

Liber Tertius

eodēq; modo dicemus de alijs. Supponendum est primo. cuius gratia ciuitas sit constituta: et quot sint gubernandi. species circa hominem: et circa vite societates: in superioribus libris: ubi de gubernatione rei domesticæ: ac de domino et seruo determinauim⁹ dictum est: natura esse hominem civile animal. ex quo fit vt si etiā nihil indigeant mutuo auxilio: nihilominus affectent vite societatem. Quinetiam et communis utilitas coniungit eos in quantum confert singulis partem bene viuēdi. Maxime igitur hic est finis: et publice omnibus et priuatim. Congregantur etiā ipsi⁹ vite gratia forsā quidem inest sibi aliqua particula honesti et cōtinet civilem societatem etiā viuēdi gratia solum si non molestie in vita nimis exuperent. Patet autem q̄ tolerant homines multa aspera pp̄ viuēdi cupiditatem: vt existēte in eo quadam naturali dulcedine. Atq; et modos imperij facile est diuidere: cū sepe sit de his a nobis in externis sermonibus determinatum.

Dominatio em̄ licet reuera utilis existat natura seruo: et natura domino: nihilominus imperat pro dñi utilitate: pro utilitate autē serui contingenter. Neq; enim fieri potest vt seruo deficiente seruetur dñatio. Filiorum vero imperium et vxoris et domus totius quam vocamus rei familiaris gubernationem: aut gratia est eorum qui gubernantur: aut gratia alicuius qd̄ sit vtriusq; cōmune. Gratia eorū qui gubernant vt videmus et alias artes ceu medici nā et gymnasticā illoꝝ q̄b⁹ imberatur utilitatē q̄rere. Contingenter tñ et eorū q̄ p̄cipiunt esse pōt. Nihil q̄ppe vetat magistrum ip̄m gymnasiij esse vnum eorū qui exercentur: queadmodum gubernator semper est vnus ex his q̄ sunt in nauī. Magister igitur gymnasiij et gubernator considerant semper eorū utilitatē quos gubernant: sed qñ horū vnus est per accūs ipse quoq; suscipit utilitatē: hic quidem nauta: hic autem vnus eorū qui gymnasio exercentur

B Quapp̄ ciuilla quoq; imperia cum sint fm̄ equalitatem ciuium constituta et fm̄ paritatem vicissim censent ea esse gerenda: p̄mū qua natura fert censentes inuicem munera subire: et considerare vicissim quoddam illius bonum: quemadmodum ille prius considerauit utilitatē suā: nūc autē rōne commodorum ex reip̄. gubernatione prouenientium volunt continuo in potestate esse: veluti si semper contingeret magistratum gerentibus ex mala vilitudine sanos fieri: nam forsā ita magistratus amplecterentur. Constat igitur q̄ quecumq; respu. ad communem utilitatem intendunt: he certe sunt fm̄ simpliciter iustum. Quecumq; vero ad pp̄itam eorū q̄ presunt utilitatē solū: aberrant quidez: suntq; oēs rectarū rerū. trāsgressionez et labes: gubernant em̄ quasi a dñis. Ciuitas autē est liberorū societas.

De diuisione et diffinitionibus rerū p̄licarum et trāsgressioꝝ num earum.

Capitulū Quintū.

Res determinata consequens est respu. considerare quor
 sunt & que. Et primo quidem eas q̄ sunt recte. nā labes
 earū ex illis patescunt. Cū vero gubernatio ciuitatis et
 regimē idē significēt. Regimē autē est potestas ciuitatis
 & arbitriū hmōl aut penes vnū esse: aut penes paucos: aut penes
 multos. Quā igit̄ vnus vel pauci vel multi cōem vtilitatē in gu
 bernatiōe sequunt̄ has esse rectas rerū. species necesse est. Quā
 autē ad ppriā vtilitatē vel vnus vel paucorū: vel multitudinis gu
 bernatur transgressiones sunt & labes. Aut em̄ dicēdū est nō esse
 ciues aut ad p̄ticipatiōē vtilitatis sunt recipiendi. Vocare autē
 consueuimus cū vnus ad vtilitatē cōmunē respiciens gubernat
 regiā ptatē. Cū vero pauci gubernāt plures s̄ vnō: optimatum
 gubernatiōē vel ex eo: q̄ optimi p̄sunt vel ex eo: q̄ ad optimum
 publicū administrāt. Cū autē multitudo gubernat ad cōem vtili
 tatē: vocat̄ cōi noīe oīum respu. Contingit em̄ rōnabiliter: vnum
 em̄ excellere s̄m virtutē aut paucos dat̄: vt vero multitudo excel
 lat ad oēm virtutē difficile est: sed maxime ad bellicaz. hoc em̄ in
 multitudine fit. Quare in hac reipub. specie p̄ncipalissimū ac po
 tentissimū est id in quo robur belli cōsisset: & in his ipsi illi q̄ sunt
 possessione armoiū. Violabunt̄ vero ac transgrediunt̄ hmōi spe
 cies ex regia q̄ dē gubernatiōe in tyrānidē: ex optimatibus vero
 in paucorum potentiam: ex repu. aut in popularem statum. Tyrā
 nidem em̄ esse dicimus dominatū vnus ad propriū commo
 dum intendētis. Paucorum autē potentiam cum ad opulentorū
 cōmodum gubernatur. Popularem autē statū cum ad commo
 dum egenorum. Harū em̄ nulla ad cōem vtilitatem respicit.
Optz aut paulo vberius explicare que sit vnaqueq̄ istarum.
 h̄nt enim dubietates quasdam. Phantis vero circa singulorum
 disciplinam: & non solum ad agendum respiciētis ppriū est nihil
 negligere: neq̄ pretermittere: sed demonstrare in singulis verita
 tem. Tyrannidem esse dicimus vnus dominationem ciuili socie
 tati p̄sidentis. Paucorū autē potentiam q̄n̄ repu. tenēt opulenti et
 diuites. Popularem vero gubernatiōē cū tenues hoīes & non
 possidentes diuitias gubernant. Prima igitur dubitatio est circa
 diffinitionem. Nam si plures sunt opulenti & diuites: ac tempu.
 teneant: & popularis gubernatio sit cū multitudo regit. Eodēq̄
 modo sicubi contingat inopes esse pauciores q̄ opulenti sed po
 tentiores ac tempu. teneant: & vbi pauci tempu. obtinent: pau
 corum potentiam nuncupamus non recte viderentur iste diffini
 tiōes gubernatiōnū esse posite. Entimvero si quis adiungēs opu
 lentie q̄ dē paucitatē: Inopie vero multitudinem sic appellet re
 spūpublicarū species: vt dicat paucorū potentiam esse in qua gu
 bernatiōē reipū. habent opulenti numero pauci. Popularez ve
 ro in qua inopes tempu. tenent multū existentes aliā habent du

Liber Tertius

ditationem. Quas em̄ dicemus eas respu. in quibus plures opa
lenti: z in quibus pauciores inopes gubernant. Siquidem nulle
sunt alie respu. preter supradictas. Videtur igit̄ rō ista ostendere q̄
paucos esse vel multos q̄ gubernāt cōtingens est aliud paucorū
potentie: alterū populari: p̄pterea q̄ vbiq̄ accidit vt pauci sint
opulenti: multi vero inopes. Ex quo fit vt h̄mōi cause non faciāt
differentiā: sed in eo differat popularis gubernatio a paucorum
potentia: q̄ alibi opulenti: alibi inopes rempu. obtinent: necessa-
riūq̄ est vbiq̄q̄ p̄ opes ac diuitias presunt. vbiq̄q̄ aut̄ inopes
hanc esse popularem gubernationez. Sed accidit vt dixim⁹: hos
quidē paucos esse: illos vero multos. opibus em̄ ac diuitijs pau-
ci abundant: libertatis tm̄ omnes participes sunt: p̄p̄ quas cau-
sas contendunt vtriq̄ de repu.

¶ De iusto paucorum z populariū: ciuitatis sine virtute z vitio.

Capitulum Sextum.

Amendū est prius quos terminos esse dicunt paucorum
potētie: z popularis gubernatiōis: z q̄d sit iustū in vtra-
q̄: oēs em̄ attingunt iustū quōdam. sed vsq̄ ad aliquid: z
aiunt. non oē iustū p̄p̄te: puta videtur equalitas iustuz
quōdam esse (z est) sed nō oibus: at equalibus. Et inequalitas vi-
det̄ iustū esse (z est quidē) s̄z nō oibus: at inequalibus. Alij vero
hoc auferunt p̄sonis: z male iudicāt: cā vero est. q̄ de seipsis iu-
diciū fit. Qui vero de seipsis iudicant: vt plurimū nō recti sunt in
dices. Itaq̄ cū iustū aliq̄bus z diuisum sit eodem mō in rebus z
p̄sonis (vt dixim⁹ in ethicis) equalitatē rel̄confitent̄: s̄z de p̄sonis
contendūt: maxime p̄p̄ id q̄d dictū est mō: q̄ de seipsis non recte
iudicant. Deniq̄ q̄ vsq̄ ad aliq̄d vtriq̄ eorū iustū quōdā dicentes
putāt se dicere simpl̄ iustū. h̄t em̄ si in aliquo sunt superiores: ceu
opib⁹ z diuitijs: alios oīno putant impares esse. Hi vero si in ali-
quo sint pares puta libertate: omnino putāt esse pares. Ceteruz
quōd est principalissimū non dicunt. Si em̄ possessionum gratia so-
cietatem inissent: tm̄ caperent ciuitatis q̄stum possessiōis. Itaq̄
ratio illa valeret que est paucorū potentium: q̄ aiunt non esse iu-
stū: vt qui vnū contulit tm̄ participet de centum mintis: q̄stum is
qui contulit omne reliquum: neq̄ eorū que ab initio: neq̄ eorū q̄
postea superueniant. Quōd si nō viuendi solum gratia: sed magis
bene viuendi: nam sic seruorū z aliorum aialtū ciuitas esse possz:
nunc aut̄ non est ex eo q̄ felicitatis non sunt capacia: nec viuendi
s̄z electionē. Neq̄ societatis gratia bellica: ne a quoq̄ iniuria effi-
ciātur: neq̄ p̄pter cōmercia ac mutuā vtilitatē: nam sic Hetrusci
z Carthaginenses. z oēs hi quibus est cōmercium inuicēz tanq̄
ciues essent vnus ciuitatis: sunt nempe illis federa circa res im-
portandas: z pacta ne iniuria afficiantur: z scripture circa mutuā
bellandi societatem: sed neq̄ magistrat⁹ cōiter h̄is deputati sunt

verum alij apud alios: nec quales esse opꝝ alteri de alteris cogi-
tant: neqꝫ vt nemo eorum iniustus sit qui sub federe comprehen-
dant: neqꝫ vt prauitatē nullā habeant: sed solum vt non iniucem
se iniuria afficiant. ¶ At em̄ de virtute ac vitio publice cogitant
quicumqꝫ curam habent bene instituendi ciuitatem. Ex quo ma-
nifestum est de virtute curam esse habendā ei que reuera ciuitas
sit noīanda: nō orationis gratia: nā sit cōcātio societas aliorū ad
bellum loco solū differēs ab alijs socijs longe crātibus: ⁊ lex pa-
ctio (vt ait Licophron sophista) sibi inuicem iustorū: sed nō
talis: vt bonos ⁊ iustos ciues efficiat. Et qꝫ ita se habeat pꝫ. nam
si qꝫ coniungat loca in vnum: vt megarensiū corinthiorūqꝫ ciui-
tates sese inuicē contingant menibus: nihilominus vna non erit
ciuitas. Nec si simul coniugia inear: qꝫ hoc vnū sit de hīs cōi-
nibus que proprie sunt ciuitatem. Eodēqꝫ modo si qui habitent
separatī qꝫdem: non tamen ita longe vt nequeant simul cōicare:
legesqꝫ habeant iniuriam sibi inuicem in cōmercijs prohibentes:
ceu si vnus faber: alter agricola: alter futor: alter aliquis hmōi fo-
ret: essentqꝫ hī decem milia numero. Nec alie eis forent cōsonee:
nisi taliū rerū puta cōtractuum: ⁊ ad bella confederationis: nec
sic quidem ciuitas adhuc foret: pp̄ quam vtiqꝫ cām? non enim qꝫ
non propinqua sit cōcātio. nam si in vnum conuenerent ita cōi-
cantes vnusquisqꝫ tñ vtatur pp̄ua domo vt ciuitate: ac sibi ipsi
vt confederati auxiliū ferant contra iniuriantes solū: ne sic quidē
ciuitas esse videretur recte considerantibus. Si quidem eodē mō
conuerfarent simul coniuictim ⁊ separatim: ex quo pꝫ qꝫ ciuitas
non est cōcātio loci: ⁊ non iniurandi sibi ipsi: ⁊ cōmercijs gratia.
Sed ista quidem vt assint: necessarium est siquidē futura sit ciui-
tas: nec tñ si ista assint: oīa: ciuitas adhuc erit. At bene viuendi
societas ⁊ domibus ⁊ gñibus vite perfecte gratia ⁊ per se sufficē
tis hoc tñ non erit: nisi vno eodēqꝫ loco habitantibus ⁊ cōiugla
simul inuentibus: pp̄ qꝫ propinquitates in ciuitatibus extiterūt
⁊ sodalicia: ⁊ sacra: ⁊ cōuersiones familiarū. Idēqꝫ est amicitie
opus: nam simul viuendi electio amicitia est. Simis est igitur ciui-
tatis bene viuere. Illa vero gratia simis. Ciuitas autē est generū
pagorūqꝫ societas vite perfecte ac per se sufficientis: hoc est vt di-
ximus bene ac beate viuere. Vñ igitur agendi gratia ponendū
est esse ciuilem societatem. non autē grā simul viuendi. Quapp̄ qꝫ
qꝫ plus conferunt ad hmōi societate hīs plus iuris cōpetit in ci-
uitate qꝫ hīs qui libertate ac gñe pares sunt vel maiores. sꝫ civili
virtute sunt impares: ⁊ qꝫ hīs qui diuitiis superant: sed virtute
superant. Quō igit̄ oēs de rep. contēdunt ptē aliquā iusti dicunt.
manifestū est ex supradictis.

¶ De dñio ciuitatis: ⁊ repetundis rationibus.

¶ Capitulū Septimū.

Questio.

St autem dubitatio quid oportet dominans esse in ciuitate: nunquid populi: an eos qui diuitias habent: an bonos et equos: vel vnum qui sit optimus omnium: vel tyrannu. Verum hec omnia videntur habere difficultatem. quod enim si inopes quia plures sint partientur ea que sunt opulentorum: hoc non iniustum est. decreuerunt enim qui potestatem habent. Iniuria igitur summa que tandem dicenda est. Rursusque omnibus acceptis: si plures ea sibi tribuant que sunt paucorum: constat quod ciuitatem corumpunt. Atqui virtus nunquam corumpit id quod eam habet. neque iustum ciuitatis corruptiuus est. Ex quo patet legem istam non posse iustam esse. Preterea illa quoque que facta fuerunt a tyranno necessarium foret iusta esse omnia. Alia enim aufert propter potentiam: quemadmodum multitudo diuitibus. Sed an paucos et opulentos iustum est dominari: an ergo si et illi hoc agant: et rapinas exerceant auferuntque multitudinis bona: et hoc non erit iustum etc. ergo. Hec igitur omnia constat esse praua et non iusta. Verum bonos et equos dominari oportet: auctoritatemque habere omnium. Ergo alij omnes cum magistratus non capiunt in honore manebunt: nam honores quidem magistratus potestatesque appellamus: quos si boni semper habeant necessarium est alios excludi ab honoribus reipublice. Sed nunquid vnus qui sit optimus dominari debet. At enim hoc etiam grauius est: quonia plures erunt ab honoribus exclusi: sed forsitan dicet aliquis leges dominari debere: non autem hominem in quem cadunt animi perturbationes. Si igitur sit lex quidem: sed vel ad paucorum potestatem: vel ad multitudinis fauorem declinans: quid tandem referet in eis de quibus dubitatum est: euentum enim simili pacto eadem que supradicta sunt. De his igitur sit alius quidem sermo. Quod autem magis penes multos debeat esse dominandi potestas quam penes paucos licet optimos videtur solui posse: et quandam habere dubietatem: immo foret et veritatem: nam si plures sint quorum vnusquisque non sit studiosus: tamen fieri potest vt in vni conuenientes omnes meliores sint quam illi: non vt singuli: sed vt omnes. Quemadmodum cena in qua plures conferunt quam ea que ex vni conrogatione fit: nam cum plures sint vnusquisque partem habet virtutis ac prudentie ac fiunt in vnum collati quasi homo vnus qui multos pedes habeat: multasque manus multosque sensus: et eodem modo circa mores et intelligentiam. Quapropter melius iudicant multi et in musica et in poetarum opibus. Alij enim aliud: et cuncti cuncta discernunt. Sed in hoc differunt studiosi vtri ab vnoquoque aliorum ex multitudine: quemadmodum decoros a non decoris auunt: et picta artificiose a veris: eo quod sursum distincta in vnum colliguntur. Cum si separtio fiat pulchrius se habebit: huius quidam picti oculus alterius vero cuiusdam alia particula. Si igitur de omni

populo omniq; multitudine recipitur hanc esse differentiam multitudinis ad paucos studiosos incertum est: Immo forsan certuz: quod de quibusdam est impossibile. Nā eadē ratio de bestis eēt. Quāq; quid differunt quidam vt dixerim a bestis: sed de aliqua multitudine nihil verat quod dictum est esse verū. Quapropter dubitationem illā primā per ista soluere quis pōt: ac sifr aliā sub sequētē. Quorū oportet dominandi potestātē habere liberos homines ac multitudinē cluū: quales sunt quicūq; neq; opes habent: neq; virtutis existimatiōē vllam. Enim pmittre istis magistratus nequaq; est tutum: pp iniustitiam ⁊ ignorantia p quas quibusdam iniuriarent: in quibusdam errarent. Rursus vero excludere illos penitus ab honoribus piculosum esset. Cum enim multitudo inopum est in ciuitate eadēq; ab honoribus exclusa: necesse est eam ciuitatem plenā esse hostium reipu. Restat igitur vt ad consultandum ⁊ decernendū isti recipiantur. Quapropter ⁊ Solon ⁊ alij quidam eorum qui leges condidere: huiuscemodi homines ad repetendas gestorū rōnes: ⁊ ad suffragia electio: nesq; magistratum admittunt. Solis autem vt magistratus committantur nequaq; pmittunt. Dum em̄ cum altis vna decernunt atq; consultant capiunt omnes simul sufficientē sensum: ⁊ pmittunt melioribus profunt reipu. Quemadmodum non purū alimentum: vna cum puro totum factū vtilius q̄ paucum: separatim vero vtriq; impfecti sunt ad iudicandū. S; habet dubitationē hmoi ordinatio reipu. primū q; videretur eiusdē esse hoīs scire iudicare quis recte medelā attulit: qui ipse sciat etiā mederi ac sanitatē egrotantib; afferre: s; autē est medicus. Eodē mō de aliis facultatibus ⁊ artibus. Vt em̄ medicum rōnem sue medele apud altos medicos reddere opz: ita ⁊ alios apud siles. Medicus autē est et ille qui agit: ⁊ ille qui pcedit ⁊ ostēdit: ⁊ tertio loco ille qui a pueritia exptus est circa artē. Sunt em̄ quidā tales in cunctis (vt ita dixerim) artibus. Tribuimus vero iudiciū nō min; exptis q̄ scientibus. Deinde ⁊ circa electionē eodē se vī modo habere. Nam recte eligere scientis est opus: ceu geometram in geometria: et gubernatorem in navigatione. ⁊ si enim in quibusdam operibus et artib; concurrunt alij q̄daz ignorantes: non tñ melius iudicant q̄ scientes. Itaq; secundum hanc rationem auctoritas dominādi multitudini danda non esset: neq; in electionibus magistratū neq; in rationibus administratorum reposcēdis. At enim forsan h omnia non bene dicuntur: etiam ppter superiorem sermonē: si sit multitudo non nimis feruilis. Erit enim vnusquisq; deterior iudex q̄ hi qui sciunt: verūtāmē simul oēs vel melius iudicabūt: vel non deterius. ⁊ de quibusdam quidem non solum is qui fecerit: recte iudicat: ⁊ qui habet artem pura domum. non soluz is intelligit ⁊ iudicat qui fecit: sed melius is qui vtitur. Vritur autem

Liber Tertius

paterfamilias: et de temone melius gubernator quam faber: et de epulis conuua quam coquus. Hoc igitur dubium per hunc modum videtur sufficienter solui. ¶ Est et alia dubitatio cum hac annexa: quod inconueniens videtur: ut deteriores qui sunt: maiorum rerum habeant potestatem quam publici. Rationes vero administratorum a magistratibus reposcere: et magistratus ipsos diligere maximus est: que duo in quibusdam ciuitatibus a populo fiunt. Concio est talium omnium domina est: atque concionis quidem participes sunt et deliberant: et decernunt exigui census homines et cuiusque questuram vero et preturam et maximos magistratus suscipiunt ex censu magno atque etate. ¶ Questio ista potest eodem modo solui: nam forsitan id se recte habet: neque enim iudex neque consultor: neque is qui in concione existit dominatur: sed iudicium et senatus: et populus. Illorum vero unusquisque est particula istorum. Dico autem particulam consultorem: concionatorem: et iudicem: itaque iuste domina maior est multitudo. Ex multis enim populus constat: et consilium: et iudicium: maiorque sensus est vniuersorum quam singulorum per se: et quam illorum paucorum qui magnos suscipiunt magistratus. Hec igitur in hunc modum terminata sunt. Prima vero illa questio manifestum facit: nihil adeo ut leges recte positas debere dominari. Illum autem qui reipublice preest: siue vnus hic sit: siue plures in his potestatem habere debere in quibus leges expresse cauere non possunt: ex eo quia non facile sit generali sermone singulos casus comprehendere. Quas tamen leges recte positas dicamus nondum appetit: sed adhuc superest anterior dubitatio. Atque tales esse leges: quales sunt reipublice: necessarium est prauas vel studiosas: iustas vel iniustas: et hoc vnum manifestum oportere ad speciem reipublice: leges esse ac commodatas. Quod si ita sit: patet quod leges illas que ad rectas gubernationes accommodate sunt: necesse est esse iustas. Illas vero que ad earum labes: esse non iustas.

¶ De fine politice precellentia: nobilibus opulentis: iniusta virtute bellica: legiflatore.

¶ Cap. octauum.

Am vero in cunctis scientiis et artibus finis sit bonum maximum autem et maxime in principalissima omnium hic autem est ciuilis potestas. est autem ciuile bonum iustum. id autem communis utilitas. Videtur autem omnibus equum quoddam esse iustum: et usque ad aliquid consentit philosophicis rationibus de quibus determinatum est in moralibus. Quid enim et quibus iustum oportere paribus par esse: quorum certe paritas: et quorum impitas sit: oportet non late re (habet enim id dubitationem) et philosophiam ciuilem. Forsitan enim diceret aliquis secundum omnis boni preminentiam oportere impariter magistratus tribuere si in alijs non differant: sed per

Improbatio.

res sint. Differentibus enim aliud esse iustum et quod sit secundum dignita-
 tem. Atque si hoc verum sit erit et secundum colorem et secundum magnitudinem
 et secundum unumquodque bonorum plus tribuendum de civili iusto illis qui
 superexcellunt: at hoc quidem falsum est: quod patet in alijs scien-
 tijs et artibus. Paribus. n. fistularioribus quantum ad artem da-
 da non est prerogativa fistularum illi qui sit nobilior. Nihil. n. me-
 lius canetur: sed oportet his qui in opere ipso superexcellunt tri-
 buere fistularum prerogativam. Sed si nondum patet quod dicitur
 etiam magis deducentibus erit manifestum: nam si erit ali-
 quis excellens fistularia arte: inferior tamen nobilitate generis
 vel forma: et si maius quodlibet illorum est bonum quam fistularia.
 Dico autem nobilitatem et formam: et secundum proportionem fistularie
 sunt anteposenda: tamen huic dande sunt meliores fistule: oportet
 enim in opus ipsum prerogativam conferre. Divitiarum vero
 et nobilitatis respectus nihil confert. Preterea secundum istam ratio-
 nem: omne bonum ad omne bonum esset utique compabile. Nam si
 magis aliqua magnitudo: et certe omnino magnitudo compabi-
 lis foret: et ad divitias et ad libertatem: itaque si magis hic excelle-
 ret magnitudine quam ille virtute: et magis superemineret omnino
 magnitudo: virtuti essent omnia conferenda. Quanto enim ma-
 gnitudo huius illum superaret tanto constat fore parem. Cum
 vero hoc sit impossibile: patet quod in rebus civilibus non secundum omnes
 similitudinem de magistratibus recte concedunt. Si enim sint hi qui
 dem tardus: illi autem veloces: nihil ob hoc opus alios plus: alios
 minus habere: sed in agonisticis certaminibus horum excellentia ho-
 norem capit. At ex quibus constat civitas: in his necesse conten-
 tiones cadere. Quapropter rationabiliter sibi arrogant hono-
 rem nobiles et ingenui et opulenti. Oportet enim ingenuos esse
 et censuram habere ad onera referenda. Non enim civitas esse potest
 ex pauperibus omnibus: quemadmodum nec ex servis. At si hec requi-
 rantur: patet quod et iustitia et virtus bellica requiritur: sine his enim sta-
 re civitas non potest. Hoc tantum interest quod sine pauperibus illis civi-
 tas esse non potest: sine his autem non bene permanere. Ad hoc igitur ut sit
 civitas videri potest: vel omnia: vel quedam istorum recte sibi honores ven-
 dicare. Ad vitam tamen optimam disciplina et virtus iustissime sibi ven-
 dicare honores utique videntur: ut supra dictum est. Cum vero nec
 omnium partium par habere debeant: qui in uno aliquo sint pes nec im-
 par in pares secundum unum necessarium est omnes hominum rerumque transgressio-
 nes esse: et labes. dictum vero est prius: quod inter se quodammodo omnes in-
 ste contendunt: simpliciter autem non omnes iuste. Opulenti quidem quod plures
 regionis possident: regio autem communitas quiddam. Preterea in commer-
 cijs magis creditur eis: ut plurimum. Ingenui autem et nobiles
 quasi prope inter se: civis. n. magis generosiores quam ingenerosi.
 Nobilitas autem apud omnes in honore habetur. Insuper: quod consen-

Liber Tertius

taneū est ex melioribus ortos esse meliores: est enim generis virtus nobilitas. Similiter quoque dicemus virtutem merito contentio- nem inducere: sociabilem enim virtutem dicimus esse iustitiam: cui ceterae omnes virtutes necessario sequuntur. Atque et plures ad pauciores: nam et potentiores et ditiores: et meliores sunt ut

Questio. susceptis pluribus ad pauciores. ¶ An ergo si omnes isti foret in vna ciuitate: ceu boni et diuites et nobiles: essetque alia multitu- do populi. Utrum in dubio veniret quibus gubernatio reipubl.

Responso. foret tribuenda: an non esset dubium. In vnaquaque igitur repu- earum quas diximus indubitatum est iudicium: quinam debeant gubernare. Principalibus enim inter se differunt: ceu alia per di- uites esse: alia per virtuosos: et aliarum vnaqueque eodem modo: sed considerandum est quando circa idem tempus ista existunt quo modo sit determinandum. Nempe si virtuosi sint in ciuitate ad- modum pauci quomodo est agendum: An considerare oportet si pauci ad opus gubernandi reipubl. sufficient: aut tot esse oporteat: ut ex

his ciuitas constet. Est autem dubitatio quedam in cunctis qui de honoribus reipubl. contendunt. Nam qui vel per diuitias vel per genus gubernationem sibi retribuendam putant nihil iuste dice- re videntur. Sequeretur enim ut si vnus omnium ditissimus foret: is eodem iure gubernare alios omnes deberet. Eodem modo qui nobilitate antecellit eorum gubernator esset qui cum ipsi sint ingenui de honore contendunt: hoc idem forsitan continget in optimatum gubernatione circa virtutem. Si quis enim vnus per- bitate antecellat alijs qui in eadem reipubl. versentur hunc do- minari oportebit secundum illam rationem. Ergo si et multitudi- nem dominari oportet ex eo: quia potentior est quam pauci: et si vnus vel plures vno pauciores tamen quam multitudo potentiores sint alijs hos oporteat gubernare potius quam multitudinem. Hec itaque omnia videntur ostendere: quod harum determinationum nulla est recta finis quam censent sibi quisque gubernationem esse tribuendam: ceteros vero omnes sub eorum gubernatione esse debere. Nam ple- cito et ad eos qui per virtutem sibi arrogat gubernandi auctorita- tem: et ad eos qui per diuitias fidere possent multitudo iustum sermo- nem. Nihil enim vetat multitudinem quandoque meliorem esse

quam pauci/ac ditiozem: non secundum singulos: sed secundum vniuersos. Ex quo ad questionem illam quam afferunt per hunc modum responderi potest. Querunt enim quidam ad quid respicere legis conditor debeat in legibus rectissimis constituendis. Verum ad meliorem vel ad plurium utilitatem: quando contingat quod modo diximus. Rectum quidem accipiendum est eque. Equeve- ro rectum ad totius ciuitatis utilitatem et ad communem ciuili- tatis autem communiter qui particeps est imparandi et parandi: scilicet alius secundum vnamquamque speciem rerum publicarum.

scdm

Secundū autem optimam speciem qui potest et eligit parere et imperare ad vitam secundum virtutem degendam.

¶ De vno: ceteris virtute precellent: ostracismo: optima repub.

¶ Capitulum nonum

¶ Quod si vnus sit vsq; adeo superexcellens virtute vel plures q̄ vnus: nec tm̄ tot numero vt implere ciuitatem possint: vt neq; cōparanda sit altorū omnīū virtus: neq; facultas regendi repub. ad hanc plurius si sint plures: vel vnus tm̄ si vnus: non amplius hi

ponēdi sunt ciuitatis pars. Fieret enim illis iniuria: si alijs partibus pares censerentur: cū sint vsq; adeo superiores scdm̄ virtutē atq; ciuilem potentia. Putandū est em̄ talē virū tāq; deū hoībus esse. ¶ Ex quo manifestū est positionē legū necessariā esse circa

equales genere et potentia: sed de illis qui tales sunt nō est lex: ipsi enim lex sunt. Est em̄ ridiculus esset qui legi illos subiicere conaretur. Diceretur em̄ fortasse quēadmodū de leone scribit. An

tisthenes cōcionantibus lepusculis: ac cēsentibus equū oēs habere debere. Ideoq; a ciuitatibus q̄ populariter regitur: ostracismus repertus est propter eiusmodi causam. Ne siquidē ciuitates equalitatem maxime oīm cōplectūtur. Quare qui superexcellere videtur: vel propter diuitias: vel propter amicos: vel propter aliquā aliā ciuilem potentiam: extra ciuitatem relegatur ad temp' aliquod determinatū. Tradūt etiā fabule ob huiusmodi

cām. Herculem ab argonautis fuisse relicum: nō em̄ vna cū alijs nauem regere illum voluisse vt nimium superexcellētem inter na-

uigantes. Quapropter qui vituperāt tyrānidem et consilium Periādrī Trafibulo datū: non simpliciter existimādi sunt recte dice-

re. Ferunt etiam Periādrum nihil respōdisse ei qui consilij petendi causa ad ipsum missus fuerat: sed supereminētes spicas demetendo segetem adequasse. Cuius causam cum non intelligeret nuncium ac factum ab eo narraret: intellexisse Trafibulum qđ

oportebat supereminētes ciues auferre. Hoc autem nec pdest solum tyrānis nec solum faciunt tyranni: sed et in paucorum potentia: et in populari statu similiter se habet. Ostracismus em̄ eādē

quodammodo vim habet tollendo eos qui supereminēt et in exilium pellendo. Hoc idem et in ciuitatibus et in gentibus faciūt hi qui dominātur: velut Atheniēses circa Samios et Chios et Lesbios. Quāprimum enim imperium firmīter habuere: eo in

multis pessundarunt: contra federis equitatem. Persarum autē rex Medos et Assyrios: et alios qui magnum aliquid de ipsis sa-

piebant ob imperium prius habitum sepe cōterrunt. ¶ Questio autem proposita circa omnes est rerum publicarum species vniuersaliter que sunt recte: nam ille que transgreditur ad propria respicientes vtilitatem hoc agunt. Quinimmo ille que ad com-

Aristo. lib. politicoꝝ.

¶

Liber Tertius

mune respiciunt bonum eodem modo se habent: patet hoc in alijs quoq; artibus et scientijs: neq; enim pictor excedentem mensuram pedem animal habere pateretur: quamuis pulcherrimus ille pes esset. neq; faber proiam aut aliam partem navis. neq; certe magister choru: eum qui pulchriorem ac meliorem toto choro voce emittit. sine in choro esse. Itaq; ob hoc quidem nil prohibet eos qui domini sunt conuenire cum ciuitatibus si proprie dominationis gratia que principatibus vtilia sunt agant. Quare secundum eas quas confitemur superexcellencias quamdam habet vtilitatem ratio illa per quas ostracismus fuit repertus. Absilius tamen foret sic ab iniuria per legis conditorem fuisset priuatum vt respu. non indigeret tali medicina. Secundo autem loco si quid tale accidat conandum est tali aliquo remedio corrigere: quod tamen factum non est in ciuitatibus. Non enim respererit ad commodum publicum: sed per sedittonem vsi sunt ciuili pul-
Dsione. In his igitur speciebus gubernandi que lapsa sunt quod ad priuatum commodum pertinet ac iustum est patet: forsitan autem non simpliciter iustum: et hoc est manifestum: sed in optima republi. magna habetur dubitatione non per excellentiam aliorum bonorum ceu viriu et diuitiarum et amicitiarum: sed si quis excellat virtute quid de eo sit faciendum. Non enim dicendum est vt talis vir sit de ciuitate pellendus: atqui neq; gubernationi aliorum talis vir erit subsiciendus. Perinde enim est ac si qui iouem gubernare velint potestatem diuidentes. Restat ergo vt videtur naturam huius talem esse vt omnes sponte sua illi parere debeant itaq; huiusmodi qdē homines esse reges ppetuos in ciuitatibus.
¶ De republica regia et regum speciebus.

Capitulum decimum

A De regia potestate Utriusq; ducit ciuitatis regionis regē hęc.

¶ Primare sui spēs.

Ansan vero post hoc congruum fuerit considerare de regia gubernatione. Dicimus enim hanc esse vnam ex rectis speciebus rerum publicarum. **¶** Considerandum est autem vtrum conducatur ciuitati et regioni quam recte gubernari oporteat regem habere vel non: sed alia quedam species gubernandi magis conducatur: vel an quibusdam conducatur: quibusdam non. **¶** Ante omnia vero distinguendum est an sit vnus genus eorum: vel differentias habeant: vel plures: facile est intueri quod plura genera sunt. Nec est omnium regum modus vnus potestatis. In Lacedemoniorum enim regu. videtur rex esse martime secundum leges: neq; enim potestatem habet omnium: sed eum egreditur extra regionem imperium habet eorum que pertinent ad bellum. Præterea sacrificia deorumq; cerimonie ei commissa sunt: hæc igitur regia potestas est quasi auctoritatem belli

perpetuā habere. vite em̄ necisq; alicuius nō h̄z potestātē nisi duz
 bellū gerit: vt etiā apud antiquos fuisse videtur: qđ ostendit Iho
 merus: nam Agamennō in cōcionibus maledictis ⁊ iurgijs ve
 rabatur. sed cum a concione digressus in prelio erat: occidēdi ha
 bebat potestātē. Itaq; inquit quem ego procul a pugna fugiens
 tem cōspexero nō sibi sat erit fugere canes ⁊ aues: naz penes me
 occidendi potestas. Una ergo species regni est auctoritas belli
 perpetua: ⁊ quādoq; p̄ genus: ⁊ quādoq; p̄ electionē huiusmodi
 regnum obtinet. ¶ Est ⁊ alia insuper monarchie species qualia
 sunt apud quosdā barbaros regna vim habētia proximā tyran
 nidi: licet sint legitima: ⁊ fm̄ morem patrie. Ob id enim quia ma
 gis apte sunt ad seruitūdū nationes barbaroꝝ q̄ grecorum: et
 eorū qui incolunt Asiam q̄ eorū qui Europā: p̄ferunt sub herili
 principatu seruire iugum equo animo: ⁊ ob hoc tyranica sunt hu
 iusmodi regna: sed habēt securitatē: q; more ⁊ legibus cōstitui
 tur. Et ea de causa custodiā h̄nt regiā nō tyranicā: reges em̄ a ci
 uibus armis custodiunt. Tyrānti vero ab externis mercede cōdu
 ctis. Et reges fm̄ leges: ⁊ volentib⁹: Tyrānti vero iniuris domi
 nātur. Itaq; alteri ciuib⁹ custodiunt: alteri contra ciues custo
 diam parant. Sunt igitur h̄ de quibus dictū est due species mo
 narchie. ¶ Tertia est species vt antiquitus in grecia fuere quos
 vocabant eipymnetas. Est autē hec vt simpliciter dicamus electi
 ua tyranis differens a barbarica nō eo q; legitime: sed eo q; non
 consuete potestas: aut huiusmodi: aut viuente eo durabat: aut tē
 pore: vel rebus gestis finiebat: qualem elegerunt quandoq; Al
 tyleni Pittacū aduersus exules suos: quib⁹ preerāt Anthimes
 nides: ⁊ Alceus poete: ostendit hic Alceus in quodā loco suoru
 carminum: increpat enim q; Pittacum hominem obscuri gene
 ris laboranti ciuitati prefecerint. Huiusmodi igitur species quia
 tyranice sunt dominationem habent: quia vero electiua sunt et
 volentium: regie. ¶ Quarta species regni est: quales erant he
 roicis temporibus spontanee ⁊ secundum morem: ⁊ legem: pro
 pter beneficia enim a primis collata in populos: vel per artes:
 vel per bellum: vel per congregationem in vnum: vel per acquisi
 tionem regionis: delatum fuit eis regnum de populorum volun
 tate ⁊ successoribus. Id erat secundum morem. ¶ Et et imperium
 habebant belli: ⁊ rei diuine cultum exercebant: nisi talia essent
 sacrificia que sacerdotium requirerent: et postea de controuer
 sijs iudicabant: et hoc faciebant alij iureiurando prestito: alij si
 ne iureiurando: erat autem illis iusiurandum per sceptri eleua
 tionem. Veteres igitur illi reges antiquis temporibus ciuita
 tes ⁊ gentes ⁊ nationes externas continuo gubernabant: post
 hea vero partim ipsis regibus dimittentibus: partim multitudine
 ne detractante illud solum in quibusdam ciuitatibus relictum

C
 Sca res
 gni spēs.

D
 Tertia re
 gni spēs.

E
 Quarta
 regni spe
 cies.

Liber Tertius

est regibus vt ceremoniarum erga deos haberent facultatem: ac belli duces in externis essent.

¶ De speciebus regum imperatore/optimo viro : optimis legibus: vno multis: potentia circa regem.

¶ Capitulū vndecimū.

Regle ergo potestatis tot sunt species quatuor. vidilz. Prima qualis erat tpeibus herouū: volentū. s. z in quibusdam determinatis rebus. Dux em̄ belli z iudex controuersiarum: z dñs ceremoniarū erga deos. Altera erat barbarica ex progenie. s. dñatio fm̄ leges. Tertia quā esymnenā vocāt quā esse diximus electiua tyrannidē. Quarta laconica: ea autē est vt simpliciter dicā imperiū belli in quodā genere perpetuum. Ista quidē igitur per hunc modū inter se differunt. Quinta est species quādo vnus omnū hz potestātē quēadmodū vnaqueq; gens: z ciuitas vnaqueq; publice ordinata ad exēplar gubernationis domus: vt em̄ gubernatio patrifamilias est regia quedam potestas domi: ita regia potestas est ciuitatis z gentis vnus aut plurium quasi domestica quedā gubernatio. Fere autem due sunt regni species de quibus cōsiderationē facere expediat: vna hec de qua diximus: altera laconica: nam altarū plereq; inter has medie sunt. Pauciorū em̄ domine q̄ omnimoda potestas regia: plurium vero q̄ laconica. Itaq; cōsideratio fere circa duo versatur. Anum cōducatur ne ciuitatibus perpetuum belli ducem habere: z hunc vel per genus: vel per electionem: Alterum conducatur ne vnū habere potestātē omnū: an nō? De duce igitur belli cōsiderare ad leges potius pertinet: q̄ ad aliquā speciē repub. Nam in omni repub. id cadere potest. Quare dimittamus hanc primā partē. De rege autē qm̄ hec est gubernāti legitima species cōsiderare opz: z dubitationes que in ea cadunt percurrere. ¶ Caput vero huius questionis est vtrum expediat magis ab optimo homine regi vel ab optimis legibus gubernari. Qui gubernationē hominis preferūt aiunt leges solū vniuersaliter p̄videre: non autē ad singulariter ordinari. Itaq; in quacūq; arte literis precipue fatuum esse z in egypto post tertiā diem mouere licet medicis: quod si prius periculo id agunt suo: patet ergo propter eandē causam nō esse per literas z leges optimā gubernationem. Atqui z illam adesse oportet gubernātibus vniuersalem rationem: z melius certe cui non adest turbatio aliqua omnino q̄ cui naturaliter inest. Hac igitur turbatione lex caret. Mens vero humana non caret. Sed forsā dicet aliquis q̄ per huiusmodi rationem probabilius deliberabit circa singula. Quod igitur necesse sit ipsum legis conditorem esse: ac leges poni: manifestum est: sed non inuolabiles: quia transgrediuntur. Nam in ceteris quidem inuolabiles esse oportet: at de quibuscūq; lex aut pro

videre potest omnino: aut non bene providere: vtrum in his vni viro optimo danda sit potestas vel multis. Etenim nunc plures simul cognoscunt de causis: delibent & iudicant. Sunt autem huiusmodi iudicia de singularibus: & cum vnusquisq; per se forsasse deficiat. Ciuitas autem ex multitudine consistit: vt conuulsi ad plures conferunt melius q̄ vna atq; simplex mensa: sic iudicia multorum sepe meliora sunt q̄ vnus cuiusq;. Preterea multitudine minus subiacet corruptioni quemadmodum aque magna congeries: sic etiam plures q̄ pauci incorruptibiliores sunt. At cum vnus iudicat si ira vel alia huiusmodi perturbatio vincat necessarium est iudicium corrumpi: sed in multitudine difficile foret omnes irasci atq; errare. Sic multitudo liberorum hominū qui nihil agant preter legem: nisi in quibus ex ipsa necessario deficiat: q̄ si hoc non facile in pluribus: si plures sint boni viri et ciues. Vtrum corruptior erit vnus in gubernando: vel cum erunt plures & boni omnes: vel patet q̄ plures: Enimvero plures inter se factionibus contendunt: vnus autem non contēdit: sed aduersus hoc forsitan ponendum est q̄ studiosi viri sunt omnes vt ille vnus. Si ergo plurium gubernatio: bonorum autem virorum omnium optimatum dicitur: vnus autem regnum optabilius esset ciuitatibus ab optimis gubernari q̄ a rege: & cum potestate & sine potestate: modo reperiri queāt plures similiter: & ob hoc forsitan rex ab initio repertus est q̄ difficile erat viros plures excellenti virtute reperiri: presertim cum tunc ciuitates parue forent. Preterea ob beneficia accepta reges creauere q̄ opus est bonorum virorum: sed cum postea contingeret vt plures pari virtute reperirentur: non amplius tolerarunt regem: sed commune quiddam querentes respu. constituere. Cum vero deteriores facti lucrum sibi quererent ex gubernatione rerumpu. patriciorum hinc potentiam exortam fuisse credendum est. Honorabant enim diuitias: ex his vero in tyrannides transire: ex tyrannis rursus ad plebem: semper enim ad pauciores redeuntes: propter questus cupiditatem: multitudinem corroborauerunt vt tandem insurgēs multitudo ad popularem statum ciuitates redegerit. Factis nempe maioribus ciuitatibus non facile est aliam q̄ popularem gubernandi speciem remanere. Si autem quis ponat optimum esse ciuitatibus a rege gubernari: quomodo fiet in filiis. Vtrum per genus erit successio: at si qualescunq; perniciosum est sed non relinquet regnum huiusmodi natus rex cum id in sua sit potestate. At non facile iam est in hoc fidem habere. Arduum enim ac maioris virtutis q̄ secundum humanam naturā. Questio est etiam vtrum habere debeat qui regnaturus est circa se potentiam quandam qua possit compellere non parentes: vel quomodo gubernationem exercebit. Si enim habeat potestatem a

C
Iudicia
multoꝝ se
pe melioꝝ
ra sunt q̄
vnuscuꝝ
iusq;.

D

E

F

Lib er Tertius

legibus concessam : z nihil ex voluntate sua faciat preter leges: tamen necessaria erit sibi potentia per quam leges tueri queat. Forsan quidem de huiusmodi rege non difficile est determinare: nam oportet ipsum vires habere: sed tales vt vnoquoq; separatim z simul pluribus potentior sit: populo: tamen sit impotentior vt antiqui solebant custodiam ciuitatis tradere: z quādo aliquē perficiebant esymnetam vocitabāt: vel tyrannum. Et Dionysio postulanti circa se habere aliquos custodie causa: consuluit quōdam siracusanis tot esse dandos.

¶ De potestate regia: multis: vno: multitudīne apta regno: et alijs rebus publicis.

¶ Capitulū duodecimum.

Verum de eo rege qui cuncta ex voluntate sua gerit consideratio nunc est facienda. Nam ille qui sū leges dicit rex: non facit (vt diximus) regie gubernationis speciem: quia in cunctis rebus publicis cadere potest: vt si quidam ducendo exercitus quotiens ciuitas bellum gerit perpetuo sit prefectus: puta in populari statu: z optimatum gubernatione: pluresq; auctoritatem vni committunt belli gerendi. Est autem talis quedam deputatio apud Duracium: z apud Sipontinos: licet apud Sipontinos paulo cōstrictior. Sed regia illa potestas plenissima per quam rex omnia ex voluntate sua gubernat: videtur quibusdam non esse secundum naturam vt vnus omnium dominus sit ciuium: cum ex similibus ciuitas constet: nam similibus natura idem ius esse necessarium est: z eandem dignitatem secundum naturam: quare vt parem habere impares alimoniam: aut vestem nocuum est corporibus: ita z in honoribus res se habet. Similiter ergo z inaequalem equalibus: ex quo non magis preesse se q̄ subesse iustum est: z per vicissitudinem eodē modo: z hec tam lex: nam institutio lex est. Melius est igitur vt lex dominetur q̄ aliquis ciuium: leademq; ista ratione si quos preesse oportet: ita sunt preficiēdi vt custodes legum atq; ministri: necesse est esse alios quos magistratus cum potestate: sed non vnum hunc esse debere atque in ciuium paritate: quecunq; tamen videntur per legem quidem terminari non posse: per hominem vero cognosci posse: prudenter cauens lex adiungit: cetera iustissima intentione iudicari debere: per hos qui iudicijs presunt. Ac insuper emendare permittit quod videatur expertis vt melius disponantur quam vt iacent. Qui igitur legem preesse iubet / videtur iubere deum preesse z leges: qui autem hominem iubet preesse adiungit z bestiam seuam. Libido quippe talis est: atq; obliquos agit etiā viros optimos qui sunt in potestate: ex quo mens absq; appetitu lex est. ¶ Videtur autem de artibus falsum esse exemplum q̄ secundum literas medicari vanum esset: meliusq; fore si possidēt

Liber Tertius

grediuntur formā: hec enim fiunt præter naturam. Sed ex his que dicta sunt: patet quod in similibus et paribus nec utile est: neque iustum: ut vnus sit dominus omnium. neque si non sint leges: sed tanquam ipsa sit lex: atque si sint leges: neque bonus: bonorum: neque non bonorum non bonus: neque si secundum virtutem sit melior per quendam modum. Quis autem iste sit modus: dicendum est. Diximus vero aliquammodo et ante. **S**imo determinandum est quid congruat regi: quid optimatibus: quod reipublice. Regibus congruit hominum multitudo que natura apta sit ferre genus præstantes virtutes ad principatum civilem. Optimatibus vero congruens est multitudo liberorum que nata sit ad ferendum gubernationem eorum qui sunt secundum virtutem primarij. Ad civilem gubernationem autem reipublice congruit ea multitudo in qua populus innascitur bellicus qui gubernari possit et gubernare secundum leges et equitatem impartientes tenuioribus honores et magistratus. Quando igitur aut totum genus aut inter alios vnum aliquem ita præcellere contingat ut vnus ipsius virtus maior sit aliorum omnium virtute: tunc iustum est hoc esse regium genus: et omnium dominari: et hunc vnum esse regem. Et enim dictum est prius non solum id habet iustitiam quam præferre solent rerum publicè institutores: et qui optimatum: et qui paucorum potentium: et qui popularem. Omnes enim excellentiam tribuunt: sed excellentiam non eandem: sed secundum prius dicta: neque interficere: neque in exilium agere: neque relegare hunc posse decet: neque dignari ut per vices gubernet: non enim natura sit ut pars superet totum: habenti vero tantam excellentiam hoc accidit. Bestat ergo solum ut huic suadenti pareatur et potestatem eum habere non per vices: sed simpliciter. De regia igitur gubernatione: et quas differentias habeat: et vtrum utile sit civitatibus: vel non: et quibus: et quomodo in hunc modum determinatum sit. Cum vero tres dixerimus esse rectas gubernandi species: harum vero necessarium sit eam esse optimam que ab optimis gubernetur. Talis autem est in qua contingit aut vnum aliquem omnium: aut genus totum: aut multitudinem virtute præstante gubernare eos: qui gubernari valeant ad eam vitam que sit maxime expetenda: et in primis libris ostensum sit necessarium esse ut sit eadem virtus boni viri: et civis optime civitatis: patet quod eodem modo: et per eadem fit vir bonus et civitatem statueret quis ab optimis gubernari: vel a rege. Itaque eadem fere disciplina et idem mores facerent studiosum virum qui faciunt civem et regem. His determinatis conandum iam erit: de optima reipublice dicere quemadmodum fiat: et quomodo constituatur. Nam necesse est de illa convenientem considerationem facere.

¶ Tertij Politicorum Aristoteli. Finis.

Quartus Politicoꝝ Aristotelis.

De optima republica et pertinentibus ad legislatorem.

Capitulum Primum

Nunc cunctis artibus et scientiis que non circa partem sed circa genus aliquod perfecte existunt: vnus est considerare: quid cuius conueniat generi ceu exercitatio corporis qualis quali conueniat: et que sit optima. Optime enim nature dispositio et optime affluenti optimam conueni re necessarium est: et que plurimis: vna oibus: etem hoc gymnastice est. Preterea vero si quis non exactam illam cupiat habitudinem et scientiam circa certamina: nihilominus magistri gymnasioꝝ est hanc potenta preparare: eodemque modo in medicina: et in fabricatione nauium: et vestium: et in omni alto artificio videmus contingere. Quare manifestum est quod eiusdem est scire videre que sit optima respu. et qualis maxime ad votum foret nullo extremorum ea impedire: et que quibus conueniat. Nam plures optima esse qui forsitan impossibile est. Itaque et ea que sit simpliciter optima: et ea que quantum fieri potest optima latere non debet legis conditor ac vere ciuilem hominem. Ac preterea tertia que sit ex suppositione. Nam opus data quoque considerare posse quemadmodum ab initio constituitur: et constituta seruetur quam plurimo tempore. Dico autem ceu si cui ciuitati contigerit neque optimam gubernationem habere: neque necessaria illa adesse: neque illi ipsis que assint recte vti: sed alijs deterioribus. Preter hec autem omnia ea gubernationem que oibus maxime congruat ciuitatibus nosse opus: ut tradunt plurimi eorum qui de re publica tractant. Et si de alijs recte dicunt: de vtilibus vero oberrant: non solum enim optimam rempublicam considerare opus: sed etiam illam que in usum cadere possit: et que sit facillior et ceterior omnibus. Hunc autem alij supremam querunt solum multis sane adminiculis indigentem: alij magis communem aliquam tradentes tollentesque eas que in usu sunt laconicam vel aliam quamdam commendant. At enim opus talem institutionem reipublice. Inducere ut suadeantur ac possint homines ex his que sibi assunt facilliter ea recipere. Nam est non minus difficile corrigere rempublicam iam institutam quam ab initio instituere: quemadmodum et possit discere quam ab initio didicisse. Quapropter non solum his que libris scripte sunt respu. verum etiam illis que reuera existunt auxiliari posse oportet ciuilem hominem: ut diximus. Hoc autem facere non potest si ignoret quot sint species earum. Nam nunc quidam putat vnam esse popularem: et vnam paucorum potentium quod non est verum. Itaque opus non latere differentias omnium: et quot sint: et quotupliciter componantur. Leges etiam simul cum his considerare debent que sunt optime et que conueniant unicuique gubernationi.

Liber Quartus

Sūt em̄ leges oēs ad rēpu. accōmodāde. nō aut̄ respu. ad legem. Est nāq; ref. institutio ciuitatis circa magistratus honoresq; pu-
blicos quēadmodū debeāt impartiri: z in quo ptās auctōritasq;
summa debeat cōsistere: z qui sit finis cuiusq; societatis. Leges
autem earum varie sunt per quas modus reipu. gubernande si-
gnificatur secundum quas debeant illi qui sunt in potestate im-
perare: z prohibere transgressores. Ex quo patet q̄ necessarium
est differentia z numerum tenere singularū rerūpu. et̄ ad legum
positiones. Neq; enim fieri pōt vt eedem leges vtilēs sint pauco-
rum potentie ac popularibus: neq; popularibus omnibus. si qui
dem plures sunt z non vna duntaxat.

**De speciebus rerūpublicarū trāsgressionibus censu potestate
dequirendis a ciuili viro. Capitulum secundum**

Am vero in precedentibus dictum sit a nobis tres esse
rerūpu. species rectas. Regnum optimatū: z eam que
appellatur respu. ac tres earum transgressiones z labes
cū regnū in tyrānidē optimorū aut̄ gubernatio. in pauco-
rum potentiam respu. aut̄ in popularē statū labatur. Et de opti-
marum gubernatione z regia sit dictum. Nam de optima re-
publi. considerare idem est ac de illis dicere: vult enim vtraq; illa
rum per virtutem ceteris opportunius concurrentibus consistere:
z insuper. quid inter se differant regia ptās z optimorum gu-
bernatio: z quando regia gubernatio putanda sit determinauimus.
Restat nunc vt de illa que appellatur respu. dicamus: et de
ceteris gubernandi formis: vt de paucorum potentia: ac de popu-
lari statu: z de tyrannide. Patet igitur harum transgressionum
que deterrima sit: queue secunda: necesse est enim prime z diuini-
sime trāsgressionem esse deterrimam. Regiam quippe guberna-
tionem necesse est: aut nomen habere solum cum non sit: aut pro-
pter magnam illius qui regit excellentiam esse. Ex quo fit tyran-
nidem deterrimam existere ac plurimum a recta specie guberna-
di abesse. Secundo autem loco paucorum potētia: nā optimorum
gubernatio multū ab hac specie distat. Maxime vero mediocrē
esse popularē statū. Fuit z prius quidam qui isto modo tradidit:
nō tñ in idē aspiciēs nobiscū. Ille. n. estimabat rectarū specierum
omniū ceu paucorū potētie laudabilis z altarū deterrimā esse. po-
pularē. Improbārū vero optimam. Nos autem eas que trans-
grediuntur aberrare omnes dicimus nec paucorum potentia: q̄
mellor sit altera q̄ altera recte dicitur. Sed q̄ minus improba.
Verum de his nunc discutere omittamus. Est autem a nobis
pūmo distinguendum quot sint differentie rerūpublicarum.
siquidem plures sunt species populares gubernationis ac pau-
corum. Deinde que communissima z optabilissima sit post opti-
mā rēpub. z siqua contingit aliā ad optimatum naturam decū

nās recte constituta ⁊ q̄ plurimis congruens ciuitatibus quenā
ista sit: deinde aliarū que a quibus expetēda. Forsan enim q̄bus
dam necessaria est popularis gubernatio magis q̄ paucorū po
tentia. quibusdā vero hec magis q̄ illa. Deinde quēadmodū di
spositum esse cōueniat illum qui velit has gubernationes recipe
re. Dico autē populare fm singulas species. ac rursus paucorū
potentiā. Tandem vero omnīū istarum cum facta fuerit breuiter
mentio conandum erit referre quenam labes: ⁊ que conseruatio
nes sint: ⁊ cōmuniter omnium: ⁊ particulariter vniuscuiusq̄: ⁊ p̄
quas causas illas maxime euentre cōtingat.

¶ De diuersitate partium ciuitatis / de p̄sca / ⁊ propria de rebus
publicis sententia. ¶ Capitulum tertium.

Migitur sint plures rerū pu .species illa est causa q̄ cu
iusq̄ ciuitatis partes sint plures. Videmus em̄ p̄mo
ex domib⁹ cōstare ciuitatē. deinde rursus ex hac mul
titudine: alios esse diuites: alios pauperes: alios me
dios: diuitiūq̄ ⁊ pauperū partem esse bellicā: partē imbellem. Et
rursus ex plebe partē agrorū culture deditā videmus: p̄tem mer
cature: p̄tem opificijs: ⁊ sordidis ministerijs. Nobilitatis quoq̄
differentie sunt fm opulentiam ⁊ magnitudinē census. Sunt em̄
alii equites quod munus nemo faciliter sup̄portare potest: nisi
sit diues. Itaq̄ antiquis temporibus quecūq̄ ciuitates equestri
potentiā excellebāt in hīs paucorū potētia gubernabat. Equita
tu autē bella cōtra finitimos exercebāt: ceu Eretriēses ⁊ Chalci
denses ⁊ Magnesijs qui sunt sub Theandro: ⁊ alie plures Asiati
carum ciuitatū. Præterea sunt alie nobiliū: differentie quosdā effi
genus: quosdā virtus extollit: ⁊ siquid aliud tale ciuitatis partē
esse oportet: dictū est: ibi de optimatibus tractauimus: ibi namq̄
distinximus quot ex p̄tibus necessarijs omnis constat ciuitas: ⁊
he quidē p̄tes: quādoq̄ concurrūt oēs ad tempu . gubernandā:
quādoq̄ pauciores: quādoq̄ plures. Patet igitur q̄ necesse est
plures respu. esse inter se differētes specie. Nam ⁊ ipse earū p̄tes
inter se specie differunt. Respub. est institutio gubernationum.
Hanc vero distribuunt oēs: vel fm aliquā equitatē cōmunem.
Dico autē veluti tenuiorū ⁊ opulentiorū vel cōmunem aliquam
amborū. Necessariū est ergo respub. tot esse quot sunt institutio
nes circa earum superemientias / fm differentiā partīū. Mart
me vero due videntur esse quēadmodū de ventis dici solet: alios
quidē esse boreales: alios australes: ceteros autē ventos horum
excessus: sic em̄ respub. duas esse: populare. s. ⁊ paucorū potentiā. Venti.
Nam optimates speciem esse paucorū potentiū posuerunt: ⁊ eam
que vocatur respu. dicebāt esse populare quemadmodū de ven
tis: zephyrū quidē boreale: eorum autē australem. Eodemq̄ mo
do in harmonijs: vt quidam tradunt: nam ⁊ in illis posuerunt

Liber Quartus

duas species: vnā douicā: alteraz phrygiā:ceteras vero omnes vel ad douicā vel ad phrygiā referri. Maxime quidē igitur consueuerunt de reb. pub. sic existimare. Sed certe verius ac melius est vt nos diuissimus duarum vel vnus recte constitute ceteras esse transgressiones: vt recte armonie: sic etiam optime respu. ad paucorū quidē potētā inclināt que duriores sunt ac magis violente. Que vero remisse z molles: ad popularē statum pertinere.

De populari gubernatione: partibus ciuitatis: speciebus plebis z speciebus nobilissis: z speciebus popularis gubernationis.

Capitulum quartum.

Mas vero popularis ita simpliciter ponenda vt quidam ponunt vbi multitudo dominatur. Nam z paucorū potentium: z vbiqz maior pars preualet. Et enim si essent vniuersi mille trecenti: z horum mille forent opulenti: neqz partem gubernationis darent trecentis illis pauperibus ingenuis: ac ceteris paribus nemo diceret hanc esse popularem. Eodemqz modo si pauci quidem inopes in ciuitate plus possent qz multi: z opulenti: nec honores illis impartirent: nemo vtqz diceret hanc esse speciem: que appellatur paucorum potentium. Potius itaqz dicēdum fuerit popularem quidem esse cum penes ingenuos homines est gubernatio: paucorum autem potentium cum penes opulentos. Sed contingit vt alteri multi sint: alteri pauci. Pleriqz enim ingenui sunt: rari vero diuites. Et enim si magistratus honoresqz publice secundum magnitudinem distribuerentur: vt in Ethiopia quidam tradunt fieri: vel secundum pulchritudinem: paucorum esset gubernatio: cum parua sit multitudo ingenuorum z formosorum. Verumtamen non isto modo facta est respu. istas determinasse: sed cum plures sint partes z multitudinis z paucorum potentium adhuc resumendum est: vt neqz ingenui pauci existentes pluribus: neqz Ionium multitudo ingenuis dominetur vt i Apollonia que est in Ionio z in Thera. In vtraqz enim istarum urbium honores dignitatesqz erant illorum qui nobilitate prestabant: z qui primi in eas colonias venerant: qui erant pauci. Non autem diuitum licet multitudine superaret populus vt in colophone antiquitus. Ibi enim possidebat magna patrimonia multitudo anteqz bellum gererent aduersus Lydos: sed est multitudinis quedam gubernatio quando ingenui hominis z inopes multi existentes gubernant rempu. Paucorū vero potentium quando opulenti z nobiliores pauci existentes gubernant. Quod igitur plures sint rerumpu. species: z quibus de causis patet. Quamobrem vero plures sint qz ille quas dictum erat: z quenam iste sint: z propter quid: deinceps dicemus: principio vnde prius assumpto. Fatemur enim non vnā partē: sed plures omnem habere ciuitatem. vt igitur si animalis velle

mus species capere: primo segregarem⁹ id quod necessarium sit animal omne habere: ceu quedam sensitiuorum: & q̄ cibum conficiat atq; receperet: puta os & ventrem: & preterea illas quibus mouentur partes. Si itaq; tot species solum: harum vero differentie forent: dico autem ceu oris genera plura: & ventris & sensitiuorum: & preterea earum quibus mouentur partium. Harum coniugationis numerus necessario efficeret plura genera animalium: non em̄ fieri potest vt idem animal habeat plures differentias oris: sic etiã neq; auris. Ita q; quãdo suscepte sint oēs combinationes istorum facient species animalis: & tot quidẽ species quot cõiugationes sunt partium necessariorum. Eodem modo de rebuspu. ciuitates em̄ non ex vna: sed ex multis partibus constat vt sepius dictum est. ¶ Una quedã pars est circa alimenta multitudi- **D** quos agricolas dicimus. ¶ Altera vero pars circa ministeria ceu artifices sine quibus ciuitas habitari non potest. Harum vero artium: alie sunt necessarie: alie ad delicias pertinent: & ad vite cultum. ¶ Tertia pars est forensis multitudo que circa emendum vendendumq; & circa mercaturam: & nummulariam versatur. ¶ Quarta pars mercennarij. ¶ Quinta propulsatores belli: que quidem pars non minus necessaria est ciuitati q̄ aliqua superior: si velint tueri libertatem. Impossibile est enim vt que ciuitas vocari mercatur sit natura serua. Per se enim sufficiens ciuitas. Seruus autem non per se sufficiens est. Quapropter in libris de repu. ornate quidem hoc: sed non sufficienter dictum est a Socrate: Inquit enim ex quatuor maxime necessarijs ciuitatem constare. Hos autem esse textorem: Agricola: Lona- **E** **Ex** **quor** **necessa** **rijs** **ciuitas** **stat** **teste** **Soc** **rate.** **rurum: Edificatorem. Rursus** vero adiungit quasi illa non sufficient. Fabricum: ferrarium & pastorem: & in super negotiatorem: et nummularium: & hec omnia complent primum ciuitatem. quasi vero ciuitas omnis necessariorum gratia sit constituta: ac non magis gratia honesti: et quasi eque indigeat cotarijs & agricolis. ¶ Propulsatores autem belli non primã facit partem: ante q̄ au- **ta** **regio** **ac** **vicinis** **coactis** **ad** **bellum** **deueniatur.** Atqui & in quatuor illis & in quocunq; communicantibus necessarium est esse aliquem qui ius dicat ac decernat. Si quidem ergo animam quis ponat animalis esse partem magis q̄ corpus et ciuitatum magis talia ponendum est esse partem quã ea que pertinent ad necessarium vsum: propulsatores belli. videlicet iustitie iudicialiter exhibitores: ac preterea consultores: quod est ciuilibus prudentie opus. Et hoc siue separatim existat quibusdam siue eisdem/ nihil refert ad hunc sermonem. Nam & in armis esse & agros colere sepe contingit eisdem. Quare si hec & alia ponenda sunt ciuitatis esse partes manifestus est: q̄ & propulsatores belli ptes necessario sunt ciuitatis. ¶ Septima pars est ipsorum qui magna pa- **A**

Liber Quartus

erimonia habentes reipub. onera sustinent quos opulentos vocamus. **O**ctava eorum qui publicam operam exhibent: et qui in magistratibus gerendis occupati existunt. Civitas enim absque magistratibus esse non potest. Necessarium igitur est esse quosdam qui magistratus gerere valeant: et hoc minus sufferre in civitate: vel perpetuo: vel ad tempus. Reliqua vero sunt illa de quibus supra determinavimus in consulendo: et ius litigantibus reddendo versari. Si igitur hec civitatibus adesse oportet recteque fieri et iuste: necessarium est esse aliquos qui virtutem habeant rerum civilium. Ceteras ergo potentias eisdem adesse posse videntur pluribus: ceu eosdem esse propulsores belli et agricolas et artifices. Et preterea consultores et iudicantes. Arrogant quoque sibi virtutem cuncti: et multifariam se idoneos existimant ad gubernandum. Verum pauperes ac divites eosdem esse impossibile est. Quapropter hec partes precipue videtur esse civitatis: mores. scilicet et opulenti. Et preterea ex eo quod ut plurimum alij pauci sunt: alij multis maxime omnium contrarie inter se partes iste apparent. Itaque tresque sunt earum prevalentiam constituerunt ac due videntur. scilicet popularis et paucorum potentia. Quod igitur sint plures et ob quas causas dictum est prius. Quod vero et popularis ipsius species sint plures et paucorum potentium ostendimus. Patet autem hoc ex his que dicta sunt: nam et in plebe et in nobilitate plura sunt hominum genera. Plebis quidem una species agricole: alia artifices: alia negotiatores: qui emendis vendendisque rebus intendunt: alij circa rem maritimam: et horum alij bellatores: alij mercatores: alij nautae: alij piscatores: multis enim locis horum omnium turba ingens: ut piscatores Tarenti et Bizanti: navalis multitudo Athenis: mercatores in Egina et Chio: portitores in Tenedo: insuper manuales et parvas facultates habentes qui ociosi esse non possunt. Preterea qui non ex utroque parente civis sunt orti: liberi tamen homines et siqua huiusmodi plebeiorum hominum species altera. Nobilitas vero divitiarum: genus: virtus: disciplina: et his similia: que dicuntur sunt eandem differentiam: popularis igitur prima species dicitur maxime sunt equalitatem. Vult enim lex huiusmodi popularitatis pares esse divites et pauperes nec alteros plus posse: alteros minus: sed utrosque esse equales. si quidem maxime libertas est in populari statu ut putant quidam et equalitas certe esset maxime pariter omnibus reipub. participantibus. Cum vero populus sit multitudo: et id obtineat quod pluribus videatur: necesse est ut hec sit popularis gubernatio. Una igitur species popularis est hec. Alia vero species: ut magistratus honoresque in reipub. secundum censum patrimoniorum et eum quidem partium tribuantur: ita ut qui tanta possidet habilis sit ad honores reipub. suscipiendos

Que sunt
 plebis species.

S

qui vero non possidet sit inhabilis. ¶ **A**lia species popularis est: omnibus omnino ciuibus habilitas sit modo non sint aliqua ex ea obnoxii: dominetur autem lex. ¶ **A**lia spes popularis est: vt oēs omnino habiles sint ad magistratus gerendos modo sint ciues ⁊ dñetur lex. ¶ **A**lia spes eodēq; modo nisi q; nō lex dominatur sed multitudo. Hoc aut sit qñ populū decreta preualent legibus. Accidit vero ob prepotentes quosdam qui populū ducunt. Nam in his rebus pu. in quibus dñatur lex: prepotens aliquis nō sit q; populū ducar: s; optimi ciuium rēpub. gubernant. At vbi leges nō dominantur: ibi ductores populū oriuntur. Solus est populus regit cōpositus vnus ex pluribus. Multitudo enim dñandi auctoritatē h; nō vt singuli s; vt oēs. Homerus aut cū dicit nō esse bonum vt plures regār. vtrū de hac dicit vel de illa cum plures gubernant vt singuli: incertuz est. Talis ergo populus vt pote absolutam potestatem habens dñari solus querit nec vlli legi subesse: efficiturq; dominator. Itaq; assentatores eius in precio habentur: ⁊ est homini pp̄s in gubernatione sua tyranno per similis. Videm nempe mores et vtrobq; meliores deprimuntur: et decreta huius populū perinde sunt vt tyrāni precepta. Et ductores suasoresq; huiusmodi populū sunt velut aduatores illi qui circa tyrānos versantur: ⁊ maxime vtriusq; apud vtrōsq; potentia est: aduatoꝝ inquam penes tyrannum: ac ductoꝝibus suasoꝝibusq; populū apud ipsum populū. Hactores sunt vt decretum populū leges infringant: ⁊ ad voluntatem populū cuncta referantur. Contingit autem illis fieri potentes ex eo: quia populus dominatur omnium: ipsi autem voluntatem populū maxime dicunt: quoniam fides a populo eis adhibetur. Pieterea: qui de magistratibus conqueruntur ad iudicium populū negotia referunt: populus autem gratanter audit eorum prouocationes: per hunc modum magistratus irritantur omnes. Merito autem reprehendere videntur aut dicunt huiusmodi popularem non esse legitimā respū. specie. Vbi enim leges dñari nō p̄ualēt nō est respū. Abileges nā lex dominari oibus d; in particularibus aut magistratū et poli nō dñant n̄tia vel populū puidere. Itaq; si est popularis vna sp̄ciarū respū. est respū. clarū est q; talis gubernatio in q; decretis cūcta efficiūt nō est p̄prie popularis. Nullū enim decretū recipit esse vniuersale. ¶ **D**e popularis igitur sp̄ibus in hunc modū determinatum sit.

¶ **D**e sp̄ibus paucorū potentie: ⁊ permixtis perturbationibus.

Capitulum quintum.

Duocorū vero gubernationis sp̄es vna est in q; magnū habentes censum ad gubernationē reipub. recipiuntur: atq; ita magnum vt tenues homines ad eum peruenire non possint. Is vero qui tanta possidet habilitas sit ad respū. gerēdā. ¶ **A**lia spes est cū a puo

Liber Quartus

cēsu est fungēdi magistratus habitas: z ellgūt ipsi eos quibus desit. Si igitur ex oibus hoc faciūt vī hoc esse potius optimatuz. Sin vero ex puo nūero paucorū potētie. ¶ **A**lia spēs est: cū fili⁹ patri succedit. ¶ **Q**uarta spēs: cū hoc fit qđ mō diximus vt lex nō dñetur: s; illi q̄ regūt: z hec spēs in paucorū gubernatione: vt **B** est tyrānus in monarchia: z vt est in populari statu vltima illa species: de qua diximus: z vocant huiusmodi speciem paucoruz potētiam. Gubernationis igitur paucorum hec species sunt. Nec latere nos d; q̄ multis locis accidit rēpu. que secundum leges non sit popularis: more tamen z gestione populariter gubernari. Si militer autem econuerso apud alios cōtingit rēpu. secūdū leges esse popularē: moribus tñ z gestionē ad paucorum gubernationem magis referri. Contingit autem hic maxime post mutationem rēpu. non enim statim mutantur: sed contenti sunt ab initio homines parua accessione potentie. Itaq; leges quidem manēt vt prius erant: preualent tamen qui rēpu. mutauerunt.

¶ **D**e speciebus popularis z paucorum potentie z causis earū.

Capitulum sextum.

Quod autē tot sint popularis z paucorum gubernationis species: ex his patet. Necessesse est enim aut omnes partes populi quas supra enumerauimus rēpu. gubernationem habere: aut quasdam habere: quasdam non habere. Cum igitur z agricole z mediocria possidentes rēpu. gubernant: secundum leges est gubernatio. Vtisi enim ex opera sua querere hñt: nec ociosi esse pñt: itaq; lege cōstituta solūmodo necessariis cōcionibus intēdūt. Aliis autē recipi ad rēpu. lz cū tanta possidebūt quāta determinat lex. Dio enim nō licere oibus: paucorū potētie est. Sciari autē eū q̄ nō redditus

B habeat: impossibile. ¶ **H**ec igitur est vna spēs popularis gubernationis. ¶ **A**ltera vero spēs est oibus licere q̄ phibiti non sint per genus potentibus tñ in eo octo esse: quapp in hmōi qđē populari leges p̄ualēt z gubernāt: q; redditus nō est. ¶ **T**ertia species est oibus oīno licere rēpu. gerere q̄ liberi sint: nō tñ licere ob supradictā cām. Durare necessariū est in hac quoq; legem dominari. ¶ **Q**uarta vero spēs est illa q̄ posteris t̄pibus in ciuitatib⁹ esse cepit. Maioribus enim factis ciuitatibus q̄ ab initio fuerant: z redditibus faciliter abundantibus participāt oēs rēpu. propter multitudinis preualentiam. Versanturq; in rēpu. gubernanda (ex eo q; possunt ociosi esse) etiam inopes mercedem capientes: maximeq; huiusmodi multitudo ociosa est. Non enim cura rei familiaris pprie eos impedit q̄ diuites ita occupat vt sepe a cōcionibus absint z a iudicijs. Ex quo fit vt multitudo pauperum dominetur in rep. non autem leges. Species igitur popularis gubernationis tot actales sunt ob necessitates supradictas.

paucorum

paucoruꝝ aut̃ gubernationis p̃ma sp̃s est q̃si plures h̃nt patri-
 monia: s; nō admodū ampla. Faciunt enim p̃tatem participādī
 et q̃ tāta possidet: z pp̃ multitudinē eoz qui ad rēpu. recipiunt.
 Necessē est non hōiem s; legē dñari. Quanto enīz magis distāt
 a monarchia neq; tam amplas habēt facultates vt eas negligē
 do ociari valeāt: neq; ita exiguas vt a ciuitate victū querāt. Ne-
 cesse est vt legem velint dñari: non aut̃ ipsos. Quod si pauciores
 sint q̃ possidēt patrimonia: siq̃dē plura q̃ pu? sc̃da sp̃s fit gu-
 bernationis paucorū. Magis enī potētes plus habēdi se di-
 gnos putant. Quapropter ipsi sumunt ex alijs qui ad rempu. se
 cōferant. Præterea. q; nondum ita robusti sunt vt absq; lege gu-
 bernari possint: legē h̃mōi posuere. Quod si eo deueniant vt ip-
 si pauciores numero maiores facultates habeant: tertia cumula-
 tio fit gubernationis paucorum. Ipsi enim per se magistratus z
 imperia retinent secundum legem iubentem: vt parentum defun-
 ctorum loco: filij succedant. Quod si magis etiā subnixi sint opti-
 bus et amicitijs: prope est talis potentia ad monarchiam: z do-
 minantur hōies: nō autem lex: z est hæc quarta species guberna-
 tionis paucorum: correspondens vltime speciei popularis.

De diuisione Platonis: z sp̃b⁹ optimatū. Cap. septimum.

Sunt insuper duo alia genera rerumpu. p̃ter eas in q̃
 bus aut multitudo aut pauci gubernant: quarū alte-
 ram aiunt omnes sp̃em eē vnā ex quatuor. Dicūt au-
 tē eas: quatuor. Monarchiā. Paucoruꝝ gubernatio-
 nē. Popularē: z Optimatē. Est z quinta quā cōmu-
 ni nōie oīum appellāt rēpu. s; q; nō sepe fit: latet nūerare volē-
 tes: z ita suscipiūt quasi sint quatuor solum: vt Plato in libris de
 repu. facit. Optimatem igitur se recte habet appellare illam: de
 qua tractauimus in primis libris. Que enim ab optimis viris
 simpliciter per virtutem est gubernatio reipub. z non ad supposi-
 tionem quandam bonorum viroꝝ: eam solum iustum est opti-
 matem appellari. In sola enim ista simpliciter idem est vir bon⁹
 et ciuis. In alijs autem boni sunt ad speciem gubernandi suam.
 Sunt tamen quedam que differentiam habent a paucorum gu-
 bernatione (z appellant optimates) z ab ea que vocatur respu.
 vbi non solum respectu diuitiarum: sed etiam respectu virtutis
 ad gubernationem reipub. sumuntur. Hæc respu. differt ab illis: z
 naturam optimatis sapere videtur. Nam in his ciuitatibus que
 non faciūt publice curam virtutis: sunt tñ quidam p̃stantiores
 qui vñr esse boni viri. Abi ergo respu. respicit ad diuitias et ad
 virtutem z ad populum: vt est apud Carthaginienses: ea naturā
 optimatū sape vir: z vbi ad duo illorum solum vt Lacedæmonioꝝ
 rum ad virtutem. z ad populum: z est hæc mixtura popularis ac
 virtutis. Optimatum igitur post illam p̃limam optimam reipub.

Arist. lib. politicoꝝ

AA

gubernandi formam: he due species sunt: z tertis quecuq; illius q̄ appellatur respu: inclinant ad paucorum gubernationem.

¶ De censu potestate: de legibus bonis: finibus optimatis: popularis: z paucorū potentie. Cap. octauum.

Aliquū est vt de ea que appellat respu. dicamus: z de tyrannide. Ordinauimus autem ipsam noscum pus non esset: neq; hec transgressio: neq; ille de quibus modo diximus optimates: quia reuera omnes aberrata rectissima gubernandi forma. postmodum cum

istis numerantur: et sunt harum transgressiones z labe: vt in superiouribus circa p̄ncipiū dictū. Merito autē postremo loco tyrannidem reseruauimus. propterea quod ista minime est respu. Nosstra vero materia est de repu. tractare. Qua igitur de causa sic ordinauimus: dictum est. ¶ Nunc autē est a nobis de illa que communī noie appellat respu. ostendendo. Nā clarius eius vis appe-

Respu.

bit post determinationē eorum que ad paucorū gubernationē: z ad popularē spectabāt. Est enim respu. (vt simplr dicamus) mixtura paucorum gubernationis: ac popularis. Consueuerunt autem eas que inclinant ad popularem vocare respub. eas vero q̄ ad paucorum gubernationem vocare optimates: ex eo quia opulentiōibus: doctrina atq; nobilitas magis adesse consueuerūt.

B

¶ Preterea qui diuitias habent ea videntur habere: propter que ceteri iniurias faciūt: vnde z honestos et bonos z nobiles: istos appellant. Cum ergo optimatum gubernatio velit excellentiam tribuere optimis ciuibus: z paucorum gubernationem esse dicāt ex bonis z honestis: magis videtur impossibile: que ciuitas non ab improbis: sed ab optimis gubernetur: ea non bene gubernari eodemq; modo que leges non habeat bonas gubernari ab optimatibus. Habere autem leges bonas non id est si recte sint posite: nec eis pareatur. Itaq; vna recta legum institutio putanda est legibus parere: altera vt recte sint leges posite quibus parere oportet. Fieri enim potest vt pareant ciues male positis legib⁹. Ad autem duplr accidit: aut enim optimis q̄tum dat̄ ipsis: aut simpliciter optimis. Videtur autē optimatū esse maxime honores tribuere secundum virtutem. Finis enim optimatum virtus. Paucorum vero gubernationis diuitie. Popularis autem libertas. Quod autem pluribus videtur cōe est oīm. nam in paucorū et multitudinis gubernatione: z in optimorum: quod videtur maiori parti eorum qui in repu. versantur id obtinet. In plerisq; igitur ciuitatibus hec species gubernandi respub. vocatur. Sola. n. mixtio coniecturam facit opulentorum z inopum: diuitiarum et libertatis. Fere enim apud plurimos illi qui diuitijs pollent bonorum et honestorum locum obtinere videntur. Cum vero tria sint que circa equalitatez reipū. contendant: libertas: diuitie: vir-

tus: nam quartū illud q̄ appellat nobilitas duob⁹ p̄his est. Nobilitas. n. est antiq̄ diuitie: et virtus manifestū est q̄ duoz̄ mixtura diuitū et pauperū respu. appellanda. Tertiū vero optimatū gubernatio maxime altiarū p̄ter illam verā et p̄imā. Quod igit̄ sint alie resp. p̄ter monarchiā et p̄p̄larē: et paucorū potentū dictū est: et quales iste: et in quo differāt/inter se: et optimatum gubernatio et alie species que ad optimates declinant: et quomodo non longe distant inter se manifestum est.

Nobilitas ē antiq̄ diuitie virtus.

De cōmixtiōe: et modis commixtiōis resp. Cap. nonum.

Quomodo autē fiat p̄ter popularē et paucorū potentā illa q̄ appellat respu. et quo in ordine reponēda sit. deinceps dicem⁹. Et simul appebit: q̄bus diffiniāt popularē et paucorū gubernationem. Sumenda est enim horum distinctio. Postea ex his ab vtraq̄ tanq̄ regulam sumentes comparare oportet. Sunt autem diffinitiones tres compositionis ac mixture: aut enim ambo sumenda: quorum vtraq̄ leges ponunt: ceu circa iudicia. In paucorum enim potentia diuitibus penam con-

stituunt nisi iudicando assint: pauperibus vero mercedem nullā. In popularibus autem pauperibus mercedem. Diuitibus autē penam nullam. Commune ac medium istorum ambo hec. Itaq̄ et ciuile: mixtum est enim ex ambobus. Unus igitur modus hic est combinationis. Altus autem medium capere eorum que ab vtriusq̄ iubentur: ceu concionarij: hic quidem a nullo censu v̄l ext̄ guo penitus: hec vero a magno censu: commune certe neutri: s; medium vtriusq̄ census. Tertius vero ex duobus iussis. Hoc q̄dem ex populari lege. Illud autem ex paucorum gubernatione. Dico autem tale aliquid videtur popularis quide; magistratus sortiri: paucorum autem gubernationis eligere: et popularis non ex censu tribuere: paucorum autem ex censu. Optimatum igitur ac ciuile ab vtraq̄ vtrumq̄ accipere: ex paucorum quidem gubernatione electiuos facere magistratus: ex populari autem sumere non per censum. Modus igitur admiscendi talis.

Bene autem admiscuisse popularem: et paucorum gubernationem finis est quando eadem respu. dici potest popularis et paucorum gubernatio. Patet enim hoc accidere dicentibus eas bene esse commixtas. Accidit hoc etiam medio. Conspicitur nāq̄ in eo vtrumq̄ extremorum quod contingit lacedemoniorum respu. sunt enim permulti qui aggrediuntur dicere eam esse popularem: propterea q̄ populariter complura in illa sunt constituta: ceu p̄imum circa educationem puerorum. Pari modo diuitū filij educantur: et pauperum. et erudiuntur per eum modum per quem valeant pauperum filij erudiri: similiterq̄ in sequenti etate cum viri facti sunt. In illo non magis conspicuus diues quā pauper. Tibi quoq̄ idem vtriusq̄ in comessationibus: vestitu

AA 2

Liber Quartus

Etiam tali diuites vtuntur qualem et pauperum quis habere potest. Preterea duorum maximorum magistratum alterum eligit populus: alterum gerit. Senatores enim per populum eliguntur: ephori autem ex popularibus constituuntur. Alij vero dicunt esse illam paucorum gubernationem: quoniam multa habeat: quae paucorum potentiam afferunt: cum omnes dignitates per electionem conferri: per sortem vero nullam: et insuper apud paucos potestatem esse necandi: et in exilium pellendi: ac cetera huiusmodi praescripta. Oportet enim in republica bene temperata vtrumque videri inesse: et neutrum. Et conseruari per seipsum non aliunde: et per seipsum non per alios multos extraneos qui velint: nam et praeue respublica hoc potest contingere: sed nec velle quidem gubernationem alteram: quoquomodo partium ciuitatis omnino. Quemadmodum igitur oportet rempublicam constituere: et similiter illas que appellantur optimates: dictum est.

De tyrannide et modis tyrannidis.

Cap. decimum.

Estat nunc vt de tyrannide dicam: non quod multis verbis indigeat: sed vt habeat in hoc tractatu locum suum. Quamdoquidem hanc quoque posuimus partem esse aliquam publice gubernationis. De regno igitur determinauimus in superioribus libris. Vbi tractatum est a nobis nunquam quod regis gubernatio utilis foret ciuitatibus: an inutilis: et quam et vbi constituere oportet: et quomodo. Tyrannidis vero species duas ibidem distinximus.

Astinximus. Propterea quod eadem potentia quodammodo alteratur ad regulam gubernationem: ex eo quia ambe potestates esse sunt secundum leges: nam et apud barbarorum quosdam eliguntur aliqui ad gubernandum solli: cum absoluta omnimodaque potestate: et apud grecos eodem modo quidem eligebantur qui solli gubernarent quos vocabant esymnetes. habebant vero haec inter se differentias quasdam. Erant enim regie ex eo: quod secundum leges: et ex eo: quia volentibus imperabant. Tyrannice autem eo quia pro arbitrio dominationem exercebant. Tertia species tyrannidis que maxime proprie videtur id nomen habere opposita est regie potestati absolute. Nam necesse est tyrannidem illam que nullis subiaceat legibus: et dominetur per vim ac respiciat ad propriam utilitatem: non ad utilitatem subditorum. Quae inuoluntaria est cum nemo liber sponte sua ferat huiusmodi seruitutem. Species igitur tyrannidis tot et tales sunt.

De optima republica: partibus ciuitatis: mediocritate excessu atque defectu.

Cap. vndecimum.

De vero sit optima respublica et que vita optima pluribus ciuitatibus et hominibus: neque per virtutem iudicant: que supra vulgus emergat: neque per doctrinam que ingenio indiget et adiumentis externis: neque per gubernationem que ad

votum fiat. sed vitam eam probant quam plurimi consequi possunt: et gubernationem eam quam plurime civitates valeant recipere. Nam quas vocant optimates de quibus modo diximus partim exterius cadunt plurimis civitatibus: partim appropinquant illi que resp. vocatur. Quãobrem de ambabus tamquam una sit dicendum est. Iudicium autem de omnibus istis ex eisdem principiis est: si recte dictum fuit in ethicis vitam beatam esse in virtute non impeditam. Virtutem autem ipsam esse mediocritatem: necesse est medium esse vitam optimam eius (quam singuli adipisci valeant) mediocritatis: et has omnes diffinitiones necesse est esse circa civitatis virtutem: et vicium et tempus. Est enim resp. vita quãdam civitatis. ¶ In civitate autem civitatis partes sunt tres. Nam alij divitijs excellent. Alij paupertate nimia deprimuntur. Alij sunt inter hos medijs. Cum igitur confessissimus mediocritatem et medium esse optimum palamque bonorum fortune mediocris possessio est optima omnium existimanda. Hec enim facilis est ad obedientiam mandatorum. At enim si modum excedant in alterutram partem: ceu si fortuna: si viribus: si nobilitate generis: si divitijs: vel his contrarijs: ceu paupertate nimia: si imbecillitate egregia: si ingominia multa: difficile est ut rationi obediant. Fiunt enim istorum alij superbi et delinquentes aperte in rebus magnis. alij occulte pravi: et in rebus exiguis fraudatores. Injurie vero inferuntur quandoque per contumeliam: quandoque per dolum. Insuper hi minime circa gubernationem respu. afficiuntur: minimeque consulunt. Hec autem utraque damnosa sunt civitatibus. Preterea qui bonis fortune superabundant: ceu opibus: divitijs: amicis: et alijs huiusmodi: nec imperium cuiusque patri volunt: neque sciunt: et hoc statim domitorum existit: propter delicias enim ne in scholis quidem preceptoribus obedire consueverunt. Qui autem eorum sunt in indigentia nimia constituti: detecto nimium animo: vilesque existunt. Ex quo fit ut hi magistratum gerere nesciant: sed ad parendum serviliter sint apti. Alij vero sibi imperari nullo modo patientur: sed ipsi alijs tanquam domini volunt imperare. Efficitur ergo servorum et dominorum civitas: non autem liberorum et aliorum invidentium: aliorum spernentium: quod plurimum abest ab amicitia et civili societate. Nam societas amicabile quiddam est: cum inimicis enim ne in via quidem communicare volunt homines. Vult quidem civitas ex paribus ac sibi esse. Hoc autem maxime existit medijs. Itaque necessario fit ut homini civitas optime gubernetur: ex quo dicitur nam consistere civitatem. Conservant quoque in civitatibus isti maxime ceterorum civium neque. n. aliamque cupiscunt ut faciant pauperes. Neque eorum bona cupiunt ab alijs ut accidit divitibus: et quia neque insidiant alijs: neque alij ipsis: sine periculo degunt. Quapropter bene optantur Phocylides multa mediocribus: optimis mediocritate esse volens

Liber Quartus

In ciuitate. Patet igitur q̄ ciuils societas optima est: que per me-
diocres fit: easq̄ ciuitates recipere vt optime gubernentur: in qui-
bus mediocres plurimi sunt: ac plus possunt: maxime q̄dem am-
babus: vel saltem altera parte. Hec. n. addita preualere facit ⁊ p̄
hibet p̄trarios excessus fieri. Quapropter valde optādū est vt hi
qui in rep. versantur facultates habeant mediocres: ac sufficien-
tes. Nam vbi alij nimis multa possident: alij nihil: vel plebs infir-
ma insurgit: vel paucorū potētia illa extrema: vel tyrānus p̄pter
vtrūq̄ excessum. Ex populari. n. statu n̄m̄ sup̄bo: ⁊ ex pauco-
rum potentia ad tyrannidē dcuenitur. Ex mediocribus aut̄ ac p̄
pe paribus multominus: cuius rei causam postea vbi de muta-
tionibus tractabitur: dicem⁹. Q̄d autem media sit optima mani-
festum est. Sola. n. seditionib⁹ caret. Vbi em̄ p̄multum est medio-
cre minimum seditiones ⁊ discordie ciuitū inuascuntur: magneq̄
ciuitates ob hanc ipsam causam min⁹ seditionibus subiacent: q̄
magna in his est mediocrium hoīum multitudo. Paruas autem
ciuitates facile est in duas ptes diuidi omnes: ita vt nihil mediū
relinquatur: ⁊ fere cuncti: vel inopes sunt vel opulenti. Pulares
quoq̄ gubernationes tutiores sunt ⁊ diuturniores: q̄ paucorū
potentie p̄pter medios. Plures em̄ sunt ⁊ magis honours p̄tici-
pant in populari gubernatione: q̄ in paucorum. Nam q̄ si sine his
multitudo inops plus p̄t male res se h̄nt: ac cito peunt. Signū
vero hui⁹ putandū est q̄ qui optime leges cōdiderūt ex medio-
cibus ciuib⁹ fuere: nā ⁊ Solon h̄mōi fuit vt appet ex eo⁹ carmi-
nib⁹: ⁊ Lycurgus (nō. n. erat rex) ⁊ Charondas: ⁊ plurimi aliorū.
Patet autem ex his: ⁊ quia plurime respub. aut populares sunt:
aut paucorū gubernationes. Q̄d. n. in his frequēter pauci sunt
medij. semper qui p̄ualent (siue hi sint qui facultates h̄nt: siue po-
pulares q̄ mediuz transcendunt) p̄ seip̄os gubernationē agunt.
Itaq̄ aut multitudo populi insurgit: aut paucorū potentia. Pre-
terea ex eo: q̄ seditiones fiunt ⁊ pugne inter multitudinē ⁊ opu-
lentos quibuscunq̄ vincere p̄tingit: hi neq̄ cōem amplius habēt
rempu. neq̄ equalem: sed quasi victorie p̄mituz reportant rempu.
obtinere: ⁊ alteri popularē statum: alteri paucorū potentia faciūt.
Preterea qui p̄ncipatum grecie habuerunt: hi ad p̄p̄riā respiciē-
tes rēpu. aut popularē statuz in ciuitatibus p̄stituerunt: aut pau-
corū gubernationē: nō ad ciuitatum illarū cōmoda respiciētes
sed ad sua: atq̄ ita p̄ istas causas effectus est: vt vel nunq̄ medio-
rum illa gubernatio extiterit: vel admodum raro. Unus em̄ vir
consensit solus ex his qui antiquitus in p̄ncipatum fuere: hunc
gubernandi modum constituere. Jamq̄ in ciuitatibus consuetu-
do obtinuit: non velle equale: sed aut impare querere: aut victos
obedire. ¶ Que igr̄ optima sit resp. ⁊ quā ob cām ex his ptes. De
alijs autem: cum plures populares ⁊ plures paucorum guberna

stones esse diximus: que prima ponēda sit. ⁊ q̄ scōda: ⁊ q̄ delinceps
 q̄ potior sit: aut deterior: determinata optimata: non erit diffic-
 le intueri. Necesse est em̄ esse meliorē que proxime huic accedit: de-
 teriorem vero q̄ p̄m distat a medio: nisi ad suppdnē quis iudicet
 Dico aut̄ ad suppdnē: q̄ multoties alia reipu. forma eligibilio-
 ri existente nihil vetat: aliā q̄busdā magis vtilem esse.

De multitudine popularitati apta ⁊ de fallaci ⁊ fucaria diu-
 rum bonitate. Capituluū Duodecimū.

Ue aut̄ resp. quib⁹: ⁊ qualis qualib⁹ cōferat: p̄ns est
 tractare: sed capiendū pu⁹ est vlr̄ de cunctis. Opz em̄
 ptem illam ciuitatis q̄ rēpu. stare vult potētiorē esse: **B**
 q̄ illa ps q̄ non vult tempu. manere. Est aut̄ ois ciui-
 tas ex quali ⁊ quanto. Dico aut̄ quale ceu libertatez
 diuitias: disciplinam: nobilitatem. Quantū vero ceu multitudinez
 nem populū preualentē. Fieri aut̄ pōt vt quale existat vni ciuita-
 tis parti: alteri vero quantum ceu maiorē esse numerum ignobi-
 lium q̄ nobiliū: ⁊ paucoꝝ pauperū q̄ diuitū. Neq̄ tñ tñ supera-
 re q̄titate: q̄tū superari qualitate: pp̄ hoc adinuicem cōferenda
 sunt. Ubi ergo superat pauperū multitudo: eam quā dixim⁹ pro-
 portionē hīc p̄p̄aris gubernatio exoritur: ac spēs siugle p̄p̄ar⁹ **B**
 status s̄m multitudinis exuperantiam: ceu si agricolarum multi-
 tudo plus possit. prima spēs. Si multitudo mechanicōū ac mer-
 cenariōū: vltima spēs: ⁊ sic de alijs que sunt harū medie. Ubi au-
 ea ps in qua sunt opulenti ⁊ nobiles magis supat qualitate q̄
 deficiat quantitate: hīc paucorum potentia gubernatioq̄ exoritur: **C**
 ac eodem mō singule spēs huius s̄m exuperantiaz istiusmodi ho-
 minū. **D**ebet aut̄ qui legem ponit in repub. sup̄ ad medios re-
 spicere. Siue em̄ ad paucoꝝ gubernationez dirigantur leges de
 medijs est cōsectandū: siue ad p̄p̄arem statū ⁊ ad medias q̄q̄
 leges respicere dñt. Ubi em̄ mediocrium superat multitudo: vel
 vtrumq̄ extremum: vel alterum tñ: hīc resp. recipit stabilitatem.
 Non enim est metus ne q̄nq̄ diuites cū pauperibus conspirent
 contra mediocres. Nunq̄ em̄ alteri seruire alteris vellent. Qd̄
 si communiorem aliquā querunt nullam aliam q̄ istam reperiet
 nam p̄ vices gubernare non paterentur pp̄ diffidentiam q̄ inter
 eos existit. In cunctis vero locis arbiter est fidelissimus: arbiter
 aut̄ medius: quantōq̄ melior est gubernatio temporata: t̄āto du-
 rabilior. Aberrant etiam pleriq̄ illorum qui optimates reip. gu-
 bernationes efficere volunt. non solū in tribuendo nimū diuiti-
 bus: verū etiam in excludendo plebez. Necesse est em̄ procedente **D**
 tempore ex falsis bonis verum malum euenire. Diuitum enim
 cupiditates plus habendi magis destruunt tempu. q̄ que mul-
 titudinis.

Quibus
 magis cō-
 uenit po-
 pular⁹ sta-
 tus.

Quibus
 magis pau-
 coꝝ potē-
 tia.

Liber Quartus

De vaftris legibus paucorū potētīez populariūm: de contēpes
ramento gubernatoribus antiquitate regle gubernationis.

Capitulum Decimum tertū.

Sunt autē illa circa q̄ simulant ac fallaciter preterunt ad
pp̄m quinq; numero: Concio: Magistratus: Iudicia:
Armatura: Exercitatio. Circa concionem quidem licere
oibus adesse: sed pena opposita diuitibus si nō assint v̄
solis vel maiorem q̄ multitudini. Circa magistratus autē nō lice
re his q̄ censum h̄nt magnū renūciare magistratū: pauperib; autē
licere. Circa iudicia vero penā esse diuitib; nisi iudicent: pauperi
bus autē impunitatem: aut illis magnā: his puam penā: vt est in
Charonde legibus. Quibusdā vero locis oibus lz descriptis in
cōcionib; iudicijsq; adesse: q̄ si descripti sint z nō exerceant: in pe
nas incidunt pmagnas: vt metu pene vitent descriptionē: z per
non descriptionem neq; iudicia neq; conciones exerceant. Eo
dem mō circa arma possidenda z circa gymnasia legibus statuūt.
Pauperibus em̄ licet nō habere arma. diuitibus autē pena cōsti
tuta est nisi habeant. Et si gymnasio se nō exerceāt pauperes nul
la pena est. Diuitib; autē est pena vt alij metu pene se exercere cō
pellantur: alij (q̄ nullaz formidant penā) non faciant. Hec igitur
paucorū potētie sunt machinamēta. In populari autē statu cō
tra hec alia excogitant. Pauperibus em̄ salaria statuūt cōcionā
tibus. Diuitib; autē nullā penā imponūt. Itaq; manifestum est si
quis velit iuste hec tēperare: q̄ opz vtrinq; assumere: z illis q̄dez
salaria constituere: his autē penā. Sic em̄ oēs cōdicarent. Nam il
lo q̄dē mō respub. fit alteroz solū. Opz quidez rempu. esse ex his
solum qui arma possident. Censūs autē magnitudo diffinit sim
pliciter non pōt: sed considerata qualitate adūgatur largissimus
vt q̄ p̄cipāt repu. sint plures sc̄q; hi q̄ nō p̄cipāt hunc instituere.
Volunt em̄ pauperes z honorū expertes quietē agere: si neq; cō
tumelia eos quis afficiat: neq; bona illis auferat. Sed hoc nō fa
cile: non semper cōtingit vt qui rēpub. gubernāt sint mites: z hu
mani: cōsueuerunt autē quoties bellū est graustē ferre nisi susci
pant alimenta. Nam sunt egent: z si quis alimenta porrigat cu
piunt bellū. Apud quosdā gubernatio reipubl. existit non in his
solū qui ad armaturā sunt habiles: sed in his qui exercebant ar
ma. in Alienis quidem gubernatio reipub. erat in istis z ma
gistratū creabant ex his qui militabant. Primaq; respub. apud
grecos cōstituta est ex his qui bellum gerebant: ab initio q̄dem
ex equitibus: nam robur bellū tunc in equitibus habebat. pedita
tus enim nisi ordo ac disciplina assit inutilis est. h̄mōi autem di
sciplina z ordo antiquis illis tēpoubus nondum erat: ex quo fie
bat vt in equitatu robur belli haberetur. Sed auctis ciuitatib;
que in armis potētiam habebāt plures ad communtionē reipub.

recepti sunt: ex quo factum est vt, quas nunc respu. vocamus: tūc popularis status diceretur. Fuerat enim antiqua ciuitatum gubernatio rōnabiliter paucorum: et regia: ppter paucitatem em̄ hōminū nō erat magn⁹ numerus mediocritū. Itaq; pauci cū essent multitudīne et institutione magis ferebant ab alijs gubernari.

Quam igitur ob causam plures sunt rerūpub. forme: et quanti obrem p̄ter alias que debentur. neq; popularis gubernationis vna est spēs. nam aliarum similiter: ac p̄terea que dīse sint inter eas: et quare accidat: et insuper que sit optima rerūpu. vt plurimū dici potest ac aliarum quorū rerūpublicarum qualis qualibus congruat: dictum est.

De partibus reipublice consilijs: magistratibus: iudicijs: de consultandi potestate et mēbris eius.

Capitulum Decimūquartum.

Rursus autē et cōter et separatim de vnaquaq; dicem⁹ earum partiū que post hoc sequuntur. cōuenienti sumpto principio. Sunt ergo tres partes oīum rerūpu. in singulis: quarū studiosus legis positō: considerare debet vtilitatem: quibus bñ se hñtib⁹ necesse est rēpub. bñ se hñre: et gubernandi formas inter se differre in eo q̄ singule istarū differūt. Harum triū partiū. vna est que versatur in publicis cōsilijs. Altera in magistratibus: hoc est quos esse p̄: et quā ptātem hñre: et quem admodum debeant creari. Tertia ps in iudicijs consistit. **E**as ps que consultat auctoritatē h̄z de bello et pace: de societate in eūda ad bellū vel dissoluenda: de legibus ferendis vel abiogandis de morte. de exilio: de publicatione bonorū: et rōnibus reposcendis. Necesse est em̄ vel oībus ciuib⁹ hec oīa decernēda tribuere vel quibusdā: oīa ceu vni cuidam magistratui aut similib⁹: vel alijs alia: vel quedam illoꝝ oībus: quedā vero quibusdā. **D**ēs igitur et de oīb⁹ populare est. Talē enī equalitatem affectat p̄p̄s. **S**unt autē plures modi. Unus si singulatim et non simul oīb⁹: vt est in reipu. Theclelei Milesij: et in alijs reb. pu. deliberāt magistratus simul collecti: ad magistratum vero vadunt oēs singulatim ex tribub⁹: et partim etiam minutis donec transeat per omnes. Congregatur autē p̄p̄s solūmō p̄ legibus ferendis: et p̄ his q̄ pertinet ad reipu. statū. et pro his audiendis q̄ a magistratibus nunciatur. **A**lius modus est: oēs simul conuenire aut solūmō ad magistratus creandos: et ad ferendas leges: et p̄ bello vel pace: et ad rōnes reposcendas: in ceteris vero eos qui magistratum gerunt decernere ad singula deputandos: vel per electionem: vel per sortem. **A**lius modus est vt ad magistratus creandos et ad rationes reposcendas conueniant omnes ciues: et ad deliberationem belli suscipiendi: vel societatis ad bellum in eunde: cetera vero magistratus exequantur per electionē crea

Liber Quartus

ti quod fieri potest. Talia vero sunt quot exercere necessarium est eos
B qui sciunt. **Q**uartus modus est ut omnes de omnibus convenientes
 deliberent: magistratus vero de nullo statuant: sed tamen primo lo-
 co suam dicant: quemadmodum fit in extrema illa gubernatione po-
 pulari quam in paucorum gubernatione spectet illi violente et in gu-
 bernatione vniuersi tyrannidi correspondere diximus. **H**ic ergo modi po-
 pulares omnes: quosdam vero de omnibus paucorum potentie. **H**ic autem et
 hoc dicitur plures: quoniam enim a mediocri censu fiat assumptio et multi
 assumuntur propter eam census mediocritatem: et que lex vetat non mo-
 ueant: sed sequantur: et liceat acquirere censum huius: paucorum est huiusmodi
 gubernatio: sed tamen civilis propter eius mediocritatem. **N**on vero non
 omnes participes sunt: sed qui eliguntur: et secundum leges gubernant: ut et pau-
 corum potentie est. **N**on autem ipsi se eligunt qui deliberandi auctori-
 tatem habeant: et quoniam filius patri succedit: ac dominus sunt legum: necesse est
 huiusmodi gubernationem esse paucorum potentium. Sed quoniam aliquorum alii
 qui cum civibus de bello et pace et repetendis rationibus vniuersi cognos-
 cunt: de alijs autem magistratus electi vel sorte assumpti optima-
 tum id est: vel eius qui appellat responsum. **Q**uod si de quibusdam electi:
 et de quibusdam vero sortiti: et vel simpliciter sortiti: vel ex preelectis: vel
 ceteri electi: ac sortiti: partim optimatum est: partim reipublice ipsi. **D**e-
Lstinguuntur ergo ea pars que in consulendo deliberando consistit in
 hunc modum pro natura rerum publicarum et administratur una queque responsum.
 secundum huiusmodi determinationem. **C**onfert autem et gubernationi illi que nunc
 maxime esse popularis: dico autem ei in qua populus dominus est etiam
 legum in deliberando ac melius disponendo: hoc idem facere in ceteris
 quod fit circa iudicia in paucorum potentia: imponunt enim penam illis quos
 iudicare voluit ut iudicet: populares vero mercedem statuerunt paupe-
 ribus. **M**elius enim deliberabunt si omnes consilio interfuerint. **P**opulus
 quidem cum nobilibus: isti autem cum populo. **C**onfert etiam per electio-
 nem assumi eos qui deliberaturi sunt: vel per sortem equaliter ex parti-
 bus civitatis. **C**onfert etiam si plurimum excedat multitudo plebis
 eos qui sunt in gubernanda republica. peritiores vel non omnibus mer-
 cedem tribuere: sed quantis consideret numero nobilitatis vel ex-
Dortiri plures. **I**n paucorum vero gubernationibus: aut eligere quos-
 dam ex multitudine: aut tale aliquid constituere quale est in quibus-
 dam civitatibus quas appellant precosulores ac legum custodes
 ac de his solummodo rebus consilium referre: de quibus istante de
 liberauerint. **P**er hunc enim modum populus interueniet in delibera-
 do: nec tollere quicquam de republica valebit. **I**nsuper aut illa decernere po-
 terit populus: aut nihil contrarium illis que preponentur: vel con-
 uentendi quidem omnes participes facere: deliberandi vero magi-
 stratibus potestatem relinquere: et oppositum eius facere quod
 fit in populari statu. **P**opuli enim decretum in condemnando ratum
 non sit: sed ad magistratus rursus referatur: quod contra fit in po-

pularibus. magistratus em̄ absoluendi dñi sunt oīno: cōdemnan-
di vero non: sed ad populum habetur recursus. De consultan-
do igitur ⁊ deliberando: et usq; potestate in hunc modum deter-
minatum sit.

De magistratibus: necessarijs: p̄p̄ijs: honestis: ⁊ de magistra-
tuum institutionibus.

Capitulum Decimūquintū.

Consequens his est circa magistratus distinguere:
h̄z em̄ ⁊ hec pars reip. dñas multas. Quotq; magi-
stratus: ⁊ quarū rerum auctoritatem h̄re: ⁊ pro quo
tpe singulos: naz alij semestres: alij breuiiores: alij an-
nos: alij diuturniores statuūt magistratus. Et vtruz
magistratus oporteat esse perpetuos: an ad longum tps: aut neu-
trum: sed multotiens eosdem aut non eundem bis: sed tantum se-
mel: ⁊ preterea circa constituendos magistratus ex quibus optz
creari: ⁊ a quibus ⁊ q̄uo. de h̄is enim oībus opz posse distingue-
re qui q̄bus conferant gubernationibus reip. Est aut̄ ne hoc q̄
dem facile determinare: q̄les magistratus sunt nūcupandi. In di-
get em̄ ciuillis societas multis p̄sidentibus. Quapp̄ non oēs qui
vel eliguntur: vel assumuntur sorte: sunt magistratus existimād̄:
vt puta sacerdotes: hoc enim aliud q̄ddam ponendum est a ciui-
libus magistratibus. Preterea qui pompas dicunt: ⁊ p̄cones: et
legati qui eliguntur. h̄mōi em̄ cure ciuiles aut oīum ciuium sunt
ad vnā actionem: puta dux eoz q̄ militant. aut fm̄ partem vt
mulierū puerorūq; curatores. Alie dispensatiue: sepe em̄ eligunt̄
quidam ad distribuenduz annonā. Alie ministratiue ad quas si
opulenti eliguntur: substituūt seruos. Maxime vero vt simplici-
ter dicamus illi sunt magistratus appellandi quib⁹ datum est de
liberare de quibusdam ⁊ stat uere: ⁊ iubere: ⁊ maxime hoc extre-
mum. Nam iubere imperiosius est. Verū ista quantuz ad vsuz n̄
hil differunt: vt ita dixerim: nondum enim determinata est h̄mōi
de noīe controuersia: h̄z aut̄ quādam aliam intellectiuā confide-
rationez: quales magistratus: ⁊ quot necessarij sunt ciuitati: qua-
les necessarij quidem inutiles vero ad bonā reipub. gubernatio-
nem magis vtiq; quisptam dubitabit: ⁊ ad oēm répu. ⁊ presertim
ad paruas ciuitates: nā in magnis q̄dē h̄z ⁊ dñt singuli magistra-
tus ad singula opera deputari. Sufficit em̄ multitudo ciuium ad
magistratus gerēdos: ⁊ hos cū intermissione magna tps: alios
semel dumtaxat gerunt. Meliusq; singula curantur q̄ si in mul-
tis cura nostra distrahatur: sed in paruis ciuitatibus necesse est
in paucos magistratus plures conferre: Nam cum sit pau-
citas hominum: Non facile est multos in magistratibus

Liber Quartus

esse: qui nam postea forent successores horum. Indigent quique magistratibus eiusdem et legibus: parue magneque ciuitates: nisi quod hec quidem non sepe indigent eiusdem: his vero multo tempore intermisso id accidit. Quapropter nihil prohibet multas simul curas illis demandare: non enim se impediunt: et propter hominum paucitatem necessarii sunt magistratus quidam quasi luminaria obeliscis imposita. Si ergo dicere possumus quot necessarii sunt omni ciuitati: et quot non necessarii quidem sed opportuni: facile quis sciens ista coniungat: quod coniungere congruat in unum magistratum. **D**ebet etiam hoc non latuisse quales conueniant secundum locum magistratus plurium curam habere: et qualiter ubique unum magistratum potestatem habere: ceu honestatis utrum in foro profectum annonae: et alium alibi: aut ubique eundem: et utrum secundum negotia pertinendum est: an secundum personas: dico autem ceu utrum curam honestatis: alium puerorum et alium mulierum: et in rebus publicis. utrum differat secundum unamquamque magistratuum genus: vel nihil: ceu in populari statu: et paucorum gubernatione: et optimatum: et in monarchia: utrum idem sunt magistratus potestatem habentes: sed non ex equalibus: aut similibus: sed alii in aliis veluti in optimatibus quidem ex hominibus doctis. in paucorum autem potentia ex opulentis: in populari statu ex ingenuis. Vel existant quidam secundum istas differentias magistratuum: et alicubi conferat eosdem esse: alicubi diuersos: alicubi enim congruit magnos esse: alicubi paruos eosdem magistratus. Verumtamen sunt aliqui proprii ceu eorum qui ante deliberant: hec enim potestas non est popularis. Consilium vero populare: oportet esse aliquid tale cui cura sit populum consilio pueritiae occisus sit. **H**ic autem si possit sunt numero paucorum potentia est: est autem necesse ut illi sint pauci qui ante deliberant: itaque paucorum potentia est sed ubi sunt ambo hi magistratus. Illi qui ante deliberant consiliariis proficiuntur. consiliarius enim popularis: qui vero ante venit in consulendo et deliberando paucorum potentia. **D**issoluitur etiam potestas consilij in hominum gubernationibus in quibus populus ipse ueniens de omnibus constituit. hoc autem accidere consuevit curam est utilitas quidam: aut merces constituta his qui in actione ueniunt. Sciosi enim ueniunt pro se: et de cunctis ipsi statuunt. Qui autem puerorum curam habent: et qui mulierum: et si quis alter est qui potestatem et curam habeat hominum: optimatum id est: et non populare. Fieri enim non potest ut prohibere pauperum mulieres alterius sit quam paucorum potentia: cum mulieres ipsorum in delictis uiuant. Sed de his quidem eatenus dixisse nunc satis sit. **D**e constituendis autem magistratibus conandum est tam transigere. Consistunt autem differentie in tribus terminis: quibus compositis necesse est omnes modos esse comprehensos. vnus ex tribus est qui sint illi qui magistratus constituant. alter ex quibus constituantur. tertius per quem modum. Cuiusque vero istorum differentie

sunt tres: aut enim ciues oēs constituunt: aut quidā: vel ex oibus
 vel ex quibusdā determinatis: ceu p censum: vel per genus: vel p
 virtutem: vel per aliud quiddā tale quale apud Megarenses: ex
 his qui vna cum populo cōiuncti ad bella gerenda: ⁊ hoc aut p
 electionē: aut per sortem. Rursus autē hec simul con duplicata:
 dico autem hec: ceu quosdā aliquid: quosdā oēs: ⁊ quidā ex om-
 nibus: ⁊ quidā ex quibusdā: ⁊ quidā electione: qdam sorte. Vnius
 cuiusq; istozum differētie modi erunt quatuor aut em oēs ex om-
 nibus p electionē: aut omnes ex oibus per sortē: ⁊ vel ex cunctis:
 vel quasi diuisim p trib⁹ ⁊ conuentus ⁊ societates quousq; trans-
 feat p vniuersos ciues: aut semper ex oibus: ⁊ ptim sic: partim il-
 lo mō. Rursus vero si pauci sunt illi qui constituunt magistrat⁹
 aut ex oibus per electionem: aut ex omnibus per sortem: aut
 ex quibusdā per electionē: aut ex quibusdā per sortē: vel partim
 isto mō: partiz illo. Dico autē quedā ex oibus per electionē: quedā
 per sortem: atq; ita duodecim modi efficiuntur seorsum duobus
 con duplicatis. Horū autē due constitutiones sunt populares: hoc
 est oēs ex oibus electione vel sorte: vel partim sorte: partiz electio-
 ne. Et. n. non omnes simul: sed ex omnibus constituere: vel ex qui-
 busdam sorte: vel electione: vel vtroq; modo: aut partim ex omni-
 bus: partim ex quibusdam vtroq; modo dico autē vtroq; modo
 partiz sorte: partim electione illius speciei est que appellatur res-
 pu. Quosdam vero ex omnibus constituere partim electione: par-
 tim sorte paucorum potentie est. multoq; magis si ex ambobus:
 sed quosdam ex omnibus: quosdam ex quibusdāz ciuile optima-
 tum: vel quosdam electione: quosdam sorte: quosdam vero ex quibus-
 dam paucorum potentie: etiam si per sortem fiat: vel non fiat:
 ⁊ quosdam ex quibusdam vtroq; modo: quosdam autem ex om-
 nibus ⁊ ex quibusdā oēs per electionem optimatus. Modi igitur
 circa magistratus tot sunt ⁊ distinguūtur ita s̄m rerū pu. formas
 Qui autē quibus conducant: ⁊ quomodo cōstitutiones eozū fieri
 de sunt vna cū potestatibus magistratuum: ⁊ qui sint hi: manife-
 stum erit: dico autem potestatem magistratus ceu circa redditus
 auctoritatē habere: ⁊ circa custodias: alia em potestatis spēs quē
 admodū circa bellum ⁊ circa contractus forenses.

De iudicijs: iudicioꝝ speciebus: ⁊ de modis iudicioꝝ.

Cap. decimum sextum.

Naliquum ex tribus est de iudicijs dicere. Captendi
 vero sunt istozum modi per eandem viam: est enim
 differentia iudicioꝝ in tribus terminis: ex quibus
 ⁊ de quibus: ⁊ quomodo. Dico autē ex quibus vtrū
 ex omnibus vel ex quibusdam. De quibus: quot sunt
 species iudicioꝝ. Quomodo: vtrum per sortem vel per electio-
 nem. Primo igitur distinguamus: quot sint iudicioꝝ species:

Liber Quartus

sunt autem octo. Una rationes repositae. Altera si publice cui in-
iuriatus sit. Altera quid ad statum ciuitatis pertinet ex magistra-
tibus et priuatis hominibus quicunque circa penas versantur. Quin-
ta de priuatis contractibus habentibus magnitudinem: ac preter-
ea de homicidijs et peregrinis. Homicidij rursus species: siue in
ipsis iudicijs: siue in alijs: ex pudentia fecerit vel inuitus: et quot-
cunque confitemur quidem facta: sed de iure controuersiaz facimur:
et quecunque pro homicidio: exulantibus circa rexitu statuuntur
vt Athenis dicitur: et in pheatri iudicium. Contingunt autem ta-
lia et in omni tempore pauca: et in magnis ciuitatibus. de peregrin-
is autem vna pars est: si peregrinus contra peregrinum agat:
altera si peregrinus contra ciuem. Est insuper vltra hec omnia
de paruis rebus cognitio: que dragnas quinq; aut non excedat
aut parum: oportet enim et de his ius dici: nec incidit in iudicij
multitudinem. Sed omittamus de his: et de homicidijs: et de pere-
grinis. Dicamus autem de ciuilibus: in quibus si non recte iudi-
cetur: seditionesq; gignuntur: ac rerumpu. motus: necesse est eni
vel omnes de omnibus supra dictis iudicare electione vel sorte:
vel omnes de omnibus: partim sorte partim electione: vel de qui-
busdam eorum aliquos: partim sorte partim electione assumptos.
Hec ergo modi sunt quatuor: totidem alteri. qui sunt partes: rursus
enim ex quibusdam et qui iudicant de omnibus per electionem aut
ex quibusdam de omnibus per sortem: vel partim sorte: partim electio-
ne: vel quedam iudicia de eisdem ex sortitis et electis. Isti ergo vt
dictum est sunt modi in predictis. insuper eadem conduplicata vt
quedam ex omnibus: quedam ex quibusdam: quedam ex vtrisque:
ceu si eiusdem iudicij essent alij ex omnibus: alij ex quibusdam: vel
per sortem vel per electionem: vel ex ambabus. Quot igitur mo-
di iudiciorum esse possunt: dictum est. Horum autem Prima po-
pularia sunt quecunque ex omnibus de omnibus. Secunda vero
paucorum potentie quecunque ex quibusdam de omnibus. Terti-
a optinatum et ciuilia quecunque partim ex omnibus: partim ex
quibusdam.

¶ Quartus Politicorum Aristot. finis.

Quintus Politicoꝝ Aristotelis.

De causis mutationum reruꝝ pub. rebus publicis
inequalitate iusto ⁊ stabilitate.

Cap. primum.

De alijs quidē omnib⁹ de quibus dicere propo
suimus: fere dictum est: ex quibus autē mutan
tur respu. ⁊ quot ea sint ⁊ qualia: ⁊ quenā sint
singularium reruꝝ pu. corruptiones: ⁊ labe: ⁊
ex qualibus in quales maxime mutantur: pre
terea que remedia generaliter ⁊ specialiter cus
tusq; ⁊ per que maxime conseruari possit vna
queq; reruꝝ pub. consideranduz post ea q̄ dicta

sunt deinceps erit. **C**oportet autē prius illud principis assume
re: q̄ plures sunt forme reruꝝ pu. ⁊ in his consistunt quidē oēs in
iustitiam ⁊ conuenientē equitatē: sed aberrant ab ea vt est ante di
ctum. Nā populus p̄stat ex his qui cum sint fm quid pares: pu
tant se simpliciter pares esse. paucorum vero potentia ex his q̄
cum p̄sint aliqua re: sintq; ineq̄ales: se in cunctis prestare arbi
trantur: ineq̄alesq; esse opibus entm superantes: simpliciter exi
stimant sup̄are. Deinde vero illi quasi vates existētes in cunctis
dignū putant se parem portionē habere: hi autem quasi supio
res sint maiora sibi p̄petere arbitrantur: maius cū ineq̄ale. Ha
bent vero oēs aliquid iustū: sed simpliciter aberrant: ⁊ ob eā cām
q̄ non p̄ opinione sua vtriq; repositent de repu. seditiones con
citant. Omnium vero iustissime hoc facerent qui virtute p̄cel
lunt: qui tamen minime omnium id faciunt: nam hi simpliciter
rationabile est vt hi soli preferantur. Sunt autem quidā qui pre
stantes genere plus habere se dignos putant: videatur nobiles
esse illi quorum maiores virtute ⁊ diuitijs p̄diti fuere. Hinc p̄i
cipia ⁊ fontes (vt ita dixerim) seditionum oriuntur. Quapropter
⁊ mutationes merito fiunt: quandoq; ex presenti statu ad alium:
ceu ex populari gubernatione ad paucorum potentia: vel ad po
pularē ex paucis vel ad repu. optimatem ex illis: vel ad alias ex
istis. Quāq; p̄ntes gubernādi formā non querūt mutare: sed in ea
p̄manentes p̄ se illā suscipiunt vt paucoruꝝ potentia vel monar
chiam. Insuper circa magis ⁊ minus: ceu vel paucoruꝝ potentiaz
existentē magis extendere vel cohercere: vel popularē statū am
pliare vel restringere. Eodemq; modo de alijs sp̄ibus amplian
dis vel restringendis: vel in parte aliqua rei pub. mouenda: ceu
magistratū quendam de nouo inducere: vel remouere. vt apud
Lacedemonios ferunt Lysandrum tentasse regiam potesta
tem tollere: ⁊ Pausaniam regem: ephoros: ⁊ Epidanni muta
ta est respublica in parte: cum pro tribuum p̄fectis senatoꝝ

Cres creauerūt. Apud ellenses vero necessarium est illorum etiam qui versantur in rep. dignitates inuadere quando creatur magistratus aliquis. paucorum autē potentia erat in hac rep. q̄ vnus solus ad magistratum sumebatur: vbiq̄ enim pp̄ inequalitatem oritur seditio: dispibus tamen non existit p̄portio: p̄petua enim potestas regia iniqua foret si esset in paribus. Minimo em̄ querentes equum in seditiones incidunt. Est enim duplex est equum vnum numero: alterum dignitate: numero quidem ceu multitudi-
Dne ac magnitudine idēz et equū: dignitate autem dico id q̄d est sc̄dm̄ rationem ceu tria excedūt duo fm̄ equalem numeruz et hoc in vno. Dico autē quatuor excedere duo: et hoc in vno. equa enim ps̄ duo ex quatuor: et vnū duorū: ambo enim medietates. **F**actentes autē simpliciter esse iustum id q̄d est sc̄dm̄ dignitatem: contendunt vt prius dictum est. Alij quia si in aliquo sint pares: sed penitus pares existimant alij quia si in aliquo p̄stant: in cūctis se superare arbitrant. Quamobrem due p̄cipue sunt gubernandi forme: populus. s. et paucorū potentia: nobilitatem enim ac virtutem in verbis quidem omnes fere vsurpant. Et enim qui reuera nobiles ac boni sint nusq̄ centum repertunt. Diuites autē multis in locis. **S**impliciter vero omnino fm̄ alterutrū statuere equalitatem: improbum est: patet autē ex eo q̄d contingit. Nulla em̄ huiusmodi rerū pu. recipit stabilitatem. Causa vero huius: quia im-
Rpossibile est ex p̄mo errore in p̄ncipio cōmissio nō euenire ad extremum aliquid mali. Quare op̄ est partim arithmetica equitate vti: p̄tm̄ ea que est fm̄ dignitatem: verūtamen tutior est ac minus seditioni subiacet popularis gubernatio q̄ paucorū. Hāc in paucorum gubernatione due gignuntur seditiones: vna inter se ipsos: alia ad populum. In gubernationibus autem populi vna tantū seditio fit ad paucorum potentiam. Ipsis vero inter se (q̄d quidez dignum dictu sit) non accidit seditio: populi. Insuper me-
Rdiocrium hominū gubernatio p̄p̄inquoꝝ est populari gubernationi q̄ illi que paucorum: que quidem est magis tuta q̄ aliqua huiusmodi rerum public.

De seditionibus paucorum et popularium pro quibus rebus seditiones oriuntur: et de causis earum. **Capit. Secundū.**

Am vero cōsideremus quibus de causis seditiones mutationesq̄ rerū pu. eueniūt: capiēda sunt p̄mo vlt̄ p̄ncipia et cause earum: sunt autem fere tria de quibus ipsis p̄mo succincte determinandū est. Vide re enim op̄z que admodū dispositi ad seditiones de-
 ueniunt: et quarū rerum gratia: et tertio q̄ sint initia ciuiliū turbationū ac seditionū inter ciues. **Q**uidē igit̄ disponātur ad res nouas appetendas illa est potissima causa de qua iam diximus: quia alij pares esse volunt hīs qui plus habent: et nisi hoc sit nō
 acquiescūt

acquiescunt: alij vero se prestare dignos putantes indigne ferunt nisi plus habeant: hec autem quandoq; iuste cupiuntur: quandoq; iniuste. Inferiores quidem vt pares sint res nouas exoptant: et pares qui sunt vt prestant. Quemadmodum igitur dispositi sint qui res nouas querunt dictum est. Res autem pro quib; contenduntur: sunt lucrum: et honor: atq; his contraria. Dedecus enim et damnum vel ipsorum vel amicoru fugientes seditiones in ciuitatib; agunt. Cause vero ac principia motus: vnde ipsa ita disponuntur: et pro his de quibus diximus sunt vt septem: sunt etiam vt plura: quorum duo sunt eadem cum illis que dicta sunt: non tamen eodem modo: pp lucri enim et pp honorem iritantur inuicem: non vt acquirant subipsis: sed quia vident alios partim iniuste: partim iuste plus in ipsis habere. Insuper propter contumeliam: propter metum. propter prepotentiam: pp cõceptum pp incrementum excessiuis: et alio modo pp verecundiã: pp negligentiam: pppter pusillanimitatẽ: pp imparitatem.

¶ De causis vndecim seditionum: declaratio. Cap. Tertium.

Sum aut cõtumelia et lucri quam habeant vim: et quot seditionum cause: fere est manifestum. Superbia enim et auaritia eorum qui gubernant homines prouocant contra se: et contra statum eius reipublice ista fieri patitur. Auaritia vero quãdoq; ex priuatis rebus fit: quandoq; ex publicis. ¶ De honore etiam clarum est: et quid valeat: et quomodo cõfitur contendendi. Ipsi enim inhonorati et alios honoratos cernentes seditionem aggrediunt. Hec aut iniuste quidẽ sunt: cum preter dignitatẽ honorant quidam vel inhonorant. Iuste vero cõfitur dignitatẽ. Propter prepotentiam aut quã maior sit et potentior vel vnus vel plures cõfitur dignitatem et potentiam reip. consuevit. n. ex talibus fieri vnus dominatio. vel gubernatio violenta. Quapropter quibusdam in locis ostracismo vtuntur: ceu Argis et Athenis. Atqui melius erat ab initio prouidere ne in huiusmodi potentiam augeri homines permitterentur: quam post contra auctos remedium querere. Propter metum enim ad seditionem deueniunt qui penas formidant ob maleficia commissa: et hi contra quos paratur violentia preuenire volentes prius qm malum patiantur: vt apud Rhodis nobilitas contra plebem insurrexit metu iudiciorum que sibi parabantur. Propter contemptum enim ad seditiones deueniunt ceu in paucorum potentia quando plures sunt illi qui a reipublica excluduntur: potentiores enim se putant. et in populari statu opulenti contententes inordinationem et incuriam eorum qui gubernant: ceu apud Thebanos post pugnam in onophytis commissam: mala gubernatione popularis stat; interit. et in Megarensibus cõfitur inordinationes et ingratiũ negligentiam separi sunt et Syracusis

ante Gelonis tyrannidem: et Rhodij populus anteq̃ contra isur-
geretur. ¶ Fiunt etiam propter incrementum excessuum muta-
tiones rerumpu. vt enim corpus ex partibus suis constat: et opitz
eas simul pro modo quamq̃ suo crescere vt conuenientia per-
maneat: ac nisi hoc fiat corrumpitur: (ceu qñ pes quatuor cubitoꝝ
sit: ceterum vero corpus duarum palmarum longitudinem hēat
interdum vero et in alteri⁹ aīalis figuram trāsiret: si nō solū quā-
titate: verū etiā qualitate imoderatum fieret incrementum:) ita et
ciuitas ex partib⁹ cōstat. quarū interdū aliqua paulatim subcre-
scit: ceu egenoꝝ hōīm multitudo in popularibus gubernationi-
bus et rebus publicis. Contingit vero quandoq̃ id per fortunam
velut apud Tarentum cum separati p̃ello ab Hapygenib⁹ no-
bilitatis magnam partem amisissent (fuit autem id p̃ellum pau-
lo post id tempus quo Medij greciam inuaserunt) ad populares
statum ex repu. est facta mutatio. Et Argiui post cedem suoz
in hebdoma a Cleomene spartata factam coacti sunt in quili-
nos quosdam ad tempu. recipere. Et athenis cum terra male pu-
gnaretur aduersus Lacedemonios nobilitas attenuata est cum
ex descriptose submittere ad bellum cogeretur. Contingit autem
hoc et in popularibus gubernationibus: rarius tamen. Plurib⁹
enim diuitib⁹ exstib⁹: vel diuitijs in pluribus auctis mutatio fit
in paucorum potentiam. Mutant etiā respu. absq̃ seditione pp
D^{Diuitie} verecundiam: vt in Herea. cum enim per electionem sumere ma-
gistratus solerent: postea sortiti sunt: ex eo q̃ electiones eoz in
homines turpes: pudendosq̃ cadebant. Et ppter negligentiam
quando sinunt ad summas potestates eos assumi. qui non sunt
amici status eorum. per quem quidem modum apud Horem
euerfa est paucorum gubernatio per Heracleodorum: qui magi-
stratum nactus gubernationem ciuitatis ex paucorum potentia
ad popularem statum traduxit. ¶ Insuper propter pusillanimi-
tatem: dico autem pusillanimitatem: quando latet paulatiz sub
crescens reipu. mutatio que ad magnitudinem latenter euadit:
si negligatur: quemadmodum apud ambraciotas: a paruo censu
puus erant magistratus: tandem vero a nullo fuerunt: quasi ni-
hil aut ppe foret inter parū et nihil. ¶ Seditiones etiā concitat
pegrinitas: donec in eandē sil conspirationē deuenit: vt. enim
D non ex quauis multitudine cōstituit ciuitas: ita etiā neq̃ i quo-
uis tpe. Quapp̃ quicūq̃ adhuc inquilinos susceperunt adue-
nas: oēs fere seditionib⁹ iactati sunt: ceu apud Sybarim: vna cuz
Trezenijs incoluerūt achei. postea maiorē in numerū crescentes
achei. Trezenios pepulerunt. Unde pollutio illa exorta est syba-
ritis: et in Thurijs idem fecerunt sybarite contra illos qui eos re-
ceperant: nam plus habere volentes: quasi de suis agris pul-
si sunt. Et apud Bizantium peregrini in oppressione ciuim

conjurati: cognita re prelio ⁊ armis expulsi sunt. Et Amisset exules ex Chio susceptos tandem armis deicere coacti sunt. Zancleci vero qui Samios receperunt mox ab eis sunt propria ciuitate delecti. Apolloniates qui sunt in Eurino ponto incolis receptis seditione agitati sunt. Et Syracusani post tyannos expulsos cum hospites ⁊ conductos milites fecissent ciues: in seditionem ⁊ prelium inciderunt. Et Amphipolite receptis calcidensiū colonis: pulsi tandem ab illis sunt fere omnes. Seditionem autem concitant in paucorum quidem potentia multitudo indigne ferens quod cum ipsi sint pares: non eque honorantur. In populi vero statu nobilitas quod par fiat ceteris cum ipsi sint p̄stantiores. ¶ Incidunt etiam quandoq; in seditione ciuitates p̄pter situm quando talis est locus vt non ad vnam eandemq; gubernationem sit aptus: vt Lazomeniis accidit: qui in chytro habitant: contra eos qui habitant in insula: et Colophonis erga notios. Athenis quoq; non eodem modo: sed multo magis populares sunt qui in Pyreo habitant q̄ qui in vrbē: vt enim in preliis transitus fossarum etiam si admodum parue sint interrumpit ordines militum: ita et ciuitate dissidentia omnis videtur disunionē facere. Maxime forsan dissident virtus ⁊ vitium. Deinde paupertas et diuitie: ⁊ alia magis q̄ alia: quarum vna est illa de qua diximus.

¶ De medellis: ⁊ documentis circa seditiones. Cap. quartum.

¶ Riuntur autē seditiones nō pro paruis rebus: sed ex paruis ad magna perueniunt: maxime vero ex parue corroborantur: quando in principalib; fiūt vt contingit Syracusanis antiquitus. Mutatus est em̄ ciuitatis status propter duos adulescentes qui in magistratu cōstituti similitatem inter se habuerūt ex amatoria cā: altero enim absente: aliter puerum quem amabat sibi concitauit. at ille reuersus cū id grauius ferret: vxorem illius habere studit: ex hoc omnes qui verfabantur in repub. diuerso fauore diuerterunt. Quamobrem ab istis principatibus cauendum est diligenter: ac dissoluende statim sunt eorum discordie qui multū in repub. possunt. In principatu enim peccatur. Principatus autem dicitur esse dimidium totius. Itaq; paruum in principatu erratum correspondens est ad alias partes. Omnino enim excellentium viroꝝ discordie totam post se trahunt ciuitatem: vt contingit apud Ihesiteā post popularem statum. Duobus enim fratribus de diuisione patri- monij contendentibus: vnus eorum qui erat pauperior quasi nō exhibente altero fratre bona omnia: neq; thesaurum quem pater inuenerat pferente: q̄rebat: ac populum in suos fauores pertraxerat. Alter vero qui diuitijs pollebat locupletes sibi acci-

Documē
tuni.

¶ Principat⁹
dī eē toti⁹
dimidiū.
parū in
pncipa tu
erratū cor
rūdes est
ad alī p̄
tes.

Liber Quintus

uerat. Et in Delphis ex fauore partisi contentione exorta principlum fuit seditio omnium: que postea fuerunt in ea ciuitate secute: hic enim cum sibi triste augurium incidisset: ut venit ad sponsam suscipere illam noluit. parentes vero puella quasi sprete: atque contenti sacrorum quidam (es sacrificante) interecerunt atque ut sacrilegum accusantes capite damnari fecerunt. Mitylene quoque seditio ex hereditate coorta magnorum malorum fuit origo: indeque bellum Atheniensibus contra Mityleneos susceptum in quo urbs eorum a Pachete duce capta fuit. Timophane enim quodam opulento homine vita functo cum due filie superstites fuissent. Dorandrus quidam dari illas filiis in matrimonium concupiuit: quod cum assequi non potuisset alios sibi filios dolens: res nouas moliri aggressus. Atheniensibus quibus erat publice hospes bellum suscipere persuasit. Et apud Phocenses seditio exorta est ex hereditate inter Mnaseam Mneseontis patrem et Euticratem Dnomarchi: hec seditio Phocensibus initium fuit eius belli: quod sacrum appellauerunt. ¶ Mutatus est etiam Epidamni ciuitatis status ex nuptiis. Desponderat enim quis filiam. cum vero pater sponsi magistratum gerens illi damnum irrogasset: quasi despectus omnes qui presenti ciuitatis statu infensi erant. per factionem ad se recepit. ¶ Fiunt etiam mutationes et in paucorum potentia: et in populari statu: et in ea que appellatur respub. ex eo quod aliquod collegium vel alia pars ciuitatis famam sit vel augmentum maiorem in modum consecuta: ut apud Athenienses Ariopagi consilium per tempora belli persarum famam consecutam seueriorem reipub. gubernandi formam uidetur fecisse. ¶ Et rursus naualis turba quod causa uictorie Salaminensi bello fuisse uidebatur: et ob eam uictoria principatum maris acquisisse ciuitati popularem statum validiores effect. ¶ Et apud Argiuos nobilitas quod in prelio contra Lacedemonios apud Mantinsam urbem commisso: magnam famam consecuta erat popularem statum delere tentauit. ¶ Et apud Syracusanos multitudo urbana: quod causa uictorie belli aduersus Athenienses uideatur fuisse reipub. mutauit ad popularem statum. ¶ Et apud Calcidenses que simul cum nobilitate ad opprimendum Phorum tyrannum plebs insurrexisset: statim reipub. gubernationem suscepit. ¶ Et apud Ambraciam eodem modo popululus una cum aggressoribus Periadro tyranno expulso in seipsum gubernationem conuertit. Et omnia hoc latere non oportet que qui potestate fuerunt: siue puati homines: siue collegia publica: siue tribus: siue et pars aliqua ciuitatis siue quecumque multitudo seditioem commouent: aut enim qui honorem illorum inuident seditioem faciunt: aut ipsi pro preualentiam parere habere cum ceteris non acquiescunt. Mouetur quoque respubli. quando partes ille ciuitatis que contrarie uidentur

esse pſificantur ad ſuulcem (ceu diuites ⁊ plebs) mediū aut̄ parum aut̄ nihil omnino ſit. Si em̄ queuis pars ita robuſta fiat. vt ad illam que predominabatur proxime accedat: non tolerat poſt hac diſcrimina ſcire. Quapropter qui virtute p̄cellunt nullas (vt ita dixerim) faciunt ſeditionem: pauci enim ſunt: alij vero permulti. vniuerſaliter ergo in cunctis reb. pu. initia cauſeꝝ ſeditionū: ac mutationum in hunc modum ſiunt. Mutat̄ aut̄ reſpu. quādoꝝ per vim: quādoꝝ per dolum. Per vim autem: aut ſtatim: aut poſtea compellendo. nā ⁊ fraus duplex eſt: nō ſūꝝ enim decepti ab initio ſua demum ſpōte recipiunt aliū gubernādī modū: dein de poſtea violēt̄ cōſeruāt: vt accidit cū quadringenti illi Athe- nienſium rēpu. ſuſceperunt: affirmātes em̄ q̄ pſarū rex pecunias ad bellum cōtra Lacedemonios ſubmiſtraret: ac in eo mentiti nihilomin⁹ poſtea vi retinere gubernatiōem conati ſunt. Interdū aut̄ ab initio pſuadētes: ac poſtea ruriſum pſuaſis ſponte ac volentibus retinent gubernationem. Simpliciter ergo circa oēs reſpu. ex his que dicta ſunt cōtingit mutationes fieri.

De mutatiōib⁹: ⁊ modis mutatiōnū popularis gubernatiōis.

Capitulum Quintum.

Sed opz in vnaquaq; ſpecie rerum pu. hoc idem conſiderare. Popularis ergo ſtatus maxime recipit mutationes propter eorum hominum perfidiam qui ſunt quaſi ductores in populo. Hi enī ptim egregios q̄ ſq̄ opulentosq; p̄uatim calūniādo conſpicere eos ſimul p̄pellūt: (cogit. n. in vnū cōſ met⁹ etiam eos q̄ pu⁹ erāt inimici ſimi) ptim quidem publice multitudini ſuggillādo: ⁊ hoc fere vbi q̄ in hunc modum fieri videmus. Nā ⁊ apud Loū popularis ſtatus interijt ob prauitatem eorum qui populum ducebant: nobilitas enim conſpiratione facta regimē ciuitatis arripuit. Et apud Rhodum: Impoſitis enim pecunijs que conductis militibus ſoluerentur: potentes quidam in pplo p̄ ſe eas retinebant. p̄fecti autem classiſ cum pecunijs non haberent ac nihilomin⁹ nauigare ex lege cogerentur: veriti penam iudicij: conſpirationem interunt ad popularem ſtatum euertendum. ¶ Apud Heracliam quoꝝ populus oppreſſus eſt ea de cauſa. Potentes enim quidā in populo illatis iniurijs nobilitatem expulerunt. illi vero poſtea conſpirantes et in vnum conuenientes in vrbem reuerſi populum oppreſſerunt. ¶ Nec multo diſſimiliter apud Megarenſes popularis ſtatus interijt. Ductores enim populi quo pecunias per bonorum publicationem haberent multos e nobilitate expulerunt: vt tandem facta ſit permagna exulum multitudo. exules ergo in vnum conuenientes: p̄lto ſuparūt: oppreſſoꝝ pplo paucorum potentiam conſtituerunt. ¶ Contingit hoc idē apud Cumas in populari ſtatu queꝝ deſtruxit Thraſymachus. ⁊ apud

Popularis gubernatio i paucorum potentiam.

B

Liber Quintus

alios fere quis inspiciat mutationes eodem modo contigisse.

¶ Interdum enim vt gratificentur iniuriantes nobilitatem conspire faciant: vel patrimonia eque diuidentes vel redditus muneribus publicis subicientes. Interdum vero calumniantes: vt bona opulentorum publicari faciant. ¶ Vetusis quidem temporibus quando idem erat potens in populo: ac belli dux: populares in tyrannidem mutabantur: et pfecto antiquorum tyrannorum plurimi ex popularibus hominibus facti sunt. Causa vero cur tunc fierent: non autem nunc illa est quod tunc qui in populo maxime poterant erant ex his qui bello gerendo proficiebantur: nondum enim dicendi peritiam habebant. nunc autem Rhetorica arte superueniente qui dicendi facultates habent populos ducunt quidem. sed quia imperiti sunt rerum bellicarum tyrannidem inuadere non audent: nisi vbi parum aliquid tale incidit.

¶ Tyrannides certe frequentius fiebant prius quam nunc: et propter magnas potestates quibusdam commissas: ceu Aristi ex pietura. Multarum enim ac magnarum rerum potestatem habebat pretor. Ac etiam ob id quia tunc vires non erant magne: sed rure homines habitabant: octius agentes: preterquam ab agris qui patroni erant in populis cum viri militares essent tyrannidem inuadere debant: idque agebant omnes prescitis sibi prius fide a populo: que acquirebatur ex inimicitia aduersus opulentos: vt Athenis Pisistratus per factionem contra pediacos susceptam: et Megaris Theagenes armentis opulentorum occisis: que iuxta flumen repererat pascentia: et Dionysius accusans Daphneum et diuites meruit tyrannidem Syracusis obtinere: propter inimicitiam nobilitatis sibi fide a populo prescitis: quasi popularis esset. ¶ Mutatur etiam respu. ex consueta gubernatione in vltimam speciem popularitatis: cum enim per electionem sunt magistratus: non tamen a censu. eligi autem populus ambientes populum: magistratum gratia eo rem deducunt: vt sit populus dominus etiam legum. Remedium autem ne hoc omnino fiat: vel vt minus fiat illud est vt tribus quidem magistratum eligant: non populus vniversus. Popularium igitur statuum mutationes fere omnes per has sunt causas.

¶ De mutationibus et modis mutationum: gubernationis paucorum potentie.

¶ Cap. sextum.

Paucorum autem gubernationes mutantur per duos maxime modos manifestissimos. vnum si iniurijs afficiant multitudinem: quilibet enim patronus sufficit: et maxime si ex numero paucorum dux aliquis existat. quemadmodum in Reo Lygdamis. qui tyrannidem postea Reiorum inuasit.

Est autem etiam ex alijs: in istum seditionis dñas: quos enim ab ipsis opulentis qui non honorantur magistratibus fit dissolutio: cum perpauca sint illi qui dignitates usurpant ut in Massaliensibus: et Istro: et apud Heractiam: et in alijs civitatibus accidit. Hæc enim ab honoribus exclusi res novas moliri non cessant quoad ipsi quoque honorentur: seniores quidem fratrum postea vero rursus qui minores sunt natu. Quibusdam enim in locis non simul ad rempub. gubernandam recipiuntur filius et pater. alicubi vero frater senior ac iunior: et ubi paucorum potentia civilior evadebat. In Istro ad popularem statum seditiones inter nobilitatem recidit. Apud Heractiam vero ex paucioribus ad sexcentos. Mutata est etiam Sindi paucorum potentia seditione inter nobilitatem ipsam coorta: ex eo quod pars eorum ab honoribus excludatur: siquidem pater filium impediabat: et frater fratrem. nec nisi qui senior foret: honorabatur. Insurgens enim populus per illorum discordiam ac ducem: nactus ex ipsa nobilitate perucit: imbecillus enim aduersa pars erat. Et apud Erythrienses in paucorum gubernatione regiarum urbium antiquis temporibus licet diligenter curarent qui in gubernatione illarum versabantur tamen quia perpauca erant: non tulit populi: sed remp. mutavit.

Mutantur etiam paucorum gubernationes ex seipsis propter factiones ipsorum qui plus posse volunt. hoc autem dupliciter fit: quos enim sibi asciscunt et coniungunt alios ex ipso numero paucorum: ut Athenis in triginta illis fecit Charicles: et in quadringentis Phynicis: quos vero ipsi qui sunt ex paucorum numero vendicant sibi plebem ut apud Larissam nobilitas plebem colebat: ex eo: quia per plebem fiebat electio magistratus illius qui custodia reipu. vocabatur: et in quibuscumque gubernationibus paucorum non illi ipsi eligunt ad magistratus qui et gerere illos possunt sed ex censibus magnis tribuuntur: vel ex amicitijs: electio tamen eorum per ciues fit: vel per plebem: ut Abydi: et ubi iudicia non sunt ex his qui rempub. gubernant colendo plebem: quo eorum suffragia promereantur rempu. mutant. ut apud Heractiam contingit que est in ponto: quod idem accidit quando in gubernatione paucorum quidam existentes ad pauciores etiam rempu. trahunt: pares enim ceteris esse querentes compelluntur populum in sui auxilium adhibere. **S**unt etiam mutationes in gubernatione paucorum: quando prodigaliter viuentes: qui gubernant per luxuriam patrimonia consumpserint. Optant enim res novas huiusmodi homines: tyrannidemque vel sibipsum vel alteri affectant: quemadmodum Hipparinus Dionysio Syraculis: et Amphipoli Cleotinus calcidenses colonos superinduxit: et in cum venissent seditionem cum illis contra diuites fecit. et in

Liber Quintus

Egina qui negociuz illud Tharete Athenensi cōfecerat: res no-
uas molitus est propter huiusmodi causam. Ita ergo hoīes con-
sumptis patrimonijs aut res nouas cōmouent aut tempu. furtis
expillant. Itaq; seditiones concitantur: aut ab ipsis / aut ab illis
qui eorū furta non tolerant. vt Apollonie q̄ est in ponto accidit
Concors vero si sit paucoꝝ gubernatio ex seipsa non facile inte-
riit. Huius signum est apud Pharsalum urbē reipub. status. pau-
ci: siquidem in ea ciuitate gubernatores multoꝝ sunt domini: q̄
ipsi inter se recte ac debito more se gerunt. ¶ Euertuntur etiam:
qñ in paucoꝝ gubernatione altam paucoꝝ gubernationē effi-
ciunt: id est qñ eorū ad quos p̄tinet gubernatio reipu. qui pauci
sunt selectio quedam sit: neq; habilitas est omnibus ad maximos
magistratus: dignitatesq; posse assumi. Quod apud Elidem urbez
quib; contingit. nam cum paucoꝝ esset gubernatio reipu. admo-
dum pauci eorū ad senatorum ordinem que erat perpetua digni-
tas peruenire poterant: ob id q̄ erat potentium hic ordo: ac perfi-
llis Lacedemonioꝝ senatui. ¶ Fit autē mutationis guberna-
tio paucoꝝ: et in bello: et in pace. In bello quidem q̄ populo diffi-
dentes conducto milite vti compelluntur: et qui illis p̄ficitur se-
pe tyrannus euadit: vt Corinthi Timophanes. Quod si plures
p̄ficiuntur ipsi sibi potentiam parant interdum vero ista formi-
dantes qui regunt populuz recipiunt ad reipu. cōmuntione: qñ
necessitas cogit populo vti. ¶ In pace autē p̄pter diffidentiam
quam inter se hñt: conductis militibus custodiam tradunt: p̄fi-
ciuntq; illis vtrum aliquē qui ad neutram partem magis inclina-
re videatur: at iste sepe fit dñs p̄tis vtriusq;: qđ accidit in Larissa
urbe a leuadensibus reipub. tenentibus. et apud Abydum tem-
pore sodalitatū: quarum vna erat Iphiadi. ¶ Oriuntur etiaz
seditiones per exclusionem alioꝝ ab alijs factam eorū ipsorum
qui sunt in paucoꝝ gubernatione: qñ de nuptijs vel de iudicijs
concertant: quēadmoduz de nuptijs supra diximus: et in Eretria
paucoꝝ gubernatio equitū sublata est per Diagoram qui affe-
ctus iniuria fuerat ex nuptijs. Ex iudicio autem apud Heraclia
seditio extitit: et Thebis ob adulterij iudiciū. Atqui vtroq; in lo-
co non iniusta fuerat accusatio: sed per factionem pena nimis ex-
asperata. Apud Heracliam qđem aduersus Eutionem: Thebis
vero aduersus Archium: quos contenderunt inimici in foro liga-
ri: ac ceruices eorum annulo ferreo includi. ¶ Sepe etiam pau-
coꝝ gubernationes dissolute fuerunt ob nimiam dñationem
non pbantibus quibusdam ex ipsis: qui gubernabant: hñt ex-
cessum: vt accidit his qui apud Sidum: et apud Chum per pau-
coꝝ potentiam gubernabant. ¶ Fiunt etiam casu cunctatio-
nes illis que vocantur respu. et gubernationes paucoꝝ. vbi cūq;
a censu sumuntur ad deliberandum et iudicandum: et ad ceteros

magistratus. Sepe em̄ constitutus est primus census ad presens tps: vt participant in paucorum quidem gubernatione pauci: in repu. vero medijs. felicitatē reruz aliquassuperueniente: vel per pacem: vel per aliam causam: contigit easdē possessiones multi maioris pretij fieri: itaq; omnes efficiuntur habiles ad cunctos repu. gradus dignitatesq; suscipiendas. idq; contingit interdum sensim ⁊ latenter: Interdum celerius. Paucorum igitur gubernationes mutantur: ⁊ seditionem recipiunt pp̄ h̄mōi' causas. Dīno autem ⁊ popularis status ⁊ paucorum potentie conuertuntur interdum non in contrarias species: sed in eas que sunt propij generis. ceu ex institutis popularibus ⁊ paucorū in ipsa pp̄ua: ⁊ ex illis rursus in ista.

De mutationibus ⁊ modis mutationum optimatum.

Capitulum Septimū.

A optimatibus aut seditiones fiunt: interdum q̄dem ex eo q̄ pauci sunt honorum participes: q̄d in paucorū gubernatione diximus seditionem mouere: Nā ⁊ optimatum gubernatio quemadmodum paucorū est. in vtraq; Opti. mut
tationis
modi.

enim pauci gubernant: non tñ p̄pter idem pauci: cū videatur propterea optimatum gubernatio esse paucorū: maxime vero id accedere necesse est: quando sit multitudo aliter sentientium: quasi si miles s̄m virtutem: velut apud Lacedemonios: hi qui Partheni nuncupabantur (ex similibus em̄ erant) quos deprehendētes res nouas moliri in Colonia Tarentū misere: vel qñ aliqui in honozant cū sint magni ⁊ nihilo inferiores virtute illis qui honores capiunt (quemadmodum Lisander a regibus) vel qñ vir fortis ⁊ magni animi non sit participes honoz: quemadmodum Cinasdon ille qui coniuratione facta p̄ Agesilati tempora: Spartatas opprimere tentauit. **P**reterea cum alij paupertate nimia p̄mūtur: alij diuitijs abundant: q̄d maxime in bello contingit: ⁊ accidit hoc Lacedemonijs in messenensi bello. Ostendit hoc Tyrteus poeta in illo carmine quod inscribitur Eunomia: id est lex bona. exhausti enim quidam per id bellum ac pauperes facti cēsebant agros equa portione ciuibus esse diuidendos. Insuper si q̄s magnus ⁊ potens: etiā maior fieri: ac solus dominari velit: vt apud Lacedemonios videtur Pausanias ille fecisse: qui dux belli aduersus Medos fuit: ⁊ apud Carthaginenses Annon.

Dissoluuntur autem maxime ⁊ repu. ⁊ optimatum gubernationes propter transgressionem iustitie in seipsis factam: huius autem origo est non bene temperatam simul esse: ac permixtam in republ. quidem popularem gubernationem ⁊ paucorum: in optimatibus vero ista simul atq; virtutem: maximeq; illa duo popularem dico atq; paucorum. hec enim ⁊ republ. co

Propter transgressionem iustitie maxie dissoluuntur respublice.

Liber Quintus

nantur miscere: et multe illarum que optimates vocant. differant enim optimates ab illis que appellantur respu. In hoc: et ob id sunt alie earum minus alie magis durabiles. Illas enim que magis declinant ad paucorum potentiam optimates appellantur: illas vero que ad multitudinem respu. vocant. Quae appertiores sunt iste que alie. Fortis est enim id quod plus ac magis acquiescunt equis habentes. Qui vero diuitijs abundant sine respu. excellentiam eis tribuat contumelia ceteros afficere pergunt: nec par habentes coalescunt: pentus enim ad quamcumque spem declinet gubernatio ciuitatis in eam transmutatur utrisque suum augmentibus velut respu. ad populorum optimates ad paucorum potentiam. vel in contraria ceu optimatum gubernatio in popularem: tanquam enim iniuriam patientes in contrarium trahunt qui magis sunt inopes. respu. vero in paucorum potentiam transmutatur. Solum enim stabile est semper dignitatem equum et habere que sua sunt. Contingit vero id quod modo diximus in Thurris: quod enim a maiore censu erant magistratus in minorem facta est mutatio: et in plures gubernatores: et quia agros totos possidebat nobilitas contra legem: nam gubernatio eius ciuitatis magis erat paucorum itaque plus habere poterant. At populus bello exercitatus ac potentior effectus quam illorum custodes nobilitatem compulit agros qui contra legem tenebant dimittere. Insuper que omnes optimatum spes ad paucorum potentiam declinant nobilitas in illis plus habet velut apud Lacedaemonios opes et diuitie in paucis sunt: ac magnam licentiam habet nobilitas faciendi quodlibet: et cuiuscumque voluerit curam habere: que causa fuit ut Locrorum ciuitas interiret: prope Dionysij clientelas: quod non contingisset in populari statu: neque in ea optimatum gubernatione. que mixta temperataque fuisset.

C Maxime vero latent optimatum gubernationes paulatim sese dissoluentes: quod quidem dictum est prius vult de omnibus rebus publicis: idque inter causas mutationis minuta paruitas appellatur. quando enim omittunt aliquid ex his que ad tempus pertinent ac deinde aliud paulo maius facilius mouent: quousque totam moueant respu. formam. Quod in Thuriis accidit respu. cum enim leges haberent per quam non nisi intermisso quinquentio picturas gerere licebat: iuniores quidam rei militaris periti: et apud multitudinem famam habentes: cum ceteros qui in rebus gerendis versabatur: spernerent: ac facilliter se consecuturos arbitrarentur: legem totam illam tollere aggressi sunt primum lata altera lege ut liceret perpetuum eosdem peritores esse. At cum populum viderent illos propterea admittentem: hi magistratus qui sperant suffragijs: quique appellantur consultores commoti sunt prius ad resistendum: tamen postea destiterunt putantes hac vna lege queuis soluta: ceteras tamen esse permansuras. Postea vero prohibere volentes ne alie mouerentur nihil proficere valuerunt: sed mutata est eorum respu.

potentiam eorum qui nouas res aggrediebantur. Dissoluuntur vero cuncte respu. Interdum p seipsas: interdum p externa causas qn contraria gubernatio sit vel ppe vel longe quide sz admodu potens: qd quidem contingit Athenensibus z Lacedemonijs. Athenienses em vbiq potentia paucoru: Lacedemonij vero vbi q popularem statum euertebant. An igitur rerupu. mutationes seditionesq exoriantur: fere dictum est.

De conseruatione rerupublicarum: precepta vlganti.

Capitulum Octauum.

Conseruatione aut earu: z coter z seorsuz de vniu cuiusq: pns est vt dicamus. Illud ergo ante oia patet q si sciamus p que corru puntur respu. scim etiaz per que conseruantur. Contrarioꝝum em contrarij effectus. Corruptioni aut conseruatio est cotraria. In illis igitur rebus que laudabiliter permixte ac temperate sunt: illud est diligenter obseruandum: ne quid ex legibus institutisq moueatur: maximeq ab eo cauendu qd paulatim repit. latet em corruptio: qz non tota simul fit: decipiturq mens ab illis vt sophistica illa ro: si vniq d q pusilluz z oia: hoc aut est vt sic: z est vt no totum em z oia non pusillum: sed compositum ex pusillis. Vna igitur custodia aduersus hoc principiu est opponenda. Deinde non confidere his que finguntur quodammodo z adubrantur ad populu. reprobant em ex ipsis operibus. Quasla vero dicam rerupu. figmenta: suplus est ostensum. Intuert lz quasdam res pub. durare non solu ex optimatibus: veruetiam ex paucoru potentis: no qz p se ipse stabiles fiunt: sed qz hi qui gubernant recte se gerunt: tam erga eos qui sunt extra tempu. qz erga eos qui in reipu. gubernatione versant. Erga eos quidem qui non participes sunt gubernationis: non afficiendo ipsos iniurijs: ac prestantiores ipsoꝝum ad participationem respu. recipiendo ipsos: cupidosq hon oris non depumendo: neq multitudinem suis commo dis fraudando. erga illos vero qui socij in gubernada respu. sunt: humane inuicem ac populariter se gerendo: equalitas enim illa que in populari statu affectatur: ea in similibus non solum iusta est: verum etiam vtilis. Quamobrem si plures sint in gubernatione respub. constituti: eis per multa popularium institutoꝝum vtilia sunt: ceu semestres esse magistratus: vt omnes qui similes sunt ad ipsi valeant: sunt enim tanquam populus quidam illi qui inter se pares ac similes sunt: itaqz in illis frequenter existunt velut duces quidam populi: vt prius diximus. Deinde minus in potentias incidunt paucorum gubernationes et optima: non enim similiter facile est latere male agentem in breui tempore magistratus z in longo. Nam ob hoc in pau

Medela
ru conser
nationu
qregale.

A

Liber Quintus

eorum gubernationibus z popularibus: tyrannides fiunt: aut effi-
 hi qui maximi sunt in vtraq; tyrannidem inuadunt (hic ductores
 populi: ibi potentes) vel qui maximos gerunt magistratus: quan-
 do longo tempore durant. ¶ Conseruantur autem respu. non so-
 lum ex eo: q; procul sint a periculis: verum etiam interdum quia
 propinque sunt. Homines enim formidantes vigilantius intens-
 dunt ad respub. custodiam. Itaq; oportet eos qui tempu. salu-
 uam esse volunt: formidines quasdam parare quasi nocturnam
 quandaz custodiam: vt caueant: neq; dissoluant respub. obserua-
 tionem: z quod longe abest: ppinquum facere. ¶ Etiam nobiliti
 contentiones seditionesq; p leges quoq; oportet conari obserua-
 re: z qui extra contentiones sunt eos ante capere: tanq; malū ab-
 initio exorirens cognoscere: non cuiusuis sit: sed ciuilitis virt. ¶ Ad
 mutationes vero que propter censum fiunt ex paucorum poten-
 tia atq; ex repub. quando contingit hoc manentibus eiusdem cen-
 sibus: z pecuniarum copia facta vtile est considerare vniuersam
 totius ciuitatis censum: ac presens tempus ad pteritum confer-
 re: nam in quibusdaz ciuitatibus census agitur annuatim: in ma-
 ioribus vero per triennium: aut quinquennium: z si sit multipli-
 catus ac multo maior factus q̄ prius erat ille fm quem statuta
 fuerat resp. gubernande habilitas: lege prouidere vt census vel
 augeatur vel relaxetur: siquidem excedat: augeatur fm multipli-
 cationem: si vero deficiat relaxetur: ac minor fiat census taxatio.
 In paucorum enim gubernationibus z in rebuspu. nisi hoc fiat:
 hic paucorum gubernatio ibi potentia illa nimia insurget. Illo
 autem modo ex repu. quidem popularis status: ex paucorum ve-
 ro gubernatione respu. aut populus. ¶ Commune autez est z in
 populari z in paucoruz gubernatione z in omni repu. neq; auge-
 re nimium queq; supra modum: sed magis conari paruos z long-
 gi temporis honores prebere q̄ confestim magnos. Corrupun-
 tur enim: nec cuiusuis est hominis p̄speritatem ferre. Quod si ac-
 cumalate dati sint alcubi honores: non sunt simul omnes postea
 auferendi: sed paulatim. Maxime vero lege ita prouidere conatū
 est: vt nemini sit excessiua potentia: neq; amicorum: neq; pecunia-
 rum. Quod si ita contingat per absentiaz remouende sunt hmōi
 ¶ hominum clientele. ¶ Cum vero ex p̄uata etiam vita res noue
 oriantur magistratus constituendus est quidam: qui sit quasi in
 specula ad mores ciuium intuentes: ne quis ita viuat vt resp. no-
 cere possit. In populari quidem statu ne aliene viuat a populari
 rate. In paucorum autem potentia: ne aliene a natura eius gu-
 bernationis. Eodemq; modo de alijs speciebus rerumpu. Est
 quid exultet: p̄speritateq; sit allatum in ciuitate: p̄ticularim ob-
 seruandum est: p̄pter easdem causas. Cuius rei remedium est sem-
 per contrarijs p̄ribus magistratus z res agendas cōmittere: con-

trarias ptes voco ceu pstantes viros multitudini: ⁊ ditates pau-
 peribus. Conandumq; est vel admiscere pauperes cum diuitib;
 vel medios augere. hi enim dissoluent seditiones ob imparitatē
 pcedentes. ¶ Maximum vero illud est in omni repu. ⁊ legibus
 ⁊ cetera omni diligentia constituendum: ne ex magistratibus lu-
 era pueniant: id autem maxime in paucorum gubernatione est
 obseruanduz: leuius enim ferunt populi qui a repu. excluduntur
 quinimmo gaudent q̄ sua agere non impeditur. At si existimēt
 eos qui magistratus gerunt ex his que cōia sunt ditari duplicem
 capiunt molestiam: ⁊ q̄ ab honore excluduntur: ⁊ q̄ a lucro. Vno
 vero mō contingit simul existere popularem statum ⁊ optimatū:
 si ita quis instituat foret enim vt ⁊ nobiles ⁊ plebei haberent que
 vtriq; vellent. Ricere enim omnibus rempu. gerere: populare est
 magistratus vero a nobilibus teneri optimatum. hoc autem acci-
 dit quando ex magistratibus non pueniunt lucra: pauperes em̄
 magistratus nō volent si nil insit lucrū: sed potius suis rebus pro-
 prijs intendere: diuites autem quia non indigent ex repu. lucra-
 ri magistratus gerent: atq; ita cōtinget egenis quidem ditari ob
 operaz rebus suis impensam: nobilibus vero non subijci cuiusq;
 Ad hoc autem vt non surripiantur pecunie publice aditio fiat a
 ciuibus omnibus pecuntiarum suarum ⁊ descripte per societates
 ⁊ ordines: ⁊ tribus deponantur. Quod vero magistratus sint
 absq; lucro statuendi per legem sunt honores his qui optime se
 gesserunt. Sportet autem in populari statu diuitibus parcere: ac
 non modo possessiones eorum non auferre: sed ne fructus quidē
 earum: quod in quibusdam ciuitatibus imprudenter fit. Melius
 enim est volentibus prohibere ne munera illa subeant que sint
 magni sumpt; ac nullius vtilitatis: ceu choros exhibere ⁊ ludos
 ⁊ faces instar Chororum: ⁊ cetera huiusmodi munera. ¶ In pau-
 corum vero gubernatione cura est pauperum suscipienda diligē-
 ter: ⁊ officia quibus sunt salaria constituta istis tradenda: ⁊ si q̄s
 diuituz eos contumelia affecerit: maior pena est constituenda q̄
 si ipsi inter se idem fecissent. Et successio in hereditatibus per co-
 gnationem sit: non per donationem: nec valeat quisq; plures he-
 reditates capere: sed vnam solummodo. Per hunc enim modum
 magis equales erunt facultates: ⁊ egenorum permulti ad abun-
 dantiam traducentur. Utile est ⁊ in populari statu: ⁊ in paucorum
 gubernatione: aliorum vel equalitatem vel presidentiam tribue-
 re his qui minus participant repu. In populari quidē diuitib;
 In paucorum vero gubernatione egenis: exceptis tamen his ma-
 gistratibus: in quibus vis auctoritasq; reipū. consistit. hi enim
 solis his qui sunt ex repu. aut saltem pluribus cōmitti debent.
 ¶ De conditionibus p̄cipuos aduentium magistratus: ⁊ p̄ce-
 ptis popularitatum: ⁊ potentatū saluādoꝝ. Cap. nonum.

Tria vero debent habere illi qui principales magistratus sunt suscepturi. primum ut ament presentem civitatis statum. deinde ut habeant potentiam maximam ad ea exequenda que magistratus requirit. tertium ut habeant virtutem et iustitiam in vnaquaque republica. ad ipsam rempu. Nisi enim iustus idem sit in cunctis rebus. necesse foret et iustitie esse differentias.

Habet autem dubitationem quando hec omnia non concurrunt in quemadmodum sumere oportet: ceu si sit quidem aptus ad rem militarem: sit autem ille idem improbus: nec reipub. amator: alter vero iustus et amator: sed ad rem militarem non aptus: cuius facienda sit electio. Videtur inspicendum esse ad duo: cuius magis participent omnes: et cuius minus. Quapropter in re militari quidem ad peritiam magis quam ad probitatem est respiciendum. Pauciores enim sunt rei militaris periti: plures vero probitatis. contra vero in custodia et administratione erarum: plus. n. probitatis requiritur quam quantum habeant multi: scientia vero huius communitis est omnibus. **D**ubitari etiam potest si potentia assit rei repu. et amicitia quid opus est virtute: sufficient. n. illa duo ad reip. utilitatem. an quia fieri potest ut duo illa habentes sint intemperati itaque ut sibi ipsis non obtemperant scientes et amantes seipsum: sic etiam erga rempu. nihil verat ita se habere quosdam. Simpliciter autem quecumque in legibus prodesse diximus cuncta illa rempu. conservant. Et quod sepe iam diximus maximum fundamentum est custodire ut potentior sit ea pars que rempu. salvam esse velit quam illa que nolit. Preter hec autem omnia latere non oportet quod modum latet eas reipub. que transgrediuntur modum. Multa. n. popularia videntur que populari statum dissolvunt: multa etiam que paucorum esse videntur: dissolvunt paucorum gubernationem. Qui vero existimant hanc esse unam virtutem: trahunt ad excessum: ignorantem quemadmodum nascitur: excedit rectitudinem laudabilem ad aequilibrium esse vel simum: sed tamen pulchritudinem ac gratiam retinet: at si quis magis trahat ad excessum primo quidem abiicit congruentem mensuram partem: tandem vero ita disponitur: ut non nascitur appetat propter super excellentiam ac defectum contrariorum: eodem modo et de aliis partibus. Contingit autem hoc et circa alias gubernationes: nam paucorum quidem potentiam et popularem sufficienter se habere contingit: et si transgrediantur ab optimo statu: quod si quis intendant magis utramque earum: deteriores primum efficiunt rempu. tandem vero neque rempu. esse. **Q**uapropter id non ignorari oportet a legis conditore: ac civili homine: qualia popularium servent populi statum: et qualia paucorum appetentia evertant paucorum gubernationem: nulla enim istarum videtur stare posse absque opulentissimis et multitudine. Sed quam ad equatio fiat facultatum: aliam necesse est esse rempu.

Itaq; dissoluentes leges que sunt circa excellentiam dissolunt respu. Aberrant vero ⁊ in populari statu: ⁊ in paucorū gubernatione. In populari quidem ductores populi: vt multitudinē dominam legū efficiant: ob id enim faciunt semp ciuitatem opulentis repugnantē. at oportebat contrariam videri semp dicere pro opulentis. In paucorum vero gubernatione pro populo: eos qui reipubli. gubernant: ⁊ contraria iurare q̄ nunc iurent. In quibusdam enim ciuitatibus nunc iurant populum odio habere: ⁊ consilio annitar vt male habeat. Expetit autem simulare ac fingere contrarium atq; ita iuramentum concipere: non afficiam populum iniurijs. **C**harimum autem omnium que dicta sunt ad reip. stabilitatem est id quod nūc paruifaciunt omnes eruditi ad reip. disciplinā. Nichil. n. p̄sunt vtilissime leges que a gubernatoribus decernuntur: nisi moribus instituti ⁊ disciplina imbuti in re pub. homines fuerint: si leges populares populariter: si paucorū potentie ad hanc ip̄am gubernationem. Nam si est in vno intēperantia: est etiam in ciuitate. Disciplina autem reip. est non ea facere p̄ que letentur pauci potentes: aut populares: sed p̄ que valeant illi quidē paucorum gubernationem tenere: hi vero popularem. Nunc autem in paucorum potentia gubernatorum filij delictis intendunt. Tenuiorū autē filij gymnasijs laboribusq; exerceantur: itaq; ⁊ volunt magis ⁊ possunt res nouas moliri. In populari vero statu que maxime videtur esse popularis contra quā vtile sit constitutum est. huius rei causa est male diffiniunt libertatem. Duo sunt enim quibus popularis status diffinitur potestate summa populi: ac libertate. Iustum autē equum videt esse equum vero quocūq; videatur esse multitudini id esse p̄cipuum. Liberum autē ⁊ equum quodcūq; velit quis facere. Itaq; viuit vnusquisq; vt vult in h̄mōi populari statu ⁊ ad quod gliscit: vt ait Euripides: sed hoc est prauum: non enim putandum est esse seruitutes viuere ad formam reip. sed salutem. Ex quibus igitur mutantur respu. ⁊ corumpuntur: ⁊ per que seruantur: ⁊ permanent: vt simpliciter dicamus: tota ⁊ talia sunt.

CDe mutationibus regni ⁊ tyrannide.

CCap. decimum.

Estat nūc videre de vnus gubernatione ex quibus corumpatur: ⁊ per que seruari valeat: scire autē similia ac p̄p̄inqua sunt illis q̄ diximus supra de ceteris gubernationibus: illa que circa regnū ⁊ circa tyrannidē cōtingunt: nam regia quidē potestas optimatū gubernationi r̄sudet. **C**Tyrannis autē paucorū potentia illa potestatem ⁊ ex populari cōponitur. Quapp̄ perniciosissima ē his q̄ sub ea sunt vt pote ex duob; p̄posita malis: ⁊ transgressiones vnde licita p̄ueniens: q̄ ex ambabus illis reip. gubernationib; p̄ueniūt.

Regnimitatio ex tyrannidis.

Liber Quintus

Exstitit generatio statim ex cōtrarijs vtriq; istarum. Naz regia potestas p tutela prestantium viroz contra populuz reperta est ⁊ sit rex ex prestantibus p excellentiam virtutis: vel rerū gestaz que sint a virtute: vel p excellētiā huiusmodi generis. Tyrānis vero originem habet a populo ac multitudine contra nobilitatē vt populuz iniuriam ab illis non patiatur: patet hoc ex his que contigerunt. Fere em̄ tyrannt vt plurimum facti sunt ex ducibus populoz: fidem adepti ab initio ppter calumnias contra nobilitatem factas. Tyrannides igitur alle in hunc modum constitute sunt ciuitatibus iam adauctis. Alle prius ex regibus transgredit entibus patria iura: ⁊ affectantibus magis dominari. Alle ex electis ad principales magistratus. Antiquitus enim populi constituebant diuturniores administraciones ⁊ procuraciones. Alle ex paucorum potentia eligentium vnum aliquem ad maximos magistratus. Omnibus istis modis facultas fuit id p̄ficiendi si modo voluissent per potentiam sibi preexistentem: vel ex regia potestate: vel ex honorib⁹ a populo exhibitis: ceu Phidon apud argos: ⁊ alij alibi regiam potestatem habentes tyranni sunt facti. Circa Ioniam vero tyranni ⁊ Phalaris ex honoribus: Panetius quoq; in leontinis: ⁊ Cypselus corinthi: ⁊ Pisistratus atenis: ⁊ Dionysius syracusis: ⁊ alij eodem modo ex fauore populorum: apud quos multum poterant. ¶ At ergo diximus regia potestas instituta est secundum optimatum gubernationem est enim secundum dignitatem vel per virtutem propriam: vel generis: vel per beneficia collata: vel per ista simul ac potentiam. Omnes enim qui maxima beneficia in ciuitates gentesq; contulerunt: vel qui eam facultatem habuerunt vt conferre valerent: hoc honore potiti sunt. Alij bello conseruatis populis ne in seruitutem deuenirent: quemadmodum Codrus. Alij a seruitute liberatis vt Cyrus. Alij q; condidissent urbem: vel q; regionem acquisissent: quemadmodum Lacedemoniorum ⁊ Macedonū ⁊ Boloſſorum reges. Vult autem rex esse custos vt qui diuitias habent nihil iniustum patiantur: nec etiam populus afficiatur contumelijs. ¶ Tyrannus autem (vt sepe iam diximus) ad nullam communem respicit vtilitatem nisi gratia propij commodi. Est autem obiectum tyranni quod placeat: regis quod honestū sit. Quamobrem ⁊ illa in quibus plus habent: sunt tyrannis quidem pecunie: regibus autem honores. Et custodia regl a ciuibus suis est: tyranno autē a peregrinis. ¶ Quod vero tyrannis cōtineat illa mala / que sunt ⁊ popularis gubernationis / ⁊ paucorum potentie: manifestum est. Ex paucorum quidem potentia finem esse diuitias: per has enim solas necesse est permanere: vt conductos retineat custodes: vt sumptus faciat in educando: vt populo suo in nulla parte confidat. Itaq; arma ciuibus suis admeret

mere: ac multitudinem populi conculcare: ac ex urbe pellere: z va
 cuã habitatoribus ciuitatem reddere: cõmunia sunt paucorum
 potentie z tyrãnidis. Ex populari aũt verare nobilitatem: clam
 euertere z aperte in exilium pellere tanq̃ aduersarios z machi-
 natores contra potentiam suam. Ex his enim z insidias aduer-
 sus eos iniri contingit: alijs dominationem affectantibus: alijs
 seruitutem fugientibus. Unde Periantri consiliuz Thrasibulo
 datum supereminentes spicas decerpere tanq̃ opportunũ semp
 sit eminentiores ciuim de medio tollere. ¶ Et igitur fere dictuz
 est: eadez principia mutationum sunt existimanda: z in rebuspu.
 z in viuis gubernatione. Per contumeliam. n. z per metum: z p
 contemptũ insurgũt pleriq̃ subiectoꝝum aduersus dominantes.
 Iniurie vero maxime per cõtumeliam: nõnunq̃ etiam per abla-
 tionem rerũ fiunt. Sunt aũt z fines ibi tales quales sunt circa ty-
 rannides z regna. Spes em̃z honores qui in tyrannis regibusq̃
 conspiciuntur maximi: affectant omnes. Insurgitur autẽ q̃nq̃
 in corpus dñan tus: q̃nq̃ in ipsam dominationem. Q̃nq̃ sũt per
 contumeliam inducuntur hoies ad insurgendum: dum imperus
 fit: in corpus. Cũq̃ sint contumelie partes plures vnaqueq̃ illa
 rum concitat ad iram. Frascantium vero plurimi vltionis causa
 impetum faciunt: non causa potentie quale fuit illud filioꝝuz Pl
 sistrati. ob contumeliam. n. soroz Armodij illatam: z ipsum Ar-
 modium iniuria affectum: impetus in eos factus est: ab Armo-
 dio q̃dem ppter sororem: ab Aristogitone autem pp Armodiuz
 Aduersus Periantrum quoq̃ Ambriacis tyrannuz insidie facte
 sunt ex eo: q̃ in potu quem amabat puerum interrogauit an ad
 huc ex se pregnans esset. Philippus vero a Pausania occisus
 est: q̃ non vlasccebatur contumeliam sibi factam ab Attalo. Et
 Amyntas paruus a Derda: quia lactaret se eius etate absum.
 Et eunuchus ab Euagora cyprio: quia enim mulier renuit filiũ
 eius: quasi cõtumelia affectus eum necauit. ¶ Plurime vero in-
 uasiones facte sunt ex eo: quia in corpus verecũdiam intulissent
 nonnulli eorum qui soli erant in principatu: qualis fuit inuasio il-
 la Cratei aduersus Archelaũ Semper enim molesta illi fuerat
 consuetudo eius: itaq̃ parua etiam occasio sufficiens fuit: vel q̃
 filiarum nullam sibi dederat cũ se daturum promississet. Sed pri-
 mam aucupatus a bello aduersus SIRRã arabeum tradidit regi
 Elbie: Alteram vero filiam minorem natu filio Amynte contu-
 gauit: existimans per hunc modum minime sibi fore aduersaru-
 rum ex Leopatra genitum: sed indignationis principium extitit
 quod graũter ferebat se ad libidinis gratiam haberi. Fuit vna
 cum illo ad rem patrandam Hellanocrates larissus ob eandẽ
 causam. Quisẽm abusus etate illius non vt promiserat facebat
 in patriam deducti: ob contumeliã id fieri ratus est: nõ ob amorẽ.

Aristo. lib. politicoꝝ.

CC

Liber Quintus

Parron vero et Heracledes entenses Coryn peremerunt patri ma-
 etantes. Adamas vero a Cory rebellauit quasi contumelia affe-
 ctus quod ab eo in pueritia erectus esset. Multi etiam ob verbera-
 tum corpus vel interfecerunt ira perciti vel impetum fecerunt quod
 si contumelia affecti contra homines in potestate constitutos: et
 contra reges: ut Megacles apud Mitilenum Penthalidas cir-
 cūeuntes et claua pulsantes cum amicis aggressus interfecit. Et
 postea Smerdes verberibus cesus et a muliere tractus Penthi-
 lon interemit. Archelai vero necis princeps fuit Decannichus.
 is enim pumus ceteros aggressores commouit et irritauit. Lau-
 sa vero fuit ira quod illum Archelaus Euripidi poete verberandus
 tradidisset. Erat vero insensus illi Euripides ob maledictum in
 ipsius insuauitatem oris factatū. Et alij complures tali de cau-
 sa vel interfecti sunt: vel in periculi insidiarū deuenerunt. ¶ Si-
 militur quoque propter metum: hec enim vna ex causis est ut in re-
 pu. sic etiam in vnius gubernatione. ceu Ferrem Artapanes me-
 tuens ob calumniam de Dario quod eum eleuasset Ferre non
 subente: sed putans illi veniam esse datam propter cenam quasi
 non reminiscente. ¶ Illic vero propter contemptum. ut videns
 quidam Sardanapalum regem inter eas mulieres pensa diuide-
 tem (si modo hec fabula vera fuit) et si non in illo: attamen hoc in
 alio verum esset. Et Dionysium posteriozem. Dion inuasit quod eū
 contemnebat. conspiciens ipsum Dionysium semper ebrium: et ci-
 ues syracusanos ita se habere. Amicorum etiam quidam insur-
 gunt propter contemptum. ob fidem enim eis adhibitam spernit
 tanquā facultatem habentes clam molendi: et putantes se domi-
 nationem obtinere posse quodammodo per contemptum inua-
 dunt. Tanquā enim potentes et contemnentes periculum propter
 suam potentiam faciliter insurgunt. ut duces quidem exercituum
 aduersus principes suos: quemadmodum Cyrus contra Astia-
 gem: cuius et vitam et potentiam contemnebat: cernens et copias
 eius iam consenuisse: et ipsum in delitijs vitam agere. Et Seuthes
 Thracius aduersus Amadocū cum esset dux exercitus. ¶ Qui-
 dam vero huiusmodi plurtum gratia insurgunt: seu propter con-
 temptum et lucrum: veluti contra Ariobarzanem Mithridates
 Marmine vero propter hanc causam insurgunt hi qui sunt natu-
 ra superbi et honorem habent ex rebus bellicis apud dominātes
 et principes: fortitudo enim potentiam habens superbia est: per
 quas ambas quasi faciliter superaturi eos aggrediuntur.
 ¶ Eorum vero qui ob honore cupiditatem insurgunt alius mo-
 dus est cause ultra iam dictos. Non enim ut quidam tyrannos in-
 uadunt spe magnorum commodorum magnorumque honorum
 quos in illis cernunt inducti: sic et qui ob honore cupiditatē eos
 aggrediuntur. Sed illi quidem: ut ea sibi arripiāt que in tyrānis

admirant. Hi autē vt ex re gesta memorabili atq; egregia famā ac celebritatē nominis consequantur: tyrānos adouentur: nō dñationem acquirere volentes. sed gloriā. Sunt tamen perpauca q̄ ob hanc causam moueantur. Constituendū est em̄ sibi viuendum non esse nisi rem confecerint: quibus adesse opz Dionis propositum: sed non facile quidē fieri in multis. Ille em̄ cum paucis militibus contra Dionysium profectus: ait quātumcūq; progredi posse satis id sibi fore: vt si vel parū terre illius iuasisset pulchriū iam sibi mori existimaret. ¶ Corruptuntur autem tyrāntes vno quidem modo vt vnaqueq; aliarum rerumpu. ab extra si aliqua sit contraria respub. robustior. Nam volūtas quidem aderit propter contrarietatem electionis. Que autem volunt omnes efficiunt modo possunt. Contrarie vero sunt gubernationes: populus quidem tyrānidum s̄m Hesiodum vt figulo figulus: nam gubernatio populi illa postrema tyrannis est. Regia vero potestas et optimatum gubernatio propter contrarietatem gubernandi. Quapropter Lacedemonij multas euerterunt tyrannides: et Lyrausani per id tempus quo respub. eorum recte gubernabatur. ¶ Alio autem modo corumpuntur cum in seipsis seditionē habent: quemadmodum Circa Gelonem factum est et nunc circa Dionysium: Gelontis enim filium Thrasybulus Hieronis frater per illecebras et voluptates traducebat vt ipse dominaretur. Domestici vero ac necessarij per factionem repugnabant vt non tyrannis omnino dissolueretur: sed Thrasybulus. Verum alij inter hoc conspirantes eam occasionem nacti ipsos omnes pepulerunt. Dionysium autem Dion contra eum copijs ductis cum esset affinis suscepto populo illum pepulit: ipse vero interfectus est. ¶ Cūq; due sint cause propter quas maxime contra tyrannos insurgunt: odium scilicet et contemptus: odium quidem existat oportet in tyrannos. Ex contemptu autem plurime fiunt euerisiones. Huius vero signum fuerit quod pleriq; eorum qui dominationes adepti sunt: eas vsq; ad extremum coseruauerunt. Sed qui ab alijs susceperunt confestim (vt ita dixerim) perierunt omnes. In voluptatibus enim viuentes efficiuntur facile contemnendi/ac multas prebent occasiones opprimendi sui. Particulam vero quandam odij debemus iram existimare nam quodammodo earundem rerum causa existit: et est interdum ira efficacior q̄ odium: vehementius enim insurgunt: quia perturbatio illa nō vitur ratione. Maxime vero cōtingit vt ira deferatur qui cōtumeliosa fuerunt affecti. Per quā quidē causam et Pissistratarum deleta est tyrannis: et multe aliarum. Sed odium magis. Nam ira cum dolore fit: quare nō facile ratione vitur. Odij vero sine dolore. Et autē summam dicamus quocūq;

Liber Quintus

causas diximus paucorum potētie illius per prauē tēpate atq; po-
streme z popularis gubernationis extreme: totidem z tyrānidis
causas esse ponendū est. Nam z he sunt tyrānides quedam atq;
sub tyrānidū diuisione contente. ¶ Regnum autē ab hīs que
extra sunt q̄s minime corrūpitur: quapp z diuturnius est. ex se au-
tem ipso: vt plurimū euerti contingit. Corrūpitur autē duob⁹ mo-
dis. Vno si seditio ouatur inter eos qui participes sunt regni.
Alio modo si tyrannice gubernare pergant: volētes esse dñi plu-
rium z contra legē. ¶ Non fiunt nunc amplius regna: sed si qua
fiunt monarchie z tyrānides magis sunt: ob id q; regnū sponta-
nea gubernatio est: dñius vero maiorū est. At plurimi pares sunt
neq; vsq; adeo precellentes vt ad magnitudinē dignitatēq; hui⁹
gradus se possunt attolere: atq; ex eo fit vt sponte illi non parea-
tur. q; si deceptione quis aut vi dñetur: iam apparet hanc esse ty-
rānidem. ¶ In regnis autē illis in quibus succeditur p genus
ponendū est corruptionis esse causam: vltra illas que supra sunt
dicte: q; plerumq; contēnendi homines succedunt in regnū: z q;
cum non habeant potētiā tyrannicā sed regiā: superbiunt. Est
em̄ facilis delectio regis: si enim nolint statim nō erit rex. At etiā
tyrannus etiā nolentiū est. Corrumpuntur ergo gubernationes
vnius: per has z huiusmodi causas.

¶ Per que regna saluātur: z quibus modis retinent tyrānides.

Capitulum vndecimum.

Aliuantur autē simpliciter loquendo ex contrarijs. Sin-
gulariter autem loquendo per deductionē illarū ad me-
diocrem modū: quāto em̄ magis restringit potestas oīs
tanta maiori tēpore necesse est eam durare. Nam z ipsi
qui regunt minus superbiunt magisq; moderati fiunt: z illi qui
reguntur inuidēt minus. Propter hoc em̄ z apud Moloſſos lō-
go tempore durauerunt reges: z apud Racedemontes q; ab int-
itio statiz i duas ptes diuisa fuerit regia potestas: z postea Theo-
pompus ad mediocritatem magis illam deducēs. Ephoros su-
pera dididit potestātē quidē minuens: sed tpe augens regiam au-
ctōritatem: vt faceret eam quodāmodo nō minōre: sed maiorem:
vt ad vxoem respondisse ferunt dicentē: an non erubesceret q; si
lijs minorem potestatem regiā dereliqueret q; a parentib⁹ ipse
accepisset: non profecto inquit: nam relinquo eis multo durabi-
liorem. ¶ Tyrānides vero seruantur duobus modis inter se cō-
trariissimis. Quorū alter est is quem per successionē traditū plu-
rimi tyrannosi obseruant. Horū autem multa constituisse ferunt
Periandrū counthū. Multa etiā ex gubernatione Persarū est
assumere. Sunt autem illa pernitiosa que supra retulimus om-
ni conatu a tyrannis fieri quo dñationem retineāt veluti potē-
tiores decerpere: z sapientes perimere. Et neq; comestationes

permittere: neq; so daltates: neq; disciplinā: neq; aliud quicq; ta
 le: sed oīa cauere. vnde consueuerint oriri inter ciues intelligētia
 z fides. Et neq; scholas: neq; conuent⁹ aliquos vacationis alicu
 tus fieri cōcedere: z oīa facere ex quibus ciues inter se q̄m maxime
 incogniti sint oēs. Cognitio enim fidem generat inter ipsos: z sa
 tellites eius apparere semper: ac versari foris: quominus latere
 possit quid quisq; agat: assuescātq; animū submittere p seruitutē
 continuā: z alia quecūq; talia persica z barbara tyrānidis sunt.
 Cuncta em̄ idem valent. Et ne lateant conari quecūq; quis dixe
 rit aut fecerit: sed esse exploratores quēadmodū Syraculis hi q̄
 deductores nuncupabant^r z auricularij: quos submittebat late
 ron vbiq; foret congregatio aliqua vel conuersatio. Minus
 em̄ audent: qui talia formidāt: z si audent: minus latere possunt. C
 Calūniari quoq; inuicem z collidere amicos cum amicis: z ple
 bem cum nobilitate: z diuites inter se ipsos: z subditos ad paup
 tatem redigere tyrānice est prauitatis vt neq; sumptus fiat in cu
 stodia: z illi quotidianis molestijs occupati vacare non possint
 ad consilia contra tyrānos incunda. Exemplū huius autē Py
 ramides egypti: z donaria Lyselidarū: z olympi edificatio a
 Pisisstratidis facta: z Policratis opera circa Samū. Hec em̄ oīa
 fuerunt instituta ad ocium z quietē populorū tollendā: z ad in
 ducendā paupertatem per tributorū pensionē: vt etiā Syraculis fa
 c
 cum est. Dionysio em̄ eam ciuitatē tenēte cōtingit Syracusanos
 in quinq; annoꝝ tpe cunctas facultates suas in soluēdis tribu
 tis consumpsisse. C Stridet etiā bellū concitare tyrān⁹: vt nego
 c
 cius occupent ciues. z indigentia ducis continuo detineant. Et
 regnū q̄dem p amicos seruat. Tyrānt autem est maxime amicis
 diffidere: quasi vellent omnes: possint aut maxime amici eum sub
 uertere. C Et q̄ fiunt circa vltimā popularē gubernationē tyran
 nica sunt oīa: vt potentia mulierū domi quo reuelent viroz secre
 ta. Et manumissio seruorū eadem de causa. Hō em̄ insidiant ser
 u
 ui z mulieres tyrāno: z si prospere degāt necesse est vtrosq; bent
 uolos fore: z erga tyrānidem: z erga popularē statum: nam z po
 pulus dominus esse vult. Et quo fit vt adultores apud vtrosq;
 q; in honore habeantur. Est em̄ qui populum colit z ducit populi
 adulator. Tyrānorum vero qui assentando cōuersatur quod est
 opus adulatoris. Nam propter hoc prauos amicos habent tyrā
 ni q; adulationibus gaudent. Id autem nemo faceret qui mentē
 haberet libero homine dignam: sed amant boni viri vel nō adu
 lantur z vtilis prauit ad praua. Clauus enim clauo: vt dicat pro
 uerbum. C Nullo quidem honesto nulloq; libero delectari tyrā
 nicum est. Se em̄ solum esse talem putat tyrannus. Qui autem
 subditorū vel honestati student vel libertati minuere excellentiā
 z preeminentiam tyrānidis videntur. C Serunt ergo illos tyran
 CC 3

Liber Quintus

ni: tanq̄ eueriores potestatis sue. ¶ Peregrinos etiā in cōiūta
z familiarē vsū magis recipere q̄ ciues: tyrānorum est. quasi il-
los quidē habeāt hostes: hos vero nō aduersantes, hæc z h̄mōi
a tyrānis fiunt pro dñatione retinenda: nec quicq̄ omittunt pra-
uitatis. ¶ Sunt autē (vt ita dixerim) hæc oīa tribus specieb⁹ cō-
prehensa. Tria em̄ coniectat tyrānus. Unū vt aīos imminuat ci-
utum paucaq̄ sapiāt. nemo em̄ parui animi cōtra tyrānum insur-
git. Scdm̄ vt ciues inter se diffidentes reddat: nō euertitur em̄ ty-
rannus nisi ciutum aliqui inter se fidē habeant. Et bonos viros
persequitur quasi pestiferos z aduersarios dñationi sue: nō solū
qz nō acquiescūt in seruitutē viuere: verū etiā qz fides eis z inter
se: z ab alijs plurima adhibetur: neq̄ accusant alios: neq̄ ipsi in-
ter se accusantur. Tertiuū impotentia agendi. nemo em̄ sibi impo-
sibilia aggreditur: itaq̄ neq̄ tyrānidē tollere si potētia desit. Ad
quos ergo fines referātur tyrānorum consilia tres isti sunt. Ad
has em̄ suppositiones tyrānica redigi possunt vniuersa: partim
ne confidant inter se ciues: partim vt potentia eis desit: partiz vt
pusillanimi efficiātur. vn⁹ ergo mod⁹ quo vtūtur tyrāni talis est.
¶ Alter vero modus ex contrario fere his que dicta sunt diligē-
tiam facit. Est autem deprehendere ipsum ex regno: z corruptio-
ne: vt enim regni modus corruptionis vnus est gubernationem
ipsam regiam magis reducere ad tyrannicā: ita tyrānidis conser-
uatio est ad regiam gubernationē magis eam referre: vnuz solū
modo: custodiētē vt potentia retineant: per quā non modo ro-
lentibus verū etiā nolentibus dñari possit. Nam si hanc abiiciat
simul abiicit z tyrannū esse. Sed hoc tanq̄ suppositionē quandā
manere opz. Cetera vero partim facere: partim q̄ optime simu-
lare: vt regia gubernatio videatur. Prīmū em̄ videri cōmuniū
cōmodo: um curā habere: non effundētē largitiones tantas vt
ciues moleste ferant: quando quidē ab illis capitur operantib⁹
ac laborantibus in sua tenuitate. Donant verō scortis z peregrin-
nis z hysirionibus effuse. ¶ Rationem reddant eorum que acce-
perint z expenderint: quod iam factum est a quibusdā tyrannis.
Sic enim administrans non tyrannus videbitur: sed legitimus
gubernator. Nec erit ei formidandum: ne quandoq̄ sibi desint
pecunte cum sit dominus ciuitatis: ac si dispergerent tyrannus ex
propria domo: z prodest hoc magis q̄ relinquere congregatas.
Nunus enim custodes ipsi contra tyrannum insurgerent. Sunt
autem formidabiliores absentibus tyrannis qui custodiunt quā
ciues. Nam illi quidem absunt: hi autem remanent. Deinde red-
ditus z impensas apparere oportet: tum gratia diligentis admi-
nistrationis: tum etiam vt si quādo foret opus: illis vti possit ad
belli necessitates omninoq̄ seipsum prebere custodem z questio-
rem nō vt suarum pecuniarum sed vt cōmuniū et publica-

Tria ty-
rann⁹ cō-
iectat.

6

rum. Et videri velle non asperum: sed cum grauitate honestum et
 talem: vt eum non timeant obuij. sed magis reuerentur. Hoc autē
 non facile est eum assequi qui foret contēendus. Quapropter
 opus est et si non aliarum virtutum: at saltem ciuilis eum curam
 habere: ac talem de seipso opinionem asferre. Insuper non solū
 ipsum videri nulli protinus ciuium contumeliam facere: sed etiā
 neminem illorum qui circa eum sunt. ¶ Eodemq; modo se habe
 re mulieres suas erga ceteras mulieres. Nam et per cōtumelias
 mulierum permulte iam tyrannides perierunt: et circa volupta
 tes corporis contrarium facere quam nunc faciunt quidam tyra
 ni. Non solum enim statim ab auroa id agunt conueniantq; per
 dies plures: verum etiam apparere volunt alijs quod ita faciant
 vt tanq; felices beatosq; admirentur. Sed in talib; maxima erit
 moderatio adhibenda vel saltem videri ab alijs illa fugere. Non
 enim faciliter inuadi potest: nec faciliter contemni qui sobrius
 sit: sed qui ebrius: neq; qui vigilet: sed qui dormiat. Contrariū q;
 agendum est supradictorum fere omnium. Corroboranda enim
 et ornanda ciuitas est ab eo tanq; a curatore: ac non tyranno.

¶ Videri etiam oportet ipsum erga religionem deorum afficere
 hementer. Minus enim formidabunt populi ne quid contra ius
 titiam fiat si religioni deditum illum existimabunt principem ac
 deorum timorem habere: minusq; contra illum audebunt insur.
 gere quasi deos habeat propitios et fauentes. ¶ Verum tamen
 oportet sine improbitate talem videri: atq; eos viros qui aliqua
 in re laudabiliter se gesserint honorare: ita vt non existiment vnq;
 se magis honorari a ciuib; suis in libertatem degentibus po
 tuisse: hos autem honores ipsemet tribuere debet tyrannus: pe
 nas vero et animaduersiones per alios instigare: per magistrat;
 v; et iudicia. Communis vero custodia omnis dñationis vnus
 est neminem vnū pre ceteris magnum facere: sed plures: nam se
 inuicem custodient. Quod si quem extollere oporteat: non tamē
 eum qui sit moribus audax: naz hmoi hoies aptissimi sunt ad in
 uadendum circa res omnes. Si vero cuiusq; potentia minuenda
 est modice ac non vno simul impetu omnis potestas est auferen
 da. ¶ Insuper ab oī cōtumelia abstinendum: precipue tamen a
 duabus: ne in corpus flagris: neue in etatē libidine insultū agat.
 Maximeq; id cauendum in illis hominibus qui honorem ma
 gnificiunt. Nam in pecunias illatam iniuriā auari hoies graui
 ter ferunt. In honorem vero illatā et qui boni sunt viri et qui ho
 norem magnificiunt permoleste patiuntur. Quapropter aut nō
 huiusmodi hominum opera vtendum est: aut animaduersiones
 in illos pumo more ac sine vlla cōtumelia sunt faciende. In eta
 tem vero ex amore sit conuersatio non ex licentia. Deniq; hoc de
 decoris impensione maiorum honorum est redimendum: co

Liber Sextus

rum aſſit qui vim inferendam cōtra corpus tyrāni Inſurgunt: Illi ſunt formidādi: z cauendū qui ita diſpoſiti ſunt vt amplius viue-
re nō curēt cum occiderint. Quapp maxime cauendū eſt ab hīs
qui vel ſeiſpſos vel eos quos habeant chariſſimos cōtumelia af-
fectos putant: ſine vlla enim cura proprie ſalutis irruſit qui p
indignationē z irā aggrediuntur. Quemadmodū z Heraclitus in-
quit durū eſſe dicens pugnare aduerſus iram. Alta enim id emt.
Cū vero ciuitates ex duabus cōſiſtant partibus: ex inopibus ſc̄z
z opulentis maxime quidem de vtriuſq; partis ſalute cogitādus
eſt ab eo qui gubernat z alteros ab alteris nulla iniuria affici.
Quicūq; tamē eorum ſint potentiores hī precipue ſunt a guberna-
tione vendicandi: ac velut propuſi efficiendi. Nam ſi hoc exte-
terit neq; ſeruoꝝ liberationē facere compelletur tyrānus: neq;
arma adimere. Altera namq; pars tyrāni potētie adiuncta ſuffi-
ciēs erit ad ſuperandū eos qui cōtra inſurgere vellent. ¶ Super-
fluū autē particulariter dicere de omnibus iſtis. Intētio em̄ ma-
niſeſta eſt q̄ oportet non tyrānicum: ſed tanq; patrēfamilias z re-
gem eſſe putari ab illis qui ſub eo ſunt: nec pro ſe captientem: ſed
pro cōmunis vtilitatis tutela et cura: et mediocritates in vita ſe-
qui nō excessus. ¶ Præterea egregios viros per familiaritatem
ſibi coniungere. Plebem vero ac multitudinem per fauorē z gra-
tiā in obſequio retinere. Ex hīs enīz necesse eſt nō ſolū dñationē
eius pulchriorē z optabiliorē ex eo: q; melioribus imperet et non
abiectis: neq; ex eo q̄ ipſe neq; odio ſit neq; formidetur: verū etiā
ex eo q̄ longiorē ac durabiliorē eius dñationē fore contingat. In
super mouebus talē eſſe. vt vel recte ſe habeat ad virtutē vel ſem̄
bonus q̄ tā ſit: vt vel recte ſe hēat: z non malus: ſed ſeminalus.

¶ De duratione tyrānidis et loco Platonis obſcuro et reproba-
tione Socratis. Capitulu duodecimum.

¶ Qui omnium gubernationum breuiſſime durare ſolēt
paucorum potentia: z tyrannis. Quippe illa que pluri-
mo durauit tempore. Duhagore et filioꝝ qui apud St-
yonios tyrannidem habuere ad centeſimum vſq; an-
num peruenit. Durationis vero cauſa fuit q̄ mediocritate. qua
dam erga ſubditos vtebantur: multaq; regibus ſeruientes age-
bant: et qui aptus rei militari fuit. Clisthenes non facile contem-
nendus habebatur. Plurimum vero conuerſatione z vſu familia-
ri fauorem z gratiam hominum acquirebat. Fertur enīz Clisthe-
nes coronaffe iudicem qui victorie illius contra dixerat. Quāt
dam huius iudicis ſtatuum eſſe illam qui in foro ſedet. Pliſtra-
tus quoq; fertur aliquando apud conſilium Artopagi ciuitatis lu-
dicum ſubiſſe. ¶ Secunda vero apud conthum Lypſelidariū
tyrannis. nam ea durauit annis tribus et ſeptuaginta et menſi-
bus ſex. Lypſelus em̄ ip̄e tyrānidē exercuit annis triginta. Peritā

drus vero quadraginta quatuor: Psammeticus autē gordij annis
tribus. Cā vero durationis eadē fuit. Cū em̄ popularis esset Cy-
pselus ac gr̄a apud multitudinem preualeret sine vlla corporis
custodia in dñatione perseuerauit. Perisēdrus autem eius filius
magis tyrānice se gessit. Sed vir erat bello egregius. ¶ Tertia
psistratidarum Athenis hic autem non fuit cōtinua. His em̄ ex
tyrānide pulsus fuit Psistratus. Itaq; ex annis triginta tribus
solū annis septē ⁊ decem tyrānidem exercuit. Filij vero eius an-
nis decē ⁊ octo: atq; ita oēs simul anni fuerūt quinq; ⁊ triginta.
¶ Ex reliqs vero illa q̄ apud Syracusas fuit: Hieronis ⁊ Gelōis
sed non longa fuit: hic annis enī nō amplius q̄ duo de viginti
durauit. Gelon. n. septē annis cū tyrānidē exercuisset octatio de-
functus est: Hieron autē decem. Thrasibulius vero mēse decimo
excidit. Leterarū vero tyrānidum plerq; breui tpe durauerunt
oēs. Que igitur sint tam circa gubernationē plurium q̄ circa gu-
bernationem vnius solius per que ⁊ corrumpantur ille ⁊ seruen-
tur: fere dictum est. ¶ In repu. vero Platonis Socrates de muta-
tionibus loquitur: nec tamē recte. Illius enī in repu. que est op-
tima atq; prima mutatio nulla propria assignatur. Inquit enim
causam esse mutationis: quia sic natura (comparatum sit vt ni-
hil permaneat: sed in ambitu quodā tps mutationem recipiat.
Esse vero principij horū inquit quorū sexquitercius cubus q̄na-
rio cōiugatus duas exhibet harmonias. inquitens q̄n numerus
diagramatis h̄mōi efficiatur solidus vt puta natura producere
pauos ⁊ meliores disciplina: hoc ergo forsan inquit non male.
Fieri enim potest vt sint aliqui quos disciplina institut ac bonos
fieri viros impole est. Sed hic non propria mutatio foret illius
repu. quam optimam esse vult magis q̄ aliarum omnium ⁊ vni
uersorū que fiunt etiā in tempore: propter qd̄ (inquit) oia mutari
⁊ que non simul incipiunt simulq; mutantur. Ceu si prima dies
esset mutationis simul mutarentur. Preterea quā ob cām ex illa
trāsit ad lacedemoniorum tempu. Sepe enim in contrariam trā-
seunt respu. omnes: vel in ea que sint propinqua. Eadem ratio
est de alijs quoq; mutationibus: ex Laconica. n. inqt mutatio fit
ad paucorū potentiā. Ex ista vero ad popularem statum. Ex illo
rursus ad tyrānidē. Atqui ⁊ ecōtrario mutantur. ceu ex popula-
ri in paucorum potentiā: ⁊ magis quidem q̄ in vnius guberna-
tionem. Preterea tyrānidis vtrum mutatio sit vel non sit: nil di-
cit: propter quam causam nec in quam repu. spēm transit. Hu-
lus vero cā est quod nō facilliter dicere valebat: infinitum enim.
Nam secundum eum in primam ⁊ optimam: sic enim vtiq; fieret
cōtinuo circulus. sed mutatur in tyrānidē tyrannis: vt ea q̄ apud
sicyōtos ex Myronis tyrānide in Clisthenis. Et in paucorum
potentiā: vt illa que in Chalcide fuit Anticleōtis. ⁊ in populare

Liber Sextus

statum vt illa que Selonts fuit Syraculis. Et in optimates: vt illa que Charilai apud Lacedemonios ⁊ carthaginenses. Et in tyrānidē fit mutatio ex paucoru potētia: vt in Sicilia plime veterum. In Leontinis in Panecij tyrānidem: ⁊ apud Selam in Cleandri: ⁊ apud Regium Anaxilai: ⁊ in alijs compluribus ciuitatibus eodem modo. ¶ Absurdum etiam est putare in paucorum potentiam ideo transire: quia homines cupidi ⁊ pecuniarum studiosi in magistratibus versantur: ac non quia plurimi diuitijs superabundantes non iustum existimant par habere in ciuitate eos qui non habent facultates: ⁊ eos qui habent. In multisq; paucoru potentijs non licet pecunias congerere: sed leges sunt id prohibentes: ⁊ apud Carthaginem que populariter gubernatur pecunijs student: nec tamen adhuc mutati sunt. ¶ Absurdum etiam dicere duas esse ciuitates sub paucoru gubernatione opulentorum ⁊ inopum. Quid enim aliud huic q̄ Laontice accidit vel alteri cuiuscūq; vbi non omnes equalia possideant aut non omnes equaliter sint boni viri? Nullo autem paupertore facto nihilominus ex paucoru transmutantur gubernatione ad popularem statum: si plures sint inopes: ⁊ ex populari in paucoru potentiam: si potentiores sint opulenti q̄ multitudo: ⁊ alteri negligant alteri intendant. ¶ Cumq; plures sint cause ex quibus mutationes fiunt: eas non dicit sed vnam solum q̄ prodigaliter viuentes vsuris confecti pauperes efficiuntur. quasi vero fuerint omnes ab initio diuites vel plurimi eorum: sed hoc falsum. At quando ipsorum potentium quidam matrimonia consumpserint res novas moluntur: quando autem alij nihil graue accidit ⁊ mutantur nequa q̄ magis in popularem statū q̄ in aliam speciem gubernationis. Insuper vero ⁊ si honores vna cum alijs nō captant: si iniurias inferant: si contumelijs afficiant: seditiones oriuntur ⁊ mutationes in repu. Fiunt etiam (etsi nulla dissipatio patrimonij intercesserit) ex eo q̄ liceat quicquid volunt efficere. cuius rei causam esse ferunt nimiam libertatem. Cumq; plures sint paucorum: plures etiam populi gubernationes: tanq; vtraq; vna sit mutationes assignat Socrates.

¶ Quinti Politicorum Aristot. Finit.

Sextus Politicoꝝ Aristotelis.

Quot que rebus publicis: paucorū potentiss: z popularib⁹ gubernationibus: conueniant considerandum sit.

Capitulum primum.

Not igitur sint differentie: z quales eius qđ delibe-
randi hz potestati: z in quo summa huius rei con-
sistit in repub. z circa magistratuū ordinationē et
de iudicijs: z qualia ad qualē ordinē tempu. et
preterea de corruptionib⁹ z conseruationib⁹ rerū
pu. ex quib⁹ proueniāt: z quas ob causas: dictum
est prius. Sed cū plēs sint species popularis: z si

milliter altarū gubernationū: de illis si quid restat nō pei⁹ fuit cō-
siderare: ac simul vnicuiq; earū propriū z cōuenientē modū red-
dere: ac preterea cōsiderare cōiunctiones simul ipsoꝝ modoz.
Nam eorū conlunctio parit rerūpu. varietatē: vt z optimatū gu-
bernationes ad paucorū declinent potentiā z respu. magis po-
pulares existāt. Dico autē cōiunctiones quas cōsiderare opz: et
nunc vsq; cōsiderate nō sunt: ceu si pars illa que in deliberando
versat: z illa q̄ circa electiones magistratuū cōsistit: ita instituta
sit vt cōferat paucorū potētē: z circa deliberādū illo modo. circa
electiones vero ad optimatū gubernationē magis declinet: vel
p aliū quēdā modū: nō oīa instituta sunt ad respu. congruentiā.

Qualis igit pparis quali cōgruat ciuitati: z qualis paucorū
potētē: quali multitudinē: z aliaz gubernationū q̄ qbus cōferat
dictū est prius. Verūtū opz fieri manifestū: nō solū quēnā istarū
gubernationū optima sit ciuitatib⁹: sed etiā quō cōstituēde sint:
z iste z alie breuiter est explicādū. Et primo de populari dicem⁹.
Nā simul z p hāc etiā de cōtraria illi⁹ gubernatiōe patebit. Hec
est aut quā vocāt qđā paucorū potētē. Capitēda sunt aut ad hāc
disciplinā cuncta pparia: z q̄ vñr ppariū esse sequacia. ex his ei
simul positīs resultāt species gubernationis pparis: z plēs esse
eas q̄ vnā: z differentes: cōtinget. Due sunt cause p quas plu-
res existūt populares. Prima illa q̄ dicta fuit qz iter populos dif-
ferentia est: sunt em̄ alij agricolē: alij opifices: alij ministri. quozū
primi a scōis: z tertij ab vtriscq; nō in eo modo q̄ melior aut dete-
rior pparis status: verūtētiā in eo qđ nō idē sit. Scōa vero cau-
sa est de qua nūc dicim⁹. Que em̄ popularē statū sequunt: ac vi-
dent esse propria ipsius coniuncta simul faciūt popularis status
varietatē. Nā alicui pauciora pparia sunt: alicui plura. alicui oīa.
Vtile vero horū singula cognoscere: z ad constituendum q̄ velit
quis: z ad corrigendū. Querūt em̄ qui rēpu. instituunt cuncta q̄
illi pparia z conueniētia sint in vnū colligere ad ppositum suum:
scđ aberrant dum hoc faciunt: vt supradictum est a nobis vbi

Liber Sextus

de corruptionibus et conseruationibus rerum. tractantur prius.
Nunc autem dignitates et mores: et ea que efflagitent dicemus.

De fine popularis gubernationis: et quibusdam popularium gubernationum peculiaribus. Cap. secundum.

B

Propositum igitur popularis reipublice est: libertas. Hoc enim dicere consueuerunt quasi in hac solūmodo reipublice libertatem querentes. Ad hanc enim respicere dicitur omnem popularem statum. Libertatis vero ipsius pars una in eo consistit ut per vices imperent et pariatur. nam iustum popularē est equum habere secundum numerum: non secundum dignitatem. Ex quo fit ut secundum hoc iustum multitudo ex necessitate dicitur. Et quicquid decreuerint plures id esse ratum: et id esse iustum. Aliant enim oportere ut unusquisque ciuis equum habeat atque ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus posse quam opulentos: plures enim sunt et id obtinet quod pluribus videtur. Annum igitur libertatis signum hoc est quod ponunt omnes populares reipublice. sine altero vero viuere ut quisque velit. Hoc enim autem opus esse libertatis siquidem serui est viuere non ut vult: hic est igitur scopus popularis reipublice finis. Hinc profectum est nemini potissimum subesse velie. Quod si hoc non datur: atque saltem per vices subesse ac per se idque pertinet ad libertatem que est secundum equum. His pre-suppositis ac tali existente principio popularia huiusmodi sunt summi ad magistratum omnes ex omnibus: ac per se loquens unicuique et unumquemque vicissim omnibus. Per sortem tribuere magistratum vel omnes penitus vel illos saltem qui non peritiam indigent et arte. A nullo censu esse magistratum vel saltem a minimo. Ad nisi semel eundem magistratum ab aliquo geri posse vel per sortem: et paucos: exceptis his qui versant in bello. Parum tamen potius esse magistratum vel omnes vel quotquot id recipere possunt. Iudicare omnes et ex omnibus: et de omnibus: vel de plurimis et maximis et principalissimis: puta de corrigendo et de reipublice. et de priuatis contractibus. Et cognitionem esse omnium dñarum: magistratum vero nullius: aut dñarum esse cognitionem rerum maximarum: magistratum vero minimarum. Inter magistratum autem popularissimum est consilium ubi non omnibus est mercedis facultas: nam ubi adest hec mercedis facultas: adimunt et huius magistratum potentiam. Ad se enim reducit iudicia cuncta populus mercede abundans ut diximus supra ubi de hac parte tractauimus. Deinde mercedem capere potissimum quidem omnes: cognitionem iudicia: et magistratum: vel saltem magistratum et iudicia et consilium et cognitionem principales: vel eos magistratum quos necesse est in eadem.

C

Amul tamen comestatione. Preterea cum paucorum gubernatio genere et diuitiis et eruditione diffinitur: videntur popularitatis contraria: eorum esse: ignobilitas: inopia: sordidus opificum. Preterea magistratum potestatem nullam perpetuam esse: quod si relicta sit aliqua ex antiqua mutatione illius auferre potentiam: et ex electione ad sortem reducere. Hec igitur omnia communia sunt gubernationi

nonū populariū. Contingunt autē ex eo iusto: qđ fatent esse popularē. Hoc est equū habere oēs fm numerū qđ maxime vī esse pparis status z populū. Equū est ei cum nihilo magis gubernēt diuites qđ paupes / nec solū potestate hñt: sed oēs ex equo fm numerū. Sic em̄ demū existimāt p̄tatem in repu. esse ac libertatem.

Capitulum tertium.

Ed querit post h̄ quēadmodū habebūt equū vtrū opz p̄tiri i mille eos census q̄ sunt quingētoꝝ: z mille equas liter posse quingētis vel nō: sic ponere opz istā p̄tatem vel p̄tiri qđ dē sic. Deinde ex quingētis partes accipere: z ex mille hos potestate habere p̄titionū z iudicioꝝ. Vtrū igit̄ res pu. ista iustissima est fm pplare iustum: vel magis illa fm multitudinem. Atunt enim p̄tes id esse iustum qđ videt̄ vtiq; plurib⁹. Potētes vero qđ videt̄ his q̄ plus possidēt. Pro multitudine ei facultatū atunt esse statuendū. Sed hñt h̄ vtracq; imparitatē z iustitiā. Si em̄ qđ pauci: tyrāntis est. Nā si vnus habeat plura qđ alij opulēti: fm paucoꝝ iustū is solus dignus est q̄ gubernet. Si vero plures fm numerū iniuriabunt publicātes bona opulentozum ac paucoꝝ: vt̄ supius dictū est. Que igit̄ sit equalitas quaz ambo profitent̄. cōsiderādum est ex his q̄ vtriq; diffiniunt iusta. Inquunt em̄ q̄cquid videat̄ maiori parti ciuiū id oportere esse ratum. Sit qđeni hoc attamē nō penit⁹: sed cuz due p̄tes sint: ex q̄bus ciuitas p̄stat: diuites. s. z pauperes: qđ ambab⁹ videat̄ aut plurib⁹ id ratum sit. qđ si cōtraria videant̄ qđ plurib⁹ z hñtibus maiore censum. puta si alij decem: alij viginti: videat̄ autē diuitū sex: pauperū vero quindecim. Accedāt vero pauperib⁹ quatuor diuitū: diuitib⁹ autē quinque pauperū: quorūcunq; census exuperat cōnumeratis amboꝝ vtrisq; id ratum sit. qđ si forsā equales esse cōrigit̄ cōmunē esse hāc ambiguitatē putādum est: vt̄ nūc accidit si vtrinq; pars suffragia cōcionis sint: aut partes in iudicio snie. Nam aut sorte d̄trimēdum est: aut aliud qđdā h̄mōi agēdo. Sed de equo z iusto qđ sit admodū difficile in illis reperire veritatem: tamen facilius est sortiri qđ persuadere his qui plus habere possunt. Semper enim qui imbecilliores sunt equum et iustum querunt. sed qui plus possunt: ista non curant.

De quatuor speciebus populariū: ad quos p̄tineāt: de earum legibus atq; vāframētis. Cap. quartum.

Am vero quatuor sint gubernationes populares: optima est illa quā primo gradu posuimus: vt̄ superioribus libus dictum est. Eadē quoq; antiquissima oīum. Dico autē primā fm distinctionē populoz: nam optimus populus est ille qui ex agricolis cōstat. Itaq; z popularis status facile efficitur: vbi multitudo v̄tuit ab agricultura vel pascuo ne-

Liber Sextus

gociosa quidē: q̄ nondū multū h̄z. Ex quo fit vt raro concionem
 agāt. Cum em̄ laborādum sit illis circa necessaria ad victū: ope-
 ribus detinent suis: z aliena nō appetūt. Dulciusq̄ illis est op̄
 facere q̄ in repu. versari/ac magistratū gerere nisi magna in gu-
 bernādo sint emolumēta suscepturi. Pleriq̄ em̄ magis lucrū ap-
 petunt q̄ honorē. Signū huius est q̄ tyrāides antiquit̄ p̄ule-
 runt: z nunc paucor̄ potentia p̄ferunt: modo suā rem agere illis
 pmittatur: neq̄ diripiātur que habent. Lito nāq̄ alij eorū diu-
 tes efficiunt: alij egere desistunt. ¶ Preterea si qua cupido ho-
 norum eis inest: facile eius rei indigētia adimplet p̄ potestātē q̄
 in concionib⁹ h̄nt creādi magistrat⁹: z corrigēdi delicta. Nā in q̄-
 busdā ciuitatib⁹ z si nō eligit ppl̄s magistrat⁹: sed quidā p̄ p̄tea
 deputati ex oībus: (vt apud Abantinea:) tñ satis esse putāt q̄ cō-
 sulendi deliberādūq̄ h̄nt potestātē. Ac putādum est h̄c esse tan-
 q̄ formā aliquā ppl̄aris gubernationis: vt fuit q̄si apud Aban-
 tinea. Quapp̄ vtile est prius dicte ppl̄ari gubernationi: (z ita con-
 suetudo fuit) eligere quidē magistrat⁹: z corrigere: z iudicare om-
 nes. ¶ Magistrat⁹ autē maximos geri p̄ eos qui electi sint: z a
 censib⁹ maiorib⁹ maiores: vel a censibus nullū: sed p̄ eos qui pos-
 sunt. Necessē est autē quum ita gubernat̄ resp. eā bene gubernari.
 Nam magistratus semp̄ ab optimis gerent̄ populo ita volen-
 te: neq̄ prestātoribus h̄ gradus sufficiet. Non enim suberūt alijs
 deteriorib⁹. Ipsi vero magistratus gerent iuste: q̄ penā formida-
 bunt: q̄m corrigere ad alios pertinet. Lōpesci enim ac non licere
 facere quicquid quis velit vtile est. Nam licentia agendū q̄d q̄sq̄
 velit custodire non potest ingenitā vnicuiq̄ hominū prauitatē.
 Itaq̄ necesse est illud euenire quod optimū est in rebus. vt ma-
 gistratus a prestātoribus gerātur sine vlla populi diminutione.
 Quod igitur hec populariū gubernationū est optima patet: et
 qua de causa: quia ob talē aliquem esse populū. ¶ Ad constituē-
 dum autē ppl̄m agricolā: tum leges quedā antiquit̄ apud mul-
 tos late vtilissime sunt: tum illud vniuersaliter ne liceat cuiq̄ ha-
 bere plus agri q̄ mensurā certaz: vel aliquo loco ad oppidum z
 ciuitatem. Erat antiquitus in multis ciuitatibus lege cautū non
 licere venditionem facere bonorū p̄ime hereditatis. Est autē lex
 quam dicunt Dryli fuisse: ne liceat cuiq̄ fenerare super aliqua
 fundi parte quā quis haberet. Dirigere etiā id oportet Aphyta-
 lozum lege: est etiā vtilis ad id quod dicimus. Illi enim q̄q̄ sint
 permulti: possideant autem exiguā regionem: tamē omnes agri-
 cole sunt: quoniā p̄cra constituunt non totarū possessionū: sed
 per tales partes diuidētes: vt etiā pauperes faciliter eas p̄cra
 saperare possint. Post agricolarū multitudinē optimus est popu-
 lus vbi pastores sunt z viuūt ex animalib⁹. In multis vero hec
 cum agricultura conuenientiam habet. Vtriq̄ enim corporibus

exercitati ad bellicas expeditiones vtilissimi sunt ac potētes sub
 diuo consistere. ¶ Cetero vero multitudines quasi omnes ex qui
 bus alij status populares constant: multo deteriores his sunt. ¶
 Nam opificum quidem ac forensium ⁊ mercennariorum vilis est
 vita nullumq; virtutis opus eorum. Et insuper quia huiusmo-
 di genus hominum circa forum vrbiumq; (vt ita dixerim) assi-
 due heret facilliter conctones agitatur: at agricole quia sparsim ha-
 bitant per agros: neq; in vnum coeunt facilliter: neq; similiter in-
 digent huiusmodi congregatione. Quibus vero contingit situs
 regionis talem esse vt longe distent. ab vrbe: in his facile est po-
 pularem statū laudabilē constituere ac rempu. ipsa enim compel-
 litur multitudo quasi colonias per agros efficere. Quare ⁊ si fo-
 rensis turba sit: tamē conctones in populari statu non facit absq;
 multitudine illa que per agros habitat. Quomodo ergo consti-
 tuenda sit optima illa ac p̄ma popularis gubernatio dictum est
 patet etiam quomodo alie. Subsequenter enim est descendendū
 ⁊ deterioꝝ semper multitudo separanda. ¶ Postremam vero spe-
 ctem: quia omnis multitudo ad illam recipitur neq; cuiuscumq;
 ciuitatis est eā perferre neq; facile permanere eam nisi legibus ⁊
 moribus bene stabilitam. A quibus vero labefactari contingat:
 ⁊ hanc ⁊ alias respu. fere dictum est prius in plurimis. ¶ S; ad
 constituendam hanc popularem gubernationem: ⁊ ad populum
 roboranduz consueuerunt p̄sides recipere complures ac ciues
 efficere non solum legitimos: verū etiam spurcos: et ex quouis ci-
 ue id est siue ex patre siue ex matre. Omne enim hoc huic popu-
 lo magis conuentens est. Consueuerunt igitur hi qui populos
 ducunt ita constituere. Oportet tamen id facere quoad exupe-
 ret nobilitum mediocriūq; multitudinem: neq; vltra progredi.
 Nam si transcendunt turbatoꝝem efficiunt rempub. ac nobilita-
 tem exasperando magis tritant: ad egre difficulterq; populares
 statum ferendum: que causa seditionis fuit apud Lyrenem. Par-
 uum enim inconueniens conuendo transitur: magnum vero in
 oculis heret. Insuper talia constituta vtilia sunt ad popularem
 statum huiusmodi: ⁊ ad populi corroborationem: qualia Clisthe-
 nes Athenis factitauit quo populi gubernationem augetur: et
 apud Lyrenem hi qui populum cōstituerunt. Tribus enim alie
 constituende sunt plures: ⁊ sodalitates priuatorum sacrorum re-
 digende sunt ad pauca ⁊ publica. ⁊ cuncta diligenter excogitāda
 quo q̄ maxime omnes simul admisceantur familiaritates con-
 uersationesq; p̄ime disiungantur. ¶ Preterea tyrannica machi-
 namenta omnia videntur esse popularia ceu licentia seruorum: ⁊
 mulierum ⁊ puerorum: vt sine metu viuāt vt velint: permulti em̄
 huiusmodi statum ciuitatis amabunt: cuz plerisq; dulcius sit dis-
 solute viuere q̄ modeste.

¶ parū in
 conueniēs
 conuēdo
 trāsit: ma-
 gnūq; in
 oculis he-
 ret.

Liber Sextus

Ad populares institutiones precepta. Capitulum quintum.
 Et aut opus legis positōis et eorū qui volunt statū
 aliquem talē consistere: nam vt cōstituatur talis sta-
 tus non magnū negocium est: neq; solū cōstituere: s;
 magis vt seruetur. Uno enim vel duobus vel tribus
 diebus permanere quocūq; gubernātibus: haud dif-
 ficile est. Quapropter opus est ex his (quas supra retulimus con-
 seruationibus et corruptelis rerūpub. cautelā assumere cauēdo il-
 la que corruptura sunt ac leges tales ponendo et sine scripto scri-
 ptasq; cōseruationes status maxime cōprehendāt: neq; putare
 id esse populare neq; paucorū potētie q̄ efficiat ciuitatem maxi-
 me a multis vel a paucis gubernari: sed q̄ plurimo tpe. At nūc
 hi qui sunt potentes in populis gratificātes multitudini multa
 populariter agūt per publicationes bonorum in iudicijs factas.
 Quare orō eos qui curam salutis habēt reipub. cōtra moliri le-
 ges ponendo: vt damnatorum bona sacra sint: et non in publicū
 sed in sacrum referantur. Hęc enim lex nihilominus inturias cō-
 pescet. nam pena eadem erit. Populus autem minus cupide dam-
 nabit: cum nihil sit vtilitatis ex damnatione suscepturus. ¶ In
 super publicas accusationes q̄ rarissimas semper facere magna
 pena cōstituta aduersus eos q̄ falso accusarint. Non enim popu-
 lares in iudicium vocari consueuerunt: sed nobiles. ¶ Opz aut
 erga statum reipubli. quantum fieri potest omnes ciues reddere
 beneuolos: q̄ si id fieri nequeat saltem conari ne hostes existimēt
 eos qui gubernant. ¶ Cum vero postreme ille species guberna-
 tionum popularium in multitudine cōsistant ac difficile sit in cō-
 cionibus vacare posse sine alicuius mercedis susceptione: hoc au-
 tem nisi redditus habeat ciuitas maxime inimicum est prestan-
 tibus viris. Nam ex tributo et publicatione bonorum: et ex iudicio
 rum improbitate necesse est prouenire q̄ multas iam populariū
 respu. subuertit. ¶ Ubi ergo publici redditus non sunt: facere
 oportet conciones raras et iudicia magna quidem: sed paucis die-
 bus duratura. hoc autem confert ad illud quod non formidabit
 impensas opulenti: tamen si diuites non capient mercedem iudi-
 cij sed pauperes. Cōfert etiam ad recte iudicandum multomag-
 nis: nam qui magna patrimonia habent: multis diebus abesse
 nolunt a rebus suis: modicum vero abesse tempus non moleste
 ferunt. ¶ Ubi vero sunt redditus publici non id facere quod nūc
 doctores quidam in populo faciunt. superflua enim diuidunt ac
 simul captunt: moxq; rursus indigent eisdem. Est enim pauperū
 bus ceu vas perforatum huiusmodi emolumentum. Sed oportet
 eum qui vere popularis sit videre ne multitudo pauperie ni-
 mia prematur. nam egestas paruam redditū populi gubernatio-
 nem. Conandum est igitur ingeniose vt abundantia assidue diutur-
 na: nam

Egestas
 prauam
 redditū po-
 puli gub-
 ernatio-
 nem.

na: nam id p̄dest etiā diuitibus. Congregantes vero illa que ex redditibus pueniunt simul oīa egenis tribuere opz: presertim si quis possit tm̄ cōgregare quātum sat est ad agelli cōparationez vel saltem ad facultatem negociandi z agrum colendi. Et si nō oībus possibile ac fm̄ tribus aut partē aliam in partē distribuere opz. ¶ In hac re aut̄ ad necessarios cōuent⁹ mercedē oz affectātes diuites cōferre inania munera. Per talē aliquē modū cartaginēses gubernātes amicū retinent populum. Semper enim quosdā e populo mittētes in aliquas gubernatiōes eos diuites facit. Gratioforū vero ac mente hñtū nobilium id est suscipere egenos z occasionē p̄bentes cōuertere ad res agēdas. ¶ Recte quoq; se habet Tarētinoꝝ exēplum imitari. Illi em̄ iumēta facientes communia ad pauperū vsu bentuolā per hunc modum sibi plebem constituunt. Magistratus insuper omnes duplices faciunt vt sint alij per electionē, alij per sortē. Quo em̄ populus capiat per sortem. Quo autem melius gubernetur per electionem. Est autem hoc facere etiam in vno eodemq; magistratu: ita partientes vt alij sorte: alij electione ad eum gerendum assumantur. Quemadmodum ergo oporteat gubernationes multitudinis instituere: dictum est.

¶ De sp̄ibus paucoꝝ. ordinatione census: qui ex populo assu-
mendi: que paucoꝝ gubernationes potiores z que deterrima.

¶ Capitulu Sertum.

¶ Paucoꝝ quoq; gubernationibus quomodo agendū sit: patet fere ex eisdem. Nam per cōtrariū agendum est in omni paucoꝝ gubernatione ad oppositū sibi popularis gubernationis speciem: reputando meram illā ac summā ceterarū gubernationē paucoꝝ: z primā. ¶ Hęc autē est propinqua illi que respu. nuncupat̄: in qua opz census diuide re: z alios minores: z alios maiores facere. minores quidē a quibus necessarij magistratus capiuntur. maiores vero a quibus capiuntur hi magistratus qui sunt principaliores. Et qui tantum adepti fuerint censum habiles sint ad tempu. gerendam afferēte populo tantā multitudinē per ipsum censum vt cum illa potiores sint qui gubernant tempu. q̄ illi qui non gubernant.

¶ Semp̄ enī ex meliori pp̄lo capiendi sunt illi qui ad societate reipu. recipiuntur. Similiter autem in ea gubernatione paucoꝝ que sequitur intendentes parumper est instituendum. In ea vero que opposita est extreme popularitati q̄ est inter paucoꝝ potentias potentatut tyranidiz simillima: quanto deterrima ē: tanto maior opus est custodia: vt enim corpora bene disposita ad fanitatem z nauigia bene instructa ad nauigādum multos ferunt errores: nec ob eos succumbunt. Valitudinaria autem corpora: z

Liber Sextus

naugia parum firma: nautis q̄ instructa prauis: ne paruos q̄dē ferunt erroris. Ita rerumpubli. he que deferrime sunt plurima indigent custodia. Populares igitur gubernationes per multitudinem hominum omnino seruantur: hoc enim opponitur ad illud iustum quod est fm dignitatē. Paucorū vero potētium cōtra. v3. per rectam ordinationem opz assequi firmitatem.

¶ De partibus multitudinis: quot vtilis ad bellum: et precepta ad paucorum potentias.

Capitulum Septimum.

A M vero multitudinis potissimum partes quatuor: agricolae: artifices: negociatores: mercenarij. Quatuor etiam vtilis ad bellum: equites: pedites: grauis armature: expediti leues et turba navalis. Ubi contingit regionem esse ad equitatum aptam: ibi locum habet aptissimum paucorum potentia illa summa. Nam conseruatio habitatorum ab equitibus prouenit. Equos vero nutrire eorum est q̄ magnas habent facultates. Ubi autem regio ad armatum peditatum est apta alteram speciem affectat paucorum potentie. Nam grauis armatura diuitem est: magis quam pauperum. Expediti autem leues et nautica turba popularis est omnino. Nunc autem ubi talis turba multa est quando seditio fit deterius certant. Sed oportet huiusmodi medicinam capere a belli ducibus qui a d equitatum ac grauis armature peditum robur expeditos leues ceu congruit solent coniungere: et cum his superant populi in seditionibus opulentos. Nam leues et expediti contra equites et contra grauis armature pedites facilliter pugnant. Instituire igitur potentiam istam: ad seipso est instituire.

¶ Sed oportet diuisis etatibus. cum alij sentiores: alij iuniores existant in iuuenili adhuc etate cōstitutos filios suos erudire ad leues et expeditas operationes delectos quidem ex pueris athletas esse ipsos operationum. Concessio autem reip. populo facienda est vel cum ad censum peruenerint (vt prius dictum est) vel vt faciunt Thebani cum certum tempus et in mercatura et huiusmodi exercitijs destiterint: vel vt apud Basiliam iudicio facto qui digni sint ad reipub. recipi: et qui excludi.

¶ Preterea dignitatibus his que sunt principalissime quas suscipere oportet eos qui in reipub. gubernatione versantur adiungenda sunt onera publica: vt populus sponte sua eas nolit: et veniam habeat illis qui huiusmodi magistratus suscipiunt: vt pote mercedem permagnam pro ea dignitate soluentibus. Congruit autem eos qui huiusmodi magistratus ineunt et sacra magnificentissime facere et publica quedam edificia ad vsum populi construere: vt multitudo cernens vibem ornari (tum muneribus erga deos: tum edibus ad vsum publicum) libenter aspiciat presentē

statu ciuitatis. Continget etiã presãtibꝫ viris hec esse monu-
mẽta sue largitatis: sed hoc nõ fit nũc per eos hoies q̄ magni sũt
in paucoꝝ potẽtia: s; cõtrariũ. Lucrũ enim querũt nõ minus q̄
honorẽ. Itaq; dici põt recte hos esse populares status paruos.
Quo igit institue de sint: z paucoꝝ gubernatões z multitudi-
nis: in hũc modũ determinatũ sit.

¶ De magistratibus spẽbꝫ magistratuũ: z quibusdã q̄ expeditũ.

¶ Capitulũ Octauum.

Consequens est circa magistratus videre diligẽter quot
hi sint: z quales: z q̄bus de rebus: vt supra dictũ ẽ. Sũt
em̄ quidã necessarij magratus sine q̄bus ciuitas eẽ nõ
potest: sunt etiã q̄dam ad cultum ornatumq; pertinẽ-
tes sine quibus bene habitari ciuitas non valet. Preterea neces-
sarium est: in paruis quidem ciuitatibus pauciores eẽ magistra-
tus. In magnis autem plures vt prius ostendimus. Quales er-
go congruat simul contingere et quales separare: non debet eẽ
clam. ¶ Primum ergo cura rerum necessariatũ vt in foro assint
venudenturq;. Super qua quidem cura magistratus quidam
est constituendus: cuius officium sit circa contractus: et circa ho-
nestatem. Nam cunctis fere ciuitatibus necessarium est emptio-
nes venditionesq; fieri inuicem pro vsu rerum necessariatũ. Et
hec facultas maxima: z expeditissima est ad eandem sufficientiã
consequendam: cuius gratia in vnã videntur conuenisse reip.
societatem. ¶ Altera vero cura huic coniuncta ac propinqua est
circa urbem de publicis priuatissq; rebus: de edificatione decen-
ti: de labefactorum edificiorum ac viarum conseruatione: ac dire-
ctione et de finibus regendis vt sine querela sint: z de similibꝫ cu-
ris. Vocant autem plurimi huiusmodi magistratum edilitem:
partes eius vero sunt plures: magnis ciuitatibus alie super als
incidunt. Ceu mentibus reficiendis prefecti: z fontiu curatores:
z portuũ cõseruatores. ¶ Alia vero ẽ cura z qdẽ necessaria: atq;
huic propinqua. Nam de eisdẽ rebꝫ at nõ in vrbẽ: s; extra urbem
in agro versat. Vocat aut hmoi magistratũ: alij diffinitores: alij
custodes agroꝝ. He igit pcuraciones sunt tres. ¶ Est z alius
magistratꝫ ad quẽ redditꝫ publici referuntur: qui apd̄ eos cõser-
uati mox distribuunt ad singulas opportunitates: vocat vero
istos receptores z questores. ¶ Alter vero magratꝫ est apd̄ quẽ
pscribi opz priuatos p̄ctus: z snias iudiciũ: apud quos ẽt postula-
tiones: vocationesq; in ius pscribi debet. Quibusdã in locis hu-
iusmodi magratũ diuidit in pres plures: s; ẽ vna eadẽq; aucto-
ritas istorum omnium: appellatq; eos qui hunc magratum ge-
runt: tum prefectos: tum memoriales: vel similibus nuncupatio-
nibus. ¶ Qui vero post hunc sequitur summe necessarius est
ac difficillimus omnium magistratuũ. Versatur autem circa exe-

De magi-
stratibus
necijs i q̄
uitate.

Liber Sextus

cutiones eorū qui dānati sunt: z circa eorū penas atq; custodias
 Est autē grauis hmoi admistratio. pp multas q̄ inde pueniūt int-
 micitias. Itaq; nisi magna emolumēta ex eo captant gerere illū
 oēs recusant: z si gerant^{em} leges facere nō tolerāt. Sz est neces-
 saria res. Nam nihil pdesent iudicia aut snie nisi forēt q̄ eas exe-
 cutioni mandarent. Quare si hec desint: cōto inter se ciuū pma-
 nere nō pōt. Propterea mel⁹ est nō vnū hūc: eē magistratū: sz parti-
 ri in plures: vt alij de alijs iudicia exequant. Et circa actiōes eo-
 dē mō conādum est distinguere. Adhuc etiā magistratus alios
 alia exequi: z noua magis nouos: z in his qui instāt: cū magistra-
 tus vn⁹ cōdēnarit: alius exequat: ceu ptores vrbani cōdēnent:
 ediles inscribant: z alij sniam scriptis demandatam exequi cu-
 rent. Quāto enim min⁹ inimicitiarū sit illis q̄ executioni deman-
 dāt: tāto magis res finē suscipiēt. Si sint ergo idē qui cōdēnāt z
 qui cōdēnatiōes exigūt: duplex p̄ his odiū: in omnib⁹ autē eodē cū
 ctis inimicū ē. ¶ Multis ēt in locis sepat ille q̄ custodit reos: ab
 illo qui aduertit in eos: vt Athēns illi qui vndecim viri nun-
 cupant. Quapropter melius est hunc quoq; diuidere magistra-
 tū. z quasi adūbrare z mitigare. Est enim necessarius nō minus
 q̄ superior. Cōtingitq; in eo vt viri boni maxime vitent hoc offi-
 ciū: prauos autē nequaq; tutum sit ei p̄ficere: cū ipsi potius in-
 digeāt custodia z carcere: q̄ alios debeant custodire. Itaq; opz
 hoc non vnum esse officiū neq; cōtinuo ab eisdem fieri. Sed vbi
 est aliquis iuniorū ordo: aut custodiū z magistratuū: deputandi
 sunt pro tēpore alij atq; alij: qui horū officioz suscipiant curam.
 Hos ergo magistratus tanq; summe necessarios ponēdum est eē
 p̄mos. ¶ Post hos autē alij sunt magistratus nec sane min⁹ ne-
 cessarij z maioris quidē dignitatis. Nam plurima indigent expe-
 riētia z fide. Tales vero sunt circa custodiā vrbis: z circa illa oīa
 que ordinant ad bellicas expeditiones. Opus est enim z in pace
 z in bello permultis: nam z menta ciuitatis curanda tuēdaq; sūt
 z disquisitiones descriptiōesq; ciuium agende. Alicubi ergo sup
 his plures sunt magistratus: alicubi pauciores veluti in paruis
 quidem vrbibus vnus super omnibus. Appellant vero hos p̄-
 tores vel consules. Insuper si sint equites: aut pedites: aut sa-
 gitarij: aut turba naualis: super vnoquoq; eorum p̄fecti quidē
 statuuntur. Appellantur p̄fecti equitum: p̄fecti legionum: p̄-
 fecti nauales: z scorsum sub his: p̄fectus trirēmis: p̄fectus co-
 hortis: tribunus militum: z alia huiusmodi particularia. Totum
 vero vnum aliquid est procuratio scilicet rerum bellicarum. Et
 erga huiusmodi magistratū res hoc modo se habet. Cum vero
 quidam magistratum (z si non omnes) pertractent multa nego-
 ciorum publicorū necesse est eē aliū magistratū q̄ rōes repetat atq;
 corrigat: ipse vero nihil aliud tractet. Vocant vero hos alij core

Nihil pro-
 desset iu-
 dicia aut
 snie nisi
 forēt qui
 eas execu-
 tionem mā-
 darent.

z

ptores: alij rationales: alij scrutatores: alij procuratores. Præter hos vero omnes magistratus vnus est maxime principalissim⁹ omnium: idem enim plerumq; habet finem & introductionem qui presidet multitudini vbi populus dominatur. Sportet autem id quod cogit summam habere in repub. auctoritatem. Appellant vero quibusdam in locis præconsultores ex eo quia ante deliberant. vbi vero multitudo est: consilium magis. Ciuitatum igitur magistratus fere tot alij sunt.

¶ **A**lia species curationis est circa rem diuinam ceu sacerdotes et editur circa templa (vt conseruenturque sunt: et erigantur ruinosafiedificia) et cetera omnia que pertinent ad diuinum cultum. Euenit autem alicubi curam hanc esse vnam: vt in paruis ciuitatibus. alibi vero plures separatas a sacerdotio vt sacrificuli ac ediculi et custodes sacrarum pecuniarum. Huic consequens est cura illa que circa sacrificia publica quotcunq; sacerdotibus lex non committit: sed ex publico fiunt. Vocant autem eos qui istis presunt: alij reges sacroꝝ: alij pontifices maximos. Necessaria ergo officia sunt circa hec: vt illa repetamus: circa rem diuinam circa rem bellicam: circa redditus publicos & impensas: circa forum: circa urbem & portus: & regionem. insuper circa iudicia & tractus: postulationes: et executiones: & custodias: & super rationibus & discussionibus: et super correctionibus eorum que quis gesserit in magistratu. & finaliter circa consilia rerum causarum.

¶ **P**eculiare autem est earum ciuitatum q̄ magis pacate atq; tranquille sunt: curam facere de mulierum disciplina: de legibus seruandis: de disciplina iuuentutis: de gymasioꝝ gubernatione. Præterea de ludis gymnasticis: ac musicis: et si qua alia huiusce modi spectacula continget fieri. Horum vero quedam manifesta sunt non popularia: veluti disciplina mulierum & puerorum. Nam pauperibus necesse est vti mulieribus et pueris tanq; ministris quoniam seruos non habent. Cũq; tres sint magistratus p̄ q̄s assumunt quidam summas potestates: conseruatores legum et præconsultores & consilium: conseruatores legum optimatus magistratus est: præconsultores vero paucorum potentie: consilium autem populare. De magistratibus ergo (vt in figura) fere dictũ est de omnibus.

¶ **S**exti Politicoꝝ Aristotelis.

¶ **F**inis.

Liber Septimus

Septimus Politicorum Aristotelis.

De optima republica: et ciuitate beata.

Capitulum primum.

De optima repu. recte querere volenti: necessarium est prius determinare: que vita sit maxime expetenda. Nam si id ignotum sit: necesse est et optimam rempu. ignorari. Optime enim agere consentaneum est his qui sub optima resp. disciplina reguntur ex his que sibi assint: nisi quid accidat preter rationem. Quare primo in sitiuendum est que vita sit cunctis (vt ita dixerim) maxime optanda. Deinde vtrum publice et priuatim eadem sit: an alta. Putantes igitur multa sufficienter esse dicta de optima vita etiam in externis sermonibus: et nunc illis vtendum censemus. Nempe aduersus hanc diuisione[m] nemo vtiq[ue] refragabitur quod tria cum sint bonoru[m] genera: externa: corporis: et animi: ista omnia adesse felici homini oportet. Nemo. n. felicem diceret cum qui nullam partem fortitudinis habeat: neq[ue] temperantie: neq[ue] iustitie: neq[ue] prudentie: sed timentem etiam circumuolantes muscas: temperantem vero a nulla penitus edendi bibendiq[ue] extrema cupiditate et gratia quadrantis vnius dilectissimos interficentem amicos: similiter et mente tam stultum: atq[ue] ignarum quasi puerum quedam vel insanum. Sed ista quide[m] sic (vt dicta sunt) omnes concederent. Discordent tamen. in quanto atq[ue] excessu. Nam virtutis quidem satis habere se putant quantum cunq[ue] habeat. Diuitiarum vero atq[ue] pecunie potentieq[ue] et fame: et huiusmodi omniam in infinitum excessum sequuntur. At enim nos illis dicemus: q[uod] facile est de his etiam per opera ipsam fide[m] suscipere cernentes: q[uod] homines acquirunt et conseruant non virtutes externis bonis: sed externa virtutibus. Ipsaq[ue] beata vita siue in gaudio posita est: siue in virtute: siue in ambobus magis existit moribus et intellectus in excellentia ornatis: mediocria vero externa possidentibusq[ue] his qui in externis plura possident q[uam] opus sit et in illis deficiunt. Quinetiam ratione licet hoc intueri. Nam externa quide[m] bona finem habent tanq[ua]m instrumentu[m] quoddam. Omne autem vtile tale est vt excessus vel noceat habenti vel certe non profit. At bona animi quantomagis excedunt tanto magis vtilia sunt. Siquidem non solum honesti verum etiam vtilis appellationem tribuere illis oportet. omninoq[ue] patet quod se qui dicemus. dispositionem optimam cuiusq[ue] rei adinucem finem excessum distantem illorum quorum dicimus eas esse dispositioes. Quare si est anima pretiosior corpore et pecunijs: et simpliciter et

Nota.

B

Bona animi
magis ex
ceduntato
magis vtilia sunt.

nobis: necessarium est et dispositionem cuiusque optimam. eodem modo illis considerare. Insuper animi gratia illa expectata sunt: et ita recte sentientes expectare omnes oportet: non autem animum gratia illorum. ¶ Sed igitur felicitatis tantum unicuique contingit: quantum virtutis atque prudentie: et quantum secundum has operatur confessum nobis existat: teste deo fretis dicente: felicem esse atque beatum non per aliquid externorum: sed per seipsum: quia talis est secundum naturam. Cum et bonam fortunam aliud esse quam felicitatem propter hoc necessarium est. Nam externorum quidem bonorum causa est fortuna et casus. at iustus et temperans nemo a fortuna est neque propter fortunam. Consequens vero est et iisdem rationibus consentaneus: civitatem quoque beatam esse que optima sit: et que bene agat. Impossibile autem bene agere eos qui bona non agant. Nulla vero bona actio est: neque virtus: neque civitatis sine virtute atque prudentia. Fortitudo autem et iustitia et prudentia civitatis eandem habent vim ac formam secundum quas unusquisque hominum dicitur iustus: et prudens: et temperatus. Sed hec hactenus prohemij loco premissa sint: neque enim nos attingere illa posse fuit: neque omnino omnes eorum proprias rationes explicare. Nam alterius oculi ista sunt. ¶ Nunc autem supponatur nobis: quod vita optima et privatim unicuique et publice civitatis est cum virtute tantum externis facultatibus adiuta: ut actiones virtuosas conficere possit. Sed de his nunc quidem pretermittis dubitationibus postea considerandum erit si quis forsitan dictis non acquiescet.

¶ De identitate felicitatis: felicitate activa et contemplativa et optima reipublice, dispositione: placitis aliorum: et officio legislatoris.

Capitulum Secundum.

Vtrum autem eadem sit dicenda felicitas singulorum hominum et civitatis: vel non eadem: reliquum est videre. Manifestum vero et hoc: omnes enim faterentur esse eandem. Nam quicumque in divitiis beatam vitam posuerint: hi civitatem quoque totam si opulenta sit beatam fatebuntur. Et quicumque tyranicam vitam alijs preferunt: hi civitatem late dominantem beatissimam esse dicent. Sive quis id unum per virtutem recipit: et is civitatem beatiorum dicet: si sit studiosior. Sed hec tam duo sunt que indigent consideratione. unum nunquid vita illa preferenda sit que versatur in republica. et in communi societate: an potius vita peregrina et a civili societate remota? Preterea quam speciem reipublice. et quam dispositionem civitatis optimam putare debeamus: sive ab omnibus expectanda sit communitio civitatis: sive a quibusdam non: sed tamen a pluribus. Cum vero civilis intelligentie et speculationis hoc sit opus: non autem circa unumquodque expectandum preferamus et nos hanc considerationem. Nam illud quidem extra propositum esset:

Libri Septimus

hoc autē fm ppositum huius institutionis. Quod igitur necessarium sit illam esse optimā rēpub. per cuius institutionē vnusq̄sq̄ optime agat: et beate viuat: manifestū est. Sed dubitabat etiā ab his qui vitam cū virtute maxima eligendā putant: vtrū vita ciuili et actiua sit preferēda: an potius illa vita que sit ab oībus externis soluta. ceu contēplatiua quedā: quā solam putant quidā esse sapientia. Fere em̄ has duas vitas prestantissimi ad virtutē hoīes anteponeere vident et antiqui et moderni. Dico autē duas ciuilez. scilicet et phisicam. Sed refert non parū. vtrum hoc vel illo mō veritas se hz. Neceesse est em̄ illum qui recte sapit ad mellius ppositum se disponere: et priuatim vniūquēq̄ hoīem et publice ciuitatem. ¶ Putant autē quidam in gubernando alios: si cū dñatu fiat: iniuriam esse summā. si ciuilitate: cessare quōdam iniuriā: sed impediri vite tranquillitatē. Alij vero cōtra hec oīno putant ciuilem et actiuam vitam solā esse vtri. In singulis em̄ virtutibus nulli eorū qui priuatam ducūt vitam esse maiorē operādi facultatē. q̄ his q̄ in reipublice gubernatione versantur. Sunt etiā qui alijs dñari tyranni cū rei publice modū putant solū esse beatū. Et in quibusdam ciuitatibus hic est finis legum vt finitimis dñentur. Itaq̄ cum pleraq̄ constituta passim (vt ita dixerim) iaceant apud plurimos: tamē si quid vnū leges respiciunt: id coniectant oēs vt ciuitas dñetur: si cut in Lacedemone et Creta ad bellum fere ordinata est disciplina iuuentutis: et legū multitudo: Preterea apud gentes oēs qui pnt preualere h̄mōi honoratur potentia ceu apud Scytas: et Persas et Thraces: et gallos. Quibusdam em̄ leges sunt ad huiusmodi prouocantes virtutem: vt apud Carthaginenses ferunt ornamentum annulorum accipere pro numero expeditionum in quib⁹ militauerint. Fuit etiā quōdam in Lacedemonia lex eum qui nullum hostem interfecisset capistro cingi. Apud Scytas vero non licebat solētib⁹ epulsi paterā circūlatam accipere ei qui nullus occidisset hostem. Apud Hyberos quoq̄ pugnacē gentem tot obeliscos erigere circa sepulchriū mos est: quot hoīes ex numero hostium necauerit. Et alia apud alios sunt h̄mōi complura legib⁹ aut moribus constituta. ¶ Atqui videretur forsitan nimis absurdum esse si quis considerare velit: an hoc officium esse debeat ei⁹ qui legibus instituit ciuitatem prouidere scz vt illa dominetur finitimis et volentibus et inuitis. Quō em̄ id ciuile aut lege sanciedum quōd ne legitimū quidem est: neq̄ enim legitimū non solū iuste: verū etiā iniuste dominari: imperare vero: est et non iuste. Atqui nec in alijs scientiis ita videmus. Nec em̄ medici neq̄ gubernatoris officium est: vel persuadere egrotis et nautis vel vim afferre. Sed pleriq̄ videntur existimare ciuilem disciplinam esse dominari: et quōd in seipsos fieri nollent dicerentq̄ neq̄ iustum esse neq̄ decens: hoc in alios facere non erubescunt. Ipsi pro se iusti

nam querunt: p alijs vero nulla eis iustitie cura est. Hoc autem absurdum: nisi tales sint natura: vt alter dominari debeat: alter vero non. Ad si est ita: non est conandum oibus dñari: sed illis duntaxat qui dñabiles sunt. Sicut nec venari hoies ad mensam: vel sacrificiũ: sed illud qđ venabile est. Est aut venabile omne aial qđ sit natura ferum: z esul aptum. ¶ Entiuero fieri pōt vt sit ciuitas vna seorsum per seipsam beata. v3. si gubernet recte. Nā pōt esse sita in loco pensus separato: z legibus vti laudabilib⁹: cui⁹ reipub. constitutio nō ad bellum neq; ad superandos hostes sit: quando quidē illi nihil inexistit tale. Patet igitur qđ omnia rei bellice studia bona sunt existimanda: sed non vt finis supremus: sed gratia illius. ¶ Studiosi aut legum positoris est considerare vrbem ac naturā hominū z omnē aliā cōtionē vite laudabilis quo p̄cipāt (quātū fieri pōt) felicitatē. Dñia tñ erit in q̄busdā legum institutis constituendis: z hoc p̄tinet ad eaz disciplinā que est de legibus ferendis videre: si q̄ sunt finitimi ppli qualia ad quales exercenda sint: z quēadmodū cū singulis conuersandū. Vtēū de hoc postea suo loco cōsiderationē faciem⁹: ad quem fines debeat optima reipū. cōstitutio tendere.

¶ De cōtrouersia in vsu virtutis: dñatū: z prestantiā vite contenti platiue.

Cap. tertiu.

¶ Cōfidentes aut vitā cum virtute esse maxime recipiendam: z cōtēdentes de illius vsu: dicendum est nobis ad vtrosq;. Sunt em̄ qui despiciunt magistratus ciuitatis: putantes ingenuū hois esse aliā vitā q̄ civilis: z omnibus preferendam. Alii vero hanc optimā putant. Imposse em̄ nihil agentēz bñ agere. Bñ autem agere ac felicem esse idem est. ¶ Vtriq; eoz q̄dam dñt recte z quedam nō recte. Nam liberi quidem hois vitam meliorem esse q̄ in domo nando occupati: verū est. Nihil em̄ egregium est seruo vti in quantum seruus: iussus em̄ dñi in rebus necessarijs nihil habet decoꝝ. ¶ At putare oēm gubernationem esse dñationem: nequaq; est verum. Non em̄ minus distat liberorum gubernatio a dñatione seruorum: q̄ differat natura libera natura seruo: de quo sufficienter superioribus libris dererminatus fuit. Sed laudare magis nihil agere q̄ agere: nequaq; est rectum. Nā felicitas actio est. Preterea multozū z preclarozū finem habēt: iustozū temperatoꝝūq; actiones. Quinimo respondebit fortasse aliquis qđ potestates habere optimum esset. Sic em̄ plurimas ac pulcherrimas res agere posset. Itaq; is qđ dominus agendi esse potest hanc facultatez dimittere alijs non debet: sed sibi arripere: z neq; filium patris: neq; parentem filij: neq; amicum amici rōnem habere: neq; hac in parte curare. nam qđ optimum sit: id nobis ipsis asciscere debemus. Optimum aut est bene agere. ¶ Hoc illi forsitan recte dice-

Liber Septimus

rent si modo existeret auferentibus ac violantibus illud quod esset omnium maxime optandum: sed fortassis id fieri non potest: falsoque hoc supponunt. Non enim amplius bonas actiones illas esse contingit: nisi tamen ipse prestet quantum vir mulier et pater filijs et dominus seruo. Quare is qui violaret nihil tamen proficeret postea: quantum iam a virtute ipsa recessit: paribus enim honestum et iustum in parte: hoc enim iustum ac par: non par aut paribus: et non simile similibus preter naturam est. Nihil autem bonum quod sit preter naturam. Quapropter et si alius quidem sit melior secundum virtutem: et secundum potentiam actiuam in rebus optimis: hunc sequi honestum est: et huic parere iustum. Sed opus illi non virtutem solum: verum etiam potentiam existere: per quam sit actiuus. Quod si hec vera sunt: et felicitas in bene agendo est reponenda: et publice totius ciuitatis et priuatim singulorum vita illa erit optima que sit actiuam. Verum tamen actiuam non est necessarium esse ad alios quemadmodum quidam putant: neque eas meditationes solum esse actiuas: que gratia eorum fiunt que ex agendo proueniunt: sed multo magis (que in seipsis perfecte sunt: et suis ipsarum gratia fiunt) contemplationes et meditationes. Bene agere enim finis est: quare et actio quedam. Maxime autem proprie dicimus agere etiam in externis actionibus eos qui intelligentia et cogitatione operibus presunt: ut architecti. Quinimo neque sine actione esse esse necessarium est eas ciuitates: que posite sint in solitudine: et ita viuere eligentes. Fieri enim potest ut partibus inter se agere contingat. Multe enim communicationes adinuicem sunt partibus ciuitatis. Similiter autem hoc existit vicinibus hominum. Vix enim deus bene se haberet et mundus totus: quibus non sunt actioes externe preter proprias ipsorum. Quod igitur necessarium sit eandem esse vitam optimam priuatim vicinibus hominum et publice ciuitatibus et hominibus manifestum est.

De multitudine: quantitate regionis et precipua ciuitatis quantitate.

Capitulum Quartum.

Cum vero ista nunc premissa sint ac de alijs rebus profuerit prius a nobis consideratum: de reliquis dicendum initium faciamus: quales aliquas suppositiones esse opus pro ea ciuitate que maxime secundum votum sit constitutionem susceptura. Neque enim fieri potest: ut optima sit respublica: cui opportune assint facultates: ex quo necesse est multa presupponere quasi optantes esse: tamen nullum eorum impossibile. Dico autem ceu de multitudine ciuium ac de regione. Et enim tertis artificibus puta textori et nauiculario materias subesse operam ad officium: (nam quanto melior hec existit: tanto id quod

Nihil bonum est quod preter naturam sit.

fit ex arte erit preclarior: sic et gubernatori, reipub. et legum possitori opus propriam subesse materiam apte se habentem. Est autem cunctis facultatis primo, videre de multitudine hominum quos multos et quales natura esse oportet. De regione quoque eodem modo et quanta et qualis esse debeat. ¶ Putant plerique magnam esse debere beatam civitatem. id est si verum est: ignorare tamen videntur: qualis magna: et qualis parva dicenda sit civitas. existimant enim magnam ex numero habitantium: sed oportet non tantum ad numerum: sed magis ad potentiam respicere. Est enim civitatis opus quoddam. Quare que maxime id efficere potest hanc existimandam est esse maximam civitatem: ceu Hippocratem non hominem sed medicum quis diceret esse maiorem: quam alium qui: magnitudine corporis eum excedat. ¶ Quinimmo si ex multitudine iudicandum sit non ex quavis multitudine id est existimandum. Necessesse est enim forsitan in civitatibus esse servorum et inquilinorum et hospitum grandem numerum: sed ex his qui sunt pars civitatis: et ex quibus civitas constat. horum enim preexcellens multitudo si gnus est magne civitatis. Ex qua vero civitate operari quidem permulti exeunt bellatores autem pauci: hanc impossibile est esse magnam. Non enim idem est magna civitas et populosa. quia etiam re et effectu patet: quod difficile est: et forsitan impossibile ut que nimium populosa sit civitas optime gubernetur. Earum certe que bene gubernari dicuntur nullam videmus in populosa multitudine esse diffusam. ¶ Patet etiam ex rationum fide: nam lex ordinatio quedam est: et bonam legis positionem: necessarium est esse bonam ordinationem. Divine enim potentie id opus esset que ex hoc totum continet: cum et bonum quidem in multitudine ac magnitudine consuevit fieri. Quapropter et civitatem illam cuius cum magnitudine dictus terminus existit optimam esse necesse est. ¶ Ceterum est quedam mensura magnitudinis civitatis quemadmodum et aliorum omnium animalium plantarum instrumentorum. Nam horum singula neque parva nimium neque magnitudine excessiva suam potentiam retinebunt. Sed aut de situta erunt omnino a natura: vel male se habebunt. ceu navis unus palmenon erit penitus navis: neque duorum stadiorum. sed si processerit ad aliquam magnitudinem: quousque propter parvitatem male faciet navigationem: quousque propter excessum. ita et civitas si ex nimium paucis sit non est per se sufficiens. si ex nimium multis: sufficiens quidem in necessariis erit ut gens: sed non ut civitas. Rempu. enim non facile est in illis constitui. nam quis dux esset tam excessive multitudinis: aut quis prece non stentorius. ¶ Quocirca necesse est primam esse civitatem illam que ex ea multitudine constat: que multitudo prima per seipsam sufficiens sit ad bene vivendum in civili societate. Contingit vero ut ea

Liber Septimus

que multitudinē hāc excedit sit maior ciuitas: s; hoc nō est (vt dicitur) infinitū. Que vero sit hōi excessus determinatio ex operibus intelligi facilliter pōt: sunt em̄ actus ciuitatis impantium atq; parentiū. Imperātis quidē opus est iudicare ac iudicare. Ad iudicandum vero fm̄ iustitiam: et ad magistratus demādandos fm̄ dignitatē: necessarium est vt se inuicē cognoscant ciues quales sint. Quare vbi hoc fieri nō contingit: necesse est vt male res procedant circa magistratus demādandos: et circa iudicia. In vtroq; certe horum nequaquā est temere pcedendum: quod in nimia multitudine manifeste contingit. ¶ Insuper hospitibus et inquilinis facile est ad rēpu. aspirare: cum nō sit difficile in tanta hominū multitudine latere. Patet igitur qd est optima determinatio ciuitatis vt sit maximus multitudinis excessus: que sit p se sufficiens ad viuendum: et facile inter se cognosci possit. De magnitudine ergo ciuitatis determinatum sit in hunc modum.

¶ Cōditiones optie regiōis: et de situ vrbis. Cap. quintum.

Regione igitur ciuitatis eadē fere dici pōt. Nā qualis esse debeat clarū est quod sufficētissimā oēs laudabūt. Hāc autē necesse est feracē esse oīum. Nā omnia in seipsa habere et nullus indigere: sufficientis est. Multitudine vero ac magnitudine tantā: vt queant habitatores ociosos nutrire liberaliter simul temperateq; viuentes. hoc autem vtrū bene vel nō bene dicatur: postea diligentius erit consideranduz: vbi de possessionib; et facultatibus mentionē fieri continget: qualiter et quē admoduz se habere erga vsum ipm̄ opz. Per multe em̄ circa considerationē istā dubitationes cadunt ppter trahētes in vtrāq; partem vite excessum: alios ad tenuitatē: alios ad largitatē. ¶ Formam vero regionis nō est difficile prescribere: credendūq; est in quibusdā rei militaris peritis asserentibus talē esse oportere: vt ab hostibus quidē nō facile inuadi possit: ciuib; autem facilis sit in aliena egressio. Preterea vt hominū multitudinē facile inter se cognosci posse diximus oportere. Sic etiā regio sit subiecta cō-

Qualis dicitur spectat: id est vt cognosci et ei succurri facilliter possit. ¶ Urbis autem situs si formāda nobis illa est fm̄ votum opportune: et ad terras: et ad mare debet iacere. ¶ Ana tā determinatio premissa est oportere ad auxilia ferenda communem esse locorum omnium aptitudinem. ¶ Altera ad importationem fructuum.

¶ Preterea ad lignorum materiē et ad (si quid aliud simile opificum regio in se habeat) facilem aduccionem.

¶ De communione maris: nautica turba: nauali potentia: et exclusionē nautice turbe a ciuitate. Cap. sextum.

Communitio autem maris: vtruz utilis sit ciuitatibus vel dānosa: p multe sunt disceptationes. Nā et frequētare ad uenas quosdam alienis educatos legibus inutile putāt

ad rectā ciuitatis disciplinam. Et turbam popularē multiplicari ex vsu maris transmittētibꝫ ac recipientibꝫ negociatoꝝ multitudinez: cōtrariam esse dicunt recte ciuili institutioni. Quod igitur (si ista nō cōtingāt) melius sit: et ad securitatē: et ad copiam rerum necessarium cōtionem maris habere urbē et regionem: non est obscurum. Nā ad facilius ferendū hostes opportuna facultas succurrendi auxiliādiqꝫ suis p̄ vtrūqꝫ: et p̄ terrā p̄ et mare esse debet: et ad nocendum inuadentibꝫ. Si nō vtrūqꝫ possibile: at saltē altera ex parte magis existet ambarum p̄cipātibus: et que apud eos nō existunt importari: et que sup̄abundant deponari ex necessarijs est. Si enim ipsi mercabilem nō alijs ciuitatez esse oportet. Qui autem oibꝫ mercatum apud se prebent: hi faciunt questꝫ cupiditate. Quod si non expedit ciuitati hāc cupiditatem habere: neqꝫ mercatū certe h̄mōi d̄z recipere. ¶ Nam et nunc quidē videmꝫ multis regionibꝫ et ciuitatibꝫ stationes ac portus opportune iace re: vt neqꝫ intra urbē sint: neqꝫ valde distantes: murisqꝫ circūdari et alijs huiuscemodi munitiōibus. Clarum est enī qꝫ si quid boni pueniet ex tali cōtionē ciuitas id bonum suscipiet. sin aliquid male caucuri ab eo facile erit per leges iubentes ac determinātes quos oportet: et quos non oporteat inuicem admisceri. ¶ De naturali autē potentia qꝫ melius sit eā habere vsqꝫ ad aliquā cōstitatē manifestus est: nō solum em̄ sibiipsis: sed etiā finitimis quibuscūqꝫ opz et auxiliari posse et esse terrori: quēadmodum terra: sic etiam mari. Magnitudo autem ac multitudo huius potētie ad mores ciuitatis erit accōmodāda. Nam si qua fuerit ciuitas que magnā prestantiā auctoritatēqꝫ reip̄u. habere consueuerit: necessarium erit hanc potētiam rebus esse conformē. ¶ Turbam vero nauticam et h̄mōi hominum multitudinē non necessarium est ciuitatibus existere. Nulla enim ciuitatis pars h̄mōi hoīes esse debent. Nāz pugnatores qui naues cōscendunt ingenui sunt hoīes. Terra quoqꝫ militare p̄sueti hi p̄sunt nauali turbe et ioperant. Exite vero multitudine tenuis fortune hoīum q̄ circa nos habitāt agricolarū q̄ in regione rē rusticā exercēt necessariū est abundantiā esse nautarū. Videmꝫ etiā nunc istud fieri in quibusdā ciuitatibꝫ ceulhe racleote: multas. n. iplent triremes urbē possidentes magis erit quā q̄ ceteri. ¶ De regione igit et portibꝫ et urbibus et mari et naturali potentia in hunc modū determinatum sit. De multitudine quoqꝫ ciuitatis quā determinationem habere decet: priꝫ diximꝫ. ¶ De qualitate ciuitum optime ciuitatis: laude grecorum: et de custodibus ciuitatis. ¶ Cap. septimum.

¶ Anc autem quales natura ciues esse oportet: a nobis d̄scitur. Forſan vero quis id deprehendat: si inspiciat ad ciuitates grecorū que bene gubernari passim d̄nr: et ad totum terrarū orbem: qui a gentibus varijs incolitur.

Liber Septimus

Nam que frigidas regiões incolūt gētes: z q̄ p̄ Europā: aīo q̄des abundāt: ingenij vero z artificij paruz habent. Quapropter in libertate magis p̄seuerant. Disciplinaz vero reipu. difficulter recipiunt: ac finitimis dīari nō p̄nt. Que vero Asiam incolunt: ingenio z arte abundāt: sed animositatē nō h̄nt: p̄pter q̄d z parere dominātibus z seruire p̄seuerant. ¶ At grecorū genus vt mediā regionem locorū sortitū est: sic etiā amborū est participes. nā z animosum z ingeniosum est. Ex quo fit vt in libertate degat z disciplinā reip. optime recipiat: z vnus reipu. p̄stitutionem sortitum impare oibus possit. Eandē quoq̄s differentiā h̄nt grecoruz gentes inter se. quedā em̄ habent naturam ad vnum illoz: quedā vero p̄mixte ac temperate sunt ad vtrāq̄ illaz potentiaz. P̄tz igitur q̄ oportet z intelligentiam z vigorem animi natura existeret illis qui futuri sint: idonei quos legum positoz ad virtutē instituat.

A
Laus magna d̄ grecorū ḡne.

¶ Nam quod de custodib⁹ aiunt q̄dam oportere vt beniuoli sint erga notos: erga ignotos vero infesti: vigor animi est qui beniuolentiam facit. Ista enim est potētia animi p̄ quam amamus ac beniuoli sumus: cuius rei signum est q̄ magis irritatur animus cōtra familiares z amicos q̄ contra ignotos: si contemptum se putet. Quapropter archilochus recte cum amicos incusaret: ad animum loquitur inquilens: non tu quidem ab amicis lancets trans-

B
Dns z in sp̄s aiuz.

fixus es. Quod dīatur z quod libertatem seruat ab hac potentia animi existit. Dominus em̄ z inuictus est animus. nec bene se habet dicere q̄ aduersus ignotos debent esse infesti. nam aduersus neminem tales oportet: neq̄ sunt magnanimi homines natura infesti nisi contra iniuriantes. hoc autem magis contra notos familiaresq̄ patiuntur (quemadmodum dictum est prius) si iniuriatos se existimant. Et hoc non sine ratione cōtingit. A quibus enim debet sibi beneficium expectant ab eisdem non solum priuari beneficio: sed insuper ledi se putant. Unde in prouerbio dī-

C
Fratricōstīdes et ire s̄ acerbillime: et āse nīmū amāt hī se nīmū derunt.

citur. Fratrum contentiones z ire sunt acerbissime: z qui se nīmū amant: hī se nīmū vna oderunt. ¶ De hominib⁹ igitur q̄ in reip. futuri sint: z quot esse opz: z quales natura: z de regione quantaz z qualem: fere determinatum est. non enim eadem certitudo que renda est in his que per rōnes: z in his que fiunt per sensum.

¶ De exclusis a partium rōne: de fine: de operibus necessariis: z ciuitatis partibus.

¶ Cap. octauum.

C ¶ Nam vero vt aliozū fm naturā cōsistentium nō he sunt partes totius cōsistentie sine quibus totū esse nō p̄t: palam q̄ nec ciuitatis ponendū est esse ptes quecūq̄ ciuitatibus existere necessario: oportet: nec alterius cuiusq̄ cōmunionis ex qua fit vnum aliquod genus. Vnum em̄ quid z cōe esse d̄z cōscantibus: siue equale: siue inuale suscipiant: ceu siue glimētum id sit: siue agri q̄stas: siue aliud tale. sed q̄n h̄ec gratia

huius: hoc autē nō gratia: nihil in his cōe: sed aut huic quidē fa-
 cere: huic autem accipere. dico autem velut organo oī ad id op^o
 quod fit ⁊ opificib^o. domus enim ad edificatoꝝ nihil est qđ fiat
 cōe: sed est domus gra edificatoꝝ ars. Quapropter possessione
 quidem indiget ciuitas: nulla tñ ps ciuitatis est possessio. **A**bul-
 ta vero animata sunt possessionis ptes. **C**iuitas autē cōio que
 dam est similitū gratia vite: vt qđ maxime fieri pōt optime. **E**uz ve-
 ro fit felicitas optimū: ipsa tñ virtutis opatio ⁊ vsus quidā pers-
 fectus: cōtingat aut ita vt aliqui recipiāt illius participationem:
 alii parum: aut nihil: manifestū est qđ hec est cā qre ciuitatis spēs
 differentieq; existūt: pluresq; rerū pu. forme. **P**er aliū. n. modum ⁊
 alijs vijs singuli h̄ appetētes ⁊ alios viuēdi modos fecerūt: ⁊ als
 reipu. disciplinas. **C**ōsiderādum est quot sint illa sine q̄bus ci-
 uitas esse nō potest. **N**ā quas dicim^o eē ciuitatis ptes: eas neces-
 sariū est in istis subesse. **C**apitēdus ē igi operū numer^o. ex his. n.
 illud appebit. **P**rimū igi debēt existere alimenta. deinde artes:
 multis em instrumentis indiget vita. **T**ertiu arma: nā qui sūt in
 cōtione viuūt: necessariū est ipsis h̄re arma: q̄bus ⁊ magistratibus
 parere iobediētes p̄pellant: ⁊ quib^o vis ppulsetur externa. **P**re-
 terea pecuniarum habendarum facultas quedam: quo illas ha-
 bere possint ad proprias indigentias ⁊ ad bellum. **Q**uintum
 autem ac precipuum circa rem diuinam cultus quod vocant sa-
 crificium. **S**extum quod est omnium summe necessariū iudiciuz
 rerum conducentium ⁊ iustarum abinulcem. **H**ec sunt igi ope-
 ra quibus indiget ciuitas ois: est em ciuitas multitudo nō que-
 cūq; s; illa que ad vitam p se sufficiens sit: vt diximus. **S**i vero
 aliquid horū deficiat / impossibile est simpliciter esse p se sufficie-
 tem huiusmodi societatem. **N**ecessarium est ergo his opibus ci-
 uitate constare. **E**sse igitur opz multitudinē agricolarū q̄ victuz
 conferant / ⁊ artifices ⁊ pugnatores / ⁊ locupletes / ⁊ sacerdotes /
 ⁊ iudices necessarioꝝ atq; vtilium.

De partitione reipu. tractatibus arma / ⁊ iudicia / ⁊ sacerdotia.
 Capitulum Nonum.

His determinatis reliquū est considerare vtrum oēs
 communicare debent his omnibus (fieri enī potest
 vt idem ipsi sint ⁊ agricole ⁊ artifices ⁊ consultoꝝ ⁊
 iudicantes) an in vno quoq; opere supradictoz alios
 ponendum est: vel quedam esse ppria: quedam vero
 communia necessariū? **S**ed non in omni republica hoc (vt di-
 ximus) conringit. **N**am fieri potest vt omnes participant omnīuz
 ⁊ non omnes oīum: sed quidā quorūdam: hec enim faciunt rerū
 pu. varietatem. nam in populari quidem participant omnes om-
 niū. in paucorū autē potētia contrarium est. **C**um autem p̄sidera-
 tio nostra sit de optima repube. ea vero est per quā ciuitas esset

Liber Septimus

B maxime felix. Felicitatē autem q̄ sine virtute impossibile est exi-
stere / p̄mo diximus. Manifestum ex his q̄ in ciuitate que opti-
me gubernatur: ⁊ que iustos habeat ciues simpliciter: ac nō ad
suppositionem: neq̄ artifices: neq̄ mercatores ciues esse oportet
Vilis est enim huiusmodi vita ⁊ virtuti aduersa: nec certe, agrico-
las esse oportet eos qui futuri sint ciues: opus est enim quiete ⁊
otio ad virtutem comparandam: ⁊ ad rempublicam gerendam.

Cum vero hi supersint qui bello intendunt: ⁊ qui consultant
de vtilibus / ⁊ iudicant de iustis ⁊ non iustis: qui quidem maxi-
me videntur partes ciuitatis / vtrum ⁊ hos esse alios ponendus
sit: vel eisdem hominibus ambas partes tribuendum? Clarum
est q̄ quodammodo eisdem: ⁊ quodammodo alijs. qua enim al-
terius vigoris / vtrunq̄ opus ⁊ alterum prudentia / alterum virt-
ibus indiget. qua vero impossibile est eos qui afferre vim ⁊ ph̄-
bere eos possunt subiectionem pati semper eisdem. qui enim ar-
morum domini sunt idem etiam sunt domini status vel mutatio-
nis reipub.

B Restat igitur vt eisdem quidem ambobus respu. tra-
datur non simul quidem: sed vt natura fert. **C**tres quidem iu-
nioribus sunt: prudentia vero in senibus: sic inter eos distribui
cōmodum est: ⁊ iustum esse videtur. Habebit enim hec distribu-
tio id quod est secundum dignitatem. Atq̄ possessiones quoq̄
circa hos esse oportet. Necessē est enim facultates adesse ciuibus
hi autē sunt ciues: nam turba quidem vrbana viliū minist-
riorum nulla pars est ciuitatis: nec aliud genus quodcūq̄ quod
non sit virtutis effector.

C Patet hoc ex eo quod premisimus.
Felicitas enim necesse est vt per virtutem fiat: felicem vero dice-
re ciuitatem debemus / non ad partem aliquam eius respicien-
tes: sed ad omnes ciues. Manifestum igitur q̄ horum esse posses-
siones oportet: siquidem necesse est agricolas esse seruos ⁊ barba-
ros vel ministros.

C Reliquū est ex his qui supra numerati sunt
genus esse sacerdotum quoz institutio manifesta est. neq̄ enim
agricola: neq̄ artifex: neq̄ viliū exercitorum quisq̄ sacerdos
est deputandus: honor em̄ dijs est a ciuibus impendendus. Sed
cum distincti sint ciues in partes duas: hoc est in eos qui arma
tenent / ⁊ in eos qui consultant: ⁊ decens sit dijs cultum exhibere
⁊ requietem suscipere eos qui pro tempore in his laborauerunt
ac defessi sunt: his vtiq̄ esset sacrorū cura demandanda. **C** Que
igitur sint sine quibus ciuitas stare non potest: ⁊ quot sint ciui-
tatis partes: dictum sit. Agricolas enim et artifices / et omne mi-
nisterium ciuitatibus existere necessarium est. Sed partes ciui-
tatis sunt hi qui arma tenent / et qui consultant: ⁊ separatum est
vnumquodq̄ istoz: hoc quidem semper: hoc vero s̄m partem.

C De distributione ciuitatis / comestationibus / vt itione regio-
nis / cultoribus ⁊ agricolis,

Lap. Decimum.

videtur

Videtur autē nō nunc neq; paulo ante hoc notum fuisse his qui de repu. philosophāt q; per g̃na sit ciuitas distinguēda: z pugnatorū genus aliud esse: aliud agricolarū. Nā in Egipto vsq; ad hoc tps in hunc modū se hz z in Creta: in Egipto quidē Sesostra legē ferēte: in Creta vero Minoe. ¶ Antiqua videt etiā comessationū institutio: qđ in Creta factū est Minoe regnāte: sed multo prius hoc in Italia q̃ in Creta cōstitutū fuit. Tradunt enim periti hoīes illorum locorum fuisse Italū quēdam Enortie regem a quo mutato nomine pro enotris Itali sunt vocitati: orāq; illā maritimā Europe q̃ est inter scullaticū z lameticū sinum (distant vero hec loca inter semidiel) Italie nomen primo recepisse. Hunc ergo Italum tradūt agriculturā Enotros docuisse cum prius essent pastores vagi ac palātes: illisq; leges posuisse: z comessationes instituisse pumum. Quapropter etiam nunc quidam illorum populorū comessationibus vtuntur: z legibus quibusdam ab illo positis. Incolebant autem eam Italie partem que ad tyrentiam versa est opici: qui nunc ausonij nominantur. Alteram vero partem q̃ ad Zapygiam z Zontum pertinet incolebant Chaonēs Syrtim appellatam: z ipsi quoq; ab enotris orti. Inuentio igitur comessationum: hinc p̃mum extitit. Diuisio autem ciuitatis per genera apud egiptum inceptit. Sesostris enim multis temporibus ante fuit q̃ Minos in Creta regnaret. Et alia fere credendum est eodem modo inuenta fuisse multotiens in longo tempore: imino vero infinities. Nam z que necessaria sunt ad vsum vite indigentiam ipsam docuisse: rationale est: que autem ad ornatum: z affluentiam: illis repetitis: additamenta postmodum facta fuisse: ad expolitiozem viuendi formam. quod eodem modo in constitutione rerū pu. accidisse credendū est. Esse vero cuncta vetusta signū est q; Egiptij (quorū antiq̃tas maxima putatur) leges habuerūt z ciuilem institutionem. Quapp̃ vtēdū est his q̃ sufficiēter tradita sunt: z q̃ deficiunt reperire conandū. ¶ Qđ igitur agri z possessiones eorū esse debēt qui arma tenēt: quosq; pres sunt ciuitatis dicitū est. z qua de cā cultores illarū alios esse opz. z quāta et qualis dz esse regio. ¶ De distributione vero ipsius regionis et q̃ z quales debēt esse cultores dicendū est p̃mū. Quāquidē neq; cōes oīm censem⁹ esse debere possessiones: vt quidā tradidere: s; vsu amicabili cōes fieri: neq; deē vili ciuū a limēta. De comessationib⁹ quoq; vī oīb⁹ vtile esse vt assint bñ institutis ciuitatib⁹. Quā vero ob cām nobis quoq; idē videat̃ postea dicem⁹. Opz autē ciues vniuersos ad eaz cōtionē admitti. At nō facile ē vt q̃ paupes sint cōtribuere statutā pensionē ex pprio possint: z ceterā domum gubernare. Preterea in sacrificijs cultusq; deorū sumptus communes esse debent totius ciuitatis. ¶ Est igitur necessa

De distri
butiōe re
gionis.

Arist. lib. politicoꝝ ES

Liber Septimus

rium in duas partes regionē diuidere: zaltam eē publicam: alia
 priuatoꝝ. Utraq; illarū partiū rursus diuidēda est. Illius nāq;
 partis quā publicā eē debere dixim⁹: vna pars deozum cultui de
 putāda est. Altera vero ad comestationū impensam. Rursus ve
 ro priuati agri ps vna ad proprias necessitates est deputanda.
 Altera vero ad ciuitatē vt duabus sortibus vniciq; distributis
 amborum locozum omnes participes sint. Equū enim z iustum
 ita se hz: z ad finitima bella concordantius. Vbi enim hic modus
 nō seruatur: alij faciliter prosiliunt ad finitimoꝝ inimicitias. alij
 nimum illas refugiunt z contra dignitatem. Quāobrem apud
 quosdā lex ē vt qui agros habēt vicinos hñō admittant ad cō
 siliū belli aduersus illos suscipiendi: quāsi ob priuatam sui cāz
 recte cōsiliū dare nō valētes. agroꝝ igitur p hñc modū facien
 da paratio est ob cās antedictas. ¶ Cultores aut ipsi maxime q̄
 dem si fm votū optandū est: serui eē debēt: neq; oēs vni⁹ gene
 ris: neq; animo elati: ita enim ad faciendum opus vriles forent:
 et nihil noui ab eis metuendum erit in securitate degentibus.
 Scdo autem loco barbari ministri: nā siles hīs quos supradixi
 mus. horum autem in priuatis quidem agris z ipsi priuatorum
 dominozum sint: in publicis vero publici. Quēadmodum autēz
 seruis vtendum sit: z quare melius est omnibus seruis premium
 libertatis esse ppositū: postea dicemus.

¶ De situ vr̄bis locis rebus publicis accōmodatis: priuatis edi
 bus: muris: ornatu ciuitatis. Cap. vndecimum.

A
 In situ ci
 uitatis seli
 gendo ad
 q̄tuor res
 spiciendū
 est.

Vbs aut q̄ terre marisq; p̄iceps eē dz z q̄ ad totā regio
 nē sifr dz eē: cōisquātū fieri pōt dictū est prius. ipsi⁹ aut
 ad seipsam oprādū est positio nē sortiri ad q̄tuor: respiciē
 tes. Prīmū ad sanitatē: qd̄ est necessariū. ad orietē. n. solē
 conuerse vr̄beaz ad eos vr̄tos q̄ inde pfluāt salubriores sunt. Se
 cundo loco que sunt fm Boreā site: he namq; sunt ad hyberna
 potiores. ¶ In reliquis vero vt ad ciuites res z ad bellicas op̄
 portune se habeat. ad bellicas quidem vt facilis sit ciuibus i alie
 na egressio: hostibus autem difficilis aditio: ac difficilis circūda
 tio. ¶ Aquarum autem z stagnozum abundantiam habeat ma
 xime naturalem: q̄ si naturalis deficiat ex aqua pluuiali cisterne
 et lacus qui magnam vim aquarum suscipiunt: comparentur: ita
 vt inde aqua si quando obsiderentur nunq; deesse possit. ¶ Sz
 cum oporteat de sanitate inhabitantium curam habere: hoc au
 tem sit primum in situ z qualitate loci vt bene se habeant. Secun
 dum in aquaruz salubritate vsu. In ea quoq; re est diligentia me
 rito adhibenda quibus enim plurimum z frequentissime vtimur
 ad corpus: ea plurimum conferunt ad sanitatem. aquarum autēz
 et venditorum potentia talem habet naturam. Quā pp̄ in ciuita
 tibus que recte sapiunt distinguendus est aquarum vsus: si non

S
 Sanitas

omnes sunt pares: nec abudantia sit earum aquarum: ut alie seorsum
 aque ad cibum et potum: alie ad aliam indigentiam deputentur. ¶ **Lo** Aqua.
 ea autem munita non propter cunctas civitatibus utilia sunt: ut puta arx ad
 defensionem unius vel paucorum. In populi vero vivendi modo: equa
 litas loci. In optimatum pro gubernatione neutrum istorum: sed ma
 gis loci plures ardui. ¶ Privatarum autem domorum forma gratior et
 commodior ad ceteras res et utilitas secundum recentiorum et Hippodamium
 modum. Sed ad securitatem hostium tute: atque civitatis utilior erat anti
 quum edificatio: habebant enim illorum edificia inextricabiles aditus: ex
 quibus nisi consuevit evadere vix possent: et inscrutabiles latebras si
 qui aggredierentur: quare utrisque horum participare debet. ¶ **Dot. n.** hoc
 fieri si quis ita disponat ut solent agricole illos quos vocant
 quidam vinearum tramites. Et non totam urbem facere penetrabilem
 sed portas quasdam et loca. sic enim et ad securitatem et ad ornatum
 se bene habebit. ¶ **Athena** vero que dicunt non oportere adesse civita
 tibus illis que virtutem possideant animi pulchre loquuntur: et hoc videtur
 perpersecuta reprobatur in civitatibus que id sibi ad gloriam tacabant.
 Est enim ad pares ac non multo excedentes multitudinem non satis de
 corum pro menta servari velle. sed cum aliquando id contingat fieri possit
 multo maior hominum multitudo et maior virtute superueniat: si sal
 vos esse oportet: neque perire: neque contumelias affici firmissimam
 munitionem murorum putandum est opportunissimam esse in bel
 lo: presertim hoc tempore in quo tormenta et machinae ad obsidio
 nes urbium cum omni subtilitate sunt adinvente. ¶ **Simile** est
 enim civitatem non circumdandam esse menibus consenser regio
 nem facilem ad invadendum querere: et desistere montuosa loca:
 et privatis domibus non circumdare parietes quasi viles futuri
 sint civitatis habitatores. ¶ **Atqui** ne id quidem latere oportet
 quod qui menibus circumdantur: licet eis in utramque partem ut
 urbibus et tanquam muros habentibus et tanquam non habentibus: sed
 eis qui menta non habent: non licet. ¶ **Si** ergo per hunc modum
 se habet: non solum menta circumdanda sunt urbibus: verum etiam
 curandum: ut et ad ornatum civitatis se habeant decenter: et ad
 bellicas opportunitates: tum ad alias: tum ad illas que nunc rep
 te sunt. ¶ **Ar** enim aggressoribus cura est quibus modis vincant:
 ita quedam iam reperta sunt: quedam investigare atque perari oportet
 eos qui defendunt. a principio enim non aggrediuntur expugna
 re eos qui bene se preparaverint.

¶ **De** edibus sacris: fons: et locis comestationum.

¶ **Capitulum** Duodecimum.

¶ **Am** vero multitudo civium in comestationes distributa
 esse debeat: menta pro sint solidius quibusdam et turribus pro op
 portuna loca interpositis munita: clarum est quod res exigit

Liber Septimus

aliquas comessationū in illis ipsis presidijis collocari: et hec quædam
 Ap hunc utique modum videntur constituenda. Edes vero deorum ac prin-
 cipalissime magistratuū comessationes idoneū locū habere debent
 et eundem sacra quotiesque lex non separat: aut responsū oraculi.
 Esset autē talis locus quicquid supeminētiam haberet ad positionē vir-
 tutis sufficēter: et ad vicinas partes civitatis excellent er. Decet
 autē sub hoc loco cōstructionē fori eē talē qualis est in Thessalia
 eius: quod liberū vocant. I. quod dicitur eē purū ab omni mercatu: et neque opifi-
 ces neque agricolas: neque alios villos tales illi appropinquare: nisi
 a magistratibus vocarentur. Esset vero hic locus gratior si et gymnasia
 seniorū in eo sint constituta. Decet. n. fm etates distribui hūc
 ornatum: et in iunioribus magistratū quosdam universari. Seniore sane
 magistratibus assistere. Presentia enim magistratum ante ocu-
 los posita signat veram reverentiam liberalemque pudorem.

B
 pntia ma-
 gistratuū
 an oculos
 posita gi-
 gnt verā
 reverentiā
 liberalem
 ppudore

Cenaliū autē rerū aliud forum eē dicitur: et alio loco situm con-
 gressu facile quo et a terra et a mari facilis sit importatio omnium.

Cum vero multitudo civitatis diuisa sit in sacerdotes et magi-
 stratus decens est sacerdotibus circa edes sacras eē comessatio-
 nes institutas. Magistratuū autem quicumque de contractibus
 dicunt: et qui de accusationibus cognoscunt: et qui circa vocatio-
 nes in ius et aliam huiusmodi administrationem intendunt: et in
 super qui edilitalis et urbanarum rerum curam gerunt iuxta for-
 rum in loco celebri communique sunt comessationes statuende. ta-
 lis est locus illius fori in quo necessaria venundantur. Nam alte-
 rum illud forum superiori loco situm debere eē diximus ociosus
 hoc autē ad negocia rerum necessariarum deputari. **C**hunc eū-
 dem ordinem in regione quoque imitandum esse dicimus. Sūt enim
 magistratus quidam apud rusticos quos alij sylvarum custo-
 des: alij agrimensores appellant: quibus et loca ad custodiam re-
 gionis et comessationes sunt iisdem in locis constituende. **T**empla
 quoque per agros distributa esse debent: partim dijs partim herol-
 bus. Sed imitari nunc circa ista superfluum est cum sint illa non diffi-

Dife voti cilia cognitu: sed magis factu. Dicere enim voti est: euenire autē
 ē: euenire fortune. Quapp circa talia insistere: ad presens omittamus.

St fortū. **D**e recta intētiōe finis et medijs de felicitate: et actibus et virtutibus:
 de externis: de his quibus homines fiunt studiosi et qualitate civium.

Capitulum Decimotertium.

A
 Qbz in fi-
 ne et his
 q̄ sūt ad fi-
 nē p̄tigat
 errare.

Ere autem publica ipsa ex quibus et qualibus constas-
 re debet civitas que beata sit futura et recte gubernari.
 dicendum est. Duo sunt in quibus omnis commendatio
 bene agendi consistit. Unum ut propositum ac finis
 agendi recte subsaceat. Aliud ut eas que ad illum finem ferant
 actiones: inuentamus. Fieri enim potest ut et concordent hec iter
 se: et discordent: nam quandoque illud ad quod intenditur recte

facet: sed in actionibus per quas illo potiri credimus: aberratur. Quandoq; autem omnia ad finem diriguntur: sed finis ipse est prave positus. Quandoq; etiam in utroq; est error: veluti circa medicinam. Neq; enim quale aliquid eẽ oꝝ sanũ eẽ corpus: recte iudicant interdum: neq; ad suppositũ sibi finem opera dirigunt. Oportet autem in artibus ⁊ scientiis hec vtraq; obtineri finem: et eas que sunt ad finem actiones. ¶ Quod igit̃ bñ viuere ac felices esse omnes cupiunt. manifestum est: sed alijs potestas eẽ ad piscendi: alijs non: pp fortunam aliquã: vel nãm. Opus est enĩ ad iumentis quibusdam ad bene viuendum minoribus quidem illis: qui melius dispositi sunt: maioribus autem qui peius. Alij vero statim non recte querunt felicitatem cũ possint.

¶ Cum autem propositum nostrum sit optimam rep. videre: ea vero est per quam ciuitas optime gubernetur. Optime autem gubernatur si felicitatem maxime recipiat. Manifestus est qd qd sit felicitas latere non debet. Diximus aut̃ in ethicis (si modo illorum librorum vtilitas vlla est) operationem esse ⁊ vsum virtutis perfectum: et hunc non ex suppositione: sed simpliciter. Dico autem ex suppositione que necessaria sunt: simpliciter autem qd in seipso commendationem habet: veluti circa res iustas iudicare: punire: supplicio afficere a virtute quidem est. sed necessaria ⁊ ex necessitate bene se habent. Eligibilis namq; foret nullo tali indigere: neq; hominem: neq; ciuitatem. at enim ad honores et opes simpliciter sunt optime actiones: nam alterum quidem mali alicuius electio est: hec autem contra. Effectiones enim bonorum sunt et generationes. ¶ Studiosus enim vir ⁊ paupertate et morbo: ⁊ alijs fortune aduersitatibus laudabiliter vtetur: verum tamen felicitas in contrarijs existit: nam ⁊ hoc determinatũ fuit in Ethicorum libris quod talis est studiosus cui per virtutẽ bona sunt simpliciter bona. Paret autem quod ⁊ vsus istos necessarium est studiosos ⁊ bonos esse simpliciter. Quapropter existimant omnes externa bona causam esse felicitatis: ceu si qd bene pulsandi causam putat esse lyram magis quam artẽ. Necessarium est ergo ex his que dicta sunt alia subesse: alia parare legis positorem: ex quo secundum votum optamus constitutionem ciuitatis in his quorum domina est fortuna. Dominam enim illam posuimus. Sed studiosam esse ciuitatem non est fortune opus: sed scientie ac electionis. Atqui studiosam esse ciuitatem: est ciues illos qui in repu. versantur esse studiosos. Nobis autem omnes participes sunt reipub. Hoc igitur considerandum eẽ quõ fiant studiosi. Nã si recipiat oēs esse studiosos. non autem singulos ciuium: sic foret optabilis: sequitur enim ad singulos ⁊ oēs eẽ. ¶ Atqui boni quidem ⁊ studiosi fiunt: per tria. Sunt autem hec tria: natura: mos: ⁊ ratio. Etenim nasci oportet primum ceu

Liber Septimus

hominē z non aliud animal: z sic qualem aliquē s̄m corpus ant
maz. Quedā etiā nasci nulla vtilitas est. Mores enim mutari fa
ciunt. Nā aliqua per naturā ad vtrāq; apta: p mores ad peius vt
ad melius cōuertunt. Cetera igr̄ aīalia maxime viuūt s̄m naturā
parū vero aliqd vt s̄m mores: hō aut z s̄m rōnem: solus em̄ rōnē
h̄z. Itaq; opz hec simul cōcordare, multa em̄ pter mores: etiā pie
ter nām agūt hoīes ppter rōnem: si persuadeat melius eē aliter
agere. Nā igitur q̄les eē opz eos q̄ legū positou sint parituri: des
terminatum est prius. Reliquū opus est iam discipline, quedam
assuescendo discuntur: quedam audiendo.

**De idētitate iherantū z parentū: z dīa: de disciplina: virtute
ptib⁹ aīe: errore circa fines: z de dīatiōe. La. decimūquartū.**

Cum vero oīs societas civilis constet ex imperantibus z
parentibus: hoc tam cōsiderandū est: vtrū alio esse opz
qui imperant z alios q̄ parēt: an eosdē per vitā. Ptz em̄
q; z disciplina s̄m hāc diuisionē sequi debet. **S**i er
go tm̄ differēt alteri ab alijs quātum dīz z heroes ab hoībus dif
ferre putantur: vt primū statim corpe ac postea aīo longe aīcelle
rent: ac manifeste indubitateq; appareret eoz supēmentia: cla
rum est q; semp eosdē istos melius foret imperare: alios vero pa
rere. Sed cū facile nō sit hoc reperire: nec est (vt apud indos Scy
lar eē ait) reges tm̄ a populis differre: manifestū est q; ppter mul
tas causas necessariū est: vt oīs s̄m p̄ticipes sint vicissim imperā
di z parēdi. Equū em̄ idem s̄m s̄m z difficile est stare tempu. que
cōstitutata sit preter iustitiā: cū illis em̄ qui ab imperādo excludē
rentur cōcurrerent oēs qui sunt in regione statū mutare cu plētes
z tantā esse multitudinē in reipu. gubernatiōe: vt sit potior istis:
vnū aliqd impossibiliū est. **A**t em̄ q; oporteat eos qui in magi
stratu sunt differre a sub dītis: indubitabile est. quō ergo hec futu
ra sint: z quō p̄ticipant: cōsiderare d̄z legislator vt prius diximus.
Natura em̄ ostendit quēadmodū hec distinguēda sunt. Fecit em̄
eosdem ḡne: alios iuniores: alios seniores: quorum alteri debent
parere gubernātib⁹ alteri gubernare. Indignatur aut nemo pro
pter etatē maiorū concedere. Nec putat illū qui cedit potiozem se

A esse: presertim cum z ipse qn̄ ad id etatis peruenerit: eundē hono
rem sit recepturus. Est ergo vt eosdem esse dicere: eos qui parent
tertiū cap. z imperant: est etiā vt diuersos. Itaq; z disciplinā: vt candē dice
Appetit⁹ re necesse est z vt diuersam. Qui em̄ imperare velit recte oportet
festiui eē re alūt prius sub ipecto fuisse. Imperium vero: vt p̄mis libris di
ctum fuit: aut gratia imperātis est: aut gratia subiectoz. **H**oīū al
de z appe terum seruozum esse diximus: alterū liberozum. **M**ādatoz ve
tit⁹ rōna: ro q̄dam inter se differunt nō in agendo: s̄z in cuius gratia. Quaz
liciores. propter multa q̄ vidētur eē ministroz opa z adulescentū: liberis

hōib⁹ pulchrū est ministrare. At pulchrū em̄ z nō pulchrū nō tm̄
differūt actiones pp̄ seipsas: quātum in fine z gratia cuius. Quz
vero ciuis z presidētis eandē virtutē esse dicimus que est optimi
virt: z eundē p̄tus parere debere: postea Imperare: hoc vtiq; erit
legū p̄sitorū intuendū laborādumq;: vt boni viri efficiātur: z per
que exercitia: z quis finis vite optime. ¶ Diuise autē sunt due p.
tes aīe: quaz altera rationē p̄ se hz: altera nō hz quidē per se. Vt
rūtamen rationi obtēperare possunt quaz dixim⁹ esse virtutes il
las per quas vir bonus dicit quodāmodo: sed in vtraq; istarum
magis est finis: hīs qui ita diuidūt vt nos fecim⁹: ambiguū non
est quomodo sit dicendū. Semp̄ em̄ deterius melioris gratia est:
p̄ hoc in hīs q̄ sunt fm̄ artē: z in hīs q̄ sunt fm̄ naturā. Melius
autē illud qd̄ rationē hz. ¶ Diuidit autē dupliciter: vt nos con
sueuimus diuidere. Est em̄ ratio illa actiua: alia contēplatiua sic
ergo necesse est z hanc partē diuidere: z clarū est q̄ actiōnes cor
respondēter se habere dicemus. Et opz eas actiones q̄ sunt me
liores hz naturā magis expetēdas esse ab hīs q̄ cōsequi possunt:
aut oīa: aut illa duo. Semp̄ em̄ cuiq; .i. maxime expetendū cui⁹ B
potiri est summū. ¶ Diuisa est autē vita tota in negociū z ocium:
bellūq; z pacē. Et agibiliū quedā sunt necessaria z vtilia: quedā
honestā. In quibus necesse est candē esse optionē z partib⁹ aīe
z ipsarū actionib⁹. Bellū quidē gratia pacis. Negociū autē gra
tia ocij. Necessaria z vtilia gratia honestorū. ¶ Ad cuncta igitur
hec aspiciere d̄z qui legē ponit: z ad partes aīe: z ad illaz actiōes
magis vero ad ea que meliora sunt z fines. Eodē modo z circa
vitas z rerū diuisiones. Posse em̄ opz z in negotio versari z in bel
lo. Preferēda tamē est pax z ocium: necessaria z vtilia posse age
re. preferenda sunt tamē honesta. Itaq; ad hoc tanq; ad signū: z
pueri adhuc existentes: z alte etates que indigent per disciplinā
sunt dirigende. Nam qui nunc grecorū recte gubernari videntur
z legūatores qui eas respu. instituerūt: neq; ad optimū finem vt
dentur asperisse cum rebuspub. instituerent: neq; ad omes virtu
tes disciplinā z leges direxisse: sed onerose declinauerūt ad illas
virtutes que videntur vtilis ac plus habere faciunt. Similiter
quoq; posteriorū quidā scriptores opinionē suam candē osten
derunt. laudantes enim Lacedemontorū rempu. admirantur: et
commendāt legislatoris propositū q̄ oīa ad potentiā z ad bellū
direxerūt: que z per rationē refelli possunt: z perfecta ipsa nunere
probata sunt. Et enim plurimi hominū dominari late cupiunt:
quoniā crinde multa proueniunt fortune commoda. sic Tybron
admirari laudareq; videt Lacedemontorū legūlatorem: quicum
q; alter de rep. illorum scripsit / q̄ propter exercitationem eorum
ad pericula multorū dominationē sibi cōpararunt. ¶ Atqui p̄z
q̄ cum non habeant nunc d̄nationem Lacedemontū: nec felices

Sēp̄ detes
ri⁹
ris

Liber Septimus

amplius essent: nec legūlator eoz bonus. Insuper illud ridiculū si permanentes in legib⁹ eius: nulloq; impediēte illis legibus uti: omiserunt bene viuere. Non recte vero suscipiunt: neq; de dominatione ad quā intēdisse legīlatoī ostendunt. Nam imperiū liberoz meli⁹ est ac magis ex virtute: q̄ dñari vt seruis. ¶ Propter ea non p̄ hoc ciuitas felix est existimāda: neq; legīlatoī laudandus q̄ vincere docuerit et finitimis dñari: hec enī magnū cōtinent nocumentū: nā et aduersus ciues hoc aget qui poterit: et ciuitati sue dñari queret. De quo accusant Lacedemonij Pausaniā regē lz in tāta dignitate cōstitutū. ¶ Nec sane aliqua h̄mōi rō est: aut lex ciuilitis: neq; vtilis: neq; vera: eadē enī optima et priuatim et publice legīlatoī inducere opz in animos h̄mōnū: neq; exercitatio rerū bellicarū ob id est meditāda: vt in seruitutē adigāt imerentes: sed primū ne ipsi seruire alijs cōpellant. Deinde vt imperiū querāt grauitatis subiectoz: nō aut̄ oīum dñationem. Tertio vt eis dominantē q̄ seruire sunt digni. ¶ Qd̄ aut̄ oporteat legis positorē studere: vt p̄uisio sua et circa res bellicas: et circa alīs institutiones ad ocīū: et ad pacē referat. facta certe sermonibus at testant. nā plerq; talīū ciuitatū bellū gerētes cōseruant: sed cum dñationem adēpte sunt: destruunt. splendorē enī veluti ferrū per pacē amittūt. Causa huius est legū positor: qui non ita instituit vt in ocio stare possint.

¶ Virtutem contemplatiuam ad optimā rēpub. pertinere. de virtutib⁹ tpe pacis et belli: et a quo primū instō faciēda.

Capitulum Decimūquintū.

Am ergo idem finis esse videatur publice et priuatim hoib⁹: et eundē finē necesse esse sit viro optimo et optime reipu. manifestū est oportere virtutes eas que ad ocīū spectant illi inexistere. Finis est enī (vt sepe iam diximus) belli pax: negocij ocium. ¶ Sunt aut̄ vtilis ad ocīū et quietē virtutes: quarū op⁹ in ocio est: et quarū in negotio. Opz aut̄ multa negotiorū nobis existere: vt liceat in ocio esse. Quapropter temperatā ciuitatem esse oportet ac fortem et patientem. Nā vt est in puerbio: nullum ocīū seruis. Qui vero non p̄nt fortiter pericula subire serui sunt inuadentiū. Fortitudine igitur et constantia opus est ad negociū: p̄hia vero ad ocīū. Temperantia aut̄ et iustitia in vtroq; tpe: sed magis in pace et ocio. Nam bellū quidē ipsum cogit hoies esse iustos ac tēperatos. Fortune aut̄ p̄spere fructioz ocium cum pace petulantes magis facit. Multa igitur iustitia multaq; temperantia indigent hi q̄ in optimo statu constituti videntur: et in fruitione oīūz rerū que beatos facere putantur: veluti siqui sunt (vt poete tradūt) in beatoz insulis. Maxime enim hi p̄hia et temperantia et iustitia indigerent qui in optimo statu constituti sūt: quanto magis ociosi sunt in abūdantia t̄

huꝝ bonoꝝ. Quia igitur de causa beata ⁊ studiosa futura ciuitas
 his indigeat virtutibꝫ: manifestū est. Turpe est em̄ non posse frui
 bonis: sꝫ in negocijs quidē ⁊ bello viros probos videri: in ocio
 autē ⁊ pace seruales. Quāobrem opꝫ (nō quēadmodū Lacedemō-
 noꝝ ciuitas) virtutē exercere. Illi em̄ nō eo ab alijs differūt qꝫ nō
 putent eadē maxima bona que ceteri: sed eo qꝫ puenire illa existi-
 mant magis per aliquā virtutē. Quā vero maiora sint hec bona
 q̄ ea que belli: ⁊ fructu eoz q̄ virtutū: ⁊ qꝫ illius gratia: manifes-
 tū est ex his. ¶ Quō autē ⁊ p que id erit vtiqꝫ considerandū. Si-
 rumus vtqꝫ supra diuidētes qꝫ natura ⁊ more ⁊ rōne indigemus
 Ex his autē quales ⁊ aliquos natura esse opꝫ determinauimus.
 Restat videre vtrū rōne prius an moribus sit eruditio facienda.
 Hęc em̄ simul concordare debent optima concordatione. Cōtin-
 git em̄ rōnem aberrare ab optima sup̄pōne: ⁊ similes per mores
 duci. ¶ Clarum est hoc: primū quidem quēadmodū in alijs qꝫ ge-
 neratio est a principio: ⁊ finis a principio aliqꝫ alterius finis. Ra-
 tio autē nobis ⁊ mēs nature finis. Quare ad hec generationeꝫ ac
 morū instōne parare opꝫ. ¶ Deinde vt anima ⁊ corpus duo sunt
 ita quoqꝫ duas videmus esse anime ptes: vnā irrationalem: alte-
 rā que hꝫ rōneꝫ (habitus quoqꝫ earū duos) quarū altera est appe-
 titus: altera mēs. At autē corpus in generatione antecedit animā
 sic ps irrationalis antecedit eam pte qꝫ rōne hꝫ. Pꝫ id in pueris
 quibus statim ira ⁊ volūtas ⁊ cōcupiscentia existit. At rō ⁊ mēs
 pcedente etate in illis fieri nate sunt. Quapropter corporis curā
 necesse est prius suscipere q̄ anime: deinde appetitus curā tamē
 appetitus grā mentis: curam vero corporis grā anime. ¶ Si er-
 go ab initio puidendum est a legis positore: vt optima sint corpo-
 ra eoz qui educantur: primo quidē circa cōiugia puidere dꝫ: qua
 etate: ⁊ cuiusmodi existēs sint in matrimonij copulandi.
 ¶ De natura ⁊ generatione: etate liberoꝝ ad parentes: tempore
 nubendi: tpe pcreandi: corporis habitudine p̄gnantibus: orbis
 fetibus: pcreandoꝝ multitudine: maxime pbato procreādi tpe: ⁊
 alieno concubitu interdicens.

C
 Appetit⁹
 sensitiu⁹ ⁊
 rōnalisē
 virtutes
 morales.

Capitulum Decimū sextum.

Sc autē instituet legis positōr inspicieus ad ipsos: et
 ad vite tps: vt etatibus in idē tps concurrant: nec di-
 scere potēte gignendi potētia. Viro em̄ adhuc generare
 potēte si mulier ipsa cōcipere nō possit: vel muliere qꝫ
 idē ad concipiendum apta: si vir ipse non possit: lites
 ac discordie inter eos oriuntur. ¶ Ad filioꝝ quozum susceptionē
 est inspicieudum ne nimis dissent ab etate paterna: qm̄ nec ipsi se
 nouibus gratiā referre vllam p̄nt: nec parentes filij alimenta pre-
 stare. Nec etiam nimis p̄mi ad etatem paternam accedere de-
 bent filij. Habet em̄ hoc turbationem non paruā. nam minor su-

Liber Septimus

Anni gignēdi.

Vir vsq; ad septimum annū: mulier vero vsq; ad 50. gignere pot.

Qua etate dū censda sit vroz

Anni nubēdi.

tura est reuerentia hōi filioꝝ erga genitores: vt pote quasi sint
equales: et circa gubernationē domus querele ex ista quasi part
tate soleant puenire. ¶ In sup. vnde cepim⁹ huc puenim⁹: vt cor
pora natoꝝ sint s̄m legis positōis voluntatē. fere quidem hec
oīa pueniunt per vnā diligentia. Nā cū sit finis gignēdi vt pluri
mū viris quidē septuagesimus annus: mulieribus autē quinquage
sim⁹: ita coniugandi ab initio sunt: vt etatibus ad hūc finē cōcur
rant. ¶ Est autē adulescentiū cōiunctio improba ad filioꝝ pcrea
tionē. In cunctis em̄ aialibus iuueniles partus imperfecti sunt et
femine crebrius q̄ mares: et parua corporis forma gignuntur.
¶ Quo circa necesse est hoc idem in hoibus puenire. Huius autē
coniectura fuerit q̄ in quibuscūq; ciuitatibus cōsuetudo est adule
scentes mares puellasq; cōiugari: in eis dē inutilia ac pusilla ho
minū corpora existunt. In partu quoq; laborant magis puelle ac
pereunt plures. ex quo responsum oraculi Trezentis datum quid
dam existimant ob istam causam: quasi multis pereuntib⁹ ppter
immaturitatē nuptiarū: nō pp fructuū collectionē. ¶ Ad cōtinē
tiā quoq; vtile est nuptias fieri seriores. Intēperantiores em̄ esse
videntur cū puelle veneri assuescunt. ac masculoꝝ corpora cresce
re impediunt: si adhuc augente corpore veneree rei intendāt: nam
ei⁹ rei quōdā est determinatum tps: q̄ nō multo amplius excedit.
¶ Quapropter puellas q̄dē circa etatē decem et octo annoꝝ nuz
ptui tradere cōgruit: masculos autē circiter etateꝝ annoꝝ sex et tri
ginta. In hoc em̄ tpe et vigentibus corporibus coniungent: ac p
cedēte tpe simul apte desinēt pcreare posse. Et filioꝝ susceptio p
tim erit ab initio eis etate vigentibus: si recte pcedat statim gna
tio. p̄tim iā vergentibus ad annū septuagesimū. Quibus igitur
etatibus cōiugia sint facienda dictū sit. ¶ Tempus autē anni vt
nunc multi obseruant: recte p hyemem aprī ad nuptias esse vide
tur. Sed consideranda sunt in pcreatione liberoꝝ que a medicis
et que a vphsics tradunt. ¶ Medici autē tēpora opportuna corpori
bus sufficienter ostēdunt. vphsici autē de spiritibus boreales mag
is q̄ australes laudant. ¶ Que autē quibus corporibus nato
rum maxima esset vtilitas magis dicendū esset: vbi de disciplina
liberoꝝ tractatur. Summatim vero sat fuerit nunc dixisse: neq;
em̄ athletarū habitudo vtilis fuerit ad ciuilem habitum: neq; ad
sanitatem et pcreationem liberoꝝ: nec rursus humilis et imbecil
lanimum: sed media istarū. laboriosam em̄ habitudines habere
opz: exercitatā vero laborib⁹ nō violentis: neq; ad vnum laborē
solum vt athletarū habitudo: sed ad liberalia opa: hec autē silvi
ris mulieribusq; existere debent. ¶ Pregnantes quoq; mulieres
curam habere corporum opz: non pigrescentes: neq; subtili vten
tes alimonia. hoc autē facile est legum positōi puidere: si iubeat
singulis diebus iter quoddā facere debere ad deoꝝ sacra mulie

res que fuisse sint concipiendi honores. Mens tamen cōtra quā corpus in tranquillitate est traducenda: que em̄ fiunt ab ea q̄ continet capere vident: quemadmodum illa que nascuntur a terra.

Circa expōnem aut̄ vel educationē filioꝝ lex sit: nihil orbati natura fore educandū. **S**i vero mores institutaq; ciuitatis prohibeant natos exponere: determinanda p̄fecto erit procreando: r̄ū multitudo. q̄ si q̄busdā ad procreandum copulatis p̄ter hec euenerit: ante euenire op̄z: ne fetus concipiantur. nam postq̄ cōcepti sunt: r̄ sensum aut vitā conceperint: nefas est eos attingere. Cum vero determinatū sit qua etate vir r̄ vxor sint ab initio cōiugandi: q̄sto tpe liberis opationem dare conueniat: determinemus. Senioꝝ em̄ fetus: quemadmodū iunioꝝ imp̄fecti sunt r̄ corpibus r̄ intellectibus: senescentium quoq; fetus sunt irrobusti. Quapp r̄ fm̄ intells̄ vigorem: quapp r̄ illud maxime tps̄ pbandum est in quo maxime intelligentia viget in nobis. Id aut̄ esse in plurimis circiter annum quinquagesimū: vt poetaz quidam dixerunt septemnario numero etatez demetientes. Itaq; qui quatuor aut quinq; annis hanc etatem excesserint: derelinquere debent in apto procreandi studium: ac decetero vel sanitatis: vel alterius h̄mōi cā concubitum facere videri. Concubitus vero ois alterius q̄ contugis: penitus sit interdictus: q̄n̄ quidem sit r̄ appetetur maritus. **Q**uod si quis deprehendatur cōtrafacere p̄ tps̄ procreationis: dignam pro delicto penam reportet.

De victu r̄ disciplina puerorum.

Capt. Decimūseptimū.

Asceptis aut̄ filiis multū referre putandum est ad corporis robur quali victu nutriantur: apparet vero ex ceteris aialibus: r̄ ex gentibus quibus cura est assidua bellice habitudinis: nutrimentum lacris maxime p̄pium esse corpibus: abstentium aut̄ magis p̄p̄ egritudines. Et p̄terea morus quoscūq; in ea etate fieri datur: conferunt. **N**e mēbra vero ob teneritudinem distorta fiant: vtuntur adhuc gentes aliq̄ue organis q̄busdam r̄ machinis q̄ corpus a talibus illesum cōseruant. Conferunt etiaz statim a pueritia frigori assuescere. hoc em̄ r̄ ad sanitatem: r̄ ad res bellicas vr̄ile est. Quapp apud multos barbaroz cōsuetudo est vel gelido ammenatos immergere: vel parua veste amictre: vt faciunt galli. Ad cūcta em̄ ad que possibile est statim ab initio meli⁹ est assuescere. Est aut̄ apta puero: r̄ū natura ob eoz calozē ad frigus exerceri. Circa p̄nam igitur etatem: hec r̄ h̄mōi diligentia est adhibenda. **S**equenti vero etate vsq; ad annos q̄nq; q̄ nondū ad disciplinā aliquā sunt admonendi: nec labores perferre cogendi: ne crescere impediatur: motus solūmodo quosdam suscipere debent: quo p̄gritiam corporis eurent: qui motus preparandi sunt illis: r̄ per alios

Nihil os
bati fore
educadi.

A
Ap̄d gers
manos vt
meminit
galen⁹ in
libris **T**
pera.

Liber Septimus

actus: et per ludum. Ludi vero ipsi neque illiberales: neque laboriosi esse debent: neque remissi. Quas autem narrationes et fabulas illa etate pueri audire debeant: cura sit his qui pueris publice praeficiuntur: cuncta enim talia ad conuersationes postea futuras accommodanda sunt. Itaque ludi ut plurimum tales esse debent, ut sint imitationes eorumque postea seruo erunt facienda. Cohibitiones vero puerorum, et interruptiones ploratus: qui legibus prohibent non recte faciunt. sunt enim utiles ad augmentum: cum sint

Spiritus compressio facit robur laborantibus.

quodammodo exercitationes corporum. Spiritus enim compressio facit robur laborantibus: quod contingit etiam pueris plorantibus. Providendum est ab his quibus puerorum cura publice commissa est circa huiusmodi educationem et alia: ut quae minime cum seruis versentur: haec enim etas usque ad annos septem necessarium est ut domi alatur. Rationabile est ergo praecipere in hac etate ut ab auditu et visu seruiliu rerum absint.

Omniino igitur obscenitas verborum per legislatorem exterminanda est de ciuitate. Ex turpiter enim loquendi licentia sequitur turpiter facere. Potissimum igitur statim a pueris: nec dicant: nec audiant quicquam turpe. Si quis vero dicere aut facere quicquam prohibitorum deprehensus fuerit: is si liber sit: sed nondum in conuentum comessatorum dignatus assumi: honore prohibeatur et verberibus castigetur. sed si sit maioris etatis: seruili infamia afficiatur: admissi seruili gratia. Cum vero dicere quicquam interdixerimus: clarum est quod et aspicere aut picturas: aut actus deformes prohibemus. Sit igitur cura: magistratibus nullam neque picturam neque statuam esse talium rerum imitatricem: nisi apud deos quosdam tales: quibus etiam lasciuia lex tribuit: apud hos permittet lex homines pro se et filiis et uxibus sacra facere.

Iuniores autem neque tamborum: neque tragediarum spectatores esse sinat: nisi cum ad eam puenerint etate: ut in comessationibus una cum alijs sedere: et potius etiam participes esse possint: et ab huiusmodi labe infantes disciplina omnes effecerit. Hos quidem nunc cursim ista attingimus: postea vero insistentes, oportebit de terminare magis: siue oportet: siue non oportet: primo querentes: et quomodo: sed in presenti mentionem de his facere necessarium fuit. Forsitan enim non male circa hoc censebat Theodorus tragediarum actor: nulli enim unquam concedere voluit: ut ante se ageret: neque ex modestis etiam histrionibus quasi magis faueant auditores illis quos primo audierint. Contingit hoc idem conuersationibus hominum et rerum. Omnia enim prima nos magis delectant: quapropter opera a pueris omnia turpia procul remouere: et maxime quaecumque habent in se vel obscenitatem vel improbitatem. Transactio vero anni squinquages: in duobus. ad septem usque: opera iam disciplinas spectare quas addiscere eos opera. Due sunt etates in quas necessita

Oia prima nos magis delectant.

nam est disciplinas diuidere. Una post septimum annuꝝ vsqꝫ ad pubertatem. Altera a pubertate vsqꝫ ad annum vigesimū primū. Nam qui hebdomadibus diuidunt etates vtp̄ plurimum di- D
Quo tpe
pueri ex
ponēdi s̄
disciplis.
cunt non bene. Itaqꝫ sequenda est naturalis distinctio. Omnis enim ars ⁊ disciplina implere vult id quod deest nature. Pri- E
mum igitur videndum est si facienda sit institutio quedam circa pueros. Deinde si vtile sit publice curam eorum suscipere: vel ma-
gis priuatim quod nunc fit in plurimis ciuitatibus. Tertio qua-
lem hanc esse curam oportet.

¶ Septimi Politicoꝝ.

Aristotelis

Finis.

¶ Octauus Politicoꝝ Aristotelis.

¶ Quod facienda sit institutio circa pueros: ⁊ illam publice esse suscipiendam ad reipublice formam.

¶ Capitulum primum.

Quod igitur legis positore maxime intendendum sit circa disciplinam iuuentutis: nemo vtiqꝫ dubitabit. nā id quidem neglectū in ciuitatibus affert reip̄. detrimentum. Oportet enim ad singula gubernandi ḡna disciplinam accommodari. Nam mos vniuscuiusqꝫ reipub. pprius: ⁊ consuevit seruare remp̄. ⁊ ab initio constituere: ceu popularis mos popularem: ⁊ paucorum potentie accommodatus mos eā que consistit in paucoruꝝ gubernatiōe. Semp̄ autē melior mos cā est melioris reip̄. ¶ Preterea in cunctis facultatibꝫ ⁊ artibus sunt que- B
dam ad que erudiri prius opꝫ ⁊ assuefieri ad eazꝫ opa. Itaqꝫ manifestum est: qꝫ ⁊ ad virtutis actiones. ¶ Cū vero vnꝫ sit finis ciuitatis totius: clarum est oportere disciplinā quoqꝫ esse vnā ⁊ eādem oīum: ⁊ huius curā esse publicā: ⁊ non priuatā: quē admodū nunc vnusquisqꝫ curam hꝫ suorum filioꝝ: priuatimqꝫ: ⁊ priuatā disciplinā docēs prout et vī. Sed opꝫ politicoꝝ publice exercitacionē fieri ⁊ simul non dꝫ quisqꝫ ciuis se sui existimare: sed oēs B
ciuitatis. Particula em̄ ciuitatis vnusquisqꝫ est. cura vero singularū particularū respicere nata ē ad curā totiꝫ. Laudari p̄nt in hoc B
Lacedemonij: nā plurimā circa pueros diligentīā faciunt: ⁊ quidem publice. Quod igitur lege p̄uidēdum sit circa disciplinā iuuentutis: ⁊ hoc publice faciendum: patet.

¶ Qualis esse debeat institutio puerorum: qꝫ necessariorum non omnium: qꝫ liberalium disciplinaruꝝ quantum sat est: ⁊ ad finē liberalem.

¶ Cap. secundum.

Liber Septimus

Venam vero ista sit disciplina: et quod tradenda: latere non debet: nam nunc quidem in ambiguo ex operibus est: nec eandem omnes censet iuventutem addiscere debere: neque ad virtutem: neque ad vitam optimam: neque conspicuum est utrum per intelligentiam magis deceat: vel per animi morem. Impedimento enim quoque respectus considerationem discipline conturbat: cum manifestum non sit: utrum exercitatio nostra accommodanda sit ad ea que sunt utilia ad vitam: vel ad ea que tendunt ad virtutem: vel ad ea que ad maiorem quendam superfluumque pertinent apparatus. Hec enim omnia patronos quosdam suscipere. De his quoque que ad virtutem tendunt nihil confessum existit. Etenim virtutem non eandem omnes statim honorant: ex quo fit ut discordent circa illius exercitationem. Quod igitur ex utilibus necessaria sint addiscenda: manifestum est quod autem non omnia distinguuntibus liberalia opera ab illiberalibus patebit illa talia esse recipienda: que cum utilia sint faciunt exercitatem non viliis exercitii operatorem. Vile autem exercitium putandum est: et ars: et disciplina: quecumque corpus: aut animam: aut mentem liberi hominis ad usum et opera virtutis inutilem reddunt. Itaque et artes ille quecumque deterioris disponunt corpus: et cuncta mercennaria exercitia sordida nuncupamus. Mentem enim occupatam et vilem reddunt. Sunt etiam quedam ex liberalibus scientiis quas usque ad aliquid discere honestum sit: penitus vero scilicet illis tradere: ac ad extremum usque proficere velle nocuum est illis que superadiximus obnoxios facit. Sed refert plurimum: cuius gratia quis agat vel discat: nam si gratia sui vel amicorum vel propter virtutem non est illiberalis. Qui vero id ipsum agit propter alios sepe utique videbitur illiberaliter ac sordide agere. Discipulorum igitur ille de quibus diximus: ad utramque partem se habent.

De quatuor que pueri discere solent: quod octium negotio preferendum: et discipline illius disciplinis huius: musica ad octium littere indifferentes: gymnastica et figurandi peritia ad negotium.

Cap. tertium.

Sunt autem fere quatuor quas discere iuvenes consueverunt: scilicet: gymnasticam: musicam: addunt vero quartam quod dicitur: figurandi peritiam. Scias quidem et figurationem tanquam vtilis ac valde expediens ad vitam. Gymnasticam vero tamquam pertinentem ad fortitudinem. De musica vero ambigitur iam. Nam nunc quidam plurimi voluptatis gratia illam addiscunt: veteres autem inter disciplinas eam collocaverunt: ex eo quod non querit (ut sepe dictum est) non solum in negotio recte: verum etiam in ocio laudabiliter posse versari. Hoc enim principium est omnium: ut rursus de illo dicamus: si enim utroque opus est: magis autem expectandum est ocio. Nec id quidem in loco: nam sic necesse foret locum esse finem vite: quod si impossibile: magisque in negotiis utendum est loco.

nam qui laborant indigent relaxatione: & huius gratia est locus negotia vero sunt cum labore & conatu: & propterea oportet iocū adhibere qui tāq̃ medicinam eo tempore afferat. Nam relaxatio est huiusmodi motus animi & requies p̃pter voluptatem.

Cōcium autem ipsum videtur in se voluptatem habere & felicitatem & vitam beatā: & hoc non in negociosis: sed ocioſis exiſtit.

Nā qui negociatur: alicuius gratia negociatur q̃d sibi deſit. Felicitas autē finis eſt: quā nō cum dolore: ſed cum voluptate eē oēs putāt. Hanc tñ voluptatē non eandem oēs poſuerunt: ſed ſm ſe vnusquifq;: & ſm ſuum habitū. Optimus tñ optimā & eaꝝ que ſt ab honeſtiſſimis.

CItaq; manifeſtum eſt q̃ opꝝ ad ocioꝝ quoq; degendum addiſcere quedam: & erudiri: & haꝝ eruditiones ac diſciplinā ſuiſ ſarum eſſe gratia: illaꝝ vero que ad negocium tāq̃ neceſſariaꝝ & gratia alioꝝum. Quapropter & muſicam antiqui inter diſciplināꝝ collocauerunt: nō tanq̃ rem neceſſariam: nihil. n. hꝝ tale: neq; tanq̃ vtilem: vt litere ad lucrum: & ad rem familiarem: & ad ſtudia: & ad ciuileꝝ actioneꝝ complurimaꝝ. Videtur quoq; figurandi peritia vtiliſ eſſe ad iudicandum meliꝝ artificuꝝ opera. Neq; vt gymnāſtica ad ſanitatē & robur. nullum. n. hoꝝ vīdemꝝ ex muſica fieri. Reſtat ergo q̃ ad degendum in ocio: ad quod & apparent adhiberi: quam enīm putant degentiā eē ingenuꝝ hominum in ea inſtituunt. Quapropter Homerꝝ in poema ſuo ita inquit: ſed quale eſt vocari ad meſuram op̃ſpare paratam. Deinde nominans quofdam alioꝝ ſubdit: & accerſunt citharedum qui omneꝝ demulceat: & alio loco ait Altꝝes: optimam eē degendi rationem q̃n letiſ oībuꝝ iuue audiunt citharedū ſedētes per ordinem. Quod igitur ſit diſciplina quedā quam non vt vtilem: neq; vt neceſſariam docendi ſint filii: ſed vt liberalē & honeſtam: manifeſtum eſt. Atrum autem vna ſit numero an plureꝝ & que nam iſte & quomodo: poſteriuꝝ dicetur. Nunc autem id premiſſum ſit q̃ apud antiquoꝝ habemus teſtimonium ex hiꝝ diſciplinis quas diximus. Muſica enim hoc manifeſtat: ac etiā de vtilibus q̃ aliqua addiſcere pueriꝝ oportet: nō modo p̃pter vtilitatem: vt ſarū erudimēta: verum etiā p̃pter multas diſciplināꝝ aſ que per hāꝝ addiſcuntur. Si ſt vero figurandi peritia nō vt in vendendo emēdoꝝ vafa non decipiuntur: ſed potiuꝝ q̃ cōtemplari facit pulchritudinē corpꝝ. Querere vero vtilitatem vbiq; minime congruit magnanimiꝝ & ingenuiꝝ hominibꝝ. Cum vero manifeſtū ſit: vtrum moribus an rōne ſit diſciplina tradēda: & an circa corpus primo: vel circa mentem: patet ex hiꝝ q̃ aduleſcēteꝝ gymnāſtica & pedoꝝritice ſunt tradendi: quarum altera qualem aliquam facit habitudinē corpꝝ: altera opationeꝝ.

CDe gymnāſtica: & puerꝝ exercendꝝ diſciplina.

CCap. quartum.

Manc aũ tñ ciuitates curã habere pueronũ maxie vñ
 dent / athletarũ habitudinẽ inducere student: in quo
 deformant corpora / ac augmẽtationẽ eorũ impediũt
 Lacones vero in hoc quidẽ nõ errãt: s; efferatos la-
 boribus reddũt adulescentes quasi hoc vtile sit ma-
 xime ad fortitudinem. Atq; vt iam sepius dixim⁹: neq; ad vnã vir-
 tutẽ / neq; ad hãc maxie respiciendũ est ab eo q; curã facit institu-
 tionis. Et si ad hãc: nõ tñ id cõsequũtur. neq; enim in alijs aiall
 bus neq; in gẽtibus videm⁹ fortitudinẽ adesse maxie efferatis:
 s; potius mãsuetioribus ⁊ leoninis morib⁹: multeq; sunt gẽtes q;
 ad cedes oĩum ⁊ ad eorũ comessationẽ insultãt: vt circa pontum
 Achel ⁊ Eniochi: ⁊ ex mediterraneis alie gẽtes he q;dem similt
3 his: ille vero magis: q; quidẽ gẽtes clanculũ p insidias latrocnã
 tur: ad bellica tñ opera nil valẽt. ¶ Præterea scim⁹ Lacones dũ
 ipsi soli exercebantur presituisse ceteris: nũc autẽ ⁊ in gymnasti-
 cis atq; actionibus bellicis esse alijs inferiores: non em̃ ob id p̃-
 stabant q; iuuentutẽ exercerent: s; q; ipsi exercitati cõtra nõ exer-
 citatos pugnabãt. Itaq; honestas nõ feritas est in certaminib⁹
 p̃ferenda. Neq; em̃ lupus: neq; alta bestia honestum periculum
2 pugnando subiret: sed magis vir bonus. ¶ Qui vero adulescẽ-
 tes in hoc nĩmĩum tradũt: ⁊ in necessarijs absq; disciplina dimit-
 tunt: vere illos sordidos reddunt. Ad vnum enim opus reipub.
 vtilis faciunt: ⁊ illos ad ipsum alijs deterius: vt ratio ostendit.
 ¶ Oportet autem non ex prioribus operibus: sed ex his que nunc
 fiunt iudicare. Nam nunc quidem illi qui repugnant disciplinã
 habent: tunc vero non habebant. ¶ Quid igitur vtẽdum sit gym-
 nastica: ⁊ quõ vtendum confessum existat. vsq; enim ad puberta-
 tem leuiores exercitationes sunt adhibende / absq; victu villo vilo
 lento ⁊ laboribus coactis: ne corpora crescere impediãtur. St-
 gnũ erit non paruum q; ita contingat: quia inter eos qui Olympi-
 a vicerunt: duo vel tres tantum reperĩuntur qui idẽ adule-
 scentes ⁊ viri victoriam consecuti: propterea q; per exercita-
 tionibus pueris adhibita sublata sit vis ac robur a violentis la-
20 boribus. ¶ Post pubertatem vero cum annis tribus ad alia per-
 discenda intenderint: tunc congruit ⁊ laboribus ⁊ victũ necessa-
 rio illos occupare. Nã simul mente et corpore laborare non opo-
 tet: cum seinuicem impedire nata sint: labor quidẽ corporis mens
 tem: mens autem corpus.

¶ De musica diceptatorio modo.

Cap. Quintum.

Musica vero dubia quedam posuimus antea: ⁊
 nunc rectum erit illa resumere: vt tanq; consentanea
 fiat rationibus quas quis de ea dicens ostendat.
 Neq; entz facile est demonstrare quam potentiam ha-
 beat: neq; cuius gratia illam adipiscet oportet: vtrum
 solarij

solatij cā z requietis: quēadmodū somn⁹ z potus. Nā hec p seip
 sa nō sunt honesta: s; iocūda: z simul cessare curas faciūt: vt inqt
 Euripides. Quapp instituit in illa: z vtuntur cunctis istis s; vt
 no: z potu: z musica. in his quoq; saltationē posuerūt. ¶ An ma
 gis putādū est ad virtutē tēdere musicā: vt potentē: quēadmodū
 gymnastica tale aliqd corpus reddit: sic z musicā talē aliquē mo
 re efficere assuefaciētē posse recte letari. An ad degēdi rationem
 aliqd cōfert z ad prudentiā. hoc enim tertū ponendū est ex his
 q̄ dicunt. ¶ Quod igit oporteat pueros nō solatij grā discere: A
 manifestū est. Nō enim solant discētes: nā cū labore est discipli- Non sol
 na. Atqui nec ad degēdi rōnē: pueris: neq; illi etati cōgruit attri- tur discē
 buere. Nulli em̄ iperfecto cōpetit pfectio: s; forsā videbit̄ puero tes: nā cū
 rū studiū solatij esse gratia virtis factis z pfectis. Quod si hoc ta labore est
 le est: cui⁹ grā opz ipso addiscere: ac nō poti⁹ (instar Persaz me discipula.
 doz regū) p alios idē faciētes voluptatis ac disciplie participes
 fieri. Etenim necesse est meli⁹ perfici ab his q̄ hoc opus suū fece
 rūt z artē: q̄ ab his q̄ tanto solū tpe in eo laborauerūt: quāto ad
 discūt. ¶ Quod si opz in his eos laborare: s; r̄ circa epularū appa
 ratū oportebit vtiq; eos addiscere: qd̄ est absurdū. ¶ Eadē quo
 q; dubitatio cadit si possit mores facere meliores: quid enim op⁹
 est eos hęc addiscere: ac nō ex alijs audiētes recte letari z iudica
 re posse: quēadmodū Lacones: illi enim q̄q; non didicerint pos
 sunt tñ recte iudicare (vt aiunt) que sit bona: vel nō bona melo-
 dia. ¶ Eadēq; rō foret ad solatiū: z ad rōnem degēdi ocij libero
 homine dignam. Quid enim oportet eos discere ac nō alijs vtē-
 tibus frui. ¶ Considerare hoc lz ex opinione quā habem⁹ de dijs
 nō em̄ Iuppiter cātat: at citharā pulsat s; m̄ poetas: imo illos q̄ B
 talia faciūt appellamus viles: z opus illud nō viri neq; sobrii s;
 iocantis. At enim de his postea erit cōsiderandū. ¶ Prīa s; qd̄
 est vtrū musica sit i loco reponēda: vel nō: z qd̄ pōt efficere d̄ his
 tribus in dubitatione ppositis. vtrū disciplinā: vel solatiū: vel
 rōnem ocij degēdi. Rationabiliter quidē ad omnia instituitur:
 z videtur omnium particeps: nam z locus gratia requietis est: ac
 requietem necesse est esse iocundam. Est em̄ medicina molestie il
 lius que per labores suscipitur: z ratio degēdi ocij non solum
 honestatem habere debet: verum etiam voluptatem. Felicitas
 enim ex ambabus istis est. Musicam vero omnes fatemur esse
 ex iocundissimis: siue nuda sit: siue cum modulatione. inquit pro
 fecto z Musæus carmen dulcissimam rem esse mortalibus. Qua
 propter z ad cetus familiarium z ad vitam in octo degendam ra
 tionabiliter illam recipiunt vt potentem letitiaz afferre: vnde ex
 hoc quis intelligat illam pueris esse perdiscendam. Quęcunq;
 enim iocunda sunt atq; eadem innocua non solum congruunt
 ad finem verum etiam ad cessationem. Cum vero contingat ho

Liber Octauus

minibus perraro esse in fine: persepe aut cessent ⁊ vtant̄ locis nō ob aliud modo: sed etiā ob delectationem: vtile foret requiescere in his q̄ ab illa pueniūt voluptatibus. Cōtingit aut̄ hoīb⁹ facere locos finē: cū ⁊ habeat fortasse finis voluptatē quandā: s; nō quā cūq;. Querentes vero illā: accipiāt hāc pro illa: ex eo q̄ cum fine agendi similitudinem h;: nam finis gratia nullius futuri expectatur: ⁊ tales voluptates nullius futuri gratia sed gratia eorū que antecesserunt: laborum. s. ⁊ molestiarum. propter quam h;git causam querunt felicitatem fieri p̄ huiusmodi voluptates hāc vtq; aliquis rationabiliter existimet causam. ¶ De communione autem musice non per hoc solum: sed etiam: q; vtilis sit ad cessationes vt videtur nec per eas modo: sed insuper querendum: ne aliquando aliud ex ea prouentat. Preciosior quidē nā etus est q̄ h; etiam vsum de quo supra dicitur: ⁊ oportet non solum ab ipsa voluptatē capere quam percipiunt homines s; sensum: h; h; em̄ musica naturalem voluptatem per quam illius vsus cunctis aetatibus cunctisq; moribus est acceptus. ¶ Sed videndum est si quomodo ad mores extenditur ⁊ ad animū: id aut̄ patebit si aliquando tales aliqui s; mores per illā efficiamur. atqui q̄ efficiamur per olympi modulationem manifestum est. ea namq; abstrahit animam ⁊ quodammodo rapit: raptus vero ⁊ abstractio anime circa morem affectio est. ¶ Preterea audientes representationes omnes efficiuntur etiam sine melodis ⁊ versib⁹. ¶ Cū vero contingerit musicam esse delectabilem: virtutem autem eē circa letari recte et amare ⁊ odisse: oportet profecto addiscere et assuefieri ad nullam rem adeo vt ad iudicandum recte: ⁊ ad gaudendum mansuetis moribus ⁊ laudabilibus operibus. ¶ Sūt autem in rythmis ⁊ melodis similitudines maxime penes veras naturas tre ⁊ mansuetudinis ac fortitudinis ⁊ temperantie: romentum contrariorū his et aliorum que ad mores pertinent. Patet id ab effectu. Mutamus enim animum talia audientes: mos aut̄ dolendi ac letandi in similib⁹ prope est: vt erga veritatem eodez modo se habeat ceu si quis gaudet imaginē alicuius videns nō propter aliam causam: sed propter formam ipsam: necessarium ē huic ⁊ aspectum ipsum illius cuius imaginem contemplatur: eē iocundum. ¶ Contingit autem in alijs quidem sensibilibus nullam existere similitudinem morum: vt in his que tactu vel gustu percipiunt. In his etiam que visu admodum parum. figure enim sunt talia. sed perparum: ⁊ oē h; h; ut scemodi sensus partici pāt. insuper nō sunt hęc similitudines morum sed signa magisq; sūt figure ⁊ colores morum: ⁊ sunt hęc a corpore in passionib⁹. ¶ Attē quantū refert circa horū visionē opz pueros nō figuras inspicere Pausonit: sed Polignotti: ⁊ si q̄s alter pictor vel statuar⁹ sit mo: aliter: at in melodis ipsis sunt imitationes morū: ⁊ hoc est

manifestū: statim em̄ harmoniarū difficta est nā: ita vt q̄ ardiūt
aliter disponant: nec eodē modo se habeāt ad vnāquāq; ipsaz:
sed ad quāsdā flexibiliter ⁊ cōtracte magis: puta ad eam que ap-
pellat̄ Lydia mixta: ad quāsdā vero mollius fm̄ mentē ceu ad il-
las que sunt remisse: ad aliā vero mediocriter ⁊ cōposite: pluri-
mū vt videt̄ doct̄a facere: oīm harmoniarū. Phrygia vero distra-
hit ac rapit anmū: ⁊ quasi extra se ponit. hec em̄ recte dicūt qui
circa huiusmodi disciplinā philosophant. capiunt enim verboꝝ
testimonia ex rebus ipsis. Eodem mō se h̄z circa rythmos: alij em̄
morē cōtinent grauius: alij cōtinent: alij vtolētiōres afferūt mo-
tus: alij liberaliores. Ex his igit̄ p̄z q̄ musica pōt anmū morē ali-

qualē facere. **¶** Si hoc pōt musica: clarū est q̄ ad puerorū disci-
plinā est adhibenda: ⁊ in ea pueri sunt instituēdi. **¶** Cōgruit autē
nature h̄mōi disciplina: nā pueri p̄pter etatē nihil ferunt sponte
q̄d nō habeat in se tocūditatē. Musica vero ex his est que sant
tocūda fm̄ natura: ⁊ videt̄ cognatio quedam esse nobis cū har-
monijs ⁊ rythmis. Quapropter multi sapiētū dixere: alij quidē
aiam esse harmoniam: alij vero habere harmoniam.

¶ De Musica ex sn̄ia: q̄d discēdū: ⁊ q̄d nō: ⁊ q̄ pacto ea vtēdū.

Capitulum Sextum.

Vtrū autē addiscere eos op̄z cātādo ⁊ manib⁹ agendo:
vel non (quēadmodū prius dubitatū est) nunc erit dicē-
dū. Non est obscurū interesse multū ad hoc vt efficiā-
mur aliquales si quis verum ipse sit particeps: nem-
pe impossibile est: vel certe admodum difficile: vt qui opera ipsa
non tractet: perite valeat iudicare. Et simul opus est vt pueri ha-
beant exercitationem aliquam: ⁊ archite tabella recte reperta est
quam pueris dant vt in ea occupati illa que sunt domi non fran-
gant. Nescit enim pueritia quiescere. Hic est ergo infantibus cō-
ueniens ludus. Disciplina vero maioribus tanq̄ tabella quedā.
Quod igitur docendū sint musicam: ita vt in opere ipso versan-
tur. ex his patet. **¶** Quid autem deceat: vel non deceat secundū
etates: non difficile est determinare ac respondere vtrūperatoꝝ:
vile huiusmodi exercitium esse dicentibus. Primum igitur
cum iudicandī causa sint hic opera perdiscenda: propterea oportet
in pueritia illis operam dare. In maiorū vero etate exercita-
tionē eorūz dimittere: tantummodo autem iudicare posse per di-
sciplinam in pueritia adeptam ac letari recte. Vtrūperatoꝝ
autē qui aiunt sordidos ac viles musicā facere: nō difficile est r̄-
dere: si cōsideremus quousq; illi opera danda sit ab his q̄ ad vir-
tutē ciuile erudiunt: ⁊ q̄ melodie: quēue rythmi sint addiscēdi: et
preterea quibus instr̄is percipiāt. Nam in eo quidē plurimum
refert: consilijq; in his obiectiōibus solutio. Nichil enim

5
Qd musi-
ca p̄t ani-
mi moꝝz
aliq̄lē fa-
cere.
h
v̄ cognat-
tio q̄dam
nob̄ eē cū
harmōia
⁊ rythm̄s.

3
Pueritia
nescit q̄s-
sere.

Liber Octauus

vetat modos quosdam musice illō qđ auunt cōficere. ¶ Clarum est igit oporere disciplinā eius: neq; impedimentum afferre ceteris operationib⁹: neq; corpus efficere sordidum ⁊ inutile ad bellicas ciuilesq; exercitationes. Ad vsus qđē tā: ad disciplinas ⁊ postea. Erit aut hoc si neq; in illis laborabūt qđ ad certamen artificij prinē: neq; circa admirabilia quedā ⁊ supflua: qđ in certamina prius: ⁊ de certaminib⁹ in doctrinā uenere. s; eousq; vt gaude re valeāt p̄habilib⁹ melodijs ⁊ rythmis: ⁊ nō cōt̄ sensu musice solū vt aialia qđā ⁊ turba seruoꝝ ac puerorū. ¶ Patet etiā ex his quib⁹ instris sit vtendū: neq; em̄ tibi sint in disciplina receptēde nec aliud artificiosum instrim: vt cythara. ⁊ si quid aliud tale. sed quecūq; faciunt auditores bonos vel musice discipline vel alteri⁹. Insuper tibia non est morale: s; potius suscitatiuū ⁊ cōcitantium. Itaq; ad h̄mōi tempora est vtendū illa in quibus spectacula magis purificationē patiunt q̄ disciplinā. ¶ Adtingam⁹ aut ⁊ illud qđ cōtrariū discipline efficit: impedēs rōneyti per tibiarrū sonū. Quapp̄ bñ reprobauerūt illarū vsū antiq; ⁊ ad iuuenes ⁊ ad igenuos: s; prius vsi fuissent. Studiosiores em̄ facti p̄ diuitias ⁊ alosiores ad virtutē ⁊ prius ⁊ post victoriam cōtra medos habitam: ac ex rebus gestis magis de se opinantes: disciplinam omnem arripuerunt. non iudicando: sed experientes: quapp̄ tibiarrū quoq; vsus tūc recept⁹ est. Nā ⁊ apud Lacedemonios qđā qui ludos exhibebat: ip̄emet tibijs modos fecit: ⁊ Aip̄ents eousq; in cōsuetudinē venit: vt fere igenui oēs addiscerēt: qđ p̄ ex tabula a Thiasippo posita: cū ludos p̄ tribu sua dedit. Post ea vero in defuetudinē abiit: ⁊ ip̄robati cepta est: cū iam meli⁹ p̄ experientia iudicare possent qđ ad virtutē p̄tineret: ⁊ qđ nō. Eodē quoq; mō p̄ multa instrorū antiquorū ip̄robata sūt: veluti p̄ctades ⁊ Barbit: ⁊ qđ ad voluptatē audiētum intēdebāt: heptagona: ⁊ trigona: ⁊ sambuce: ⁊ cūcta qđ indigēt peritia manuū gesticatione. Rōnabilr quoq; illō se h; qđ antiq; de tibijs fabulatur: at̄. n. Minervā repticem tibijs abieccisse ob deformitatē oris. atq; nō male se h; dicere: fecisse hoc deā: deformitate oris i sensam: s; ⁊ et multo magis ob id qđ nihil cōfert tibiarrū vsus ad itelligētiā ⁊ mentem: cū scia ⁊ ars Minervae sit attributa. ¶ Cū vero instrorū ⁊ opis ip̄robauerim⁹ artificiosam disciplinā. artificiosam vero illā posuim⁹ que versat̄ in certaminib⁹. In illis em̄ qđ agit non p̄p̄te virtutis grā agit: s; vt audientes delectet rone rosa qđē delectatiōe. Quapropter nō ingenui hoīa cēsemus esse huiuscemodi opus. s; p̄ viles ac sordidos cōtingit illud fieri. nam finis cui⁹ grā faciunt ip̄rob⁹ est: cū spectator onerosus ex h̄s mō h̄ modo illud exigere consueuerit: ita vt artifices quoq; placere studentes illiusmodi efficiant: ⁊ corpora similr p̄ motus.

¶ De harmonijs: rythmis: melodijs: moralibus: actiuis ab

fractus: & que quibus etatibus. Cap. septimū.

Considerandū est autē vtrū oibus vtendū sit harmonijs & oib⁹ rythmis: an distinguendū. Deinde vtrū illis qui eruditiois cā laborant eādē diffōnē tribuam⁹: an tertiu⁹ qddā aliud. Qm̄ videm⁹ musicā esse p̄ melodīā & rythmos: horū vtrūq; latere nō dēz quā vim hēat ad doctrinā: vtrum preferenda sit ea ps̄ q̄ in melodijs cōsistit: an ea q̄ in rythmis.

Putanda igit̄ multa de his eē dicta recte a musicis quibusdam q̄ nunc sunt: & a philosophis qui peritiam hābēt huiusmodi discipline: discussionem & examen singularum partium illis dēmittemus qui perquirere volent. Nos autem legitime solummodo in genere de ipsis dicamus. Cum illa probetur a nobis melodiariū diuisio quā faciūt qdē philosophi: qd̄ aliesunt morales: alie effectiue: alie abstractiue: ponentes naturā earū ad singulorum propriam. Dicimus autem non vnus vtilitatis gratia oportere musica vti sed multarum: nam & doctrine gratia & purificationis. (quid autē p̄ purificationem intelligamus nunc simpliciter: alias vero diligentius in his qui de poetica) dicitur. tertio gratia degendi oculi quietisq; causa & remissionis curarum.

Patet omnibus harmonijs esse vtendum: sed non eodem modo. verum ad doctrinam quidam moralibus est vtendum maxime. ad auditionem vero alio pulsante effectus & abstractus. Nam affectio illa que contingit circa animos quorundam vehementer in cunctis existit. Differt autem secundum magis & minus miseratio et metus: et preterea abstractio animi. Nam p̄ hūc motum deuoti & supplices quidam fiunt. Videmus autem ex sacris melodijs ita affici quando vtuntur expiantibus animam carminibus quasi medicina fretis & purificatione. hoc idem euenire necessarium est his qui commiseratione: & qui metu: & qui alijs affectibus detinentur: & alijs quatenus cuiq; talia contingant: hinc in omnibus purificationem quandam & allevationem cum voluptate. Similiter autem carmina purificatiua letitiam afferunt innocuam hominibus. quapropter talibus harmonijs & talibus carminibus spectandi sunt hi qui theatralem musicam tractant citatores: sed cum spectator sit duplex: alter ingenius & doctus: alter vils & indoctus ex opificibus turbaq; urbana: his quoq; accommodanda sunt certamina et spectacula ad cessationem & quietem. vt enim illorum anime disortite sunt a naturali habitudine: sic armoniarum et melodiaram disortitōes sunt quedam: et ille sunt vehementes & infracte. Delectat vero singulos id quod sue nature. Quamobrem licentia permittenda est his qui de arte musica cantant in teatro: vt ad huiusmodi spectatorem tal genere vtantur musicē. Ad doctrinam vero (quemadmodum dictum est) moralibus melodijs est vtendū:

Prologus

z talibus harmonijs qualis est dorica vt supra diximus. Recipit
da est z alia quamcūq; nobis suadent: qui in phia musicaq; ver-
santur. Socrates vero in libris de repu. non recte Phrygiam tā-
tummodo adiungit ad doricam: licet improbens tibiaz ex instru-
mentis: habet. n. eandem vim phrygia in harmonijs quam habet
tibia in instrumentis: ambe enim cōcitant animos z in affectus
impellunt. Ostendit hoc poesis. Tota em̄ bachatio z tota hmōi
conciatio maxime omnīū instrumentozū per tibiaz fit. Har-
moniavero phrygia maxime hunc modum habet: ceu dithyrambus
manifeste vī esse phrygius. cuius quidem rei plura afferunt argu-
menta qui circa hmōi rerum intelligentiam vacant. Et inter ces-
tera illud quod Phylonius aggressus dorice facere dithyram-
bos in fabulis non potuit: sed vī illi⁹ nature tractus fuit ad phry-
giaz harmoniā q̄ maxime illi cōgruebat. Doricā autē fatent oēs
constantem esse ac firmam morēq; summope p̄tinere virilem.

Preterea cum medium extremorum laudemus: sumendumq;
esse dixerimus: dorica autem hanc habeat naturā ad alias har-
monias: manifestus est q̄ doricam p̄e ceteris decens est iuniores
addiscere. **S**ed duo consideranda sunt: vnum quid possit: alte-
rum quid deceat. nam possibilia quisq; aggredi potius z conue-
nientia sibi: debet. Sunt autem hec distincta etatibus: ceu defes-
sis itaz tempore nō facile est alti spiritus cantilenas canere: sed ta-
libus subiicit natura remissas. Et quo Socratem in hoc quoq;
merito reprehendunt quidam ex his qui circa musicam versan-
tur: q̄ remissiores harmonias improbauit ad doctrinam: quasi vi-
nolentas accipiens eas: non s̄m vinolentia naturam (nam vino-
lentia magis debacchari facit) sed defessas. Quare z ad futuraz
etatem senioruz opus est huiuscemodi harmonias attingere: et
huiuscemodi melodias. Preterea si qua est tallum harmoniaruz
que cōueniat puerorum etati ex eo quia possit ornatum simul do-
ctrinamq; afferre: q̄ Lydia maxime omnium harmoniarum ha-
bere videtur. manifestum q̄ he tres determinationes sunt in do-
ctrina faciende: sed medium possibile atq; decens.

ExPLICIT liber Octauus z vltimus Politicorū Aristo.

Leonardi Aretini viri clarissimi libros Econom-
icorum Aristotelis Prologus. ad Cosmum
medicem florentinum.

Deciosa sunt interdū parui corporis munuscula: quod
lapilli: gemmeq; testantur. Et homines nonnūq; pu-
silli: grandioribus p̄ualent: vt de Tydeo scribit Home-
rus: a quo breuit z exiguo: Thebanos omnes certamin-
bus lon ge supatos fuisse tradit. Statius quoq; Homerū (credo)
secutus de eo dem inquit. Adalor in exiguo regnabat corpore vir

tus. Tu igitur Cosma dulcissime: hoc quicquid est libelli: ob
 pagine breuitatem: nequaquam despereris: pusillum quidem est
 at viribus amplum: et precio dignum. quod ego per has ferias e gre
 co interpretatus: non immerito (vt mihi videor) tibi potissimum
 destinaui. Cui enim rectius de gubernatione exercitus precepti pos
 test: quam illi qui exercitum habeat: Cui rursus de rei familiaris ad
 ministratone: quam et qui rem amplam possidet: et tuere illam cum lau
 de gliscit: et augere cum dignitate: Licet ergo tu ipse per te multum
 sapias: et a patre tuo viro sapientissimo quotidie audire possis:
 opere precium tamen erit: qui de re familiari tradiderunt excellen
 tissima philosophorum ingenia cognouisse. Et enim medicine fi
 nis est sanitas: ita rei familiaris diuitias: finem esse constat. sunt
 vero utiles diuitie: cum et ornamento sint possidentibus: et ad vir
 tutem exercendam suppeditent facultatem. profunt etiam natis
 qui facilius per illas ad honores dignitatesque subleuantur. Nam
 quorum virtutibus obstat res angusta domi: haud facile emer
 gunt: vt poete nostri dicta sententia. Quare tum nostri: tum na
 torum multo magis charitate illarum amplificationi (quoad ho
 neste possumus) studendum est. quoniam a philosophis in bonis
 numerantur: et ad felicitatem pertinere creduntur. Tu igitur har
 um precepta rerum in hoc libello Aristoteles leges. Ergo vero non
 solum transtulit e greco: vt maxime consonum esse putauit: verum
 etiam explanationem quandam obscurorum verborum adiunxit:
 quo tibi legenti dilucidior esset. Primum igitur illud premittens
 dum est: duas philosophie esse partes: quarum altera in cognitio
 ne rerum: altera in agendo versatur. Prima fere pars ad illa per
 tinet: quorum finis est ipsa cognitio. Actiua vero precepta vite
 continet: que scire parum est: nisi deducas in actum. Ea vero pre
 cepta diuiduntur trifariam. aut enim circa mores nos instruunt:
 aut circa rem familiarem: aut circa rem publicam. Harum prima Ethica
 cam. Secundam Economicam. Tertiam Politicam greci appel
 lant. Nos (vt opinor) nostris vocabulis vti magis decet quam alic
 nis: Nunc ad textum Aristotelis veniamus.

Economicorum Aristotelis: Leonardo
Aretino interprete: Lib. Primus.

De differentia et conuenientia Politice et Economicæ: et ordine earum. Cap. Primum.

A
In domo
vnus re-
ctor: in re-
pu. ples.

Es familiaris et respu. inter se differunt: non so-
lum quantum domus et ciuitas (hec enim sunt ea-
rum subiecta:) versuetam in illo: quod in repu. qui-
dem plures imperant: in re familiari vero vnus
duntaxat est imperator et rector. Quedam enim
artes distinguuntur: nec est eiusdem fecisse ac fa-
cto vti: quemadmodum lyra et fistulis. Sed respu-
pub. discipline est ciuitatem ab initio constituis-

B
Ciuitas
quod sit.

se: et constituta bene vti. Itaque patet etiam esse reifam: parare do-
mum: et illa vti. **C**iuitas quidem est multitudo domorum: agro
et pecunijs sufficienter abundans ad bene viuendum. Id autem
ex eo patet: quod si compotes horum esse nequeunt: societas soluit.
Insuper huius gratia in vnum coeunt: cuius autem gratia vnum
quodque est: et fuit: et substantia ipsius hec existit. Itaque patet pu-
borem esse generatione remissa. Quod tempus. nam et opus illud sic est.
pars enim ciuitatis domus est. Considerandum est igitur de refa-
miliari: et quid sit illud opus.

De partibus domus: et vni sumenda possessio.

Capitulum Secundum.

C
Domus
partes
habet
et
possessio.

Domus quidem partes sunt: homo et possessio. Quo-
niam vero primum in minimis natura cuiusque inspi-
citur. in domo quoque ita se habet. Quare secundum Thales
hec adesse conuenit. Domiciliu in primis: mulierem
et bouem aratorem. Alterum enim primum in vicu
est: alterum in liberis. Itaque opus ea que ad uxorem

D
potissima
ma habet
est agri-
cultura.

spectant recte disposuisse: hoc est prouidisse: ut talis sit qualis esse
se debeat. **P**ossessionis autem prima cura est ea que secundum naturam:
secundum namque homo potissima est agricultura. Secundo loco omnia que sunt a ter-
ra: ceu metallorum: et si qua alia hominibus. Sed agricultura precipue quoniam
iusta: non enim ab hominibus: neque a volentibus ut cauponaria et
mercenarie: neque ab iniuris queritur: quemadmodum bellice artes
et est earum rerum que sunt secundum naturam. Natura enim omnis educa-
tio est a matre: quare et hominibus a terra. Prodest etiam hoc plu-
rimum ad fortitudinem: non enim (quemadmodum viles artium) corpo-
ra eneruat: sed talia facit: ut sub diuo consistere: et tolerare labores
valeant: et aduersus hostes pericula capescere. Soli enim hi res
suas extra munitiones habent.

Qualis vni et mulieris economica societas. Cap. tertium.

Ed etus diligentie que est circa homines: prime sunt partes circa vxorem. Societas est em̄ maxime f̄m̄ natura mari z femine. Premissus est em̄ a nobis z alijs locis: desiderare naturam multa efficere talia veluti vnū quodq; animalū. est em̄ impossibile feminam sine mare: aut marem sine femina hoc adimplere. quare eorum societas ex necessitate constituta est. ¶ Enimvero in ceteris animalibus absq; rōne id fit: z inquantuz nature capacia sunt z procreādi gratia solum. In circuribus autem z prudentiorib; distinguuntur magis. Apparent em̄ in his magis mutua auxilia z dilectiones z cooperationes. Maximeq; id in homine conspicitur: q; nō vt sint causa solum: verū etiam benefint: mas z femina ope mutua coniungantur. filios quoq; procreant non solum vt id naturale tributum ferant: verū etiam vt cōmoda exinde suscipiant. Valentes em̄ ipsi imbecillos suo labore tuentur: z alunt. Imbecilli ob senium facti a valentibus eadem repositāt. ¶ Et simul natura per hunc circuitum adimplet sempiternitatem. ex quo h; numerū non pōt: at f̄m̄ spēm. Sic em̄ diuina prouidentia vtriusq; natura ordinata est: viri sc; z mulieris ad societates. Tendūt em̄ eorum oīa in idem vtilitatis: licet cōtraria quedā videantur. Alterum em̄ robustum facit: alterum imbecillius: vt hoc quidem ob timorem cautius: illud vero pp̄ fortitudinem pugnatus esset. et alterum parat foris: alterum parta domi conseruat. Ad operis vero effectiōnem: alterum ad sedulitatem intra limen agit: ad exter nam vero puagationem imbecillum. Alterum ad sedulitatez detertius est: ad motus aut valentius. Circa prolem aut: generatio quidem propria est. vtilitas vero communis. Alterius enim nutrire est. Alterius erudire.

Maxime nālis societas est mari z femine.

In circuribus apparent parētum adinuicē z ad sobolē auxilia

Mulier ob timorē cautius viuūt.

¶ Reges viri ad vxorem.

Cap. Quartum.

Primum igitur leges sint viro ad vxorem: vt iniuria cesset. Sic em̄ nec ipse iniuriā patietur. Hoc em̄ z communis lex inducit: vt pythagorici dicunt: quemadmodum seruam ab lare ductaz: q; minime decet videri afficere iniuria. ¶ Est aut; viri iniuria externarum mulierū cottus. De cott; vero versu lex sit: in vsu vero vt neq; desit p̄ntibus: nec absentib; impotens sit abstinere. Sed ita assuefieri vt sufficēter se habeat in presentia z absentia. ¶ Recte enim se h; z illud Hesiodi: puellam accipere oportere: vt gratis moribus eam imbuere possis. Diuersitates em̄ morum nequaq; sunt ad dilectionē apte. ¶ Circa ornatum vero quemadmodum in moribus fictionem esse non decet si sibi appropinquare debent: sic etiam nec in corpore. Nam illa que per ornatum fiunt: nihil differunt ab histrionum vsu tragedias in scena agentium.

Sint leges viro ad vxorē.

Sicut Hesiodi vxor puella accipiēda ē. Morū diuersitas dilectiōē obstat.

¶ Reges Domini ad seruos.

Cap. Quintum.

Optima
possessio
hō.

Occupationum autem prima quidem ac maxime neces-
saria est illa que optima et principalissima: id est autem
homo. Quapropter oportet primo seruos parare studio-
sios. Seruorum autem species due: curatorum: et opifex.

20

Quo cui
seruis ver-
sari debet
mns.

21

Vino rati-
o vti debet
seruus.

22

Merces ser-
ui cuius est

In dōri-
o dilabuntur
quibus non
adhibetur
p̄m̄ia vir-
tutis rati-
ō.

23

Serui ad
op̄us nece-
sarii nō
m̄is nec
fortes esse
debent.

faciunt iuuenes: necessarium est postquam paraueris im-
buere illos quibus liberalia officia fuerint committenda. Cum
seruis autem versetur ita ut neque superbos esse sinat: neque abiectos.
Et liberalioribus quidem honorem: opificibus vero cibum abun-
de tribuat. Et quoniam vini potus etiam liberos ad insolentiam im-
pellit: et apud multas nationes ingenui quoque ab illo se abstinēt:
ut Carthaginenses dum militant: patet quod vini aut nihil aut val-
de raro seruis tradendus est. Trium vero cum sint: opus: cibus:
et castigatio. cibus quidem sine castigatione: et opere petulantem
reddit. opus vero et castigatio sine cibo violenta res est: et infirmum
facit seruum. Restat igitur ut opus faciendum illi tribuat: et cibus
sufficientem. sine mercede enim dominandum non putant. merces
autem serui cibus est. Verum ut alij deteriores fiunt quam nec me-
lioribus tribuitur melius: neque premia sunt virtutis et vitij propo-
sita: sic etiam et serui. Quapropter oportet considerationem habere:
ac indulgere illis: et permittere singula secundum merita: et cibum et ve-
stem: et quietem: et castigationem verbo et opere: medicorum arte
imitantes: in medicine rationem prospicientes: quod quidem cibus me-
dicina non est pro continuationem. Genera vero seruorum ad
opus faciendum optima erunt: neque timida: neque fortia nimis. In
utrisque enim peccatum est. Nam et nimis timidi non serunt labore:
et ferocibus non commode imperatur. Oportet quoque finem omnibus
esse terminatum. est enim iustum simul et utile libertatem esse propo-
sitam. libenter enim labores subibunt cum et propositum premium
conspexerint et tempus diffinitum. Sunt etiam procreatis filiis tamquam
obsidibus obligandi. Nec plures habendi eiusdem generis: que
admodum in ciuitatibus. Sacra quoque et largiores epulas seruo-
rum gratia magis facienda quam liberorum. Plura enim ipsi habent: quo-
rum utique gratia instituta sunt.

Reges economi.

Cap. Sextum.

Præfamil-
ias gratia
seruetur:
ornet:
fruat.

Quatuor habere oportet patremfamilias circa pecu-
nias: nam et querere posse conuenit: et quesita tueri.
alloqui nulla querendi foret utilitas. Nam cribro hau-
rire nihil aliud est et (quod dici solet) terebratum vas. Esse
preterea talem ut et ornari presentibus et frui sciat. Non
enim gratia habere illas expedit. Distinguenda quidem sunt
singula et plura habere fructuosa quam intractuosa. Et negocia sic
sequestranda: ut non omnium simul periculum subeat. Circa

quēdum autē quesita vtilles sunt Persice ⁊ Laconice: vtilis etiā
 Attica dispensatio. vendentes emūt. ¶ Et penosis institutio nō
 est in exilioribus administrationibus. Est autē persica ipsuz om
 nia iubere. omniaq; inspicere. Et qđ de Dionysio (inquit) Dion.
 Nullus enim parem curā habet alienorū ⁊ suorum. Itaq; quot
 cunq; per ipsum geri possunt circa illa cum diligentia intendat.
 In quo Perse simul ⁊ Lybici dictum recte se habet. Persa enim
 rogatus quid equum maxime pinguem faceret: oculus domini
 respondit. Lybicus vero rogatus quod sterquiliniuz agro foret
 optimum: domini inquit vestigia. ¶ Sunt igitur negocia dilige
 ter hec a viro inspicienda: illa vero ab vxore: prout inter eos
 distincte administrationis sunt cure. Et hoc faciendum est: in exi
 lioribus quidem administrationibus raro: in grandioribus au
 tem (quarum cura alijs committitur) sepe. Nisi enim quis bonuz
 exemplum de se prebuerit: imitatore[m] diligentie habiturum nō
 existimant: neq; in re. neq; his que aliorum cure committūtur.
 quasi impossibile sit non diligentis domini / diligentes esse vica
 rios. ¶ Cum vero hec ⁊ ad virtutem honesta sint: ⁊ ad remfam.
 vtilia: expurgat decet prius dominum q̄ seruum: ⁊ cubitum tre
 posterius: nec vnq; incustoditam esse domum: quemadmodum
 nec urbem: ⁊ ea quorumcunq; quādo opus est: neq; die neq; no
 ctu: ⁊ ante lucem surgere: quod ⁊ ad sanitatem ⁊ ad curam re
 familiaris / ⁊ ad studium philosophie prodest. quamplurimum.
 ¶ In paruis igitur administrationibus Attica regula circa fru
 ctus vtendum: est in magnis vero distinctio facienda est eorum
 que in annum / ⁊ eorum que in singulos menses consumere oport
 tet. Eodemq; modo ⁊ in instrumentis separanda sunt ea quorū
 vsus quotidianus est ab his que raro sunt vsui. Hæc tradenda
 sunt his quibus negocia commiseris. ¶ Ac certo tempore inspe
 ctio eorum facienda erit: vt non lateat quod saluum sit: quidue
 perierit. ¶ Quides quoq; parande sunt: vt ⁊ rerum possessarum:
 et salubritatis / commoditatisq; rationem habeamus. Rerum
 possessarum dico / ceu fructuum ⁊ vestium: quales his condu
 cant: ⁊ fructuum: quales aridis ⁊ quales liquidis ⁊ aliarum re
 rum: quales animatis: ⁊ quales inanimatis: seruisq; ⁊ liberis:
 maribus ⁊ feminis: ciuibus ⁊ peregrinis. commoditatis vero et
 salubritatis vt estate quidem ventorum bonum afflatum: hye
 me vero solem recipiat. Essent autem tales: si aduerso borea fue
 rint: nec equaliter late. ¶ Videtur quoq; in magnis domibus
 vtilis esse sanitor qui sit ad cetera inhabilis: pro obseruatione im
 portatorum ⁊ exportatorum. ¶ Ad rectum vero vsum instru
 mentorum illud Laconicum valet: Singula suo loco tacere. Sic
 enim parata: non requiruntur.

R
 Null^o pā
 rē curā hz
 alienoz ⁊
 suozum.

Ocul^o dñi
 est eq̄ piū
 gnedo.

S
 Sit pffa.
 seruozum
 exemplar.

T
 Qñ parā
 de sunt
 cdes.

Primi Economicorum Aristotelis finis.

Leonardi Brelini viri clarissimi Explanatio in librum primi Economicorum Aristoteli ad Cosinum suum.

A familiaris et respu. inter se differunt. diximus supra in p. hinc sunt. *M. T. de repub. libri.* Itē quā illi economicam: nostri remisa. dicere. hinc patrisa. nomē venit: quod domū gubernat ac moderatur. De re igitur familiari dicitur Aristoteli. prēmittit differentiam inter illam. et respu. dicens nō solum esse tantā differentiā quāta est inter domū et ciuitatē: que sunt subiecta earū. versetiam in illo differre: quod in repu. plures quidē imperāt. in re vero familiari vnus dūtaxat est imperator et rector. quod dicit bonū esse subiectū reifa. non hic pro parietibus et tecto domus sumitur: sed pro familia. Ciuitas quoq; nō mentia et tecta: sed cōcilia ceterūq; hominū significat. Rei igitur fa. disciplina circa domū: respu. vero circa ciuitatē versatur: que prima est differentia. **S**ecūda vero differentia est: quod in republi. plures imperant: vt rome senatus: cōsules: tribuni militares: ediles: curules: pretores vrbani: tribuni plebis. Nā imperare dicuntur quicūq; magistratū in republi. gerunt quorū dicto parere necesse est. sunt em̄ superiores: vnde illud nascitur legitimum. par in parem nō h̄ imperiū. In republi. igitur plures imperant. in re autē fa. solus paterfamilias: hic em̄ in bendi et animaduertendi in familiā potestātē h̄: eiusq; dicto parere necesse est. Itaq; vt illi publice: sic iste priuatū magistratū gerit imperiumq; exercet. **Q**uedā enim artes distinguuntur. Post assignatam differentiam reiffami. et reipub. genus earū cōe attingit. Sunt. n. he artes que dam. Artium vero distinctio fit. quoniam nōdā enim est fecisse at non vti facto quod patet in lyra et fistulis. lyram enim facit artifex: et fistulam cauat. vti vti autē postea non ipse qui facit: sed musicus. sunt igitur quedā artes quarum est fecisse: et non vti facto. Alie cōtra. parant em̄ quod vtendum est: et parato vtunt: huius generis est reifa. disciplina et reipub. Est enim reipu. constituere ciuitatē ab initio et constituta bene vti. **S**odēq; modo reifa. parare domum ab initio: et postq; parata illa fuerit illa vti. **C**iuitas quidem est multitudo domorū. Aperit iam quid sit ciuitas: et quid domus. Inquit em̄ ciuitas est multitudo domorū agro et pecunijs sufficiēter abundās ad bene viuendū. de domo autē paulopost dicit quid sit: assignādo partes inquis. **D**omus partes sunt hō et possessio. Sed redeamus ad ciuitatem: cuius nuda descriptione contenti in presentia simus. nā est locus tractandi vt berius in libris de repub. Ciuitas inquit est multitudo domorū. quod dicit domorū intellige vt supra diximus: non enim de parietibus et stillicidijs loquitur: sed de familijs. Nam neq; ciuitas muri et tecta sunt: sed ceterū hominum iure sociatorum. quod autē subdit. **A**gro et pecunijs: ob hoc enim conueniunt hoies in societatem communem vt sufficiētes sint: et vt quod alijs deest ab alijs reportent: hic agricola victū parat agrum serens: faber autem sibi aratrum et vomerem. Textor et sutor vellem et calceos subministrat. Ille frumentum et vinū eis tradit. Ita rerum permutatio fit que continet ciuitatē. **N**ummus. Nummus deinde constitutus est ad faciliorem permutationem. ne si sutor forte domum sibi parare velit: mille millia calceorum tradere habeat: nam quis tot simul calceis indiget: sed alijs multis indigentibus calceorū venditiōe facta pecuniā recipiat: et pro domo tradat. Nummus igitur in subfidium repertus est: res necessaria ad ciuitatem continendam tuendāq; vite societatem. Ager quoq; necessarius est in quo consistat ac seratur. et hoc est quod inquit: agro et pecunijs etc. quoniam enim multis cohabitantibus et

singulis opus suum in cōmuni societate pferentibus sufficiētia resultat ad
 bene viuendum: tunc est ciuitas: ⁊ ciues sunt qui isto modo conueniunt: ⁊
 sub eisdem viuūt legibus. Ita Florentini oēs vnam ciuitatem faciūt. Sen-
 nenses aliā. Pisani aliam. Nec quicq̃ refert intra urbem habitent vel extra
 sed quod de pecunijs dixit: ad omnes res que in estimationez pecuniariā
 cadunt hoc notandū referas. ¶ Ad autem ex eo patet q̃ si compotes. Ciuitas
 ex eo patere: inquit. q̃ si cōpotes esse nequeunt societas soluit. id est sine il-
 lis ciuitas stare non potest. Ciuitas enim est societas quedam. vt inquit
 Cicero in lib. de republ. sexto: nihil est illi principi de eo quod quidem in
 terris fiat acceptius: q̃ cōcilia: cetusq̃ hominum iure sociati: que ciuitates
 appellantur. sociati ergo homines ciuitatē cōstituit: soluta vero societate
 ciuitas interit. soluitur autē societas: si ea que retulit nō adsint. Et hoc est
 q̃ dicit: si compotes esse nequeāt societas soluitur. ¶ Insuper huius gratia
 in vnum coeunt. cuius autē gratia vnumq̃q̃ est ⁊ sit: ⁊ substantia ipsius hic
 existit. Alia probatio q̃ ciuitas sit multitudo domozum agro et pecunijs
 sufficienter abūdans ad bene viuendū. Coeunt enim homines simul in so-
 cietatem cōmunē vt sufficiēter abūdant ad bene viuendū vt supra diximus
 q̃ quod alijs deest alijs affert in cōmuni societate. cū igitur huius gratia
 sint sociati simul homines: ⁊ nisi huius sufficiētie cōpotes sint dissoluatur
 societas: merito dici pōt hanc esse s̄bam ciuitatis. nam hec faciūt vt subsi-
 stat ciuitas. quo autem aliud subsistit id eius s̄ba est. sed quero cur posuerit
 vnūquodq̃ est ⁊ fuit. respōdeo vt significet causam permanentez: vt est hic
 nam huius gratia cōstituta sunt ab initio ciuitates: ⁊ huius gratia durant
 ⁊ in cōmuni societate. merito ergo dicitur: cuius autē gratia vnumq̃q̃ est et
 fuit: ⁊ substantia eius hec existit. ¶ Itaq̃ patet priorem esse remfamiliarem
 q̃ reimpu. nam domus que est reifami. opus prior est tempore q̃ ciuitas: q̃
 ex domozū multitudine constituitur. pars enim ciuitatis est domus: huius
 autē materie partes priores sunt quem totum: quemadmodū ⁊ ouis prius
 q̃ grex: qui ex multitudine ouū fit. ¶ Considerandū est igitur de refami-
 liari. Jam aggreditur discussionem rei. nā precedentia locū phemū magis
 tenere ad docilitatē quandā auditoriū pertinētia: ⁊ quid sit eius opus.
 finis in refami. sunt diuitie. vt Arist. ipse in principio ethicoꝝ ostendit
 opus autē eius est recta familie gubernatio. ¶ Domus quidem partes sunt
 homo ⁊ possessio. hec est diffinitio domus quam recte premitit: vt ⁊ quid
 sit id de quo tractaturus est intelligamus: ⁊ materiam parēt sibi ad doctri-
 nam tradendā. Simile quiddam est apud Ciceronem in libro de officijs.
 inquit enim. Omnis que de aliqua re habetur institutio a diffinitione inci-
 pere debet: vt intelligatur quid sit illud de quo disputandū. deinde diffini-
 tionem subiicit in hūc modū. Omnis de officio duplex est questio. Vnū ge-
 nus est q̃ pertinet ad finē bonozū. Alterum quod est positū in preceptis
 quibus in omnes partes vsus vite confirmari potest. Ita hic Arist. diuidē
 do diffinit. Nam diffinire nihil aliud est q̃ determinare. determinant autē
 rem: qui totam in suas diuidunt partes: vnde species diffinitionis est par-
 tium consignatio domus ergo partes sunt homo ⁊ possessio. Idem autē hic
 significat domus: quod familia: vnde reifamilia: nomē tractum est. Conue-
 uerunt enim latini per hoc nomen res cum qualitate aliqua iunctum di-
 sciplinas fere significare. Ut res militaris: respubli. reifami. res rustica:
 res domestica: quod idem significat: q̃ res fami. quoniam domus ⁊ familia
 idem sunt: vnde paterfamilias dictus est: qui domum gubernat: ⁊ regit. Si
 significare autē familie nomen nō homines solum: verum etiā res que nostro

D

Ciuitas.

E

F

S

Liber Primus

acquiruntur dominio: iura testantur ciuilia. Ubi tota patrimonia in iudicium familie heriscunde ventre constat. dic ergo. domus. id est familie partes sunt homo et possessio. q. d. hec duo complectitur domus: homines scz et possessiones: et de homine quid sit nemo dubitat. Possessio autem quid in hoc loco significet: declaratione indiget. Ut autem hoc nomen possessio etiam uos significare: nam et res omnes quas possidemus: puta fundos: pecunias ues: et cetera hmoi. que nostri dominij sunt: hec enim habentes possidere dicimur. significat etiam non illa que iam possidemus: sed que acquirimus: et in hac scda significatione possessio idem significat quod questus. Idemque ut magis proprium in hoc loco. nam et uerbum grecum: ctesis quod est hic positum utrumque significat: sed hoc magis quam primum. Ut etiam Xenophon in economi suo ostendit: et Arist. in ethicis inquit. Liberaliores uidentur qui non que fuerunt ipsi: sed ab alijs acceperunt: et huius rationem assignat: sed quod ibi dicit questuerunt eodem uerbo utitur. scilicet ctesamenis quo ctesis est. Significat ergo non res possessas solis: sed etiam questum. et circa primum diligentia patrisfamilias est in conseruando. circa secundam diligentiam est in acquirendo quo in genere agriculturaz paulopost preferet: omnibus alijs questibus anteponeus illam. Nec tamen iste due significationes multum distant si recte perpendantur. Quam uero primum in minimis cuiusque natura inspicit. Sic etiam in libris de repub. facit Plato: ut a minimis inchoet ciuitatem. si igitur in minimis cuiusque natura inspicatur: in domo certe sic se habebit. si et uetus naturam in minimis et primis: (ut ita dixerim) elementis inspicere ac discerni possit. Unde statim illa minima subijcit ex hesiodi sententia. Quas res in hesiodo. hesiodus poeta fuit: homeru tradit ut aliquanto posterior hic in eo libro: cuius titulus est opera et dies: quem ad Persem fratrem scripsit. docens que facere quee habere patrisfamilias oportet: hunc uersum posuit quasi elementa domus: continentem: quem nunc Arist. ad primum suum inducit. Domicilium in primis: mulieremque et bouem aratorem. Significat enim dum dicit mulierem: deinde possessionem id est questum cuius de agricultura dicit: ad quam bos arator est utilis: hec sunt ueluti prima elementa familie: et reddit rationem quia alterum est primum in liberis. scilicet mulier. alterum in victu. scilicet opus rusticum: quod in arando consistit. De domicilio autem tanquam de re nota omittit: sed postea in fine quale esse debeat: ita det. Uel ea que sequuntur distributive ponit. q. d. domicilium in primis id est mulierem: et boues aratorem: ut hec sint partes illis quod supra dixit domicilium uel domum. Nam ut diximus hec hominem et possessionem significat: in que duo tota domus diuiditur. Et itaque oportet ea que ad uxorem spectant: recte posuisse. post assignatas duas partes. scilicet hominem et possessionem. incipit iam ab homine aliud dicere: ut postea ueniat ad questum. Dicit ergo cum mulier sit primum in liberis: et quasi quoddam elementum famillie necessarium est ea que ad uxorem pertinent recte disposuisse: hoc est prouidisse: ut talis sit qualis esse debet. Et quod dicit prouidisse. ante oia illud prouidisse oportuit: ut uxor sit recte disposita: et talis qualis esse debeat. Sciendum tamen est quod hic dicitur de uxore: uolenter tractum esse ab hesiodo: non enim hesiodus de uxore intellexit: sed de ancilla. Nam cum dixisset mulierem ita subiicit in sequenti uersu: non coniugio acceptam: sed precio partam: que est si opus fuerit boues sequatur. patet ergo de ancilla eum sentire: sed Arist. sanius et melius interpretatur. Nam ancilla non est primum in liberis: sed uxor. Possessionis autem prima cura est. Perinde est dicere possessionis prima cura est: ac si diceret in acquirendo precipua: et maxime laudabilis cura est. quasi dicat. in nulla re tam laudabiliter acquirimus quam in opere

rustico. id est in agricultura, probavit enim hessodi dictum in vxore et opere rustico: quoniam alterum primum est in liberis: alterum in victu. et de vxore quedam dixit. Nunc vero de opere rustico resumit laudans illud et preferens alijs questibus. ¶ Rationes quare agricultura mactans questibus antepont: multe sunt: sed precipue quia est sine naturam: et quia iusta: et quia utilis ad fortitudinem. ¶ Ceu metallorum. Ut auri et argenti fodientur: quod de calybe scripsit Virgilius. Insula in exhaustis calybum generosa metallis. ¶ Et si qua alia huiusmodi. Ut lapidicine et sylua cedua: sed hec non ita humaniter sunt: vt agricultura: cum in metallis fodientis terre veluti parenti afferantur manus eius viscera fodiendo. In agricultura vero fodiatur benigne. Itaque nostre quoddam humanitatis institutum esse a maioribus scribit Plinius scds: ne in Italia metalla foderentur. quod bre subdit. ¶ Sed agricultura precipue: quoniam iusta. id est non iniuriosar non violenta: sed mitis et pia: quoniam non inhumaniter: neque ab iniuris extorquet. ¶ Natura enim omnis educatio est a matre. quare hominibus a terra. hic terra dicitur parans: quia nos educat. ¶ Prodest etiam hic plurimum ad fortitudinem. Fortitudo est virtus animi. Cires autem et robur sunt corporis. ad vtrumque prodest agricultura. nam et corpora facit robusta per tolerantiam laborum: et animum firmat contra pericula per exercitationes tuendi res suas: que vtpurimum sunt extra munitiones et periculis subiacent. ¶ Non enim quemadmodum viles artium. De opificij dicit vt tonsurina et sutrina et sigillaria et argentaria et alia huiusmodi: in quibus sedulitas est muliebris: et nullus virilis labor. ¶ Sub diu o consistere. id est sub aperto celo ad estum et frigus sine cameris et fenestris pannatis: que omnia intelligenda sunt: non de his solum qui manibus suis opus rusticum faciunt: sed de his quoque qui curant faciendum: ceu dominus predijs intentus: quod economico persequitur Xenophon.

Metalla.

¶ Sed eius diligentie que est circa homines. Quoniam de cura et diligentia que est circa questum. d. in quo proposuit agriculturam: nunc de ea que est circa homines adhibenda dicit: in qua prefert maxime vxorem et rationes duas assignat: sed videbatur supra dixisse de vxore. Respondeo ita in genere. dixit enim prouidendum vt sit talis qualis esse debet. sed hoc parsi erat: itaque nunc magis trite et particulariter discutit.

¶ Premissum est enim a nobis: et alijs locis desiderare naturam multa efficere talia. Ratio quare mari et femine sit communio maxima secundum naturam: premissum est inquit. id est presuppositum alibi: vbi de generatione tractauit: naturam desiderare multa efficere talia: vt homo homines: leones equos. Natura enim desiderat omne animal sibi simile procreare. hoc autem non potest mas sine femina: aut femina sine mare desiderium adimplere: sed ambo simul concurrant necesse est. itaque eorum societas est secundum naturam: et quidem ex necessitate constituta.

¶ Enimvero in ceteris animalibus absque ratione id fit. Desiderium procreandi commune quidem est omnibus animalibus: sed distinguitur in ipsi: prout alia magis alia minus ab immanitate remota sunt: capaciaque prudentie. Nam alia quidem indistincte coeunt sine aliquo respectu: sed quando naturali mouentur desiderio. Alia vero se coniungunt: non tam procreandi gratia: versetiam vt ope mutua se coadiuent: quod in cicuribus et prudentioribus bestijs videmus. dicunt enim cicures ille bestie que remote sunt a beluina feritate. prudentiores asit vocat quecumque prudentiam habent circa victum: vt formicas: apes et c. que futuri memores cibum colligunt et conseruant. In his igitur mutua quedam auxilia coniunctionis ap-

parent: nec tantū cōuenire in societate vt procreent: sed vt mutua sese ope
R meantur. Sed in homine maxime omnī id cōspicitur. patet em̄ in homi-
 nibus coniunctionē fieri inter marē ⁊ femina: nō solū vt sint: hoc est nō so-
 lum vt procreent ac perpetuent genus suum: versetiam vt bene sint. prin-
 cipium ergo cōiunctionis in hominibus est a natura. Forma vero est a le-
 ge ⁊ ratione. quod matrimonii appellamus. **T**ributū ferant. **T**ransla-
 tio est ab eo quod quis superioribus soluere astringitur. vt em̄ tributū pē-
 ditur regi ex indictione: sic a natura nobis indictū est vt alios procreem⁹.
Valentes enim ipsi scilicet vir ⁊ vxor. **I**mbecillos. i. inualidos paruos
 filijs. **E**adem reportant scilicet alimoniam ⁊ tuitionē. hinc est q̄ filio pa-
 trem abdicare non licet: quia iure nature obligatus est. **E**t simul natura
 per hunc circuitū. **Q**uid dicit ⁊ simul duo implicat: qd ⁊ gratia cōmodi facit
 qui procreat: ⁊ gratia perpetuitatis: ⁊ hoc in hominibus. Quod autē inq̄t
 per hunc circuitū. s. de parente in filio: ⁊ de filia in parentem. **A**dimplet
 sempiternitatē. i. adimplet desiderū suum. vtz. vt homines semper sint fin
 speciei: ex quo fin numerū esse nō possunt. **T**endunt em̄ eorū oia in idem
 vtilitatis. Sic em̄ ordinati sunt diuinitus vir ⁊ vxor: ad societatem: vt oia
 eorū tendant in idem vtilitatis. Licet quedā videantur cōtraria. quomo-
 do autē cōtraria ⁊ quomodo in idem tendentis explicat. inquitens alteruz
 quidē robustissimū: ⁊ cetera que sequuntur. **D**ic ergo alterū. s. virum: alte-
 rum. s. vxorē. ⁊ vtitur neutro genere. qd non est incōueniens: cum homo sit
 animal. Quod vero dicit. fecit. sic. s. natura: vel diuina prouidentia. **I**tem
S qd dicit ob timorē cautius. s. ad custodiā rerū suarū. **A**lteri ad sedulitas
 tem deterius. **U**ir em̄ ad quietē intra lumen agendā ineptus est. **G**enera-
 tio propria est. i. precipua mulieris: ⁊ expone generatio. i. effectio: siue par-
 tus. **U**tilitas autē cōmune quantū ad filium. **N**on em̄ hic loquit de vtili-
 tate parentū: sed de ea quā parentes conferunt in filium. **I**taq; subdit alte-
 rius nutrire est: alterius erudire. educatio enim est a matre: vt supra dixit.
 eruditio vero a patre: ⁊ sic vtilitas communis est ambobuz. **P**rimū igi-
 tur leges sint viro ad vxorem: ⁊ iniuria cesset: cum sit ope mutua inter vi-
 rum ⁊ vxorem ad bene viuendum contracta societas. **P**rimū hoc precis
 piendum est vt sint leges viro ad vxorem. Sed quid est quod dicit: sint le-
 ges viro ad vxorem: an forte ad alios non sunt leges? **R**espondeo. **U**ir est
 paterfamilias domus sue (vt ita dixerim) rex. hic pro arbitrio familiam gu-
 bernat: castigat: punit: potestatemq; habet in seruos ⁊ filios ⁊ res posses-
 sas: nec vlla lege vetusta prohibetur: quo minus hanc potestatem in ser-
 uos ⁊ filios exerceat. **N**on putet ergo vir. inquit **A**ristotelis eodem modo
 habere imperium in vxorem: sed sint leges quedam viro ad vxorem: quas
 seruare debeat: et quas si transgreditur: iniuriam facit: nec in arbitrio
 suo positum existimet vt totum sibi liceat: sed cognoscat se lege teneri et
 iniuria cesset. **N**am ius est secundum leges. **I**niuria contra leges. **S**ic
T enim nec ipse iniuriam patietur: ab vxore videlicet que propter iniurias
 viri: aut infida sit: aut adultera: nonnunquam etiam venefica: ⁊ expone
 exempla in **C**litemnestra ⁊ **P**enelope: quarum altera propter iniurias
 viri adultera et cedis conscia fuit. altera propter fidem coniugis castitas
 tem seruauit. **H**oc enim communis l. x. **P**ythagorici cenfebant sancte
 quidem et bene qui communi quodam humanitatis in re abstinendum es-
 se ab iniuria etiam erga seruos. nam ⁊ si seruus: homo tamen est: qui cum
 in tuā domum peruenit: quasi ad larem familiarē confugisse videt ne iniu-
 riam patiat. fuit nāq; religio antiqua: vt quicūq; ad larem alius cōfus
 gisset: etiā

gisset: etiā si is inimicissimus esset violare eū nō liceret. qđ Themistocles fecisse scribunt: cū athenis pulsus domum inimici: & a se quidem magnifice offensus: quē vitare nō poterat introisset. fugiēs eū ad larē supplex: etiā apđ infestissimū inuolatus permāsit. Est autē lar resse sacrum: & queuis domus id sacrum habet. Sedes autē eius sacri est: vbi principaliter ignis sit. Pythagorici ergo dicebāt oportere nos exis. imare seruos nostros esse ad lare. i. ab illo loco ad quē cōfugiens violare nō est fas: qm̄ ipsi serui cū in domuz tuam venerint: ad lare familiarē tuis cōfugisse videntur. Si ergo seruis id humanitatis tribuūt: multo magis id tribuendū est vxori: iniuria cesset: & communi lege & rōne domestica sacri. est eū cōmunis lex: vt confugientib⁹ ad larem: iniuriari fas non sit. Mulier autē est ex his qui in domū tuam veniunt: & ad larem confugisse videntur. Nō solum ergo priuata lege que est viro ad vxorem: verū etiam cōi lege q̄ est ad oēs confugientes ad larem: abstinendū est ab iniuria vxoris. & hoc est quod inq̄r: etiā cōis lex inducit: vt Pythagorici tradunt. ¶ Est autē viri iniuria. Inter ceteras leges que sunt viro ad vxorem: illa quoq; numeratur: vt sua cōtētus esse debeat: neq; cum alijs coeat: quā si transgreditur vir: iniuriam facit. ¶ Itaq; dicit. Iniuria viri est extēnarū mulierū coitus. Sunt eū extēne oēs p̄ter vxorem. illa enim est sua & domestica: alie extēne & aliene. ¶ In vsu vero vt neq; desit. hoc preceptum cōmune est viro & vxori: & sententia est hec. Dictū est supra propine virum vxore sua cōtētuz esse debere: & illam viro. Vñ nascitur dubitatio quō facient isti in absentia si non possunt eū alio coire. Respondet ita assuescendum est: vt neq; quando sunt presentes desit eis coitus: neq; qñ sunt absentes impotentes sint acquiescere & abstinere. sic ergo est assuescendum vt sufficienter se habeant in presentia & absentia. ¶ Recte vero se habet illud thesodi puellaz accipere debere. Qđ in masculino dicitur puer: in femina dicitur puella: & in vtroq; etatem significat ab ingressu pubertatis vsq; ad finem annorum crescentium. hoc est qđ inquit Ouidius.

Seu caperis primis: & adhuc crescentibus annis.

Ante oculos veniet vera puella tuos.

¶ Ut gratis moribus imbuerē possis. gratis scz tibi. Nam grandiozem feminam si duces non facile in tuos mores illam traduxeris: presertim si aliū habuerit virum. erit ergo dissimilitudo morū: qua stante nec par tibi domestica fuerit: nec amor conugalīs. nam morum diuersitates amorem impediunt. ¶ Circa ornatum vero. Aliud preceptū salutare circa ornatum vxoris: qđ Xenophon in economico suo profequitur latius. Sed quicquid ibi plura illa interrogandi respondendiq; festiuitas hz: hic breui precepto cōprehenditur. summa enim totius precepti est quemadmodum in moribus fictio esse non dz: sic etiaz nec in corpore dz esse fictio perfucos & alia que ad apparentiam pertinent: & non ad veritatem. nam talis ostentatio inquit nihil differt ab histrionum vsu qui p̄deunt ex aula tanq; reges ornati: sunt autē reuera viles homines: non reges vt apparebant. Intellegendum est duplicem esse fictionem: vnam in plus q̄ reuera sit: & dicitur ostentatio. Alteram in minus: & dicitur ironia. hic ergo de prima loquitur que est ostentatio. hec eū vt in moribus cessare dz: sic etiam in corpore. Plato quoq; de hac ipsa fictione ornatus in Sorgia loquitur: quē totum refert in adulatione & fictione ingenerosam & fallacem esse permutationem veri decoris. ¶ Si appropinquare debeant. s. vir & vxor. & dic appropinquare. i. coire vel conuenire simul: q̄ autē inquit. ¶ Tragedias in scena agētium. ideo posuit tragedias: & non comedias: q̄ in tragedia reges & tyāni finguntur: in comedia autē lenones & parasiti: qui sunt viles persone. pl̄s igitur interest

Liber Primus

In tragedijs inter personam veram et fictam: quod magis facit ad propositum suum or-
 namēti mulierū. Nam ut inquit Iuuenalis. Quale decus rerū si iugis au-
 ctio fiat Balthē et cetera quae persequitur. tādē concludit exigua pars est ipsa
 puella sui. nec tamen ferebatur penas ut nunc ferre ceperunt. Possessionū autē pri-
 ma quidem ac maxime necessaria est illa quae optima. Admirabit quis non im-
 merito ordinem huius progressus: cum videatur nunc idem omittere nunc
 reassumere et interponere quaedam: ut nunc de vxore: nunc de agricultura:
 nunc de seruis. Sed omnia sunt plana et optima ratione ab Aristotele dis-
 gesta. Primo enim dixit domus esse partes hominem et possessionem. mox
 inducta Hesiodi sententia: pretulit vxorem tanquam primum in liberis: et rem
 rusticam tanquam primum in victa. dixitque in primis curam nos habere des-
 bere ut vxor sit qualis esse debeat: et rem rusticam alijs questibus esse prefe-
 rendam. hoc perfecit usque ad eum locum. vbi dicit. sed eius diligentie. Vbi re-
 sumens diuisionem primo factam incipit tractare de homine aperiens pre-
 cepta circa vxorem magis trite quam supra fecerat: usque ad hunc locum:
 possessionum: vbi incipit tractare de seruis. Sed quero vtram serui sint
 hominis an possessionis. Cum enim sint partes domus: in altera istas
 rum sunt computandi. dubitationem autem facit id quod. inquit pos-
 sessionum prima quidem et cetera. vbi seruum numerat in possessionibus: postea di-
 cit esse hominem. Ad hoc respondeo. videri quoddam genus mixtum. nam et
 homo est seruus: et tamen acquiritur domino nostro. Aristo. quoque alio loco is-
 quit. seruus est aiatum in istum. in istum vero inanimatum est. seruus ergo al-
 terutrum quiddam esse videtur. sed certe hominis est a nobilitate parte. Si
 igitur diligentia nostra in acquirendo attenditur: potissima est circa agri-
 culturam in quam seruorum opera maxime vitur. Si autem dignitas rei
 quae acquiritur et dominio nostro subijcitur: preciosissimum est seruus: quod homo
 est. Itaque opus primo parare seruos studiosos. parare. id est acquirere. studio
 y sos. id est frugi et diligentes. Seruorum autē spes due. curato: et opifex. Curato
 rem vocat seruum qui negocijs praeficitur: et curam eorum habere iubetur.
 Opifex autem seruus qui suis manibus opus faciat: ut fodere: arare: ferere: talia
 opera. nam maxime de opere rustico sentire videtur. Discipline tales
 aliquos faciunt inuenes. ut musica musicos. moralis moratos. Necesse
 est postquam paraueris. id est acquisueris: seruos: imbuere id est docere: et eru-
 dire illos quibus liberalia negocia fuerint committenda. Cum seruis
 autem ita conuersetur. si dominus. neque enim pati debet eos supbire: neque rur-
 sus ita deprimere ut vilissimum efficiantur. Et liberalioribus honorem. id est cu-
 rato: quibus negocia liberalia committuntur: qui proprie dicuntur vi-
 carij: quoniam vices domini in curando sollicitudoque exercent. Iste ergo
 honorem tribuere debet illis vero qui opus suis manibus faciunt non tam ho-
 noris quam cibis tribuendus est: ut et Cato inquit. familiam bene pascere. Et
 quoniam vini potus. ponit utilitatem quae est in abstinendo et possibilitate
 praecipiam. non est enim putandum nimis durum preceptum ut vino inter-
 dicat seruis: cum apud multas nationes ingenui quoque abstineant. Ut de
 persis scribit Xenophon in libris de Cyri infantia. cardamum et aquam
 ad penam adiungere. Arist. tamen carthaginensium videtur exemplo: quibus
 militie abstinere vino mos fuit. Uide igitur aurea verba de vini potu: et a
 nobis quoque obseruanda: verum ministri germani qui nobis seruiunt ab
 hac Arist. sententia longe aberrauerunt. Quod autem dicit: aut nihil: aut
 raro. exponere: aut nunquam: aut raro. ut sic ad tempus totum referatur. Tria
 vero cum sint. Tria maxime attenduntur in cura: seruorum: opus: castiga-
 tio: et cibis. opus ad commoditatem domini pertinet. cibis ad victum serui.

Seruis.

castigatio ad correptionem. Cum ergo sint tria, cibus sine castigatio-
 ne et opere petulantem facit, de quo Terentius. Uiden ocium et cibus qd
 facit alienus, castigatio rursus opus sine cibo est res violenta: et infirmu
 facit seruus, i. eneruat: et robur auferit, nam firmu est robustu, infirmu sine ro-
 bore. hec si ita sūt inquit: restat vt opus illi tribuat et cibum sufficientem
 quandoquidē nec op^o fieri potest sine cibo deficientib^o viribus: nec rursus
 sine opere cibus pdest cū petulantiam gignat. Castigatio quoq; inter hec
 fortis locū. Nam sine cibi exhibitōe castigari nō dz seruus: et sine opere at
 tributo se castigare nō permittit: cū petulans fiat per cibū et ocium: nec iam
 domi imperiū ferre velit. Verū vt alii dixit supra liberalioribus seruus pre-
 standū eē honorē: puta vestem et laudē aliquā verborū: et cubiculum nō oio
 vile. his vero seruus qui in opere faciēdo laborāt cibū esse prestandū suffi-
 cientem. Sic d^o vtroq; genere seruoz simul transigit, dicēs melioribus esse
 plus tribuendū: et deteriorib^o minus. Nam si premia tollantur virtutum
 et vitiorum deteriorēs efficiuntur: quod et in alijs contingit. ¶ Indulgere
 illis et permittere, q. d. oportet relaxare aliquid de feruori disciplina, nā
 indulgere: est ignoscere et concedere aliquid quod iure negari queat. Bez
 nera vero seruorum. Duo genera seruorum probat ad opus faciēdū apta,
 videlicet non minus fortes neq; timidos: et rationem vtriusq; reddit: quia
 timidi propter imbecillitatem nature nequeunt laborem perferre: et nimis
 fortibus non cōmode imperat. quod igit dicit fortia nimis excessus signifi-
 cat in fortitudine qui est feror, ideo subicit postea ferro cib^o, qd idē signifi-
 ficat quod nimis fortibus non cōmode imperatur sunt enim p̄tēptores: qz
 audaces: vt inquit in ethicis de magnanimo. Contēptor est qm audax au-
 dar vero ideo contēptor, contēptor autē et cōtumax idē est, nam vterq; di-
 citur a contemendo, i. spernendo superioris imperiū, hoc est qd ait, nō cō-
 mode imperatur. ¶ Opz quoq; finē. Aliud preceptū continens vtilitatem
 et equitatem. Nam et equum est remunerare bene agētē: vt vile premio ps
 posito ad beneficium allicere. ¶ Si propositum premiū, s. libertatis et tem-
 pus diffinitum. p̄tasi decennio mihi fideliter serueris: vt in Andria est.
 Feci ex seruo vt esses liber: propter quod mihi seruieras liberaliter: quod
 habui summum preciū persolui tibi. ¶ Sunt etiam p̄catis filijs. Aliud
 preceptum in seruus quo ad fidem stabilitatēq; disponunt. Serui aut non
 nunq; fugam arripere solent. Unde iura plena seruorum fugitiuoz
 superiora igitur precepta: tum ad alia multa tum ad hoc vtilia sunt, v3: si
 bene pascas: si premium constituas, est et aliud preceptū vtile ad phibēdū
 fugam, i. si filios habere patiaris. Illis enim filijs perinde obligatos habe-
 bis seruos quasi obsidibus quibusdam. Solent enim domini si plures ha-
 beant seruos pati vt contubernia fiant marium et feminarū, qd enim in li-
 beris matrimonium vocamus: in seruos contubernia dicimus. Inquit er-
 go Aristoteles, serui sunt obligandi interdum, id est ligandi per filios. Si
 enim filios ex illis natos apud te habueris non fugient: quia filij erūt tā-
 q̄ obsides. ¶ Nec plures habendi sunt eiusdem generis: non enim expe-
 dit habendi plures eiusdem generis: vt Charas: vel dalmatas: vel theto-
 nes: qz sectas faciūt in familia: et diuisione inducūt: r̄ sua lingua colloquū-
 tur alijs nō intelligētib^o: et maloz inter se p̄scū iurāt. ¶ Sacra qz largioz
 res epulas. Sacra faciebāt gētiles p̄ mactationē onū vel iunencoz: et si
 postea vescēbantur: hoc ex poēis intelligi potest: qui rerum vetularum
 fidi relatores sunt: vt apud Terentium qui inuitat vicinum: inquit di ony-
 sia sunt hodie apud me: id est baccho sacra socio, et Virgilius in aduen-
 tu Encc. Luandrum fingit sacra facientem perculi et sacris vapibus

Liber Primus

Eneam accipit. Largiores quoque epule preter sacra sunt: ut conuiuia: et exhilarationes cum aliqua profusiori copia ciborum. hec igitur inquit. Aristoteles facienda sunt non tam gratia liberorum quam seruorum. Nam licet principium videatur vel ob honorem deorum vel hospitum. tamen finis est ad commodum seruorum: qui plura habent ex illa copia ciborum quam habeant liberi. parum est enim quod mensis consumitur: multum quod remanet seruis. Itaque illorum gratia constitutum magis videtur: ut hec talia cum largitate fiant. Quatuor habere patremfamilias oportet circa pecunias. Dictum est quomodo circa hominem in vxore et seruis: patremfamilias diligentia versari debet. Nunc vero quomodo circa possessionem id est qualis in acquirendo et conseruando erogandoque esse debet adiungit. Dicit ergo quatuor habere patremfamilias circa pecunias oportet. primum ut sit questitor. Secundum ut questorum conseruator. Tertium ut ornari per illa sciat. Quartum ut fruatur. Quod autem dicit circa pecunias: appellatione pecuniarum omnia veniunt que estimantur nummo: ut ipse inquit in 4. ethicoz. Sed quod primo loco dicit ut sit questor necessarium est. nam quantus est nisi hoc agatur. Debet igitur esse questuosus paterfamilias id est prompte ac solerter questum facere: quo in genere pretulit agriculturam omnibus alijs questibus: quoniam iusta est: et non ab iniustis extorquet: ac eius exercitatio prodest ad virtutem. Eodem modo accipiendum est de alijs questibus: qui cum honestate sine iniuria fieri possunt. nam amplificatio patrimoni non nocens semper laudanda est. hec igitur ante omnia habere debet paterfamilias: ut acquiratur in fructibus prediorum: et alijs rebus. Secundum ut sit questorum conseruator: hoc etiam necessarium est. nam quid prodest acquirere nisi conseruetur. Illud etiam sciendum non videri quibusdam minoris diligentie seruare quam acquirere. De quo preclare Quidius.

Non minor est virtus quam querere parua tueri.

A Casus inest illis: hic erit artis opus.

Nam erubescere haurire. scilicet quod faciunt illi qui tales sunt: ut acquirant quidem: sed non conseruent. Ad enim nihil prodest: nec aliud est quam perforatum illud vas: de quo solent poete loqui quod sorores ille frustra imple re nituntur. Esse preterea talem. ponit reliqua duo que habere debet paterfamilias. scilicet ornari per diuitias: et ut frui sciat. Ad hec enim duo vitales sunt diuitie: nec ut multi peruerse faciunt: illarum seruos esse decet: sed eas in nostrum in seruitium vertere. Erant autem diuitie nobis ornamento et honori. id enim est quod Aristo. inquit ornari per illas sciat: si sumptuose opportune cum decore factamus. huius partes sunt edes parare diuitijs congruentes: familiam honestam habere: suppellectilem abundantem: equorum et vestium decentem apparatus. huius quoque est beneficentia in amicis: et in publicis rebus magnificencia: ut ludii circenses: ut munus gladiatorum: ut epulam publicam: que tamen omnia facienda sunt pro qualitate diuitiarum et decencia hominis. fruemur autem diuitijs si ea que pertinent ad victum: et ad commoditatem nostram inde susceperimus. Non enim ita perceptum est rebus questis: ut in abundantia egamus: puta qui vinum bibit acerbum ut maturum vendat: ac edibus inhabitat sordidis ut splendidas locet: et cetera que sunt huiusmodi. Ex quatuor ergo que paterfamilias habere oportet: duo ad rei familiaris amplificationem pertinent: querere. scilicet et seruare: duo rursus ad usum. scilicet ut in ornatum nostram diuitias conuertamus et ut illis fruamur. Sed videtur contraria: et inter se pugnantia precipere. Si quidem querere et erogare. item seruare et frui contraria sunt. Respondeo

deoque questu facere opz et seruare q̄sita: vt habeas qd̄ eroges deceter: et decet
 ter fruaris. Qui em̄ nō q̄rit neq; p̄seruat: erogare nō pōt. Itaq; in his q̄si-
 stit liberalitatis: et extremoz ei⁹ fundamēta. **¶** Dissigēda qd̄e sunt singu-
 la. D. quatuor habere oportere patrēfamilias: quoz p̄m̄o fuit: vt sit q̄si-
 tor: ad hoc igit sunt ista p̄cepta vt nō transeat res in p̄fusione: sed distin-
 guat singula: et inspicat diligēter p̄uidētia adhibita: vt semper plura ha-
 beat fructuosa q̄m̄ infructuosa. nam si octo millia habeat in bonis: nō debz
 habere edes quinq; millium: neq; p̄edia suburbana: que maximi p̄eciū et
 erigui sunt fructus: nec vellestem magnam patrimonij partē occupantē: sed
 negocia. s. rustica: vel negocia: vt mercaturam et societates. **¶** Ista sunt diuis-
 dēda ne omnia vni periculo subiaceant: vt si mercator in eadem naui to-
 tum patrimonium imponat. hec sunt que dicuntur de questu faciendo in
 genere. **¶** In specie tamen laudauit agriculturam: cuius et particularia p̄-
 cepta in libris de re rustica leguntur: nec huius sunt discipline: sed rei rusti-
 ce. **¶** Circa tuendum autem questu. hec sunt p̄cepta circa secundam p̄-
 tem. hoc est circa tuitionem questorum: ad quos viles esse dicit p̄scas et
 laconicas administrationes: vtilem etiam atticā. sunt autē hi adminstran-
 di quidam modi certis in locis cōsueti: quos refert ad imitationē facien-
 dam. Nos vero de singulis dicamus. sed p̄imum de attica. pericles athen-
 mensis vir et in rebus bellicis: et in cura reipu. omnium etatis sue excellen-
 tissimus: in re quoq; famulari solers: ac frugi fuisse perhibetur. **¶** Is in eius
 domo hoc obseruasse traditur: vt quot annis fructus p̄ediorum suorum
 integre venundaret. Ipse vero quecūq; necessaria ad victum familie erāt
 seorsum emeret. ita et redditum p̄ediorum exabat ratio ex illis redacta
 pecunia: et sumptum domesticorum magnitudo non latebat: que maxime
 ad diligentiam et frugalitatem pertinere videbantur. nec solum pericles
 sed et ceteri athenienses hoc factitarunt. **¶** Hic itaq; est atticus adminis-
 trandi modus: quem dicit Ari. esse vtilem ad conseruationem. et hoc ē qd̄
 inquit. vendentes emunt. dic ergo vendentes fructus collectos ex p̄edijs
 emunt. scilicet que pertinent ad victum familie. Si enim vendas fructus: nul-
 lus per annum illos tibi surripit: nullus fraudat: nullus furatur. **¶** Nec tam
 facile absumitur quod emptum est: q̄m̄ quod prouenit ex p̄edijs nostris. **¶**
¶ Et penoris institutio non est in exilijs administracionibus. Quod
 dixit i exilijs administracionibus non esse institutionem penoris idēz
 est quod in magnis. Nam atticū nec in magnis nec in exilijs penus
 habere consueuerunt. **¶** Sed hoc quod de exilijs et maioribus dicit
 ad distinctionē Ari. refert: quā postea faciet. Est autē penus vinū et triticū
 cetera oīa q̄ ad victū pertinet: vt caseus: et perna: et oleum. Cum enim ven-
 derent hec omnia non instituebant penus: sed dictum emebant. **¶** Est autē
 persica. Quid sit modus atticus diximus: nunc qd̄ sit persicus aperit. Est
 enim persicus administrandi modus: vt dominus ipse omnia videat: om-
 niaq; inspicat: quod paulopost per exempla ostendit. **¶** Ipsum omnia vi-
 dere. s. dominum. **¶** Et quod de Dionysio inquit Dion. Dion syracusan⁹
 platonis auditor fuit: hic de Dionysio similia fere dicit: nullum enim pa-
 rem diligentiam habere alienozum et suozum. **¶** Itaq; quocūq; ex quo
 nullus parem diligentiam prestat rebus alienis et suis: sed multo magis
 suis debet ergo patrēfamilias quocūq; per ipsum geri p̄nt circa illa cuz
 diligentiam intendere. **¶** In quo persicum simul et lybicū. **¶** Uide frugi dictus
 de oculo domini et de vestigio. persia enim. persia nomen est a p̄ouinciave
 luti si quis dicat Italus vel galus: nam persia regio est vt Italia et galia.
 Eodem modo lybicus et Italicus. **¶** Inspicienda sunt igitur. **¶** concludit fin

B
 pater fas
 mallas.

C

Liber Primus

premissa. Si enim oculi dñi multū valet in reb⁹ multū ⁊ vestigiū: ⁊ pes ei⁹
 accedat ad rē. S; hec ita sunt inspicienda. Sūt igitur negocia diligēter a viro
 inspicienda: et ab vroz: put inter eos distincte sunt cure. Nā alia sunt q̄ vir
 curare d;: alia q̄ vroz. Mulier. n. pānos: suppellectilē: ⁊ alia que intra limē
 sunt curare d;. Vir aut circa agriculturā: ⁊ alia q̄ virilia sunt officia cū fru
 galitate intēdat. Et hoc faciēdū est. Vir d; inspicere negocia diligēter: p̄
 fertim in magnis administratiōib⁹: quarū cura alteri cōmittit. Nā in exi
 liorib⁹ nō tanta diligētia inspectiōis flagituratur. Et hoc est qd̄ ait. in gran
 diorib⁹ sepe: in exiliorib⁹ raro. Nisi enim q̄s. Ratio: quare sepe inspiciedū
 est a dño in gradiorib⁹ administratiōib⁹: q; illoꝝ cura alijs p̄mittit: itaq;
 nisi dñs bonū exēplū de se. de ppria diligētia p̄buerit: nō hēbit imitatoꝝ
 res. Habitur ū nō exīstīmāt. s. sapiētes hoīes: vlti p̄si q̄ curāt. Quasi im
 pole sit nō diligētis dñi diligētes eē vicariōs: vicarij sunt q̄ vices alicu⁹
 gerunt. Cum ergo curatores gerant vices domini: impole est nisi ipse sit
 diligens: habere diligentes vicarios. Cum vero hoc ad virtutē. hec ē co
 hortatio ⁊ preceptum ad diligentiam. d; inq̄t p̄mo dñs surgere: q̄ feru⁹: et
 cubitum ire posterius cum hec ad vtilitatē honestatē: ⁊ ad rem familiarē vti
 lia sint: nec vnq̄s dimittere domū incustodiā: ⁊ ante lucē surgere: quod p̄
 dest ad salubritatem ⁊ ad remisa. ⁊ ad studia p̄hie. In quib⁹ igitur admi
 nistratiōibus attica regula. Retulit supra duos administrandi modos
 Atticum: ⁊ persicum: ⁊ de pisco hucusq; trāsegit: hoc est: vt domū inspiciat.
 ⁊ vigilet: ac omnia cum diligentia discutiāt. postq̄ hoc dixit reuertitur ad
 atticum: ⁊ illum distinguit: probans eum in exilioribus administratiōib⁹
 sed in magnis putat non venditionem fructū esse faciendum. Sed seque
 strationem eorum que in annum. ⁊ eoz quē in mēses singulos p̄sumere oꝝ
 que enim in presentia consumenda sunt: ponuntur ad man⁹. q̄ non in p̄nti
 ad tps de ponunt: sic idem fere erit effectus vt in attica: ⁊ penoris institu
 tio cessabit. Eodē mō in s̄f̄is. Infra sunt q̄bus fundus instruit: vt ligo
 nes: sarculi: falces: dolabre: securis. h̄ et iam sequestrāda eē dicit. vt supra
 de fructibus: ⁊ que quotidiana in vsu versantur ad manus ponēda illoꝝ
 quibus opus commiseris: q̄ vero ad tps expeditur: seponenda sunt. Et hoꝝ
 quoz. Sicutz instror: vel horum quoz. s. quozū rarus est vsus: ⁊ ad tps.
 seponuntur. Edes quoq;. Nunc de edib⁹ dicit: quaz h̄esiod⁹ quoz mē
 tionem fecerat. Ergo ad tria nos debere respicere in edib⁹ parandis: vt
 sint vtilēs: vt sint salubres: vt sint p̄mode. vtilitatis respect⁹ habebitur cōs
 siderata qualitate rerū in illis reponendarū: vt vtilēs ad frumentum: ad
 pannos: ad fructus conseruandos: ad personas quoq; que in illis versari
 debent. Commoditatis rursus ⁊ salubritatis habebitur respect⁹ prouidēdo:
 vt estate quidem afflabiles vento: hyeme vero solē recipiāt. Erunt autem
 inquit h̄mōi: si aduerso borea fuerint nec equaliter late. aduerso borea nō
 significat contra boream: sed s̄m boream: id est ad eas partes verse: ad q̄s
 boreas perflat: et sic ad meridiē erūt verse. Si. n. solē habebūt hybernū
 et ymbriam estate ⁊ ventū m̄ p̄plurimū per tps estatis inde perflat. Nec
 equaliter late. Nam si essent equaliter late: verse essent ad oēs partes: sed si
 erūt oblonge edes: ⁊ ad meridiem spectantes: tunc habebunt supra scri
 ptas commoditates solis ⁊ venti ⁊ ymbre. nam sol in estate altius inces
 dens domos ad meridiem versas non intrat. hyeme vero longius vadens
 totus per fenestras infunditur. Ita estate ymbriam: hyeme solem habebūt
 preterea estate flatum ventozum: hyeme a ventis quietem. Uideſ quoq;
 ianitor esse ponendus in magnis edibus pro obseruatione importandozū
 et expozandoz: d; vere esse inutilis ad cetera: ceu claudus vel mancus ⁊

D

E

Edes.

In hoc enim & minor iactura fit: quia minus laborare posset: & erit magis sedulus propter impotentiam corporis. Ad rectum vero usum insistor. Que sint insita supra diximus. Illud laconice valet. Nunc ex laconico modo vel regula: cuius supra mentionem fecit dum inquit persice & laconice & attice: sed nihil de eo modo tunc explicuit. hic ponit singula suo loco iacere oportere: quod utile est ad usum insistor: quam parata non requirunt: sed hoc laconice cum: non ad hoc solum: sed ad cetera quoque: ut separationem fructuum & aliarum rerum: puta vestium virilium a mulieribus & ceteris huiusmodi dictum valet

Economicorum Aristot. Liber Secundus.

Reges probe mulieris.

Cap. primum.

Robam mulierem omnibus que sunt intus domus nari oportet: curamque habere omnium secundum prescriptas leges. Non permittentem quecumque ingredi sine precepto viri: veritatem maxime verba que de mulierum corruptela circumferuntur: & si quid intus accidat: ut sibi notum sit soli: & si quod malum ab ingredientibus

committatur: ut penes virum sit culpa. Dominam vero impensarum ad festos dies quos permiserit vir. Sumptu autem & vestitu & apparatu minori etiam utatur: quam leges permiserint custodiat. Consideras quod necessitamentorum nitorem nec excellentiam forme nec auri magnitudo tamen valet ad mulieris laudem / quantum modestia in rebus ad studium honeste decorumque viuendi. Et tamen omnis huiusmodi ornatus animi optabilis est / multoque firmior ad senectutem usque veras laudes sibi nativumque asserere. Sic igitur ipsa se in his antmet mulier virtutibus: pergiturque laudabiliter rebus preesse. Nam utro quidem indecens videtur ea scire que intra edes fiunt: in ceteris vero omnibus parere mulier viro contendat. Nec audies quicumque de rebus nec tractans quicumque eorum que ad nubia spectare videntur: sed cum tempus poscet aut filias tradere nuptui / aut nurus accipere: obediat penitus in his viro / atque sic una deliberet. ut sententiam viri sequatur intelligens non ita turpe viro esse quicumque eorum que domini sunt facere: sicut mulierum que foris perquirere. Et existimare autem debet mulier vere composita mores viri esse legem suam vite impositam sibi a deo per conjunctionem / matrimonij atque procreantur. Quos si quidem equo ferat animo: profacile reget domum. sin vero difficilius. Quapropter decet non solum in prosperis rebus secundumque fortuna / unanimum se viro prestare: & inferre velle: verum etiam in adversis. Sit in rebus defectus / vel corporis egrotatio vel alienatio mentis / equo ferat animo & obsequatur: nisi forte turpe aliquid sit vel indignum. Nec si quid perturbatione animi deliquerit memoriter seruet: sed egritudine ignorantique ascribat. Nam quanto in his diligentius obsequatur: tanto sibi maiorem gratiam habebit: cum ab egritudine fuerit liberatus.

A
Quid potissimum ad mulieris laudem.

B
Mulierum in legem sunt mores viri.

Liber Secundus

et si iubente aliqd turpe nō paruerit: melius recognoscet ad sanctatatem reuersus. **Quapp** ab his cauere dicitur mulier. In alijs autem multo magis obtēpare: q̄ si empta venisset in domū. **Magno. n.** scio empta fuit societate vite: et p̄ creatione liberorū: q̄b̄ nec maior: nec sanctius quicq̄ esse p̄t. **P̄terea** si cum fortunato viris set viro: nō vsq̄ adeo virtus eius illustrata esset. Non est sane parum secundis rebus bene vti: attamen aduersas moderate perferre multo magis est existimandum. Nam in magnis calamitatib̄ et iniurijs nihil abiecti facere celsi est animi. **P̄recandū** est igit̄ ne quid tale accidat viro. q̄d si q̄d tale accidat aduersi: putare dicitur mulier hinc optimā sibi laudem (si recte se gesserit) p̄uenturam: se cum ipsa repetens q̄ nec Alceste tantam gloriā sibi compasset: nec Penelope: tot tantasq̄ meruissent laudes: si cum fortunatis viris virisissent. **Verum** Admeti et Ulyris aduersitates parauerūt illis memoriam sempiternam. In aduersitatibus em̄ virorū suorum fidem ac iustitiam erga illos seruantes: gloriā non immerito sunt consecute. Nam prosperitatis quidem facile est rep̄re p̄ticipes: aduersitatis vero nō optime sint mulieres: p̄ticipes esse renūnt. **Ob** que oīa multo magis decet virum in honore habere: nec illuz contēnere: si sacra pudicitia: et opes animositatis filie h̄z l̄erculem non sequantur. **Mulier** igitur h̄mōi sese mouibus ac legibus custodire debet.

¶ Reges viri ad uxorem.

Cap. Secundū.

¶ Viri aut̄ viceversa leges sibi reperiat ad uxoris vsum. **Quā** tanq̄ filiorū: viteq̄ socia in viri domū puenit natos relictura genitorū: viri sulq̄ noīa habituros q̄b̄ quid sanctius esse p̄t: aut circa que magis studeret vir sane mentis: q̄ ex optima laudabilissimaq̄ mulle re filios procreare senectutis pastores: quasi optimos ac reuerentes p̄ris: matrisq̄ custodes: ac totius domi seruatores. **¶ Educa** ti si quidem recte a parentib̄ p̄ sanctos et iustos mores: boni merito euadent. **Contra** vero si fiet: sentient detrimentū. **Nisi** em̄ parentes exemplū vite filijs p̄sentent: euidētē excusationis causā erga se: illis relinquunt. **Ac** timendū est: ne contenti a filijs: quasi non b̄n vixerint: in senectute deserantur. **¶ Quapropter** nihil p̄mittendum est: q̄d ad uxoris p̄tineat disciplinam: vt ex qua q̄ maxime fieri p̄t optima filios generet. Nam agricola quidem nihil omittit quo semen in optima terra: ac maxime exalta serat: sperans ita demum fructus optimos inde se recepturuz. ac si qua via imminet mori plando magis vult aduersus hostes q̄ illi vassationem pati. et h̄mōi moites laudantur maxime. **Cum** ergo tanta adhibeatur cura pro corporis esca. quid pro liberis et matre educatrice: nōne p̄tinus oē studiū fuerit adhibendum? **Hoc** em̄ solo hoīum conditio mortalis existens per successiones sempitern

Magno p̄
cio ēpta ē
mulier.
In ma-
gnis cala-
mitatib̄
et iurijs
nihil abie-
cti facere:
magnani-
mi est ani-
mi.

Prospera
is facile
est rep̄re
p̄ticipes.

Pastores
senectutis
filij sunt.

nitatem consequit: oīaq; parentū vota huc tendunt. Quāobrem ^f Mortalis
 qui ista negligit: et deos ipsos vī negligere. pp deos igitur q̄bus ^{editio ho}
 p̄ntibus sacra fecit et vxorem durit: ac multo magis se post paren ^{mini sem}
 tes vxori tradidit ad honorem. ¶ Maximus aut̄ honor est sobite ^{piternita}
 mulieri si cernat virum suū obseruantē sibi castitatē: nec de vlla ^{tē p libe}
 muliere magis cogitantē: sed pie ceteris oībus hanc et suā et fide: ^{ros cōse}
 lem sibi existimantē. Tanto em̄ magis studebit mulier se talē pie: ^{quitur.}
 stare quāto se cognouerit fideliter atq; iuste a viro diligi. ¶ Er- ^s
 go prudentē ignorare nō decet: q̄ parentibus: quine vxori et filijs ^{pergras}
 honores cōueniant: vt tribuens vnicuiq; q̄ sua sunt: iustus et san- ^{uit vnus}
 ctus habeatur. Pergrauiter em̄ vnusquisq; fert honore suo priua ^{q̄q; fert}
 ri: nec si aliena q̄s permulta tribuat contentus erit: si sua sibi au- ^{honore}
 ferantur. Nihil vero magis suum est vxori: nec magis illa a viro ^{suo quār}
 prestandum: q̄ sancta et intemerata societas. Quapropter nō de ^{zniqu^o e}
 cet hominem sane mentis: vbi cumq; contigerit semen exponere: ^{q̄ semēvbi}
 ne de vilibus et iniquis: similes liberis legitimis procreentur: ex ^{cūq; cōti}
 quo et vxor honore suo priuatur: et filijs iniuria fit: ac sibi pro his ^{gerit: ex}
 omnibus dedecus incumbit. ¶ Appropinquandus vero est vxori ^{ponat}
 cum magna tēperantia atq; modestia: sitq; pudor: in verbis: in ^b
 operibus vero fas atq; honestas: in conuersione fides et modera ^{Duplex ē}
 tio. ¶ Parua quidem peccata: et si voluptaria fuerint: ignoscēdo ^{timoris}
 siq̄d vero per ignorantiam deliquerit: cōe faciendo. ¶ Nec metū ^{spēs.}
 incuriat sine verecūdia et pudore: hec em̄ meretrices ad mechos ^b
 pati decet. At vero cum verecūdia et pudore iuste diligere et time- ^{Duplex ē}
 re: id ingenue est mulieris erga propriū virū. Duplex est em̄ ti- ^{timoris}
 moris spēs. Una cum reuerentia et pudore: qua vtuntur ad p̄res ^{spēs.}
 filij modesti: et ciues bñ morati ad veniuolos gubernatores. Alte- ^b
 ra cum inimicitia et odio. sicut serui ad dños: et ciues ad tyrannos ^{Duplex ē}
 iniustos et iniquos. ¶ Ex his quoq; oībus meliora eligens vxor ^{timoris}
 rem sibi conciliet: ac fidelem sibi propriāq; efficiat: vt siue p̄ns sit ^{spēs.}
 vir: siue absens: nō minus vtilis sit quasi semper adesset tanq̄ re- ^b
 rum cōium curator. Et quado vir abest: vt sentiat vxor nullum si ^{Duplex ē}
 bi neq; mellorem: neq; cōmodiorem: neq; magis suum esse q̄ vi- ^{timoris}
 rum. Ostendatq; hoc ab ipso initio ad cōe bonum semper inten- ^{spēs.}
 dens: q̄uis puella sit ac noua in talibus. Siquides talia incipiat ^b
 et sibi ipse maxime dñetur: optimus toti^o vite rector exisset et vxor ^{Duplex ē}
 rem talibus vti docebit. ^{timoris}

¶ Quarūdam harum leguz testimonia ex Homero.

Capitulum Tertium.

MAm neq; amorē: neq; timorē absq; verecūdia lauda-
 uit Homerus: sed vbiq; amare precipi cuz modestia
 et pudore. Eo quidem mō Helenam timere Priamū
 inquit ita dicentem. O metuende mihi semp̄ semp̄q;
 tremende Chare socer: nihil aliud dicens q̄ eam cuz

Liber Secundus

Spudore diligere. Rursus vero Ulyxes ad Nausicā inquit. Te mulier valde equidem admiro: et metuo. Censet autē Homerus virū et uxorem sic inuicē se hēre debere. nā nemo deteriorē se admittat ac veretur. Sed hōmō affectū accidunt inuicem meliorib⁹ et natura benignis: minorib⁹ etiā sapiētia ad se meliores. Hūc animū Ulyxes erga Penelopē gerens: abñs licet: nil deliqt. Agamēnon autē p̄ Ulyxē se idē erga p̄p̄uā peccauit uxoriē: ausus dicere in concione grecorū: captiuā mulierē nec natura prestantē: imo (vt plane dixerim) barbarā in nullo Litēnestra deteriorē esse. ex qua cū liberos haberet: nō recte se gerere visus est. Quō enim recte: qui anteq̄ sciret qualis erga se foret: vi ductam sibi illā cōiunxerat. At Ulyxes rogante arlātis filia vt secū maneret: ac sempiternitatem pollicēte: ne ob id q̄dē prodire voluit uxoris affectum: et amorē: et fidē: maximū sibi supplicii arbitratus si malus dum esset: imortalitatē haberet. cū Circe etiā manere noluit: q̄q̄ insup sociorū salutem pollicente. imo rēdit nihil sibi dulci⁹ videri posse q̄ patriam iuculā et asperam. Magisq̄ optauit mortalem uxoriē filiū q̄ videre: q̄ fieri ipsum immortalē. Sic ille firmā stabilēq̄ uxori fidē seruabat: p̄ quibus merito ab uxore eadem reportabat. In oratione quoq̄ illa quā habuit ad Nausicā apparet poetā maxime probare viri et uxoris pudicā societate: precatus est em̄ deos vt darent illi virū: et familiam: et vnanimitatē cū viro: nō quālibz: sed honestā. Inquit em̄ nihil melius esse posse hōib⁹ q̄ si concordī voluntate vir et uxor domū gubernaret. hic igit̄ (vt p̄) laudat poeta vnanimitatē mutuā viri et uxoris: nō eam q̄dē que circa im̄ proba obsequia: s; eā q̄ animo et prudentia iuste cōiuncta est. Nā voluntate domū gubernare hoc designat. Idem etiā inqt q̄ cur hōmō inter virum et uxorem viget concordia: inimici quidem eorū angunt plurimū: amici vero p̄ magna suscipiūt gaudia. quē tāq̄ vera dicentē probant. Nā viro q̄dez atq̄ uxore circa res optimas cōcordi studio vacātibus: necesse est vtriusq̄ amicos idē sentire. Deinde propter concordia potentes facit et inimicis spem auferūt: et amicis profunt. q̄ si ipsi dissideant: amici quoq̄ dissidebūt et infirmitatem ipsi sentient maxime. Itaq̄ manifeste p̄cepit poeta. Virū et uxoriē in his que improba et impudica sunt: sibi inuicem consentire nequaq̄ debere.

¶ Quaedam communes viri et uxoris leges.

¶ Capitulum Quartum.

In his vero que q̄ maxime fieri pōt pudica sunt et iusta concorditer sibi inuicem inscrutare studentes. Primo q̄dem curam omnem parentibus exhibere. Vir quidem uxoris parentibus non minus q̄ proprijs. uxor autem viri. Deinde filiorū: et amicorū: et rerum domusq̄ totius tanq̄ cō-

munis: curam habeant: se ipsos studio et diligentia superare certantes: ut quisque plurimorum bonorum sit auctor et causa: meliorque existat: et iustior deposita quidem superbia. Industria vero suscepta cum benignitate et mansuetudine gubernantes. et cum ad senectam pervenerint deposito administrationis onere: et concupiscentiis liberati possunt et sibi ipsi inter se: ac filijs suis rationem reddere. uter eorum magis profecerit in familie gubernatione: ac statim scire aut per fortunam malum: aut per virtutem bonum. in quibus quod superaverit: maximum premium a diis consequitur: ut Pindarus inquit. Dulce enim sibi cor: et spes mortalium sibi multiplicem alit voluntatem. ¶ Secundum vero a filijs in senectutem feliciter educari. Quaeque et privatim et publice decet eum qui vitam agit: ad omnes deos: hominesque respicere: multum etiam ad uxorem et filios: et parentes.

¶ Scđi Economicorum Aristotells Finis.

¶ Leonardi aretini explanatio in Secundum Economicorum.

Dobam mulierem omnibus. In re familiaris disciplina consideratio habetur personarum: et rerum. personae sunt ex quibus constat domus viri et uxoris: parentes et filij: dominus et servus. haec potissima est pars: magisque operum patris familie. curam personarum habere quam rerum. nam ille personarum gratia comparatur. res igitur acquirimus vel per agriculturam: vel per alios naturales modos ad familie indigentiam. permutamus etiam et miscemus exercitia: suppletes defectum. Et hucusque vere sunt divitiae: certaeque et terminate. supra vero has nullus est terminus divitiarum: cum ille iam non in supplenda indigentia: sed in patrimonio augendo versetur. placet tamen sapientibus hanc patrimonij amplificationem (sinemini noceat) non esse vituperandam. nam ad magnificentiam et liberalitatis opus profunt reique publice conducunt. Acquirendarum igitur precepta rerum supra dedit: de servis etiam et de dominis expedit. Nunc autem in hoc sine libro: si ve libri parte: de viro et uxore Aristoteli. transigit: quae etiam intermiscens de filijs. operum ergo mulierem partem dominari omnibus que sunt intra edes curaque habere omnium sine scriptas leges. ¶ Prescriptas leges. Dicit quod supra dictum est ita naturam instituisse: ut vir querat foris: uxor partem domi conservet. ¶ Non permittentem quem ingredi sine precepto viri. huius precepti tres subijcit rationes. Prima ut vitentur obloquia. Secunda ne efferantur secreta domus. Tertia ne sibi imputari queat: si quid mali per ingrediens committatur. Sed imputetur viro qui precepit. ¶ Sumptum autem exequi. Optimo precepto domestica ratio subijcit. Duplex est ornatus: corporis et animi. corporis vestes. aurum et forma. Animi vero honestas et decus quibus virtutes continentur. hic animi ornatu ad senectam usque perdurat: immo tunc etiam magis floret: ille vero alter cito deficit. ¶ Consolatio quod quod fortuna est vni et alteri. Sors enim fortuna. ¶ Si sit in rebus defectus. scilicet externus: vel corporis egrotatio vel alienatio mentis. quod sic sunt tria bonorum generum: exterius: animi: et corporis. ¶ Precandum est igitur. Nam fortuna non est in nostra potestate. Ideo dicit precandum: non autem providendum. ¶ Vir autem. de muliere superius: nunc de viro. ¶ Quando filiorum vitaeque sociata. Et sic duplex est cura viri circa uxorem: vna.

Liber Secundus

pro filiorum bonitate: altera pro vite comoditate. hoc enim solo: pro cre-
 tione filiorum. Ergo prudente ignorare non decet. hoc est quasi caput hu-
 ius doctrine non ignorare quid cuius debeatur. **¶** **Iust?** et sanctus. Iustitia
 est que unicuique tribuit ius suum. **¶** **Nihil** vero magis sibi est propriis. hec
 est minor prepositio ad illam superiorē unicuique tribuendū eē ius suū. **¶** **Nec**
timor. metū incutiat sine verecūdia et pudore. **¶** **Du**plex est timoris spēs vt subijcit
¶ vna cū verecūdia et pudore: altera que est sine verecūdia quā non inferat vir
 proxi: qz non cōuenit. **¶** **Et** si ipse sibi maxie dominetur. vt inquit **Tulli.**
¶ Tunc incipiat alijs imperare: cū ipse turpissimis dñis dedecori ac turpitu-
 dini seruire desierit. **¶** **Nā** neqz pbat superius dicta per homeri testimoniu
 per diuersos actus **Ulyris** et **Agamēnonis**. propter **Chryseides**. **¶** **Chryseis**
Agamēnonis ancilla fuit: ppter quā orta est discordia iter **Achillē** et **Ag-**
mēnonē. **¶** **Nā** cū **Achilles** suaderet reddēdaz esse patri **Chryside** qui erat sa-
 cerdos **Apollinis**: **Agamēnon** iratus in maledicta prupit. **¶** **Atqz** in cōcione
 grecorū dixit se nūqz dimissurū: qm etiā **Clitēnestre** proxi illā preferebat.
 nec certe illā esse vlla in re inferiorē **Clitēnestra**: nō corpore: nō ingenio: nō
 opera. ob hoc reprehenditur ab **Arist.** qz parum cogitauit de proxi hono-
 re ex qua liberos habebat. **¶** **Quomodo** em̄ recte. **¶** **Resumptio** est oratoria
¶ **Qualis** erga se foret. **¶** **Chryseis**. q. d. nō se excuset **Agamēnon**: qz sit vir-
 tuosa: ideo illam habere. nā primo sibi illā coniūxit: qz sciret qualis esset er-
 ga se. duz enim esset bello capta: et per vim nō potuit ante scire qualis esset.
¶ **At** **Ulyres**. **¶** Ad cōtrarium exemplū reuertitur. **¶** **Maximum** sibi suppli-
 cium arbitratus. **¶** **Sapientissimum** dictū. **¶** **Maximum** em̄ detrimētum esse pu-
¶ tandum est male agēti: vt viuat diutissime. **¶** **Cu** et **Circe**. **¶** **fabula** **circes** no-
¶ **Phi** neo: ta est etiam pueris. **¶** **In** oratione quoqz. hec omnia sunt apud **homerum**
¶ **terici** po: quē optime **Aristo.** sciebat cōtra cōsuetudinē eoruz qui se nūc p̄hos appel-
¶ **tius** crico lant. **¶** **Nullum** maius bonū. **¶** **Nota** laudē cōiugū ex **homeri** **Aristotelisqz**
¶ **sophi** qui sentētia: cōtra vituperatores huius sanctissimi vinculi. **¶** **Nā** sine bono cōiu-
¶ **poeta** le gali: nec domus: nec ciuitas nec vita qdē humana stare pōt. **¶** **Nā** volūate
¶ **ctione** cō domū gubernare. volūtas est boni. **¶** **Malus** autē facit que sibi vidētur: nō
¶ **temnūt.** tñ que vult. nihil em̄ vult: nisi bonū. **¶** **Ac** statim scire. **¶** **Duo** inquit sunt pres-
 mia parētibus si recte se gesserint. **¶** **Unum** statim ex ipsa cōscientia recte fac-
 tozū: et hoc est maximū premiū a deo nobis datum. **¶** **alterum** postea a filijs
 nobis eribetur in senectute alēdo atqz colēdo. **¶** **Dic** ergo: ac statim scire. i.
 hoc ipso qz scit et sibi ipsi cōcius est recte factorū maximū premiū a dijs cō-
 sequitur: et hoc probat ex **Pindari** auctoritate cuius est illud carmen. **¶** **Dul-**
¶ **ce** sibi cor et c. i. cor sibi ipsi placēs et in se gaudens. nam vt qui male agit sit
 mulaur et sciētia et metuit. sic qui bene facit gaudet animo et bene sperat. **¶** **Se-**
¶ **cū** dum vero a filijs. hoc est alterum premiū: et dicit secundum: qz supra in pri-
 mo cū statim scire dixit pro primo: et ideo dicit. nūc secundum referendo ad
 illud statim scire: quod antecessit in litera.

¶ **Leonardi** **Aretini** vtri clarissimi in li-
 bros **Economicorum** **Aristotelis**:
 ad **Cosmū** **Medicez** **Floren-**
 tinū **Cōmentarij**: felici-
 ter expliciunt.

Index Politicorum

Index contentorum in primo Politicorum.

- 1 **Q**ue civitate: gubernator: partibus: domo pago. fol. clj.
- 2 Quid civitas: homo civile animal. partibus civitas prior. folio. eodem
- 3 De re familiaris: domino: seruo: acquisitione: imperandi modis. folio. clj. a
- 4 De duplici seruo: potētia gubernādi: imperio: dominatione: gubernatione. fol. clj. j.
- 5 De possessione: acquisitione: hominum vitis: veris divitijs. fo. clj. j.
- 6 De numularia acquisitione: q̄ preter naturam: q̄ differat a cura rei familiaris. fo. clv.
- 7 De acquisitione necessaria: medicina: numularia: r̄ speciebus eius. f. clvj.
- 8 De partibus rei domesticę differētiavirtutibus mulieris: serui: pueri: imperātis: parētis artificū: r̄ causa. fo. eodem.

Index contentorum in secundo Politicorum.

- 1 De optia repu. Socratis: differēte multitudine: eq̄litate: sufficiētia. f. clvj. j.
- 2 De republica Socratis: improbatio. fo. eodem.
- 3 De communitate facultati: r̄ nōnullis incommodis rempublicam Socraticam sequētibus. fo. clj. j.
- 4 De repu. plonis: q̄ r̄ Socratis secūda respublica dicitur. fol. clvj. j.
- 5 De phalee (que r̄ Chartaginēsiū) repu. fo. clvj. j.
- 6 De hippodami r̄ Mileſorum republica. fo. clvj. j.
- 7 De Lacedemoniorum republica. fo. clvj. j.
- 8 De republica Cretensium. fo. clvj. j.
- 9 De superiorum rerum publicarū cōparatione. fo. clvj. j.
- 10 De republica Solonis: r̄ institutoribus rerū publicarū. fo. clvj. j.

Index contentorum in tertio Politicorum.

- 1 De civitate: ciue: civitate donatis: magistratib⁹: de iuste r̄ iniuste ciuibus. folio. clxix.
- 2 De idēitate: magnitudine: mutatione r̄ pacto. fo. clxx.
- 3 De virtute absolute viri boni r̄ boni ciuis eius qui preest r̄ eius qui subest r̄ de opificibus. fo. eodem.
- 4 De republica: gubernādi: speciebus reifamiliaris: imperijs republica recta r̄ lapsa. fo. clxx. j.
- 5 De diuisione r̄ diffinitioib⁹ rerū publicarū: r̄ trāsgressioū earū. fo. clxx. j.
- 6 De inſto paucorū r̄ populariſi: ciuitatis hinc: virtute r̄ vitio. fo. eodē.
- 7 De dñio ciuitatis: r̄ repetēdis rōnibus. fo. clxx. j.
- 8 De fine Politice: precellētia: nobilib⁹: opulentis: iustitia virtute bellica: legislato: e. fo. clxx. j.
- 9 De vno ceteris p̄tute p̄cellēti: ostracismo: optia republica. fo. clxx. j.
- 10 De republica regia r̄ regum sp̄ibus. fo. eodem.
- 11 De speciebus regum: imperatore: optimo viro: optimis legibus: vno: multis: potētia circa regem. fo. clxx. j.
- 12 De p̄tate regia multis: vno multitudine apta regno: r̄ alijs r̄ rebus publicis. fo. clxx. j.

Index contentorum in quarto Politicorum.

- 1 De optima republica: r̄ pertinētibus ad legislatorem. fo. clxx. j.

Index

- 2 De speciebus rerū publicarum: transgressionibus censu potestate: de exquērendis a civili vero. fo. eodem.
- 3 De diuersitate partium ciuitatis: de pūsa z propria de respublicis sententia. fo. clxxxij.
- 4 De populari gubernatione: partibus ciuitatis: speciebus plebis z speciebus nobilitū: z speciebus popularis gubernationis. fo. eodem.
- 5 De speciebus paucorū potentie: z permixtis gubernationib⁹. fo. clxxxiiij.
- 6 De spēbus popularis z paucorū potētie: z cāis earum. fo. eodem.
- 7 De diuisione Platonis: z speciebus optimatum. fo. clxxxv.
- 8 De censu potestate: de legibus bonis: finibus optimatis: popularis: z paucorum potentie. fo. eodem.

- 9 De cōmixtione: z modis cōmixtionis reipub. fo. clxxxvj.
- 10 De tyrannide z modis tyrannidis. fo. eodem.
- 11 De optia repub. pibus ciuitatis: mediocritate excessu atq; defectu. eodem.
- 12 De multitudine pparitati apta: z fallaci z fucaria diuitiū bōitate. clxxxviiij.
- 13 De vāris legib⁹ paucorū potentie z populariū z de contēperamento: gubernatoribus: antiquitate regie gubernationis. fo. eodem.
- 14 De partibus respublice: consilijs: magistratibus: iudicij de cōsultandi potestate z membris eius. fo. clxxxix.
- 15 De magistratibus: necessarijs: proprijs: honestis: z de magistratuum institutionibus. fo. cxc.

- 16 De iudicijs: iudiciorū speciebus: z de modis iudiciorum. fo. cxci.

¶ Index contentorum in quinto Politicorum.

- 1 De causis mutationum rerū publicarū: respublicis: in equalitate: equalitate iusto z stabilitate. fo. cxciij.
- 2 De seditionibus paucorum z populariū: p quibus rebus seditiones oriātur: z de causis earum. fo. eodem.
- 3 De causis vñdecim seditionū: declaratio. fo. cxciij.
- 4 De medijs: z docmētis circa seditiones. fo. sequenti.
- 5 De mutationibus z modis mutationū popularis guber. fo. cxcv.
- 6 De mutationib⁹ z mōis mutationū gubernatiōis paucorū potētie. fo. eodē
- 7 De mutationibus z modis mutationū optimatum. fo. cxcvij.
- 8 De cōseruatione rerū publicarū: precepta viginti. fo. sequenti.
- 9 De conditionibus precipuos adētitium magistratus z preceptis popularitatum: z potentatum saluādorū. fo. cxciij.
- 10 De mutationibus regni z tyrannide. fo. sequenti.
- 11 Per que regna saluantur: z quibus modis retinētur tyrānides. fo. ccij.
- 12 De duratione tyrannidis: z loco Platonis obscuro: z reprobatione Socratis. fo. cciiij.

¶ Index contentorum in sexto Politicorum.

- 1 Quod q̄ rebus publicis paucorū potentis: z popularib⁹ gubernationib⁹ conueniant: considerandum sit. fo. ccvij.
- 2 De fine popularis gubernationis: z quibusdam popularium gubernationum peculiariibus. fo. eodem.
- 3 De censu patiendo in populari gubernatione. fo. sequenti.
- 4 De quatuor speciebus populariū: ad quos pertineant: de earum legibus atq; vāramētis. ibidem.
- 5 Ad populares institutiones pcepta. fo. c. xvi
- 6 De speciebus paucorū: ordinatione census: qui ex populo assumendi: q̄ paucorum gubernationes: potiores z que deterrime. fo. cxij.
- 7 De partibus multitudinis: quot vtilis ad bellum z precepta ad paucorum

Politicoꝝ

potentias. fo.eodem.

3 De magistratibus: speciebus magistratum: et quibusdam que expediunt.
folio.ccx.

Index contentorum in septimo Politicoꝝ.

- 1 De optima republica: et ciuitate beata. fo.ccxj.
- 2 De idēptitate felicitatis: felicitate actiua et contemplatiua: et optima reipublice dispositione: placitis aliorum et officio legislatoris.
folio.ccxij.
- 3 De controuersia in vsu virtutis: dominatu: et prestantia vite contemplatiue.
folio.ccxij.
- 4 De multitudine: quantitate: regionis: et precipua ciuitatis quantitate.
fo.eodem.
- 5 Conditiones optime ciuitatis: et de situ vrbis. fo.ccxliij.
- 6 De commanione maris: nautica turba nauali potentia: et exclusione nautice turbe a ciuitate. fo.eodem.
- 7 De qualitate ciuium optime ciuitatis: laude grecorum: et de custodibus ciuitatis. fo.ccxv.
- 8 De exclusis a partium ratione de fine: operibus necessarijs: et ciuitatis partibus. fo.eodem.
- 9 De partitione reipublice: tractantibus arma: et iudicia et sacerdotia.
folio.ccxvj.
- 10 De distributione ciuitatis: comestationibus: partitione regionis: cultoribus et agricolis. fo.ccxvij.
- 11 De situ vrbis: locis reipublicis accommodatis: priuatis edibus: muris: ornatu ciuitatis. fo.eodem.
- 12 De edibus sacris: foris: et locis comestationum. fo.ccxviiij.
- 13 De recta intentione finis et medijs: de felicitate et actibus virtutis: de externis: de his quibus homines fiunt studiosi: et qualitate ciuium.
fo.eodem.
- 14 De identitate imperantium et parentium et dñia de disciplina: virtute: p̄tib⁹ alic⁹ errore circa fines: et de dñatione. fo.ccxix.
- 15 Virtutē cōtemplatiuā ad optimā reipublicā p̄tinere de virtutibus tpe pacis et belli: et a quo primū institutio facienda. fo.ccx.
- 16 De natura et generatione: etate liberorum ad parentes: tempore nubendi: tempore procreandi: corporis habitudine: pregnantibus: orbis fetibus procreandorum multitudine: maxime probato procreandi tēpore: et alieno concubitu interdicens. fo.ccxj.
- 17 De victu et disciplina puerorum. fo.ccxij.

Index contentoz in octauo Politicoꝝ.

- 1 Quod facienda sit instō circa pueros: et illam esse publice suscipiendam ad reipublice formam. fo.ccxiiij.
- 2 Qualis eē debent institutio pueroz: q̄ necessarios: nō otios q̄ liberaliū disciplinaꝝ quantū sat est: et ad finē liberalem. fo.eodem.
- 3 De quatuor que pueri discere solent: q̄ otium negotio preferendū: et discipline illius discipline huius: musica ad otium: littere indifferentes: gymnastica et figurandi peritia ad negocium. fo.eodem.
- 4 De gymnastica: et puerorum exercendo iū disciplina. fo.ccxliij.
- 5 De musica disceptatorio modo. fo.eodem.
- 6 De musica ex sententia: quid discendu: et quid non: et quo pacto ea vtendum. fo.ccxvj.

Index Economicorum

7 De harmonijs: rythmis melodijs: moralibus: actiuis: abstractiuis: & que
quibus: etatib⁹. fo. ccxxvij.

¶ Indicis octo Politicorum Aristotelis Finit.

¶ Index contentorum in primo Economicorum.

- 1 De differentiis & differentiis Politice & Economicæ & ordine earum. fo. ccxxvij.
- 2 De partibus domus: & unde sumenda possessio. ibidem.
- 3 Qualis viri & mulieris economica societas. fo. ccxxix.
- 4 Leges viri ad uxorem. ibidem.
- 5 Leges domini ad seruos. fo. eodem.
- 6 Leges Economi. fo. eodem.

¶ Index contentorum in secundo Economicorum.

- 1 Leges probe mulieris. fo. ccxxvij.
- 2 Leges viri ad uxorem. fo. eodem.
- 3 Quarundam harum legum testimonia ex Homero. fo. ccxxvij.
- 4 Quedam communes viri & uxoris leges. fo. eodem.

¶ Indicis duorum Economicorum Aristotelis Finit.

¶ Suscipe Rector candidè Lectus Aristot. Ethicorum cū Quer-
cordub. commentarijs. Politicorū Economicorū Lex. castiga-
tiss. nouis sectionibus capitum exornatos: ac deniq; ab omni er-
rore & macula ieiunos.

¶ Impressum Lugduni cura & diligentia solertis viri
Jacobi Noyt. Anno Christi omnium redēptoris Phil-
lesimo trigesimo. xviii. Ianuarij. Impēsis autē hone-
storū dñorum Scipionis De Sabiano & Fratrum eius.

¶ Registrum.

A B C D E F G H I K L M N O P Q
R S T U X Y Z AA BB CC DD EE FF SS
Omnes sunt quaterni.

UVA. BHSC. IyR_118_2

UVA. BHSC. IyR_118_2

UVA. BHSC. IyR_118_2

UVA. BISC. 19_118_2

ARISTOTELES.

II.

*supra locum
muraletam*

Biblioteca de Santa Cruz

IyR 118